

NAMIBIES-AFRIKAANSE LITERATUUR

deur

ALFREDA CATHARINA MEYER

voorgelê luidens die vereistes vir die graad

DOCTOR LITTERARUM ET PHILOSOPHIAE

in die vak

AFRIKAANS

aan die

UNIVERSITEIT VAN SUID-AFRIKA

PROMOTOR: PROF. ELIZE BOTHA

JANUARIE 1994

OPGEDRA AAN MY OUERS

UNISA	
BIBLIOTHEEK / LIBRARY	
Class	1004-00-0.5
Klas	839.3609 MEYE
Aanwin	

01543929

OPSOMMING

In dié proefskrif word gepoog om die Namibies-Afrikaanse literatuur wat gepubliseer is sedert die twintigerjare (met die verskyning van die eerste Afrikaanse gedigte in Afrikaanse koerante) tot met die onafhanklikwording van die land in Maart 1990, bymekaar te bring, en aan te toon hoe die land en al sy mense daarin na vore kom. Daar is hoofsaaklik gekonsentreer op werke wat by gevestigde Suid-Afrikaanse uitgewerye verskyn het. Altesaam 146 bundels prosa, 35 bundels poësie, twee dramas, en 46 gedigte wat in koerante en tydskrifte verskyn het, geskryf deur 92 skrywers en uitgegee deur 26 uitgewerye, word in dié proefskrif geïdentifiseer en bespreek. Talle kenmerke van die land en sy mense vind neerslag in bogenoemde werke. Die meeste werke speel in die noorde van die land en die Namib-woestyn af, en die inheemse bevolkingsgroep wat die sterkste na vore kom, is die Boesmans; klem word veral geplaas op hul gewoontes en gebruike. Die hoofkarakters in die verhale is oorwegend plattelandse blanke boeremense. Die tipiese landsomstandighede sedert die einde van die vorige eeu, toe bloedige stamgevegte in die land gewoed het, tot en met die grensoorlog wat met onafhanklikwording beëindig is, word in die literatuur gereflekteer. Wat die invloed van die land op die mens betref, is dit die ontbering en lyding, maar veral die geestelike verryking wat die land die mens bied, wat na vore kom. In die algemeen openbaar die skrywers 'n oorweldigende positiewe gesindheid teenoor die land en sy mense, hoewel ander nuanserings van gesindheid ook voorkom.

SUMMARY

In this dissertation an attempt is made to bring together Namibian-Afrikaans literature published since the twenties (when the first Afrikaans poems appeared in the Afrikaans papers), until the independence of the country in March 1990, and to illustrate how the country and its people come to the fore as revealed in the literature. Stress is given mainly to works that were published by established South African publishers. A total of 146 anthologies of narrative prose, 35 anthologies of poetry, two dramatic works, and 46 poems which appeared in papers and periodicals, written by 92 authors and published by 26 publishers, are identified and discussed. Hundreds of features of the country and its people are revealed in the abovementioned literature. Most works take place in the northern regions and the Namib desert and the indigenous people that predominate are the Bushmen; stress is mainly laid on their customs and their habits. The main characters in the narratives are to a large extent white rural people. The literature reflects the typical political circumstances of the country since the end of the previous century when bloody tribal conflicts raged, until the border war that ended with independence. As far as the influence of the country on the people is concerned, it is mainly the hardships and suffering, but above all the spiritual enrichment that the country offered that are ascertained. In general the authors reveal an overwhelmingly positive attitude towards the country and its people.

HOOFSTUK I

	DIE BEGIN	1 - 25
1.	GESKIEDKUNDIGE AGTERGROND	1
1.1	Die vestiging van swart en bruin bevolkingsgroepe in Suidwes-Afrika	1
1.2	Die vestiging van die blankes in Suidwes-Afrika	4
1.3	Gevolgtrekking	7
2.	DIE EERSTE NAMIBIES-AFRIKAANSE LETTERKUNDIGE PRODUKTE	8
2.1	Die eerste Namibies-Afrikaanse gedigte	8
2.1.1	Die ontstaan en ontwikkeling van die koerantwese in Suidwes-Afrika	8
2.2.2	Namibies-Afrikaanse gedigte in die koerante	9
3.	DIE EERSTE DIGTER: ERNST A. SCHLENGEMANN	13
3.1	Inleiding	13
3.2	Gedigte	13
4.	DIE EERSTE VERHALENDE PROSA	15
4.1	M.E. Hubregtse (pseudoniem: Eva Walter): Eensaamheid	15
5.	SLOTOPMERKING	21

HOOFSTUK II

	DIE DERTIGER- EN VEERTIGERJARE	26 - 55
1.	DIE DERTIGERJARE	26
1.1	Inleiding	26
1.2	Namibies-Afrikaanse literatuur	27
1.2.1	Burton Weakley	27
1.2.2	C.H. (Capri) Badenhorst	32

1.2.3	Ander Namibies-Afrikaanse gedigte	32
2.	DIE VEERTIGERJARE	33
2.1	Inleiding	33
2.2	Namibies-Afrikaanse literatuur	35
2.2.1	A.J. Pienaar (pseudoniem: Scriba): Juliette van Velden	35
2.2.2	W.A. de Klerk: Die Gésel van Namaland	37
2.2.3	J.J. Oosthuizen: In die woestyn	41
2.2.4	W.A. de Klerk: Drie swerwers in Suidwes	44
2.2.5	P.J. Schoeman: Op ver paaie	49
2.2.6	Toon van den Heever: Die speelman van Dorestad	52
3.	SLOTOPMERKING	53

HOOFSTUK III

	DIE VYFTIGERJARE	56 - 98
1.	INLEIDING	56
2.	NAMIBIES-AFRIKAANSE LITERATUUR	58
2.1	A.J. Pienaar (pseudoniem: Scriba): Ruimte	58
2.2	A.A. Pienaar (pseudoniem: Sangiro): En die Oranje vloei verby	63
2.3	P.J. Schoeman: Jagters van die woestynland	67
2.4	W.A. de Klerk: Die jaar van die vuur-os	73
2.5	Vincent van der Westhuizen: Verspreide poësie (1952 — 1959) . .	76
2.6	W.A. de Klerk: Drie swerwers oor die eindere	80
2.7	Johanna Bouwer: Verspreide poësie (1956 — 1959)	83
2.8	P.J. Schoeman: Waar ver winde waai	85
2.9	Frans van Zyl: Duineveld	98
2.10	Doc Immelman: Verhale uit Suidwes	91
3.	SLOTOPMERKING	95

HOOFSTUK IV

DIE SESTIGERJARE	99 - 216
1. INLEIDING	99
2. NAMIBIES-AFRIKAANSE LITERATUUR	99
2.1 P.J. Philander: Vuurklip	99
2.2 R. von Bratt (pseudoniem: Mariël): Ons trek Suidwes toe	105
2.3 Doc Immelman: Die safari na Omukwai	109
2.4 Vincent van der Westhuizen: Verspreide poësie (1961 — 1963)	112
2.5 Tobie Brümmer: Bestemming Walvisbaai	113
2.6 W.A. de Klerk: Die verste blou einder	114
2.7 P.J. Schoeman: Terug op die ver paaie	118
2.8 Doc Immelman: Die groot maroelas	121
2.9 Doc Immelman: Vlamme in die Namib	124
2.10 P.J. Schoeman: Trados — die swerwer-Boesman	126
2.11 Jan J. van der Post: Agarob, kind van die duine	131
2.12 Jan J. van der Post: Gaub, vlugteling van die duine	134
2.13 Jan J. van der Post: Jagters van die duine	136
2.14 W.A. de Klerk: Die laer	139
2.15 Doc Immelman: Wraak van die wildernis	150
2.16 Jan J. van der Post: Vonk, vondeling van die duine	153
2.17 Bill J. van Niekerk: Ver is die swerwer se horison	155
2.18 Doc Immelman: Shondoro e.a. kortverhale	158
2.19 Doc Immelman: Tweehonderd gewere	161
2.20 Jan J. van der Post: Witman van die duine	163
2.21 Vincent van der Westhuizen: Kolokwinte	166
2.22 C.F. Beyers-Boshoff: Vyf teen die dood	167
2.23 Doc Immelman: 'n Seisoen vir romanse	168
2.24 Doc Immelman: Skatte van goddeloosheid	170
2.25 Doc Immelman: Die wit hings van die Namib	171
2.26 Jan J. van der Post: Kwai, vegter van die duine	174

2.27	Dricky Beukes: Duinepad	176
2.28	Abraham Fouché: Weeskinders van die hemelgod	177
2.29	Doc Immelman: Die leeu van Okurasewa	180
2.30	Doc Immelman: Die voortvlugtiges	182
2.31	P.J. Schoeman: Uit die dagboek van 'n wildbewaarder	183
2.32	Jan J. van der Post: Ngnô, renoster van die duine	186
2.33	Jan J. van der Post: Tjeb, die spoorsnyer	188
2.34	Marius de Jongh: Die oë van Okatura	190
2.35	Marius de Jongh: Son en smarag	194
2.36	Jan J. van der Post: Skat tussen die duine	195
2.37	Jan J. van der Post: Toordokter van die duine	199
2.38	Japie Coetzee: Bakens na Brandberg	201
2.39	Doc Immelman: Die wilde perde van Jakkalsgraf	204
2.40	P.J. Schoeman: Van jagter tot wildliefhebber	207
3.	SLOTOPMERKING	210

HOOFSTUK V

	DIE SEWENTIGERJARE	217 - 317
1.	INLEIDING	217
2.	NAMIBIES-AFRIKAANSE LITERATUUR	219
2.1	Doc Immelman: Blits	219
2.2	Doc Immelman: Nege grafte tot Otjihonge	220
2.3	Jan J. van der Post: Agter die Rooi Lyn	223
2.4	Jan J. van der Post: Kwê, die verklikker	225
2.5	Jan J. van der Post: Njarabeb, die ratel	227
2.6	Karl Kielblock: Lodewyk Alleman se soektog	229
2.7	Rein Pretorius: Ruiters van die duine	231
2.8	Len Anthony: Onder blink sterre	233
2.9	Abraham Fouché: Boesmanverse	234
2.10	Doc Immelman: Die wrak van die Adolf K. Freimut	236

2.11	Zephania Kameeta: Poësie (1973)	238
2.12	E. Kotzé: Oggendblom en bitterkalbas	239
2.13	Freda Linde: Die singende gras	242
2.14	Empie Maritz: Vlam in die Namib	244
2.15	Rein Pretorius: Noordwaarts in Suidwes	246
2.16	Wilma Stockenström: Spieël van water	248
2.17	P.H. van Rooyen: Draak op die erf	248
2.18	Doc Immelman: Die beestrek	249
2.19	Doc Immelman: Vallei van die Heilige Vuur	251
2.20	E.F. Potgieter: Die spinneweb	253
2.21	Casper Schmidt: Terra incognita	255
2.22	Len Anthony: Blink soos druppels dou	255
2.23	Paulina Badenhorst (pseudoniem: Melanie Boshoff): Pasadena op die hoogtes	256
2.24	Marié Blomerus: Blou as beginsel van duisternis	257
2.25	Marié Blomerus: Soo-oo-oopwa	258
2.26	Phil du Plessis: Die diep soet afgeronde stem van my dooies	262
2.27	Doc Immelman: Die hart van 'n man	263
2.28	Doc Immelman: Kurt Mauser	266
2.29	Derick Jacobs: Onrus oor Casa Cuna	268
2.30	Ena Murray: Onrus op Oshakati	270
2.31	Lina Potgieter (pseudoniem: Lien Rademeyer): Die duif met die af vlerk	273
2.32	Jan Spies: Voetvolk	274
2.33	D.J.K. (Danny) Tjongarero: Verspreide poësie (1975 - 1976)	276
2.34	Len Anthony: Skat van die Namib	277
2.35	Doc Immelman: Wind oor die Khomas-Hochland	279
2.36	Derick Jacobs: Jy ook, Lize?	281
2.37	Lina Potgieter (pseudoniem: Lien Rademeyer): Kataluma	282
2.38	P.J. Schoeman: Geliefde ou Afrika-vriende Deel 2	283
2.39	Merwe Scholtz: Grimas	286

2.40	Chris Barnard: Taraboemdery	286
2.41	Kobie Krüger: Buro van Babel	289
2.42	Lina Potgieter (pseudoniem: Lien Rademeyer): Die stryd om Arendsnes	293
2.43	Jan Spies: Pilatus tot molshoop	294
2.44	Esegiël Max Uirab: Poësie (1977)	295
2.45	Pirow Bekker: Definisies deur die bloed	296
2.46	Paulina Badenhorst (pseudoniem: Melanie Boshoff): Bestryk vannag jou deurpos	298
2.47	Deol Herbert Boois: Poësie (1978)	300
2.48	Johan Coetzee: Verby die wit brug	300
2.49	Otto Gonteb: Poësie (1978)	304
2.50	Doc Immelman: Die vloek van Kupferthal	304
2.51	P.J. Philander: Konka	305
2.52	Everwyn Wessels: Asiel	306
2.53	Johann Bekker: Die rooi wal	306
2.54	Doc Immelman: Die jagstewels e.a. verhale	307
2.55	Petra Müller: Patria	311
2.56	Chris Pelser: Uur van die aap	312
3.	SLOTOPMERKING	312

HOOFSTUK V1

	DIE TAGTIGERJARE	318 - 431
1.	INLEIDING	318
2.	NAMIBIES-AFRIKAANSE LITERATUUR	320
2.1	Len Anthony: Die mooiste droom	320
2.2	Len Anthony: Soveel blink beloftes	321
2.3	Pieter Claassens: Verse van 'n windswael	321
2.4	Len Anthony: Die ure agter ons	322

2.5	Paulina Badenhorst (pseudoniem: Melanie Boshoff): Die eerste uur na middernag	322
2.6	Johann Bekker: Duin drie	324
2.7	Ettie Bierman: Die bekvelder	325
2.8	Jacques Cloete: Verspreide poësie (1981)	326
2.9	F.W. de Jongh: Klipsweet	327
2.10	Eben Engelbrecht: Kontak	328
2.11	Carlie Heese: Gom uit die soetdoring	330
2.12	Tinus Brown: Doelwit Windhoek	334
2.13	Sarah du Pisanie: Jakkalswater	335
2.14	Vincent van der Westhuizen: Konflik	336
2.15	Everwyn Wessels: Miknes	339
2.16	Charles Zandberg: Ver verse en ander fratse	340
2.17	Pirow Bekker: Witsalpeter	340
2.18	Cor Dirks: Joof en sy maats in Etosha	342
2.19	Daniel Hugo: Die klein aambeeld	342
2.20	Doc Immelman: Onheil in die Kuiseb	343
2.21	Derick Jacobs: Die geur van vryheid	346
2.22	Bertrand Retief: Tweede prys is 'n houtjas	346
2.23	P.J. Schoeman: Kleinvolk van Afrika	348
2.24	A.J.J. Visser: Die harlekyn verskyn	350
2.25	Sarah du Pisanie: Erfgenaam vir die baron	350
2.26	Sarah du Pisanie: Liefste Koos	351
2.27	Sarah du Pisanie: My hartjie, my liefie	353
2.28	Sarah du Pisanie: Die voorskootbataljon	354
2.29	Hans du Plessis: Gewete van glas	355
2.30	P.J. Schoeman: Swerwersprokies	355
2.31	Jan Spies: Poort deur die koue	358
2.32	Jan Spies: Profeet met kondensmelk	359
2.33	Alexander Strachan: 'n Wêreld sonder grense	360
2.34	Marié Blomerus: Ithaka	361

2.35	Sarah du Pisanie: Fort van die kappiedraers	362
2.36	Sarah du Pisanie (pseudoniem: Elna Senekal): Liefde is 'n sprokie	364
2.37	Sarah du Pisanie: Die woestynplantjie	365
2.38	Hans du Plessis: Grensgeval	366
2.39	Doc Immelman: Kersfees in Carmona e.a. stories	371
2.40	Doc Immelman: Die soektog	373
2.41	W.F. van Rooyen: Die groot eier van Agwibib	375
2.42	P.J.J. Conradie: 'n Kraan lek in die agtermiddag	378
2.43	Sarah du Pisanie: Hard soos kameeldoringhout	379
2.44	Sarah du Pisanie: 'n Juffrou vir Skurwekop	380
2.45	Sarah du Pisanie: Katrientjie	380
2.46	Sarah du Pisanie: Die winskopie	382
2.47	Maretha Maartens: Verste grens	383
2.48	P.J. Philander: Ostrakon	388
2.49	Bertrand Retief: Half boom, half mens	388
2.50	Sarah du Pisanie: Dierbare drosters	390
2.51	Sarah du Pisanie: Sandroos uit Meob	391
2.52	Anna Howarth: 'n Pad vol dorings	392
2.53	Daniel Hugo: Vuurdoring	393
2.54	Derick Jacobs: Nag van vergelding	393
2.55	Lucas Malan: Edenboom	394
2.56	Annelize Snyman: Sandedans	395
2.57	Jan Spies: Pille vir servette	396
2.58	Babsie Steyl: 'n Erfgenaam vir Otjinga	397
2.59	George Weideman: Uit hierdie grys verblyf	399
2.60	Marié Blomerus: Seisoene van terreur	400
2.61	Sarah du Pisanie: Die huis van Makir	401
2.62	Sarah du Pisanie: Prins van die duine	401
2.63	Maretha Maartens e.a.: Ses wenverhale	402
2.64	Naomi Maree: Waar aasvoëls draai	404

2.65	Pieter Pieterse: Skedelkuskos	406
2.66	E.F. Potgieter: Ervarings op my voetslaanpad	409
2.67	E.B. Victor: Nag van die wolf	410
2.68	Sarah du Pisanie: Die kralebruid	412
2.69	Sarah du Pisanie: Die meisie van Toekomspoort	412
2.70	Sarah du Pisanie: Toe kom Klaartjie	413
2.71	Helm Jooste: Daar doer in Duitswes	414
2.72	Gawie Kellerman: Wie de hel het jou vertel?	417
2.73	Pieter Pieterse: Winterwerf in die Kavango	419
2.74	Mara Prinsloo: By waters waar vrede is	422
2.75	Heinrich Rall: Goël	423
2.76	A.J.B. Rawlins: Kontak landmyn lokval	425
3.	SLOTOPMERKING	427

HOOFTUK VII

SLOTWOORD	432 - 440
----------------------------	-----------

BRONNELYS	441 - 466
----------------------------	-----------

BYLAAG: BIOGRAFIESE GEGEWENS

VOORWOORD

In die voorwoord tot my M.A.-verhandeling, getiteld **Suidwes-Afrika/Namibië in die Afrikaanse literêre bestel**, dui ek aan dat Afrikaanse literatuur wat oor Suidwes-Afrika/Namibië handel, 'n veld is wat met vrug in die toekoms verken kan word.¹ In dié verband wil ek graag die volgende woorde van George Weideman in **Goël** aanhaal: "Met onafhanklikwording kom die vraag 'Is daar iets soos 'n eie Namibiese letterkunde?' onmiddellik na vore wanneer 'n mens - veral in opvoedkundige verband - van die premis uitgaan dat 'n nasionale letterkunde' op een of ander wyse iets van die historiese, geografiese, religieuse, politieke en sosiale karakter van 'n staatkundige entiteit weergee. Aangesien daar wel heelwat tekste met sodanige strekking bestaan, maar die materiaal òf verlore (kan) gaan ... , òf verspreid voorkom, sou die publikasie daarvan 'n besondere diens aan die Namibiese samelewing beteken. In so 'n geval het die uitgangspunt niks met 'literêre' waardebepaling te make nie; die versameling van tekste is dan eers nodig."²

In hierdie studie word gepoog om, in ooreenstemming met bogenoemde gedagte, Afrikaanse literatuur te versamel wat in die geheel of gedeeltelik oor Namibië handel en/of teen 'n Namibiese agtergrond afspeel, en aan te toon *hoe* die land en sy mense daarin na vore kom; hoe die "historiese, geografiese, religieuse, politieke en sosiale karakter" van Namibië daarin weerspieël word. Dit moet as 'n bestekopname gesien word; as deskriptief en nie evaluerend nie. Die tydperk wat gedek word, is vanaf die twintigerjare van hierdie eeu, toe die eerste Afrikaanse gedigte in die plaaslike Afrikaanse koerantjies verskyn het, tot met die onafhanklikwording van Namibië in Maart 1990. Aangesien die vestiging van die Afrikaanse taal in die land 'n bestaansvoorwaarde was vir die Namibies-Afrikaanse literatuur, word 'n oorsigtelike bespreking van die vestiging van die taal in die land in Hoofstuk I gegee. Elke hoofstuk word ook ingelui deur 'n kort bespreking van agtergrondsgewens ten opsigte van dié spesifieke tydperk.

Om by dié lys Namibies-Afrikaanse literatuur uit te kom, moes ek onder meer alle Afrikaanse literêre werke wat ek in die hande kon kry, lees; die Nederlandse en Afrikaanse koerante wat sedert 1914 in die land verskyn het, deurwerk; asook letterkundige

tydskrifte en kerktydskrifte deurgaans. Baie van die werke wat in die proefskrif behandel word, kon nie in die normale "bewaarplekke" opgespoor word nie en ander weë moes gevind word om dit in die hande te kry, byvoorbeeld op die rakke van skrywers.

Daar is hoofsaaklik gekonsentreer op werke wat by gevestigde Suid-Afrikaanse uitgewerjers verskyn het (daar is enkele uitsonderings). Dié studie sluit dus nie orale en informele (nie-gepubliseerde) literatuur, en ook nie vertaalde werke, in nie. Verhale en poësie wat in populêre tydskrifte verskyn het, word ook nie behandel nie. Dié studie maak dus nie aanspraak op algehele volledigheid nie.

Ter aanvang wil ek graag enkele begrippe verhelder:-

- Wat die gebruik van die benamings *Suidwes-Afrika/Suidwes* en *Namibië* in die teks betref, die volgende: In die voorwoord tot die United Nations Institute for Namibia (UNIN) se verslag oor 'n taalbeleid vir Suidwes-Afrika, **Toward a language policy for Namibia** (1981), staan geskryf: "(Namibia) is the first country that changed its name, prior to independence, from South West Africa to Namibia."³ Na aanleiding hiervan sê S.E. (Ia) van Zyl in 1989 die volgende: "Probeer 'n mens ... vasstel deur wie en wanneer hierdie amptelike naamsverandering plaasgevind het, stuit jy teen 'n muur. Dit blyk onmoontlik te wees om dag, datum en instansie vas te pen. Verskillende mense het dan ook deur die jare konsekwent geweier om hierdie naamsverandering te aanvaar. Die gevolg is dat die land (waarskynlik die eerste in die wêreld in dié opsig) 'n land met twee name geword het ... . In hierdie stadium lyk dit ... bykans seker dat die naam Namibië die amptelike naam van die land ná onafhanklikheid sal wees."⁴ In dié studie word die benamings *Suidwes-Afrika* en *Suidwes* (laasgenoemde leef oor baie dekades heen in die volksmond) gebruik in die geval van tekste wat tot aan die einde van die sestigjare verskyn het, en *Namibië* in die geval van tekste wat sedert die sewentigerjare verskyn het, toe dié benaming aanvaarbaar begin word het. In gevalle waar sodanige tekste egter in vroeër tye afspeel, word na *Suidwes-Afrika/Suidwes* verwys.

- Die benaming *Namibies-Afrikaanse literatuur* (vgl. die titel van die proefskrif) word egter deurgaans gebruik om na Afrikaanse tekste wat oor Suidwes-Afrika/Namibië handel en/of teen bogenoemde agtergrond afspeel, te verwys, aangesien hierdie ondersoek vanuit die eietydse perspektief gedoen is.
- Onder die begrip *Afrikaanse literatuur* (vgl. hierbo) word onder meer verhalende prosa, essayistiese prosa, beskrywings- en herinneringskuns, jeugliteratuur, poësie en drama ingesluit.

Om 'n logiese gang aan die proefskrif te gee, is alle werke in chronologiese volgorde, volgens die eerste verskyningsdatums daarvan, geplaas. Werke wat in dieselfde jaar verskyn het, is in alfabetiese volgorde, volgens die outeurs se vanne, gerangskik. In sommige gevalle, waar die eerste uitgawe van 'n werk nie beskikbaar was nie, is na 'n latere uitgawe verwys en daaruit aangehaal, hoewel dié betrokke werk volgens die eerste verskyningsdatum daarvan gerangskik is. In dié gevalle het ek deur middel van 'n voetnota aangedui uit watter uitgawe aangehaal en na verwys is. Waar 'n aantal gedigte van 'n digter verspreid voorgekom het in koerante of tydskrifte, het ek dit volgens die verskyningsdatum van die eerste gedig gerangskik.

In die behandeling van die werke het ek telkens 'n baie kort weergawe van die verhaalinhoud gegee, en daarna aangetoon *hoe* die land en sy mense daarin na vore kom.

Ter wille van toekomstige navorsing, is uitvoerige bladsyverwysings gegee. Aangesien ek telkens deur middel van 'n volledige titelbeskrywing aantoon watter werk ter sprake is, is die bladsyverwysings (ter wille van bondigheid) *in* die teks aangetoon. Waar geen bladsyverwysings by 'n aanhaling/inligting uit 'n bron geplaas is nie, is dit dieselfde as dié by die volgende aanhaling/inligting uit 'n bron. Op dié wyse is herhaling uitgeskakel. In gevalle waar meer as drie afsonderlike bladsyverwysings ter sprake is, het ek, ter wille van die vloeiende lees van die teks, van endnotas gebruik gemaak, sowel as in die geval van ander bronne wat gebruik is om dié spesifieke werk te belig.

Werke waarin nie altyd pertinent na Suidwes-Afrika/Namibië verwys word nie, maar die aanname gemaak word dat dit wel oor die land handel, is dié van Jan van der Post. Laasgenoemde, wat in Suidwes-Afrika gebore is en hier opgegroeï het, het as kind 'n tyd lank tussen die Boesmans in Suidwes-Afrika gewoon, en sy werke is dan ook op dié ervarings en sy kennis van die Boesmans wat hy op dié manier opgedoen het, gegrond.

In die Nederlandse en Afrikaanse koerante wat sedert 1914 in Suidwes-Afrika verskyn het, verskyn heelwat druk- en taalfoute. Ook van die ander publikasies uit daardie pioniersjare bevat druk- en taalfoute. Waar uit bogenoemde aangehaal word, word dit woordeliks weergegee - mét die foute wat daarin voorkom. Aangesien die herhaaldelike gebruik van *sic* ná klaarblyklike foute in die teks stilisties onbevredigend is, is dit nie ingevoeg nie.

In dié studie het ek my deur die literatuur laat lei. Aangesien dié proefskrif 'n beskrywing van 'n bepaalde historiese tydperk bevat wat met die onafhanklikwording van Suidwes-Afrika/Namibië afgesluit word, word bepaalde perspektiewe en terme gebruik wat tot die pre-onafhanklike tydperk behoort.

Om die skrywers se verbintenis (al dan nie) met die land aan te toon, word 'n bylaag met kernagtige biografiese gegewens van die meeste van die skrywers ingesluit. Dit sluit nie die onderskeie skrywers se werke in nie. (In sommige gevalle was dit onmoontlik om biografiese gegewens te bekom.) Daaruit blyk dat 'n hele aantal skrywers wat Namibies-Afrikaanse werke gelewer het, nooit in die land gewoon het nie. In die meeste gevalle het dié werke ontstaan na aanleiding van besoeke aan die land.

Ek wil graag van die geleentheid gebruik maak om my dank en waardering teenoor die volgende persone en instansies te betuig:-

- Prof. Elize Botha, my studieleier, vir haar inspirerende leiding.
- Die Universiteit van Suid-Afrika, wat dié studie moontlik gemaak het, deur die toekenning van 'n merietebeurs aan my.

- Die Departement van Onderwys en Kultuur in Namibië en die Rektor van die Windhoekse Onderwyskollege vir studieverlof wat aan my toegestaan is.
- Skrywers, vriende en kennisse wat bereid was om boeke tot my beskikking te stel.
- Personele van die Estorff-naslaanbiblioteek, die biblioteek van die Windhoekse Onderwyskollege, die Afrikaanse Nasionale Letterkundige Museum en die biblioteek van Unisa, vir gewaardeerde hulp.
- Ronëlle van Rensburg vir haar onbaatsugtige hulp agter die rekenaar.
- My ouers, sonder wie se liefdevolle onderskraging dié studie nie moontlik sou wees nie.

Aan God die eer.

Alfreda Meyer

Windhoek

Januarie 1994

Endnotas

1. *A. Meyer, Suidwes-Afrika/Namibië in die Afrikaanse literêre bestel, M.A.-verhandeling, Universiteit van Suid-Afrika, Pretoria, 1990, voorwoord.*
2. *Heinrich Rall, Goël, Windhoek: Bricks, 1989, p. 1.*
3. *United Nations, Toward a language policy for Namibia, Lusaka: Institute for Namibia, 1981, prologue.*
4. *S.E. van Zyl, Taalplan word reeds gesmee, NPF-bulletin, 30 Mei 1989.*

HOOFSTUK I

DIE BEGIN

1. GESKIEDKUNDIGE AGTERGROND

1.1 Die vestiging van swart en bruin bevolkingsgroepe in Suidwes-Afrika

Hoewel die vroegste geskiedenis van Suidwes-Afrika in "ondeurdringbare donker gehul"¹ is, is dit wel bekend dat die mees primitiewe van die Khoisan, die Boesmans, vir 'n paar eeue lank die enigste inwoners van Suidwes-Afrika was.² Hulle is later gevolg deur onder meer die Hottentotte (Khoekhoen - die huidige Namas), die Bergdamaras, die Ovambo's, die Herero's, die Oorlams-Hottentotte (Khoekhoen) en die Basters, wat die land geleidelik binnegekom het.³ Van bogenoemde bevolkingsgroepe het die Herero's, die Namas, die Oorlams-Hottentotte en die Basters 'n belangrike rol gespeel in die vestiging van die Afrikaanse taal in die land.

Die Herero's was veeboere,⁴ afkomstig van Sentraal- en Oos-Afrika en het die Kalahari ongeveer aan die begin van die sestiende eeu binnegekom.⁵ Hulle is ongeveer in die jaar 1700 gevolg deur die Hottentotte (die huidige Namas), wie se voorgeskiedenis redelik onbekend is: "Formerly occupying the greater part of the territory, it is thought, they probably moved to the southern part as the result of the later Bantu movements. But records are lacking and little is known of their history prior to the nineteenth century."⁶ Die Namas het hoofsaaklik in die suide van Suidwes-Afrika gewoon.⁷ Meer as 'n eeu later - gedurende die eerste dekades van die negentiende eeu - het vyf Oorlamsgroepe, wat ontstamde Namas was en vir 'n paar geslagte lank tussen die Hollanders in die Kaap gewoon het, vanaf die Kaapkolonie Suidwes binnegekom.⁸ Oor hulle sê dr. Heinrich Vedder die volgende: "Die leiers en voormanne van hierdie stamme was ... nie meer suiwere Hottentotte nie. Dikwels het in hul are bloed van blankes gevloei wat aan die Kaap met Hottentotvroue gemeenskap gehad het. As arbeiders het hulle van hul blanke base baie geleer en oorgeneem en bv.

gedeeltelik die Kaapse Hollands gepraat ... ."⁹ Hierna het die Basters gevolg. In 1868 het 'n groep van 800 onder leiding van Hermanus van Wyk die Oranjerivier oorgesteek en hulle in die *Rehobothgebiet* gaan vestig.¹⁰ Oor húl afkoms laat Giniewski hom só uit: " ... die Basters (was) werklik 'n mengelvolk. Die kinders wat gebore is uit inboorlingvroue en koloniste wat hulle in die begin van die negentiende eeu na die noorde van die Kaapkolonie gewaag het, is in 'n blanke omgewing grootgemaak ... ."¹¹

Die Oorlams-Hottentotte word beskou as die baanbrekers met betrekking tot die vestiging van die Afrikaanse taal in Suidwes-Afrika: "Hulle was die werklike pioniers van die taal in Suidwes-Afrika ... ."¹² Von Moltke sluit daarby aan wanneer hy hulle bestempel as "dié persone wat in Suidwes die weg vir Afrikaans gebaan het en nie die blanke veeboer, wat ná hulle in die land gekom het nie."¹³ Hulle het die Afrikaans-Nederlands wat hulle in die Kaapprovinsie by die blankes geleer het, saam met hulle die land binnebring, waar die Namas dit later oorgeneem het.¹⁴

Een van die bekendste Oorlamsgroepe was die sogenaamde Witboois. Hendrik Witbooi, leier van die Witboois, was 'n baie bekende figuur in die vroeë geskiedenis van Suidwes-Afrika. Hy het 'n dagboek van sy belangrikste korrespondensie gehou en op dié wyse 'n waardevolle dokument oor die geskiedenis van Suidwes-Afrika aan die toekomstige geslagte nagelaat.¹⁵ Uit taalkundige oogpunt gesien, is dié dagboek van groot belang en word as 'n belangrike taalhistoriese dokument beskou.¹⁶ Dina van der Zwan wys daarop dat die Afrikaans waarin die dagboek geskryf is, 'n variant van Oranjerivier-Afrikaans is en dat die nie-blanke sprekers daarvan dit oor die Oranjerivier gedra het.¹⁷

Nog 'n bekende leier van die Oorlams-Hottentotte was Jan Jonker Afrikaner, leier van die Afrikanerstam.¹⁸ Hy word bestempel as Suidwes-Afrika se eerste taalhandhawer.¹⁹ Hy het byvoorbeeld op 22 April 1869 'n brief aan die destydse Goewerneur van die Kaapkolonie, sir Philip Woodhouse, geskryf waarin hy laasgenoemde versoek het om nie in Engels nie, maar in Hollands aan hom te skryf.²⁰

Die Oorlams-Hottentotte het in Suidwes-Afrika in aanraking gekom met die Hottentotte (die huidige Namas). Die Namastamme was in 'n groot mate nog onontwikkeld en het die

Oorlams-Hottentotte in alles begin navolg - ook wat die gebruik van die Afrikaanse taal betref. Afrikaans was in daardie stadium die handelstaal - daarom wou die Namas die taal baie graag aanleer. Hulle het daarop aangedring dat sendingwerk²¹ en skoolonderrig in Afrikaans moes geskied. Hoofman David Christian het byvoorbeeld tydens 'n ouervergadering op Bethanië, waartydens 'n besluit geneem moes word oor die medium van onderrig, uitgeroep: "Alleen Hollands, niks as Hollands nie; ek verag myself en voel lus om in die bossies weg te kruip as ek my Hottentot-taal praat."²²

Ook wat hul briefwisseling met ander leiers betref, het die Namaleiers Afrikaans as medium gebruik. In dr. Heinrich Vedder se versameling briewe, getiteld **75 Dokumente aus dem Nachlass von Maharero**, is talle voorbeelde daarvan te vind. Dié versameling bevat onder meer briewe wat aan Maharero geskryf is, asook korrespondensie wat aan Namahoofmanne behoort het, maar deur Maharero ná veldslae met die Namas as buit geneem is. Na aanleiding van die feit dat die meeste van bogenoemde stukke in Afrikaans geskryf is, sê dr. Vedder die volgende: "Afrikanisch war in Mahareros Zeit (1860 - 1890) die diplomatische Sprache der Häuptlinge, eingeführt durch die Orlam-Hottentotten ... . Man bediente sich dieser Sprache, nicht nur, weil sie als höhere Sprache eines Kulturvolkes sich den Häuptlingen der Stämme an sich empfahl, sondern auch aus dem Grunde, dass Afrikanisch abgefasste Schriftstücke nicht so leicht von jederman gelesen werden konnten." Dié versameling is dus van onskatbare taalhistoriese waarde: "Für den Sprachforscher bilden daher diese Briefe wertvolle Dokumente für die Geschichte des Afrikanischen ... denn zu der Zeit als die Häuptlinge von Südwest anfangen, ihre Gedanken in Afrikanisch auszutauschen, dachte in Südafrika noch niemand daran, dasselbe zu tun, sondern bediente sich statt dessen des Holländischen."²³

Uit bogenoemde gedeelte is dit duidelik dat die Oorlams-Hottentotte Afrikaans ook aan ander bevolkingsgroepe, buiten die Namas, oorgedra het. Von Moltke wys byvoorbeeld daarop dat heelwat van die Herero- en Mbandero-kapteins (Oos-Herero) Afrikaans by die Oorlams-Hottentotte leer praat het. Ook van die Bergdamaras, wat as huisbediendes en veewagters in diens van die Oorlams-Hottentotte was, het Afrikaans aangeleer.²⁴

Laastens verdien die Basters, wat die land in 1868 binnegekom het, vermelding.²⁵ As gevolg

van hul "gemengde bloed",²⁶ het hulle Afrikaans gepraat en die taal saam met hulle die land binnebring.

1.2 Die vestiging van die blankes in Suidwes-Afrika

Hoewel die eerste witman, Diego Cão, reeds in 1484 sy voet op Suidwesbodem geplaas het,²⁷ het eeue verloop voordat die blanke beskawing in Suidwes-Afrika gevestig was.

Twee jaar na Diego Cão - in 1486 - het Bartolomeus Dias 'n klipkruis by Angra Pequena geplant.²⁸ As gevolg van die onherbergzaamheid van die kus van Suidwes-Afrika, was daar ná Dias nie weer pogings deur die Portugese om dié deel van die weskus van Afrika aan te doen nie.²⁹

Meer as twee eeue later is twee skepe, die **Grundel** en die **Bode**, onderskeidelik in 1670 en 1677 deur die Hollands-Oos-Indiese Kompanjie na die kus van Suidwes-Afrika gestuur met die doel om handelsposte te stig.³⁰ Dié twee skeepkapteins se verslae, waarin melding gemaak is van oorlogsugtige inheemse bevolkingsgroepe en die afwesigheid van water, hout en geskikte wapens, het toekomstige ekspedisies ontmoedig.³¹ Dit het algaande duidelik geword dat ander weë gevind sou moes word om die binneland van Suidwes-Afrika te verken.³²

Gedurende die eerste helfte van die agtiende eeu het blanke jagters begin om noordwaarts oor die Oranjerivier te beweeg en die binneland van Suidwes-Afrika te verken.³³ Name wat in dié verband genoem kan word, is onder meer ene De Bruyn, Willem van Wyk en Jacobus Coetzee.³⁴ Ook die Sweed, Hendrik Wikar, het gedurende die tydperk 1775 tot 1779 lang tye in die gebied noord van die Oranjerivier deurgebring. Sy **Berigt** bevat waardevolle inligting oor die toestand noord van die Oranje in daardie jare.³⁵

Tot voor die einde van die agtiende eeu het talle jagters en avonturiers gevolg wat die Oranje oorgesteek en die land binnegekom het. Een van hulle, Willem van Reenen, word beskou as een van die belangrikste ontdekkers noord van die Oranjerivier. Gedurende die jare 1791

en 1792 het hy 'n geselskap van ses blankes na die sentrale deel van die land gelei.³⁶

Ten spyte van bogenoemde individuele verkenning, was baie dele van Suidwes-Afrika, met die aanbreek van die negentiende eeu, nog nooit deurreis nie en dus onbekend.³⁷

Gedurende die tydperk 1800 tot 1883 het talle blankes veral die sentrale en noordelike dele van die land stelselmatig binnegekom. Die feit dat Brittanje die Kaap in 1806 geannekseer het, het daartoe aanleiding gegee dat Britse ontdekkingsreisigers, soos James Alexander,³⁸ Francis Galton,³⁹ Charles John Andersson,⁴⁰ A.W. Eriksson, J.F. Bassingthwaighte⁴¹ en James Chapman,⁴² begin het om die land te deurkruis. Ook die sendinggenootskappe, onder meer die Londense, Rynse, Finse, Wesleyaanse en Rooms Katolieke genootskappe, wat hulle geleidelik vanaf 1806 in Suidwes-Afrika gevestig het,⁴³ het 'n aandeel in die oopstelling van die land gehad en daartoe bygedra dat die paaie, handel en poswese op 'n hoër peil geplaas is.⁴⁴ Gedurende die sewentigerjare van die negentiende eeu het " ... ook die wiele van die waens van die Dorslandtrek deur Suidwes-Afrika gerol, van die Ngamimeer en Rietfontein in die hart van die Kalahari, deur die wilde Kaukau tot aan die Okavangorivier, toe weer wes deur die dorsveld na Grootfontein, na die Etoshapan, na Kaoko-Otavi in die Kaokoveld."⁴⁵ Ses groepe Dorslandtrekkers het deur Suidwes-Afrika getrek en hulle in Angola gaan vestig.

Hierna het die vestiging van Duitse gesag oor die gebied gevolg. In die vroeë tagtigerjare het Adolf Lüderitz, 'n koopman van Bremen, die baai van Angra Pequena (die huidige Lüderitz) van die Hottentotkaptein Joseph Fredericks gekoop⁴⁶ - dit was die eerste stap in die vestiging van Duitse gesag oor die gebied. Op 13 April 1885 het die **Deutsche Kolonialgesellschaft für Südwest-Afrika** tot stand gekom met die doel om Lüderitz se regte te koop en die land te koloniseer.⁴⁷ Ná die vestiging van die Duitse administrasie in 1889 deur Kurt von Francois in die gebied, het talle Duitse koloniste na Suidwes-Afrika geëmigreer.⁴⁸ In 1892 het die beheer van die gebied in die hande van die Duitse imperiale regering oorgegaan.⁴⁹ In dieselfde jaar is die **Südwestafrikanische Siedlungssyndikat** gestig met die doel om die land te koloniseer met Duitse gesinne uit Suid-Afrika.⁵⁰ In daardie stadium was die Duitse regering negatief ingestel teenoor Boere-immigrasie,⁵¹ met die gevolg dat slegs een georganiseerde Afrikanertrek Suidwes-Afrika binnegekom en hulle hier gevestig het, naamlik dié van Hendrik Smit.⁵² Benewens bogenoemde trek, het 'n klompie

Afrikanerboere die land individueel binnegekom.⁵³ In 1907 het die Duitse goewerneur die landnederstellingstelsel van Suid-Afrika by toestande in Suidwes-Afrika aangepas⁵⁴ - daarna het die landnedersettingsproses in só 'n mate toegeneem dat daar in 1913 reeds 1331 plase in privaatbesit was. In daardie stadium was 88% van die boerebevolking Duitssprekend.⁵⁵ Volgens Giniewski was daar in 1915 13 000 blankes in Suidwes-Afrika, waarvan 12 000 Duitsers was.⁵⁶ Op dié tydstip het die Afrikaners in Suidwes-Afrika "'n volksgroep met 'n eie kerk, taal, tradisies en gewoontes gevorm tussen 'n blanke bevolking wat by die tyd ten gevolge van grootskeepse immigrasie oorweënd Duits was."⁵⁷ In 1915, toe die Unieverdedigingsmag die Duitse leer tot oorgawe gedwing het,⁵⁸ was die blanke beskawing reeds in Suidwes-Afrika gevestig.

Ook die blankes het 'n groot rol in die vestiging van die Afrikaanse taal in Suidwes-Afrika gespeel.

In die Sweed, Hendrik Wikar, se **Berigt** is byvoorbeeld talle woorde en vorme wat vandag tipies Afrikaans is, soos "renoster", "beeste", "trop", "sop", "klapperdop", "tree", "vinnig", "ongedierte" en "pampoen", opgeteken. Ten spyte van die feit dat Wikar die teks in sy beste Nederlands probeer skryf het,⁵⁹ het landdros Olof de Wet van Stellenbosch dit nodig gevind om dit in "ordentlyke styl" te bring, dit wil sê om dit te vernederlands.⁶⁰ Prof. J.L.M. Franken dui dan ook aan dat landdros De Wet die gedeeltes in Wikar se **Berigt**, "wat in klank- en woordgebruik spesifiek Afrikaans was, vervang het deur Nederlandse vorme, woorde en benaminge."⁶¹

Die moontlikheid bestaan ook dat sommige van die Engelse ontdekkingsreisigers met die inheemse bevolking in Afrikaans moes kommunikeer, aangesien laasgenoemde waarskynlik nie Engels magtig was nie. Von Moltke maak byvoorbeeld die volgende stelling ten opsigte van die Oorlams se taalgebruik: "Hulle kon geen Engels praat nie, maar wel daardie soort Afrikaans wat die blanke veeboere destyds met hul inboorlingarbeiders moes praat."⁶²

Vir die inheemse bevolking was die aanleer van Afrikaans baie belangrik, aangesien Afrikaans op daardie tydstip die handelstaal was en kennis van dié taal kommunikasie met die handelaars moontlik gemaak het.⁶³ Hieruit lei 'n mens af dat die handelaars waarskynlik nie

die inboorlingtale kon praat nie. Volgens D. Krynaauw was die Engelse ontdekkingsreisigers "tot groot hoogte ook maar handelaars."⁶⁴ Die afleiding kan gemaak word dat die handelaars met wie die inheemse bevolking in aanraking gekom het, waarskynlik ook Engelse ontdekkingsreisigers ingesluit het.

In aansluiting hierby kan genoem word dat daar op talle plekke in die Engelse ontdekkingsreisiger James Chapman se werk, *Travels in the interior of Africa*, Afrikaanse woorde te vind is. Die volgende is voorbeelde daarvan: "Today we moved the wagons a few miles east, on the south side of the hills (the Koppies).";⁶⁵ "We killed 2 snakes today, one a green tree snake (boomslang) ... .";⁶⁶ "While Baines and I were *bekruiping* (stalking) him ... ."⁶⁷ Uit bogenoemde voorbeelde lyk dit dus of hy Afrikaans magtig was.

Uit briewe wat die Duitse sendelinge destyds aan die inheemse bevolkingsgroepe geskryf het, is dit duidelik dat ook hulle 'n bydrae gelewer het in die vestiging van die Afrikaanse taal in die land. 'n Voorbeeld hiervan is 'n brief wat dr. Theophilus Hahn op 9 Januarie 1876 aan Maharero geskryf het, waarin hy hom soos volg uitlaat: "Ik verwonder my geheel en al over U, dat U als een Kapityn, die eene natie regeren moet, zoo korten verstand hebt en niet beter weet u te gedragen."⁶⁸ Nog 'n voorbeeld daarvan is 'n brief deur sendeling H. Hegner aan hoofman Jacobus Isaak van Berseba wat soos volg begin: "Wel Edele Kapitein! Aangaande de twee mannen Adam Izaak en Stefanus Roos maak ik u bekend ... ."⁶⁹

Ook die talle Afrikaners - jagters en avonturiers - wat die land sedert die helfte van die agtiende eeu deurkruis het,⁷⁰ het 'n belangrike bydrae gelewer in die vestiging van die Afrikaanse taal in die land. Die Dorslandtrekkers wat die land in 1875 binnegekom het en 'n soort "Voortrekker Afrikaans" gepraat het, verdien in dié verband ook vermelding.⁷¹

1.3 Gevolgtrekking

Die vraag mag ontstaan of die taal wat hierdie vroeë pioniers gepraat het, wel as Afrikaans beskou kan word. In dié verband kan die volgende woorde van P.J. Nienaber aangehaal word: "Geleerdes het tot die gevolgtrekking gekom dat die 17e eeuse Nederlandse dialekte

wat hier aan die Kaap oorgeplant is, deur koloniste uit alle volksklasse van Holland, al gedurende die eerste helfte van die 18e eeu genoegsame afwykende rigtinge vertoon het dat van 'n aparte taal gepraat kan word. Party sê dat Afrikaans teen 1700 sy beslag gekry het - ander bewys dat ons teen 1750 beslis van Afrikaans, of altans vroeg-Afrikaans kan praat.⁷²

J.C. Steyn dui aan dat die woord "Hollands" tot in die twintigste eeu gebruik is om na die Afrikaanse taal te verwys.⁷³ Hoewel die Oorlams-Hottentotte na hul taal as "Hollands" verwys,⁷⁴ het hulle, volgens Dina van der Zwan, in werklikheid 'n variant van Oranjerivier-Afrikaans gepraat.⁷⁵

Die Afrikaans wat gedurende die agtiende en negentiende eeu in Suidwes-Afrika gepraat is, is oorspronklik onder meer van die Kaapkolonie afkomstig en deur die sprekers daarvan oor die Oranjerivier gedra. Bogenoemde uitsprake, soos dié van Nienaber, kan dus ook op die taal wat op daardie tydstip in Suidwes-Afrika gepraat is, van toepassing gemaak word. Uit dr. Heinrich Vedder se versameling, **75 Dokumente aus dem Nachlass von Maharero**, is dit ook duidelik dat daardie vroeë vorm van Afrikaans in Suidwes-Afrika 'n hoër funksie as blote spreektaal vervul het.⁷⁶

Bogenoemde het as aanloop gedien tot die eerste Namibies-Afrikaanse letterkundige produkte.

2. DIE EERSTE NAMIBIES-AFRIKAANSE LETTERKUNDIGE PRODUKTE

2.1 Die eerste Namibies-Afrikaanse gedigte

2.1.1 Die ontstaan en ontwikkeling van die koerantwese in Suidwes-Afrika

Aangesien die eerste Namibies-Afrikaanse gedigte in 'n plaaslike koerant verskyn het, en die koerante as belangrike medium gedien het waarin dié gedigte gepubliseer is, word kortliks stilgestaan by die ontstaan en ontwikkeling van die koerantwese in Suidwes-Afrika.

Op 2 September 1914 het die eerste gratis proefnommer van **Het Nieuwe Weekblad voor Namaqua- en Damaraland** verskyn.⁷⁷ Dié koerant was 'n regeringsmondstuk met die oog op die oorlog. In daardie stadium het die Unie van Suid-Afrika pas aan die geallieerde kant tot die oorlog toegetree. Aangesien daar toe al heelwat Afrikaners in die suide van Suidwes-Afrika gewoon het, het die regering besluit om 'n nuusblad wat op die Afrikaanse gemeenskap gerig was, uit te gee. Die doel van dié koerant was blykbaar om die Afrikaners simpatiek teenoor die regering in te stel.⁷⁸ Die voertaal van **Het Nieuwe Weekblad** was Nederlands, "weliswaar met 'n ver-Afrikaanse woord hier en daar, maar nogtans Nederlands."⁷⁹ In die begin het dit weekliks op Woensdae verskyn, en later met ongereelde tussenposes tot op 3 Maart 1915. Op laasgenoemde datum is in die koerant aangekondig dat dit "wegens knapheid van pampier ... niet meer instand is te verschijnen." Die skrywer het aangedui dat die einde van die oorlog binnekort sou aanbreek en die hoop uitgespreek dat die Afrikaanse bevolking binne die volgende paar weke hul eie koerant sou hê.⁸⁰ Sy voorspelling met betrekking tot die beëindiging van die oorlog is korrek bewys - op 9 Junie 1915 het die Unieverdedigingsmag die Duitse leer tot oorgawe gedwing, waarna die administrasie van die land deur die Unieregering oorgeneem is.⁸¹ Meer as vier jaar sou egter hierna verloop voor die verskyning van die eerste Afrikaanse koerant in Suidwes-Afrika.

Gedurende 1919 het 'n groepie Afrikaners, wat hulself die "Voortrekker Vereeniging" genoem het, besluit om 'n Afrikaanse koerant uit te gee. Dié besluit moet gesien word teen die agtergrond dat daar op dié tydstip reeds heelwat Unieburgers in Suidwes-Afrika was en Engels en Duits onderskeidelik die staatsdiens en die sakelewe oorheers het.⁸² Op 14 Oktober 1919 het **Die Voortrekker** as "offisiele orgaan" van die "Voortrekker Vereeniging" verskyn.⁸³ Dié koerantjie was onafhanklik van enige owerheid en het Nederlands en Afrikaans as voertaal gehad.⁸⁴ Ongelukkig was **Die Voortrekker** se leeftyd baie kort - op 25 November 1919 het dit die laaste keer verskyn.

Hierna het die koerant kort-kort van naam, eienaar en ook redakteur verwissel. Dié veranderings dui op die "oorlewingstryd" van die koerantwese in daardie jare. Ter wille van kontinuïteit is opeenvolgende uitgawes, deur al die veranderings heen, deurlopend genommer. Die onderskeie titels van die koerant en die datums waarop dit begin verskyn het, was kortliks soos volg: **Südwest Suid West** (2 Desember 1919); **Südwest-SuidWest**

(9 Desember 1919); **Südwest Zuid West** (onbekend); **Die Suid-West** (23 Desember 1921); **Die Suidwes Nuus** (6 Oktober 1922); **Suidwes Nuusblad** (7 Desember 1923) en **Ons Vriend** (September 1925 tot 30 Desember 1926).⁸⁵ Op laasgenoemde datum is die era van die onpartydige koerante beëindig.

Heelwat Afrikaanse gedigte met algemene onderwerpe, wat geskryf is deur eenvoudige boeremense met 'n lae opvoedingspeil, het in die koerante verskyn. Dié letterkundige pogings kan nie aan vandag se letterkundige standaard gemeet word nie, maar moet beoordeel word volgens die tyd waarin dit verskyn het en die omstandighede wat op daardie tydstip in die land geheers het.

In daardie stadium is kroongrond volgens die nedersettingstelsel uitgegee⁸⁶ - boere het dus sogenaamde plase gekry wat in werklikheid net barre stukke grond was. Die lewe was grotendeels 'n bestaanstryd. Enkele probleme wat die boere ervaar het, was isolasie, groot afstande, probleme met ontroue arbeiders en 'n gebrek aan arbeiders, skaarste aan water, droogte, "perdevrekte",⁸⁷ en so meer. Uit bogenoemde gedeelte is dit duidelik dat pionierstoestande geheers het.

Sommige van die gedigte uit daardie tyd handel oor vaderlandsliefde en die Afrikaanse taal. Dit kan moontlik toegeskryf word aan die feit dat daar, met die beëindiging van die Duitse regime in 1915, 'n gevoel van nasionale ontwaking onder die Afrikaanssprekende bevolking plaasgevind het. Met dié verse wou die mense stig, iets probeer bereik - die doel was dus eerder propagandisties as om kuns te probeer skep. Die digkuns van daardie tyd was egter nie tematies tot vaderlandsliefde en die Afrikaanse taal beperk nie. Onderwerpe soos die natuur en die liefde is ook in hul digkuns aangeraak.

2.1.2 Namibies-Afrikaanse gedigte in die koerante

"Hoera vir die stadhuis!", geskryf deur 'n anonieme digter, is die eerste Namibies-Afrikaanse gedig wat in 'n plaaslike koerant verskyn het. Die aanvangsreëls lui só:

*Hoera vir die stadhuis, ons dorpie brei uit,
 Ons Stadsklerk's soo trots soos 'n seun wat kan fluit
 Met sy nuwe masjiene, elektriese lig
 En sy parke; so trots soos 'n sog op 'n big.*

"Ons dorpie" is in dié geval Windhoek in die jaar 1923. Hoewel die woord "Windhoek" nêrens gebruik word nie, dui woorde soos "Zoo", "Leutweinstraat" en "Keizerstraat" daarop dat daar na Windhoek verwys word.

In strofe drie word verwys na "die blomme in die Zoo" - die "Zoo" was destyds die naam van 'n park langs Kaiserstraat. Die blomme word in die gedig met "die hangende tuine van Nebuchadnezer" vergelyk - die indruk van vrugbaarheid, waterrykheid word dus hierdeur geskep. In die versreëls direk daarna, word verwys na die vygies in Leutweinstraat: "Langs die Leutweinstraat kronkel die tuinslange vry/ Waar ons ambtenaars en hulle vygies gedy." (Leutweinstraat het na die destydse "Tintenpalast", waar al die staatsamptenare gehuisves is, gelei. Die "ambtenaars" waarna verwys word, is dus staatsamptenare.) Soos bekend, is 'n vygie 'n soort vetplant, 'n "woestynplant" wat baie min water nodig het. In hierdie straat waar die vetplante gedy, "kronkel die tuinslange vry" - die afleiding kan gemaak word dat die vygies natgelei moet word. Dié gedeelte kan dus dui op die droë klimaat van Windhoek. In dié strofe bestaan vrugbaarheid en droogte dus naas mekaar.

Die "geur in die Keizerstraat" wat in strofe vier genoem word, dui waarskynlik op die geur van die Duitse gebak en koffie in die "koffiehuise" in Kaiserstraat. Die uitroepteken ná "Keizerstraat" en die tweede versreël, "Pst ... ! Bly ter sake", kan moontlik impliseer dat die digter van die punt afdwaal; dat hy hom deur die reuk van die heerlike gebak laat "verlei".

In strofes vyf en ses kom water weer ter sprake — die kwessie van maagkoors wat deur onsuiver water veroorsaak word (strofe vyf) en waterskaarste (strofe ses). Strofe ses begin op 'n positiewe noot: hoewel "daar g'n vog (is) vir ... huislik gebruik", is daar darem 'n swembad: "Ons kan spat in die swembad en duik ... "

Die gedig word afgesluit met die idee van vooruitgang (waarmee dit begin het), soos gesien

kan word in die eerste versreël van die laaste strofe: "Hoera vir vooruitgang, die Stadhuis gedy!"⁸⁸

Die tweede gedig wat in 'n plaaslike koerant verskyn het, is "Nakop", wat onder 'n skuilnaam, "Mehlomane", gepubliseer is. Dit is 'n natuurgedig wat handel oor Nakop, die "koppie" wat Suidwes-Afrika se suidgrens met Suid-Afrika vorm. Hoewel dit 'n "grensgedig" is, word dit ingesluit, aangesien dit gedeeltelik oor Suidwes-Afrika handel en tipierend is van die landskap in die suide van die land. In dié gedig word Nakop gepersonifieer - dit word voorgestel as 'n "ringkop" wat sy onmiddellike omgewing beskryf.

In die eerste vier versreëls word hierdie ongerepte wêreld beeldend voorgestel - die grouheid, die barheid, die alleenheid, die eensaamheid, die verlatenheid en die eindeloosheid:

*In bruin-groue vaaltes, in rotsigte kaaltes
hier staan ek alleen en verlate;
my lende omswewe deur eensaamheidslewe,
wat rus oor die eind'lose plate.*

Dié eienskappe word dwarsdeur die gedig beklemtoon. Die gebruik van woorde en frases soos "rotsige strande", "alleen oor die wydtes", "eensaam", "Eensaamheid woon", "stilte weer troon", ens. dien as bevestiging daarvan.

Ook die erosie van baie eeue, die feit dat kokerbome in werklikheid die enigste plantegroei is, en dat die lewe in daardie geweste "'n stryd is", kom na vore. Die enigste tekens van lewe is 'n "eensame Gemsbok" en 'n vuurwa wat "kom soos die blits en verdwyn in 'n kits" - daarna sak die stilte weer oor alles neer.

Die gedig sluit af met die idee van eensaamheid, alleenheid en verlatenheid waarmee dit begin het:

*En die gemsbok die droom en die kaal kokerboom
bly hou maar sy wag oor die plate
waar Eensaamheid woon en die Stilte weer troon
oor die velde so lewe verlate.⁸⁹*

3. DIE EERSTE DIGTER: ERNST A. SCHLENGEMANN

3.1 Inleiding

Die eerste identifiseerbare digter wat Namibies-Afrikaanse gedigte geskryf het, is 'n man wat op die kultuurfront in Suidwes-Afrika 'n legendariese figuur geword het: Ernst Allester Schlengemann.

Ernst Schlengemann was die eerste redakteur van **Die Suidwes-Afrikaner**, Suidwes-Afrika se eerste party-politieke koerant, wat op 8 April 1927 begin verskyn het en "18 jaar lank die enigste Afrikaanse koerant in die land (sou) wees en 'n half-eeu oud (sou) word."⁹⁰ As redakteur van dié koerant en ook as digter en skrywer het Schlengemann 'n besondere bydrae gelewer op die terrein van die Afrikaanse taal en literatuur in die land.

Drie werke van hom het postuum verskyn: een digbundel, getiteld **Gedigte** (1934), en twee dramas, **Die drie Van der Walts** (1932) en **In die gewoel** (1933).⁹¹

3.2 Gedigte (Kaapstad: Nasionale Pers, 1934)*

Sy bundel **Gedigte** is in drie afdelings verdeel: "Op Stellenbosch", "Uit die Karo" en "Uit Windhoek". Laasgenoemde afdeling bevat twee gedigte wat oor Suidwes-Afrika handel — "Naggees" en "Die Namib-woestyn."

In "Naggees" word 'n beeldende beskrywing van 'n maanlignag in die Suidweslandskap gegee, soos blyk uit die eerste strofe:

---

* *Hoewel dié digbundel eers in 1934 verskyn het, is die gedigte daarin heelwat vroeër geskryf, aangesien Schlengemann reeds in Mei 1930 oorlede is.*

*As die halfmaan oor die velde sy flou skemerlig neerstort
 en die groene Omurambe tot 'n donker krulstreep word,
 kom 'n koel lug oor die vlaktes en die grassies fluister sag,
 need'rig buigend voor die aankoms van die Groot Gees van die nag;
 en die nagwind is sy bode, en hy kom die Grote Gees,
 en die Siel vra wat sy naam is, en die nag gee antwoord 'Vrees'.*

Reeds in die laaste gedeelte van bogenoemde strofe is dit duidelik dat dit in dié gedig oor méér handel as 'n blote maanlignag in die Suidweslandskap - dit gaan onder meer oor die doodsvrees wat alles wat lewe snags omgewe, soos gesien kan word in die eerste drie versreëls van strofe twee:

*Dis die vrees wat nou sy wese oor die groot heelal versprei,
 in die berge en die bome, oor die vlakte en die vlei;
 in die hart van al wat lewe neem hy nou sy setel in ...*

In strofe drie word die jagter wat huiswaarts keer en die invloed wat die "Vrees" op hom het, beskryf. Die gebruik van die woorde "kraal" en "jagspies" dui daarop dat 'n lid van een van die inheemse bevolkingsgroepe ter sprake is.

Strofe vier beskryf onder meer die vrees wat die leeugebrul by die diere van die veld, soos die koedoe, eland en wildebees, inboesem. Die leeu is op sy beurt bevrees as hy "die wagter in die veldkamp" se vuur sien wat "so gloei en spring en dans"; die wagter vrees weer die leeu en "gooi nog brandhout op die vuur." Slegs die dooies word nie geraak deur die vrees nie: "In die veld lê 'n geraamte in die maanlig wit en skoon - / hier alleen heers nie die Vrees nie, hier alleen kan Vrede woon." Al wat lewe "bly (egter) voortdurend na die Onbekende staar, / rust'loos vraend, 'Wat sal nou kom?' angstig fluist'rend 'Wat is daar?'" Eers wanneer "die langverwagte môre oor die Oosterkim verskyn / en sy vreesverbannend strale oor die velde Vrede sein", wyk die vrees.

Hoewel nie direk gesê word watter deel van Suidwes-Afrika ter sprake is nie, is dit duidelik uit die gebruik van woorde soos "groene omurambe", "berge", "bome", "vlakte", "vlei", "weigras", "koedoe", "eland" en "wildebees" dat hierdie landskap die sentrale, noordelike of oostelike deel van Suidwes-Afrika kan wees (pp. 49 - 50).

In "Die Namib-woestyn" word die Namib gepersonifiseer. In strofe een word die Namib bedags in al sy wreedheid, felheid, ongenadigheid, verlatenheid en dorheid geteken. Die woestyn se "meester" is die Dood, daarom voer hy met alles wat lewe 'n stryd - mens, dier en plantegroei word verdring:

*Heet soos my sonskyn en diep soos my sand
En hard soos my berge se rots,
Is die wreedheid van weerwraak wat binne my brand
met die haat van gekrenkte trots.
Geen skoonheid, geen skadu, geen groenheid of gras,
Geen vleie my vaalte versier,
Seevierend verdryf ek indring'rig gewas
En folter vir mens en vir dier.*

Die Namib martel verdwaaldes deur dors, en sy sand dans "juigend met helse genot" oor geraamtes. Die woestyn put dus vreugde uit die vernietiging van lewe.

Strofe twee staan skerp in kontras met strofe een. In die tweede strofe word 'n ander beeld van die woestyn geteken, wanneer die mis saans daaroor toetrek. 'n Paar van die teenstellings tussen dié twee strofes is die volgende: die "hete" sonskyn wat bedags op die aarde neerbrand, word snags vervang deur mis wat die woestyn soos "'n lykkleed" bedek; "geen skadu" word bedags toegelaat nie, maar snags "oorstrek" skadu's die woestyn; bedags word alle skoonheid, groenheid en gras verdring, maar snags smag die woestyn na "die wellus van groenheid en lewe." Twee kante van die woestyn word dus in dié twee strofes geskets (pp. 54 - 55).

4. DIE EERSTE VERHALENDE PROSA

4.1 M.E. Hubregtse (pseudoniem: Eva Walter)

Eensaamheid (Pretoria: J.L. van Schaik, 1925)

Frans en Rina le Grange besluit om die Unie te verlaat en hulle op 'n plaas in die noorde van

Suidwes te vestig, aangesien die "vooruitsigte in Duits-Wes ... toentertyd baie aanloklik" was (p. 67). Wat daar op Rina wag, is heeltemal anders as wat sy haar dit voorgestel het ...

"Die laaste ligrooi skynsel aan die westelike hemel vervaag ... . Dit was net lig genoeg om die bome te sien, maar nie hul dorings, om die grond te sien maar nie die klippe, om die berge te sien maar nie die rotse nie. Daarom was die skemeruur ... die enigste tyd van die dag wat die nare land mooi gelyk het. So dink ... die vrou wat alleen deur die veld dwaal. Die dorre takke, ou stamme en oop wortels van die doringbome neem grilliger vorms aan ... . Sy haak vas aan 'n wag-'n-bietjie bos en met 'n ... opwelling van toorn skeur sy haar rok los uit die dorings. O, die ellendige land! ... as jy ... in dié barbaarse streek uitgestoot is, dan ondervind jy elke dag meer en meer dat dit 'n land sonder sagtheid of genade is. Selfs sy kastige mooiheid is bedrieglik. Wanneer die wit, geel of ligrooi mimosakwassies die bome versier, strek nie jou hand uit om 'n takkie af te pluk nie, daar is skerp hake agter die elegante fynheid." (pp. 60 - 61) Só sien Rina Suidwes. In die res van die werk word op dié siening uitgebrei. Suidwes word beskryf as 'n "afgesonderde land" (p. 65) van "onverstoorbare eensaamheid" (p. 66) en "eensame barbaarsheid" (p. 85); 'n verskriklike land (p. 82) met 'n "helse son" (p. 61); en 'n wildernis (p. 89) van "uitgedorde dorings (en) skerp sand." (p. 83) Tog word dit ook geteken as 'n land met 'n wonderlike natuur (p. 74), asemrowende sonsondergange (p. 121) en "die bekoring van die vreemde" (p. 82); en 'n skilderagtige boswêreld (p. 153) met helder sterre (p. 91). Dier- en voëlsoorte en plantegroei wat genoem word, is die duif, kwê-voël, vink, rooi-swart "Nasionale voël" van die Duitsers, groen parkiet, blou-spreeu (p. 95), koedoe (p. 86), jakkals (p. 92), volstruis, tarentaal, haas (p. 87), kameeldoring, wag-'n-bietjie en haak-en-steek (p. 86).

Windhoek word as "'n gesellige plek" geteken met interessante Duitse hotelle (p. 118), winkels (p. 119) en kastele (p. 120); 'n stad met "dik, verblindende wit sand in die strate sonder enige bome" en 'n brandende son wat daarop neerbak (p. 119), en 'n plek met mooi tuine (p. 120). Spesifieke bakens wat genoem word, is die Tintenpalast en die Ruitersstandbeeld (p. 119). Swakopmund word beskryf as 'n dorp met dik, geel sand, wye strate, stewige huise en lang houttrappe na die strand (p. 158). Walvisbaai word gesien as 'n vuil, lelike plek: "Was daardie swart-besmeerde sink geboutjies die woninge van witmense? Deur die oop plekke tussen die huise dwaal hulle, want daar was g'n strate te beken nie en

elke keer loop hul vas in iemand se agterplaas. Een huis, 'n bietjie groter dan die ander krotjies, met vuil lappe vir gordyne, het die naam gedra 'Walfish Bay Hotel.' Troks met steenkole gelaai word tussen die armoedige hutjies gesleep en hul kolestof vervuil die hele omtrek, selfs die sand het 'n swarterige kleur ... . Hier het niemand die moed gehad om 'n boompie of blommetjie oor te plant nie." (pp. 170 - 171)

Wanneer Rina se suster, Lottie, en 'n vriendin uit die R.S.A. op die plaas kom kuier, word hulle aanvanklik betower deur dieselfde land waarvan Rina so 'n negatiewe siening het. Dit blyk uit die volgende gedeeltes: "Die land is regtig mooi, Rina ... ek kan nie verstaan hoekom jy ons wou afskrik met die eensame barbaarsheid nie soos jy geskryf het." (p. 85); "Daar is 'Katjipara.' ... Die perde staan stil bo-op die bult om 'n rukkie te blaas, en daar is 'n vergesig oor ontelbare bome, elkeen lyk apart geplant, tot aan die voet van wasige, purper berge. 'O, ek wens ek kon vlieg', roep Lottie uit, haar arms uitbreidend in ekstase oor die onmeetlikheid wat hom aan alle kante van haar uitstrek." (p. 87); "Lottie en Martha bewonder vir die soveelste maal die uitsig oor die afdraande vlakke ... ." (p. 88) Ná 'n week op die plaas, "toe die nuwigheid van die vreemde land iets meer gewoons geword het", begin Lottie en Martha egter besef waarom Rina nie op die plaas, wat so "ver buite die beskawing lê", kan aanpas nie: "'Ek begin te verstaan waarom jy die land nie kan liefhê nie, Rina. As 'n mens alleen is moet die stilte soos 'n nagmerrie op jou druk.'" (p. 91)

Voor Rina en haar man se vertrek na Suidwes, het sy met groot verwagting gefantaseer oor haar verblyf op die plaas: "Die wilde, ongetemde gees van haar kindertyd het nog in haar gestee en sy het haar voorgestel hoe sy met die jagpartye sou saamry en watter goeie skut sy daar sou word. Op haar plaas sou sy altyd ope huis hou vir alle besoekers. Watter interessante mense sou sy nie ontmoet nie - Duitse edelliede, grootwildjagters, dapper Boertrekkers en al die eienaardige Kafferstamme!" (p. 73) Op "Katjipara" aangekom, het sy met groot ywer aan die werk gespring en melk afgeskei, botter gemaak, en so meer (pp. 73 - 74). Die wêreld was vir haar mooi en "binne 'n kort tyd het sy die hele plaas plat geloop of gery." Alles het egter anders verloop as wat sy aanvanklik gemeen het: "Die plaas was heeltemal uit die koers van die jagters en so afgeleë, dat dit selfs vir hul bure 'n hele reis was om by hul te kom kuier. Besoekers het dus tot die seldsame behoort. Na 'n paar maande begin die jong vrou na geselskap te verlang. Sy wil met Frans gesels ... en vind toe uit dat

hy teenswoordig so stil is ... . Hoe langer hoe meer soek sy geselskap by Frans, maar ongeduldig stoot hy haar af." (p. 74) Ten spyte van bogenoemde omstandighede, het sy haarself moed ingepaat met die gedagte dat die omstandighede sou verander: "Mense sou hier instroom; nuwe spoorweë sou gebou word; die beskawing met al sy geriewe en geselligheid sou eenmaal hier posvat en dan was die spook van verlatenheid vergoed verdryf." (p. 67) Op die lang duur was Rina se "vrolike natuur, warme hart en lewendige verstand" (p. 74) nie teen so 'n "eensame, verstote lewe" bestand nie, en die eens moedige vrou het "in 'n lustelose wese met afgestompte lewensvatbaarheid" verander (p. 75).

In dié harde, afgesonderde land het Rina baie swaargekry. Enkele voorbeelde van ontberings wat sy moes deurmaak, is die volgende: sy moes manswerk doen, soos om toe te sien dat die skape water kry (p. 64); sy het uit 'n windpomp geval en in die proses haar been gebreek (pp. 64 - 65); sy moes met "brutale volk" en "onwillige meide" werk (p. 63); sy moes haar kinders wegstuur na 'n koshuis op Swakopmund en dit het haar eensaamheid vererger (pp. 74 - 75); sy kon glad nie haar musiektalent uitleef nie en was afgesny van kulturele aktiwiteite (p. 92); en sy moes dikwels vir maande lank die plaas met 1 000 stuks vee stoksielalleen bestuur, terwyl haar man in die Unie was (p. 96 en p. 115). Dié ontberings het dan ook sy "merk" op Rina gemaak, soos haar suster tereg opmerk: "Sussie, jy het darem oud geword; jou gesig is bruin, en vol plooië en ek sien hier en daar 'n grys haar." (p. 95) As gevolg van bogenoemde faktore het sy 'n totale ineenstorting beleef en geestelik geknak. Een nag het alles vir haar te veel geword en sy het na buite gevlug: "'n Magtige drang om weg te vlug, om uit die benoudheid van lyf en hart los te skeur, ja haar uit die bed, uit die huis ... . Deur ... waansin gefolter, hol die ongelukkige na buite sonder enige beskerming vir haar swak liggaam teen ruwe klippe en wrede dorings wat as grypende kloue aan haar trek. Sy hardloop die wal af van die rivier; daar, in die digte bosse en ruie gras het allerhande gediertes gehou. Weg, weg sal sy vlug uit die grafstilte van daardie uitgestorwe huis tot in die kake van 'n grynsende dood." (pp. 155 - 156) Vasgestrengel in die takke van 'n geelhoutboom kry Frans haar later: "Haar nagkleed is uitmekaar geskeur, haar hele lyf bloei van krappe, voortdurend mompel sy onverstaanbare woorde." (p. 156)

Frans, Rina se man, is dikwels van die huis af weg, onder meer om vee te koop in die Unie (p. 89), en het geen begrip vir Rina se situasie nie.⁹² Hy word geteken as 'n mens vir wie

die onafgebroke stilte op die plaas rús, "nie eensaamheid nie", beteken (p. 98); 'n harde, selfsugtige man (pp. 96 - 98) wie se besittings vir hom meer werd is as sy kinders (p. 135); 'n mens wat alles of niks van iemand verlang; iemand wat geen besef het van die "wonderlike ontplooiing van vermoëns in die hart, verstand en liggaam van 'n kind nie"; 'n man met 'n afsku aan dwase sentimentaliteit (p. 72); iemand met baie min geduld vir kinders (pp. 74 - 75); 'n mens wat "onoplettend (was) op die gemoedstoestande van ander" (p. 138); en iemand wat geglo het dat geen mens vir opregte liefde en vriendskap vatbaar was nie." (p. 166) Aan die einde van die verhaal besef hy dat hy groot skuld het aan sy vrou se ineenstorting en besluit om terug te trek na die Unie.

Eienskappe van die boeremense wat na vore kom, is dat hulle baie opoffer vir hul medemens, soos die tannie wat bereid was om 'n maand lank (vier uur te perd van haar huis af) by Rina te bly nadat laasgenoemde haar been gebreek het (pp. 65 - 66); dat hulle gasvry en vriendelik (pp. 168 - 169), "ruim van opvatting" en vergewensgesind is (p. 174); en dat hulle swaarkry en harde werk ken, soos ou tant Maria van Rensburg (pp. 100 - 109). Die ou boerepioniers wat in die negentiende eeu, voor tant Maria se geslag, dié wêreld getem het, word as familievaste mense geteken (pp. 110 - 111) en as helde wat bomenslike lyding ondergaan het (pp. 102 - 109).

Die omstandighede wat destyds in die land geheers het en die gebruike van daardie tyd word ook beskryf. Voorbeelde daarvan is die volgende: die boere het "Goewermentsplase" gekry (p. 195); die huise is meestal nie gesluit nie (p. 65); daar was nie elektrisiteit nie (p. 62); die vrouens moes baie van die plaaswerk behartig (p. 64); die plase was só afgesonderd dat weke soms verbygegaan het sonder om 'n ander mens (behalwe die plaasarbeiders) te sien (p. 65); mediese dienste was moeilik bekombaar (p. 65 en p. 130); daar was geen mark vir die vee nie (p. 66) en geld was baie skaars (p. 195); die vervoermiddels was os-, donkie- en perdekarre (pp. 65, 76 en 83); en wanneer die mense groot afstande moes aflê, het hulle met die trein gery (p. 83). Laasgenoemde word só beskryf: "Die wonderlike treintjie kom om die draai; die kaffers in hul sitplekke bo-op elke wa trek die brieke heftig heen en weer ... . Uit die bagasiewa, heel agter, met deure aan weerskante oopgeskuif, kom waaierende sakdoeke te voorskyn." (pp. 83 - 84)

Oor die inheemse bevolkingsgroepe en hul geskiedenis word heelwat inligting gegee by

monde van tant Maria van Rensburg, wat op Katjipara aangedoen het op pad na hul plaas. Die Herero's, Damaras, Boesmans en "Hotnos" word as besonder wreed voorgestel, soos blyk uit die volgende gedeeltes: "Die Herero's het algar keel afgesny, waar daar maar wit mense ... was ... . Agter die doringbosse pak die Herero's die mans en vermoor hul. Toe kom hul by die waens. Hul gryp die een vrou se kindjie van haar skoot en slaan dit dood teen die wawiel, die ander vrou se seuntjie sny hul keel af. ... Die vroue word toe gegryp en verskriklik mishandel, selfs stukke van hul liggaam afgesny." (p. 103); "... die Damaras (het) altyd ons vee gesteel en ons Ovambo-beeswagters doodgeskiet of opgehang." (p. 102); "Hul is 'n baie gemene, bloeddorstige nasie. In 1882 het my pa met my boetie, Jan, ... teruggekom van die jag in Portugeesland. ... Die Boesmans kry hom in Aimab ... Njarieb ... hul kaptein, bind my pa met sy gebrekklike skouer vas aan die wawiel en vat al die goed. My boetie ... kon die Boesmantaal goed verstaan en hoor Njarieb sê: 'As die son opkom maak ons die witmense dood.'" (p. 107); "Die Hotnos was veel slegter dan die Boesmans ... Daar was 'n ou Hotnot hoofman, Petrus Swartbooi. Eendag kom hy by die plaas van Roelf du Toit ... . Hy konkel met die Boesmans ... . Nadat ou Swartbooi weggery het, sê die ou werf-Boesman aan oom Roelf: 'Hoekom gaan baas nie vandag elande skiet nie?' ... Oom Roelf laat sy perd opsaal en die ou Boesman bring hom ver in die bos. Daar het die boer se eie volk hom doodgeskiet; die hele moord was vooraf deur Swartbooi beraam." (p. 108) Slegs die Ovambo's word as 'n "goeie nasie" bestempel (p. 106). Van hul gewoontes en gebruike word onder meer beskryf (pp. 106 - 107).

Van die Duitsers skets tant Maria 'n redelik negatiewe beeld: "... die Duitsers had altyd een wet vir hul en 'n ander vir die uitlanders. En kyk! Hoe leef baie van hul! Basterkinders wemel op die plase ... ." (pp. 112 - 113) Hulle word ook as musikale mense beskryf (p. 175) wat lekker partytjie kan hou (pp. 176 - 177) en dans (p. 178).

Uit bogenoemde bespreking is dit duidelik dat die skryfster in dié werk nie 'n algeheel positiewe beeld van die land òf sy mense geskep het nie.

Dié werk het destyds heelwat aandag in Suid-Afrika getrek, aangesien dit die tweede prys gedeel het in 'n romanwedstryd wat J.L. van Schaik in 1923 uitgeskryf het.⁹³

5. SLOPOPMERKING

In die dae van die "klein begin" is betreklik min Namibies-Afrikaanse literatuur gepubliseer. Tog moet dié pogings nie geringgeskat word nie, want dit het die grondslag gelê vir die Namibies-Afrikaanse literatuur.

Endnotas

1. C.J.C. Lemmer, 'n Geskiedenis van Suidwes-Afrika, derde hersiene uitgawe, Kaapstad: Maskew Miller, 1968, p. 1.
2. J.H. Wellington, South West Africa and its human issues, Oxford: Clarendon Press, 1967, p. 144.
3. *Ibid.*, pp. 137 - 157.
4. C.B. Botha, C.E. Kotzé & E. van Staden, History past and present for SWA/Namibian schools, Windhoek: Afdeling Skakeldienste van die Departement van Owerheidsake, 1988, p. 20.
5. Wellington, South West Africa and its human issues, p. 144.
6. *Ibid.*, pp. 137 - 138.
7. M.M. Nieuwoudt, Die Nederduitse Gereformeerde Kerk in Suidwes-Afrika: 'n Kerkhistoriese studie, Windhoek: N.G. Kerk in SWA, 1979, p. 11.
8. J.M. Bridgman, The revolt of the Hereros, Berkeley: University of California Press, 1981, p. 24; J. von Moltke, Die Oorlams-Hottentotte en Afrikaans, SWA Jaarboek, 1976, p. 37.
9. H. Vedder, Die voorgeskiedenis van Suidwes-Afrika, Windhoek: Meinert, 1937, p. 198.
10. M.M. Nieuwoudt, Die kerkregtelike ontwikkeling van die Nederduitse Gereformeerde Kerk in Suidwes-Afrika: Pionierstyd 1875 - 1902, Deel I, M. Th-verhandeling, Universiteit van Stellenbosch, Stellenbosch, 1967, p. 32.
11. P. Giniewski, Die stryd om Suidwes-Afrika, eerste uitgawe, Kaapstad: Nasionale Boekhandel, 1966, p. 21.
12. D. van der Zwan, Die taalgebruik in die dagboek van Hendrik Witbooi, M.A.-verhandeling, Universiteit van Suid-Afrika, Pretoria, 1986, p. 45.
13. Von Moltke, SWA Jaarboek, 1976, p. 39.
14. Van der Zwan, Die taalgebruik in die dagboek van Hendrik Witbooi, p. 45.
15. Rössing Uraan, Geskiedenismakers: 24 kleurvolle karakters uit die verlede van SWA/Namibië, s.l., 1983, p. 32.
16. Van der Zwan, Die taalgebruik in die dagboek van Hendrik Witbooi, p. 7.
17. *Ibid.*, p. 5 en p. 160.

18. Rössing Uraan, Geskiedenismakers ... , p. 14.
19. Suidwes die tema, Die Suidwester, 7 November 1967; J. von Moltke, Jonker Afrikaner was Suidwes se eerste taalhandhawer, Die Suidwester, 13 Oktober 1965.
20. Von Moltke, Die Suidwester, 13 Oktober 1965.
21. Von Moltke, SWA Jaarboek, 1976, p. 37.
22. Vedder, Die voorgeskiedenis van Suidwes-Afrika, p. 310.
23. H. Vedder, 75 Dokumente aus dem Nachlass von Maharero, 1928, aanwinstnommer A3, Staatsargief, Windhoek.
24. Von Moltke, SWA Jaarboek, 1976, p. 43.
25. Vgl. p. 2.
26. Giniewski, Die stryd om Suidwes-Afrika, p. 21.
27. Vedder, Die voorgeskiedenis van Suidwes-Afrika, p. 1.
28. Dias se kruis by Lüderitz, SWA Jaarboek, 1952, p. 31.
29. Exploring the great unknown, SWA Annual, 1945, p. 8.
30. E.R. Coetzee, Die geskiedenis van die landelike vestiging van blankes in Suidwes-Afrika 1915 - 1931, M.A.-verhandeling, RAU, Johannesburg, 1982, p. 25; Giniewski, Die stryd om Suidwes-Afrika, p. 14; P.S. Malan, Die verhaal van Suidwes-Afrika, Estorff-naslaanbiblioteek, Windhoek, 1973, pp. 10 - 11.
31. Coetzee, Die geskiedenis van die landelike vestiging ... , p. 25.
32. Ibid., p. 26.
33. J.P. van S. Bruwer, Suidwes-Afrika, Johannesburg: SAUK, 1961, p. 2.
34. E. Benadé, Fragmente uit die verlede, SWA Jaarboek, 1986, p. 48; Bruwer, Suidwes-Afrika, p. 2; L. Green, Lords of the last frontier, first edition, Cape Town: Howard B. Timmins, 1952, p. 14.
35. The journals of Wikar, Coetsé and Van Reenen, edited by E.E. Mossop, Cape Town: The Van Riebeeck Society, 1935, pp. 1 - 3; Vedder, Die voorgeskiedenis van Suidwes-Afrika, pp. 23 - 33.
36. Green, Lords of the last frontier, p. 16; Malan, Die verhaal van Suidwes-Afrika, p. 15; Vedder, Die voorgeskiedenis van Suidwes-Afrika, pp. 35 - 36.
37. Coetzee, Die geskiedenis van die landelike vestiging ... , p. 28.
38. Coetzee, Die geskiedenis van die landelike vestiging ... , p. 28; Green, Lords of the last frontier, p. 18.
39. Green, Lords of the last frontier, p. 18.

40. Coetzee, Die geskiedenis van die landelike vestiging ... , p. 29; Green, Lords of the last frontier, p. 18; O. Levinson, The story of Charles John Andersson, SWA Annual, 1954, p. 123; U. Massman, Laien, Forscher, Wissenschaftler, in Vom Schützgebiet bis Namibia 1884 - 1984, Windhoek: Interessengemeinschaft deutschsprachiger Südwester, 1985, p. 250.
41. Coetzee, Die geskiedenis van die landelike vestiging ... , p. 29.
42. E.C. Tabler, Pioneers of South West Africa and Ngamiland 1738 - 1880, Cape Town: A.A. Balkema, 1973, pp. 20 - 21.
43. The civilising influence of the missionaries, SWA Annual, 1946, pp. 22 - 27; J.H. Esterhuyse, South West Africa 1880 - 1894, Cape Town: C. Struik, 1968, pp. 8 - 9; J. Grebe, South West Africa yesterday, Windhoek: Multi Services, 1984, introduction.
44. C.P. Heese, Sendingsonderwys in Suidwes-Afrika 1806 - 1870, Goodwood: Nasionale Boekdrukkery, 1980, pp. 190 - 193.
45. Bruwer, Suidwes-Afrika, pp. 5 - 6.
46. K. Graudenz & H.M. Schindler, Die Deutschen Kolonien: 100 Jahre Geschichte in Wort, Bild und Karte, 2. Auflage, München: Südwest Verlag, 1982, pp. 31 - 32; N. Mossolow, Hoe Windhoek gestig is, Die Suidwes-Afrikaner, 12 Oktober 1965; N. Mossolow, Uitstaande datums in Windhoek se beginjare, Die Suidwester, 13 Oktober 1965; J. von Moltke, Die geskiedkundige ontwikkeling van Suidwes-Afrika, Die Suidwester, 18 April 1946.
47. S.J. Schoeman, Suidwes-Afrika onder militêre bestuur 1915 - 1920, M.A.-verhandeling, Universiteit van Suid-Afrika, Pretoria, 1975, p. 42.
48. *Ibid.*, p. 43.
49. Bruwer, Suidwes-Afrika, p. 9.
50. G.P.J. Trümpelmann, Die boer in Suidwes-Afrika, in Argiefjaarboek vir Suid-Afrikaanse geskiedenis 1948, Deel 2, Kaapstad: Cape Times, s.a., p. 62 en p. 74.
51. I. Goldblatt, History of South West Africa from the beginning of the nineteenth century, Cape Town: Juta, 1971, p. 170.
52. Nieuwoudt, Die Nederduitse Gereformeerde Kerk in Suidwes-Afrika, p. 28.
53. Standard encyclopaedia of Southern Africa, part 10, edited by D.J. Potgieter, Cape Town: Nasou, 1974, pp. 160 - 161, 192 and 194.
54. Goldblatt, History of South West Africa ... , p. 173.
55. *Ibid.*, p. 199.
56. Giniewski, Die stryd om Suidwes-Afrika, p. 30.
57. Trümpelmann, in Argiefjaarboek vir Suid-Afrikaanse geskiedenis, p. 152.
58. Die Afrikaanse kernensiklopedie: redakteur J.P. Scannell, Kaapstad: Nasionale Boekhandel, 1965.

59. G.S. Nienaber, Afrikaans tot 1860, Johannesburg: Voortrekkerpers, 1942, p. 5; E.C. Pienaar, Die triomf van Afrikaans, tweede, hersiene en vermeerderde druk, Kaapstad: Nasionale Pers, 1946, p. 8.
60. Pienaar, Die triomf van Afrikaans, p. 8.
61. The journals of Wikar, Coetsé & Van Reenen, edited by Mossop, p. 274.
62. Von Moltke, SWA Jaarboek, 1976, p. 37.
63. Vedder, Die voorgeskiedenis van Suidwes-Afrika, p. 434; Von Moltke, SWA Jaarboek, 1976, p. 41.
64. D. Krynauw, Wie was Suidwes se eerste handelaars?, Die Suidwester, 21 Augustus 1965.
65. Travels in the interior of Africa, vol. 2, edited by E.C. Tabler, Cape Town: A.A. Balkema, 1971, p. 61.
66. *Ibid.*, p. 30.
67. *Ibid.*, p. 31.
68. T. Hahn, brief aan Maharero, in 75 Dokumente aus dem Nachlass von Maharero, Staatsargief, Windhoek.
69. T. Hegner, brief aan J. Isaak, in 75 Dokumente aus dem Nachlass von Maharero, Staatsargief, Windhoek.
70. Vgl. pp. 4 - 5.
71. H. du Plessis, Variasietaalkunde, eerste uitgawe, Pretoria: Serva-uitgewers, 1987, p. 105.
72. P.J. Nienaber, Afrikaans word kultuurtaal, in Taal en teken, redakteur T.J.R. Botha, Kaapstad: Academica, 1966, p. 18.
73. J.C. Steyn, Tuiste in eie taal, eerste uitgawe, Kaapstad: Tafelberg, 1980, p. 102.
74. Vedder, Die voorgeskiedenis van Suidwes-Afrika, p. 310 en p. 434.; Von Moltke, SWA Jaarboek, 1976, p. 37.
75. Van der Zwan, Die taalgebruik in die dagboek van Hendrik Witbooi, p. 6.
76. Vedder, 75 Dokumente aus dem Nachlass von Maharero, Staatsargief, Windhoek.
77. Eberhard Hofmann, Denn was dus schwarz auf weiss besitzt ..., in Vom Schützgebiet bis Namibia 1884 - 1984, Windhoek: Interessengemeinschaft Deutschsprachiger Südwestler, 1985, p. 89.
78. Ons doel, Het Nieuwe Weekblad voor Namaqua- en Damaraland, 2 September 1914.
79. E. Benadé, Tot nut van't algemeen, SWA Jaarboek, 1985, p. 123.
80. Onze lezers, Het Nieuwe Weekblad voor Namaqua- en Damaraland, 3 Maart 1915.
81. Die Afrikaanse kernensiklopedie, redakteur Scannell.
82. Benadé, SWA Jaarboek, 1985, p. 123.

83. *Die Voortrekker*, Die Voortrekker, 14 Oktober 1919.
84. Benadé, SWA Jaarboek, p. 123.
85. Benadé, SWA Jaarboek, 1985, pp. 126 - 129; Editoriaal, Ons Vriend, 30 September 1926; Gebore uit die volk, Die Suidwes-Afrikaner, 28 April 1968; Het doel van ons tweetalig blad, Suidwest Suid West, 2 Desember 1919.
86. Goldblatt, History of South West Africa ..., p. 226.
87. Nieuwoudt, Die Nederduitse Gereformeerde Kerk in Suidwes-Afrika: 'n Kerkhistoriese studie, p. 177.
88. Hoera vir die stadhuis, Die Suidwes-nuus, 30 November 1923.
89. Nakop, Ons Vriend, 8 April 1926.
90. E. Benadé, Tot nut van't algemeen, SWA Jaarboek, 1985, p. 127.
91. R. Antonissen, Die Afrikaanse letterkunde van aanvang tot hede, tweede druk, Kaapstad: Nasionale Boekhandel, s.a., p. 234; J.C. Kannemeyer, Geskiedenis van die Afrikaanse literatuur, Band I, Kaapstad: Academica, 1978, p. 250; E.A. Schlengemann, Gedigte, Kaapstad: Nasionale Pers, 1934, voorwoord.
92. M.E. Hubregtse (pseudoniem: Eva Walter), Eensaamheid, Pretoria: J.L. van Schaik, pp. 96 — 97 en 115 — 116.
93. Henriëtte Roos, Drie "dames"-romans, Tydskrif vir Letterkunde, jg. 30(2), Mei 1992, pp. 41 — 42.

HOOFSTUK II

DIE DERTIGER- EN VEERTIGERJARE

1. DIE DERTIGERJARE

1.1 Inleiding

Die dertigerjare was moeilike jare in die geskiedenis van Suidwes-Afrika.

As gevolg van die feit dat Suidwes-Afrika in daardie stadium 'n onontwikkelde, braak wêreld was, het die blanke boere 'n bestaanstryd gevoer - vir hulle was dit 'n tyd van "inburgering, aanpassing en finansiële worsteling."¹ Hulle het kroongrond as plase gekry - 'n plaas was in werklikheid net "'n ongerepte stuk aarde met slegs 'n windpomp en 'n sinkdammetjie daarop. Verder was daar geen huis, geen krale, geen kamp, geen pad en geen grensomheining nie."² Arbeiders was skaars, plase was ver uit mekaar geleë en op sommige plase moes twee huisgesinne woon.³ Ook die uitbreek van die gevreesde Gallamsiekte (daar was geen entstof daarteen beskikbaar nie),⁴ die depressie van die jare 1930 - 1933 (produkte se pryse het as gevolg daarvan tot die minimum gedaal),⁵ asook die verwoestende droogte van die vroeë dertigerjare, waartydens groot dele van Suidwes-Afrika in "woestyne" verander het,⁶ het menige boer op sy knieë gedwing. Hoewel die reën van 1934 uitkoms gebring het, het dit ook probleme in die vorm van malaria, witseerkeel en gebrekkige kommunikasie meegebring.⁷ In dié tyd kon die geteisterde gebiede nie bereik word nie - medisyne en geneeskundige dienste was dus bykans onbekombaar en baie mense het aan malaria en witseerkeel gesterf.⁸

Ook op die terrein van die onderwys is baie probleme ondervind. Geen onderwysfasiliteite was vir die boere se kinders beskikbaar nie, met die gevolg dat die destydse Administrasie inderhaas onderwysfasiliteite aan kinders wat oor groot, uitgestrekte gebiede gewoon het, moes verskaf. Dit het hulle gedoen in die vorm van "verplaasbare" skole - skoolbanke, tente, swartborde, leie, griffels en esels is na sentrale plekke geneem, waar die kinders hul onderwysopleiding ontvang het.⁹

Wat die Afrikaanse taal betref, het die stryd om die volwaardige erkenning en gebruik van Afrikaans voortgeduur.¹⁰ Die gevolg daarvan was dat die blanke Afrikaanssprekendes, ten spyte van (of as 'n gevolg van) die moeilike landsomstandighede, baie pogings aangewend het om die Afrikaanse taal en kultuur te bevorder. Op 26 Julie 1935 is byvoorbeeld 'n Afrikaanse Kultuurvereniging in Suidwes-Afrika gestig - die eerste en belangrikste doelstelling daarvan was "die bevordering en handhawing van die Afrikaanse taal en sy regte, Afrikaanse kultuur en volkseie."¹¹ Dié vereniging het onder meer probeer om 'n liefde vir die Afrikaanse literatuur by die Afrikaanssprekendes te kweek: "Ons moet ons boeke nie oppervlakkig behandel nie, as 'n genot vir die oomblik alleen nie, maar ons moet van hulle vriende maak. Ons moet liefde vir ons Afrikaanse letterkunde aankweek, hulle versamel, en altyd onthou dat boeke 'n liggaam het sowel as 'n siel."¹²

1.2 Namibies-Afrikaanse literatuur

Van die gedigte wat gedurende die dertigerjare in die plaaslike Afrikaanse koerant verskyn het, het 'n hele aantal oor Suidwes-Afrika gehandel. Die persoon wat gedurende dié dekade die grootste bydrae gelewer het, is Burton Weakley. Hy het destyds 'n rubriek, "My saai-akker", wat op 18 November 1932 in *Die Suidwes-Afrikaner* begin het, behartig. In dié rubriek het baie gedigte verskyn. Ook andere, soos C.H. (Capri) Badenhorst, het bydraes gelewer.

1.2.1 Burton Weakley

Gedurende 1933 het vyf gedigte van Weakley in *Die Suidwes-Afrikaner* verskyn - in almal kom die lyding, swaarkry en ellende van die blanke boerebevolking in Suidwes-Afrika gedurende die dertigerjare na vore.

In die eerste gedig, getiteld "Pioniers", word die pionierslewe van die setlaarsboere wat gedurende daardie tyd in Suidwes-Afrika 'n bestaan probeer maak het, beskryf. Die ontberings wat hulle moes deurmaak, die isolasie en ook die verlies aan lewens, kom na

vore. Hul bestaan word onder meer as "’n worsteling" bestempel. Te midde van die moeilike omstandighede waarin hulle hul bevind, is daar egter ook idealisme - die wete dat hulle besig is om die "bosveld (te) tem" en "reg (te) maak vir die nageslagte."¹³

"Via Dolorosa" handel oor die droogte wat in 1933 sy hoogtepunt in Suidwes-Afrika bereik het. Reeds in die eerste vier versreëls word die swaarkry en lyding van die boerebevolking beklemtoon:

*Ek hoor die sugtings van my volk
Soos een groot rukwind woed;
ek sien my landgenote swerf
oor lydingsweë sonder moed.*

Die gebruik van woorde soos "noodkreet", "angstroep", "weegeween", "klaaggeluid", "sugtings" en "sugte" in die res van die gedig, dien as bevestiging van bogenoemde.

In die eerste 12 reëls van strofe een word in die algemeen verwys na die ellende en swaarkry van die boerebevolking. In reël 13 kom die westewind ter sprake, wat daarvoor bekend is dat dit die wolke "wegwaai". Uit dié gedeelte lei ’n mens af dat dit in dié gedig spesifiek handel oor die ellende van die boerebevolking as gevolg van die droogte van 1933:

*en saamgesmelt met westewind
se wydgewiepte weegeween
druis wyd en syd die klaaggeluid
van duisende se sugtings heen.¹⁴*

"Westewind" sluit by bogenoemde gedagte aan. Reeds in die eerste strofe word die wind beskryf as ’n natuurelement wat ellende bring: "Westewind, westewind watter lied bring jy mee? / Die lied van Suidwes se ellende en weel!" Hoewel die boere na die ooste kyk "vir uitkoms, vir wolke, vir reën", waai hy alle tekens van reën uit sy pad:

*Maar hy waai oor die velde dat die stowwe so staan
die wind uit die weste, hy veeg uit sy baan
die uitkoms, die redding, die wolke, die reën,
O, hy sing oor die velde sy windegeween.¹⁵*

"Die Setlaarslied" is sprekend van daardie moeilike depressiejare. Die eerste vier versreëls som die situasie waarin die setlaarsboere hulle op daardie tydstip bevind het, goed op:

*My moed is op en my geldjies ook,
die ongeluk bly getrou,
en hoe ek werk en rus en spook
die uitkoms bly maar flou.*

In die res van die gedig word die ellende waaraan die boere in daardie tyd blootgestel was, beskryf: die geldnood ("die balju soek my bloed"); die droogte ("my skaap is maer"); veediefstal ("Die boesmans bly waar my veetjies wei, / en hulle slag my vetste maere"); veesiektes ("die gallam kom"); en selfs hongersnood ("en die pappot staan dolleeg").¹⁶

Uit "Goed weet ek ..." klink daar, te midde van al die lyding en ellende (soos hierbo beskryf), tog 'n positiewe noot op. Dié gedig handel oor dit wat ná die afsterwe van hierdie pioniers sal gebeur. Hul grafte sal dan bakens van hul "weedom" wees en "soos swygende getuies / ... van stryd en weedom praat." Hoewel hierdie "pioniers van gisterjare" dan vergeet sal wees - "weggeval soos winterblare" - sal hul werk voortleef en vrugte afwerp.¹⁷

In "Suidwes-Afrika", die eerste gedig van Weakley wat in 1934 verskyn het, word die soet én die bitter van hierdie wye land beskryf. Die eerste drie strofes is 'n beskrywing van die natuur: die groot, wye vlaktes; die bloutes wat "verweg deins"; die berge wat "ver verdwyn"; die mooi sonsondergange, wanneer "die bergekim en die aandson soen / met 'n afskeidskus vol wondergloed"; en die blousaadgras wat "soos 'n graanland" groei. Maar dit is ook 'n land waar "die eensaamheid nog swyg"; waar die "droogtes tuiste hou" en die kalkrant "bleekwit wag op reent"; waar die bome, bosse en gras hul wortels "drenk in die bloedvog van sy voortrekheld"; en 'n land "waar die koors soos 'n boesem-vyand / op die plase bly en graftoe wink / en 'n grynsag spot as die doodkis sak / en die kluite spat as dit daarop klink."¹⁸

Die kontras tussen "1934 se veldweelderigheid en die voorafgaande jare se droogtes en teenslae" is die tema van "Oor jou vlaktes".

In strofe een word die "nuwe dag" wat vir Suidwes-Afrika aangebreek het, beskryf. Die eerste vier reëls lui só:

*Oor jou vlaktes, rante, vleie
Suidwes: groei 'n nuwe dag;
drom jou swaarbeblaaarde bosse
diggroen teen jou oggendprag;*

In strofes twee en drie word op hierdie "nuwe dag" voortgebou, deur 'n beskrywing van die blommeprag wat "hul bloeisels bo die gras" uitsteek, en die murmelende geluid van water wat ineenvloei met die voëls "se soet gekweel."

Die laaste drie strofes roep "gister" in herinnering - die "droogtebitter" en ook die weedom van gister wat nou in die land se "groenvloer verskuil lê."¹⁹

In "Gee my vryheid" word verskillende "aspekte" van vryheid in Suidwes besing: die vryheid wat oor die Suidwes-velde "dans en huppel"; die "vryheidslewe" wat "welig-woes" oor die "grasvelde-vlaktes" sweef; die vryheid van die "boggelrante" wat "groot en vry" oor die "wydtes" verspreid lê; die vryheid van die doringbosse wat "soos 'n eenheid oor die wydtes" "hand-aan-hand" en "blaar-aan-blaar" lê; en ook die vryheid van die termiethope wat "roerloos oor die seewyd velde" staan. Ten slotte vra die digter van bogenoemde natuurdinge die volgende:

*Gee my van jul vryheidslewe,
Gee my van jul eenheidsprag;
Leer my om te dien in stilte;
Leer my julle vryheidskrag.²⁰*

"Gee my" sluit by bogenoemde aan. In dié gedig word die Suidwesnatuur besing, met spesifieke verwysing na die ruimte en die vryheid, soos in die eerste strofe gesien kan word:

*Gee my die wiegende, deinende vlaktes,
Gee my die velde so wyd soos 'n see
Gee my die golwende groenende wydtes,
Gee my die winde wat dwarsoor dit vee.*

Die ander strofes handel onder meer oor "die bloutes wat lê oor die velde"; "die stoere ou trotse groot berge"; "die bloulug wat span oor ... Suidwes"; "sy songloed, die kiem van sy lewe" en "sy sterre, juweel van sy nag."²¹

"In die veld" gee ook 'n natuurbeskrywing van Suidwes, maar wel van die Suidweslandskap in die nag. In strofe een word 'n rustige, vredige toneel geskilder:

*Waar die kromstam doringbome oor die wye velde wag
Strooi die maan sy bleekwit strale in die stilte van die nag
Wyl die skaduwees soos lanfer die stamme swart omring
Met hier en daar 'n maanstraal wat deur die donker dring.*

Op dié rustige toneel word in die ander strofes voortgebou: die blousaadgras se sade "wieg soos watergolwe oor die velde dig-aaneen", 'n bokkie skuil "roerloos" in die skadu, en waar die wapad oor die kalkrant verdwyn, "staan 'n kanniedood-geraamte van ouderdom en kwyn."²²

"Winterlied" is 'n kort stemmingsgedig wat oor die winter en daarmee saam verganklikheid handel. In strofe twee word beskryf hoe die "groenprag" van Suidwes se velde en die geur van sy blomme alles "doodvernietig" en deur die "rypwind verstom" is. In die laaste strofe kry ons 'n toepassing op die lewe: "En die feessang van my lente / is geword my winterrou."²³

Die laaste gedig van Burton Weakley wat gedurende die dertigerjare in **Die Suidwes-Afrikaner** verskyn het, getiteld "Motorlied", sluit aan by die gedigte van hom wat in 1933 verskyn het, waarin onder meer die swaarkry en geldnood van die boerebevolking gedurende die depressiejare beskryf word. Dié gedig handel oor "'n paaientekar" waarvoor daar nie genoeg geld is om te betaal nie.²⁴

Burton Weakley se digkuns is 'n duidelike weerspieëling van die gebeure in Suidwes-Afrika gedurende die dertigerjare: die pionierslewe van die boerebevolking en die droogte, depressie en die gepaardgaande ellende van 1930 tot 1933, maar ook die wonder van 1934 se reën, die skoonheid van die Suidwesnatuur en die vryheid en ruimte wat die

Suidwesvlaktes bied.

1.2.2 C.H. (Capri) Badenhorst

Gedurende 1931 het twee gedigte van Capri Badenhorst, getiteld "Die Suidwes-Afrikaner" en "Afrikaner wees jouself", in **Die Suidwes-Afrikaner** verskyn. Albei is nasionaalgekleurde gedigte, dit wil sê vaderlandsverse.

In "Die Suidwes-Afrikaner" word 'n oproep gedoen dat die Afrikaanssprekende gemeenskap van Suidwes-Afrika moet saamstaan, getrou wees aan land en volk en **Die Suidwes-Afrikaner** as volksmondstuk ondersteun.²⁵

"Afrikaner wees jouself" sluit hierby aan. In dié gedig word die Afrikaner opgeroep tot liefde vir sy taal, volk en land, soos in strofe een gesien kan word:

*Afrikaner, hier in Windhoek,
Dink jy aan jou volksgevoel?
Praat jy van jou taal en nasie?
Weet jy ooit wat dit bedoel?
Voel jy daardie vuur van liefde
Wat daar in jou boesem brand
Vir jou taal, jou volk - en meer nog,
Vir jou dierbaar Vaderland?*²⁶

1.2.3 Ander Namibies-Afrikaanse gedigte

Enkele ander Namibies-Afrikaanse gedigte het ook gedurende dié tyd in **Die Suidwes-Afrikaner** verskyn, soos "Soek maats - kannie kry nie" deur J. van der Merwe (dit handel oor die verkiesingstryd in Suidwes-Afrika),²⁷ 'n liefdesgediggie getiteld "Sterreliq - Swakop Strand - Jy"²⁸ (geskryf onder 'n skuilnaam), "Die droogte 1935" en "Die wolkies" — laasgenoemde twee is deur J.D. Steenkamp van Aminuis-Suid geskryf.

"Die droogte 1935" handel oor die droogte en die gevolge daarvan, soos vee wat as gevolg daarvan vrek, en so meer. Die digter koppel die droogte aan die mens se sonde:

*Die mens kan sê, wat hy ook wil,
Die droogte is deur ons vervul.
Die diere moes ons las maar dra
Al kon hul ook, dit nie verdra.²⁹*

"Wolkies" sluit daarby aan. Die digter dui aan dat die wolke in die lug blydschap bring ("O die wolkies maak ons hart / skoon en skoon van alle smart"), en dat ons altyd moet onthou waar dit vandaan kom en God gehoorsaam moet bly.³⁰

2. DIE VEERTIGERJARE

2.1 Inleiding

Op die vooraand van die veertigerjare - op 1 September 1939 - het die Tweede Wêreldoorlog uitgebreek, wat baie politieke woelinge tot gevolg gehad het en 'n groot invloed op dié tydperk in die Suidwesgeskiedenis uitgeoefen het.

Die herorganisasie van die Nasionale Party in 1944 as teenvoeter teen die Verenigde Suidwes-party het onder meer uit dié politieke woelinge voortgevloei.³¹ Ongeveer 'n jaar ná die herorganisasie van die Nasionale Party - op 20 April 1945 - het **Die Suidwester**, as draer van die nasionale sentimente, sy beslag gekry.³²

Ook op onderwysgebied was die veertigerjare vir die Afrikaanssprekende bevolking van Suidwes-Afrika 'n "veelbewoë" tyd, onder meer as gevolg van die instelling van verpligte dubbelmediumonderwys as proefneming in Suidwes in 1944.³³ Die invloed daarvan op die Afrikaanssprekende gemeenskap van Suidwes-Afrika blyk uit die volgende woorde wat op 16 April 1948 in **Die Suidwester** verskyn het: "Die aanval op moedertaalonderwys tref die hart van die Afrikaner ... . Torring aan die moedertaalonderwys, en jy torring aan ons selfrespek, en wond die hart van die Afrikaner. Om die Afrikaanse jeug gedeeltelik van sy

taal te beroof soos nou op skool die geval is, is om die Afrikaanse volk van 'n deel van sy siel te beroof."³⁴ Talle koerantberigte wat in dié tyd verskyn het, het gehandel oor die kwessie rondom dubbelmedium-onderdig en die stryd om moedertaalonderrig weer ingestel te kry.³⁵

Gedurende dié dekade is die stryd om die handhawing, bevordering en suiwering van die Afrikaanse taal voortgesit. In *Die Suidwester* is ook gereeld prominensie aan sake rakende die Afrikaanse literatuur verleen.

Tydens die veertigerjare het 'n hele aantal prosawerke verskyn. Verskillende dele van die land en ook verskillende tydperke is in dié prosawerke gedek: Die Kalahari gedurende die jare van die "kleinbegin"; Namaland aan die begin van die eeu (1904) toe die Gésel van Namaland - Hendrik Witbooi - sy skrikbewind gevoer het; die ver plekke in Suidwes-Afrika - die Kunene en die Kaokoveld - gedurende die veertigerjare; en die hele Suidwes-Afrika - vanaf die suide na die suidweste, die sentrale dele en die noorde - gedurende dieselfde tydperk. Skrywers wat op die terrein van die prosa bydraes gelewer het, is A.J. Pienaar (pseudoniem: Scriba), P.J. Schoeman (een werk elk) en W.A. de Klerk (twee werke). Ook enkele gedigte is gepubliseer - die meeste daarvan is woestyngedigte, geskryf deur J.J. Oosthuizen. Toon van den Heever het ook twee gedigte, onderskeidelik oor die droogte van 1933 en die reën van 1934, geskryf.

Die feit dat die Namibies-Afrikaanse werke van die veertigerjare in Suid-Afrika uitgegee is - onder meer deur Nasionale Pers, Afrikaanse Pers-Boekhandel, J.L. van Schaik en Perskor - kan moontlik toegeskryf word aan die feit dat die drukkers- en uitgewersbedryf in Suidwes-Afrika in daardie tyd nog in sy kinderskoene was. (John Meinert-drukkery, wat in 1917 tot stand gekom het, het baie van die Suidweskoerante gedruk.³⁶ Suidwes-Afrika se eerste volwaardige uitgewery, Gamsberguitgewers, het eers in 1977 tot stand gekom.)³⁷

2.2 Namibies-Afrikaanse literatuur

2.2.1 A.J. Pienaar (pseudoniem: Scriba)

Juliette van Velden (Bloemfontein: Nasionale Pers, 1942)

In dié roman word die lotgevalle van Juliette van Velden, 'n jong verloofde onderwyseres wat die onderwyskollege pas verlaat het en op Skoolplaas in 'n afgeleë deel van Suidwes-Afrika gaan skoolhou, vertel. Die morele krisis wat die hoofkarakter op Skoolplaas beleef - haar sielewroeging en selfverwyt oor haar buite-egtelike swangerskap - word onder meer geskets.

Juliette se eerste indrukke van die Suidweslandskap - wanneer die trein by Nakop oor die grens tussen die R.S.A. en Suidwes-Afrika beweeg - word só weergegee: "'n Agt voet hoë baken en 'n bord met die woord 'boundary' in groot swart letters verskyn en verdwyn. 'n Endjie verder lê 'n hoërige, ronde tafelkop - Nakop. Nou is sy in Suidwes. Alles lyk so vreemd en onaantreklik." Die aanskoue van Ariamsvlei, 'n entjie verder aan, versterk hierdie negatiewe beeld: "Ariamsvlei! 'n Paar huise, 'n winkel, 'n klompie spierwit rondawels waar die unievlag styf span in die sterk wind - dus seker 'n polisiepos ... . Die warm lug brand Juliette se gesig en met 'n sug gaan sy weer op die bank sit. Buite is tog niks te sien nie en sy wonder of die hele Suidwes so lyk." (p. 55) Een van haar reisgenote, Frau Meyer, lewer egter die volgende positiewe kommentaar by die aanskoue van die barre suide van Suidwes: "As dit net reent, is hierdie vlaktes binne 'n paar dae 'n ware blomtuin." (p. 56) Op hierdie uiteenlopende sienings van die Suidweslandskap word in die res van die roman uitgebrei.

Suidwes word geteken as 'n warm, dorre, sanderige, onherbergsame, uitgestrekte en woestynagtige gebied. Hierdie selfde dorre wêreld word egter ook beskryf as 'n dankbare wêreld wanneer die reën gekom het: "Die môreson glinster op die doudruppels op lappe en lappe goudgeel blommetjies van die dubbeltjies wat binne 'n paar dae na die eerste reëns op die kaal gruisbulte te voorskyn gekom het. Nog 'n week gelede was daar skaars 'n groen skynseltjie en sy het gewonder of daar ooit iets op hierdie armoedige grond sal groei. Nou kan sy haar oë byna nie glo nie." (p. 110) Dit word ook beskryf as 'n wildryke wêreld (p. 111)

met die mooiste sonsondergange: "Hulle stap langsaam met die sandpad aan en staar in sprakelose bewondering na die weste, waar die aandson se gloed die wolke in goud en skarlaken doop ... . Vinnig wissel die kleurskakeringe in die wolkbanke, wat soos 'n verre troos bokant die dorswêreld hang. Al dieper word die rooi, al flouër die goud. Die purper verdiep tot 'n dowwe blou teen die silwer-blink van die lug, en weldra word die wolke bewegingloos afgeëts teen die metaalgrys aandhemel." (*pp. 164 — 165*)

Ebenfelde, die denkbeeldige dorpie in die Kalahari waar Skoolplaas geleë is, word as 'n tipiese plattelandse dorp gedurende die dertigerjare in Suidwes geteken - 'n dorpie met 'n stasiegeboutjie, 'n klompie spoorweghuise, 'n kerk, 'n paar winkeltjies, 'n drie-kamer-skooltjie, 'n poskantoor en 'n hotelletjie (*pp. 59 - 60 en 65*). Die skooltjie is, ook tipies vir daardie pioniersjare in Suidwes, selfversorgend met sy eie melkkoeie, 'n klompie volbloed-karakoelskape en 'n eie groentetuintjie (*p. 68*). Ook die Duitse hotelletjie met sy eiesoortige boustyl is 'n tipiese kenmerk van Suidwes in daardie jare: "Hotel Mecklenburger Hof! ... met sy uitheemse boustyl, breë voorstoep, ruim en goed ingerigte drinkplek en private sitkamers ... ." (*p. 237*)

Teen bogenoemde agtergrond word die mense van Suidwes geteken. Die armoedige omstandighede waarin die boeremense in daardie jare verkeer het, blyk uit die volgende aangehaalde gedeeltes: "Die hele huishouding, die meubels, die kleredrag - alles verraai tog maar 'n sorgvuldig bedekte armoede." (*p. 136*); "Juliette staan ... eenkant by die speelgoedtafel ... en wonder, as sy die armoedige mense so ... sien ... , waar die geld vandaan moet kom om die ... goed te koop." (*p. 180*); " ... om in hierdie land arm te wees, beteken om honger te ly." (*pp. 184 — 185*) Hoewel die boeremense arm was, was hulle opregte mense van goeie inbors (*p. 81*).

Die tipiese omstandighede waarin onderwys destyds in Suidwes plaasgevind het, kom duidelik na vore: die kinders was oud vir hul standers; baie het aan malaria gely en was ondervoed (*p. 97*); die skoolboeke was verouderd; onderrig het gedeeltelik deur medium van Engels plaasgevind (*p. 119*); en die kinders is met donkiekarretjies skool toe geneem (" ... teen die kalkbultjie beweeg spookagtige skadugedaantes in die floue skynsel van uitgebrande vuurtjies waar ouers, wat hul kinders oor groot afstande met donkiekarretjies skool-toe

aangekarwei het, die nag uitkamp.") (p. 85).

Ook tipiese gebruike van daardie tyd word beskryf, soos byvoorbeeld die speel van "kennetjie" deur die kinders (p. 110), die uittog met donkiekarretjies om leedsdienste op Sondag by te woon (p. 158 en p. 161), gebede wat deurspek is met Nederlandse frases (p. 163), en so meer.

In dié werk gee die skrywer 'n realistiese beskrywing van die Kalahari en ook die omstandighede waarin die boeremense op die platteland van Suidwes hul destyds bevind het. Sy positiewe gesindheid teenoor dié harde woestynland met sy sonderlinge skoonheid en sy arm, maar opregte mense, wat hul kinders onder die moeilikste omstandighede denkbaar skoolopleiding gegee het, blyk duidelik.

2.2.2 W.A. de Klerk

Die Gésel van Namaland (Johannesburg: Afrikaanse Pers-Boekhandel, 1945)

Op 4 Oktober 1904 het Hendrik Witbooi teen die blankes in Suidwes in opstand gekom en sy Witkams opdrag gegee om alle blanke mans in die suide van die land dood te skiet. Die blankes van die omgewing het na die skooltjie op Kub gevlug - dit is hier waar die grootste deel van die roman afspeel.

In dié werk word die verhaal van Jan en Wynand Maree en hul nooientjie Anneke vertel. Dit is ook die verhaal van al die mense wat saam met hulle daardie vreeslike dae in die laertjie by Kub beleef het - ou meester Kooy, oom Maans, tant Mynie en al die ander. Bowenal is dit die vertelling van een van die aangrypendste veldtogte in die Suidwesgeskiedenis - die stryd teen Hendrik Witbooi, die groot Hottentotleier, die Gésel van Namaland.

In die "woord vooraf" word 'n oorsig van die kaart van Suidwes gegee. Namaland, die gedeelte waar die verhaal afspeel, word só beskryf: "'n Groot deel van Namaland (want so

het dit vroeër geheet) lê maar 'n hanetree van die Namib self. Die grootste gedeelte daarvan is dan ook half-woestyn, hoewel die gebied uitmuntend geskik is vir skaapteelt. Dis in hierdie wyd uitgestrekte, kaal en verlate wêreld dat ons verhaal afspeel."

Op bogenoemde landskaplike beskrywing van Namaland word in dié werk uitgebrei - dit word beskryf as 'n ongetemde, woeste wêreld ("... in die ongetemde, woeste aarde van die Suide.") (p. 49); 'n eensame wêreld ("Die dood dreig oral op die eensame plase.") (p. 39); 'n genadelose, versengende wêreld ("... die genadelose, versengende klip van Groot Namaland.") (p. 206); en bowenal ook 'n gevaarlike wêreld ("Daar was ook nog die ongesiene gevaar wat elke dag daar van agter die verste blou rante gedreig het.") (p. 8).

In hierdie ongetemde, woeste, genadelose, versengende, eensame en gevaarlike suide van Suidwes lê Kub, die sentrale punt waar die verhaal afspeel. Dié klein gehuggie word só beskryf: "... Kub (is) maar 'n klein ou plekkie ... - net maar 'n skooltjie en 'n paar ander geboutjies. Wyd omheen lê die veld van die suide - die afgeleë plase waar hul dierbares woon." (p. 4)

By Kub het die boeremense laer getrek (p. 83) - te midde van die dreigende gevaar, het hulle moedig gebly en die spanning probeer besweer: "... soms deur die sangkoortjie van Meester Kooy, soms deur tant Mynie se vertellings; meestal somer deur die gesels en verkeer met mekaar." (p. 158) Uit bogenoemde gedeelte is dit duidelik dat meester Kooy en tant Mynie 'n groot rol gespeel het in dié verband. Dit word later in die werk bevestig: "In die geheue van baie was daar byvoorbeeld altyd die herinnering aan die onbedwingbare tant Mynie wat te midde van die grootste spanning nog altyd heerlik kon sit en vertel."; "Maar dit was ook Meester Kooy wat die mense in die laer aan die gang kon hou. Tot vermaak van almal kon hy kostelike staaltjies vertel van die geheimsinnige Hendrik Witbooi." (p. 186)

Die omstandighede waarin die boeremense hulle destyds bevind het; hul gewoontes en gebruike, word lewensgetrou weergegee. 'n Paar voorbeelde daarvan is die volgende: Die boeremense het in eenvoudige huisies gewoon (p. 13 en p. 27); die gevreesde siekte pokke het dikwels voorgekom (p. 2 en p. 48); hulle het self hul siekes gedokter met boererate (p. 13); en hulle het 'n eenaardige Hollands-Afrikaans gepraat (p. 1). Ook die moedige stryd wat die

vroue op hul eie manier gestry het, word beskryf: " ... die vroue van die laer (het) daar in die twee hartbeeshuisies agter die sooiwal en die elf waens in die gees elke oomblik van die verwoede stryd meegemaak." (p. 199)

Tipies vir daardie tydvak in die Suidwesgeskiedenis, het die paar boerekinders by Kub 'n "meester" gehad om hulle te onderrig - in dié geval meester Kooy: "Dit was maar 'n handjievol wat daar aan die voete van meester Kooy gesit het, maar hulle kon tog veel van hom leer. Hy was hulle Gamaliël." (p. 7)

In daardie dae was die seuns besondere goeie skuts (p. 5) en het ook húl bydrae gelewer in die bewaking en beskerming van die laer (p. 83). Van die seuns het dan ook in die voorste linies geveg en van die vyand gedood. Die toneel waar Jan 'n Witkam skiet, word soos volg beskryf: "'Witkams!' Hy het by homself gefluister en 'n snaakse vreugdetjie gevoel. Die skielike gevaar het iets in hom losgemaak wat hy nie kon verklaar nie. ... Hy laat die gladde geweerloop oor die rots gly, vat dooierus, loer af oor die visier en trek die korrel vol op die voorste se bors ... . Die skoot weergalm tussen die klippe. Hy voel die warm strale deur sy hele liggaam skiet as hy die Witkam uit die saal sien tuimel." (pp. 74 — 75) Hoewel die jonger seuns nie in die middel van die stryd was nie, het hulle ook húl bydrae gelewer deur onder meer water en ammunisie aan te dra (p. 199). Selfs die meisies het hul bydrae gemaak wat die beskerming van hul mense betref, soos blyk uit die volgende beskrywing van Anneke: "Sy strek haar teen die sooiwal uit, lê aan en stuur 'n skietgebed op: 'Help my, Heretjie ... . Help my om raak te skiet!'" (p. 203)

Die ontberings en smart wat ook die kinders moes deurmaak, word duidelik uit die volgende beskrywing, waar Anneke op haar dooie vader afkom: "'Ek kon nie langer wag nie, Oom Maans ... ! Ek moes kom ... . Toe ek hier kom, het ek hom hier voor op die stoepie kry lê ... . Ek het hom hierheen gesleep en op die bank gesit.'" (p. 175)

Ten spyte van al die ontberings wat die boeremense in dié genadelose land moes deurmaak, was hulle lief vir die land en spreek die lojaliteit vir die land duidelik uit die volgende gesprek tussen Wynand en Anneke: "Anneke laat haar kop sak: 'Mamma wou altyd so graag Transvaal toe gaan. Maar Pappie het gereken ons toekoms lê hier.' 'En jy?' Haar

oë glim: 'Ek is 'n Suidwester.' 'Ek is ook een ... .' Hy sê dit stil en eenvoudig." (pp. 84 — 85)

Nog 'n blanke bevolkingsgroep wat ter sprake kom, is die Duitsers. Tipiese eienskappe van die Duitse soldate van daardie tyd blyk uit die volgende aangehaalde gedeeltes: "Oom Dirk weet ... dat die Duitse offisiere in 'n baie streng tradisie opgelei word en dat die gemoedelike, maklike verkeer van mense in die laer vir hom 'n bietjie raar sal laat opkyk." (p. 152); "Julle moenie vergeet nie: die mense heg 'n baie groot waarde aan dissipline. En dis miskien ook maar reg dat dit so moet wees." (p. 153); " ... 'n korte wyle word Jan se aandag dan ook deur die flinke offisier op sy spogperd in beslag geneem. Die jong man sit pennetjie-regop en kyk nie na links of regs nie. Sy gesig is strak en byna uitdrukkingloos ... so 'n Duitser lyk vir jou vernaam ... . Kyk net al die blink knope en goete." (p. 147)

Hendrik Witbooi, leier van die Witkams (hulle is so genoem omdat hulle wit doeke om hul hoede gedra het) (p. 19), wat geglo het dat hy die "Gésel Gods" is (p. 3 en p. 10), word só geteken: "Hy was op 'n wit perd - net buite geweerafstand van die laer. Hy het doodstil gesit met die teuels in die een hand, sy hoed met die wit doek om laag oor sy oë. Hy was klein van gestalte, maar hoekig en strak. Hy het roerloos gesit en skynbaar met groot vertrouwe na die laer sit en kyk." (p. 132); "Dié wat verkykers gehad het, kon duidelik die Witkam-leier gewaar - nog altyd bewegingloos, verhewe." (p. 134) Verder word ook gesê dat hy "glo aan sy goddelike roeping" en daaruit sy krag put (p. 187); dat hy die "Vryheidsheld" van die Namavolk is (p. 142); dat hy "sy oorlog as 'n heilige een" beskou (p. 172); dat hy "van iets besete is" en almal voor die voet wil uitroei (p. 70); en dat hy "die Hollandse taal op sy manier ... magtig is ... ." (p. 140)

Onder aanvoering van Hendrik Witbooi het die Witkams, wat beskryf word as goeie perderuiters en goeie skuts (p. 32 en p. 126) en mense wat oor 'n goeie spioenasiestelsel beskik het (p. 150), tot die skrikwekkendste gruweldade oorgegaan, soos gesien kan word in die volgende beskrywings van wrede moorde wat deur hulle gepleeg is: "Hulle is almal daar afgemaak - al die mans. Selfs tant Hannie Smit se kranklike ou vader ... . Ook die seuntjies ... . Die suigeling van tant Annie Potgieter is glo uit haar arms geruk en met 'n koeël verpletter. Ook die tienjarige seuntjie van oom Hendrik van der Westhuizen." (p. 100);

"Daar is niemand meer daar nie ... .Die Witkams het geen genade getoon nie. Ons het net op 'n hoop lyke afgekom. Die aasvoëls en die kraaie was al daar." (p. 94)

In dié jeugverhaal gee die skrywer vir die leser 'n duidelike beeld van die tyd toe Hendrik Witbooi sy skrikbewind in Suidwes-Afrika gevoer het: die ongetemde, woeste, afgeleë wêreld waar die gebeure afgespeel het; die ontberings en lyding van die eenvoudige, arm, maar moedige boeremense; en die skrikwekkende gruweldade wat die Namas, onder aanvoering van die Gésel van Namaland, Hendrik Witbooi, in 1904 op Kub en omstreke gepleeg het.

2.2.3 J.J. Oosthuizen

In die woestyn (Pretoria: J.L. van Schaik, 1945)

Dié digbundel van J.J. Oosthuizen bevat heelwat gedigte wat oor Suidwes handel.

In die eerste gedig, "Namib-woestyn", word 'n beeldende beskrywing van die Namib gegee: die hitte ("uit die bleekblou lug 'n vuur wat vlam en / brand - "); die "naaktheid" ("so lyk die naakte wêreld hier, / so sonder boom en bos versier"); die sand ("Sandbulte, orals sand, net sand"); en die duine ("Soos oer-ou reusegrafte buig die duine ry aan / ry, en tussendeur diep vore uitgesny - ").

In die laaste strofe word die stryd van "al wat lewe" - mens, dier en plant - om oorlewing in die woestyn beskryf. Die eerste ses reëls lui só:

*Hier spook die Topnaar-oumeid rond,
te taai om dood te gaan;
hier tjankhuil snags die wildehond,
hier waar die narrabossie staan.
Dis hier waar al wat lewe, stry
om halfdood lewendig te bly. (p. 9)*

Die beeld van die eensame pad ("Eensaam is die pad / wat oor die duine hang / en streep

die verte in / soos die sleepsel van 'n slang") tussen die duine, wat later dof word en in die verte verdwyn, word van toepassing gemaak op die lewe (die beeld van die lewe wat in die ewigheid verdwyn) in "Eensaam is die pad" (strofe twee):

*daar sal ek eendag rus en vrede vind
en sal my siel
eindelik in stilte kniel
waar eensaam in die Groot Woestyn
my swerfpad in die sand verdwyn. (p. 10)*

In "Verlate lyk die wêreld hier" word die verlatenheid en doodsheid van die woestynwêreld beklemtoon deur die gebruik van drie beelde: die "bleekrooi duine" ("hul naakte skouers skroeiend / in die sondeurstoofde lug, hul oumenshoofde neergebuk en bloot."); die dooie gras ("grassprietjies buk en bewe heen en weer en wiegelswaai / verbleek en lankal dood soos hul daar staan."); en 'n kaal ou doringboom:

*En eenkant daar, allenig teen 'n duin,
staan, oud en afgeleef, in somermiddagson en droom
met knoetsig-skurwe skewe stam, 'n swart ou doringboom,
so roerloos styf en dor sy doringkruin.*

In die laaste strofe bring die digter bogenoemde drie beelde bymekaar as herinnering aan 'n vroeër lewe wat was:

*Dis of ek duid'lik hoor hoe die woestyn
- die rooi plooisand, die kaal ou doringboom,
die vaalgrys gras -
eentonig sug-sing van jong lewe wat ook
eenmaal was,
nou halfpad toegewaaï en doodgekwyn. (p. 11)*

In "Kopbeen" gee die digter 'n beeldende beskrywing van 'n kopbeen in die woestynsand ("Bleek en bros en dor gebak / in die gloeiende oond / van die skroeiende son, / verlate op die kaal, vaal vlak") en dan wonder hy oor die kopbeen se "swart verhaal / van reddelose swerwe / en smartlik, eensaam sterwe." (p. 13)

'n Versukkelde familie op trek die woestyn in, word in "Trek" geteken: "Twaalf slaperige donkies" wat 'n "krakerige, lendelam ou wa sleep", 'n "uitgedroogde hond" wat agterna draf, en 'n verwaarloosde vrou, "maer en afgemat":- "Die kleinding op haar skoot skree sonder end - / sy's te armoedig om sy dors te les. / En rondom haar skuil nog 'n stuk of ses." In die slotstrofe sê die digter: "Ek staar hul agterna en wonder ... " (p. 15) - wonder oor hul lewensloop, waar hulle vandaan kom en wat hul uiteindelijke bestemming is? In die moeilike dertiger- en veertigerjare was bogenoemde beeld waarskynlik 'n algemene gesig.

In "'n Strepie voetpad" bespiegel die digter oor wie die strepie voetpad oopgetrap het: 'n trekker ("Was dit die taaie trekker / in swerwerswee en angs") of Boesmans uit die "outyd" of miskien "dik troppe grootwild?" (p. 17) In die laaste drie strofes maak die digter die inhoud van die eerste vyf strofes van toepassing op die lewe. Hy vra onder meer só 'n voetpaadjie deur die "woestyn van die lewe" en ook wanneer hy eendag die "woestyn van die dood" betree (p. 18).

Die enigste gedig waar daar van die see sprake is, is "Die hart sug". Dié gedig het die volgende onderskrif: "By die eensame kliprotse en sandduine langs die onherbergsame kus van Suidwes-Afrika." (p. 19) Die beeld van die onstuimige see word gestel teenoor die wit seevoël wat vry in die lug rondsweef (strofes vyf en ses). In die voorlaaste strofe (strofe sewe), spreek die digter die versugting uit om ook, soos die wit seevoël, "bo die see / van hierdie lewe / wit, verhewe / rustig (te) swewe ... " (p. 20) Telkens as hy dit probeer, stort hy egter terug - "ver benee / diep in die see / van nimmer vree, / van ewige wee ... " (p. 21)

In "Gebed" vra die digter van God, wat selfs in die woestyn die doringbome laat bot en "swart struike ... in fyn en mooi rein blommekleertjies" klee, om vir hom, "die bleek en stil doringboom", te sorg:

- *Nou glo
ek dat U my nie sal vergeet, die bleek
en stil ou doringboom wat teen die vaal,
verlate rant sy hande opwaarts steek,
tot U en smekend vra: Laat deur my kaal,
bruin stam die sap van nuwe blydschap vloei,
en uit my takke goue botsels bloei. (p. 22)*

Dié bundel van J.J. Oosthuizen vertel die "verhaal" van die Namib-woestyn: die hitte, die "naaktheid", die sand, die duine, die eensaamheid, die verlatenheid, die doodsheid en die stryd van mens en dier om oorlewing. Maar dit is terselfdertyd die verhaal van die "woestyn van die lewe" en die "woestyn van die dood."

2.2.4 W.A. de Klerk

Drie swerwers in Suidwes (Johannesburg: Afrikaanse Pers-Boekhandel, 1942)*

In die voorwoord van **Drie swerwers in Suidwes** sê die skrywer: "Hierdie boekie wil slegs die besondere indrukke weergee wat ons op 'n gedenkwaardige toer opgedoen het. Die reis was vir ons werklik 'n enige ervaring." Hierdie "gedenkwaardige toer" van drie vriende - die skrywer, Helmuth en Josias - met 'n bakkie deur Suidwes-Afrika word in dié reisverhaal weergegee. Hulle het die hele land deurkruis: vanaf die suide (Warmbad, Karasburg en Keetmanshoop) na die suidweste (Lüderitz); al langs die Namib op, by Gamis verby, na die sentrale deel (Rehoboth en Windhoek) en die noorde (Otjiwarongo en Outjo); deur die suidelike Kaokoveld na Fransfontein, die Brandberg, Uis, Omaruru en Windhoek; en toe weer terug deur die suide na die R.S.A. In dié verhaal word avontuur, natuurbeskrywing, menslike ervaring en geskiedenis gedurig afgewissel.

"Wat is dit in Suidwes wat jou bekoor, wat jou hart gryp en dit nie maklik weer laat los nie? Waarom wil die Suidwesters op g'n ander plek ter wêreld woon nie? Wat is dit wat die swerwer weer en nog weer terugbring na dié grootse aarde en met die weersien hom die ou, diep onrus van die bloed laat voel? Ja, ons het met groot verwagting gegaan. Ons verwagtings is vervul. Dikwels is hulle oortref. Ons het ongemak verduur en soms swaargekry. Dit was maar 'n klein prys vir die rykdom wat ons teruggebring het." Bogenoemde woorde verskyn op die eerste bladsy in die voorwoord van **Drie swerwers in Suidwes**. In hierdie werk gee De Klerk antwoorde op die vrae wat hy op die eerste bladsy

---

* *Aanhalings uit en verwysings na die derde druk (1952) van genoemde bron.*

van sy boek stel; hy beskryf die ongemak en swaarkry wat hulle in dié land verduur het, maar ook die geestelike verrying wat die land en sy mense hulle gebied het.

Wanneer die drie swerwers Suidwes nader en hulle in die gebied noord van Springbok bevind, sê die skrywer dat alles meteens "naakter en ruimer" geword het. By die aanskoue van Suidwes - van oorkant die Oranjerivier - skryf De Klerk die volgende: "Want daardie onherbergsame, harde wêreld daar gunter is die onbewoonde suide van Suidwes." (p. 4); "Jannie, Swaerie ... so wreed het ek dit warempel nog nie gesien nie." (p. 7); en wanneer hulle oor die rivier ry en Suidwes binnegaan, lees 'n mens die volgende: " 'Snaakse gevoel wat 'n mens hier kry ...', sê iemand. 'Jy voel verlore en klein, asof jy meteens wakker geword het en jou op die maan bevind.' So is dit inderdaad. Jy bly maar altyd bewus van die feit dat die bergland na links en na regs van God en mens verlate is, vergete deur die boë van aardkundige tyd, net 'n skuilplek vir die tier en die dwalende wolf." (p. 9)

Op hierdie beskrywings van die land word in die res van die werk uitgebrei. Suidwes-Afrika word beskryf as 'n genadelose wêreld ("... genadeloosheid van die woestyn ...") (p. 35); 'n moordende, eensame wêreld (p. 166); 'n versengende wêreld (p. 136); 'n groot en woeste wêreld (p. 39); 'n onbewoonde wêreld (p. 17); 'n verlate wêreld (p. 23); 'n "godvergete" wêreld (p. 117); en 'n eindelose wêreld (p. 22). En tog is dit ook 'n wêreld vol verrassings (p. 41) en 'n wêreld van ongekenende skoonheid. Enkele voorbeelde daarvan is die volgende:- In dieselfde troostelose, barre wêreld vind die drie swerwers 'n veldblommetjie met 'n "hemelse" geur: "Die nagwind slaan koel teen ons wange. Dit laat die geur nog sterker word ... so iets het ek nog nooit ervaar nie. Dis asof die engele die fluweelswart lug, die naakte pieke, die sand en die bosse, ja alles besprinkel het met hemelse reukwater." (pp. 9-10) Hierdie selfde dorre wêreld beleef donderstorms wat riviere in vloed bring: "... die reënwolke kom, kom ... dam een vir een op, aangedryf deur 'n volgehoue noordoostewind. ... Eindelik, ja eindelik plof, plof dit neer. Om jou rank weerlig soos are uit die wolke. Die hele skepping sidder. En dit reën ... !" (p. 83) In dié woestynwêreld beleef 'n mens onvergelykbare nagte in die veld: "Die hemele wentel bo jou, die sterre vervloei tot silwer. Alles skitter van beweging. En dan stol dit meteens. Alles word plotseling eenvoudig en baie helder en groots. Daar kom so 'n stilte dat jy so waar die doef-dof van jou eie hart kan hoor. Eenkant gloei nog die laaste van die harde-kool-vuur ... ." (p. 79) In dié dorre

wêreld vind 'n mens ook waterryke oases: " 'n Paar tree agter ons het die dorstige landskap lê en bak in die son. Maar hier, hier in die diepte van die kloof was dit anders. Hier het die wildevye en die hardekool koel, blou skaduwees gewerp. Hier het die helder stroom musiek gemaak en het die vis soos skigte in die stil poele geblits ... . Oral is geboomte en biesies en varings." (p. 45)

Die skrywer skets die land ook as 'n wêreld waarin vele natuurwonders opgesluit lê, soos die Spitskop (p. 145), Brandberg (p. 102), Etoshapan (p. 90) en die Visrivier-Canyon (pp. 178 — 179) — laasgenoemde is vir hom die hoogtepunt. Die Etoshapan en die Visrivier-Canyon word onderskeidelik só beskryf: "Die pan is 'n wonder. Die breë soom is 'n pragtige, grasryke vlakte, waar die wild met hulle duisende staan ... . Oos lê die werklike vloer self - 'n glansende, wit tafelblad wat wegkrom na die vreemde pers toe van die verre kim." (p. 90); "Hier lê die groot kloof eindelijk ... voor ons. En wat 'n toneel! Dit sou banaal klink om 'n letterlike weergawe te gee van ons woorde en reaksies daardie eerste minute ... . Daar het dit voor ons gegaap, daardie magtige canyon, meer as dertig myl lank; op daardie bepaalde plek ongeveer 6 myl breed, en van die kruin van die oorkantse tafelrante tot op die rotsige bodem byna 3 000 voet diep." (pp. 178 — 179)

Die invloed wat bogenoemde natuurwonders op die drie swerwers gehad het en op die mens in die algemeen behoort te hê, word miskien die beste saamgevat in die skrywer se reaksie ná die aanskoue van die Visrivier-Canyon: "Ons is terug oor die rante. Ons was stil, die stilte wat alleen kom as 'n mens iets werklik groots gesien het. Ons het kleiner gevoel van binne ... maar ook oneindig ruimer." (p. 185)

Ook die tipiese Suidwesplatteland, soos 'n plaasopstal met al die bedrywighede daaromheen, word geskets. Die skrywer beskryf onder meer 'n plaasopstal naby die Omatako's - die vreedsame toneel van die witgekalkte plaashuis in die laagte, die weelderige tuinery, die blinkvet vee, en so meer (p. 81).

Talle plattelandse dorpieë word beskryf, onder meer Warmbad (" ... 'n paar verlate huise op die wye, maanverligte rûensveld.") (p. 12); Seeheim (" ... 'n stewige hotelletjie ... tesame met die spoorwegstasie en 'n winkel, (maak) die dorpie Seeheim uit ... .") (p. 16); Lüderitz

("Lüderitz is ... 'n klein oase, hardhandig vasgedruk in 'n engte van kus.") (p. 24); Okahandja ("Okahandja is 'n mooi plek.") (p. 66); Fransfontein ("Fransfontein ... is die 'hoofstat' van die Swartbooi-Reservaat ...") (p. 103); Omaruru ("Die walle van die rivier is dig begroei met pragtige anas ... en kameeldorings. En ook langs die strate is die geboomte volop. Die strate is wyd, die geboue mooi ...") (p. 150); en Otjiwarongo. In die beskrywing van Otjiwarongo wys die skrywer op die kenmerkende eienskappe van die Suidwesdorpe: " ... die alomteenwoordige Bäckerei, die stewige hotelle, die binnehof waar mens 'Eis' kan koop en kan luister na vrolike musiek ... ." (p. 87)

Van Windhoek gee die skrywer 'n redelik uitvoerige beskrywing: "Die plek het 'n bekoring van sy eie. Miskien is dit die mense, die Duits wat jy op straat en in die winkels hoor, die statige Hereromeide met hulle bekoorlike vroeg-Viktoriaanse drag en hulle hoë, kunstige tulbande. Waarskynlik is dit die argitektuur wat jou eerste tref. Dis ... Europees, ja, en ook nie heeltemal nie. Miskien moet mens dit ten slotte maar beskrywe as 'Windhuker'." (p. 60) Klein-Windhoek, die oudste 'voorstad' van Windhoek, word bestempel as 'n stukkie Boland, met sterk waterbronne, besproeiing, tuinerye en wingerde (p. 62).

Ook die plantegroei van die verskillende streke kry aandag, onder meer die kameeldoring, akasia (p. 12), boesmankers, welwitschia mirabilis (p. 40), mopanie (p. 101), prosopis (p. 117), hardekool (p. 121) en die kokerboom. Die kokerbome by Klein-Karas word só beskryf: "Op die hoogte bokant die dorpie het ons kokerbome gekry, vol in die blom. Ons het stilgehou en die ryk, geel trosse gepluk, ons verwonder oor die goudbesprinkelde kelkies met die rooi stingels. Ons het dit opgehou teen die lug: dit was goud en rooi teen 'n diep, heerlike blou ... ." (p. 188)

Die reis- en natuurbeskrywings word afgewissel met beskrywings van die geskiedkundige agtergrond van verskillende plekke, inheemse bevolkingsgroepe, en so meer. Die diamantgeskiedenis (pp. 20 - 22), die geskiedenis van onderskeidelik Lüderitz (pp. 25 - 34), Kolmanskop (p. 37), Okahandja (p. 67), die Duitse kastele in Windhoek (p. 61), die Rehoboth-Basters (pp. 55 - 57), Jonker Afrikaner (pp. 61 - 64), en nog vele meer, word beskryf.

Die boeremense van die land word gesien as hulpvaardig (p. 13), hartlik (p. 23), moedig (p.

30), gasvry (p. 37), vriendelik (p. 85), goed (p. 114), taai en volhardend (p. 119), en bowenal geheg aan hul land: "Dis wat alle Suidwesters sê: hulle wil nooit op 'n ander plek woon nie. Wat is dit wat hulle hier vang en vasketting aan die aarde? Maar ketting is 'n verkeerde woord want die gehegtheid is vrywillig. Dis eerder 'n vasgroei. En soos alle bome wat in 'n harde land hulle wortels baie diep in die grond indryf, is hulle moeilik om uit te haal. Hulle staan." (p. 88)

Die Boesmans en die Rooinasie (Namas) word ook beskryf. Van die Boesmans sê die skrywer die volgende: "Praat met 'n Boesman? 'n Paar dinge tref jou: die vreemde manier waarop hy die oë knip, die diep voue in die maagvel, die ongelooflike steatopigie by die vroue." (p. 93) Interessante verklarings vir bogenoemde "verskynsels" word gegee (pp. 93 - 94). Daar word ook na sommige van hul gebruike, soos byvoorbeeld vuur as middel om duistere magte te besleg (p. 94), en ook hul rykdom aan mites en fabels, verwys (p. 96). Die Rooinasie (Namas) van Fransfontein word beskryf as mooi mense: "Hulle was mooi ... mooi as dit gemeet word met die maatstaf van wat mooi is vir 'n beeldhouer of 'n skilder, of doodgewoon iemand wat skoonheid objektief waardeer ... . Die kleur van hulle vel was koperrooi, die neuse breed, die wangbene hoog en uitstaande, die ken gepunt en terugvallend, die oë sag en donkerbruin. Maar die elegantste nog was die hande en voete, verrassend fyn van bou." (p. 106)

Aan die einde van die werk som die skrywer die antwoord op die vraag wat hy aan die begin van die werk stel - "Wat is dit in Suidwes wat jou bekoor ... ?" - só op: "Totsiens Suidwes! Ons sal weer kom. Ons sal kom seek na jou wye horisonne, jou blou berge en geheimnisvolle klowe. Ons sal tuisgaan by jou ruimhartige, vriendelike mense. Snags sal ons vure onder die groot kameeldorings brand. In die veld sal die jakkals eensaam huil. En die sterreheemel sal vlammend oor die aarde kom ... . Ons sal kom ... want ons sal nie vergeet nie." (p. 119)

2.2.5 P.J. Schoeman

Op ver paaie (Kaapstad: Nasionale Pers, 1949)

In *Op ver paaie* is die swerwerjagter op soek na 'n wilde perd, wat as leier van 'n trop sebras optree, in die ongerepte noorde van Suidwes. Die soektog na die perd - wat hy darem twee keer hoor runnik - word egter bysaak: "Diep in my hart het ek nie meer omgee of ek die wilde perd kry of nie. My soektog na hom het my so baie ander mooi dinge gebring." (p. 179) Schoeman skryf dan ook oor bogenoemde mooi dinge: die mense, die veld en die dierelewe van die ver plekke in Suidwes - die Kunene en die dorre Kaokoveld.

"Somaar net 'n paar name op die ver pad na die Kunene ... Ê Homba ... Ê Pembe ... Ombombo ... Ohopoho ... Otjikuvare ... Otjivasandu ... plekke waar ons stilgehou het op ons lang reis uit die suide na Tjimaka - Tjimaka aan die Kunene, op die noordergrens van die dorre Kaokoveld ... . By elke plek op die lang pad het ek 'n paar tree weg gestaan van die vragmotor af, my hoed afgehaal, en diep uit my hart dankie gesê, dankie gesê vir die ver plekke in Afrika ... ." (p. 1) By bogenoemde ver plekke in Afrika - Tjimaka aan die Kunene, en ook onder meer Ê Pembe, Ê Homba en Otjivasandu in die dorre Kaokoveld - speel dié werk af.

Dié "wêreld van die ver plekke" word beskryf as 'n oneindige wêreld (p. 66); 'n harde wêreld (p. 95); 'n vaal wêreld (p. 117); 'n droë wêreld (p. 124); 'n wêreld wat die skrywer ná sy eerste besoek aan die land laat sê: "Ek wil hier nie begrawe lê nie." (p. 124) En tog is dit ook 'n wêreld waarvan die skrywer die volgende sê: "... ek (het) begin leef in dié wêreld. Die droogheid en hardheid daarvan het, op 'n heel besondere manier, iets teers in my wakker geroep. Ek het die gevoel gekry dat die wêreld soos 'n weeskind liefde en simpatie vra ... dat hy graag sy hart wil oopmaak vir diegene wat naby aan hom wil kom." (p. 123); "'n Mens vergeet die vreeslike stof en die vlieë en die slegte paaie. Dit vervaag in die niet. En dan groei daar 'n knaende heimwee na die groot, oop ruimtes ... ." (p. 125) Dus: 'n wêreld wat die mens nie onaangeraak laat nie; wat die mens ten goede beïnvloed.

Ook die "mense van die veld" word geteken. Vir Schoeman is die inheemse bewoners van

Afrika sinoniem met Afrika; 'n stukkies van Afrika: "Ek het daardie prentjie wat vir my altyd 'n stukkies van die egte ou Afrika sal bly - 'n klompie naturelle wat elk met 'n vuil kombers oor die skouer effens voorgebuig by 'n vuurtjie sit en vleis eet - somaar weer diep en innig geniet." (p. 102) In dié werk kry die inheemse bewoners van dié streek - onder meer die Boesmans en die Ovahimbas - besondere prominensie: hul voorkoms, gebruike, lewenswaarhede waaraan hulle glo, en so meer. Die twee inheemse "hoofkarakters" in die verhaal is Kalimbo, die gids, en Tnados, die Boesman-spoorsnyer.

Dat Kalimbo 'n ware natuurkind is - hy het by die wilde Boesmans leer spoorsny en bekruip (p. 134) - blyk byvoorbeeld uit die volgende beskrywing van die manier waarop hy 'n klompie wildebokke bekruip: "Dit was nie die gewone stywe miershoop rug en stokkerige manier waarop blankes bekruip nie, maar daar was die soepelheid en grasia van 'n kat in sy bewegings. Sy lyf het feitlik 'n reguit lyn gevorm en dit het voorgekom of sy gewig hoofsaaklik op sy hande rus." (p. 135)

Saans by die kampvuur deel Kalimbo - "die natuurkind van groot Afrika, in wie werklikheid en fantasie by die aandskemering saam om dieselfde vuurtjie vooroorbuig" (p. 156) - baie lewenswaarhede met die skrywer. 'n Voorbeeld daarvan is die volgende gedeelte oor "die vrou van my hart" en ander vroue: "'Die bees wat ek ver gaan haal het, slag ek nie maklik nie. Die knopkierie ... gee ek nie aan 'n ander man nie. Die vrou wat ek my voete voor deurgeloop het, bly die vrou van my hart, my Baas.' 'En die ander vrouens, Kalimbo?' 'Au, hulle is die vlooië in 'n man se kombers, die wipstertmiertjies wat die stutpaal voor sy tyd oud maak, die gebarste kalbasse waarin melk nie dik word nie.'" (p. 149)

Talle interessante segswyses van Kalimbo kom na vore in die gesprekke tussen hom en die skrywer, soos die volgende: "Seblief, my baas, watter een se murgbeen moet ek eerste uitstamp?" (p. 156); "... my baas en my ander baas ... is asgaaie wat uit een stuk yster gemaak is." (p. 115); "Die baas skiet sy pyl in die hart van die storie." (p. 158); "Seblief, my baas, die baas moet nie sy hond skop nie." (p. 165); "Ek het doringtak deur hulle bekke getrek." (p. 173)

Kalimbo deel baie van sy kennis van die Boesman met die skrywer, soos die feit dat hulle

nie huise bou en nie beeste en bokke het nie (*p. 178*); dat die Boesman "vannag hier slaap en môre sy vuurtjie brand op ander plek" (*p. 178*); dat hulle aan spore kan sien "watter hart word deur die spoortrappers gedra." (*p. 179*); dat 'n Boesman nooit vir 'n vreemdeling sy suigputjie ('n plek waar die wilde Boesman water uit die sand suig) sal wys nie (*p. 189*); dat hulle nie bang is vir "wilde goete" nie (*p. 181*); dat "Boesman se kind kan ruik wanneer daar slegte winde in 'n kamp waai" (*p. 183*); en dat die Boesman "self sy pad wil loop ... hy wil nie hand voel wat hom stamp agter tussen die skouers nie." (*p. 195*)

Oor ou Tnados, die Boesmanspoorsnyer, laat Kalimbo hom só uit: " ... hy praat met die wilde goete soos die baas ... . Tnados hy loop alleen by die bos. Hy dra nie boog en gifpyl nie. Maar, my baas! Saans by die vuur soos hy begin praat, die kleintjie Boesman wat altyd is die wolf by die kos, hy vergeet van die kos. Hy eet net Tnados se stories." (*p. 129*); " ... Tnados (is) ... man-mens by sy lyf ... , maar ma-mens by sy hart." (*p. 159*)

Uit die verhaal is dit duidelik dat die Boesmans 'n diepe Godsbesef het en dat "Mukuru" (God) 'n belangrike rol in hul lewens speel. In dié verband sê Schoeman die volgende: "In die diepere lewe van die wilde Boesman is God nie minder van 'n werklikheid as in die lewe van die westerse geleerdes nie." (*p. 167*); "Met elke menslike soort praat God in 'n taal wat daardie soort kan verstaan." (*p. 168*) Dat die Boesmans se godsdienssin vir Schoeman verrykend is en dat hy baie by hulle kan leer, is duidelik uit die volgende woorde: "Die analfabete van Afrika het my immer uit die moerasse na die fontein van helder water teruggebring." (*p. 149*)

Nog 'n bevolkingsgroep wat beskryf word, is die Ovahimbas. Kalimbo verwys na hulle as "wilde kaffers" (*p. 91*) en vergelyk die Ovahimba met die Boesman: "Hy is net soos die Boesman ... hy sien altyd vir jou, maar jy sien nie vir hom nie." (*pp. 97 — 98*) Die Ovahimbas se bierdrink-ritueel, waar bier aan gaste voorgesit word, word só geteken: " ... toe verskyn daar 'n lang, halfkaal Kaffer wat die ene vet en rooi klei is. Op 'n afstand van vyf tree kon ek hom al ruik. Hy het 'n yslike wyebek-kalbas en twee kalbasglase voor ons kom neersit. Onderwyl hy besig was om swart opdrifseltygies van die bier af weg te blaas, het vyf naturelle van gelyke gehalte agter hom in halfmaanvorm voor ons kom sit ... die skinker (het) 'n lang kalbaslepel te voorskyn gehaal, dit in die kalbas gestee en na sy mond

gebring. Die vlieë aan sy lippe het so effens geretireer en die skinker het twee keer gesluk. Die orige in die lepel het hy toe sorgvuldig, bietjiesgewyse, in die twee 'glase' gegooi." (pp. 61 - 62)

"Wat is daar in hierdie droë, harde, yl bewoonde land wat selfs die ongeletterde swart barbaar keer op keer tot op 'n kwarteltreetjie van die goddelike af bring?" Bogenoemde vraag van die skrywer som sy gevoel teenoor Suidwes op, asook die positiewe invloed wat dié wêreld op die skrywer in besonder en ook die mens in die algemeen het.

2.2.6 Toon van den Heever

Die speelman van Dorestad (Johannesburg: Perskor, 1949)

In dié digbundel is twee Namibies-Afrikaanse gedigte opgeneem: "Suidwes-Afrika gedurende droogte 1933" en "Suidwes na die reëns: 1934." In albei gedigte word die land gepersonifiseer as 'n vrou.

In eersgenoemde gedig word die land voorgestel as 'n ontugtige vrou, wie se "skande ... ontbloom (lê) teenoor die son, / wat haar minagtend met sy blik verskroei." Die vrou se voorkoms word soos volg beskryf: "'Die kalk' is haar blanketsel. Op haar wang / Laat sy die Namib bloos en karmosyn / Is die lamp wat sawens oor haar poorte hang." Sy skuld niemand enige trou nie, haar skoot en haar gang is "ruim", en die "bleek been-bakens wat die duinepad hein, / streel sy as snoer en kweel sirenesang." (p. 52)

In "Suidwes: na die reëns: 1934" het dieselfde vrou haar "skandvlekke" verloor - sy veins onskuld, en haar wulpsheid "sier" haar nou "soos 'n maagdekrans." Aangesien hierdie vrou "soveel wat edel was", versmoor het, word sy verhoor: "Die vierskaar is gespan. / Jy word verhoor; Verknelde siele het teen jou getuig." Hierdie vrou steur haar egter nie daaraan nie: "Jy hoor die aanklag en jou borste prag; / Jou heupe praai, soet-honend is jou lag / Soos kloofgekaatste, ver trompetgeskal." Hierdie "onversteurbaarheid" van haar word blykbaar beloon. In die laaste strofe sien ons dat haar "minnaar en haar prooi" haar vergewe het (p.

53).

Net soos hierdie vrou, openbaar Suidwes ook twee kante: in tye van droogte, wanneer die wit beendere op die vlaktes lê, en in tye van oorvloedige reën, wanneer die veld oordek is met gras. Deur al die eeue heen; deur alles heen - droogte én reën - bly die land egter "onversteurbaar".

3. SLOTOPMERKING

Die skrywers van die dertiger- en veertigerjare sien die land onder meer as 'n droë wêreld, wat soms oorvloedige reën kry; 'n barre, wrede wêreld; 'n verlate, doodse en eensame wêreld; en as 'n wêreld waar die mens soet én bitter ervaar, en waarvoor die mens baie lief word.

Endnotas

1. J.P. Jooste, Gedenkboek van die Dorslandtrek, Potchefstroom: Herald, 1974, p. 5.
2. E.T. Meyer, Gedenkboek: Die plaasskool Manina 1929 - 1979, Windhoek: Die Suidwesdrukkery, 1979, p. 7.
3. Jooste, Gedenkboek van die Dorslandtrek, p. 115.
4. E.T. Meyer, Die koms van die Angolaboere na Suidwes-Afrika in 1928 - 1929, Windhoek: Die Suidwesdrukkery, 1969, p. 46; Die trek van 40 jaar gelede, Die Suidwester, 20 Junie 1969; P. van der Merwe, Die Dorslandtrek: 'n Volksraadslid kyk na baie jare terug, Die Suidwester, 20 Junie 1969.
5. P.J. Hamman, Suidwes in die beproewings van 30 jaar gelede, Die Suidwes-Afrikaner (Kersbyvoegsel), 14 Desember 1956; Meyer, Gedenkboek: Die plaasskool Manina, p. 16; J. Visagie, Toe osse 15 sh. in Suidwes werd was, Die Suidwes-Afrikaner (Kersbyvoegsel), 14 Desember 1956.
6. Jooste, Gedenkboek van die Dorslandtrek, p. 226; Meyer, Gedenkboek: Die plaasskool Manina, p. 16; D.P.J. Opperman, Angolaboer het moeilik hervestig, Die Suidwester, 20 Junie 1969.
7. Meyer, Die plaasskool Manina, p. 17.
8. Hamman, Die Suidwes-Afrikaner, 14 Desember 1956.
9. Meyer, Die plaasskool Manina, p. 7 en p. 10.
10. J.J. Scheepers, Handhawing van Afrikaans, Die Suidwes-Afrikaner, 28 November 1930.

11. Afrikaanse kultuurvereniging, Die Suidwes-Afrikaner, 2 Augustus 1935.
12. Oor Afrikaanse boeke, Die Suidwes-Afrikaner, 27 Maart 1936.
13. B. Weakley, My saai-akker, Pioniers, Die Suidwes-Afrikaner, 3 Februarie 1933.
14. B. Weakley, My saai-akker, Via Dolorosa, Die Suidwes-Afrikaner, 28 April 1933.
15. B. Weakley, My saai-akker, Westewind, Die Suidwes-Afrikaner, 28 April 1933.
16. B. Weakley, My saai-akker, Die setlaarslied, Die Suidwes-Afrikaner, 3 November 1933.
17. B. Weakley, My saai-akker, Goed weet ek, Die Suidwes-Afrikaner, 17 November 1933.
18. B. Weakley, My saai-akker, Suidwes-Afrika, Die Suidwes-Afrikaner, 14 September 1934.
19. B. Weakley, My saai-akker, Oor jou vlaktes, Die Suidwes-Afrikaner, 14 September 1934.
20. B. Weakley, My saai-akker, Gee my vryheid, Die Suidwes-Afrikaner, 30 November 1934.
21. B. Weakley, My saai-akker, Gee my, Die Suidwes-Afrikaner, 25 Januarie 1935.
22. B. Weakley, My saai-akker, In die veld, Die Suidwes-Afrikaner, 29 Maart 1935.
23. B. Weakley, My saai-akker, Winterlied, Die Suidwes-Afrikaner, 8 November 1935.
24. B. Weakley, My saai-akker, Motorlied, Die Suidwes-Afrikaner, 8 Mei 1936.
25. C.H. Badenhorst, Die Suidwes-Afrikaner, Die Suidwes-Afrikaner, 31 Julie 1931.
26. C.H. Badenhorst, Afrikaner wees jouself, Die Suidwes-Afrikaner, 31 Desember 1931.
27. J. van der Merwe, Soek maats - kannie kry nie, Die Suidwes-Afrikaner, 21 September 1934.
28. Sterrelië - Swakop Strand - Jy, Die Suidwes-Afrikaner, 14 September 1934.
29. J.D. Steenkamp, Die droogte 1935, Die Suidwes-Afrikaner, 6 Desember 1935.
30. J.D. Steenkamp, Die wolkies, Die Suidwes-Afrikaner, 6 Desember 1935.
31. A.H. du Plessis, Wordingsjare van Suidwestertjie: Per fiets teen likwidasië, Die Suidwester, 17 April 1970; Pionier vertel van die koms van ons koerant, Die Suidwester, 1 Maart 1971; J. von Moltke, 'Verandah Stunden' was byna naam, Die Suidwester, 17 April 1970.
32. 'n Geloofsdaad bewaarheid, Die Suidwester, 15 Desember 1962; 'n Groot toekoms in die wiegie, Die Suidwester, 20 April 1945; Die Suidwester word 'n dagblad, Die Suidwester, 2 Oktober 1970; F. van der Merwe, Hulde by die wieg, Die Suidwester, 17 April 1970.
33. P.I. Hoogenhout se standpunt oor dubbelmedium, Die Suidwester, 18 Junie 1949; Dubbelmedium-beleid vorder goed in Suidwes, Die Suidwester, 14 Februarie 1947.
34. Moedertaal-onderwys, Die Suidwester, 16 April 1948.
35. Die dubbelmedium, Die Suidwester, 9 Januarie 1948; Dubbelmedium, Die Suidwester, 13 April 1948; Dubbelmedium afgeskaf, Die Suidwester, 27 Oktober 1948; Dubbelmedium-beleid vorder goed in Suidwes, Die Suidwester, 14 Februarie 1947; Dubbelmedium bespreek, Die Suidwester,

20 April 1948; Dubbelmedium en rasse-eenheid, Die Suidwester, 20 April 1948; Dubbelmedium en tweektaligheid, Die Suidwester, 20 April 1948; Dubbelmedium nou nie die ding nie: VP-spreker fluit ander deuntjie, Die Suidwester, 9 November 1949; Dubbelmedium se graf, Die Suidwester, 13 November 1948; FAK en NIIO wys op ewels van dubbelmedium, Die Suidwester, 8 Junie 1945; Heftige kritiek teen dubbelmedium, Die Suidwester, 11 September 1948; Kol. P.I. Hoogenhout se standpunt oor dubbelmedium, Die Suidwester, 18 Junie 1949; Moedertaal of nie, Die Suidwester, 19 November 1949; Moedertaalonderrig vir karakterbou, Die Suidwester, 13 April 1949; Moedertaal-onderwys, Die Suidwester, 3 Augustus 1945; Moedertaal-onderwys, Die Suidwester, 16 April 1948; Die onpedagogiese van dubbelmedium, Die Suidwester, 16 April 1948; Ons lesers aan die woord: Dubbelmedium is nie wetenskaplik bewys, Die Suidwester, 13 Januarie 1948; Ouers erg verontwaardig oor skoolhoof se optrede: Posing om lansie te breek vir dubbelmedium, Die Suidwester, 13 November 1948; Die politieke oorsprong van die dubbelmediummagtasie, Die Suidwester, 13 April 1948; Proefnemings met tweede taal as voertaal, Die Suidwester, 18 Februarie 1947; Twee dinge wat Suidwes moet regmaak, Die Suidwester, 1 Junie 1945; Tweeslagtigheid in onderwys: Word volgende jaar verander, Die Suidwester, 8 Junie 1949.

36. Ohne Drückerei keine AZ, Allgemeine Zeitung, 18. Juli 1986.

37. C. Blom, gesprek met A. Meyer, 6 Oktober 1989.

HOOFSTUK III

DIE VYFTIGERJARE

1. INLEIDING

Verskeie faktore het daartoe aanleiding gegee dat die vyftigerjare 'n bestendiger tydvak as die vorige dekades in die geskiedenis van Suidwes-Afrika was.

Faktore wat 'n rol gespeel het, is onder meer die volgende: Ná die beëindiging van die Tweede Wêreldoorlog in Mei 1945, was die ontwrigtende omstandighede wat deur die oorlog meegebring is, iets van die verlede. Sommige van die teruggekeerde soldate het nedersettingsplase as erkenning vir hul oorlogsdienste ontvang — dit het 'n stimulerende uitwerking op die land se ekonomie gehad. Ná die droogte en die depressie van die vroeë dertigerjare, het die landbou-aktiwiteite ook weer op dreef gekom. Die ontwikkeling van 'n entstof teen Botulisme (Gallamsiekte) in die middel-veertigerjare was ook 'n groot deurbraak en het 'n positiewe uitwerking gehad op die terrein van die landbou.¹ Verder het die nuwe regering — die Nasionale Party — wat in 1950 aan bewind gekom het, alles in sy vermoë gedoen om die kieserskorps en ook die bevolking in die geheel te motiveer. In die algemeen gesien, het gunstiger omstandighede dus oor 'n breë terrein in Suidwes ingetree.

Op die terrein van die Afrikaanse taal en literatuur het die stryd om die volwaardige erkenning en gebruik van Afrikaans voortgeduur. In daardie stadium was die Afrikaanssprekendes (wat die blanke deel van die bevolking betref), reeds verreweg in die meerderheid — volgens die 1951-bevolkingsensus, was 66,3% van Suidwes se blanke bevolking Afrikaanssprekend, teenoor 23,9% en 8,3% wat onderskeidelik Duits- en Engelssprekend was.² Ten spyte van bogenoemde feit, is Afrikaans deur sekere instansies, soos die Spoorweë,³ verwaarloos en het ook nie gelyke erkenning as skryf- en gebruikstaal teenoor Engels geniet nie.⁴ Die nuwe regerende party het in dié tyd as kampvegter vir Afrikaans opgetree en het die opposisieparty — die Verenigde Party — van "onafrikaansheid" en die feit dat hulle moedertaalonderwys teenstaan, beskuldig.⁵ Nadat ouers oor die medium

van onderrig gestem het, het die Uitvoerende Komitee van die Nasionale Party besluit dat enkelmediumonderrig weer vanaf die begin van 1951 in staatskole ingestel moes word.⁶

Die landwye taalfees met die tema, "Die wonder van Afrikaans" (dit is ook in Suid-Afrika, die destydse Rhodesië en Kenia georganiseer), wat in 1959 gevier is, was 'n hoogtepunt op die terrein van die Afrikaanse taal in Suidwes en het weerklank gevind in talle koerantberigte wat in dié tyd verskyn het. In dié verband kan die volgende uit 'n hoofartikel wat op 23 Mei 1959 in *Die Suidwester* verskyn het, aangehaal word: "In hierdie dorre land blom nou uit die mooi wonder van Afrikaans ... Die stryd om die bestaan ... het die liefde vir Afrikaans nie laat kwyn nie. Maar miskien het dit ook daartoe bygedra dat Afrikaans, die taal van ons siel, suiwerder en met 'n helderder oog gesien kan word."⁷ In dié tyd het ook 'n reeks artikels, getiteld "Die wonder van Afrikaans", geskryf deur L. van der Westhuizen, in *Die Suidwester* verskyn.⁸

Gedurende dié dekade is Afrikaanse boeke wat in die Windhoekse biblioteek beskikbaar was, asook nuwe boeke wat verskyn het, gereeld deur middel van beriggewing in die koerante onder lesers se aandag gebring — op dié manier is die Afrikaanssprekendes in die land aangemoedig om Afrikaans te lees.⁹

Sewe bundels verhalende prosa (wat twee bundels kortkuns en een reisverhaal insluit), een drama (*Die jaar van die vuur-os* deur W.A. de Klerk) en twee digbundels met enkele Suidwesgedigte, wat in die vyftigerjare verskyn het, word in dié hoofstuk bespreek. Persone wat bydraes gelewer het, is P.J. Schoeman en W.A. de Klerk (twee werke elk); en Vincent van der Westhuizen, Doc Immelman, A.J. Pienaar (pseudoniem: Scriba), A.A. Pienaar (pseudoniem: Sangiro) en Frans van Zyl (een werk elk). Die uitgewers wat verantwoordelik was vir die publikasie van die meeste werke, is Nasionale Boekhandel en HAUM (twee werke elk). Keurbiblioteek, Tafelberg, Perskor en Afrikaanse Pers-Boekhandel het elk een werk gepubliseer.

'n Nuwe verskynsel wat in dié dekade na vore getree het, is die talle sketse, kortverhale en vervolghverhale wat in die koerante gepubliseer is.¹⁰ Talle gedigte is ook geplaas, waarvan die meeste deur Vincent van der Westhuizen geskryf is. Namibies-Afrikaanse poësie van

Johanna Bouwer het in **Standpunte en Tydskrif vir Letterkunde** verskyn.

2. NAMIBIES-AFRIKAANSE LITERATUUR

2.1 A.J. Pienaar (pseudoniem: Scriba)

Ruimte (Pretoria: Keurbiblioteek, 1950)

'n Afrikanergesin — Neels Hugo, sy vrou Esther en hul kinders, Wynand en Mathilda — wat gedurende die depressiejare 'n plaas op die rand van die Sandveld in Suidwes koop en na dié wilde wêreld verhuis om 'n nuwe begin te maak, vorm die middelpunt van dié roman. Die pionierslewe van hierdie mense op die "voorposte" en hoe hulle gehelp het om dié wêreld mak te maak, word onder meer uitgebeeld.

Suidwes word geteken as 'n warm,¹¹ droë land¹² van barre eentonigheid (*p. 13*); 'n ver, vreemde (*p. 34*) en godverlate land (*p. 91*) van "verterende eensaamheid" (*p. 88*); 'n "vreeslike land" (*p. 22*) met slegte paaie (*p. 49 en p. 72*); 'n "treurige" land (*p. 4*) wat braak lê vir ontginning (*p. 6*); 'n groot, geheimsinnige land (*p. 28*) van eindelose stiltes (*p. 90*) en oneindige, vrye ruimtes; 'n land met 'n oorvloed van gras en hout (*p. 6*); 'n wonderlike land met skerpgetande berge (*p. 10*), droë sandriviere (*p. 11*) en bosbedekte weivelde (*p. 17*); 'n bekoorlike landstreek (*p. 6*) met uitgestrekte vlaktes (*p. 39*) en vele omurambas (*pp. 34, 39 en 216*); 'n land van kontraste (*p. 209*), wat as die "uithoek" van die beskawing bestempel word (*p. 69*); en 'n land met pragtige sonsondergange (*pp. 149 — 150 en 224*) en 'n sonderlinge, grootse skoonheid, soos blyk uit die volgende beskrywing van die landskap en die invloed daarvan op Esther, Neels se vrou: "Die groot kameelbome met hul Pierneef-platkruine, die eienaardige agt, nege voet hoë miershope met hul skerp punte wat almal effens na die noorde oorbuig, die lig- en skaduwee-effekte op die berge daar ver na regs ... die talryke skakeringe van goud en groen van die veldblomme en geel, jong gras — dit alles laat haar voel soos Adam moes gevoel het toe hy vir die eerste keer die wonderlike skepping van God om hom waargeneem het. Dit is 'n grootse skoonheid wat sy nog nie kan begryp en waardeer nie — dit laat haar eerder nietig en verlore voel." (*p. 51*)

Die plantegroei wat beskryf word, is die tipiese plantegroei wat in die Sandveld voorkom: die kameelboom¹³ — dit word beskryf as "platkruin-" (p. 3) en reusekameelbome (p. 28 en p. 39) en ook kameelbome met "Pierneef-platkruine" (p. 51), soetdoring (p. 39), wag-'n-bietjie (p. 39 en p. 149), brakbos, rosyntjebos, dieldoring (p. 110), haakbos (p. 39), doringbos en -boom (p. 128) en boesmangras (p. 10).

Die enigste dorp wat beskryf word, is Windhoek. Die Windhoek van daardie jare, en van die karakters in hierdie boek se reaksie daarop, word só geteken: " ... Wynand neem vlugtig die hele omgewing belangstellend waar: breë kronkelende strate; losstaande, uitheemse geboue; vreemde Duitse name op die uithangborde bokant die besigheidsplekke. Oral in die dorpie lê nog groot stukke onbeboude grond, dig begroei met doringbome en -struik. Anderkant 'n hoë bloekomplantasie, teen die rant, speel die eerste strale van die son ... . Hy trek sy asem diep in — en dan flits dit deur sy brein: 'Vreemd, maar pragtig!'" (p. 20); "Sonder om 'n woord te wissel, staan hulle die najaarsonsondergang met stille verrukking en bewonder. Vanwaar hulle voor die goewermentsgebou staan, met die pragtige tuin aan hul voete, het hulle 'n onbelemmerde uitsig oor die dorp tot daar waar die son netnou agter die berge, bekend as die Khomas-hoogland, ondergegaan het ... . 'Windhoek is darem maar 'n mooi ou dorp ...', Dis waar. Windhoek is mooi geleë. Dis 'n interessante plek. Die berge rondom, die huise en miniatuurkastele teen die randjies, die onoortreflike sonsondergange, die gawe mense wat sy gedurende die afgelope maande leer ken het, het ... 'n houvas op haar gekry ... ." (p. 224)

Die plaas waarop die Hugo's hulle vestig, se ligging word soos volg verduidelik: "Oos en noordoos van Windhoek ... lê ... 'n groot bergagtige plato met uitlopers tot by Okahandja en diep in die sand na Hochveld se kant toe. En dis daar, naby die bloop van die Swakoprivier, waar Ruimte lê — net uit die berge, maar darem nie heeltemal in die sandveld nie ... ." (p. 11) Dat dit 'n mooi plaas is, blyk uit die volgende beskrywing: "Sy oë gaan met welgevalle oor die groot plaas. Eers soek hy die opstal daar onder tussen die bome, waar die twee windpompe se wiele soos tamaai skywe bokant die boswêreld uitstaan. Die bome is oral nog groen, sommige versier met allerlei skakeringe van herfskleure, maar tussenin blink die ryk, roomkleurige gras in die middagson. ... Aan sy voete lê die uitgestrekte plaas tot daar ver anderkant die randjies waar nog tientalle koedoes en ander wild

hou. Dis 'n pragtige en kosbare lap aarde wat aan hom en sy kinders behoort." (pp. 148 — 149) Die plaashuis is volgens die tipiese styl van die plaashuise van destyds gebou: "Die winkelhaakvormige platdakwoonhuis met sy ruim stoepe voor en agter, sal voorlopig maar onverander moet bly ... Die meeste vertrekke is nie met mekaar verbind nie en het slegs deure op die stoepe ... die gebou (is) hoog en die woonvertrekke van goeie plafonne voorsien, minstens drie voet onderkant die sinkdak, sodat dit in die somer werklik koeler is as wat 'n mens sou verwag." (p. 38)

Die tipiese omstandighede wat destyds gedurende daardie pioniersjare (die depressiejare) in dié "half-ontwikkelde mandaatgebied" (p. 15) geheers het, word ook beskryf. Enkele voorbeelde daarvan, is die volgende: geen opleidingsgeriewe was vir onderwysers beskikbaar nie (p. 128); mediese geriewe was moeilik bekombaar (p. 235); baie boere moes van "roomgeld" lewe (p. 65); hulle het swak pryse vir hul produkte gekry (p. 111); die polisie het destyds op kamele gery (p. 160); die kinders moes in koshuise ver van hul ouerhuise tuisgaan en skoolonderrig het deur medium van Engels geskied (p. 75); "posdag" was 'n groot gebeurtenis op die platteland (p. 71); die "stasietjies" was baie primitief en het normaalweg geen perronne gehad nie (p. 46) en ouderwetse, "langskoorsteenlokomotiewe" is gebruik (p. 45); en die plase was braak en onontwikkeld en die boere het met vele probleme te kampe gehad. Laasgenoemde feit word baie duidelik geïllustreer in die beskrywing van die omstandighede op die Hugo's se plaas en hul pioniersbestaan; die probleme waarmee hulle moes worstel en alles wat hulle moes doen om dié wêreld "leefbaar" te maak. Hul ellende het reeds in Windhoek begin, waar hulle aanvanklik probeer het om hul besittinkies wat met die trein gekom het, met 'n wa en 'n span donkies na die plaas te vervoer. Nadat dié poging misluk het, het Neels Hugo 'n "karweier" gekry wat die trek met 'n span muile vervoer het (p. 29). Neels se aankoms op die plaas (die res van die gesin was in dié stadium nog op pad), word soos volg beskryf: "Tot sy verbasing en teleurstelling het hy die plaas verlate aangetref. Van die hele familie Herero's wat hy by voorbaat gehuur het om die plaas op te pas, was daar geen spoor nie. Behalwe twee was al die hutte afgebrand. ... Oral kon hy tekens van opsetlike vernieling en plundering waarneem. Baie ruite is stukkend gegooi of geslaan, die voordeur is oopgebreek en die hele huis is op skandalige wyse bemors en besoedel. In sommige vertrekke het naturelle geslaap en sommer op die sementvloere vuurgemaak, met die gevolg dat die mure en plafonne pikswart gerook is. Die klomp

plaasgereedskap, ploëë, damskroppe en ander dinge wat in die waenhuis was en wat hy saam met die plaas gekoop het, het spoorloos verdwyn." (pp. 29 — 30) Bogenoemde omstandighede het hom nie onaangeraak gelaat nie, soos uit die volgende aanhaling afgelei kan word: "As hy nie 'n groot man was nie, kon hy huil hier in die groot eensaamheid van die nag in 'n ver, vreemde land waar die jakkalse kermend huil en die naguil op die windpomp sit en steun asof hy die draer van 'n tragiese boodskap is." (pp. 34 — 35)

Die toestand van die plaas in daardie stadium word kortliks só opgesom: "Op die hele plaas is geen behoorlike kraal nie; die drade van die enigste kampie lê plat; die woonhuis en buitegeboue lyk soos varkhokke en bokkrale; die windpomp is stukkend en op die dorp het hulle hom al vertel dat die bakkiespomp, waarop hy vir die eerste tydjie staat gemaak het, in die put geval het." (p. 30) Voortspruitend uit bogenoemde, moes die Hugo-gesin baie hard werk: hulle moes die huis bewoonbaar maak, die werf opruim (p. 36), draad span (p. 42) en sparre aansit (pp. 88 — 89), kampe maak (p. 198), putte grawe (pp. 94 — 98), stene maak (p. 109), damme bou, windpompe opsit, drinkbakke oprig, 'n beesdip maak (p. 198), en so meer. Probleme waarmee hulle te kampe gehad het, was byvoorbeeld beperkte middele en werkkragte (p. 53) (soos "dooierige bediendes") (p. 72), malaria (p. 229), veesiektes,¹⁴ die feit dat hulle swak pryse vir hul produkte gekry het (p. 111) en voorspruitend hieruit, finansiële probleme ervaar het (p. 127), en so meer.

Dat hul harde werk vrugte afgewerp het, blyk aan die einde van die verhaal by Neels se sterfbed, wanneer hy in die gees op die koppie op die uithoek van die plaas staan en die pragtige ontwikkelde plaas voor sy geestes oog sien: "Aan sy voete lê die groot plaas Ruimte. Links en regs lê die diep keep deur die bosse wat hulle oopgekap het om die grensheinings te span, en daar ver bokant die bome blink die middagson op die wiel van die windpomp wat soos 'n groot skyf bokant die donkergroen boswêreld hang. Nou sweef hy oor die uitgestrekte vlaktes, en onderkant hom wei die troppe vet beeste wat enige boer se hart sal verbly. Naby die opstal lê die groot geelgroen mielieland soos 'n reuseskildery met 'n oneindig breë omraming." (pp. 240 — 241)

Die drie persone waarop die meeste lig val, is Neels Hugo, sy vrou, Esther, en hul seun,

Wynand. Neels word beskryf as 'n eerlike, hardwerkende (p. 178), forsgeboude, taai en gespierde man van oor die ses voet, met "'n netjies geknipte snor ... en ('n) skimmelgrys kinbaardjie waarop hy ... pynlik presies is." (p. 12) Aanvanklik voel hy soos 'n indringer op sy eie grond (pp. 37 — 38), maar later word hy vir dieselfde grond innig lief: " ... as hy die grond, wat hy so leer liefkry het, aan sy voete uitgestrek sien lê, besef hy opnuut dat hy nie weer sy wortels hier sal kan uittrek nie — net so min as wat 'n mens 'n volgroeide kameeldoringboom kan verplant." (p. 149) Sy vrou, Esther, is baie ongelukkig in hierdie harde land¹⁵ — dit gee later aanleiding tot rusies tussen man en vrou (p. 100) en tas haar gesondheid aan (p. 104 en p. 106). En tog, wanneer haar man aan die einde van die boek te sterwe kom, besluit sy om op die plaas te bly en te poog om haar oorlede man se ideale te verwesenlik (p. 251). Wynand word beskryf as die ewebeeld van sy vader: "Wynand is sy vader se seun — 'n vierkantiggeboude reus van 'n kêrel met die blonde krulhare en edel gelaatstrekke van die Hugo's: nog meer Germaan as Afrikaner, ten spyte daarvan dat die stamvader van die familie hom al byna drie eeue gelede in Suid-Afrika kom vestig het." (p. 13) Hy moes, om sy vader te behaag, sy universiteitsloopbaan prysgee en kom help met die boerdery (pp. 13 — 18). Hoewel hy baie hard gewerk het op die plaas,¹⁶ sien hy nie daarvoor kans om sy lewe op die plaas te slyt nie, en hy gaan terug stad toe om sy universiteitsloopbaan voort te sit (pp. 187 — 189).

Die skrywer teken 'n negatiewe sowel as 'n positiewe beeld van die mense van Suidwes. Enersyds word hulle gesien as besonder tydsam (pp. 21, 23 en 43); onbetroubaar (p. 25); mense wat meestal met "doringtakkrake" boer (p. 55); eenvoudige (p. 76), eienaardige (p. 84), simpel, onontwikkelde mense wat platvloerse gesprekke voer (p. 86); en growwe mense (p. 88) wat nie netjies aantrek nie (veral die vrouens) (p. 45). Andersyds word hulle beskryf as gawe mense (p. 224), en die Angolaboere wat die land binnegekom het, word bestempel as " ... eerlike, hardwerkende mense ... wat ... 'n sukses van die boerdery ... sal maak ... ." (p. 138), en ook as mense wat al baie swaargekry het. Laasgenoemde sien 'n mens byvoorbeeld in die beskrywing van die bejaarde vrou "met kennis van koors", wat vir Neels by sy siekbed kom bystaan: "Gert het dadelik gery en kort na sonder met tant Alie Labuschagne terug gekom. Sy is 'n middeljarige vrou, netjies, hoewel enigsins oumodies gekleed, met 'n vriendelike, moederlike gesig, sag en bedaard in haar houding en optrede. Haar bruingebrande gesig, die tuitkappie ten spyt, en die hardgewerkte hande, het daarvan getuig dat sy in die vreemde en

op die trekpad al harde bene gekou en baie swaar verduur het." (p. 232)

Sommige van die land se inheemse bevolkingsgroepe word ook beskryf. Van die Herero's word 'n redelik negatiewe beeld geskets.¹⁷ Die skrywer verwys ook na enkele gebruike van die Herero's, soos dat hulle aan die "verkeerde" kant van die koei sit wanneer gemelk word, en dat dit tradisioneel die werk van die Herero-vrouens is om die koeie te melk (pp. 118 — 119). Die feit dat baie van die Herero's Duits magtig is, kom ook na vore. Dit kan toegeskryf word daaraan dat Suidwes vroeër 'n Duitse kolonie was en baie van die Herero's by Duitse mense gewerk het (pp. 26 — 86). In teenstelling met die Herero's, word 'n positiewe beeld van die sogenaamde "kontrak-Ovambo's" gegee. (Destyds is die Ovambo's vir 'n tydperk van twee jaar teen 'n vasgestelde loon deur die boere in diens geneem.) (p. 140) Hulle word beskryf as fluks, betroubaar (p. 150 en p. 211), gehoorsaam en onderdanig (p. 161). 'n Kenmerk van die Boesmans wat genoem word, is dat dié wat op die plase werk (die "mak" Boesmans), wegloup veld toe wanneer die eerste weerligte uitslaan (p. 34).

Die skrywer bring die leser onder die indruk van die opofferings wat dit van die mens verg om dié harde wereld te tem.

2.2 A.A. Pienaar (pseudoniem: Sangiro)

En die Oranje vloei verby (Johannesburg: Afrikaanse Pers-Boekhandel, 1951)*

In bogenoemde bundel is drie vertellings opgeneem wat oor Suidwes handel: "Ganskelik geen mens nie", "Samiko" en "Namutoni". Eersgenoemde is 'n algemene vertelling waarin baie van die Boesman se eienskappe uitgelig word (pp. 102 — 116). Die titel van die volgende verhaal is ontleen aan die naam van 'n klein en gespieerde Boesmankaptein — Samiko van die Sandveld — wat in die twintigerjare "’n poging aangewend het om sy volk bymekaar te roep en teen die wit indringer weerstand te bied." (p. 128) Een van sy volgelinge was dan ook verantwoordelik vir die dood van 'n magistraat wat met die Boesmans wou gaan onderhandel

---

* Aanhalings uit en verwysings na die 1963-uitgawe van genoemde bron.

ná 'n reeks veediefstalle (p. 131). Bogenoemde verhaal, asook dié van 'n man wat 'n paar Boesmantjies gaan koop het, en van 'n Boesman wat opgehang is, word in "Samiko" vertel. "Namutoni" handel oor die aanval op die Fort in die Etoshapan in 1904, toe sewe blanke mans die Fort teen 'n oormag Ovambo's verdedig het. Aan die begin van dié vertelling sê die skrywer die volgende: "Maar ook Namutoni het sy stukkie romantiek, en meer as een besoeker het homself seker al afgevra watter geskiedenis hom kon afgespeel het agter daardie wit mure wat nou so stil en onwerklik in die bewende gloed van die middag lê ... . En sy nuuskierigheid is dan nog verder geprikkel wanneer hy nader ry en die koperplaat gesien het wat op 'n onopvallende pilaartjie by een van die poorte ingemessel is, met die name van sewe manne wat hier ... 'n allenige en heldhaftige aksie teen 'n oormag Ovambo's uit die noorde uitgeveg het." (p. 138) Daarna gaan hy voort om die verhaal van dié sewe mans te vertel.

Na Suidwes word verwys as "Groot Namakwaland (vandag S.W.A.)." (p. 103) Gedeeltes van die land wat ter sprake is, en die eienskappe daarvan, is die waterlose Sandveld met sy "harde natuur", en die Kalahari in die ooste (p. 103 en p. 115), die "woeste" omgewing van Grootfontein (p. 108), "die weglose en waterlose geelhoutwildernis van die Kaukauveld" (p. 115), asook Namutoni in die Etoshapan.

Namutoni word onder meer só beskryf: "Aan die rand van die groot kaalte, in die flikkerende wit lig van die Etosjapan, lê hierdie interessante ou vesting, Namutoni. ... Met sy skiettorings half verskuil agter 'n groep mooi palmbome skyn hy eintlik veel eerder by 'n oase êrens in die woestyne van Noord-Afrika tuis te hoort, waar tradisie en die romantiese nalatenskap van vroeëre kulture 'n passende atmosfeer sou geskep het." (p. 138)

Sangiro brei op bogenoemde beskrywing uit deur ook die landskap om Namutoni en die omstandighede waarin die soldate hulle in 1904 bevind het, te skets: die "uitgestrektheid" van dié wêreld; " ... die desperate tog wat 'n witman deur daardie, toe nog byna padlose wildernis met sy ossewa in die hitte van die somer uitgevoer het, om die fort te bereik voordat dit te laat sou wees"; die toneel van "sewe vasberade skuts, met 'n duisend verwoed aanstormende Ovambo's rondom, wat met hulle geskreeu en die gedonder van hulle voorlaaiers die stilte van Namutoni skielik in 'n rumoerige krygstoneel omgeskep het"; en die

feit dat die mense destyds stadig en moeisaam met ossewaens beweeg het (*p. 141*), en deur koors geteister is (*p. 150*).

Die bevolkingsgroep waarop die meeste lig val, is die Boesmans. Die skrywer wys daarop dat, toe Suidwes nog 'n onbewoonde land was (wat blankes betref), dit vir die Boesmans 'n land vol vyande was: "Ook hier, soos elders, was sy hand teen almal, en almal se hand was teen hom. Deur alle inboorlinge — of dit nou Namas, Herero's of Ovambo's was — verag, gehaat en bloedig vervolg, het hy langamerhand uitgewyk na die mees ontoeganklike en onherbergsame dele van die woestyn ... ." (*p. 103*) Daar word ook verwys na die feit dat die Boesmans en die Herero's "doodsvyande" is (*p. 110*), en dat hulle die Klipkaffers minag. Die skrywer illustreer dié feit deur 'n staaltjie wat 'n ou boer eendag aan hom vertel het: "Hy was met sy mak Boesman by die veekraal toe 'n trop bobbejane teen die bergrant bokant die huis verskyn. 'Kyk daar, Agarob,' het hy gesê, 'kyk hoe loop die Boesmans daar.' Die Boesman het die geselskap teen die rant so 'n oomblik ... afkeurend betrag. Toe sê hy met nadruk en vol veragting: 'Dis nie Boesmans nie — dis Klipkaffers!'" (*p. 104*)

Die Boesmans wat in die Sandveld voorkom, word beskryf as " ... opregte, klein, geel Boesmantjies — die 'tknoep'-Boesmantjies met die harde kopbeen sonder naat ... ." (*pp. 114 — 115*) Die skrywer wys op die feit dat die Boesman "'n onafskeidelike deel van die wildheid" van die land is, wat jagters en reisigers nog altyd bekoor het, en hy lig die volgende eienskappe van die Boesman uit: sy hardwerkendheid in sekere omstandighede (" ... die Boesman kán werk, as hy wil en as hy reg behandel word.") (*p. 117*); die halsstarrigheid van die Boesman as dit om sy geloof of stamtradisies gaan (*p. 126*); sy ingewortelde wantroue teenoor almal wat tot 'n ander ras behoort (*p. 141*); sy vryheidsin (*p. 142*); sy doodsveragting (*p. 143*); die feit dat hy 'n wrok koester as hy iets teen iemand het (*p. 144*); die vermoë wat hy het om by sy omgewing aan te pas (*p. 145*); en sy onvoorwaardelike ondersteuning as hy jou vertrou ("As hy jou eers vertrou, sal hy by jou staan deur dik en dun.") (*p. 124*). As voorbeelde van laasgenoemde haal hy die volgende woorde van onderskeidelik 'n plaasvrou en 'n boer van die Sandveld aan: "'Hoeveel maal nie, in die ou dae toe die poskantoor nog ver was, het een van my Boesmans die 180 kilometer afgedraf om vir my 'n noodsaaklike telegram te gaan aflewer.'"; "'As jy iets verbrou het en die polisie kom probeer om van een van jou vertroude Boesmans informasie oor jou te kry,

kan hulle daardie Boesman doodslaan, maar hy sal nie praat nie.'" (p. 125)

Ook van die Boesmans se legendes, wette en gebruike word beskryf. Die skrywer haal byvoorbeeld die volgende legende aan as rede waarom hulle nooit 'n groot volk geword het nie en altyd in klein groepies rondgeswerf het: "'Lank gelede het ons 'n groot kaptein gehad en ons was baie, maar hy het ons beveel om uitmekaar te gaan en oor die veld te versprei totdat hy ons weer bymekaar roep, anders sou ons nie kan bestaan nie.'" (p. 128) Die skrywer staaf ook een van hul wette, nl. dat die verleier van die Boesman se vrou doodgemaak moet word, met die volgende voorbeeld: "In hierdie geval het hy dit op 'n witman toegepas wat sy vrou van hom afgerokkel het. Die Boesman het gewag totdat die man met sy ossewa van die polisiestasie af vertrek om na sy plaas te reis en hom toe met 'n paar van sy maats agternagesit. By die eerste uitspanplek het hulle hom ingehaal en langs sy wa met gifpyle deurboor nog voor hy nog reg geweet het wat gaande is." (p. 126) Boesmangif, een van hul bes bewaarde geheime en gebruike, kom ook ter sprake: die bereiding daarvan ("... die gifbereiding (is) die werk van enkele ingewydes, meestal van die ouer meide ..."); die feit dat daar, sover bekend, geen teengif daarvoor is nie (p. 125); en ook die wrede dood wat die gif tot gevolg het. Die magistraat se gifdood word só beskryf: "In sy liggaam het verterende brandpyne gewoed. Die sersant het naderhand in desperaatheid die pyl, tesame met die vleis rondom uitgesny, maar toe was dit reeds te laat ... . Onderweg het hulle telkens onder 'n boom stilgehou om die gewonde 'n bietjie rus van die stampende voertuig te gee, maar hy het rusteloos in die rondte geloop en eenkeer, in pynkrampe, sy vingernaels teen die skurwe bas van 'n doringstam afgebreek." (p. 134)

Aan die einde van "Ganskelik geen mens nie" haal die skrywer 'n ou Boesmanlander aan wat soos volg na die Boesmans verwys: "'Die Boesman? Ag, dan's hy mos ganskelik geen mens nie. Hy loop dan en wei in die veld soos 'n wilde dier!'" (p. 116) Dié uitspraak word deur die vertelling geïroniseer.

Uit bogenoemde drie vertellings blyk duidelik dat die mense van die land — hul aard, samestelling, tradisies en gewoontes — die skrywer interesseer; dat dit vir hom "dikwels meer (gaan) om die mense as om die landskap."¹⁸ Antonissen het die aard van die bundel goed deurskou: "In die sober tekening en die sprankelend-lewende mededeling van feite en

ervaring leef iets van die woestynwêreld en sy mense ... leef iets van hul gees, van hul herkoms en 'n vermoede van hul bestemming."¹⁹

2.3 P.J. Schoeman

Jagters van die woestynland (Kaapstad: Nasionale Boekhandel, 1951)

Schoeman vertel hier die verhaal van die ou Boesman Xameb, en sy moederlose en hubare dogter Twihi, wat albei deur die skrywer "in sy 'ysterperd' na die ongerepter dele van die Boesman se verblyfplekke geneem word, sodat Twihi aan 'n man toegesê kan word."²⁰ 'n Resensent gee die volgende opsomming wat die verhaalinhoud betref: "Dit is 'n vertelling van Boesman-verhale, -gewoontes en -denke, lossies gevleg om die storie van hoe 'n ou Boesman Xameb sy dogter Twihi in die woestynwêreld van Suidwes ten huwelik bring."²¹

Die noorde (Etosha) en die Eisib-omuramba, word voorgestel as 'n waterlose, dorre woestynwêreld (*pp. 3, 132 en 219*); 'n harde, verskroeide wêreld (*p. 10*); 'n stil wêreld (*pp. 10, 88 en 110*) met groot, oop ruimtes (*p. 92 en p. 108*) en 'n wye sterreheemel (*p. 88*); 'n sanderige, dooie wêreld (*p. 111*), waar daar op sommige plekke geen paaie is nie (*p. 128*); 'n wêreld van veldbrande (*p. 110*), omurambas (*p. 104*) en ruie bome (*p. 80*); 'n wildparadys;²² en 'n wêreld met pragtige sonsondergange, wat die hardheid van hierdie land versag: " ... 'n groot stilte het in die lug gehang, so asof alles in die natuur gewag het op die afskeidsgroet van die ondergaande son. ... Voor my, in die koers van die Wit Panne, het 'n breë vaalgroen see van mopanibos weggegolf tot daar ... baie ver, waar die opgeefsels van die Panne die wêreld in 'n blouerige mistigheid omhul. Daar was iets sags en byna weemoedigs in daardie blou wasigheid. Dit was asof die vinnig dalende son, net voordat hy agter die groot bult verdwyn, in 'n teer nagedagte die hardheid van 'n verskroeide woestynland effens wou versag." (*p. 10*)

Die plantegroei waarvan melding gemaak word, is die tipiese plantegroei wat in die noordelike en noordoostelike dele van Suidwes voorkom, soos die mopaniebos en -boom (*p. 10 en p. 82*), vaalbos (*pp. 11 en 128 — 129*), kaalstam-aalwyn (*p. 33*), tambotie (*p. 93*), swarthaak (*p. 108 en p. 150*), kameeldoringboom (*p. 108*) en boesmangras (*pp. 108 — 109*).

Schoeman gee beeldende beskrywings van die Boesmans, waarin die feit dat hulle natuurkinders is, beklemtoon word, soos blyk uit die volgende aanhalings waarin onderskeidelik Xameb se dogter Twihi, 'n ou Boesmanvrou wat tabak van die skrywer ontvang, 'n Boesman wat rook, en 'n paar Boesmankindertjies om 'n kampvuur, beskryf word: "Somaar met die eerste kyk kon ek sien dat sy, na Boesman-standaarde gereken, 'n ware steenbokkie onder die steenbokkies was ... klein voetjies, klein handjies, en 'n liggaam wat bestem was om saam met die bokkies en die winde te hardloop en te dans." (p. 13); "Toe maak sy twee maer handjies bak. Maar die ou vingertjies was so kromgetrek, en so verslyt van baie uintjies-grawe in kalkerige grond, dat daar baie uitvalplekkies vir die tabak was ... My eerste reaksie was: 'Hemeltjie tog, hoe kan 'n menslike wese so lelik wees? Kan daar 'n siel in so 'n los vel-omhulsel woon?'" (pp. 152 — 153); "Nadat hy die tabak met 'n stokkie vasgedruk en gedruk het, het hy in die kole rondgekrap totdat hy enetjie na sy sin gesien het. Dié het hy met duim en voorvinger opgetel, in sy linkerpalm gegooi, dit 'n bietjie rondgerol en ... dit in die pypie gedruk en sy kop agteroor laat gaan. Eers ná die derde diep skuif het hy 'n groot miswolk diep uit sy longe geblaas en die pypie aan sy buurman oorhandig." (p. 30); "Dit was louter genot om die menigte ou kaal kindertjies ... te sit en beskou. Die koue aandlug van die sandveld moes skynbaar geen uitwerking op hulle gehad het nie. Met hulle blink kalbasmagies en dun beentjies het hulle van die een vuur na die ander rondgekuier. Dié wat 'n stuk vleis in die hande gekry het, het rondgedans daarmee." (p. 185)

Algemene kenmerke van die Boesmans — hulle word deur die skrywer as "Eloib (God) se weeskinders" (p. 129 en p. 177) bestempel — wat na vore kom, is onder meer die volgende: hulle vrees "vreemde goed" soos die witmense se "ysterperde" (p. 9), en 'n motorrit ontwig hulle heeltemal (p. 106); hulle is baie lief daarvoor om te rook (p. 29); tyd — en die lewe — het vir hulle 'n ander betekenis as vir die witmense, wat "op die duiwel se perd ry" (p. 64); hulle kan vreeslik baie op 'n slag eet (p. 67 en p. 146); ou Boesmans lyk asof hul lywe "opgedroog" het (p. 154); hulle het 'n skerp intuïtiewe aanvoeling vir ander se emosies: "Boesman se neus kan ruik wanneer man sweet by die hart." (p. 158); 'n Boesman wat skrik kan die mees onverwagte dinge doen (p. 67); hulle het baie geduld en is besonder tydsaam in alles wat hulle doen (p. 159); en wat die veldlewe betref, beskik hulle oor besonder baie vernuf (p. 212).

Talle van die Boesmans se gewoontes, gebruike, gelowe en ook hul kennis van die veld, word beskryf. Enkele voorbeelde daarvan is die volgende: Hulle eet graag pofadders (p. 3); vroeër het hulle 'n wet gehad wat lui: "een bok vir 'n ander bok ... een vel vir 'n ander vel" (p. 4); wanneer 'n dogter die puberteitstadium bereik, word sy vir drie dae afgesonder en vir haar 'n mus van gemsbokpens gemaak (p. 27), wat van haar 'n troue moeder sal maak (p. 33); die wet van selfbehoud is vir hulle sterker as enige ander wet; die Boesmans dra "jolsakkies" by hulle (p. 29); 'n Heikum-Boesman loop nooit met sy wapens na 'n witmens toe nie — daar is egter altyd 'n klomp Boesmans met wapens in die nabyheid verskuil (p. 23); hoewel hulle kaal loop, kry hulle nooit koud nie, want "wat nie gewoond is aan klere nie, kry nie koud nie." (p. 33); hulle blaas op steenbokhorinkies om 'n ander se aandag te trek (p. 34); wanneer 'n Boesman iets of iemand bekruip, seil hy dikwels op sy maag (p. 35); nadat 'n bok geskiet is, gee hulle dit dikwels 'n diep sny in die boud naby die stuitjie, om te sien hoe vet dit is; nadat 'n bok geskiet is, word die vleis om die pylpunt uitgesny (p. 37); om iemand van 'n gifdood te red, word die volgende gedoen: "Ons sny 'n stuk vleis om die pylpunt uit, dan laat ons 'n vrou se water in die wond kom. Daarna suig ons die wond droog met 'n wildebeeshoring. En die man moet baie lous water drink, en nie baie loop nie." (p. 39); hulle het 'n spesifieke prosedure om 'n seun "in te wy" as boogskutter (pp. 39 — 40); 'n man wat twee vrouens aan die dood afgestaan het, kan nie weer "vrou vat" nie, omdat 'n vrou "weier om iemand te neem wat twee keer alleen gelaat is." (p. 42); 'n Boesman wat gesterf het, word in 'n sittende houding — met sy hande tussen sy knieë — vasgebind en daarna in 'n ronde gat gesit, "met sy gesig na die sonopkant, waar die nuwe dag weer sal uitkom."; hulle glo dat Eloib/Xamab (God) eerste die witmense gemaak het, en omdat hulle sy eerste kinders was, het die witmense baie dinge ontvang (beeste, perde, lande, baie water, ens.) — daarna het hy die swartmense gemaak, wat minder ontvang het, en toe daar "nog so 'n klein bietjie son" oor was, het hy die Boesmans gemaak, maar toe was hy al moeg en het die Boesmans sommer in die bosse weggegooi (p. 53); hulle het spesifieke "wette van die grafte" — boegoe en twak moet op die vaders se grafte geplaas word, en voordat die Boesmans na 'n ander gebied trek, moet hulle "gaan kennis gee" by die grafte van hul vaders (p. 56), want dit bewaar hulle van onheil en gevaar (p. 95); as 'n jong vrou nie kan kies tussen twee mans nie, dans die betrokke mans die dans van die dood, waartydens hulle mekaar probeer skiet met "klein bogies van gemsbokhoring, en klein pyltjies met gif aan." (p. 63); die ou Boesmans in 'n groep het die eerste reg op die murgbene van 'n dier wat geskiet is (p. 67); die

Boesmans glo dít wat "in die maag is, kan nie weer deur jakkalse en wolwe en ... ander skelms ... gesteel word nie ... ." — daarom eet hulle so baie op een slag; hulle brand "medisyne" op die vuur, waarvan die rook "soos fyn dorinkies" in die neuse van die ongediertes brand, en dit hou laasgenoemde op 'n veilige afstand (*p. 69*); die Boesmans se "wet van die woestyn" is dat groot vure nooit in die nag gemaak word nie, aangesien dit te ver gesien kan word (*p. 71*); wanneer die Boesmans na vreemdes buite hul jaggebied gaan, dra hulle nie wapens nie (*p. 78*); hul "woonplek is op die spore van die wild, of waar aasvoëls draai" — hulle slaap dus nie baie nagte op een plek nie; hulle dra ook nie baie goed saam met hulle nie — wat "bedags 'n velrok en 'n dra-vel vir 'n vrou is, is snags haar kombes ... ." (*p. 79*); die eerste vleis van 'n bok wat geskiet is, word rou geëet (*p. 82*); baie van die Boesmanwette is in ooreenstemming met dié van die diere, byvoorbeeld dat daar net een "hoof" van 'n trop/groep is (*p. 96*); Boesmans leer hul kinders deur middel van stories (*p. 120*); hulle glo dat 'n man "wat nie vrou wil vat nie", 'n gevaar is vir ander mans se vrouens, en hy word gevolglik "by die mans se vuur" uitgedruk; 'n seun wat nooit na sy maats skiet nie, kry gou 'n pylkoker met gifpyle, op dié voorwaarde dat die pyle in die gifkoker bly, totdat die vader van die seun hoor "al die moeders praat mooi dinge van hom." (*p. 121*); hulle eet graag "vet, wit wurms wat onder ... vrot bome se bas bly" (*p. 128*) en sandskerpioene (*p. 129*); as 'n Boesman sy twaksakkie en pyp vir jou gee, is dit 'n blyk van goeie trou (*p. 130*); die Boesmans glo dat 'n "man-mens se oë nooit oud word nie" en dus altyd vir vrouens sal kyk (*p. 155*); hulle jag dikwels "kaal lyf" sodat die bokke hulle nie moet hoor aankom nie (*p. 157*); die Boesmans het 'n spesifieke manier waarop die water uit 'n gemsbok se pens gehaal word (*pp. 161 — 162*); daar is verskillende soorte danse wat gedans word nadat die onderskeie boksoorte geskiet is (*pp. 167 — 174*); klein dogtertjies word "gemerk" vir sekere mans (*p. 185*); wanneer 'n jagter om 'n dogter se hand vra, gaan sit hy sy pylkoker en boog voor haar hut — as "hy later gaan loer en hy sien sy koker en boog is weg, weet hy die doringtak voor haar hart is weggetrek", d.w.s. sy huweliksaansoek is aanvaar (*p. 193*); nog 'n manier om te bepaal wie met 'n Boesmanmeisie mag trou, is om die klomp voornemende mans te laat dans totdat daar nog net een op sy voete is — die bittereinder is dan haar toekomstige man (*p. 199*); binne die eerste twee weke van die egpaar se huwelikslewe, moet die "groot wet van die trou" nagekom word — dit impliseer " ... dat vrou met haar kop sonopkant toe moet lê ... man met sy kop sononderkant toe ... met plat kant van hulle voete teen mekaar."; een van die Boesmans se ou wette bepaal dat 'n vrou

by haar moeder se mense moet bly totdat sy haar eerste kindjie het (p. 195); hulle glo dat 'n seun wat wys dat hy 'n groot jagter gaan word, 'n goeie man vir sy vrou sal wees (pp. 194 — 195); die normale "trou-ouderdom" van die Boesmans is 12 jaar vir die dogters en 16 — 18 jaar vir die seuns (p. 196); wanneer 'n man sê dat 'n vrou vir hom sal kan uintjies braai, beteken dit dat hy met haar wil trou (p. 202); een van die Boesmans se wette bepaal "dat man by nuwe vrou nie deur dag se lig by haar vuur gevang moet word nie" (p. 218); die Boesmans glo dat 'n vrou nie 'n bok se kop of sy bene mag eet nie, want dit "sal jagters se oë sleg maak, en arms laat bewe wanneer hulle skiet" (p. 218); en die Boesmans ken die diere van die veld se gewoontes, jagmetodes, en so meer.²³

Dat Xameb 'n wyse ou Boesman is, blyk uit sy uitsprake oor die vrou: "'n Jong dogter kan nie weghardloop vir die leë plek in haar hart nie. Sy dra dit saam met haar ... en dit praat nog harder op vreemde plekke." (p. 126); "'n Vrou se hart is soos 'n miershoop. Daar is so baie kamertjies in dat sy hulle self nie almal ken nie. Die man-mens wat in almal wil kuier, loop sy voete deur ... en dan verdwaal hy nog."; "Elke vrou het haar kamertjies waarin sy nie ander se oë laat kyk nie. Wat sy daarin bêre, bly net haar vuurtjies vir die donker nagte wanneer haar man en kinders haar met doringtak in die gesig geslaan het." (p. 127); "Vrou se hart kry baie lekker om wildebokkie te wees op die sandduinpad waar haar gedagtes alleen rondkuier. Maar jong vrou moet ook weet dat man-mens se oë nie graag in die wintergras rondkuier nie. Sy moet weet dat wanneer haar lyf wintergras geword het, sy nie moet huil oor twak wat man-mense nie meer vir haar gee nie. Sy moet weet dat haar lyf nie saam met haar man-mens se oë oud word nie. Man-mens se oë word nooit oud nie." (p. 155); en "Die kind in 'n vrou se hart lag en huil ewe maklik. Sy self ken nie altyd die verskil nie ... ." (p. 132) Die werk is ook deurspek met interessante sêgoed van Xameb²⁴ en die skrywer.²⁵

Talle Boesmanverhale word vertel (afwisselend deur Xameb en Twihi), soos die volgende: "Die olifant en die reën" (pp. 15 — 25); "Die man met die volmaan voor sy bors" (p. 43); "Volstruis en sy vuur" (pp. 57 — 59); "Son-Eib se dood" (pp. 59 — 62); "Waar uintjies vandaan kom" (pp. 72 — 75); "Heisib en Xos" (pp. 82 — 86); "Leeu, jakkals en wolf" (pp. 90 — 92); "Die nuwe jaar se vuur" (pp. 92 — 105); "Die man wat sy byl vergeet het" (p. 118); "Toktokkie, die klein mensie" (pp. 133 — 138); "Tier, ystervark ... en Heisib" (pp. 147 — 149); en die storie oor die oorsprong van die Heikum-Boesman (pp. 1 — 2).

Die verskil tussen die Boesman en die witman, en die feit dat die Boesman se optrede nie altyd vir die witman verstaanbaar is nie, kom onder meer na vore in die volgende gedeeltes: "Haar vader se begeerte om haar na 'n klomp wildvreemde jong manne te neem, het ek minder en minder verstaan." (p. 125); "'Daardie vet wit wurms wat onder die vrot bome se bas bly ... sal die Wit Vader hulle eet?' ... 'Nee, my keel sal toetrek.' Hy het weggekyk en laat volg: 'By ons, Eloib se weeskinders, trek 'n honger maag net die neusgate en die oë toe.' ... 'Van 'n pofadder gooi ons net die gifsakkies weg. En 'n handvol sandskerpioene deel jy nie met 'n oue van dae nie ... al is dit jou vader.'" (pp. 128 — 129); "Ek het hom nie heeltemal vertrou nie en wou hom nie so maklik laat los kom nie. Toe slinger ek hom 'n dreigement toe wat ek op 'n keer by ander Boesmans gehoor het. 'As jy my weer alleen by die vuur agterlaat met net die storie van die sonopkant se wind ... sal ek die geel mamba van die Eisib in jou velkombers toebind.' Maar dit was ek wat die grootste geskrik het. Toe ek 'geel mamba van die Eisib' sê, gooi hy sy arms om my nek asof 'n tier hom wou bespring en begin half waansinnig te kerm ... ." (pp. 177 — 178)

Ten spyte van bogenoemde verskille tussen die witman en die Boesman, is dit duidelik dat die skrywer 'n besondere deernis vir dié woestynmense koester, soos blyk uit die volgende aanhalings: "'Vir my word jy en jou soort meer en meer mense met eie lief en leed ... . Weeskinders van die woestynland. Vol hoop en teleurstelling, leef julle in jul eie gedagtewêreld ... soos voortvlugtendes op die horison van die teerpadbeskawing.'" (p. 86); "'... mense nog vol van die eenvoudige, mooi lewenswaardes ... deur die lewe gedwing om met die minimum van geriewe tog gelukkig te wees — net genoeg aardse besittings om sonder ongerief saam te dra na waar Eloib se winde hulle voer.'" Dat die skrywer en ook witmense in die algemeen die Boesmanvolkie goedgesind is, blyk uit die volgende aanhalings: "'... Xameb, die dinge van gister en gister se ouer broers maak my hart ook baie seer. Maar daar is baie witmense met mooi harte vir julle, mense wat gister se wonde graag wil gesond maak.'" (p. 220); "'My oë sal alles sien wat hulle sien, maar my hart sal vir julle gaan huil by die groot baas in Windhoek.'" (p. 31) Die verhaal eindig dan ook waar die skrywer op pad is om die swerwervolkie se hartsbegeerte, nl. om 'n eie "stukkie land" te hê, in Windhoek aan die "grootbase" — Naudé, Hoogenhout en Neser — te gaan oordra.

Die skrywer wil nie slegs sy leser kennis van die Boesmanvolk se gewoontes, gebruike en

gelowe bybring nie, maar deernis wek deur 'n uitbeelding van die "tragedie van hierdie verjaagde en verdwynende volkie ... ." ²⁶

2.4 W.A. de Klerk

Die jaar van die vuur-os (Kaapstad: Tafelberg, 1952)*

Lategan dui aan dat dit in dié drama om 'n saamgestelde probleem handel: " ... eerstens die aktuele landsvraagstuk, die verhouding tussen witman en swartman onder ... die omstandighede van vertroebeling deur vreemdeling-agitators ... tweedens, die verhouding, onder hierdie omstandighede, tussen die Afrikaans- en Engelssprekendes in ons land. Hierdie twee nasionale, en dus besondere of 'lokale' probleme word dan ingebind in die wyer kader van die algemeen-menslike probleem: die onmag van die mens om sy medeskepsel ten volle te begryp met die gevolg dat hy, selfs in die intiemste verhoudingskringe, 'n eensame bly. Dit is die dieper ideekern van die drama ... ." ²⁷ 'n Ander resensent bevestig dit: "Die vraagstuk is die produk van menslike onvermoë om mekaar te *begryp* ... ." ²⁸ Hierdie gedagte word dan ook deur die Generaal in die stuk verwoord: " ... die ongeluk is ... dat ons mekaar nie begryp nie, Em. Elkeen klou maar net naarstiglik aan sy stukkies van die Waarheid en verbeel hom dis die Al ... *Dis* ons menslike las, Em — ons bly *geslote* van mekaar." (p. 65) Hierdie onmag om mekaar te begryp, word in die drama op drieërlei wyse aangetoon: " ... in die enge kring van die gesinslewe ... ; in 'n wyer kring tussen die twee blanke-volksdele in ons land ... en in 'n nog wyer kring ... in die verhouding tussen witman en swartman."

Die omstandighede waaronder die drama ontwikkel, is 'n soort "familiebyeenkoms" op die stamplaas Okonjenje in Suidwes waarop die Generaal, stamvader en Afrikanerpatriot, by sy seun Pieter, 'n boer en parlamentslid, en sy vrou, Emma, woon. Daar is ook kuiergaste op die plaas — Alexis, die jongste van die Van Niekerk-gesin, wat uit die staatsdiens bedank het, en Gillian, 'n jong Engelssprekende oorlogsweduwee. Wanneer die drama open, word

---

* Aanhalings uit en verwysings na die dertiende druk (1975) van genoemde bron.

Martin, die "verlore seun" uit die buiteland, op die plaas verwag. Bogenoemde "situasie-omstandighede bied vir die skrywer die geleentheid om persone ... met ... verskillende oortuiginge op dieselfde 'platform' teenoor mekaar te stel ... ."29

Okonjenje grens aan 'n "naturelleservaat" waar die plaaslike sendeling, Kemp, die swartmense wysmaak dat die witman hulle kul en onderdruk — die vriendskap wat daar tussen die vorige opperhoof en die Generaal bestaan het, word op dié manier tot vyandskap verander. Die Generaal en ook Pieter is ontevrede oor die agitasie om die oordrag van Okonjenje aan die Naturelle-trust. Die breekpunt word bereik wanneer die os wat die Generaal aan Ngondera stuur as blyk van vriendskap terugkom en die swartman wat die os geneem het, om die lewe gebring word. Aan die einde van die drama "skiet die Generaal eiehandig die vuuros — uitgediende versoeningsimbool tussen wit en swart — dood. Dit wil aandui dat 'n nuwe grondslag gevind moet word wat meer opoffering verg — "n os is nie meer genoeg nie."30

Die openingstoneel vind teen die agtergrond van 'n tipiese Suidwessonsondergang plaas: "As die skerm opgaan, is die dag aan't sterf. Onder in die boslaagte roep die kwêvoels mekaar. Die ganse westerhemel straal die laaste glorie van die dag uit. Op plekke staan die sambreel-gekruide akasias soos git teen die aand. In die vertes streep berge potblou weg na die kim." (p. 1)

Op hierdie mooi natuurtoneel word verder in die drama uitgebrei — die sonsopkoms, die "vroë môre na 'n voorjaarsreën" en die "vlammende sterre" word beskryf, soos blyk uit die volgende stukkie dialoog tussen die Generaal en Gillian, en ook enkele woorde van Martin: "DIE GENERAAL. ... Ken jy dié aarde — so in die vroë môre na 'n voorjaarsreën? GILLIAN. Hoe dan nie, Omie? DIE GENERAAL. Wáár ek ook al in die wêreld gekom het, het ek nooit mooier gesien nie. ... GILLIAN. Die aarde hier is so mooi, Omie. DIE GENERAAL. En smôrs, as die nagdonker doer agter die kim loop lê en die rooidag met 'n blos op die wang kom môre sê — mooier nog as jou, my kind." (p. 10); "MARTIN. ... Dis wat ek soms die meeste daar anderkant gemis het — die sterre, die vlammende sterre van hierdie land." (p. 76) Die drama eindig ook met 'n natuurtoneel — 'n blik op die "liggende môre": "Martin en Gillian staan 'n oomblik stil. Dan kom hulle

spontaan na mekaar, vat mekaar se hande. Hulle staan swart geëts teen die liggende môre ... Dan draai hulle om en kyk ver na die ooste." (p. 92)

Die "stoepkamer" — 'n vertrek wat vroeër deel was van feitlik elke plaashuis in Suidwes — waar die gebeure afspeel, weerspieël die tipiese plattelandse, plaas- en ook jagatmosfeer wat kenmerkend was in daardie tyd: "Die stoepkamer is sonder opsmuk, maar tog gerieflik ingerig. Die besondere atmosfeer wat dit dra, is waarskynlik te danke aan die verbasende versameling jagtrofeë wat die mure en die vloer bedek. Daar is leeuvelle, gemsbok- en renosterkoppe; ook naturelle-matjieswerk, Boesmanwapens en werktuie, kralewerk, ens. Oor een rusbank lê 'n draaijakkals karos. Eenkant, byna soos 'n altaar, staan 'n gewerrak, met 'n indrukwekkende versameling vuurwapens daarin."

Die sentrale figuur, die middelpunt van die gebeure, is die Generaal. Reeds op bladsy een, by die beskrywing van die stoepkamer waar die gebeure afspeel (veral die stoel waarop hy altyd sit), voel die leser die "teenwoordigheid" van die Generaal aan, hoewel hy nog nie verskyn het nie: "Merkwaardigste van alles in die vertrek is egter die stoel, wat die hele toneel oorheers. Dis soos die troon van 'n vors, iets met 'n geskiedenis en 'n persoonlikheid, miskien ontleen aan die jare van intieme omgang met 'n meester wat hom met agting en liefde gebruik het."

As die Generaal dan 'n bietjie later in die werk beskryf word, word hierdie "teenwoordigheid" wat 'n mens aanvoel by die beskrywing van die vertrek, bevestig: "Die Generaal — want so ken die meeste mense hom, ook sy eie familie — medikus, vegsman, politikus, godgeleerde en, les bes, grootwildjagter en raconteur sonder weerga, verskyn in die buitendeur. Met die eerste oogopslag sou 'n mens jou maklik kan wysmaak dat jy hier iets regstreeks uit 1899 getref het. Inderdaad dra die Generaal geweer en bandelier, kamaste, slaprandhoed en wuiwende volstruisveer. Hy is al sewentig jaar; maar hierdie woelige, onverwinklike gees het die jare — soos trouens al sy teenstanders — nooit behoorlik vatkans gegee nie. Sy son skyn nog hoog." (p. 1)

Die Generaal word geteken as iemand met "jagterbloed" in sy are (p. 2); 'n man wat hartstogtelik lief is vir die familieplaas Okonjenje ("Kan jy jou voorstel dat Okonjenje anders

as vir die nageslag sal bly ... .") (p. 3); 'n mens wat al baie beleef het ("Die ou sondaar het al ver geloop en baie, baie beleef, my kind.") (p. 64); en 'n man in wie die jare diep kerwe gesny het. ("Die lig val nou skuins van bo op sy gesig — beklemtoon die hoekige gelaatstrekke, die wit maanhaar van die jare, die diep kerwe wat die jare gesny het."). (p. 63)

Om die Generaal en sy skoondogter Emma (wat as beligtingsfiguur van die Generaal se karakter dien), word die opposisiepartyte gegroepeer: " ... in die wit-swart-teenstelling staan Pieter in sy geloof aan daadwerklike optrede teen die weerbarstige naturel, teenoor Ngondera, wat deur sy voorspraak, Kemp, op die verhoog verteenwoordig word ... . In die ou Boer-Brit-teenstelling vind ons ... vir Pieter ... teenoor die Hammonds, verteenwoordig deur Gillian ... . En in die Afrikanerteenstelling binne in die gesinskring, vind ons vir Alexis, die jongste teenoor sy ouer broer Martin."³¹

Hierdie drama is binne die konteks van dié studie van belang, aangesien dit die eerste Namibies-Afrikaanse drama is wat in dié proefskrif geïdentifiseer word, en ook die eerste Namibies-Afrikaanse werk wat oor die rassevraagstuk handel.

2.5 Vincent van der Westhuizen

Verspreide poësie (1952 — 1959)

Van Vincent van der Westhuizen verskyn 'n hele aantal Namibies-Afrikaanse gedigte in die plaaslike Afrikaanse koerante (**Die Suidwester** en **Die Suidwes-Afrikaner**), die **SWA Jaarboek** en in 'n digbundel, **Die rustelose**.

Hy dig onder meer oor die natuur van die land, sy liefde vir die land, die stad Windhoek en dinge wat eie is aan Windhoek, soos die Ruitersstandbeeld, die Kaiser Wilhelmskop en die Windhoekse begraafplaas, en ook die Witvrou van die Brandberg.

"Die Wit Vrou van die Brandberge" handel oor die "geheimenis" van hierdie vrou:

*Jy, wat my hart met droewe wonder vul,
 wat is die soet geheim wat jou omhul?
 Was jy miskien 'n Skeba-koningin,
 'n afgedwaalde, of 'n wit slavin?*³²

In die eerste strofe van "Die Kaiser Wilhelm-kop" (dit is 'n kop teen Windhoek), beskryf die digter hoe die kop na sy voet staar en sien hoe Windhoek daar verrys het:

*Blou, deinserig-dromend staar jy na jou voet —
 daar het jy lewe uit die niet sien bloei,
 en, stille wagter, deur die jare heen,
 het jy 'n stad sien verrys, en groei.*

Die res van die gedig is 'n uitbreiding op dit wat die Kaiser-Wilhelmkop alles om hom sien: "ou kastele (wat) teen die rante leun"; " ... torings (wat) na die hemel wys — "; "motors (wat) oor teerstrate blits"; "mensemassas (wat) rusteloos krioel"; en "fabriek en trein (waaruit) die rook / swart borrelend uitpeil in die suiwer lug."³³

In "Die Boerenooi van Suidwes" stel hy die land en sy mense teenoor: die "berge in die Boland, purper, blou en witbekroon"; die strande langs die Indiese Oseaan, "groen omsoom met tropeweelde"; Namakwaland se blomme "wat die veld met kleure dek, rooi en geel, oranje wonders, pragtonele uitgestrek"; en ook die "poppies in die stede, fyn, pikant, en bont geverwe." Die digter kom onder meer tot die volgende slotsom (die laaste vier versreëls van die eerste strofe):

*maar niks kan my gees so bind nie,
 vol riviere en die res,
 as die ver verlate velde
 en die heuwels van Suidwes.*³⁴

Die eerste strofe van "Bronsruijter, wat sien jy daar?", beskryf hoe die digter in sy verbeelding teruggaan in die verlede na die ou Duitse tyd:

*Mens sien nog somtyds, as die sekelmaan
verflou word, soos die wolke daaroor gaan,
as skimme sluip, en skaduwees sleep laag,
ou Duitse troepe oor die vlakke jaag ...*

Dan wonder hy: "Bronsheld, wat peinsend in die verte staar / na dit wat jy moes bring, wat sien jy daar?"³⁵

In "Eindplaas" (met die onderskrif "geskryf in die Windhoekse begraafplaas"), word 'n beskrywing van die Windhoekse begraafplaas gegee, en daarmee saam die gees en atmosfeer wat daar heers: Die "laat son laat sy laaste, goue straal / liefkosend oor die ysterhekke gly"; die "wasem-walm van blaar en nat-vars grond / meng met die geur wat styg uit blommekelk / en met die soet-klam heiligheid wat kleef / aan kranse, nou vergete en verwelk"; "Sipresse punt soos vinger na omhoog, / wat somber-groen hul duister boodskap dra"; en "'n Marmerengel staar met strak gelaat / nikssierende neer op dit waaroor hy waak -." Ten slotte sê die digter: "Ek haas my na die swaar, swart ysterhek — ... / en vlug na waar die liggies op my wag."³⁶

"Weerlig oor Windhoek" gee 'n beskrywing van Windhoek — beelde wat die toeskouer sou waarneem indien "'n blitsstraal sy weklig vir een sekond" oor die stad sou laat flikker:

*Hier blom in honderdtalle dak na dak
soos roesrooi malvas uit die lower op
deur persgeplooide heuweltjies omkring,
bewaak deur roerloze Wilhelmskop.
En teen die rante luier ou kastele ...*³⁷

Die volgende gedig, "Die berge by Usakos", is 'n beeldende beskrywing van die berge wat naby Usakos — 'n barre gedeelte van Suidwes — voorkom:

*Asof die Skepper Hom ontferm het
toe Hy voltooid Sy handewerk aanskou,
oor hierdie barre wêrelddeel, het Hy
uit lug en piek en see die mooiste blou
wat oorgeskiët het, bymekaar gemaak
en net die tinte berge hier gebou.*³⁸

"Karakoelboer" handel oor 'n karakoelboer wat "sy swarttrop en sy plaas ... verruil (het) vir geld, / om rus te vind in hierdie kuil" (die stad). Dan wonder die digter: "Maar kry hy nog die noeniebos se reuk / hier in die straat waar ambulanse huil?"³⁹

In "Kruisvaarder" word die verhaal vertel van 'n man wat, omdat "hy versmaai word", uitgaan en "die skoonheid in die streke (soek) waar hy woon / om as trofee aan hulle te kom toon, / geketting in 'n slanke verseboek." Telkens by sy terugkeer bring hy egter "die altyd groter leemte met hom saam." "Toe, op 'n middag naby Hentiesbaai, / vind hy die antwoord op 'n visserskuit / waar pekel winde teen sy slape waai":

*Soek nie die skoonheid op as oorlogsbuit —
neem net soveel jy in 'n hart kan laai,
en keer dan terug en deel dit aan hul uit.*⁴⁰

"Altyd Suidwes-Afrika" handel onder meer oor die natuur van dié land van "son en wolke": " ... die bloedrooi aalwee (wat) oopvonk / na die laaste somerreën; die "branding (wat) bulder teen / some van woestyn en duinland"; die "besem van Augustus / (wat die) winter uit die hoogland vee"; "die suurgras (wat) dein en kabbel waar die ... / berge, blou kristalpaleise, luier in die purperwaas"; die woestyn ("brak woestyn tot brak woestyn"); die wildlewe ("hoefgeklapper oor die panne,/ wilde kuddes, groot en klein"), en die vlaktes ("Vlaktewêreld waarin die wit maan/ saans haar ydelheid kom spieël"). Ook Windhoek word beskryf: " ... Rooi tuin van dakke, / grys kastele teen die rant, / wolkekrabbers, net van strate, / hier en daar 'n toringtand."

In die voorlaaste strofe sê die digter:

*Hierdie land, woestyn, en ruigte,
vloed en droogte, son en ryp,
bied so ruim aan hom wat offer,
koester wie sy siel begryp.*

Die slotstrofe van "Altyd Suidwes-Afrika" som Van der Westhuizen se gevoel teenoor dié woestynland goed op:

*Amber land, ek sal vir ewig
in my hart jou stilte dra,
in my gees jou son en ruimte,
altyd, Suidwes-Afrika.⁴¹*

2.6 W.A. de Klerk

Drie swerwers oor die eindere (Kaapstad: Nasionale Boekhandel, 1953.)*

In die begin van dié werk sê die skrywer die volgende: "Dit was dan ook grootliks die doel van ons reis: om sover moontlik die spoor van die ou trek te volg, oor te staan op plekke soos Otjitundua en Kaoko Otavi, die mooi fontein waar die vermoeide Trekkers 'n 'tydelike rustplaats' gevind het." (p. 5) (Die trekkers waarvan hierbo sprake is, is die Dorslandtrekkers.) In dié werk beskryf die skrywer dan ook hierdie spoor wat hulle gevolg het — die mense, plekke, plantegroei, dierelewe en ook die geskiedkundige agtergrond van die trek. Dié "spoor" het die drie swerwers by talle plekke gebring: Windhoek, Otjikondo, Kamanjab, Sesfontein, die 'Sperrgebiet', Otjivasandu, Otjikuvare, Ohopoho, Warmquellen, Êpembe, Êhomba, die Kunene, Ongandjera, Namutoni, Tsumeb, Windhoek en daarna terug na die R.S.A.

"... ons sal kom, Suidwes — om te soek na jou wye horisonne, jou blou berge en geheimnisvolle kloue; om tuis te gaan by jou ruimhartige, vriendelike mense; om snags om die hardekoolvuur onder die kameeldorings te sit; om die eensame klag van die jakkals te hoor; om ontroer te word deur 'n grootse sterrehemel." (p. 1) Met bogenoemde belofte het W.A. de Klerk sy reisverhaal **Drie swerwers in Suidwes** afgesluit. Dié belofte het hy gestand gedoen — hy hét weer gekom. Sy werk waarin hy verslag doen daarvan — **Drie swerwers oor die eindere** — begin dan ook met bogenoemde belofte.

In dié werk word Suidwes beskryf as 'n warm (p. 10), woeste (p. 57) land van ongebaande weë (p. 3), onmoontlike paaie (p. 6) en baie stof (pp. 16 — 17 en 48); 'n verlate (p. 46), dorre

---

* Aanhalings uit en verwysings na die derde, verbeterde druk (1962) van genoemde bron.

en naakte land (p. 49); "'n tydelose land" (p. 1) van ongekende stilte (p. 8), afgeslotenheid (p. 49) en eensaamheid (p. 112 en p. 116); 'n land van vele omurambas (pp. 44, 49 en 51); 'n land vol atmosfeer (pp. 55, 90 en 163) "wat aan 'n mens vat" (p. 164); en 'n land met 'n sonderlinge bekoring ("... die rare bekoring van Suidwes."). (p. 10)

Die skrywer bring die leser onder die indruk van die sonderlinge bekoring van dié woestynland. Dit blyk uit talle gedeeltes, soos die volgende beskrywings van onderskeidelik 'n sonsopkoms, 'n sonsondergang, 'n nag in die veld by 'n kampvuur, en die aanskoue van die Kunene-rivier: "Hier voor ons het die bosveld in subtiële wisseling van pers en violet en opaal gelê. Die horison self het geskyn met 'n bonatuurlike lig. En toe het die son begin opstyg, fanatiek, die kwintessens van kosmiese vuur." (p. 72); "Dit is die laaste vlamme oomblikke van die dag. Wes lê die groot rivier, diep onder in die vallei ... nou is dit net 'n ligstreep in daardie sombere blou donkerte, 'n vlamme swaard wat ver tot in die stapel berge in die verte gedring het. ... Op die voorgrond lê die groot wit van die waterval wat ons vergeefs die middag gaan soek het. En bo alles hang die son in die weste soos 'n oordeelsvuur — 'n wonderlike rooi bal wat die landskap 'n vreemde, verdigte voorkoms verleen. Ons staan oorweldig." (p. 135); "Daarby het die vlammedans tussen die vreemde, swart klip, af en toe die veraf gehuil van 'n wolf, een maal die gesnork van 'n tier — ja, al die dinge het 'n stemming geskep soos dit 'n mens seker maar min beskore is om te ervaar. Ons het daar in die gloed gelê, tot aardse saligheid gevoer, tevrede net om mens te wees." (p. 90); "Hier lê die Kunene! Die water bars met 'n magtige, sonore dreuning deur 'n hemelhoë rotsengte, vlek dan oop en vorm 'n heerlike groenblou meer, met groen oewers..." (p. 132)

Vir die skrywer lê die bekoring van die land egter nie net in die landskap en die mense nie, maar ook in die geskiedenis van die land en sy mense, soos duidelik blyk uit die volgende aangehaalde gedeeltes: "Die Kaokoveld het nie slegs sy bekoring te danke aan sy ongereptheid nie — die ongebaande bosveld, vlaktes, bergreekse — maar ook aan sy geskiedenis. Want dit was deur hierdie vergete hoek van Suider-Afrika dat die Dorsland-trekkers die pad na hul Land Kanaän oorkant die Kunene gevind het." (p. 146); "Ons het die plekke gesien waar die kalkklippe uitgebreek is om die kraalmuur en die huisies te bou ... Ons het gestaan by die grafte van diegene wat hier 'n groter rus kom vind het ... . Ek het

my oë 'n oomblik toegemaak en die atmosfeer skerper aangevoel. Toe ek op langelaas weer opkyk, sien ek die glooiing onderkant my ... . En meteens was daar waens ... . En osse ... En mense ... . Dit was alles net 'n verbeeldingsvlug van 'n oomblik. Maar tog op 'n sinryke manier was dit werklik. Dinge gaan verby, dis waar. Maar iets van ons, iets wesenlik, bly agter op elke plek waar lief en leed gedeel is. Is dit nie die mens wat aan plekke hulle werklike trefkrag en bekoring verleen nie?" (p. 84) Die skrywer beskryf dan ook die geskiedkundige agtergrond van die Dorslandtrek (p. 411).

Deeglike beskrywings van verskillende plekke wat hulle op hul swerwerspad aangedoen het, word gegee, byvoorbeeld van Windhoek (p. 5), die Omatako's (p. 7), Outjo (p. 9), Otjikondo (p. 17), Sesfontein (p. 51), Klein-Ehomba (p. 100) en Tsumeb (pp. 168 — 169). Die hoofstad word só geteken: "Sommer 'n tree of twee-drie in die Kaiserstrasse op kom ons reeds terdeë onder die indruk van die gedaantewisseling wat Windhoek die afgelope jare ondergaan het. Ons vergaap ons aan die groot nuwe hotel, die strak, suiwer lyne van die poskantoor, nuwe winkels, strate, woonbuurtuitbreidings. Ons aanvaar dit alles egter met 'n mengeling van gewaarwordings: die sjarme van Windhoek het altyd juis in sy andersheid gelê. Die streng, moderne argitektuur van die jongste geboue beklemtoon maar net weer die feit dat Suidwes prakties lank reeds deel van die Unie geword het. En as nadere bewys daarvan dien die feit dat die taal wat vandag die botoon voer, Afrikaans is. En tog, die ou Windhoek sal seker ook nog lank daar wees — die Europese voorkoms van die Kaiserstrasse, die pragtige bouwerk van die Tintenpalast daar bo teen die bult, die Biergarten tussen koninklike bome saamgeskaar ... ." (p. 5)

Wat die plantegroei betref, bespreek die skrywer 'n hele aantal boomsoorte wat hul oorsprong, voorkoms en agtergrond betref, onder meer die mopanie (pp. 12 — 13), kameeldoring, anaboom (p. 14), witgat, wildesering, kremetart (p. 15) en die hardekool (pp. 15 — 16).

Die drie mans het in hul omswerwinge met heelwat van die Finse sendelinge kennisgemaak, van wie die meeste Afrikaans kon praat. Hulle word soos volg geteken: "Onwillekeurig styg jou gedagtes in bewondering vir hierdie mense, hierdie fyn, Finse vroue wat hier anderkant die einders, agtduisend myl van hul land en mense hul lewe aan 'n ideaal wy. Finland, land

van duisende mere, lê baie, baie ver van hier." (p. 154)

Die inheemse inwoners van die land, onder meer die Namas (p. 52), Tjimbas (p. 74), Himbas (p. 95), Ovambo's (p. 137 en p. 140) en die Boesmans (p. 160 en p. 164), figureer ook in die werk — hul voorkoms, agtergrond, gebruike en legendes word beskryf. Die volgende legende wat deur die swartmense in Suidwes oor die oorsprong van die mens vertel word, kom ter sprake: "Eens ... het daar ver in die suide van Ovamboland 'n groot omumborombongaboom gestaan. Uit hierdie boom het die eerste mense gekom. Die eerste man se naam was Mukuru, die Ou Man. Later was dit 'God'. Sy vrou se naam was Kamangarunga. Ook die diere van die veld, die skape en die grootvee, het uit hierdie boom gekom. Maar die Bergdamaras het uit 'n gesplete rots gekruip, nes die bokke en die bobbejane. Die eerste mense was wit. Maar toe daar op 'n dag 'n os geslag is, het Kamangarunga die lewer vir haarself geneem, dit gekook en daarvan geëet. Haar kinders het toe 'n rooibruin kleur gekry. Hulle was die Herero's. 'n Ander vrou het gekom en die bloed opgevang, dit gaargemaak en daarvan gebruik. Sy was die moeder van die Rooi Nasie, Die Namas." (p. 16)

2.7 Johanna Bouwer

Verspreide poësie (1956 — 1959)

Vanaf 1956 tot 1959 verskyn 'n aantal Namibies-Afrikaanse gedigte van Johanna Bouwer in **Standpunte en Tydskrif vir Letterkunde**.

In die eerste versreël van die gedig "Boesman" sê die digter dat die Boesmantekening — "Die wildsbok uitgebeitel en gekleur / teen wande van die holkrans en die grot" — die vroeë bestaan van die Boesman "bevestig". In die res van die gedig word die "vroeg bestaan" van die Boesman beskryf: hoe hy vuur gemaak het ("Stokkies saam gevryf het om 'n God — die heilige en kopervlam — te maak") om oor "sy jag en sy geluk" te waak; hoe hy gejaag het ("as hy slu skram, en buk met boog en pyl / waar elande en wilde beeste wei / tussen die blinkhaargrassie mals en geil"); en hoe hy "met strik en val / op kleinwild by die drinkplek in die bos / met oeroue geduld kon sit en wag". In April het die Boesman se beker oorgeloop

— dan was die Maramba's ryp en het hul neute uitgeskiet, en daar was baie ander veldkos:

*April sy nuwejaar, gaap die maramba's
en spoeg die neute uit, mooi vet en droog ...
en stoot die veld dan nog sy spensdeur oop,
dan blaas die patriarg die vlam weer hoog.⁴²*

In "Plaasnaag in Suidwes" word die rustigheid van die lewe saans in en om die pondokke beskryf: die volkies wat "wysneusighede" uitruil "in geel poele lig van pondokvure"; die "vlamlig" wat "teen die late uur" "oor die vaal gesigte speel"; die "vaak (wat) eers vat-vat en dan eindelijk met lompswaar vingers al die oë seël"; en "die kiewiet (wat) oor die werf / die stilte kraak."⁴³

"Stad", waarin die stadsbewoner se verlange na die veld en die buitelewe beskryf word, bestaan net uit vier reëls:

*As Windhoek saans haar gladde en sjarmante
buiging maak met neon diamante,
verlang ek na die boggels en die rooi
aalwynbelle van haar skurwe rante.⁴⁴*

Ook "Aandtrein Windhoek/Gobabis" is 'n kort gedig van vier reëls waarin die digter die stad wat wegskuif soos die trein om die "sekeldraai" beweeg, beskryf:

*Ek skommel met die trein se sekeldraai ...
die stad skuif weg onder 'n bont lepaai
van neonligte wat haar sondes berg
totdat die haan haar ligdag nugter kraai.⁴⁵*

"Panorama langs die ver pad" is 'n lang gedig wat uit 19 tweereëlige strofes bestaan. In die eerste strofe vra die digter: "Hoe moet ons steeds U voetspoor vind / in hierdie duistere labirint?" Dan gaan hy voort om dié "duistere labirint", die panorama van God — die land én sy mense — te skets: die swak paaie ("... soms sinkplaatkepe / of net twee oopgetrapte repe"); die "diep duikies van die steenbokspoor / wat mens skaars vind of verloor"; die grootpad uit die suide "waar die aalwyn vlam"; die pad wat noordwaarts "ooprol", 'n

"vlamwit lint / wat plaas en plaas aan dorpies bind"; Lüderitz met sy "ligtoring" ("hier splyt 'n toring se geel flits / 'n pad deur donker miste oop"); die smalspoortrein wat "waggel" met koper uit die Tsumeb-myn; Walvisbaai, waar "albatrosse uit die mis / afduik na brokkies tuna-vis"; "die olifant, die mier, die voëlvolk, bokkie en die tier"; en die "Europeaan, Ovambo, Nama, Herero, Boesman en die Dama." Die digter beskryf ook die werk van die inwoners van die land, wat oor alle "grense hier versamel" is: "Ons melk 'n koei en slag 'n lam / soek water ondergronds, bou dam / en breek die aardkors en ontgin / die diamant, delf dieper in / om rykdom uit die skag." Dan vra die digter: " ... maar haal / ons ooit uit ertse U wit graal?"⁴⁶

Die volgende gedig, "Uit die Namib", bestaan uit ses kwatryne waarin onderskeidelik die halfedelgesteente Opaal ("Hy buig en breek die lig tot spikkels klein / fragmente reënboog"); Akwamaryn ("Waar net die wit son blaak en winde teem, / het God Hom nog nie van ons kus vervreem. / Langsaam stol uit Sy genadesee / koel miste in ons blougroen diadeem."); Katoog ("Sondaars word bespied / deur geelbruin oë van 'n bese dier / wat gluur uit elke brok krokidoliet") en Ametis ("Iets van sy blou vergeet-my-nie / gemeng met ultraviolet"), beskryf word. Die laaste kwatryn is getiteld "Sout":

*Het Hy die aarde so geskep, so rimpeloud,
so sonder glans van edelsteen of goud,
dat Hy deur wonde in haar tam gelaat
vir ons Sy sweet kan pars ... kristalle sout?*⁴⁷

2.8 P.J. Schoeman

Waar ver winde waai (Johannesburg: Perskor, 1957)*

In dié werk vertel Schoeman die verhaal van Johan, safarieleier en alleenloper, sy vriend Bulman, Kalimbo, die getroue ou spoorsnyer, en hul Amerikaanse vriende, wat saam met hulle op safari gaan na die verre Kunene en Kowares in Kaokoland: Jack, wat 'n rolprent

---

* Aanhalings uit en verwysings na Daan Retief se grootdruk-uitgawe (1987) van genoemde bron.

wil maak, Jeannie, sy sekretaresse, Basil, die swakkeling, en die pragtige Penny.

Die noordweste van die land word beskryf in terme van die dierelewe by Kowares in die verre Kaokoveld, en ook by die Kunenerivier. Johan, die hoofkarakter, verwys dan ook na dié wêreld as 'n wêreld waar "renosters, olifante, leeus, bergkwaggas, gemsbokke en al die ander gewone woestynsoorte" voorkom (p. 8).

Die Amerikaners, wat na Suidwes verwys as "jul mooi land" (p. 20) en die Kunene bestempel as "ons geliefde ou rivier" (p. 8), se "verwelkoming" in dié verre land word só beskryf: "Van die watergate se kant af, so 'n duisend tree of verder, speel Afrika die heel eerste aandsaam om hulle wat van ver af gekom het, tuis te laat voel. 'n Mannetjiesleeu met 'n diep stem begin brul, begelei deur twee wyfies." (p. 22) Op hierdie "verwelkoming" word in die res van die werk voortgebou, deur beskrywings van die belangrikste diersoorte wat in dié gebied voorkom, soos die bergkoedoe (pp. 56 — 59), die "kwaai man van die vaal rante" (die renoster) (p. 28 en p. 35), "die kromnek-spioene uit die blouland" (aasvoëls),⁴⁸ "die sprokiesdier met die lang nek" (die kameelperd) (pp. 287 — 289), die berghaan (p. 280), regopoor-jakkalsie (p. 427), olifant⁴⁹ en die leeu.⁵⁰

Johan, die safarileier en hoofkarakter, is 'n dierekenner en deel baie van sy kennis van die dierelewe, asook ervarings wat hy met hulle gehad het, met die leser. Voorbeelde daarvan is die beskrywing van sy kennis van en ervaring met olifante (pp. 74 — 83 en 330), renosters,⁵¹ kameelperde (pp. 288 — 291), luiperds, buffels (p. 331), tierwolwe en elande. Van laasgenoemde sê hy die volgende: "... die dier met die sagste oë is seker 'n eland. Ek het al verskeie kere gesien wanneer een se kruis afgeskiet is, dat daar trane uit sy oë kom en hy nie in die minste probeer spartel of wegkom nie." (p. 330) Saans by die kampvuur deel hy baie lewenswaarhede met sy kampgenote (pp. 102 — 103).

Kalimbo, Johan se ou spoorsnyer, speel 'n prominente rol in die werk. Sy getrouheid en dapperheid, asook sy kennis van die mens en die diere- en veldlewe, spreek duidelik uit die volgende woorde van Johan: "... van al die Swartes wat al saam met my rondgeswerf het in Afrika, (is) hy een van twee ... wat ek graag tot aan my dood by my sal wil hê. Getrouer

en dapperder as hy loop daar nie sommer nog een rond nie. En sy kennis van die natuur, die diere en die mens is eerbiedwekkend." (p. 12) Die besondere verhouding wat tussen Johan en Kalimbo bestaan, kom in die volgende gedeelte na vore: "Ek het myself hoor sê: 'Ai, Kalimbo, wat sal van my word as jy nie meer vir my oppas nie?' Dit moet hom diep geroer het, want daar was teerheid in sy stem toe hy hoed afhaal en antwoord: 'Ek is maar hond-mens, Johan, maar ek is hond wat net uit een man se hand stukkie vleis sal vat.' Daar was 'n spontane drang om my hand op sy ou peperkorrelkop te lê om hierdie mooi lojaliteitsbetuiging van hom. Toe doen ek dit ook en wens hom toe: 'Dat jou Xamab jou nooit op pad van die nag alleen sal laat loop nie ... en vir my sal help om vir jou nog groot murgbeen te gee.'" (p. 222)

Heel aan die begin van die verhaal, wanneer 'n groot slang oor die pad seil, kom Kalimbo se geloof aan voorbodes ter sprake: "Slang oor pad ... op koue môre ... weg van die son af ... dis wysvinger van die dood, my grootman." (p. 2) Dit kom weer na vore wanneer hy praat van die "voël met klein hasie in sy poot en ander voël wat skreeu en wil afneem, agter hom aan ..." en sê: "Dis nie mooi taal wat hulle praat nie." (p. 282) Later in die werk word sommige van sy voorgevoelens korrek bewys (p. 295).

Kalimbo se wysheid blyk uit talle uitsprake wat hy maak, soos die volgende oor die toenaderingsproses en die liefde tussen man en vrou: "Aa ... my vriend, die nader gaan na die eerste sien ... watter bier is daar wat lekkerder deur die lyf trek as die eerste nader gaan, nadat jy lank spoorgesny het?" (p. 14); "Weet jong jagter soos hy dat jy eerste keer en nog baie keer weer, net met jou oë aan daardie soort bier moet proe? Dan sal kleinman leer 'n man word nie groot jagter deur die bokkie wat hy maklik geskiet het nie. Dis die vleis van die bok wat hom baie dorings in sy voete laat kry het en baie berge laat klim het ... dis daardie bok se vleis wat murg word op sy tong. En daarna soek hy ook nie meer verder nie." (pp. 94 — 95); "Man wat man by sy hart is, hardloop nie weg vir jong vrou wat met haar eie paadjie 'n potjie bier vir hom bring nie. En man wat man is drink nie sy kop dronk uit so 'n potjie bier nie. Hy vat een mondjievol ... twee mondjies, sodat daar vir môre ook nog oorbly." (p. 107) Op die vraag "hoe 'n vrou se hart moet wees om 'n mooi hart te wees?", gee hy die volgende antwoord: "Om mooi te wees, moet die hart van die vrou drie dinge wees. Dit moet wees soos die gras wat deur die diere afgevrete word, maar altyd weer

groei. G'n seer moet dit doodmaak nie. Dit moet wees ... soos 'n fontein wat deur die diere vuilgetrap word, maar daarna altyd weer helder word. Geen man moet sy modderspore daarin kan agterlaat nie. ... Dit moet wees soos die rooidag, wat elke môre die donker nag oorwin. Geen swaarkry moet dit kan onderkry nie." (p. 45) Van Penny sê hy die volgende: " ... dat hart wat mooi woorde met die kaalvoet-mense van Xamab praat, hart is waar son in skyn, en hart waar son in skyn, sal self nooit kalbassie trane onder swart kombers hoef te breek nie." (p. 264) Ook oor die man laat hy hom uit: "'n Man-mens is so oud soos al sy teleurstellings in die lewe en ... so jonk soos sy stoutste gedagtes." (p. 47)

Die werk is deurspek met interessante gesegdes van Kalimbo, soos die volgende: "Sy begin met twee harte te dink, Johan!" (p. 152); "Kyk waar raas die son al met ons." (p. 50); "Dorings en naels het vir bang man binnekant ook gekrap." (p. 173); "Dit is nie potjie bier daardie wat een man vir ander man kan drink nie." (p. 92); "Hy is padda met leeu se hart onder die water." (p. 36); "As jy die vrae uit hul monde na my ore toe bring, sal ek die windhonde van die binneste huis bietjie laat hardloop." (pp. 42 — 43)

Aan die einde van die verhaal, wanneer die Amerikaners teruggaan na hul land, bly die twee swerwers — Johan en Kalimbo — agter om weer verder te swerf. In Kalimbo se woorde: " ... jou pad en my pad hy gaan oor nog 'n rant ... en nog een. Die ashope van ons vure, hulle word nooit groot nie." (p. 448)

2.9 Frans van Zyl

Duineveld (Kaapstad: HAUM, 1957)

Die agt-en-twintigjarige Helmuth Sonnekus, 'n karakoelboer aan die soom van die Kalahari en ook voorsitter van die Boerevereniging en verskeie ander verenigings, is die hoofkarakter en ek-verteller in die verhaal. Alles verloop heel rustig op sy Kalahariplaas "Duineveld", totdat Louis Crafford op 'n dag daar aankom om te verneem of hy nie by 'n koöperasie wat karakoelvelle bemark, wil aansluit nie; dr. Van Graan, 'n Kaapse plantkundige en sy geselskap, wat twee pragtige meisies insluit, op sy plaas kom uitkamp; en 'n klomp karakoelvelletjies gesteel word. Die werk word bestempel as " ... 'n kruisteling tussen 'n speurverhaal en 'n liefdesverhaal."⁵²

Die wêreld "aan die soom van die Kalahari" word beskryf as 'n mooi wêreld (*p. 15*); 'n "paradys" (*p. 10*); 'n sanderige wêreld (*pp. 15, 17 en 69*), wat soms wispelturig kan wees; 'n wêreld met die mooiste duine (*p. 16*) en pragtige sonsondergange (*p. 28*); en 'n koue wêreld in die winter. Laasgenoemde kom in die volgende gedeeltes na vore: "Dit was Junie en dit was koud. So koud soos dit maar net in Suidwes se Kalahari kan word. Die grond het onder jou voete gekraak van die vorige nag se ryp. Die stukke ys het glad en blink op die water gelê."; "Dit was koud die nag, die grond het weer hard geword onder die ryp. In die drinkbak het stukke smeltende ys op die water gedryf, blinkglad en glippery soos boerseep." (*p. 19*) Dieselfde wêreld kan egter ook baie warm word: "Die gras en rankgewasse staan geil. Hitsige dampe slaan uit die broeiende aarde op." (*p. 55*)

Die skrywer skets heelwat natuurtonele en stel dié halfwoestynwêreld beeldend voor, soos gesien kan word in die volgende beskrywings: "Inderdaad was die duine in die laat namiddag 'n treffende skouspel. Die hoogste koepels het lang skaduwees gegooi. Swart en donker het dit hoog teen die volgende duin opgekrui. En asof die son daarvoor wou vergoed, dat die duine sy lig so verflenter, het hy die soom van die skadukolle met goud omgeboor."; "Saam met die laaste lig het die skemer soos 'n bruin kombers teen die duine oopgerol. Die stilte het oor ons gedaal soos voor 'n groot dirigent op die podium kom." (*p. 16*); "'n Paar kiewiete vlieg kwetterend voor ons op, hang dan 'n oomblik. Dan val 'n blouvalk swiepend

uit die hoogte. As hy weer die ruimtes inpeil, hang 'n kiewiet skreeuend aan sy kloue. 'n Blou stippeltjie verdwyn oor die tweede duin." (p. 61); "Die son begin lek al aan die hoogste duine. Die oggendluggie is fris en byt aan die vel. Die tsammas lê blink onder die dou, die suurgras is waternat. Plek-plek bars die sonlig oor die lae duin en trek 'n glinsterende streep oor die straat. Die doudruppeltjies blink soos miljoene vuurvliegies in die grashalms." (p. 81); "Die wintersonnetjie lê wit op die kalkpannetjies. Die suurgras wieg heen en weer in die windjie. Onder in die straat vlieg 'n paar kiewiete warrelend op. 'n Brandkopkorhaan hang kromnek in die lug, met sy voetjies skuins na agter toe." (p. 136); "Agter ons koepel die duine eindeloos die ooste in. Die swart skaduwees word van die een na die ander gegooi. Die aandwindjie blaas weer sy wysie deur die kweekgras. Die halms buig eerbiedig heen en weer. 'n Jakkals juig oor die nag wat kom." (p. 146)

Kenmerkende eienskappe van dié wereld, soos byvoorbeeld "strate" tussen die duine (p. 82 en p. 120) en 'n "brak" kom ook ter sprake. Laasgenoemde word só beskryf: "Die harde klippannetjies in die strate vang gewoonlik in die reëntyd 'n klompie water op. Die water word later sout en as dit heeltemal weggedroog het, bly daar 'n soutlagie op die harde grond oor. Dit is die gemsbok se poeding." (p. 85)

Soos uit bogenoemde natuurbeskrywings blyk, kom voëls, soos die brandkopkorhaan en kiewiet, telkemale in die beskrywings voor. Ander voël- en diersoorte wat beskryf word, is die volstruis (p. 85 en p. 121), kwêvoël (p. 107), wildehond (pp. 105 — 106), springhaas (p. 77), vlermuis, naguil (p. 78), steenbok (p. 81 en p. 108) en die gemsbok (pp. 82 — 86).

Otjitenda, die "buiteplekkie" waar die gebeure afspeel, word geteken as 'n tipiese plattelandse "gehuggie": "... daar was benewens die skool en poskantoor, ook 'n polisiekantoor, 'n winkel, 'n hotel met 'n dranklisensie, en les bes 'n garage. Plus natuurlik een of twee afgetrede boerepare, heelwat geld, genoeg skuld en te veel skinderstories." (p. 5) In aansluiting hierby word 'n dans by die plattelandse hotelletjie só geteken: "Op die hotelstoep brand die liggies geel deur die sigaretrook. Die konsertina hyg na sy asem, raak 'n slag weg onder die ghitaar en bars dan weer met 'n lang kreet die oopte in. ... 'Trek hom oooooop!' daver dit van die dansvloer af." (p. 70) Ander plattelandse en plaasbeelde en -gebruike wat voorkom, is byvoorbeeld die eet van gemsboklewer in die veld en die maak van biltong net

nadat die bok geskiet is (*p. 84 en p. 89*); die "vredige" Sabbatstilte om die plaasopstal (*p. 90*); die vars koffiereuk om die kampvuurtjie (*p. 117*); en die geluid van die windpomp en water wat uitgepomp word: "Ver weg hoor ek nog die windpomp se bekende klik, soos die noordewind hom omswaai en dan deur sy ribbes blaas. Dan is dit die reëlmatige klik-klak, klik-klak soos die wiel draai. Ek hoor hoe die water in die dam val. Die pyp spoeg 'n dik stroom uit. Dit val met 'n plons, maar dan word die stroompie al dunner. Wanneer dit 'n drupstraaltjie bereik, gorrel dit weer in die pype en 'n nuwe straal bars voor uit." (*p. 113*)

Helmuth Sonnekus word beskryf as "'n doodgewone Suidwes-boer met 'n redelike goeie plaas aan die soom van die Kalahari." (*p. 5*) Hy ken die Kalahari (*p. 118*) en al die aktiwiteite wat aan 'n karakoelboerdery eie is, soos die keelafsnij en afslag van die lammertjies (*pp. 5, 33 en 43*) en die sortering van velletjies (*p. 27*); hy weet hoe om met 'n motor oor die duine te jaag (*pp. 114 — 115*); hy kan goed perdry; en hy ken die fyner kunsies van die veld, soos om 'n vuurtjie aan die gang te kry (*p. 116*).

In hierdie werk dra Frans van Zyl die besondere bekoring van die Kalahari se duinewêreld aan die leser oor.

2.10 Doc Immelman

Verhale uit Suidwes (Kaapstad: HAUM, 1959)

In dié bundel van Immelman is elf kortverhale opgeneem. Slegs die laaste verhaal, "Kitaar-Samuel", handel oor Angola. Die res is almal Suidwesverhale. In "Oom Petrus en die leeu" word vertel van Victor wat vir sy swaer Petrus, vir wie hy as "die vrotste jagter in die ganse gebied van Suidwes-Afrika" beskou (*p. 1*), 'n poets bak deur 'n dooie leeu in die gras te versteek. Toevallig is daar regte leeus op dié spesifieke plek en die "poets" loop byna op 'n tragedie uit. 'n Man (dr. Alan Smuts) wat 'n lang tyd tussen die Boesmans woon, 'n eland (die "totem" van die Boesmans) skiet, deur die Boesmans vervloek word, en aan die einde deurboor word deur 'n elandhoring teen die muur, is die tema van "Die tyd van die Eland." "Droppers is dodelik" is die verhaal van 'n jong man wat sy oog het op die dogter van

boeremense in die Tsumeb-distrik. Ná 'n ystervarkjagtery, waarin haar drie boeties dit so bewerk dat hy die gesin se hond vir 'n ystervark aansien en dié met 'n dropper doodslaan, is hy sy mooi kwyt. In "Die groot sand" word vertel van twee mans, Willem Els en Paul Venter, wat die Namib ingaan op soek na diamante. In 'n poging om meer water vir homself te hê en ook al die diamante, skiet Els vir Venter dood, maar skiet in die proses ook die waterkan vol gate en bring homself daarna om die lewe. "Biltong, los koeëls en wildebeeste" is 'n draakstekery met die jagters uit die "Unie" wat Suidwes gedurende die wintermaande kom plattrap: "Vir ons mense in Suidwes is die jagtyd 'n angsvolle periode. Enige tyd van die dag of nag kan die boer 'n swerm gewapende mense op sy werf verwag ... . Daar kom mense by jou skiet van wie jy nog nooit gehoor het nie; 'n vriend van 'n neef en 'n neef van 'n vriend. Iemand se oom uit Clanwilliam, 'n ander se buurman uit Keetmans. Oues en jonges, grotes en kleintjies ... ." (p. 46) "Oom Jan en die 1 000 karaat" is 'n storie binne 'n storie. Die ek-verteller gaan by oom Jan jag en daar vertel laasgenoemde hoe hy (Oom Jan) in Mariental se wêreld byna by 'n onwettige diamanttransaksie betrokke geraak het. Ook "Oom Jan skiet die kommissaris" is 'n storie binne 'n storie. Oom Jan en die ek-verteller was in Grootfontein om besigheid te doen toe oom Jan 'n ou vriend, Malcolm, raakloop. Op pad terug kry hulle (Oom Jan en die ek-verteller) teëspoed met die motor en moet in die veld slaap — dié nag vertel oom Jan van die episode toe hy en sy vriend Malcolm in 1931 onwettig in die reservaat gaan jag het. In "Die groot duikers" word die verhaal van ene Busch en sy geselskap wat op Koorts se plaas gaan jag, vertel. Koorts bou 'n wrok teen Busch op as gevolg van verskeie redes. Wanneer hulle duikers gaan jag, bewerk Koorts "'n ongeluk" waarin Busch sterf. 'n Seun, Basie, wat dolgraag saam met sy pa wil gaan leeujaag, nie mag nie omdat hy nog te klein en dit te gevaarlik is, en toe op sy eie 'n luiperd skiet en homself as man bewys, is die tema van "Twee skote teen dagbreek". In "Die geweer" word vertel van 'n boer in die noorde van die land wie se seuntjie deur 'n Tjimba, wat uit die gevangenis ontsnap het, gevange geneem word. Van bogenoemde verhale sê 'n resensent die volgende: "Die meeste is jagverhale, hier en daar deurspek met 'n bietjie liefde en mooi nooiens. Die avontuur-gees ontbreek nêrens nie."⁵³

Die verhale speel teen die agtergrond van verskeie dele in Suidwes af: die meeste daarvan in die noorde (Tsumeb, Grootfontein en Otjiwarongo); ook in die sentrale deel, Boesmanland, die Namib-woestyn en Mariental se wêreld. Dus: 'n "kleurryke agtergrond."⁵⁴

Verskeie eienskappe van die Suidweslandskap kom na vore. Suidwes word geskets as 'n droë wêreld (p. 58) van ongekennde hitte ("Hittigolwe het oor die duine galop en die horison verbrokkel"); 'n wrede, gevoellose wêreld van "sand en son en dors" (p. 37); 'n wêreld met swak paaie (p. 82); en 'n wêreld van "vernietigende sand": "Els het wakker geword en die skreeuende wind gehoor en die bytende sand teen sy gesig gevoel. Hy het die kombers oor sy kop getrek en nader aan die klip geskuiwe. Af en toe het hy ingesluimer, maar telkens wakker geskrik hygende na asem, met die geluid van die wind in sy ore en die mokerende sand teen die kombers om hom." (p. 42) In teenstelling met bogenoemde, word Suidwes ook geteken as 'n waterryke wêreld (p. 82) met fris, helder oggende ("... die dou was nog blink op die gras en die veld was groen en fris en skoon.") (p. 4); en 'n jagparadys: "Iewers doer ver, op die Etosha-grens, is sy oom se plaas waar die eland- en gemsboktrope op die Makalanivlaktes wei; waar die Boesmans nog wild loop en die groot leeu kom bees vang." (p. 77)

Die invloed wat die land op die mens het, is uiteenlopend, soos uit die volgende gedeeltes afgelei kan word: "Baie mense het al die Sperr ingegaan. 'n Paar van hulle het uitgekom. Party skatryk; ander gebroke en waansinnig." (p. 38); "Die twee mans het langs mekaar gelê ... . Hul lippe was rou en opgeswel, hul gesigte en hande stukkend en rooi van die vretende sand." (p. 42); "Ons het geëet: tarentaal, elandtong, aartappels, rys, komkommerslaai, brood en koffie. Daar was nie 'n spyskaart nie en ons het nie servette gebruik nie. Ons het gesels en die kinders het gelag en geraas en die honde het op die stoep gelê en bene kou. Die ou, rustelose gevoel was weg. Ek was tuis." (p. 53)

Die boom- en grassoorte wat genoem word, is dié wat in die noorde van die land voorkom, soos olifantgras (p. 5), swart doring (p. 4), tambotie (p. 26 en p. 98), maroela (p. 92 en p. 53), makalani (p. 46) en hardekool (p. 32 en p. 77).

Die tipiese atmosfeer eie aan die plattelandse dorpie word geskets, soos blyk uit die volgende beskrywing van die "saamtrek" van boeremense op 'n Saterdagoggend by die hotelletjie op die dorp: "Almal was daar met hul vrouens en kinders. Die mans het teen die toonbank gesit, hul bier gedrink en gesels oor die reën en roompryse en veesiektes en ongediertes en die vooruitsigte vir volgende jaar se oes. Die vrouens en kleingod het by die

tafels verder weg, en op die stoep gesit waar hulle na die reën kon kyk. Daar was 'n gebabbel en gelag en die gewone argumente en grappies van boere wat Saterdag dorp toe kom." (p. 90)

Plattelandse gebruike uit daardie tyd is byvoorbeeld die "lap" van eseltuie (p. 26) en dat wit en swart kinders op die plase groot speelmaats was: "Vir hom, die enigste kind op 'n Suidwes-plaas, is dit natuurlik dat die Hottentotte sy speelmaats is. Die drie seuns was omtrent ewe oud, hulle het van die wieg af saam grootgeword; klei-osse gemaak, voëls gejag met rekke, en wippe gestel vir tarentale." (p. 76)

Die meeste mense wat geteken word, is "mense ... wat nie te veel waarde heg aan binneveermatrasse en styweboordjies en koerante nie." 'n Voorbeeld daarvan is oom Jan in "Oom Jan en die 1 000 karaat" — 'n onverskrokke avonturier en jagterpionier, 'n man wat dié wilde wêreld getem het: "Die oubaas het in sy tyd die springbokke en gemsbokke van die Kalahari deeglik laat les opsê. Hy het die moerasse en bosse en woestyne van Afrika deurgetrek; baie keer met slegs 'n geweer en 'n kombers. Hy was prospekteerder, kroegman, transportryer, soldaat ... . Hy het ivoor gaan haal in Angola en die kraagmannetjies opgedreun in die Omaheke toe Grootfontein nog 'n sendingkerkie was. Hy het 'n boerwa met 'n span van twintig gedryf vir Von Trotha teen die Herero's en sy Mauser warm geskiet ... . Ek dink hy het in sy besit die grootste buffelhorings wat ooit uit Luangwa gekom het. Hy is van die laaste van die ou avonturiers en jagpioniers van Afrika ... . " (pp. 52 — 53)

In aansluiting hierby word tipiese jag- en kampvuurtonele geskets, soos die volgende: "In sy verbeelding sien hy sy pa se kamp onder die tamboties; die mans se gesigte rooi in die gloed van die hardekoolvuur, vuiste om hulle pype geklem; groot Mauserpatrone wat blink op hulle kakiejagbaadjies ... ." (p. 81); "Die namiddag het ons geslaap en koffie gedrink en die jeep gelaai, en toe die skemer kom, was ek en oom Jan tussen die tamboties agter die brakke. Ek het 'n mooi koedoe omgekap en ons het biltong gesny en dié in die vel toegedraai. Die oubaas het my weer gewys hoe om jagterskos te maak: fynlewer en niertjies en uie in die omgedopte vetderm op die kole. Ons het geëet en teen die komberse gaan lê en rook." (p. 53)

Die vernaamste diersoorte is dié wat inpas by bogenoemde "jagtersbeelde" en eie was aan die Suidwesjagveld toe dié wêreld nog wild en ongerep was, soos die leeu en die luiperd: "Ek kon sien hoe die groot geel-maanhaar 'n halwe sirkel om die mans hardloop en gaan staan. Ek het my pa se Mauser deur die relings gedruk en toe die leeu homself opraap om te storm, het ek hom deur die kop geskiet. Die geweer het my terug en plat geskop en my ore het soos sonbesies gesing." (p. 5); "Die groot luiperd op die rotslys kyk aandagtig na die velbaadjie van die seun teen die groot klip. Die ou kat krul sy swart bolip en ontbloot die vuil-geel slagande. Twee maal piets hy sy lang stert teen sy oorgehaalde agterbene. Toe die groot kat spring, gly die seun se voet. Hy begin die gladde rotswand afgly en die luiperd se naels skeur deur die leerbaadjie in die vleis van sy bo-arm." (pp. 83 — 84)

Van die inheemse bevolkingsgroepe, word die meeste aandag aan die Kung Boesmans gegee. Die volgende eienskappe van hulle kom ter sprake: " ... hulle bo-menslike uithouvermoë, hulle bekorende volkskunde en hulle eenvoudige en praktiese geloof ... hulle danse, hulle familieleme en hulle wonderlike vermoë om spoor te sny en te jag." (p. 14)

'n Resensent vat die aard van die verhale só saam: "Met die magtige uitgestrektheid en die barre grootsheid van Suidwes-Afrika as milieu, gee die skrywer ons ... heel lesenswaardige verhale, wat wissel vanaf spannende jagverhale in die bergewêreld tot bloedige moord op die diamantspoor in die blakende Namibwoestyn, van galbitter wraakgedagtes tot sprinkelende humor en skerts."⁵⁵

3. SLOTOPMERKING

Die skrywers van Vyftig sien Suidwes onder meer as 'n wêreld waar die rasse-vraagstuk aktueel is; as 'n wêreld wat geweldige opofferings van die mens verg; as die tuiste van die woestynmense, die Boesmans, waar hulle hul gebruike en gelowe uitleef; as 'n wêreld met die mooiste natuurskoon en natuurwonders; as 'n wêreld met ruimhartige, vriendelike mense; en as 'n wêreld waaraan die mens besonder verknog raak.

Endnotas

1. J.S. Watt, *gesprek met A. Meyer, 4 Julie 1989.*

2. 66 Persent van blankes in Suidwes het Afrikaans as huistaal, Die Suidwester, 9 Augustus 1958.
3. Afrikaans in Spoorweë was skromelik verwaarloos, Die Suidwester, 2 September 1953.
4. Afrikaans kry erkenning, Die Suidwester, 13 September 1958; Die Afrikaanse taal word geskend, Die Suidwes-Afrikaner, 2 Oktober 1964; Die Afrikaner het sy stryd al gewen, Die Suidwester, 25 Julie 1969; Albei tale moet in stadsraad gebesig word, Die Suidwester, 7 Maart 1951; Ons lesers aan die woord: Geen Afrikaans in bioskoop, Die Suidwester, 14 Maart 1951; Ons lesers aan die woord: Wat het geword van die Afrikaanse patriot?, Die Suidwester, 3 Augustus 1966; J. van Rooyen, Ons lesers aan die woord: Kultuurmense, waar is julle?, Die Suidwester, 25 Augustus 1956.
5. Teen alles wat Afrikaans is, Die Suidwester, 19 Julie 1952.
6. Eentaalskole en Duitse moedertaal ingevoer te word, Die Suidwes-Afrikaner, 5 Oktober 1950; Eentaalskole Suidwes se voorland?, Die Suidwester, 28 September 1950; Enkelmedium vervang dubbelmedium in alle staatskole, Die Suidwester, 12 Oktober 1950; Ingrypende maatreëls van Nasionale bewind, Die Suidwester, 7 Oktober 1950; Moedertaalonderrig in skole aangeneem, Die Suidwester, 20 September 1950; Ouers het dubbelmedium afgekeur, Die Suidwester, 1 April 1950; Waar ouers oor moedertaal besluit het, Die Suidwes-Afrikaner, 6 April 1950.
7. Die taalfees, Die Suidwester, 23 Mei 1959.
8. L. van der Westhuizen, Die wonder van Afrikaans, Die Suidwester, 29 April 1959; L. van der Westhuizen, Die wonder van Afrikaans, Die Suidwester, 2 Mei 1959; L. van der Westhuizen, Die wonder van Afrikaans, Die Suidwester, 6 Mei 1959; L. van der Westhuizen, Die wonder van Afrikaans, Die Suidwester, 13 Mei 1959.
9. Afrikaanse boek geniet min aanvraag, Die Suidwester, 30 Julie 1958; Afrikaanse boek moet meer gelees word, Die Suidwester, 17 September 1958; Biblioteekboeke verduur ongelooflike dinge, blaai word soms uitgeskeur, Die Suidwester, 2 September 1959; Boekeskat van dekade sestig, Die Suidwester, 14 November 1969; Goeie nuwe Afrikaanse boeke by biblioteek, Die Suidwester, 18 Desember 1963; Goeie nuwe Afrikaanse boeke, 'n kersgeskenk, Die Suidwester, 7 Desember 1963; Het Afrikaanssprekende min belangstelling in biblioteek?, Die Suidwester, 8 Junie 1966; Interessante nuwe boek oor Suidwes, Die Suidwes-Afrikaner, 28 Junie 1966; Nuwe Afrikaanse boeke in Windhoek openbare biblioteek, Die Suidwester, 22 Desember 1964; 500 nuwe boeke in die Windhoek openbare biblioteek, Die Suidwes-Afrikaner, 21 Desember 1965; Waarom lees ons nie?, Die Suidwester, 30 Julie 1958; Die wat nie lees nie moet hier lees, Die Suidwester, 22 Julie 1961.
10. A. Blaauw, 'n Kalahari-skets, Die Suidwes-Afrikaner (byvoegsel), 5 Desember 1958; J.J. Botha, 'n Seun is ons gebore, Die Suidwester, 23 Desember 1953; J. de Hof, Die dood op hulle hakke, Die Suidwes-Afrikaner, 31 Julie 1959; De Wet Hofmeyr, Blonde dinamiet, Die Suidwes-Afrikaner, 23 Oktober 1959; B. Knight, Aandster oor die goudkus, Die Suidwes-Afrikaner (byvoegsel), 5 Desember 1958; L. Naudé, Donkere verlange, Die Suidwes-Afrikaner (byvoegsel), 11 Desember 1959; H. Smit, Arme Fidel, Die Suidwester, 4 Desember 1954; D. Smuts, Sy concerto, Die Suidwes-Afrikaner, 9 Desember 1950; V. Starret, Die gelukkige verposing, Die Suidwes-Afrikaner (byvoegsel), 11 Desember 1959; G. Walters, Vloek in die poort, Die Suidwes-Afrikaner, 24 April 1959.
11. A.J. Pienaar, Ruimte, Pretoria: Die Keurbiblioteek, 1950, pp. 3, 28 - 29, 45, 50, 58, 60, 63, 72, 88, 104, 109, 139, 159, 183 en 203
12. *Ibid.*, pp. 88, 118, 137, 142 en 147.
13. *Ibid.*, pp. 3, 17, 39, 51, 113, 142 en 205.
14. *Ibid.*, pp. 91, 155, 164 - 165 en 183 - 184.

15. *Ibid.*, pp. 92 - 93 en 212 - 213.
16. *Ibid.*, pp. 54, 63, 99, 156 en 184.
17. *Ibid.*, pp. 23, 29, 55, 60, 71, 85, 140 en 161.
18. Op die boekrak, Tempo, 27 Januarie 1984, p. 7.
19. R. Antonissen, Die Afrikaanse letterkunde van aanvang tot hede, tweede hersiene druk, Kaapstad: Nasionale Boekhandel, s.a., pp. 172 - 173.
20. Jeanette Ferreira, Schoeman verdien beter vertalings, stewiger verhaal, Die Vaderland, 26 Augustus 1982.
21. Dr. Schoeman oor die Boesmans, Die Burger, 15 Desember 1961.
22. P.J. Schoeman, Jagters van die woestynland, Kaapstad: Nasionale Boekhandel, 1951, pp. 10 - 11, 32, 34 - 36, 65 - 68, 82, 88, 92 - 94, 112, 117, 130 - 131, 139 - 140, 142, 144, 146, 150, 159 - 160, 175, 182, 207 en 212.
23. *Ibid.*, pp. 25, 95 en 112 - 113.
24. *Ibid.*, pp. 26, 28, 32, 42, 50, 124, 157, 165, 194, 205, 207 en 215.
25. *Ibid.*, pp. 3, 31, 42, 71, 78, 128, 130 en 184.
26. Dr. Schoeman oor die Boesmans, Die Burger, 15 Desember 1961.
27. F.V. Lategan, Toneelstuk by die Van Riebeeck-fees, Die Taalgenoot, April 1952, jg. 21, nr. 5, pp. 18 - 19.
28. Die jaar van die vuur-os, Die Volksblad, 9 Augustus 1978.
29. Lategan, Die Taalgenoot, pp. 18 - 19.
30. *Ibid.*
31. *Ibid.*
32. Vincent van der Westhuizen, Die Wit Vrou van die Brandberge, Die Suidwester, 13 September 1952.
33. Vincent van der Westhuizen, Die Kaiser Wilhelm-kop, Die Suidwester, 17 September 1952.
34. Vincent van der Westhuizen, Die boerenooi van Suidwes, Die Suidwester, 18 Oktober 1952.
35. Vincent van der Westhuizen, Bronsruter, wat sien jy daar?, Die Suidwester, 22 November 1952.
36. Vincent van der Westhuizen, Eindplaas, Die Suidwester, 14 Februarie 1953.
37. Vincent van der Westhuizen, Weerlig oor Windhoek, Die Suidwester, 27 Februarie 1954.
38. Vincent van der Westhuizen, Die rustelose, Johannesburg: Afrikaanse Pers-Boekhandel, 1956, p. 25.

39. *Ibid.*, p. 26.
40. *Ibid.*, p. 17.
41. Vincent van der Westhuizen, *Altyd Suidwes-Afrika*, SWA Jaarboek, 1959.
42. Johanna Bouwer, Boesman, Standpunte, Oktober/November 1956, p. 1.
43. Johanna Bouwer, Plaasnag in Suidwes, Tydskrif vir Letterkunde, Desember 1956, p. 29.
44. Johanna Bouwer, Stad, Tydskrif vir Letterkunde, Desember 1956, p. 27.
45. Johanna Bouwer, Aandtrein Windhoek / Gobabis, Standpunte, Oktober 1959, p. 10.
46. Johanna Bouwer, Panorama langs die ver pad, Standpunte, vol. 13, Oktober 1959, pp. 8 - 9.
47. Johanna Bouwer, Uit die Namib, Standpunte, Oktober 1959, p. 7.
48. P.J. Schoeman, Waar ver winde waai, grootdruk, Pretoria: Daan Retief, 1987, pp. 62, 66 - 67 en 127.
49. *Ibid.*, pp. 74 - 83, 307 - 315 en 330.
50. *Ibid.*, pp. 119, 376, 384 - 386, 390 en 394.
51. *Ibid.*, pp. 135 - 138 en 178 - 208.
52. Duineveld-roman met Suidwes-agtergrond deur gebore Suidwester, Die Suidwester, 23 November 1957.
53. Twee boeke van Suidwesters verdien wye leserskring, Die Suidwester, 18 November 1959.
54. Doc Immelman, Verhale uit Suidwes, Kaapstad: HAUM, 1959, flapteks.
55. Nuwe boek ontvang, Die Suidwes-Afrikaner, 4 Desember 1959.

HOOFSTUK IV

DIE SESTIGERJARE

1. INLEIDING

Die sestigerjare was 'n vrugbare tyd op die terrein van die Namibies-Afrikaanse literatuur. In dié hoofstuk word 36 bundels prosa (wat drie bundels kortkuns, 'n reisverhaal, 'n historiese roman en 'n jeugverhaal insluit) en drie digbundels wat in dié dekade verskyn het, geïdentifiseer en bespreek. Die persoon wat die meeste bydraes gelewer het, is Doc Immelman, van wie 12 werke gepubliseer is; daarna volg Jan van der Post met tien werke en P.J. Schoeman met vier. Tafelberg (tien werke), Human & Rousseau (nege), Voortrekkerpers (ses), HAUM (vier), Nasionale Boekhandel (drie), Willem Gouws, Unie Boekhandel, J.P. van der Walt, Afrikaanse Pers-Boekhandel, John Malherbe en Buren Uitgewers (een werk elk), was verantwoordelik vir die publikasie daarvan.

2. NAMIBIES-AFRIKAANSE LITERATUUR

2.1 P.J. Philander

Vuurklip (Kaapstad: Nasionale Boekhandel, 1960)*

Bogenoemde is 'n reeks epiese gedigte waarin Philander 'n belangrike stuk voorgeskiedenis van Suidwes uitbeeld — hy vertel deur sy poësie die verhaal van die bloedige gevegte tussen die inheemse bevolkingsgroepe in Suidwes gedurende die eerste helfte van die negentiende eeu. (In die bespreking wat volg, word die inhoud van die werk met die geskiedskrywing vergelyk.)

Vuurklip gaan so ver terug as die tyd toe die Oorlams-Hottentot Jager Afrikaner die slaaf

---

* *Aanhalings uit en verwysings na die tweede druk (1963) van genoemde bron.*

van 'n blanke boer, Pienaar, in die Kaapkolonie was. Die juk van slawerny het swaar op Jager Afrikaner en sy mede-slawe gerus en skynbaar het die plan om te ontvlug en selfs te moor in die proses, lank in sommige van hulle "gesmeul", maar dit is weer "doodgepraat" deur ander:

*Op donker aande word my planne
koud gepraat om hopies as:
'Vorentoe by vertrapte soutpanne
sal julle verlang na oogbanke gras' (p. 5)*

Dié "smeuling" het egter weer na die oppervlakte gekom ("Die flitsing in sy potblou oë / slaan die ou smeuling weer aan brand") (p. 7), en op 'n dag, tydens 'n loongeskil tussen Pienaar en sy werksmense — van wie Jager die leier was — is die blanke boer deur Jager se broer Titus doodgeskiet:

*My velskoene knars tot voor sy deur,
sy koper klopper skel die stilte,
sy lanternlig ritteldans op my geweer ...
daarna 'n geblêr van skape teen die bulte.*

*Toe ek hom opsy sleep
oor die gladde vloer
het sy oë onder die bloedstreep
koud wraaklustig nog geloer. (pp. 8 — 9)*

Hierna het Jager Afrikaner Pienaar se wapens en vee gebuit en na die geweste van die Oranje-rivier getrek, waar hy 'n rowerbestaan gevoer het. Hoewel die Kaapse goewerneur "'n prys op sy kop gesit" het, kon hulle nie daarin slaag om hom vas te trek nie, en hy en sy mense het ná 1800 oor die Oranjerivier getrek en hulle op Blydeverwacht gevestig.¹

In dieselfde tyd het die Duitse sendelinge, wat in diens was van die Londense Sendinggenootskap, in dié gebied bearbeiding begin doen (p. 10 en p. 13). Ene L.A. Ebner, 'n sendeling wat in 1813 na Suid-Afrika gekom het, se werk is met welslae bekroon toe Jager en sy gesin in 1815 deur hom gedoop is.² ("Miskien kan al die elemente / en geeste kleinlik beperk / word as ons ook in watente / onself met die Bybel versterk.") (p. 12)

Ná Jager se dood in 1823³ ("’n Klompie klippe, kwarts, sand, / en vlak onder, verrimpel en geplooi / verteer hy in die bokors van sy land / met die boegoepoeier in sy graf gestrooi.") (p. 15), is hy deur sy seun Jonker opgevolg, wat ná rusies met sy broers met ’n deel van die stam noordwaarts getrek het. In dié tyd het die Herero’s, wat noord van die Swakoprivier rondgeswerf het op soek na beter weiding, oor die Swakop- en die Kuisebrivier tot by die Visrivier in die suide van Suidwes getrek:

*Sy op die voerpunt met die stomp
en agterna die uitverkore klomp ...
volg net die vuurkolom
tot hulle by groen weivelde kom. (p. 3)*

Die Rooi Nasie (Namas) het Jonker Afrikaner se hulp ingeroep teen die Herero’s, wat dan ook deur Jonker teruggedryf en van hul vee beroof is:⁴

*In die ruimtes noord van Gibeon
het ek met koeëls gebrand
onder die Herero’s; my bataljon
het hulle nakend laat lê op die sand.*

*Na oorlog teen die Mbanderu
deel ek in die massabuit
al moet mens volgens die Woord glo
dis dinge uit die borse uit. (p. 16)*

Op 24 Desember 1842 is vrede tussen Jonker Afrikaner en sy volgelinge, en die Herero’s gesluit.⁵ Dit was egter van korte duur. In ’n poging om sy skuld (800 osse) aan ’n handelaar, ene Morris, te delg, beroof Jonker die Herero’s van hul vee⁶ en betaal die handelaar daarmee. (Laasgenoemde het geweet dat die vee geroof is.)

Kort hierna het die Engelse reisiger en jagter, Francis Galton, in Walvisbaai geland, waar hy verneem het van die toestand in die land. Nadat hy met sendeling Hahn samesprekings gevoer het, besluit Galton om hom as "gevolmagtigde regeringsamptenaar"⁷ voor te doen en maan Jonker tot vredesluiting. Vir ’n ruk het die toestand van onrus in die land baie verbeter, totdat Jonker kort ná Galton se vertrek uit die land, agtergekom het dat hy "bedrieg" is — daarna het hy teruggeval in sy rowersbestaan en wou nooit weer ’n sendeling

by hom toelaat nie. Na bogenoemde episode en ook dié met die handelaar Morris, verwys Philander soos volg:

*Beurtelings met die Bybel en die kolf
nader die sendeling, die handelaar,
maar wie is die skaap, wie die wolf
van hierdie vriendelike paar?*

*Albei is boos, dubbelboos ...
die een vra grond, die ander vee,
tog weet altwee hoe bandeloos
het ons geroof, nou moet ons gee. (p. 18)*

Hierna het Jonker se skrikbewind in felheid toegeneem. Die Herero-hoofman Tjimuaaha, wat op "twyfelagtige wyse die besitter van 'n groot veetrop geword" het, het "die guns van die sterkste man gesoek",⁸ en op dié wyse Jonker se bondgenoot geword teen sy eie mense — die Herero's. Jonker Afrikaner het hom egter nie vertrou nie en het sy seun Maharero as gyselaar gevange gehou en hom wreedaardig behandel. Meer as een keer het hy hom aan die wiel van sy wa laat vasbind ("Maharero geknelter aan die wiel.") (p. 17).

Jonker se gruwelike wandade en wreedhede teen die Herero's word só beskryf:

*wie sou kon droom dat jare later
Winterhoek van my kinderdae verplant*

*sou word op Windhoek in naam;
dat ek die wind sal wees wat skroei,
met donder, bliksem en storm saam
'n vrees in elke hart laat groei?*

*die donker bolywe oral rou
brand met die rooi punt van 'n stok,
deur die okselhare skroei en grou
tot op die ronding van die knok?*

*die voetsole afbrand
deur growwe skurf en snye
en al die tone van kant
maak in halfmaanrye? (pp. 19 — 20)*

Bogenoemde gruweldade het aangehou tot met Jonker Afrikaner se dood op 18 Oktober 1861.⁹

In die laaste lang monoloog in **Vuurklip**, getiteld "Hendrik Witbooi", beskryf die digter die lewe van die Namaleier Hendrik Witbooi, wat Jan Jonker, die seun van Jonker Afrikaner, opgevolg het, en bestempel word as "een van die merkwaardigste figure in die geskiedenis van Suidwes-Afrika."¹⁰

Dié gedig begin by sy kinderjare in Griekwaland, waar hy "naas (sy) oupa lepelgelê (het) by die vuur"; "ver ente oor klippe (ge)draf (het) agter die heuningvoël / of skuins op die kambro af" (p. 22); en "na ... lomerige ure ... / stukkies kwarts bekyk (het) / vir nabliking van die vure / uit 'n onderaardse ryk." (p. 23)

Met verloop van tyd het die Witboois oor die Grootrivier getrek en noordwaarts deur die dorre suide van Suidwes beweeg totdat hulle hul op Gibeon gevestig het:

*Uiteindelik het oupa soos die son
na al die jare van swerwe
tot stilstand gekom op Gibeon
vir die aanlê van sy oudagwerwe; (p. 26)*

Witbooi het begin glo dat 'n "stem" met hom praat; dat hy 'n goddelike roeping het om "as 'n soort verlosser van sy volk op te tree deur die Herero's te onderwerp en dan die Witboois na 'n nuwe land ten noorde van Hereroland te lei."¹¹ Aangesien sy vader, Moses, nog die amptelike kaptein van die Witboois was, kon hy nie onmiddellik uitvoering hieraan gee nie.

Hendrik se aanhang onder die volk het mettertyd gegroei en hy het die kapteinspligte geleidelik oorgeneem (p. 80). In 1884 het hy noordwaarts begin trek met sy gevolg en baie strooptogte teen die Herero's uitgevoer: "Na al my rowertogte vloei / bloed van wagters op die veld / as die Hererotroppe met geloei / in my donker kloue wegs melt." (p. 27)

Nadat hy van die Hottentot-kapteins wat hom vyandiggesind was, om die lewe gebring het, was hy "Hoofd kapitein van Groot Namaqualand." Onder "die inboorlinge van daardie dorre

sonryke land was daar niemand wat sy gesag betwis het nie.¹² Die bedreiging vir sy gesag het uit heeltemal 'n ander oord gekom: Duitsland. In die tagtigerjare van die vorige eeu het die Duitsers hulle in Suidwes begin ingrawe en verdrae tussen sommige van die inboorlinghoofde en die Duitse Ryk gesluit, wat bekend gestaan het as "Schutzverträge", waarvolgens die Duitse Ryk die inboorlingstamme onder sy "beskerming" geneem het.¹³ Witbooi wou nie instem tot so 'n verdrag nie, en die Duitsers het die gewapende stryd teen hom opgeneem. Die Duitse mag onder maj. Theodoor Leutwein het daarin geslaag om hom in die Naukluftberge vas te keer: "Ons kon nie langer die dors / met wit klippies wegsluk;/ die aarde was 'n vlamme kers / toe Leutwein ons uit Naukluft verdruk." (p. 28) Hierna het Witbooi 'n "beskermings- en vriendschapsverdrag" met die Duitse Ryk aangegaan¹⁴ en vir die volgende tien jaar was daar vrede in die land: "Vir tien jaar was daar vrede weer / oor Gibeon, Hoachanas, Okahandja ... / ek moes in 'n koets van voor af leer / hoe 'n opperhoof hom gedra."

Aan die begin van Oktober 1904 het die reeds bejaarde Witbooi weer die wapen opgeneem ("Weer gloei die ou geloof:/ Hierdie land moet skoon / dat ek as enigste opperhoof / met my volk hier vry kan woon.") (p. 29) en ontsettende gruweldade gepleeg:

*Die wêreld is een groot graf
vir elke roeping, elke droom;
ek eindig nou my Dagboek af
in rooi ink onder 'n kokerboom (p. 30)*

Hendrik Witbooi vind dan ook sy einde op die slagveld waar hy soveel gruweldade gepleeg het — in die omgewing van Vaalgras word hy gewond ("Ek is gewond en iemand moet my nou / in die stiebeuel help, dan in die saal; / die bloedvergiftiging kom sekondes nader / met polsing uit my kuitwond op") (p. 31), en 'n uur nadat hy getref is, sterf hy.¹⁵

Aangesien **Vuurklip** die enigste reeks epiese gedigte is wat in dié proefskrif geïdentifiseer en bespreek word, is dit, binne die konteks van dié studie, van besondere belang.

2.2 Rina von Bratt (pseudoniem: Mariël)

Ons trek Suidwes toe (Windhoek, 1960)*

In dié outobiografiese werk, wat uit twee dele bestaan, vertel die skryfster van haar en haar gesin — die Von Bratts van Naauwpoort — se verhuising na Suidwes en vestiging op die plaas "Michael" op die grens tussen die Otjiwarongo- en Outjodistrik, en al die ontberings en swaarkry wat hulle daar beleef het.

Hul verhuising na Suidwes het begin tydens 'n kuier in 1953 by vriende op 'n plaas in die Marientaldistrik. Nadat haar man, Carl, Suidwes vir die eerste keer gesien en verneem het dat daar nog onontginde plase teen 'n billike prys te koop is, was daar geen keer aan hom nie. Sonder dat hulle die plaas vooraf besigtig het, het hulle besluit om na Suidwes te verhuis. Die "groot trek" met al hul aardse besittings het in 1955 plaasgevind, toe hulle met twee trekkers, 'n "tientonwa, een drietonwaentjie, twee skroppe en ... twee lorries" (p. 11) die trekpad aangedurf het.

Die land word beskryf as 'n kaal (p. 33), sanderige, verlate (p. 34), afgesonderde (p. 129), "ver" wêreld (p. 94), waar die dorpe ver uit mekaar geleë is (p. 52); en 'n droë (p. 267), warm¹⁶ wêreld met swak paaie;¹⁷ maar terselfdertyd ook 'n baie interessante wêreld (p. 124 en p. 129) met die mooiste berge (p. 36 en p. 40); 'n bosryke (p. 52), digbegroeide wêreld (pp. 59 en 62 — 63) met pragtige sonsopkomste (p. 152) sowel as sonsondergange (p. 56); 'n wêreld waarvoor 'n mens baie lief kan word (pp. 95 — 96) en wat 'n houvas op 'n mens kry (p. 5); en 'n dankbare wêreld (p. 177) met die mooiste natuurskoon ná reënbuie: " ... ons (kon) ons ... verlustig aan die pragtige natuurskoon op Michael, aan die appelbome wat oortrek is met fyn pers bloeiseltjies, aan die doringbome se welriekende geel fluweelagtige tooi ... ." (pp. 151 — 152)

Spesifieke plekke wat beskryf word en vooruitgang wat daar plaasgevind het, is onder meer Keetmanshoop (p. 40), Mariental (pp. 49 — 50), Otjiwarongo (p. 57), Outjo (p. 68) en Windhoek.

---

* *Dié werk is waarskynlik deur die skryfster self uitgegee.*

Van laasgenoemde word die volgende gesê: "Ek wou hulle so graag die stad gewys het met sy skilderagtige kastele teen die rantjies, sy mooi administratiewe geboue, sy pragtige kerke, sy imposante kerkhof en sy lekker swembad ... ." (p. 51)

Die plaas "Michael" in die Outjo-distrik waar hulle hul gaan vestig, word beskryf as 'n groot plaas van 7000 hektare met mooi natuurskoon en 'n pragtige uitsig op die berge (vanaf die Von Bratts se woonplek) (p. 67): "Die rondawels self het op 'n effense randjie gestaan, sowat 'n myl van die hek wat toegang tot die plaas verleen aan die Suidekant, en dit het 'n pragtige uitsig gebied oor die berge wat die plaas aan die Noordekant in twee sny asook oor die Duitse buurman se berge na die Noordoostekant." (p. 62) Die plaas is geleë in 'n boomryke deel waar die volgende boom- en bossoorte voorkom: wag-'n-bietjie, swarthaak, driedoring, kameeldoring, wilde granaat, trassiebos, wildesering, wilde appelboom, en ook hier en daar die maroela, mopanie en die heilboom (p. 63). Dier- en voëlsoorte wat genoem word, is die jagluiperd (p. 50), jakkals (p. 71), koedoe (p. 101), grysbokkie, steenbokkie, duiker, gemsbok, eland, bosvark, vlakvark, bobbejaan (p. 179), bloukopkoggelmander, tarentaal (p. 143), volstruis (p. 144), reier, wildegans (p. 203), sandhoender, kwêvoël, papegaai, duif, veelkleurige vink en die langbeendrawwertjie (p. 75).

Die klem word geplaas op die ontberings van die Von Bratt-gesin tydens hul verhuising na Suidwes, en veral tydens hul verblyf in die land, waar hulle 'n pioniersbestaan gevoer het. 'n Paar voorbeelde daarvan is die volgende: Op pad na Suidwes het hul voertuie meer as een keer in die sand vasgesit (p. 34 en p. 36) en pap wiele gehad (pp. 37, 54 en 156); hulle het gesukkel om melk vir hul klein dogtertjie in die hande te kry (p. 40 en p. 58); hulle moes stadig ry weens die swak paaie (p. 41); die bestuurders van die trekkers het geen beskutting teen wind en weer gehad nie (p. 45); hulle het enjinmoeilikhede ondervind met sommige van hul voertuie (p. 53), en so meer. Op die plaas aangekom (waar daar darem "twee rondawels van sestien voet deursnit was", 'n sinkdam, krippe, krale, 'n enjinkamer en 'n bouvallige houtgeboutjie) (p. 62), het hulle die eerste aand onder 'n ou wilde appelboom kamp gemaak (p. 60) en op dié manier hul lewe op "Michael" begin, waar hulle onder meer die volgende ervaar het: heel aan die begin moes hulle die een rondawel (die ander een was op die punt om in te stort), wat hulle as sitkamer wou inrig en waar kakkerlakke, spinnekoppe, springgeitjies, muise en slange hoogty gevier het, leefbaar maak (p. 61); water moes aangedra

word vir gebruik (*p. 65*); die rondawel- en tentlewe was ongerieflik (*pp. 129 — 130 en 202*); die kinders moes jonk reeds koshuis toe gaan (*p. 104*); pos het lank geneem om hulle te bereik (*p. 90*); paaie was sleg (*p. 169*) en dit het 'n uur en 'n half geneem om die afstand van 47 myl na die naaste dorp af te lê (*p. 102*); radio-uitsendings was swak — die uitsendings van die "Unie" kon glad nie opgevang word nie (*p. 156*); geld was skraps (*p. 193*); hulle het te kampe gehad met slange (*p. 191*) en muisplae (*p. 194*); 'n dwarrelwind het die rondawel se dak afgewaai (*p. 193*); dit was 'n afgesonderde lewe en hulle het hul vriende in die "Unie" gemis (*p. 129*); onderdele vir trekkers en plaasinstrumente was moeilik bekombaar (*p. 157*); en hulle moes die wêreld mak maak, wat die volgende ingesluit het: plaasbeplanning moes gedoen word (*p. 115*); paaie moes gemaak (*pp. 72 en 116 — 119*), boorgate geboor (*p. 119*) en pype uitgetrek word (*p. 120*); die beeste moes gemerk (*p. 82*) en bewerk word (*p. 78*); stene moes gemaak en 'n huis gebou word (*p. 148*), en so meer. Hoewel al bogenoemde dinge daartoe aanleiding gegee het dat moedeloosheid die skryfster dikwels oorval (*p. 92 en p. 195*) en sy baie na die Karoo en sy mense verlang het (*p. 172*), het hulle tog begin "tuis voel" (*p. 172*) in die land en lief geword vir die land (*pp. 95 — 96*).

Die mense met wie die Von Bratts in aanraking gekom het (onder meer die bure), word bestempel as gasvrye,¹⁸ gawe,¹⁹ hulpvaardige (*p. 81*), liewe (*p. 141*) en onverskrokke mense (*p. 111*).

Verskeie van die inheemse bevolkingsgroepe — onder meer hul gewoontes en gebruike — word beskryf. Saam met die plaas het die Von Bratt-gesin vir ou Max oorgeneem, 'n "interessante ou Sandkaffer" van ongeveer 75 jaar, wat 'n mengelmoes van Duits en Afrikaans gepraat en hulle baie van die land se wild en hul gewoontes geleer het (*p. 63*). Hy word beskryf as 'n "regte natuurkind" met 'n wonderlike uitgebreide kennis van die eienskappe van bosse en bessies. Oor sy woordeskat sê die skryfster: "Ou Max se woordeskat was nie juis uitgelese nie en taamlik blomryk. Tog was hy teenoor my altyd baie beleefd en op sy plek." Hy was ook baie lief vir die sogenaamde "ertjiebier" (*p. 162*) wat die swartmense in Suidwes dikwels maak (*pp. 35 — 36*). Die skryfster gee die volgende "verklarende aantekeninge" met betrekking tot die Sandkaffers: "... die Sandkaffers of Sandveldkaffers soos hulle ook genoem word, (is) 'n stam van die Berg-damara ... , wat vroeër in die Sandveld gewoon het in die dae toe dit nog 'n deel van Betsjoeanaland

uitgemaak het. Hierdie stam het later Weste-toe getrek, maar noem hulself nog steeds Sandkaffers." (p. 160) Van hul ander werkers wat beskryf word, is onder meer Dawid, 'n kontrak-Ovambo en kind van Max se een dogter, en ou Rina, 'n Boesmanvrou wat in die kombuis werk. Dawid word só beskryf: "Hy het taamlik Afrikaans gepraat, alhoewel hy soms die vreeslikste uitdrukkings gebesig het sonder om te blik of te bloos. Sy klere was flenters en met die eerste rit dorp-toe koop ons toe 'n nuwe khaki-broek en 'n goedkoop hempie vir hom waarmee hy baie in sy skik was. Hy was godskreiend vuil ... ." (pp. 73 — 74) Dawid het die Von Bratt-kinders ingewy in die veldlewe en hulle geleer Berg-Damara praat (p. 74). Aan Rina, die vrou wat in die kombuis werk (haar ma was 'n Boesman en haar pa 'n Hottentot) (p. 135), bestee die skryfster 'n hele hoofstuk. Sy beskryf haar voorkoms ("Sy is sowat 32 jaar oud en dra soos al die 'beskaafde' meide hier te lande sulke lang rokke met hope valletjies en 'n klein middeltjie, en daarby 'n bypassende kopdoek.") (p. 132); die kinders se liefde vir haar; en dit wat die skryfster by haar geleer het oor haar mense se gewoontes, gebruike, hul taal, en so meer (p. 132). Die skryfster gee ook interessante inligting oor die Namataal (pp. 134 — 135), Nama-bevolking (pp. 135 — 136) en die Herero's — onder meer die feit dat laasgenoemde op die Tjimba en die Himba neersien: "Die Tjimba en die Himba is Herero-stamme, alhoewel die 'eintlike' Ovaherero op hulle albei neerkyk. Die Ovambo noem vandag nog alle Herero Shimba, maar die Herero bedoel met daardie uitdrukking slegs sy arme volksgenote wat aan bogenoemde twee stamme behoort. Die woord Ondjimba (waarvan Tjimba afgelei is) beteken erdvarke. Die Tjimba word erdvarke genoem omdat hy soos die erdvarke in die grond vroetel om kos te kry. Die woord Himba daarenteen beteken weer grootpraters of mense wat spog. Die Himba het rede gehad om teenoor die Tjimba te spog want meeste Himba het beeste besit waarop hulle danig trots was." (p. 118) Ander kenmerke van die inheemse bevolkingsgroepe wat genoem word, is die mooi drag van die Hererovrouens (p. 137); die feit dat die "wilde Boesmans" dikwels brand stig, van die boere se beeste slag (p. 112) en nie lief is vir was nie (p. 128); en die feit dat die swartmense in die algemeen nie omgee om slegte vleis te eet nie (p. 77), graag ertjebier maak (p. 144), bokke aanhou (p. 134 en p. 165), normaalweg baie kinders het (pp. 160 — 161 en 167), en sommige van hulle lobola moet betaal vir hul vrouens (p. 174). Ook probleme wat die Von Bratts met die swartmense gehad het, soos diefstal (p. 47 en p. 163), bakleiery (pp. 72 en 188 — 189) en dronkenskap (p. 35 en p. 144), word beskryf.

Ten spyte van bogenoemde probleme, heers daar 'n mooi verhouding tussen die Von Bratts en hul werknemers, soos blyk uit die feit dat die werkers vir die skryfster se man met sy verjaarsdag kom sing (*p. 87*); die kinders graag met die swart kinders speel (*p. 157*), en Dawid ('n swart seun in hul diens) klein Nilsie se lekkerste speelmaat is (*p. 106*); ou Rina, die Boesmanvrou, die plak wegsteek wanneer die Von Bratt-kindere slaie moet kry (*p. 133*) en huil as hulle wel slaie kry (*p. 141*); Nilsie 'n klomp geskenke van die werkers op sy verjaarsdag kry (*p. 147*); en dat 'n bees met Kersfees vir die swartmense geslag word (*p. 198*). Wanneer ou Max dan ook aan die einde van die verhaal uit die Von Bratt-gesin se diens tree, sê die skryfster: "Ek het ou Max met lede oë sien vertrek met sy donkiekarretjie, sy bokke en sy beeste en die ou Indoene met die twee kleintjies, en moes 'n paar male die trane uit my oë vee toe hy vir oulaas groet ... ." (*p. 167*)

Die skryfster bring die leser onder die indruk van die feit dat daar selfs in die vyftigerjare nog Afrikaner pioniers was wat dié wilde wêreld moes tem, en watter opofferings daarmee gepaard gegaan het.

2.3 Doc Immelman

Die safari na Omukwai (Pretoria: HAUM, 1961)

Harry Pulver van Pulver-Safari's in Windhoek neem Piet Mylof en sy geselskap (wat drie dames insluit), na Omukwai agter die Rooi Lyn met die doel om 'n dokumentêre rolprent van die Heikum-Boesmans te gaan maak. Hy voorspel vooraf dat die teenwoordigheid van die drie jong dames "moeilikhed" kan veroorsaak. Op Omukwai aangekom, word Harry se voorspelling bewaarheid — intrige volg op intrige. Harry word deur 'n Boesman geskiet, en draai by die dood om, "maar die maan het ook geskyn — en meer as geld was dit wat Harry uit die Safari na Omukwai gekry het."²⁰

Die noorde van Suidwes word geteken as 'n droë (*p. 26*), warm wêreld (*p. 27*) wat ook soms koud kan word (*p. 4*); 'n wêreld met onbegaanbare paaie (*p. 31*); 'n wêreld wat soms swaar reënbuie beleef (*p. 95*); en 'n mooi wêreld (*p. 29*), met pragtige sonsondergange.

Laasgenoemde word só beskryf: "Die son was weg en tussen die maroelas het die aandhemel purper en karmosyn gegloei. 'n Sagte windjie het Omukwai se palmbome laat ritsel en die horingbekvoëls het in die kameelbome geraas." (pp. 55 — 56); "Dun strepies karmosyn en purper wolke glinster tussen die maroelabome en die son hang groot en swanger op die duine." (p. 104)

Windhoek, Namutoni en Löwen Omuramba word kortliks beskryf. Die Windhoek van 1958 word deur die skrywer bestempel as "woelig" en daar word melding gemaak van die Tintenpalast (pp. 11 — 12). Löwen Omuramba word bestempel as die enigste plek in Suidwes waar jy Heikum-, Manketti- en Kung-Boesmans binne honderd myl van mekaar kan teëkom (p. 12), en 'n blik in die aand op die Etoshapan vanaf die toring van die Namutoni-Fort word só geteken: "Op die vlakte maak wildebeeste spookagtige skaduwees in die lig van die halwe maan en op die Ovamboland-pad raas jakkalse." (p. 29)

Die boomsoorte wat genoem word, is dié wat in die noorde van die land voorkom: die maroela,²¹ makalani (pp. 31 — 32 en 49), hardekool (p. 33 en p. 103), kameelboom (p. 56), reusekremetart,²² palmboom (p. 56) en die swarthaak (p. 36).

Harry Pulver, die hoofkarakter en ek-verteller, is byna 40 jaar oud en lief vir Duitse bier²³ en sigare (p. 7 en p. 105); hy het 'n oog vir 'n mooi meisie; hy ken die Boesmans se gewoontes en lewenswyse (p. 44); en word bestempel as die "bekendste grootwildjagter" (p. 8) en "beste gids" in Suidwes (p. 5). Hy beskryf homself as 'n "veelsydige" man, maar totaal "platsak": "O ja, ek ken Suidwes soos die agterkant van my hand. Ek kan Herero, Nama, Boesman en Ovambo praat soos die inboorlinge. Ek kan 'n stormende olifant deur die brein skiet op tien tree. Ek kan 'n spoor sny soos 'n Kung-Boesman. Ek kan 'n leeuvel afslag met een hand en 'n koedoe met 'n oop visier skiet in die lig van die volmaan. Maar ek het nie tien pond in die bank nie en daar is net twee sigare in my koker oor." (p. 1) Sy werk en die omstandighede waarin hy werk, bestempel hy as " ... my soort lewe. Die groot Suidwesbosveld, die diere, die Boesmans, die sonsondergang ... ." (p. 56) Sy mede-safarigangers gee ook beskrywings van hom — hy word gesien as 'n dapper, fris, aantreklike kêrel met koue, staalgrys oë (p. 9) en die "mooiste kaalkop vir die vrouegeslag." (p. 2); en "'n mán in die ware sin van die woord", in wie se oë die Evasgeslag "die weerspieëling van vreemde plekke

en waaghalsige daade en gevaar" sien (p. 24).

Die tipiese kampvuuratmosfera wat tussen die safarigangers heers, word duidelik uit die volgende beskrywing: "Dit is ons laaste aand by Omukwai en elkeen is traag dat dit ten einde loop. Kriek tjrj, paddas kwaak en ver bo die wind roep 'n jakkals. Die kampvuur brand hoog." (p. 105)

Harry se handlanger is 'n Nama met die Boesmannaam "Agarob". Agarob word geteken as "'n getroue ou jong" wat geheg is aan sy "baas." Wanneer Harry vir Agarob sê dat daar nie werk is nie en dat hy liever vir hom ander werk moet gaan soek, anders "gaan die hongersnood jou een van die dae vang", antwoord Agarob: "'Nee-a baas ... . Vir wie sal ek nou anders kan werk?'" (p. 2)

Van die inheemse bevolkingsgroepe is dit veral die Boesmans wat uitgebeeld word. 'n Groepie versadigde Boesmans word só beskryf: "'n Kwartmyl verder kry ons hulle onder 'n kremetart. Hul buike is nog groot geswel van die vorige aand se vleis en die meide is besig om murgbene stukkend te kap." (p. 68) Die hoofkarakter se kennis van die Boesmans blyk uit die volgende beskrywings van hul aard, samestelling, gewoontes, gebruike en tradisies: "Die Boesmans sal nie met 'n leeu slaags raak tensy dit absoluut nodig is nie." (p. 6); "Boesmanvrouens word somer gou oud; of lyk oud ... die Heikum trou nie in hul eie groep nie. Die hele klomp is meer of min verwant aan mekaar. 'n Jong jagter sal sy bruid by 'n ander groep Boesmans gaan soek ... ." (p. 45); "... moet nooit aan 'n Boesman slaan nie — nie as jy wil hê hy moet vir jou iets doen nie." (p. 71); "... een enkele druppeltjie van die gif — 'n druppeltjie so klein dat mens dit beswaarlik kan raaksien — (is) genoeg ... om 'n olifantbul dood te maak ... . Hulle kry dit van 'n kewer. Eintlik van die kewer se papie. Jy druk die papie stukkend en smeer dit aan jou pylpunt ... ." (pp. 113 — 114); "... die Boesmans skiet nie somer op mense met hul pyle nie ... . Hulle is vredeliewende skepseltjies." (p. 114)

Aangesien die verhaal in 'n gebied afspeel waar volop wild voorkom, word heelwat wildsoorte genoem (waarvan sommige beeldend voorgestel word): die kameelperd, wildebees, sebra, springbok, gemsbok (p. 27), koedoe (p. 33 en p. 53), leeu²⁴ en die eland.

Laasgenoemde drie wildsoorte word só beskryf: "Langs die water staan hy, groot, regop, fier, sy spiraalhorings wiegend teen die môrehemel." (p. 33); "Uit die doringe het 'n groot leeuwyfie gekom, selfversekerd, astrant, glansend geel in die môreson." (p. 83); "Toe sien ek hom. 'n Elandbul. Groot, statig, swaar. Hy gaan staan twintig tree van die water en snuif die lug. Hy het onraad gewaar, maar kan nie vasstel wat dit is nie. Toe kom hy af water toe, stadig, doelbewus. Sy groot nekvel swaai los voor hom." (p. 49)

2.4 Vincent van der Westhuizen

Verspreide poësie (1961 — 1963)

Hoewel min, het daar gedurende die sestigerjare enkele Namibies-Afrikaanse gedigte van Vincent van der Westhuizen in die Afrikaanse koerante verskyn.

In "S.W.A." skryf die digter oor Suidwes-Afrika in die jare wat kom, wanneer die land vir hom sal "veryl tot heugenis" en hy " ... sy riefelvlaktes mooier (sal) droom / waar teen die purper aand 'n kokerboom / of swaar mopanie in die wildernis / waghoe ... " In die slotreëls sê hy: "En waar ek kan sal ek verneem en vra, / maar sal ek weet: al gaan die jare om / God hou sy hand oor Suidwes-Afrika."²⁵

In die volgende gedig, "Toe Windhoek ons stad van verlange was", word die gees en atmosfeer van hierdie stad uit die perspektief van 'n verliefde paar beskryf — die Ruitersstandbeeld wat oor die stad uitkyk, die kerkklokke (waarskynlik dié van die Duits-Lutherse Kerk in die "hart" van Windhoek) wat laatmiddag oor die stad beier, die Duitse kastele teen die rante, die oue en die nuwe wat naas mekaar in Kaiserstraat bestaan, en so meer. Dit blyk ook dat die verhouding verby is en dat elke plek herinneringe oproep van dit wat was. Aan die einde van die gedig word Windhoek gepersonifiseer as 'n vrou:

*Vir my is sy jonk, met 'n hartseer pret
en haar oë is die oë van 'n blonde koket.
En so groei haar beeld in my drome vas
soos toe Windhoek ons stad van verlange was.*²⁶

Die laaste van hierdie gedigte, "Geluk, Suidwes", kan as 'n soort "geleentheidsgedig" gesien word en is gepubliseer met die aanstelling van wyle mnr. Wennie (W.C.) du Plessis as Administrateur van Suidwes. In dié gediggie word onder meer 'n vergelyking getref tussen die land en sy nuwe Administrateur: "Geluk, Suidwes! Geluk — hier kom 'n man, hier kom 'n gees, so ruim, so wyd soos jy."²⁷

2.5 Tobie Brümmer

Bestemming Walvisbaai (Kaapstad: Tafelberg, 1962)

Hierdie spioenasieroman handel oor kommunistiese aktiwiteite in Suidwes en speel hoofsaaklik in die omgewing van Walvisbaai af. Vir die span wat deur Karl Schmidt opgelei is "vir die taak van spioenasie en teenspioenasie, is daar net die lewe 'binne', d.w.s. in die gevaar, altyd waaksaam, agterdogtig, eensaam, met 'n Beretta onder die arm ..."²⁸ Op die flapteks word aangedui dat gesellige omgang met medemense, liefde en vriendskap tot die lewe "buite" behoort en vir die spioen verbode is. Klaus van Gent, Schmidt se beste spioen en hoofkarakter in die verhaal, kry opdrag om 'n makker in Walvisbaai te gaan help en word in dié proses in albei "lewes" gedompel, aangesien daar, buiten sy spioenasiewerk wat aansluit by bedrywighede van Russiese vistreilers aan die Suidweskus, ook 'n "skone heldin" op die toneel verskyn.

Die Namib word voorgestel as 'n gebied van stofstorms (*p. 36*), baie wind (*pp. 42 — 43 en 76*) en mooi sonsopkomste (*p. 194*). 'n Treinrit vanaf Windhoek na Walvisbaai word as "vervelig" en "eentonig" bestempel, en Walvisbaai word beskryf as 'n droë, "kleurlose" hawedorp met 'n altyd-aanwesige visreuk, waar alles altyd roes: "'n Sterk reuk, byna 'n stank, waai oor die oop stuk grond oorkant die hotel uit die rigting van die visfabriek aan ... Skuins regs is 'n speelpark, sonder groen grasperke, vir die kinders. In Walvisbaai is nie grasperke nie. Glo net een man op die dorp het 'n grasperk — en twee bome. Hy noem die plekke Kirstenbosch. En alles roes in Walvisbaai. Dit het hy gesien toe hy van die stasie af gekom het. Selfs die klam grond, waar daar nie sand is nie, is met 'n bruin kombers bedek." (*p. 15*) Windhoek, waar die slot van die verhaal afspeel, word as 'n skoon, mooi

plek beskryf: "Die straat ruik skoon en die hemel is blou. Dit is 'n mooi plek, dié Windhoek." (p. 237)

Klaus van Gent, 'n taai man (p. 94) en "die grootste spioenvegter in hierdie land" (p. 67), word geteken as 'n tipiese spioen: 'n onverskrokke, harde (p. 239) en gevoellose man (p. 101 en p. 105); 'n goeie skut (p. 125), wat altyd swaar bewapen is (p. 7); 'n man met "een kans uit tien" om aan die lewe te bly (p. 8); iemand wat altyd onder 'n dekmantel te werk gaan (in hierdie geval dié van 'n orrelverkoper) (p. 18); 'n man wat "die spel ... met die sekel" speel (p. 36) en 'n "dobbelaar met die sekel" (p. 102) is; en iemand wat nie emosioneel betrokke mag raak by ander nie (p. 55).

Die Kommuniste word beskryf as goed ingelig;²⁹ vreeslose mense (p. 197) vir wie 'n ander se lewe niks werd is nie (p. 71); en mense wat moeilik uitgeken kan word (p. 150).

Die enigste verwysing na Suidwesters in die algemeen is dat hulle "dol (is) oor kreef." (p. 46) Inheemse bevolkingsgroepe waarvan melding gemaak word, is die Herero's,³⁰ Kleurlinge (pp. 76 en 82 — 83), Rehoboth-Basters (p. 186) en die Ovambo's (pp. 148 — 150). Daar word onder meer verwys na die "buitengewoon goeie Afrikaans" (p. 149) wat 'n Ovambo-kelner praat.

2.6 W.A. de Klerk

Die verste blou einder (Kaapstad: Human & Rousseau, 1962.)*

Dié werk speel in 1915 af in die groot duineveld, noord en oos van die Auob en die Nossob. Oom Grootben Lombard, Kleinben, Elsie, Koos Oorlog, Ore en Jôl, die Boesman, gaan kamp uit by "Tkeikammases", die Pan-met-die-naam-wat-jy-nie-sê-nie, in 'n poging om die knewel van 'n tier wat so verwoesting saai onder die boere se vee, af te maai. Terwyl die

---

* *Aanhalings uit en verwysings na Tafelberg se 1983-uitgawe van genoemde bron, wat verskyn het onder die titel Kleinben drink die bitterbloed.*

stryd om die tier vas te trek voortgaan, voer Kleinben 'n stryd van sy eie — hy "van wie almal net altyd hond maak." Op dié jagtog "wil hy vir sy pa en al die ander wys hoe die mossie man kan word. Sy pa kan die tier maar kry. As hy net die leeu wat snags so naby die kamp brul kan plattrek ... ." ³¹

Enersyds is dit 'n spannende avontuurverhaal van "'n klein groepie mense in 'n harde wêreld waar die natuur onherbergzaam is en wilde diere 'n voortdurende gevaar (is). Aan die ander kant is dit die verhaal van 'n jong seun wat die man in homself ontdek, van die suiwering van 'n verhouding tussen pa en seun wanneer die seun bewys van watter staal hy is, dat hy deur die bitter dinge aan Afrika gebind is, en die vader toegee dat daar ook ander drange in die mens kan leef as om die natuur te tem en te beheers." ³²

'n Kenmerk van die land wat beklemtoon word, is die feit dat dit 'n harde wêreld is, 'n wêreld waar jy die "bitterbloed" van Afrika moet drink om man te word (*p. 95 en p. 122*): "Hy wat nie kon leer om met heel kiere deur die swarthaakveld te loop nie; hy wat nie sy pad deur die groot eensaamheid van hierdie wêreld kon vind nie; hy wat nie leer om te leef van die woeste, ongetemde veld van Afrika nie, soos hy hier skoon en ongenadig lê, kom die mas nie op nie." (*p. 9*) Dit word ook geteken as 'n warm, ³³ woeste (*pp. 9 — 10 en 59*), wrede wêreld (*p. 39 en p. 59*); 'n ongetemde, ongenadige wêreld; 'n eensame (*p. 9*), afgeleë (*p. 10*) "weggooiwêreld" (*p. 39*), waar 'n mens maklik verdwaal (*p. 103*); maar ook 'n wêreld waarvan die lug "kalm ... oop ... baie groot" is; 'n wye wêreld (*p. 33*) met pragtige sonsondergange (*pp. 47 — 48*) en 'n skitterende naghemel (*p. 12*); en 'n wêreld wat pragtig groen is in die reëntyd (*p. 28*) en waar groot reën kan val: "Daar was darem water dáárdie jaar ... . Sowat het ek nog nie gesien nie. Daar het fonteine uitgekom uit plekke waar ek hulle nog nooit gesien het nie — af ondertoe het die Nossob teen duine vasgeloop en tamaai groot vleie gemaak." (*pp. 106 — 107*)

Die deel waar die verhaal afspeel, het 'n ryk plante- en dierelewe. Die plantegroei wat genoem word, is die hardekool (*pp. 7, 25 en 37*), kameel (*pp. 11, 48 en 98*), sering (*p. 98*), maroela (*p. 44 en p. 105*), withaak, ³⁴ wildesering (*p. 67*), ghnoeibos (*p. 11*), vaalkameelbos (*p. 41*), ghnabos (*p. 73*), netvetbossie, sewejaartjie (*p. 72*), tsamma (*p. 45*), blinkblaar, bloudak en agtdaegras (*p. 10*). Dier- en voëlsoorte wat ter sprake kom, is die tier, ³⁵ gemsbok (*p. 27 en*

p. 99), leeu,³⁶ aasvoël (*p. 43 en p. 81*), volstruis (*p. 29 en p. 40*), koedoe (*p. 68*), jakkals (*pp. 68 en 110 - 111*), steenbok (*p. 40*), kameelperd (*p. 109*), tierwolf (*pp. 111 — 112*), boskraai (*p. 101*) en die uil (*p. 25*).

Dat dié verhaal in 'n ongerepte wêreld afspeel, 'n wêreld wat nog grotendeels "ongetem" is, blyk onder meer uit die feit dat daar nog geen meganiese vervoer was nie (*p. 10*) en dat die mense met "oskarre" oor die weg moes kom (*p. 66 en p. 98*). Tipiese plattelandse gebruike van daardie tyd, soos die nuwejaarsaamtrek "onder die kameelbome in die bedding van die Nossob by Akanous", toe al die mense van die omliggende streke 'n week of tien dae daar deurgebring het, word ook beskryf (*p. 9*).

Dat die mense van dié wêreld die veld- en jaglewe ken, sien 'n mens in gebruike soos die gaarmaak en eet van vetderm en koedoekop in die veld: "Daardie bok lê nog en roggel in sy bloed, dan is hy besig om vet- en rondomderm uit te sny. Ook nie te lank nie, of Jôl moet hout bring en vuur aanlê. Hy wat Koos is, gaan ook nie hier van die moordtoneel weg, eer hy daardie vet- en rondomderm kláár tot die laaste krieseltjie verorber het nie." (*p. 28*); "Hy kyk uit die hoekies van sy oë waar die twee die koedoekop 'n slag deurspoel. Dis om in die sandgat te bêre vir die nag met kole onderin en bo-op. Dis Koos se brekfis môre. Dan gaan hy wydsbeen sit om daardie einste koedoekop. Dan trek hy die velletjies een vir een af. Dan grawe hy die sagte vleis met sy knipmes uit. Die tong, onderkakebeen, al om die ore, die harsings, neus ... ." (*p. 93*)

Grootben Lombard, Kleinben se pa, is "sowel uiterlik as innerlik 'n kragfiguur — die prototipe van die Afrikanerpionier in S.W.A."³⁷ Grootben het "saam met die eeu" daar ver uit die Boland gekom, die " ... Swartlandse grond vaarwel gesê, net omdat hy die roepstem van die verste blou einders gehoor en ook beantwoord het." (*p. 9*) — hy wou Afrika kom help mak maak. Hy word dan ook deur H. Schutte bestempel as 'n "man van durf en daad wat die wilde wêreld met net soveel selfversekerdheid tem as wat hy 'n aanstormende leeu met sy Mauser staan en inwag."³⁸ Kleinben stel dan ook sy pa voor as 'n onverskrokke Afrikanerpionier, groot van gestalte, wat Afrika kom help tem het: " ... niemand kon soos Pa vertel nie; want ook niemand het ooit soos Pa gelewe en ervaar nie. Pa het die ganse Suidwes, en nog veel verder as Suidwes, beter as elke ander mens geken." (*p. 9*); "Oor

veertig jaar het hy hierdie wêreld oop- en mak gemaak. Dis Grootben Lombard." (p. 97); "Dis Pa hier. Dis Grootben Lombard. Dis hy wat hierdie wêreld oop- en mak gemaak het." (p. 119)

Teenoor Grootben staan sy seun, Kleinben, 'n vyftienjarige seun wat klein en tingerig gebou is vir sy ouderdom (p. 7). Kleinben is anders as die ander seuns van daardie wêreld, soos blyk uit die volgende aanhalings: "Die wêreld was vir hom mooi en hy wou liever na die diere kyk as om hulle te skiet. Hy wou liever lees as om te jag ... . Kleinben was nie net tengerig nie — hy was ook baie sensitief en skaam."³⁹ " ... hy is teerhartig, hy hunker na geleerdheid en droom van verre wêrelde."⁴⁰ As gevolg van sy "andersheid" voel hy dan ook minderwaardig: "Waarom, o wáárom is ek nie soos hulle nie? ... ek voel so uitgestoot." (p. 51) Sy pa se optrede en ook dinge wat hy sê, verhoog Kleinben se gevoel van minderwaardigheid en verworpenheid (pp. 7, 40, 76 en 95). Daaruit spruit dan ook sy drang om homself te bewys: "Ek was mossie, ja. Maar baie dae het ek darem in my enigheid, so in my geheime bittere opstandigheid gereken: toe maar, ek sal julle algar nog wys hoe hierdie mossie man kan word." (p. 7); "Daar brand 'n vlam in my. Vandag sal ek almal wys — uit watter hout ook ek gesny is! Kom wêreld, sê ek by myself, ek is gereed!" (p. 70) Vir Kleinben is daar meer as een geleentheid om homself te bewys, te bewys dat hy 'n man is, maar dis "eers aan die einde van die verhaal wanneer hy verdwaal en in sy groot dors die pensmiswater van 'n gemsbok drink, 'die bitter bloed van Afrika', soos sy pa sê, dat hy 'n daad verrig waardeur hy nie net in sy eie oë nie, maar ook in dié van sy pa, man word."⁴¹

Die ander mense wat ook by die pan uitkamp, is "Koos Oorlog" — hy "was ... agtien en had al hardebaard en kon op sy harige bors en sy hangmaag slaan en sê dat hy al vier leeus platgetrek het."; Piet Brand (Ore), 'n man met ore wat soos wawiele weerskante van sy kop sit en 'n dodelike skut (p. 8); die mooie Elsie op wie Kleinben verlief is; en die Boesman Xanab of Jôl, soos hy deur sy mede-kampgenote genoem is. In Kleinben se groot stryd is dit Jôl wat hom bystaan en vir hom 'n vriend is. Van hóm sê Kleinben die volgende: " ... Xanab was die man wat my fyner as al die ander deurgekyk het. Dit het hy gedoen; en so het hy my raad gegee; ook bemoediging op sy manier en in 'n tyd toe ek dit baie nodig gehad het." (p. 9); "Hy is Boesman — en dis ... publiek asof hy spoorsny na 'n mens se hart en na jou kop. Jôl weet wat ek alles dink." (p. 24) Jôl word geteken as 'n

vriendelike mens van die veld ("Jôl glimlag ... sodat sy driehoekgesiggie op duisend plooië trek.") (p. 29) met bruin oë en rimpelwange (p. 113); as 'n kenner van die veld (p. 26 en p. 101), wat "tekens" het vir elke diersoort (pp. 117 — 118); as 'n oplettende, waaksame mens (p. 114) en "die beste spoorsnyer wat nog ooit was." (p. 101); en as 'n goeie storieverteller (pp. 53 — 56). Die mooi verhouding wat tussen Jôl en Kleinben bestaan, blyk uit die feit dat Kleinben hom as sy maat bestempel (p. 26) en sê dat hulle mekaar verstaan (p. 114). Aan die einde van die werk, wanneer Kleinben verdwaal en byna van dors omkom, is dit dan ook Jôl wat hom red: " ... daar kom hy aan — Xanab, die Boesman, die groot man van die Kleinvolkie, hy wat ook my verskrompelde ou lewetjie gered het; hy wat dit nat gemaak het met die water van die lewe — sodat dit weer kan opstaan, in reg en waardigheid." (pp. 122 — 123)

2.7 P.J. Schoeman

Terug op die ver paaie (Johannesburg: Voortrekkerpers, 1962)*

Johan, die hoofkarakter in hierdie verhaal, is terug op die "ver paaie" wat hy veertien jaar tevore saam met die "jong nooi" Tjimaka, wat "diep en mooi spoortjies" (p. 13) in sy hart getrap het, verken het.⁴² Tjimaka (Miemsie) is in dié werk weer saam met hom op die ver paaie, maar dié keer is haar man en seuntjie by, en sy het onder meer gekom "om te sien watter indruk die eerste brul van 'n leeu ná sononder, en die eerste rooidagmôre van die woestynland, op haar seun sal maak ... ." (p. 13)

Soos sy vorige werk, *Op ver paaie*, speel dié verhaal op die ver paaie van Kaokoland af; die ver paaie waarop 'n mens "die natuur ... kan sien lewe en hoor lewe ... ." (p. 19); die ver paaie waarvan hy die volgende sê: " ... die ver paaie is uitdaagpaaie. Hulle daag jou om telkens buite jou eie klein wêreldjie te gaan soek na die groot geheim van lewe en dood ... ." (p. 167) Kalimbo, Johan se getroue "jagkaffer", is weer by om die soektog in hierdie ongerepte en geheimnisvolle wêreld mee te maak.

---

* *Aanhalings uit en verwysings na die vyfde druk (1967) van genoemde bron.*

Suidwes word beskryf as 'n rustige wêreld van groot stilte (p. 12); 'n warm (p. 12), droë wêreld (pp. 15, 29 en 54); 'n bergagtige wêreld (p. 15), wat bestempel word as "'n droomland" vir 'n kind (p. 18); 'n wêreld van diere, voëls en insekte — 'n "voller wêreld ... as dié waarin net mense is." (p. 166); 'n harde wêreld van skerp dorings, droogte en stofpaaie (p. 54); maar ook 'n sagte wêreld, wanneer "die nag oorneem van die dag": " ... vir my is daar in hierdie woestynland iets, iets so onbeskryflik teer ... byna heilig, as die nag oorneem van die dag. Hier waar feitlik elke boom en struik skerp dorings het — hier waar die wêreld droog is en stofpaadjies getrap is, lê die aand 'n sagte hand op alles wat deur die dag so skerp gelyk het. Dis asof 'n Wese groter as die mens ... en groter as die woestyn, met ligte voetstappe verbygaan ... en ons op 'n stil manier vra om Hom deur die aandstiltes te volg na 'n mooi tuin ... ." (p. 54) Suidwes is ook 'n "wildparadys" waar onder meer die volgende dier- en voëlsoorte voorkom: die gemsbok (pp. 15, 171 en 202), kwagga (p. 171 en p. 202), springbok (p. 171), leeu,⁴³ koedoe, wildebees (p. 202), kameelperd (p. 203), steenbokkie (p. 15), renoster (p. 27), vlakvark (p. 15), veldlikkewaan (p. 173), muskeljaatkat (p. 58), muishond (p. 42), kunenevoëltjie (p. 8), tarentaal (pp. 15 en 96 — 97), gompou (p. 15), fisant (p. 193), rooiborslaksman (p. 42), aasvoël (pp. 42 en 44), geelkeelbontrokkie, boskorhaan (p. 42 en p. 44), trouphant, nylgans (p. 95), janfrederik (p. 45), bospatrys (p. 58), sekretarisvoël, wildegans (p. 94) en die kuifkop-hoepoe (p. 46). Plantegroei wat genoem word, is die mopanie,⁴⁴ palmboom, makalani (p. 21) en die masjarraboom.⁴⁵

Johan, die hooffiguur, word geteken as 'n ware veldmens met 'n besondere kennis van die veld- en dierelewe. Dawid verwys dan ook "verlangend" daarna: "'Wanneer sal ek jou en Kalimbo se kennis hê? ... Julle sien 'n renosterkoei met haar kalfie onder 'n mopanieboom en dan weet julle die leeus het haar van haar slaapplek verwilder. Julle hoor 'n klompie katlagtervoëls raas, en dan weet julle waar is die slapende leeus." (p. 37) Johan se kennis van die veld blyk uit sy beskrywing van bome (p. 137), soos die makalanipalm (p. 21); en verskillende dier- en voëlsoorte se gewoontes, soos dié van die leeu,⁴⁶ renoster,⁴⁷ olifant,⁴⁸ gemsbok (pp. 86 — 87), gans (pp. 174 — 175), sekretarisvoël (p. 94) en die trouphant (pp. 95 — 96). Dat hy nie net 'n kenner van die veldlewe is nie, maar ook 'n besondere liefde daarvoor het, sien 'n mens in die feit dat hy bome beskryf as "Vriende wat nie vrae vra nie", en 'n gesprek voer met 'n voëltjie, net soos wat Kalimbo met sy voorvadergeeste praat (p. 9).

Volgens Johan het hy sy kennis van die veld- en dierelewe by Kalimbo, sy ou "jagkaffer", opgedoen en leer steeds van hom: "Ou maat, dis jare se skoolgaan in die veld wat dit meebring. En met 'n leermeester soos Kalimbo leer ek nog elke dag nuwe geheime. Ek leer telkens dat die lewende dier baie interessanter is as die dooie." (p. 37)

Oor Kalimbo se agtergrond en sy verbintenis met hom, sê die skrywer die volgende: "Sy mense noem hulleself Klipkaffers. Ek dink hulle is baster-Hottentotte. Sover ek by hom kon uitvind, kom sy pa van Zoeloeland af. Sy ma was 'n Klipkaffer. Van sy pa het hy die Zoeloetaal geleer, en van sy ma Hottentots of Nama. ... Tien, twaalf jaar gelede het ek vir die eerste keer na die ou mooi rivier, die Kunene, kom kyk. Toe het ek hom raakgeloop. En toe hy hoor dat ek kan Zoeloe praat, het hy my aangeneem as sy baas. Van toe af het hy nog nooit weer vir iemand anders gewerk nie." (p. 224)

Kalimbo word geteken as 'n kenner van die veld- en dierelewe (pp. 5 en 42 — 43); iemand wat dieregeluide baie goed kan namaak (p. 217 en p. 236) en baie goed kan spoorsny (p. 203); 'n wyse ou man (pp. 108 — 181), wat goed stories kan vertel (p. 243); 'n bygelowige mens wat aan voorbodes glo (pp. 8 en 27 — 28) en dikwels met sy voorvadergeeste praat (p. 9 en p. 237); en iemand met interessante sêgoed.⁴⁹ 'n Paar voorbeelde van laasgenoemde is die volgende: "Dan sien sy rooi honde ... ." (p. 27); " ... as baas nie vandag 'n leeu skiet nie, sal baas op donkie se rug ry in die kleinbasie se hart ... ." (p. 26); "... ons sal by die geelmanne kan kom voordat klein perdebytjies vir hulle in die stertkwaste steek en vir hulle wakker maak."; "My baas, dis klip wat voorvadergeeste nog nie uit my hart gerol het nie. Miskien my base moet hier wag dat ek eers gaan oë neersit daar in die bos." (p. 28); "Haar soort, baas Dawid, het nie oop moederhuisie binne nie." (p. 36); "My baas moet die oë agter my rug wees. En as sy kom, moet my baas die warm pitte net voor haar in die grond plant." (p. 42); "Ons moet vir rooihond ... daarmee toemaak ... ." (p. 51); "My baas-hulle moet die manne van die warm pitte reghou. Die bloed in daardie geelvrou se hart is baie warm." (p. 59); " ... as die bloed in ons harte vol rooi kole raak, moet ons nie klein boudjies met groot en harde hand slaan nie." (p. 87) Aan die einde van die verhaal bestempel Johan hom as "... iemand wat ná aan die hart van die Groot Tuin gekom het — wat sy lewe gegee het om 'n seerrug-olifantkalf teen gevaar te beskerm." (p. 251)

Die hegte verhouding wat tussen Johan en Kalimbo bestaan, word só deur Miemsie "verklaar": "... hy (het) seker maar altyd 'n soort bywoner onder sy Klipkaffer-familie gevoel. Hoe kon 'n seun van Tsjaka se mense hom laat geld in 'n land waar hy net met een asgaai moes veg? ... ek kan so goed verstaan waarom hy jou bykans as 'n vader aanvaar het. Toe jy sy vader se taal met hom begin praat het ... ." (p. 225) Aan die einde, wanneer Kalimbo die ver en "alleenpad" (p. 242) van die dood moet loop, vra hy dan ook dat Johan vir hom "die hek (moet) kom oopmaak", en Johan bid tot die Hemelse Vader: "O Vader ... hierdie swart kind van u het gelewe volgens die lig wat hy gehad het ... . Hy het sy lewe gewaag vir 'n verwonde dier. En hy was vir my 'n vriend — amper 'n ouer broer. As hy moet gaan, lê dan u hand sag op hom ... en laat hy stil, sonder baie pyn, op die hoër pad gaan." (p. 240)

In die begin van die werk, sê die Johan aan Danie, die seuntjie van Miemsie: "Ons moet, solank daar nog van hierdie mooi wildsoorte, wilde voëls en wilde bome en blomsoorte oor is, 'n goeie studie van hulle maak. En ons moet dit vir ons nageslagte in mooi boeke nalaat. Dan kan ons kinders, en ook dié van groter Afrika, en van die wêreld, minstens lees; hoe ryk en interessant hierdie land se natuurtuin eenmaal was ... ." (p. 19) Met hierdie werk het P.J. Schoeman iets kosbaars nagelaat, sodat óns nou kan lees hoe ryk en interessant Suidwes se natuurtuin eenmaal was ... .

2.8 Doc Immelman

Die groot maroelas (Kaapstad: Nasionale Boekhandel, 1963)*

'n Tipiese Suidwesplaas en die alledaagse lewe op so 'n plaas is die kern waarom hierdie verhaal geweef is. Dit is die verhaal van Petrus Wagner, 'n veertienjarige plaasseun, en sy mense — sy pa, ma en suster Heidi — op 'n plaas in die noorde van die land. Daar is ook nog Martie, die bure se dogter, na wie Petrus aanvanklik minagtend as "een van daardie Angolas" verwys.

---

* Aanhalings uit en verwysings na die derde druk (1967) van genoemde bron.

Hans Wagner, Petrus se pa, het vroeg een oggend, "toe die maroelas nog swart teen die lug afgesteek het",⁵⁰ sy Mauser geneem om 'n leeu wat in 'n slagyster gevang was, van kant te maak. Onverwags het 'n jong leeutjie sy verskyning gemaak en Hans se been sodanig beseer dat hy vir die res van sy lewe met die been sou sukkel. Die skoot wat Hans na die leeutjie geskiet het, het net sy een oor afgeskiet. Petrus sweer wraak op die eenoor-leeu en sou voortaan elke skoolvakansie na die leeu soek — "Dit is 'n soektog wat oor jare strek — jare waarin die leeu groot word en Petrus 'n man word."⁵¹

'n Resensent bestempel die verre noorde van Suidwes, waar dié werk afspeel, as 'n wêreld "waar die maroelas en die hardekole jou bure en die maanhaar jou jagmaat is ...."⁵² Hierdie wêreld word geteken as 'n ruie boswêreld (*p. 50 en p. 76*) waarin baie maroelas (*p. 28 en p. 76*), hardekoolbome,⁵³ tamboties,⁵⁴ doringbome (*p. 15 en p. 76*) en mopanies (*p. 76*) voorkom; 'n warm wêreld⁵⁵ met vele omurambas⁵⁶ en volop wild;⁵⁷ en 'n wêreld wat afhanklik is van reën: "Hier is alles afhanklik van die reent: die veld, die gras, die bome, die diere en mense." (*p. 25*)

Die plaas van die Wagners, "Omugongo", word beskryf as 'n spogplaas waar dié wilde wêreld ná vele opofferings getem is — alles is "mak en bewerk"; daar is nie meer veesiektes, malaria of ongediertes nie; die Manketti-Boesmans kom nie meer uit Etosha om die beeste met gifpyle te skiet en mielies en staaldraad te steel nie; en daar is draadkampe, hekke, goeie paaie, 'n polisiepos teen die Rooilyn, en die vooruitsig van 'n telefoon die volgende jaar (*p. 93*). Dat hulle steeds probleme ervaar, blyk uit die feit dat Gallamsiekte onder die vee heers (*p. 47*).

Dat die noorde van Suidwes volop wild het en dat daar dikwels gejag word, kan gesien word in talle beskrywings, soos die volgende: "Stadig stappend, geruisloos kom die groot bul uit die hardekoolskaduwees en Petrus trek die sneller stadig en egalig terug." (*p. 58*); "Meteens flits die geel ligstraal van die skietlamp na onder, en Petrus suig sy asem onwillekeurig in. Tussen die jong mielies staan die koedoes, vier, ses, agt. Aan die kante van die ligkring sien hy nog oë blink. Waar moet hy korrel? ... Die naaste bul. Lang nek hoog; groot ore oopgesprei, geweldige spiraalhorings en blinde oë wat na die lig staar." (*p. 34*)

Die skrywer teken ook die tipiese plaasatmosfeer wat aan die Suidwesplase eie is — die stilte, rustigheid en die kenmerkende plaasgeluide: "Deur die gaasvensters kan hy nog een ster sien, en laag oor die tamboties lê 'n dun wolkvlies wat die eerste lig van die nuwe dag weerkaats. Van die beeskraal roep 'n koei lui en stadig en tevrede, en agter die huis kraai 'n hoenderhaan."; "Toe die fynhoutvlamme hoog opslaen, druk Hans Wagner twee stukke dik hout in die stoof en maak die ketel vol uit die wit emmer op die tafel. Hy plaas die ketel op die stoof, wikkel nog 'n stuk hout tussen die vlamme in en drink 'n lang teug water uit die skepbeker." (p. 1)

Die plaas se mense word beeldend voorgestel. Hul taaiheid, opregtheid en hulpvaardigheid word onder meer geaksentueer. Hans Wagner word geteken as 'n ruwe, taai man wat gebrei is deur die elemente. Sy vrou moes baie ontbeer in haar lewe. Sy was byvoorbeeld al 'n middeljarige vrou toe sy die eerste keer 'n yskas gekry het — as geskenk van haar man vir Kersfees. 'n Resensent beskryf bogenoemde twee mense soos volg: "Daar is Hans Wagner, die vooruitstrewende boer met sy tipiese opregtheid en hulpvaardigheid teenoor sy naaste en sy vrou Bettie — die liefdevolle, begrypende moeder vir haar twee kinders Heidi en Petrus."⁵⁸

Ook die nasate van die Dorslandtrek en tipiese eienskappe waaroor hulle beskik, word beskryf. Gert Cloete, Hans se buurman, is 'n nasaat van die Dorslandtrekkers. Oor die feit dat hy vir Hans as "Oom" aanspreek, sê Hans dat "die goeie ou Afrikaanse tradisie — respek vir meerderes — nog streng gehandhaaf word onder die nasate van die Dorslandtrekkers wat teruggekeer het na Suidwes-Afrika." (p. 25) Na aanleiding van die feit dat Petrus na hulle as "Angolas" verwys, berispe sy pa hom: "Gert Cloete is my buurman. Hy is 'n eerlike en opregte en hardwerkende man. Hy is in Angola gebore waar daar nie skole en baie witmense is nie. Hy is 'n eenvoudige en ongeletterde man. Dis nie sy skuld nie. ... dis nie nodig dat jy hom en sy dogter beledig nie." (p. 11) Die skrywer skets dus 'n positiewe beeld van die nasate van die Dorslandtrekkers.

Wat die Afrikaanse boeremense van dié wêreld betref, gee 'n resensent die volgende samevatting: "... stoere Afrikanermense wat die Suidwes-bodem met sy droogtes en goue jare innig lief het." (p. 12)

2.9 Doc Immelman

Vlamme in die Namib (Kaapstad: HAUM, 1963)*

In dié bundel is ses kortverhale opgeneem, waarvan vyf oor Suidwes handel. In die titelverhaal word vertel van 'n Duitser, Erwin Schulz, en 'n vrou (Tiekie Duvenhage), wat per vliegtuig oor die Namibwoestyn vanaf Walvisbaai op pad is na Lüderitz, 'n noodlanding in die woestyn moet uitvoer en groot ontberings deurmaak. "Die wit mure van Namutoni" speel in die Etoshapan af, waar Coen Blignaut 'n ou liefde van hom raakloop. Die volgende verhaal, "Tussenspel op Etosha", speel ook in die Etoshapan af, waar 'n jong wildbewaarder, Gert Labuschagne, 'n opdraande stryd het om homself as volwaardige wildbewaarder en as mán te bewys. "Die opslagkoeël" speel in 1926 af en vertel die verhaal van Hein Kugel wat terugkom na 'n dorpie — nadat hy tronkstraf uitgedien het — om sy pa en broer se dood te wreek. In die laaste verhaal, "Sonder bloed aan my hande", word ook van wraak vertel — die wraak van 'n seun wie se ouers voor sy oë deur 'n rower doodgeskiet is.

'n Groot, wilde (p. 31 en p. 98), genadelose, eindelose (p. 14), eensame (p. 15) en wrede wêreld (p. 14) van uiterstes (p. 125) — dít is onder meer hoe Suidwes voorgestel word. Dit word ook beskryf as 'n sanderige wêreld (p. 17) met groot duine (p. 10); 'n wêreld waar daar vroeër nie paaie, spoorlyne of 'n hawe was nie (p. 31); 'n wildryke wêreld (p. 70 en p. 125) met groot panne in die reëntyd (p. 125); en 'n wêreld waarin 'n mens die mooiste nagte in die veld beleef (p. 72). Die boomsoorte wat genoem word, soos die doringboom (p. 39 en p. 70), hardekool (p. 73 en p. 75), mopanie (p. 76 en p. 77), kameelboom,⁵⁹ baster maroela (p. 76) en tambotie (p. 79 en p. 93), kom almal in die noorde van die land voor. Suidwes word ook geteken as 'n wêreld met 'n ryk dierelewe, waar onder meer die volgende diersoorte aangetref word: die wolf, jakkals (p. 27), kwagga (p. 35), koedoe (p. 38 en p. 83), olifant (p. 44 en p. 76), wildebees,⁶⁰ springbok (p. 70 en p. 75), kameelperd (p. 70), leeu (p. 72 en p. 126), sebra (pp. 83 — 84), hiëna (p. 83), eland (pp. 84 — 85), kwêvoël (p. 88), gemsbok (p. 125) en die luiperd (pp. 65, 87 en 89). Laasgenoemde word só beskryf: "Die luiperd kom uit die lang gras en gaan aan die rand van die oopte staan. ... Hy is al verby die fleur van sy lewe ... . Waar

---

* *Aanhalings uit en verwysings na die tweede druk (1974) van genoemde bron.*

die vel geel moet wees, is dit 'n donker taankleur, en die stippels is swart. Maar hy is nogtans 'n pragdier, en onder die vel golf die spiere, en die stert piets egalig lui, op die grond. Selfversekerd, vreesloos, dodelik." (p. 65)

Min beskrywings van spesifieke plekke kom voor. 'n Dorp wat wel beskryf word, is Walvisbaai: "Die strate is nat en modderig van die nag se mis en die wind waai die reuk van visafval van die inmaakfabrieke aan ... . Hy hoor 'n skip se mishoring treurig brom. Die hyskraan se arms vertoon vaag en spookagtig deur die newels wat die kaai omhul. Hy stap by die klam, verweerde geboue verby en wonder hoe mense op hierdie plek kan woon." (p. 1)

Dat die land in sekere omstandighede 'n vernietigende invloed op die mens kan hê, blyk uit die volgende gedeelte in die verhaal "Vlamme in die Namib", waar gesê word wat die vlieënier, nadat hulle 'n noodlanding moes doen, alles vir sy passasier, Tiekie Duvenhage, wil vertel: "Hy wil haar vertel dat 'n mens nie langer as twee dae in die Namib kan lewe nie; hy wil haar vertel van die verskriklike wind en die bytende sand en die son wat jou skroei en die krag uit jou liggaam suig. En die newels wat jou laat bibber en die eensaamheid en die hopeloosheid ... ." (p. 15) Dít waarvan hy haar wil vertel, ervaar hulle dan ook later in die vorm van 'n sandstorm: "En toe kom die wind ... Eers stadig en egalig. En toe sterker ... . En toe, meteens, hard en wreed en skreeuend. ... Huilend, malend, skreeuend ... sand wat slaan en vreet en aan jou vleis byt en jou vel stukkend slaan ... . So sit hulle langs mekaar tussen die geel sandduine van die Namibwoestyn. Een uur. Twee uur, drie uur ... . Totdat hulle half bewusteloos en rou en bloeiend onbewus vra dat die dood hulle moet verlos." (p. 19)

Die hoofkarakters is onderskeidelik 'n vlieënier wat vir Duitsland in die oorlog "Luftwaffe" Messerschmidt-vegvliegtuie gevlieg het; 'n geoloog wat ná die verloop van 'n aantal jare weer 'n besoek aan die Etoshapan bring; 'n jong veldwagter in die Etoshapan; 'n jong boer in die noorde van Suidwes; en 'n boerseun wat die dood van sy ouers wreek.

Die mense van die land word beskryf as roekelose, taai (p. 4), onverskrokke (p. 29) mense wat goed kan skiet,⁶¹ van gevaar hou (p. 8) en heldedade verrig (p. 91); geesdriftige (p. 66),

regverdige, eerlike mense sonder pretensies, wat lief is vir hul land (p. 67) en vasbeslote is om 'n doel te bereik (p. 123); en eenvoudige boeremense (p. 106) wat nie baie skoolopleiding gehad het nie (p. 120).

Van die omstandighede wat vroeër in die land geheers het, kom na vore, byvoorbeeld dat 400 pond in 1926 'n goeie gesamentlike prys vir 40 osse was (p. 95); dat 'n verloofring ongeveer 15 pond gekos het (p. 102); dat die mense met spaaiders en kapkarre gery het en by lamplig moes werk (p. 106); en dat die posdiens baie swak was (p. 34). Ook die omstandighede wat geheers het direk nadat die Suid-Afrikaanse troepe die land in 1915 oorgeneem het, word geskets (p. 114).

Wat die inheemse bevolkingsgroepe betref, word melding gemaak van die Boesman se kennis van die veld (p. 127).

'n Resensent maak die volgende uitspraak oor Doc Immelman na aanleiding van dié werk: "Hy ken sy wêreld en sy mense, wat sy fiktiewe verhale 'n besondere werklikheidsillusie laat verkry, deur die outentieke, hoogs interessante agtergrond waarteen hy hulle laat afspeel."⁶²

2.10 P.J. Schoeman

Trados — die swerwer-Boesman (Johannesburg: Voortrekkerpers, 1963)*

Schoeman, toegerus met skryfapparaat en met Trados, sy Boesman-spoorsnyer as gids, kies koers na die ver paaie van Afrika — in dié geval die Okavangogebied in Suidwes — om eerstehandse kennis van die Boesmanvolk op te doen, want wat "jy uit baie monde hoor en met jou eie oë sien ook, stry jy nie maklik oor nie." (p. 23) Die skrywer is self 'n karakter in hierdie werk en vervul die rol van toeskouer, luisteraar en ondervraer wat probeer om die bestaanswyse, mentaliteit, geheimenisse en die wel en wee van dié woestynvolkie te deurgrond.

---

* *Aanhalings uit en verwysings na die tweede druk (1966) van genoemde bron.*

Suidwes word voorgestel as 'n eensame wêreld met groot, stil, wye ruimtes (*p. 142*), grasryke vlaktes (*p. 60*) en vele omurambas.⁶³ Dit is ook 'n wildparadys, waar onder meer die volgende dier- en voëlsoorte voorkom: die gemsbok (*p. 30 en p. 65*), eland (*p. 34*), duiker, steenbok (*p. 42*), kameelperd (*pp. 42, 61 en 101*), tier,⁶⁴ leeu,⁶⁵ wolf (*p. 42*), veldlikkewaan (*p. 105*), muskeljaatkat (*p. 42*), vlakvark (*pp. 42 en 200 — 201*), erdvark (*p. 42*), aasvoël (*p. 41*), berghaan, fisant (*p. 32 en p. 41*), rooibors-laksman, swartmikstertbyevanger (*p. 41*), tarentaal, rooivlerkpatrys en die bontman (*p. 42*). Die plantegroei wat ter sprake kom, is die tipiese plantegroei wat in die noorde van die land voorkom: die maroela (*pp. 7, 60 en 68*), wildesering (*p. 26*), kameeldoring, hardekool (*pp. 31 - 32*), wag-'n-bietjie, wolblaar (*p. 31*), blinkblaar (*p. 68*), omborombongo en soetgras (*p. 200*).

Reeds op die eerste bladsy blyk dat die skrywer 'n ware natuurkind is en ook lief is vir die ver paaie van Afrika waarvan hy in die werk skryf: "Wanneer die akkerblare hier in die vroeë winterwind begin grond toe dwarrel en die swart stamme kaal en nat begin glim, raak die trekvoël in my rusteloos. Dan dwing my gees na die oop ruimtes — terug op die ver paaie van Afrika waar nie koue winde waai nie — na die breë, slingerende Omurambas van die Okavango waar die maroelaboom sy fyn blaartjies geel laat reën uit 'n stil, blou hemel, om — soos die klein geel mensies daar sê — die pad oop te maak vir die nuwe groen wat moet kom ... . Dan roep daar stemme uit daardie ver streke ... stemme van my ver-land-vriende ... ." (*p. 7*) In die res van die werk word bogenoemde bevestig — die skrywer word geteken as veldmens en natuurliefhebber.⁶⁶

Trados, die skrywer se Boesman-spoorsnyer, word só geteken: "Hy was uiters skraal geklee — net 'n stertriempie aan. Oor sy gesig en maag het die plooië getuig van swaar jare in sy lewe. Sy ouderdom het ek op vyftig jaar geskat, en sy lengte op heelwat onder die vyf voet. Hy was 'n kleinerige woestynmensie. Daar was geen oortollige vleis aan sy liggaam nie. En die peperkorrelhare op sy kop het 'n kopvel skraal aan vetjies en groei aangedui." (*p. 8*) Hy word beskryf as 'n kenner van die veld (*p. 29*), uitstekende spoorsnyer en bekruiper van wild (*pp. 102 — 104*), goeie storieverteller,⁶⁷ 'n wyse ou man: "'My Baas, daar is net drie mooi dinge van 'n vrou ... dinge wat 'n man se alleenloop mooi maak ... . Dis winterkos vir 'n man se hart, Baas ... . Dis die lig in haar oë, die blydschap in haar stem,

en die warmte in haar hart.'" (p. 8); en 'n mens met die interessantste gesegdes.⁶⁸ Enkele voorbeelde daarvan is die volgende: "'Ek het nog nie die murgbeen gestamp nie. Ek het maar nog net die seninkies afgetrek. Waarom is my Baas dan so haastig? Die nag is nog maar 'n jong hasie ... .'" (p. 10); "... sy vrou se oë (het) by 'n ander aandvuurtjie geëet ... .'" (p. 55); "'... dis storie wat 'n mens se hart opeet, my baas.'" (p. 137); "'In 'n storie word die kinders self die hasie. 'n Storie moet kinders laat dink en nie laat huil nie.'" (p. 179); "'Waar troudans vir jong patrysie gedans word, kan nie hart wees met naelmerke aan nie.'" (p. 133); "... groot honger trek jou lang tande uit.'" (p. 139); "'Klein stukkies van die sonvader leef in moederhart. Moederhart is soos suigputjie: droog buite op, maar binne is water wat lewe gee.'" (p. 165)

Algemene kenmerke van die Boesmans wat vermeld word, is die feit dat hulle velle gou taai word (p. 78); dat hulle geen behoefte het om te bad nie; dat hulle die "mees haarlose mense" is wat die skrywer ooit in Afrika teëgekom het (p. 92); dat hulle min nodig het om hulle gelukkig te maak — die ideale "Boesman se land" word byvoorbeeld só beskryf: "'Hier is suigpuntjies, hier is erdvarkgate, en hier is vleis en uintjies. Dis mooi land, want dis vol wegsteekwater, waar witman en swartman se beeste nie kan kom nie. Dis Boesman se land.'" (p. 42); en dat hulle, van al die inheemse stamme en volkere waarmee die skrywer in Afrika kennis gemaak het, "... verreweg die armste aan wêreldse goed (is), maar ook verreweg die gelukkigste." (p. 140)

'n Mens sien ook mooi beskrywings van die Boesmans (en dit wat eie aan hulle is), soos beskrywings van twee vrouens wat "roep na manharte" (p. 69), die kleredrag van 'n paar Boesmans (p. 34), slapende Boesmans om 'n vuurtjie (p. 78), 'n Boesmanmeisie wat 'n bruid gaan word (p. 129), 'n paar Boesmans wat 'n gemsbok afslag (p. 66), en die inhoud van 'n sogenaamde "jolsakkie" (p. 63). Eersgenoemde en laasgenoemde word só beskryf: "'Kyk daardie twee met die baie kwaggastrepies — eelte wat met warm pylpunte ingebrand is — bokant hulle knieë, en die baie volstruiseierkrale in hulle hare en om hulle arms. Kyk al die ander vrouens dra net een skilpaddoppie met boegoe, dabas en ander lekkerruikgoed. Daardie twee het elkeen drie skilpaddoppies vol. Hulle roep na die manharte. Hulle kom met die winde na jou hart toe.'" (p. 69); "Toe die sakkies se inhoud voor my uitrol, het ek gewens dat ek 'n plantkundige was. Elke sakkie was 'n ware Noagsarkie. Daar was veral

baie plantevoedsel in, soos bolle, wortels, sade en blare. Verder was daar 'n springhaas en verskeie soorte muis, 'n kleinerige veldlikkewaantjie, twee skilpadjies en 'n paar soorte geitjies; daar was sprinkane en verskeie soorte vet wit wurms en daar was twee vars volstruiseiers." (p. 63)

Verskeie van die Boesmans se gewoontes, gebruike, gelowe en ook kennis van die veld word beskryf. Voorbeelde daarvan is die volgende: Hulle beskou 'n duiwel as 'n "leeu met die groot poot wat die son toemaak" — hy woon in 'n mambaslang, in 'n vrou se hart wat nie by een man wil bly nie, in 'n leeu wat mense vang, in ou erdvarkgate onder die grond, en in "die winde wat dans." (p. 62); Boesmanvrouens mag nie "pyl en boog vat nie" (p. 63); hulle glo dat 'n mens nie meer moet besit as "wat hy maklik op sy rug en in sy twee hande kan dra nie." (p. 64); hulle glo dat duiwels wat keer dat vrouens kinders kry, net in vrouens bly (pp. 71 — 72); die "ratels" wat aan die mans se bene vasgebind word wanneer hulle dans, bestaan uit die droë kokon van 'n groot, harige wurm — "Hulle haal die papie van die wurm uit die kokon, gooi 'n aantal groterige sandkorreltjies in die kokon, en bind die gaatjies toe." (p. 73); die duiweldans en die kameelperddans word net deur Boesmanmans uitgevoer (pp. 88 en 73 — 76); wanneer 'n Boesman siek is, word die "duiwel" uit hom gedans (p. 61); meer as een kind drink dikwels gelyk aan 'n ma se borste (p. 126); aangesien daar byna altyd minder vrouens is as mans, neem die Boesmanman dikwels 'n kind as vrou, en maak haar vir hom groot — die Boesman mag haar egter "nie tot (sy) ... vrou maak voordat die maan gepraat het en die troudans vir haar gedans is nie." (p. 129); nadat die Boesman "'n vroukind by haar ma gevra het" en vir die ma vleis en 'n nuwe karos gegee het, mag die man die kind nie weer weggee nie (p. 131); die meeste Boesmanmeisies trou op twaalfjarige ouderdom (p. 130); voordat 'n Boesmanmeisie vrou kan word, moet 'n hutjie vir haar gebou word waarin sy drie dae lank moet bly terwyl die ander Boesmans drie nagte lank vir haar moet "bid-dans" — onder meer die heuningbydans (p. 173), klapperdans, spinnekopdans, volstruisdans "en nog ander wat die ou moeder sal sê" (p. 144); daar was 'n ou Boesmanwet wat "gesê het as daar baie mans is wie se hart mal is oor dieselfde karosdraertjie, hulle vir haar een-een om die arm moet vat en dan moet al die ander mans hom slaan. Net die een wat nie so seerkry dat hy los nie, kan haar kry." (p. 169); die Boesmanman "gooi nie maklik 'n vrou weg nie", want dan gee 'n ander moeder nie maklik weer vir hom 'n dogter nie; 'n Boesmanman mag wel vir 'n ander vrou kyk, maar dan mag hy nie vergeet om "elke winter

vir sy vrou 'n nuwe karos te maak en vir haar ouers vleis te gee nie."; wanneer 'n Boesman 'n ander man se spoor saam met sy vrou s'n sien, sê hy net een keer vir hom "pas op", die tweede keer skiet hy hom — dis die wet van Abu-itse en die voorvaders; wanneer 'n Boesmanman reeds drie vrouens aan die dood afgestaan het, mag hy nie weer 'n vrou vat nie, want dan het hy "hande van die dood" (*p. 135*); hulle beskou die eland as die "koning van al die vleis" (*pp. 33 — 34*) en eet ook graag die vleis van 'n vlakvark en gompou (*p. 135*), maar nie die vleis van 'n wolf, ratel, muishond en aasvoël nie; hulle sal slegs slangvleis eet wanneer "honger se dood" vir hulle "tande wys." (*p. 35*); hulle eet ook die vel van 'n dier (*p. 67*) — veral gestampte kameelperdvel (*p. 141*); die inhoud van volstruiseiers word in uitgeholde tsammas gaar gestoom (*p. 71*); hulle eet graag die uintjies in die krop van 'n tarentaal (*p. 43*); wanneer hulle 'n tarentaal wil gaarmaak, word dit eers met "'n kleikomers" bedek en dan onder warm as gaargemaak (*p. 44*); hulle maak 'n olierige sop van die murg van 'n kameelperd se bene (*p. 136*); tsammapitte word saam met die doppe daarvan gestamp — "dit maak die maag vol", en mangetti-pitte word eers onder warm as gebraai, daarna uit die harde dop gekap en dan gestamp (*p. 80*); die vleis om die pylpunt word nie geëet nie (*p. 107*); hulle kruip in erdvarkgate om water te drink (*p. 44*); volstruiseierdoppe vol water is die kosbaarste besitting van 'n Boesman (*p. 57*); die Boesmans glo nie daaraan om kos te bêre vir môre nie (*p. 162*); wanneer die Boesmans moet trek, word die dogters wat nog nie kan loop nie, agtergelaat "sodat die moeders kan lewe om waar daar genoeg water is, weer moeder te word" — aangesien die seuntjies die jagters van môre is, word hulle nie agtergelaat nie (*p. 24*); ook die oues wat nie verder kan nie, word agtergelaat om te sterf (*p. 138*); aangesien die leeu die Boesman se "jaghond" is, skiet hulle slegs ou leeus (*p. 31 en p. 161*); voor die groot reëntyd kom, bou hulle nie hutte nie (*pp. 39 — 40*); hulle maak 'n onderskeid tussen voëlpyle en gifpyle (*p. 43*); Boesmans roep mekaar deur middel van veldbrande (*p. 61*); hulle bly nie lank op een plek nie (*p. 147*); wanneer 'n Boesman vleis by 'n leeu vat, mag hy nie al die vleis vat nie (*p. 152*); hulle glo dat die son en die wind hul lywe was — daarom hoef hulle nie te bad nie (*p. 155*); hulle glo dat daar "'n klein perdebytjie in 'n leeu se stertkwas bly en dat die jagter dit moet doodknip voordat die leeu styf word", anders sal die "leeu se gees kwaadaardig raak en in die vorm van 'n ander leeu jou kom verongeluk." (*p. 160*); die hare van 'n nuwe karos word met 'n soort aalwyn en 'n soort wortel afgehaal (*p. 168*); die Boesmans beskik oor 'n wonderlike vermoë om die geluide en bewegings van diere, en selfs insekte, baie lewensgetrou na te boots (*p. 173*); die

groot wet van die lewe is dat 'n mens nie alleen kan loop nie (p. 195); die Boesmans leer hul kinders om drie paadjies te loop: dié saam met die moeder, dié saam met die vader en ander grootmense, en dié saam met Abu-itse (God) (p. 196); en hulle glo aan voorbodes (p. 204) en het baie bygelowe (p. 206). Schoeman gee ook volledige beskrywings van die oorsprong en aard van hul volksvertellings (p. 195); die proses waarvolgens hulle hul dodelike gif berei en dit aan hul pylpunte smeer (pp. 93 — 97); hoe hulle die water uit 'n bok se pens haal om as drinkwater te dien (pp. 66 — 67); hoe hulle te werk gaan om vuur te maak (pp. 36 — 37); hoe hulle veldkos soek (pp. 84 — 86); hoe hulle hul water deur middel van suigputjies uit die grond haal (pp. 37 — 39); waarom hulle vir bossies gras sing (pp. 51 — 52); hoe hulle waterbolle uitgrawe (p. 28); watter rituele die seun en die dogter onderskeidelik moet deurgaen op die vooraand van sy/haar troue (pp. 181 — 187); en so meer.

In dié werk leer die leser, buiten die gewoontes en gebruike van die Boesman, ook vir Schoeman as natuur- en Boesmankenner ken. Schoeman dek dus 'n wyer veld as Van der Post, wat in sy "Boesmanverhale" meestal net konsentreer op die Boesman se gewoontes en gebruike, en hoe die Boesman die witman sien.

'n Resensent som die verhaalinhoud só op: "'n Indringende, meelewende studie-in-beeld van 'n ras wat aan die uitsterf is maar wie se geheimenisse nou onthul is op 'n wyse soos slegs Schoeman dit kan doen."⁶⁹

2.11 Jan J. van der Post

Agarob, kind van die duine (Kaapstad: Tafelberg, 1963)*

Die verhaal begin waar 'n klein Boesmantjie op soek is na sy naam — dit kan hy slegs verwerf deur een van die groot diere van die veld te skiet. Hy volg die spoor van 'n snaakse soort "eland", skiet dit en neem die naam Agarob: "My naam is Agarob. Dit is nie 'n naam van 'n dier nie, want hierdie bok wat ons vanaand sal eet, is anders as enige dier in die veld!

---

* Aanhalings uit en verwysings na die tweede druk (1964) van genoemde bron.

My naam is so omdat ek tot so naby hom geloop het voor ek geskiet het dat ek kon hoor hoe maak sy bek: Garob! Garob! Garob!" (pp. 10 — 11) Agarob word op die dag toe hy sy naam gekry het, gevang, want die "eland" wat hy geskiet het, was al die tyd 'n witman se volbloedbees. Hierna word Agarob makgemaak — hy word skoongeskrop, kry 'n broekie om aan te trek en leer van die witmense se maan. Vir Jan, die wit seuntjie, leer hy die Boesmantaal, hoe om te jag, Boesmankos te eet, en so meer. Van tyd tot tyd loop hulle saam weg na die land van die "kinders van die veld", waartydens die wit seun saam met die Boesmans leef en jag en alles van die Boesmanleefwyse en -gewoontes leer. Agarob word 'n mens met botsende verlangens — wanneer hy by die blankes is, verlang hy na sy mense, en wanneer hy tussen sy mense is, verlang hy na die witmense se vleispotte en veral na Jan.

Dié werk speel af in die vroeë dertigerjare, toe 'n versengende droogte in Suidwes geheers het: "'n Paar van die Boesmans ken ook al die woord drie-en-dertig, omdat Keighoeri so baie keer kla oor 'hierdie 1933'." (p. 102) Die verskrikking van die droogte en die effek wat dit veral op die diere het, word duidelik beskryf, soos in die volgende gedeelte: "Die aasvoëls word so vet dat hulle amper nie kan opvlieg van die grond af nie. Hulle eet naderhand ook nie meer die dooie diere heel op nie, net die oë en die sagte vleis van die lieste. Die jakkalse en hiënas het nie meer nodig om hulle maats te roep as hulle kos gekry het nie. Kos is daar oral; die veld stink van die kos wat lê en vrot. ... Die leeus brul nie meer bokant die wind dat die wild na hulle wyfies onderkant die wind toe moet vlug nie. Hulle loop net een van die maer diere by en slaan sy nek met die ou groot voorpoot af en eet die beste stukke. As die vleis te maer of te taai is, laat hulle dit net daar lê en stap aan na die volgende dier toe." (pp. 102 — 103)

Heelwat van die Boesmans se gewoontes, gebruike en gelowe, asook hul kennis van die veld, word beskryf. Voorbeelde daarvan is die volgende: Hulle eet graag groen boomwurms (p. 59); wanneer hulle by 'n "brak" kom, lek hulle die sout op (p. 83); voordat die reën kom, steek hulle normaalweg die veld aan die brand; sommige van die Boesmans brand dood in die veldbrande, veral "die oues en dié wat te maer is om pad te gee", maar dit pla die ander Boesmans nie (p. 120); ná so 'n veldbrand word elke muisgat en meerkatgat oopgegrawe, want daar is "heerlike gebakte vleis" in (p. 121); in droogtetye eet hulle kambro's en tsammas

om vog in te kry; vleis wat hulle wil bêre, braai hulle net effens, vryf dit in die vuur se as en hang dit dan in die takke van bosse op (*p. 68*); een jagter mag nie 'n ander se vleis alles opeet nie (*p. 76*); wanneer dit gereën het, dans hulle die "dans van die reën" (*p. 120*), en voordat hulle gaan jag, dans hulle die "dans van die jag" (*p. 121*); hulle maak hul messe onder meer van sebrabeen; nadat 'n jagter 'n bok geskiet het, sny hy die "groot aar tussen die dier se oë oop", suig die bloed uit en smeer daarvan aan sy lyf — daarna "steek hy sy voorvinger agter die (dier se) oog in, pluk dit vinnig uit ... druk dit so warm-warm in sy mond" en sluk dit heel in sonder om dit stukkend te kou (*p. 10*); die Boesmans het danse vir elke boksoort wat geskiet word (*p. 68*); ná 'n suksesvolle jagtog dans die jagter om die bok wat hy geskiet het, en daarna maak hy "sy merk" om die bok, wat "moet keer dat die ander diere sy vleis kom eet solank hy teruggaan om die ander mense te roep." (*p. 10*); nadat 'n Boesman gesterf het, word die dans van die dood gedans (*p. 21*); Boesmanvroue draai hul kleintjies dikwels in die vel van 'n klein bokkie toe (*p. 13*); wanneer 'n Boesman vir iets of iemand vlug, krap hy sy pyl en boog onder die sand toe, knyp 'n paar grashalmpies tussen sy tone vas om sy "sleepsel" dood te vee en seil dan soos 'n slang op sy maag deur die veld (*p. 14*); wanneer 'n Boesman 'n bok bekruip, seil hy dikwels op sy maag nader (*p. 8*); hulle is meesters in die kamoefleer- en spoorsnykuns;⁷⁰ wanneer hulle vir iets of iemand wil wegkruip, kruip hulle graag in erdvarkgate in (*p. 14*); soms word die maan honger en dan moet 'n Boesman vir die maan geoffer word — die boodskapper van die maan, die tier, neem die offerande na die maan (*pp. 167—170*); 'n Boesmantekening bevat gewoonlik 'n boodskap wat die tekenaar wil oordra (*p. 8*); wanneer 'n Boesman met "goeie vet vleis mors", sal die maan hom laat honger ly en al diere van die veld voor hom laat wegvlug (*p. 35*); die Boesmans weet: dat 'n volstruis die skerpste oë van al die diere van die veld het en dat "dom" bokke, soos die wildebees en die hartbees, altyd probeer om naby 'n volstruis te wei, sodat dié hulle kan waarsku wanneer gevaar dreig (*p. 75*); dat die jagluiperd die grootste lafaard in die veld is (*p. 76*); en dat die eland baie water in sy pens het (*p. 94*).

Dat die Boesmans die witmense en hul gewoontes as vreemd ervaar, blyk uit talle beskrywings — vanuit die Boesman se perspektief.⁷¹ Voorbeelde daarvan is die volgende: hulle "lek mekaar in die gesig soos diere" wanneer hulle mekaar groet; wanneer 'n Boesman luise het, word hy "geskrop en gedip" en sy hare word gesny (*p. 58*) — "Wat kan die wit mense tog teen die goggatjies op 'n mens se lyf hê?" (*p. 83*); die witmense het groot

plekke met "die opmekaar huise" (p. 58); hulle het rieme wat baie seer maak (p. 82); en hulle doen alles in twee ("Die wit mense is darem snaakse mense. Hulle doen alles in twee. Hulle maak twee perde voor 'n kar vas as hulle wil ry. Hulle eet twee maal: een keer vleis en allerhande wortels, en die tweede keer soetgoed.") (p. 47); hulle het eienaardige eetgewoontes ("Hulle braai ... nie altyd die vleis om dit te eet nie. Hulle sit dit in 'n pot met water op die vuur tot die vleis vaal word en al die krag uit is voordat hulle dit eet. En hulle eet nie met die hand nie, maar steek die kos met 'n draaddriedoringtak in hulle mond.") (pp. 47 — 50); en hul voete "is oorgetrek met 'n harde vel soos dié wat op die sebra se rug was." (p. 19)

Die Boesmans sien die swartmense só: "Hulle is amper net so groot soos die wit mense, maar hulle is baie dom. Hulle het glad geen soort boog nie, en as die wit mense nie vir hulle kos gee nie, is dit seker dat hulle almal van die honger sou doodgaan!" (p. 50)

2.12 Jan J. van der Post

Gaub, vlugteling van die duine (Kaapstad: Tafelberg, 1963)

Die Boesman Gaub word deur drie witmense, wat op soek is na diamante in die duine, vasgebind en geslaan in 'n poging om by hom uit te vind waar hulle nog van sy "klippies van die maan" kan kry. Hy ontvlug, maar sweer wraak en skiet dan ook later een van die blanke mans dood. Daarna word hy Gaub, die vlugteling. 'n Mens sien hoe die Boesman se morele opvatting van oortreding en tug hom in botsing bring met die — vir die Boesman — onbegryplike wette van die blankes, en die tragiese gevolge wat dit vir hom het.

Dié verhaal, wat in die "Groot Sand" (die woestyn) afspeel, word uit Gaub se perspektief vertel. Veral die volgende kom na vore: Hoe die Boesmans die witmense — hul gewoontes, gebruike, en so meer — sien en ervaar; en die Boesmans se kennis van die veld, asook hul gewoontes en gebruike.

Die werk begin waar Gaub bo-op die hoogste duin in die omgewing sit, waar hy al 'n paar

dae lank drie witmense dophou wat vir hom baie snaaks optree: "Die Boesman het al witmense gesien, maar hierdie drie maak nie soos wat hy van witmense gewoon is nie. Tji! hierdie drie ... dit lyk of hulle na water soek, want hulle grawe die een gat na die ander in die grond." (pp. 9 — 10) In die res van die verhaal word op bogenoemde beskrywing van die witmense se doen en late — vanuit die Boesman se perspektief — uitgebrei. Voorbeelde daarvan is die volgende: Die mans het hare op hul gesigte en dra "velle" aan hul lywe (pp. 10 — 11) en die vrouens het "lang hare en dra nie velle om hul bene soos die mans nie." (p. 11); elke keer as hulle 'n bok geskiet het, klim hulle tot bo-op 'n duin en sit "sulke swart goed" voor hulle oë (p. 10 en p. 53) — die "ou manne sê dat dié swart goed 'n soort oog is wat agter die duine kan sien."; hulle het "pyle (wat) uit ... lang boë raas" (p. 10) en ook kort "bogies" (p. 35); die witmense "se ryding ... het twee rooi oë wat ver voor hom lig maak" en hulle ry in die nag tussen die wilde diere rond — "Geen Boesman sal so onnosel wees om in die nag tussen die kwaai diere rond te loop" nie (p. 26); hulle het baie "mak elande" (beeste) (p. 32) en mak hiënas wat goed kan ruik (p. 12); die wit mense "ry ... 'n dooie mens saam met hulle" (p. 32); hulle ry soms op "groot mak sebras" (perde), op "klein valetjies" (donkies) en op "baie groot, vaal kameelperde met groot knoppe op hulle rûe" (kamele) (p. 35); en as 'n mens aan "een van hulle 'n verkeerde ding doen, dan straf die ander mense jou" — hulle maak 'n mens in gate (tronke) toe (p. 48). Dat die witmense se optrede dikwels vir die Boesman "duister" is, blyk uit die volgende gedeelte: "Gaub sit snags tot laat langs sy gannabosvuurtjie. Hoe hard hy ook al probeer, kan hy nie verstaan hoe die witmense se dinge werk nie. Hoekom soek ander witmense hom oor dinge wat tussen hom en daardie witman met die ryding gebeur het? Drie mense het hom stukkend gemaak, en hy het maar net een van hulle doodgemaak." (p. 56)

Baie van die Boesman se gewoontes en gebruike word beskryf, soos die volgende: Wanneer hulle iemand in die donker bekruip, tjank hulle nou en dan om die beurt soos jakkalse, "sodat die witmense nie moet agterkom dat die regte jakkalse skielik stilgebly en padgegee het toe hulle die sluipende gedaantes gewaar nie verklap nie (p. 13); dikwels sing hulle vir die maan, terwyl die boog tussen die tone vasgeknyp en met die pyl op die snaar getik word om die maan se goedkeuring te verkry oor 'n sekere saak (p. 23); soms slaap hulle in erdvarkgate (p. 25); 'n Boesman kan so stil soos 'n slang tussen die gras seil (p. 27); 'n goeie jagter weet presies waar elke pyl in sy koker staan (p. 28); nadat 'n bok geskiet is, word die oog

uitgehaal en heel ingesluk, die bloed van die bok aan die Boesman se lyf gesmeer en om die bok gedans (*p. 30 en p. 45*); 'n klein bruin plantjie met 'n ronde knop bo-aan vol poeier is die Boesman se "poeierkwas" — hulle gooi die poeier op hul spore sodat geen dier dit kan volg nie (*p. 36*); hulle loop dikwels agteruit om spoorsnyers te flous (*p. 39*); hulle sing graag vir die maan (*p. 40*); dikwels begrawe hulle volstruiseierdoppe vol water om later weer uitgegrawe te word (*p. 53*) en suig water uit die grond met hol melkbosstokke, wat hulle diep in die grond steek (*p. 54*); hulle eet graag sekere soorte torre en dié se eiers (*p. 96*); hulle het die maak van die pyl en boog en ook die aanmaak van gif vir die pylpunte tot 'n fyn kuns vervolmaak (*p. 18*); hulle weet: dat 'n volstruis en 'n vlakvark nie noodwendig wind op hardloop nie (*p. 34*); dat 'n blouwildebees byna nie kan ruik nie (44); waar presies die pylpunt by elke diersoort moet ingaan (*p. 45*); dat 'n erdvark wat voor sonop bo-op die grond rondloop, en tjoeniebome wat vol bessies is, tekens van droogte is (*p. 54*); en wat om tydens 'n sandstorm te doen om lewendig te bly (*p. 59*).

Die plantegroei wat vermeld word, is dié wat vir die Boesman van nut en waarde is, soos die tsamma,⁷² kambro (*p. 14 en p. 97*), wag-'n-bietjie (*p. 17 en p. 24*) en die melkbos (*p. 56*). Diersoorte wat ter sprake kom, is die eland, steenbok (*p. 24*), gemsbok (*pp. 28 — 29*), vlakvark (*p. 34*) en die blouwildebees (*p. 46*).

2.13 Jan J. van der Post

Jagters van die duine (Kaapstad: Tafelberg, 1963)*

Daar word beweer dat die skrywer lank saam met die Boesmans in die veld geleef en rondgeswerf het; saam met hulle by hul vure gesit en na hul verhale geluister het. Van hierdie verhale vind ons in hierdie bundel, wat bestaan uit sowat 35 vertellings wat waarskynlik uit die mond van die Boesman opgeteken is. Die vertellings bestryk 'n wye veld: In baie daarvan speel die maan 'n belangrike rol; sommige handel oor dinge uit

---

* *Aanhalings uit en verwysings na die tweede druk (1964) van genoemde bron.*

vroeër tye, soos die tyd van die Groot Water, die eerste Boesman, Tja-Tja, en hoe elke dier 'n vrou gekry het; 'n ander groep handel oor verskillende diere se voorkoms en gewoontes, byvoorbeeld die meerkat, aasvoël, volstruis, blouwildebees, en so meer. Die tekeninge in die boek is deur die skrywer self gedoen. Hy gee "'n interessante uiteensetting van hoe die tekeninge gelees moet word en wys daarop dat elke tekening 'n verhaal vertel wat net verstaan kan word as 'n mens die simbole ken."⁷³ Voorbeelde van bogenoemde simbole is byvoorbeeld een pyl wat aandui dat die tekenaar gaan jag het, twee dat die dier omgesit het of probleme/moeilikhed veroorsaak het, en drie dat die prooi platgetrek is.

Soos in sy vorige werke, val die lig nie op die landskap nie, maar op die Boesman-bewoners daarvan. Die vertellings gee vir die leser 'n goeie begrip, nie net van die Boesman se leefwyse, tradisie en godsdiens nie, maar ook en veral van hul denkwyse. Ter illustrasie van bogenoemde neem ek die eerste en die laaste verhale in die bundel, getiteld "Die maan en die slegte dier" en "Volstruis se lang nek."

In die Boesmankultuur en -godsdiens speel die maan 'n baie belangrike rol, wat in eersgenoemde vertelling toegelig en verklaar word. Dit begin soos volg: "Die maan wat met sy geel oog bo uit die lug afkyk wanneer die Groot Vuur gaan slaap het, hy het al die dinge gemaak: die plante wat in die grond groei, die kleinste diertjie en die grootste dier, en die mense. Hy sorg vir alles wat hy gemaak het. Hy laat die reën val en maak die diere se bene vol murg wanneer sy gesig groot word. Hy het die Groot Vuur gemaak sodat almal lekker warm kan kry en die mense kan sien om te jag." (p. 9) In die res van die vertelling word in die Boesman-idioom vertel "hoe dit gekom het dat die maan die sterkste ding is wat daar is." Die strekking daarvan is kortliks die volgende: Lank gelede, "voor die Tyd van die Groot Water", was daar 'n baie groot, sterk dier met horings "langer en skerper as 'n gemsbok s'n", oë wat "deur die sand tot agter die duine kon sien" (p. 10), 'n dik sterk nek wat nie kon breek nie, twee sterk arms wat enige boog kon stukkend trek, en naels wat langer en skerper was as dié van 'n leeu. Hierdie dier het alles wat voorkom verslind: gras, bosse, bome, die diere van die veld en ook mense. Omdat die mens "die slimste van al die goed ... op die veld" was (p. 11), is die oudste jagter gevra om na 'n ver land te loop en daar vir die maan te gaan vra om hulle te help om hierdie dier te vernietig. Die maan het ingestem, en dit het uitgeloop op 'n bloedige geveg tussen dié twee, waartydens die maan

die dier met een van sy vuurpyle doodgeskiet het. Die gevolg van die geveg was dat die maan se gesig kolle op gekry het wat soos volg verklaar word: "Sien julle hierdie kolle op my lyf? Dit is die bloed van daardie slegte ding wat ek aan my gesmeer het. Ek sal nie vir julle eet nie. Maar as julle 'n ding doen wat vir my kwaad maak, sal ek my gesig toemaak. Dan moet die mense een van hulle eie mense vir die tier, daardie bont kat van my met die geel oë, voer. Dan, as die mense die Dans van die Dood dans en die water kom uit hulle oë van jammerte oor hierdie dinge, dan moet al die dinge van die veld weet van hierdie nag toe ek met daardie slegte dier baklei het!" (p. 14)

Die laaste vertelling in die bundel is 'n diereverhaal wat 'n voorbeeld is van die Boesman se denkwysse met betrekking tot diere se voorkoms. In "Volstruis se lang nek" word, vanuit die Boesman se perspektief, vertel hoe dit gekom het dat 'n volstruis so 'n lang nek het. Aan die begin was die volstruis se nek net so kort soos dié van ander diere. Hoewel hy baie vinnig kon hardloop, kon hy nie die vleisetters gou genoeg sien om betyds weg te kom nie en vra 'n jakkals om hom te help om verder te kan sien (p. 177); dié kon een van sy randeiers kry indien hy hom sou help. Daarna word die jakkals se stert aan die volstruis se kop vasgebind met 'n tou wat deur die voëls gevleg is. Toe 'n duiker hom met sy horings wil steek, vergeet die jakkals van die volstruis en hardloop weg — en rek op dié manier sy nek lank uit. Die volstruis se boude en maag was ook al teen dié tyd sonder vere, soos hy oor die grond gesleep is. Die jakkals kruip later in 'n erdvarkgat, met volstruis, kop eerste, agterna. 'n Bobbejaan wat daar verbyloop, sien vir arme volstruis wat in die gat vassit en begin trek aan sy bene om hom uit te kry — só word sy bene uitgerek. Die resultaat van die hele petalje was dat die volstruis soos volg gelyk het: "Sy nek was baie lank uitgerek. Sy boude en pens was sonder vere en sy bene was ook baie lank. Van die tou wat so styf om sy nek was, was sy keel so seer dat hy nie kon praat nie. Hy kon net blaas." (p. 181) Jakkals probeer tot vandag toe om die eier wat volstruis hom beloof het, te steel, maar die volstruis jaag hom elke keer as hy naby sy nes kom.

2.14 W.A. de Klerk

Die laer (Kaapstad: Nasionale Boekhandel, 1964)

Hierdie historiese roman het 'n belangrike stuk voorgeskiedenis van Suidwes as tema. Dit speel af gedurende die tagtigerjare van die vorige eeu in die noorde van Suidwes, en handel oor die ontstaan en verval van die Boererepubliek Upingtonia. Eintlik is dit die verhaal van 'n Engelsman met "gekleurde bloed", Will Worthington Jordan, wat geïnteresseerd is in die lot van 'n groepie geteisterde Dorslandtrekkers, en besluit om hulle te help om hul ideale van 'n eie, onafhanklike republiek te verwesenlik. In 1884 word hy die leier van die groepie boere wat vanaf Humpata in Angola na Damaraland in die noorde van Suidwes terugtrek. Jordan slaag daarin om 'n stuk grond in die Otavi-omgewing te koop van Kambonde, die Ovambokaptein, waar die boere hulle vestig. Die groeiende onsekerheid oor die geldigheid van die koopkontrak — daar bestaan twyfel of die grond wel aan Kambonde behoort — demp die boere se geesdrif met betrekking tot hul nuwe republiek. In 'n poging om die onsekerheid te beëindig, onderneem Jordan 'n reis na Kambonde, maar voordat hy die Ovambokaptein bereik, word hy vermoor. Daarmee breek die einde van die Republiek Upingtonia dan ook aan. Sommige boere keer terug na Angola, terwyl ander terugtrek Transvaal toe.

"Dit was November 1878, en 'n droë jaar. Ek was op pad na Andara aan die Okawango om 'n afspraak met Charles Thomas na te kom, toe ons die Zoeloe Kleinveld Labuschagne in die veld gewaar. Izak die Boesman, my touleier en bambuse, het die man eerste gesien: sy klere was repies van die droë moesjarra en die swarthaak. Ek het my verbeel ek kon sy geraamte hoor ratel, terwyl hy met sy hoed op die bors gedruk na ons toe aankom. Hy het maar ligte spore in die sand gelaat. Hy was vaal van die stof, en sy lippe het gelyk asof dit fyngerkerf was. Net sy oë was groot en blinkswart bo die prominente wangbene." (p. 1); "Op 'n dooi combretum tussen die akasies sit die voëls ingerye, lomp en swaar ... . Tussen die bome lê die krenge van dooie beeste. Die voëls het hulle al dikgevreet. Nou sluip skewe hiënas tussen die bosse weg. Oor alles, deel van hierdie geslote, roerloze hitte, hang die soet reuk van die dood. Dis soos chloroform. ... Op 'n disselboom sit 'n aasvoël. Hy gluur my vurig aan, vlieg dan weg en seil teen die lug op. Ek sien die swart skaduwee op die grond

verby my gly. Dan ry ek nader na die wa en loer deur die tentpoort. 'n Man, vrou en twee kinders lê op 'n bondel op die katel. Hulle is dood. Dis asof hulle vir laas nog aan mekaar vasgeklou het. Die vrou het 'n Bybel in die hand." (p. 8)

Bogenoemde twee gedeeltes, waarin Will Jordan onderskeidelik die aankoms beskryf van die Zoeloe Kleinveld Labuschagne, die wadrywer van Hans Lombard, wat berig bring dat feitlik al die mense van dié groep reeds gesterf het van die koors, en die toneel wat vir Jordan in die Okawango-moerasse begroet wanneer hy gaan om hulp aan die Lombards te verleen, gee die gees en atmosfeer wat uit hierdie werk straal, weer: die onbeskryflike ontberings, swaarkry en ellende wat die boeremense in hierdie "dorsland" ervaar het in hul soeke na 'n "Lydensrust" (pp. 107 en 118 — 119); die invloed wat hierdie harde land in die suidwestelike hoek van Afrika op die Dorslandtrekkers gehad het.

Die vraag ontstaan: Hoe beskryf De Klerk, deur die oë van die ek-verteller Jordan, hierdie land wat sulke onbeskryflike ellende oor hierdie groep Afrikaanse boeremense gebring het? 'n Magdom eienskappe waaroor die land beskik, word na vore gebring. Suidwes word beskryf as 'n barre (p. 63), woeste (p. 74), harde (p. 9 en p. 26), ongetemde (p. 101) land van teëspoed (p. 3); 'n groot, leë land (p. 25) van eensaamheid (p. 61 en p. 91) en stilte (p. xi); 'n land met eindelose, gloeiende vlaktes (p. 99); 'n dorsland (p. 121) waar water 'n hartstog is (p. 163); 'n warm land;⁷⁴ 'n land wat niemand wil hê nie (p. 61); 'n "jaloerse" land — "Hy gryp jou vas, en hou jou vir homself. Hy lok jou altyd verder en verder."; 'n land waarvan die "kontoere ... te hard, die lig te skerp, die weer te uiters, die afstande te groot, die mens te min en te klein" is (p. 44); 'n land van vlieë en dors en koors (pp. 1, 3 en 5); 'n onherbergsame land (p. 26) waaraan die "oortreffende trap ... eie" is: "Daar kom groot droogtes, wanneer alles opvrek en die Herero's soos swart geraamtes deur die verdorde bos loop. Daar kom tye van groot reëns wanneer Ovamboland 'n see vol palmbegroeide eilande word." (p. 235); 'n land met "te heldere, vreeslike lig"; 'n land van bos, vlakke, woestyn en berge (p. 75); 'n land waar "nuus ... lang bene (het) ... ondanks sy min mense en tamaai afstande." (p. 85); 'n land met baie marambas;⁷⁵ 'n wonderlike, maar terselfdertyd onmenslike land (p. 265); 'n land wat die moontlikheid besit om die mens te vernietig: "Hy kruip nader aan jou as 'n beminde. En jy dra hom saam, waar jy ook al swerf. Dit teer op jou. Dit roei jou geleidelik uit." (p. 218); 'n mooi land (p. 202) met wonderbaarlike, helder

sterligte nagte (p. xi); 'n land waar die veld ná goeie reën "met 'n byna sinnelike oormaat" groei (p. 41); 'n wildryke streek (p. 46); en 'n land waaraan 'n mens vasgroeï (p. 6) en waarvoor 'n mens oneindig lief word: "'Dit is van die dinge van hierdie land wat die liefde stig; wat 'n man soos Andersson telkens weer hierheen teruggebring het; wat my elke slag hierheen teruggebring het.'" (pp. 229 — 230); "Hierdie aarde met sy rykdomme het ons reeds vasgevat ... . Siekte, armoede, die eensaamheid van die laer, die groot onsekerheid van die toekoms: niks hiervan kon afbreuk doen nie aan die vasgroeï van ons wat hier kom staan het en hier 'n sinvolle toekoms wil soek.'" (p. 285) Plantegroeï wat genoem word, is die makalani,⁷⁶ akasia,⁷⁷ tambotie (p. 219 en p. 222), kameeldoring, mosjesje, magonono, molappo (p. 11), maroela,⁷⁸ kremetart (p. 37 en p. 46), swarthaak (p. 233), mopanie,⁷⁹ anaboom (pp. 80, 132 en 233), mispel (p. 41), omumborombonga (p. 80 en p. 185), mulemba (p. 105), moepel (p. 41) en die bronsbas (p. 37).

Heelwat landskaplike beskrywings en ook beskrywings van die mense binne die landskap kom voor, wat as "stemmingstonele" bestempel kan word. In die "vooraf"-gedeelte, waarin 'n ander verteller vlugtig die omstandighede skets waarin Jordan sy verhaal vertel, word byvoorbeeld 'n nagtoneel geskets van Jordan se kampplek, waaruit rustigheid en vrede straal: "Dit was 'n sterligte nag: wonderbaarlik helder, soos dit byna altoos in Suidwes-Afrika in die winter voorkom. 'n Kwynende maan het al laag teen die westelike helling gesit. ... Dit was stil, met die soort stilte wat klare winternagte op die Suider-Afrikaanse hoogvlakte het ... . Die wa het tussen twee palms gestaan. Van 'n afstand gesien was hier die soort toneel wat 'n waarnemer van tyd en plek soos Thomas Baines sou bekoor het: die slanke makalani's met hulle veerkruine; die wa met sy tent en sy rustende disselboom; die osse wat as voorsorg teen die leeus nog in hulle jukke rus; die oë wat sag blink, terwyl die diere herkou; die vuurtjie wat so stemmig brand; die silwer strepie as waar die combretum-stompe hulle uitgebrand het." (p. xi) (Wanneer 'n mens die boek klaar gelees het, blyk dit dat bogenoemde toneel miskien 'n "bedrieglike" rustigheid uitgestraal het, aangesien dit 'n beskrywing van die nag voor Jordan se dood is.) Talle ander voorbeelde van genoemde tonele kom voor.⁸⁰ Twee daarvan is die volgende: "Ek kyk op tussen die takke van die akasia. Toe gewaar ek hom, hoog in die bloute. Daar swewe hy, soos die Heilige Kruis: die *polemaetus*. Die son vang die wit bors soos hy effens kantel, dan met 'n wye, moeitelose draai weer deur sy eie pad vaar. Ek verbeel my ek kan die goue oë sien, besig om elke

besonderheid van die wêreld daar ver onder op te neem: die skarrelende tarentale, die koedoes wat so skugter tussen die bome beweeg; die blouwildebeeste waar dit oper is; die pallas, die sebras; leeus wat al die skaduwee van 'n kameelboom opgesoek het; die merrie wat aan die jong gras wei; en ek wat hier met opgetrekte knieë en my hoed oor die oë teen die boom sit. ... Dit gloei ... in my ... ." (p. 229); "Soggens kom die son vuurrooi op tussen die swart, afgeplatte kruine van die akasias. Die ganse wêreld weerklink van die geroep van rooibek-fisante. Die dag word ryp, en voor jou lê weer die goue gras, potblou berge wat verskiet, die donker bas en loof van akasia, weldra die begin van die mopanieveld. 'n Gembok staar na ons deur sy wit masker. Die lig blink op rapier-horings, op die gladde lyf soos dit wegdreun deur die veld. Teen die aand staan 'n koedoebul met seremoniële wentelhorings hoofs na ons en kyk. ... Dis soos my eerste trek hier na die noordelike streke byna tien jaar gelede. Ek lewe." (p. 69)

Will Jordan neem mettertyd 'n besondere plek tussen die trekkers in: aanvanklik as raadgewer en vertroueling — "Ek is sieketrooster, mentor, algemene vraagbaak." (p. 29) — en later op 'n sonderlinge manier as leier. Oor homself sê hy die volgende: "Hulle sê ek is die beste 'dokter' in die land. Maar in die land van die blindes is eenoog koning. Ek praat, lees en skryf vyf tale, wat ek vir myself geleer het. Maar wat beteken dit nou werklik? My moeder-hulle meen ek doen groot sake in die veraf land. Ek hét baie handel gedrywe, baie myle getrek. Ek hét aansienlike besendings ivoor, vere, velle, jagterstrofeë na Krynauw in die Kaap gestuur. Ek laat gereeld 'n deel van die opbrengs aan my moeder oordra ... . Ek is al agt jaar hier; en soos lewens hier gereken word, is dit 'n lang tyd. Teen veertig moet jy al begin dink aan 'aftree'. Wat ek in die bank het, is maar betreklik min. ... Wat het ek geskryf? Baie wat op los velle hier in die bliktrommel lê; min wat publikasie sou verdien." (p. 44)

Jordan word geteken as 'n man wat heelwat van medisyne weet, menige sieke van 'n sekere dood red⁸¹ en selfs klein "operasies" uitvoer, soos om 'n vinger te amputeer (p. 29); iemand wat 'n goeie Afrikaans praat (p. 12), noukeurig verslag hou van die trekkers se lotgevalle (pp. 32 — 33) en hul wel en wee in 'n joernaal aanteken (p. 34); 'n man wat goeie betrekkings met sy swart "makvolk" handhaaf, sonder wie hy nie kan klaarkom nie (pp. 18 — 19); iemand wat aan die land vasgegroeï het (p. 43) en deel geword het van die land (p. 284); 'n man wat nie

glo in geweld nie (p. 88); iemand wat droom van sy eie plaas in dié woeste wêreld (p. 216) en ook "van 'n sterk, geordende staat ... in die noordelike Transgariep." (p. 222); en 'n denker en soeker na die waarheid, wat gereeld introspeksie hou, "vrae stel oor die hoe en wáár van alles, wat tot diep snags oor alles nadink, en 'n sinvolle plan in alles soek" (p. 78), soos gesien kan word in die volgende aangehaalde gedeeltes: "Ek is al dertig ... . Wáárheen wil ek eintlik? Hoe ver het ek gekom? Hulle sê ek is begaaf, maar die vraag bly: wat is daar van blywende betekenis wat ek al tot stand gebring het?" (p. 23); "Ek stel vrae, nie net aan ander nie, maar ook aan Will Jordan." (p. 32); "Hoe sal daar dan plek wees vir eenlopers met twyfel in die hart; vir los swerwers wat net maar hulle eie verbrokkelde self nog het? Hoe sal daar langs die eenvoud van die Boeregees die ander staan: verwronge, kromgetrek deur sy laste?" (p. 229); "Wie is ek? Wat soek ek eintlik hier? En soms nog raker: As ek hier in my een-en-dertigste jaar skielik aan 'n gewelddadige einde moet kom, wat bly agter vir ander wat sal staan?" (p. 44); "Hoe sal ons ooit 'n ruimer, dieper kennis vind? Wáár is die liefde wat die Angs moet uithou? Waar is Eden?" (pp. 340 — 341)

Jordan se rol in die trekkers se lewens word soos volg deur resensente saamgevat: "... bo die beskrywing van die land, die nood en lyding van die mense, die geskiedenis van Suidwes-Afrika en sy inboorlingbevolking, bo die uiterlike spanninge, troon die merkwaardige figuur van Will Jordan wat 'n mens leer ken tot in sy diepste wese: idealis, pynlik eensame, die draer van sy en ander se leed, die mens wat weet wat naasteliefde is en dit beoefen, ongedwonge en met oorgawe. Teenoor die trekkers staan hy as 'n praktiese mens met visie en 'n geordende denkrigting, 'n mens wat jy nie sal vergeet nie en aan wie jy met iets soos hartseer dink."⁸² "Maar sy betrokkenheid ... beteken méér as dit. Hy gaan met homself te rade. In die omstandighede van die Trekkers sien hy drie moontlikhede: om die Trekkers te help deur hulle te help vestig in 'n bepaalde streek en 'n staat daarop te bou, om deur dié staat die vrede en beskawing in die land van sy liefde te bevorder, en sterkste van almal miskien, om vir homself hieruit 'n taak en 'n ideaal te bou. En só word Jordan 'één van die laer.' ... Jordan is verslaggewer nie net van die laer, sy bewegings en die verhoudings binne hom nie, maar hy plaas deurgaans die Trekkers in die wyer verband van woelinge en gebeurlikhede in die ganse Suidwes-Afrika van daardie tyd."⁸³

Dat die trekkers 'n positiewe invloed op Jordan se lewe gehad het, kom in die volgende

gedeeltes na vore: "Dinge gebeur ook met my: in die persoonlike sin. Dit is asof die skielike kontak met hierdie mense deur iets gebreek het wat die afgelope jare ongemerk was, om my gegroei het. Die son, die stof, die koors het die lewe wat in my was, verdof. Maar nou is dit waarlik asof daar skielik 'n wekmiddel in die bloed gekom het. Ek is nou weer bewus van myself. Ek stel vrae ... . Ek gaan rond met gespitste ore, oop oë, en neem alles op met 'n gretigheid wat ek lank nie geken het nie." (p. 32); "Ek neig ál om in die situasie 'n bepaalde Voorsienigheid te sien. — Godsdienstig in die doktrinêre sin was ek nog nooit. Ek staan met ontsag voor die grootsheid, die misterie van die Skepping. Snags staar ek met die Vrese Gods in my hart na die naghemel. Ek lees soms met ontroering uit die Authorised Version. Maar nou? Alles het skielik 'n meer persoonlike kleur gekry: ook dit." (p. 70)

Jordan se aangetrokkenheid tot dié mense en ook sy betrokkenheid by hul lotgevalle — " ... ek (voel) my werklik verbonde aan hulle ... ." (p. 29) — blyk uit sy beskrywing van die eienskappe waaroor hulle beskik en ook die ontberings wat hulle moes deurmaak. Die Dorslandtrekkers word bestempel as die "puriteinste van die puriteine", wat in "een stuk gegiet" is (p. 6), en ten spyte van ontberings, 'n bepaalde waardigheid behou (p. 11): "Die mense is siek, behoeftig, rou nog in hul smart oor dié wat in die woestyn bly lê het. Tog merk ek dit weer ... : 'n gestrenge waardigheid wat behoue gebly het." (p. 20); vreemde, interessante mense (p. 6) met "'n verrassende wakkerheid ... wat betref die dinge wat onmiddellik om hulle gebeur." (p. 12); konserwatiewe (p. 209), eenstuk Calviniste (p. 96) met vaste, ongeskonde waardes (p. 44), wie se geestelike en intellektuele waardes op die Bybel gebou word (p. 12) en wat, ten spyte van al die ontberings en swaarkry, nie wankel in die geloof nie⁸⁴ en hulle nie laat onderkry nie (p. 84); mense wie se "uiterlike stugheid" baie wegsteek: "Hulle lewe diep in hulle emosies. ... Hulle dra dit alles hier binne. Hulle krop op tot dit te vol word. Dan loop dit." (p. 18); "landtemmers" (p. 24) met deursettingsvermoë, ondernemingsgees en 'n sterk wil om te lewe (p. 36); "'n geordende, beskaafde gemeenskap wat groot prys stel op hulle vaste tradisies, op hulle tradisionele waardes."; geletterde mense ("Ek het met die jongmense hier gesels. Daar is geen ongeletterdheid onder hulle nie. Die Bybel en sy meer as sestig boeke is die basis van hulle opvoeding.") (p. 38) met "eerbied vir gesag en dinge wat groter is as die mens." (p. 44); mense met 'n verterende vryheidsdrang (p. 53) en sterk familietrou (p. 286), wat "bymekaar (bly), in meer as net die fisieke sin" (p. 75) ("Niemand wat reeds saam getrek het, saam gely het, breek maklik sy

verband nie.") (p. 79) en 'n hegte, geslote en geïsoleerde lewe voer (p. 78); koppige mense wat nie maklik van koers gebring word nie (p. 133) en die verlede saam met hulle dra, op soek na 'n toekoms (p. 297); 'n eensame, swerwende gemeenskap (p. 139) wat oor die vermoë beskik "om onverstoord hulle eie pad te loop asof niks hulle dreig nie." (p. 155); mense wat die tyd aan die son meet (p. 220) en vir wie die laer alles is: "bakermat, skool, ouerhuis, dodeakker. Maar meeste nog: die Laer-op-wiele is die Fort-op-wiele; vanuit waar die wêreld geweer moet word; van agter die skanse waarvan die toekoms verseker word." (p. 229); en "monolitiese" (p. 242), "redelike" (p. 273), "nugtere en praktiese mense" (p. 275) wat die "wesentliche dinge van die beskawing goed bewaar het" (p. 286).

Dat Will Jordan ook dié mense, vir wie hy 'n heimlike bewondering koester, se beperkinge raaksien, blyk uit die volgende gedeeltes: "Van die begin af is ek tegelyk afgestoot en aangetrek deur die helderheid, maar ook hardheid van dié mense se geloof. Dis 'n geloof so strak, so onsimpatiek, so naakt ... . In meer as een sin is hulle 'n volk sonder skakerings. Hulle ken net wit en swart; gelowiges en ongelowiges. Hulle is so eng, so vasgeval in hulle eie, onvoldoende kennis en siening van die wêreld. En tog, binne daardie perke vermag hul veel. Hulle oortuigings is selde redelik, byna altoos instinktief." (p. 228); "Ek het wel by tye 'n bepaalde kriewelrigheid gevoel ten aanskoue van die bekrompenheid, die gebrek aan kennis van die wêreld ... ." (p. 280) Die volgende aangehaalde gedeelte vat Jordan se siening van die Dorslandtrekkers goed saam: "Dis meer as duidelik dat die jare van dool deur Afrika vir hulle gelaat het met 'n onvoldoende kennis van die wêreld om hulle. ... Ek het 'n onbeperkte bewondering vir die heroïese in hierdie mense. ... Ek het 'n diepgaande waardering vir die vaste waardes wat hulle ondanks alles met hul saamgedra het. Die Dorsland, die moerasse, die vyandigheid van die nasies, het hulle tot op die rand van armoede gebring. Hulle lewe hier met glad te min lewensmiddele. En tog, 'wet en regel' bestaan nog steeds. Ek het nog nooit gehoor van 'n enkele persoon wat weens 'n oortreding van die strenge Trekregulasies gestraf moes word nie. Sonder karakter kon niemand bly staan het teen die eise van die trekpad nie. As pioniersmateriaal is hulle uitstekend: van die beste wat wáár ook al gevind kan word. Ek besef net één ding: in groeiende isolement mag hulle nie verval nie. Hulle moet terugkeer na die wêreld om hulle deel te doen — sy dit dan ook in kompetisie, of in samewerking met ander wat nie van hulle nasie is nie." (p. 75)

Heelwat insidente word beskryf wat toon van watter staal dié mense gemaak is. Voorbeelde daarvan is die geval waar 'n dogter wat deur 'n krokodil gevang word, op heldhaftige wyse deur die ander gered word, en die dapper optrede van 'n jong man wat deur 'n leeu vasgekeer is. Oor eersgenoemde episode sê Jordan die volgende: "Vet tantes en fyn meisies swem hier onder in die inham. Die fyn meisie word gevang, en die vet tante loop onbevrees in die water, gryp haar aan die lang hare, en sleep haar wal toe, met krokodil en al. 'n Kind kom agterna en gooi sand in die ondier se oë, tot hy los. — Die ding is komies, maar ook heroïes." (p. 84) Die episode van die man en die leeu, word soos volg beskryf: "Machiel het 'n leeuheart; letterlik ook. Daar is die keer toe hy sonder wapen was en deur 'n kwaai leeuwyfie vasgekeer is. Die dier het al grommend 'n paadjie om hom uitgetrap. Hy het net maar by sy perd bly staan en nie beweeg nie; doodstil bly staan, en na die leeu gekyk en nooit eens geroer nie, totdat die gevaar verby was. ... Toe hulle hom later vra waarom hy so gemaak het, was sy antwoord: 'Dit was oor 'n perd. 'n Mens pas jou goed op!'" (p. 243)

Dat die trekkers bomenslike ontberings moes deurmaak, blyk uit talle gedeeltes.⁸⁵ Voorbeelde daarvan is die volgende: "Ek gaan verbete voort: van werf tot werf. Oral is dit dieselfde. Die mense lê of dood onder die tent, of anders is die wa verlate. Ek moet aanneem dat dié wat in die waens gesterf en daar bly lê het, die ander kon begrawe. In skerms, langs ysterpotte met lae wit vet daarin, lê swartvolk. Party het takke oor hulself getrek en só gesterf. Ander lê oop en bloot, en aan 'n paar is daar gevreet. Die hiënas staan nou op 'n afstand na my en kyk." (p. 8); " ... elke tweede, derde dag is daar weer 'n begrafnis. Jy sien die groepie treurendes daar onder die akasias of maroelas, of soms by 'n kremetart. Van die vroue sien jy net die kappies, almal omlaag na die grond gerig. Die effense windjie bring soms die gebede saam, ook die dowwe plof van die grond in die bodem van die gat. Ruwe planke word gesaag, en hiermee neem Dolf Holtzhausen die voortou. Hy maak doodkiste so vinnig as dit kan. Maar dikwels gaan dit té vinnig, en die mense word net so in hul klere weggeleë." (p. 21). Jordan skryf die volgende in dié verband in sy joernaal: "No pen can describe the horrors and painful scenes that took place during this trek. At one wagon you would see a family who had by chance caught a stray sheep or buck which they had slaughtered, eagerly drinking the warm blood, while others were fighting for possession of the paunch, for the sake of the water contained therein. The noises made by the various animals in their agony of thirst had a most unearthly sound, the memories of

which will never be forgotten by those who have heard them. The unfortunate men could do nothing to relieve these fearful sufferings, but, through the whole of these ... scenes the courage of the Africander never failed them; they still persevered, and were determined to overcome all obstacles." (p. 34)

Die mooi verhouding en besondere band tussen Jordan en die trekkers kom in die volgende gedeeltes na vore: " ... dan dink jy ... dis jou vriende dié. Dis die mense met wie jy hede en toekoms deel — ook iets van die verlede. Julle is één van sin." (p. 144); " ... ek hou van hulle. En geneentheid is die akker van geduld." (p. 87); "Ek het hulle nodig; maar hulle het my ook nodig." (p. 117); "Hulle noem my ... 'meneer', 'mester', 'meester', soms met toevoeging van my van; partymaal heet dit gemoedeliker: broer Will, broer Jordan, of sommer net Will." (p. 231); "Daar waar die hopie kole gloei, is ook die ander wat so baie myle saam met my geloop het. Ek het hulle almal lief. Hulle is deel van my ... ." (p. 341)

Die skrywer maak nie van fiktiewe karakters gebruik nie en gee 'n volledige "oorsig" van die individuele trekkers wat die trek meegemaak het, elk met sy "nering".⁸⁶ Twee trekkers wie se doen en late dikwels ter sprake kom en tiperend is van die stoffasie waarvan die trekkers gemaak is, is Ella Lombard⁸⁷ en Diederik Prinsloo.⁸⁸

Ella Lombard is die heel eerste trekker met wie Jordan kennis maak op die toneel van dood en ellende aan die begin van die werk: "Daar voor in die bos gewaar ek meteens 'n roering. Ek dink eers dat dit wild is. Maar toe stap ek agter die boom uit en gewaar hulle duidelik; twee vroue wat daar kniel. Hulle sny stukke uit die kreng van 'n bees wat daar lê. ... Die een is 'n wit vrou en die ander is swart. ... Die wit vrou begin my langsaam tegemoetkom. Ek sien die gespanne vlak van haar gesig in die tuit van die swart kappie; die afgeremde glimlag, as sy nader kom. ... Haar hand is warm en taai van die kreng waarmee sy gewerk het. ... Daar is sweet om haar mondhoeke en fyn, diep plooi om die oë. ... Die trane stroom ... behoorlik, asof alles wat so lank deur die omstandighede onderdruk is — honger, dors, smart, kommer — skielik losgelaat word." (p. 9) Sy word geteken as 'n waardige vrou: " ... hierdie vrou het ondanks alles 'n bepaalde waardigheid bewaar. ... Die swart rok met die hoë kragie wat sy dra, is sindelik. Die kappie het fyn deurstikwerk. Haar hande is grof van baie werk, maar die naels is versorg en sy dra 'n goue trouring." (p. 11); 'n mens wat

dít wat oor hulle gekom het, gelate aanvaar: "Ek sien hoe haar oë oor die toneel dwaal. In die grysheid daarvan is geen ontsetting meer te lees nie. Daar is net 'n soort gelate erkenning dat alles maar so is ... ." (p. 16); 'n menslike mens (p. 18), wat al baie gely het in die lewe — sy het Bloukrans oorleef, en reeds haar man en haar seuns aan die dood afgestaan (p. 118); 'n sterk vrou: "Vir Afrika het hulle nog nooit teruggedeins (nie). Ella Lombard is een van hulle." (p. 169); en 'n kenner van die veldlewe: "Belangrikste vraagbaak bly Ella Lombard ... . Dit gaan oor seep van lekkerbreek, kerse van mopaniewas, soetgoed van maroelaneute, stroop van witgatwortel. En waar sy aarsel, is Diena by om aan te vul. Moeder Veld, meen ek by myself; Moeder Veld en haar swart regterhand ... ." (p. 240) Dat hierdie besondere, sterk vrou 'n blywende indruk op Jordan maak; dat hy haar bewonder vir wat sy is; dat hy vir haar lief is, sien 'n mens uit die volgende beskrywing van die toneel by haar sterfbed: "In die flou lig van die enkele mopaniewaskers sien ek haar teen die kussing lê. Die laken is oor haar gesig getrek. Ek haal dit af. Hier is sy nou, rustig, met 'n sereniteit wat die lewe nooit geken het nie. Ek haal die hand uit en voel aan die pols. Dit klop nie meer nie. Die vingers het al koud geword. Aan die binne-arm is die merke wat die assegaai 'n halfeeue tevore daar gelaat het. Dis witblou, en die vel is daar verkrimp. Nou pak die seer my. ... Ek trek die laken weer oor die dooie: saggies. In my gemoed sê ek net: 'Tant Ella ...' Sy het my soms as 'my kind' aangespreek. Dit het nie dikwels gebeur nie. Maar ek het ál die geleenthede onthou. Sy het ver gekom, hierdie Boerevrou; en verder nog gesoek. Dié wat by haar was het ver op die trekpaai bly lê. Sy het voortgegaan, want sy het bly glo aan haar volk se opdrag en die land wat êrens op hulle wag. Sy het eens uit die Ou-Kolonie gekom. Sy was by Bloukrans, en ná baie jare op Humpata, en toe Upingtonia ... . Nou is sy versamel by dié wat sy liefgehad het. Wat het sy gevind? Ek wil nie nou hieroor dink nie." (pp. 319 — 320)

Diederik Prinsloo, wat verkies is as "hoof van die staat van Upingtonia" (p. 245), word geteken as 'n sterk, ruwe man met leierseienskappe, soos blyk uit die volgende gedeeltes: "Dit was die Sondagmiddag en hy het pas die diens gelei. Hy het daar voor my gestaan in die manel en hoë boordjie wat hy dwarsdeur die Dors ongeskonde in die voorkis bewaar het. Daar was vuurtjies in die baard wat hier hoog op teen die wangbene sit." (p. 35); "Diederik Prinsloo is al 'n bejaarde man, maar hy het getoon dat as iemand ooit aangewys moet word as hoof van 'n nuwe Boere-staat in Suidwes-Afrika, hy die posisie waardig sal wees." (p.

107); "Diederik Prinsloo lig sy regterhand. Die wysvinger is na bo gerig. ... Dis 'n groot en eerlike hand — die hand van iemand wat nooit van omdraai wis nie." (p. 147); " ... Diederik sit daar soos 'n monument. Die windjie roer die blare van die groot boom bokant hom. Flitse sonlig val oor sy lang gesig, so ru gebou." (p. 189)

Wat die weergawe van die trekkers se taalgebruik betref, sê Elize Botha die volgende: "Deurgaans word in die dialoog 'n 'klankbeeld' gegee van wat die Afrikaans van daardie groepie mense moes gewees het. Daar is 'n verantwoording voor, van die skrywer self, in sy woord oor 'Die Bronne'. Hy het hierdie spraakbeeld gegrond, onder meer, op waarnemings wat onder die Angolaboere van later geslagte gedoen is."⁸⁹ Teenoor die trekkers se Afrikaans, staan Jordan se 'moderne Afrikaans'.

Die besondere verhouding wat gedurende die Dorslandtrek tussen wit- en swartmense geheers het, kom duidelik na vore. Die feit dat Diena, die swartvrou wat Ella Lombard se regterhand is, die van "Lombard" het, word byvoorbeeld só "verklaar": "Diena Lombard het sy later verduidelik, want sy 'behoort aan die Lombarde van outyd af.'" (p. 10) Kleinveld Labuschagne en Diena Lombard is voorbeelde van die tipiese "makvolk" wat die trek en die lyding wat daarmee gepaard gegaan het, saam met die Dorslandtrekkers deurgegaan het. Hulle was déél van die laer: "... daar is oral hier in die laer ... swart mense soos Diena Lombard, Kleinveld Labuschagne, Paadjierol van der Merwe, en andere, wat vir alle praktiese doeleindes déél is van dié vaste, geslote gemeenskap." (p. 80) Hulle het byvoorbeeld saam met die witmense eredienste in die laer bygewoon. Die mooi verhouding tussen wit en swart kom in die volgende aangehaalde gedeeltes na vore: "Laat die volgende middag, terwyl die reënwolke verbytrek na die suide, daag my wa op. Die bediendes glimlag as hulle hul baas weer sien: nog heelhuids. ... Hier staan hulle voor my: Izak, die Boesman, en Kairob, die Bergdamara, hulle is lank reeds lede van die 'firma'. Sonder hulle kan dit nie. Kleinveld Labuschagne, brandmaer maar weer vol lewe, gaan kniel behoorlik voor sy ounô, so dankbaar is hy om weer hier te wees, om 'sy mense' weer te sien." (pp. 18 — 19); "Ek ... voel aan die pols. Dit klop nie meer nie. ... Ek hoor Diena buite teen die muur huil. Kleinveld staan in die deur met sy hoed voor sy bors gedruk. Sy maer kakebeen skud." (pp. 319 — 320) (Laasgenoemde aanhaling beeld die "makvolk" se verdriet uit by die sterfbed van Ella Lombard.)

Elize Botha gee die volgende samevatting van dié werk: "Dit word 'n boek waarin 'n magdom feite gehanteer word; waarin panorama en 'n grootse historiese optog geskilder word waarvan ek sou wou beweer dat dit in hierdie opsig sy gelyke in Afrikaans nie het nie."⁹⁰

2.15 Doc Immelman

Wraak van die wildernis (Johannesburg: Willem Gouws, 1964)

Jim McGregor, 'n onverskrokke grootwildjagter in die Okavangogebied, stuur 'n dringende boodskap na Kaapstad aan sy seun Alan, 'n rou stadsjapie wat hy tien jaar lank nie gesien het nie, om hom te kom help, aangesien hy siek is aan malaria en swartwaterkoors en sy lewe bedreig word deur swartmense. Die kinders van die eienaar van die handelspos Karukuwisa (halfpad tussen Grootfontein en die Okavango), Peet en Susan Meintjies, gaan haal die Engelse seun op die stasie op Grootfontein. Dit is die verhaal van dié drie jongmense — Alan McGregor en Peet en Susan Meintjies — se tog die "wildernis" in, onder meer die gebied van die Okavangorivier aan die noordgrens van Suidwes, op soek na Alan se pa, en al hul ervarings in dié wilde wêrelddeel.

Suidwes word voorgestel as 'n warm (*p. 11*), wilde, woeste, ongerepte wêreld (*p. 13*) van sand en duine (*p. 51*); 'n wêreld van waterlose woestyne, doringveld, giftige moerasse en geheimsinnige woude; 'n wêreld waar malaria en swartwaterkoors hoogty vier (*p. 13*); en 'n ruie, bosagtige wêreld (*p. 17*) van olifante en buffels (*p. 16*).

Die jongmense het vanaf Grootfontein "verby Narugas ... deur die sandveld en die ou trekpad met die Omatako Omuramba na die noorde ... " getrek (*p. 16*) - na Karakuwisa en die Okavango. Soos hulle getrek het, het die landskap geleidelik ruig en bosagtig geword en verskillende wildsoorte het hul verskyning begin maak (*p. 17*). Karakuwisa, die halfwegmerk en handelstasie tussen Grootfontein en die Okavangorivier (waar die twee Meintjieskinders saam met hul vader gewoon het), word soos volg beskryf: "Daar is 'n groterige rietdakhuis, gemaak van pale en klei, twee sinkgeboue wat as pakkamer en winkel

dien, 'n windpomp, krale en naturelle hutte." (p. 31)

Wanneer hulle die Okavangogebied binnegaan, verander die landskap vinnig — "Daar is nog sommer baie sand en duine, dog die wêreld het 'n meer tropiese voorkoms. Die son is warmer en wild raak meer volop. Keer op keer kry hulle vars mis en olifantspore te sien." (p. 51) Die volgende beskrywing van die Okavangogebied word gegee: " — 'n woeste landstreek wat strek van die Omaheke — die Sandveld — noord van Grootfontein tot aan die magtige Okavangorivier in die noorde, die Caprivi Zipfel en die Betsjoeanagebied in die ooste en die Mbanderu-Herero-gebied in die suide en weste. 'n Land wat groter as België is, 'n land met waterlose woestyne en doringveld, giftige moerasse waar mens en dier omkom, geheimsinnige woude waar toordokters hul donker kunste beoefen." (p. 13) Dit word ook geteken as 'n plek waar olifante van heinde en ver saamtrek: "Die hele wêreld se olifante stroom na die Mbukush-gebied. Uit Rhodesië, Caprivi, die Sandveld. Hulle swem selfs deur die rivier van Angola." (p. 19)

Dié ruwe, ongetemde wêreld kan 'n mens baie swaar laat kry, soos blyk uit die volgende aanhaling: "Hier lê hy onder die helder Suidwessterre. Die grond is hard en koud en sy liggaam is seer van perdry; sy oë brandend van die stof en sonlig, sy lippe gekraak en droog. En die dinge wat hy vanaand gehoor het — olifante en buffels. Wrede, onbeskaafde inboorlinge. 'n Rowende Basterbende, toordokters, tropiese siektes, geweld. En sy vader wat in lewensgevaar verkeer. Hoe anders as die gereguleerde, beskutte lewe wat hy in die Kaap gevoer het." (p. 16) Dat hierdie selfde swaarkry in dié ruwe wêreld meestal ten goede op die mens inwerk, sien 'n mens in die volgende beskrywing: "Die buitelewe het 'n ander mens van hom gemaak. Die stywe regop houding wat hy by die ry-skool in die Kaap geleer het, het hy laat vaar. Hy ry nou soos 'n Boereruiter — lang stiegrieme, effens vorentoe gebuk en heeltemal ontspanne in die saal. Die geklap van die swaar geweer oor sy skouer hinder hom nie meer nie, die stof en hitte en dorings aanvaar hy as vanselfsprekend. En nou, die eerste keer in sy agtien jare, lewe hy!" (p. 45)

Geskiedkundige agtergrond word gegee ten opsigte van die omstandighede wat aan die einde van die negentiende eeu in Suidwes geheers het, toe Jim McGregor nog 'n seun was: "Daar was langdurige oorloë tussen die Herero's en die Namas en onderlinge opstande in

Ovamboland, en die Duitsers het gespartel om hul gesag te laat geld." (p. 13) Iets van die atmosfeer en omstandighede wat destyds in die Duitse tyd (wanneer die verhaal afspeel) in Suidwes geheers het, kom na vore in die toneeltjie waar die smalspoortreintjie waarmee Alan McGregor na Grootfontein gereis het, op die stasie aankom: "Die smalspoortreintjie het rukkerig met 'n geklank van metaal teen metaal tot stilstand gekom. Stoompluime het in die wind gedans en die groot Duitse masjins het met 'n swart sakdoek die sweet van sy voorkop geveeg. Uit een van die vyf waens het Duitse soldate — versterkings vir die garnisoen — gespring, 'n offisier het bevele geskreeu, die stasiemeester het belangrik na die lokomotief gestap om sy dokumente te kry, transportryers het nader gekom vir die uitdeling van hul vragte. Herero-voetsoldate het ammunisie kiste begin aflaai, bleek Duitse immigrante het onseker rondgestaan, bekendes het uitbundig gegroet, volk het mekaar toegeroep, perde het gerunnik en stof opgeskop. Die weeklikse trein het op Grootfontein aangekom ... ." (p. 9)

Alan McGregor beskryf die Suidwesters tussen wie hy hom bevind, as " ... goeie mense ... Harde mense, ja — hulle moet hard wees in hierdie wêreld. Maar hartlike, gasvrye mense sonder aanstellerigheid of skynheiligheid." (p. 35) Die boeremense van dié geweste word dus voorgestel as mense van "goeie stoffasie."

Jim McGregor, die "onverskrokke grootwildjagter en avonturier",⁹¹ word bestempel as "die grootste jagter in die hele gebied van Duits-Suidwes-Afrika"; "die held van elke seun in Suidwes"; 'n man wat "'n gekwete buffelkoei met sy jagmes stormgeloop en keelaf gesny het"; en iemand wat "meer as 'n duisend olifante tromp-op geskiet het en g'n bang haar op sy kop het nie." (p. 11) Hy word geteken as 'n imposante figuur — lank en lenig, met vol, breë skouers en 'n "vuurrooi" volbaard (p. 79).

Peet Meintjies, die negentienjarige seun van die handelaar op Karakuwisa, is 'n regte boerseun: "Peet is groot, sterk en bruingebrand. Hy dra kakieklere, plat velskoene en stap met die selfversekering en losheid van litte van 'n ou beproefde veldman." (p. 9) Teenoor hom staan die Engelse seun, Alan McGregor, uit die Kaapkolonie: " ... 'n lang, skraal kêrel met 'n bleek gesig en 'n bos vuurrooi hare. Hy is geklee in 'n nousluitende broek, baadjie en onderbaadjie met 'n das." (p. 10)

Wat die inheemse bevolkingsgroepe betref, word 'n tipiese Ovambo-kraal en die "koning" van een van die Ovambo-stamme, Kuyu van die Mbukush-stam, en ook die Basters wat destyds in daardie geweste voorgekom het, beskryf. Genoemde koning se kraal is op 'n groot gelyk sandvlak langs die rivier geleë — dit is "op die tradisionele Ovambowyse gebou — 'n doolhof van gange omring die kraal en dit is vir 'n vreemdeling onmoontlik om in of uit te kom sonder begeleiding. In die middel is die hutte van Kuyu, sy lyfwagte en vrouens en aan een kant die pakkamers ... graanskure en veekrale. Onder vloei die groot swart Okavango verby, vinnig en geruisloos." (p. 55) Die koning is 'n man van ongeveer sestig jaar en word as wreed voorgestel: "Sy kop is swart en rond, sy lippe dik en wreed, sy oë geswel en rooi. Hy het 'n halfrok van gebreide beesvel om sy lende en 'n manjifieke tiervel om sy linkerskouer. Om sy dik nek is 'n snoer van steenbokhorings." (p. 56) Die Basters wat destyds daar rondgeswerf het, word bestempel as misdadigers en skelms wat deur die Duitse regering gesoek word en van roof en jag lewe (p. 15).

2.16 Jan J. van der Post

Vonk, vondeling van die duine (Kaapstad: Tafelberg, 1964)*

Dit is die verhaal van 'n Boesman (Vonk) wat, getrou aan 'n Boesmangebruik, 'n misdaad pleeg "in die waan dat dit 'n weldaad was" — hy maak die tweeling van 'n witman dood, aangesien — volgens Boesmangebruik — twee kinders wat op dieselfde dag gebore word, nie albei mag leef nie, en hy glo dat hierdie "offer" reën sal bring. Hierna word Vonk deur die witman "gejag" en in die woestynwêreld gevang om te boet vir sy dade — maar "die natuur beslis anders en die wit jagter word uitgelewer aan sy gevangene. Wanneer Vonk hom oor sy agtervolger ontferm, word 'n sonderlinge vriendskap gesmee ... ."92

'n Droë (pp. 18, 46 en 50), warm (p. 32), kaal, wrede (p. 56), wildryke⁹³ wêreld met groot vlaktes (p. 57) en panne (p. 13); en 'n wêreld wat geweldige stofstorms beleef (pp. 85 — 91 en 159) — só word Suidwes voorgestel.

---

* Aanhalings uit en verwysings na die derde druk (1967) van genoemde bron.

Soos in sy ander werke, val die klem op die tipiese Boesmangewoontes, -gebruike en -gelowe. Voorbeelde daarvan is die volgende: 'n Jagter mag nooit wys dat hy pyn verduur nie (*p. 15*); hy moet altyd eerste by die bok kom wat hy geskiet het (*p. 11*) en dadelik die oog daarvan heel insluk en bloed aan sy lyf smeer (*p. 11 en p. 81*); ook wanneer 'n Boesman vogtigheid wil binnehou, word bloed aan die lyf gesmeer (*p. 130*); wanneer 'n Boesman slaap terwyl 'n ander een naby hom doodgaan, lê daar vir hom "slegte dae" voor (*p. 12*); wanneer iemand doodgaan, word die dans van die dood gedans (*p. 13*) — die oorledene gaan dan na die land van die maan, waar dit altyd groen is en daar genoeg water is vir almal om te drink (*p. 12*); soms moet iemand geoffer word sodat "die Maan sy bloed kan drink" (*p. 19 en p. 65*); wanneer 'n tweeling gebore word, word een van die tweeling net ná geboorte om die lewe gebring, "anders word die Maan baie kwaad en laat hy die reën wegbly ... ." (*p. 29*); babas wat in tye van droogte gebore word, word ook doodgemaak, en as vroue "weer kleintjies kry voordat die eerstes self oor die weg kan kom", moet daardie kleintjies ook sterf (*p. 38*); Boesmans mag nie op 'n plek bly waar 'n ander mens doodgegaan het nie (*p. 39*); as die maan kwaad is, slaan hy mense met 'n "groot pyl wat soos vuur uit die wolke kom" of stuur sy boodskapper (die tier) om daardie mens dood te maak (*p. 44*); wanneer Boesmans vinnig moet trek, word die oudste vrouens agtergelaat om dood te gaan (*p. 51*); wanneer 'n Boesman 'n ander een wil waarsku, gee hy 'n jakkalsblaf (*p. 59*); die Boesmans het verskillende danse waarin alle diere van die veld nagmaak word (*pp. 69 — 71*); hulle maak musiek deur een punt van die boog tussen die tone vas te knyp, die ander in die mond te steek en met 'n pyl op die boogsnaar te tik (*p. 68*); hulle eet tsammas om hul dors te les (*p. 78*); saans om die kampvuur word stories vertel (*p. 95*); vroue, kinders en ou mense word nie na ander Boesmans se vuur gebring nie, want dit sou beteken dat hul groep se jagter te sleg is om vir hulle kos te soek; die enigste tyd wanneer daar 'n groot saamtrek van mense van die veld is, is wanneer die mense by die Berge van die Maan vergader sodat die grootste jagters hul prente daar kan teken (*p. 98*); Boesmans sê nooit "miskien" nie, want hulle weet alles (*p. 103*); hulle glo dat die wit- en swartmense aan die einde van die wêreld woon (*p. 107*); voordat die son gaan slaap, gooi hy party van sy "bloed in die lug af sodat daardie bloed in die diere en mense se bloed kan ingaan en hulle sterk maak", en voordat die son in die oggend opkom, maak hy weer die bloed wat oorgebly het, bymekaar; hoe groter die maan is as 'n dier geskiet word, hoe meer murg het daardie dier in sy pype; reën is "die water van die Maan" (*p. 108*) wat hy in die lug in 'n groot pan hou — as daar baie water is, laat hy party daarvan

op die grond val (p. 109); wanneer 'n Boesman "die siekte van die sand" (melaatsheid) het, maak hy 'n takkie en 'n bondeltjie gras aan die onderste tak van 'n bos vas om aan te toon dat niemand hom moet volg nie (p. 126); wanneer hulle iemand wat hulle agtervolg, om die bos wil lei, loop hulle agteruit en maak dan 'n tak aan hul ghaairieme vas om hul spore uit te wis (p. 121); die maan praat net met ou manne, en wanneer die maan met iemand praat, mag daar geen pyle van gif in die nabyheid wees nie (p. 124).

Dat hulle ware natuurkinders is, blyk uit die beskrywing van hul spoorsny-, bekruip- (pp. 110 — 111) en kamoefleerkuns;⁹⁴ hul kennis van diere, byvoorbeeld die feit dat die spoor van 'n dier waarvan die kloue al wyer word, besig is om te vrek (pp. 10 — 11); hul kennis van die natuur, byvoorbeeld die feit dat 'n kring om die son 'n teken is dat 'n stofstorm aan die opbou is (p. 84); hul kuns om die wind af te weer (p. 89); en hul kennis van die "medisyne van die veld" en hoe om ander daarmee gesond te maak.⁹⁵

Die feit dat die Boesmans die witmense en hul gewoontes as "eienaardig" beleef, kan gesien word in die beskrywing van hul siening van die witmense se God en godsdiensbeoefening (pp. 17 en 19 — 23); en die feit dat Vonk met sy aankoms by die witmense "die een vreemde ding na die ander" beleef (p. 15), soos die pak slae wat hy gekry het toe hy wederregtelik met die boer se trekker gery het: "Terwyl sy lyf nog seer was, het Vonk baie oor die trekkerpetalje nagedink. Hy kan nie verstaan dat 'n mens so kwaad kan word oor 'n dooie ding wat breek nie; en dat 'n mens 'n ander wat ook van vleis en bloed gemaak is, kan seermaak oor dooie goed, gaan hom te bowe." (p. 28)

2.17 Bill J. van Niekerk

Ver is die swerwer se horison (Johannesburg: Voortrekkerpers, 1964)*

In dié bundel kortkuns is vyf Suidwesvertellings opgeneem. "Die dood van die boogskutter" speel af in die tyd toe die Unie-regering pas die bewind in Suidwes-Afrika oorgeneem en

---

* Aanhalings uit en verwysings na die derde druk (1967) van genoemde bron.

"die administratiewe teuels nog nie ferm in die hande gehad" het nie. In dié tyd was daar klein groepies swerwende Boesmans op die noordgrens van die land wat op die wydverspreide plase geroof en geplunder het. Dié vertelling handel oor die leier van 'n bende Boesmans in die "Mangeti's bokant die Omuramba-Ovambo" (p. 12), wat die boere beroof het todat hy uiteindelik doodgeskiet is. "Kyk, twee leeus!" speel ook in die noorde van die land af in die vroeër tyd toe dié wêreld nog wild en ongetem was, en handel oor 'n boer wat, nadat hy twee leeus geskiet het, homself só verwyt ("Moordenaar! Ai, was dit nodig?") (p. 29), dat hy 'n pos inrig as vry suipplek vir wild — "'n klein stukkie van Afrika, vry van die klap van kruit en koeël." (p. 30) In "Kinders van Qhutse" word vertel van 'n klomp "Mangeti-Boesmans" wat 'n boer van sy beste beroof en hoe hy daarin slaag om hulle te tem. "Ewewydig met die Omuramba-Ovambo, na aan die Etoshapan, lê die Omahêke, die duineveld" (p. 54) — in dié wêreld speel "Die leeuwyfie van Xau-aweb" af, waarin vertel word van 'n boer wat deur 'n ou leeu-wyfie bespring word, hoe sy doodgeskiet word en die boer dan — voortspruitend daaruit — peins oor die kwessie van lewe en dood. Die laaste Suidwesvertelling, "Ruiter, daar kom die son!", handel oor 'n rapportryer, wat as "simbool van 'n volk wat soos 'n jong boompie ontkiem het in die ongetemde bodem van Afrika ... ." (p. 69), 'n rit te perd onderneem vanaf Namutoni na Otjiwarongo om boodskappe af te lewer.

Suidwes word beskryf as 'n warm,⁹⁶ wilde (p. 20), ongerepte (p. 40), ongetemde (pp. 19 en 68 — 69), ongenadige (p. 43) en onbegaanbare land (p. 38); 'n rustige (p. 42), wye (p. 55), eensame (p. 13 en p. 55), eindelose (p. 74) land van stilte (pp. 19, 23 en 40), tydloosheid en ruimte (p. 19); 'n mooi land (p. 40) met vele vlaktes (p. 43) en omurambas (p. 40 en p. 55); 'n ruigbegroeide land met 'n ryk plantelewe;⁹⁷ en 'n wildparadys (p. 20 en p. 24). Laasgenoemde twee aspekte word duidelik uit die beskrywing van die plant- en dierlewe in Suidwes. Boom- en grassoorte wat ter sprake kom, is die makalani (pp. 24, 40 en 58), machara (p. 29), wildepruimbos (pp. 13, 20 en 62), tambotie,⁹⁸ granaatbos (p. 40 en p. 56), swarthaak (pp. 39 — 40 en 56), soetdoring (p. 56), omborombongo, mangeti (pp. 23, 40 en 45), geelhout (p. 43), rosyntjebos (p. 46), kameeldoring (p. 42), boesmangras en soetgras (p. 20). Die volgende diere en voëlsoorte word genoem: die eland (pp. 20, 24 en 70), koedoe (pp. 20 — 21), gemsbok (pp. 20, 26 en 41), kwagga (p. 23), kameelperd (p. 57 en p. 60), leeu,⁹⁹ tierwolf (p. 60), boskorhaan (p. 67), steenbokkie (p. 56), luiperd (p. 24), maraboe (p. 25), fisant (p. 23),

grysuiltjie (p. 23 en p. 72), tortelduif (p. 45) en die sekretarisvoël (p. 26).

Algemene eienskappe van die Suidwesters wat beklemtoon word, is die filosofiese instelling van baie van die "voorposmense": " ... dit (het) my getref hoeveel onbekende filosowe daar gekweek word in die ongetemde uithoeke van Afrika." (p. 19); die pionierslewe wat hulle destyds in die ongetemde land gelei het (p. 19); hul onverskrokkenheid (pp. 68 — 69), deursettingsvermoë (p. 71), drif en vuur (p. 76); hul gasvryheid (p. 69 en p. 74), vriendelikheid (p. 69 en p. 75) en inherente goedheid (p. 75); en die feit dat hulle "vriende in nood" is, en trots is op hul Afrikanerskap (p. 71).

Inheemse bevolkingsgroepe wat uitgebeeld word, is die Ovambo's,¹⁰⁰ Klipkaffers (p. 22) en die Boesmans.¹⁰¹ Van die Boesmans word gesê: "Waar hy ook al hierdie ou bruin volkie aangetref het — daar ver in die Betsjoeanalandse Kalahari, in die Suidwes Sandveld, hier in die Mangeti's — oral is hulle verstoteling, stiefkinders van die Voorsienigheid. Verdruk deur die witman, vervolg en verslaaf deur die Bantoe, is hulle pad oral opdraand en vol dorings. Die vrolike, vrye, laggende natuurkind leef helaas net in drukkersink en sentimentele radiopraatjies. Die werklikheid ken bloot honger, vrees, vlug ... ." (p. 51) Verdere kenmerke van die Boesmans wat genoem word, is hul genadeloosheid (p. 42); dat daar geëet, gedans, weer geëet en weer gedans (word) by herhaling nadat 'n bees of 'n bok geskiet is, "totdat Boesman se kind eenvoudig net so onbekwaam vol en vaak is dat hy dit nie meer kan hou nie." (p. 48); en dat hulle "baasboogskutters" is (pp. 14 — 15). Laasgenoemde eienskap blyk uit die volgende beskrywing van hoe 'n Boesman 'n boer op sy plaas doodskiet: "Die Boesman se vingers het saamgetrek op die pylstert. In een gladde beweging wat getuig het van meesterskap, is die linkervoet effe na vore geplaas en die gewig van die lyf ietwat vooroor gegooi, terwyl die snaar tot aan sy ken span. 'n Sagte, byna musikale twang-g-g klink op toe die snaar skielik skiet en die Boesman weer op sy hurke neersak. Met 'n kort, skaars hoorbare s-s-s-s-geluid het die pyl getrek en die witman van agter onder die blad getref." (p. 14) Die Ovambo's word beskryf as mense wat nie bekend is vanweë hul dapperheid nie: "Die deursnee-Ovambo is geensins bekend om sy dapperheid nie. Inteendeel." (p. 38) Daar word egter ook positiewe eienskappe van die Ovambo's geopper. In "Kinders van Qhutse" word Willem (die boer) se "jagvambo" byvoorbeeld beskryf as intelligent en iemand met baie moed (p. 47). Die Klipkaffers word beskryf as

primitiewe mense met 'n wonderlike aanleg vir masjinerie: "Hansman se handlanger was 'n oorlamse Klipkaffer, Damon, so swart soos roet. Van al die rasse suid van die ewenaar is die Damaras, of Klipkaffers soos ons hulle noem, seker van die primitiefste. Hulle het nie eers 'n eie taal nie en ken nie hul eie herkoms nie. Vroeër jare het hulle onderhorigheid betoon, selfs aan die Boesmans. Maar hulle het 'n wonderlike aanleg vir masjinerie." (p. 22)

In die begin van die bundel is 'n gedeelte getiteld "Testament van die swerwer" ingesluit — "'n Verwerking uit die laaste wil en testament van Friedrich von W — in lewe 'n afgetrokke en half geheimsinnige pioniersfiguur aan die Noordgrens van Suidwes." In dié gedeelte staan onder meer die volgende: "Vul jou hart, my seun ... met die mooi geluide van bos en berg en vlakke, solank die tyd nog daar is. Want vir elke jagter breek die dag aan dat hy moet put uit opgegaarde bronne ... ." (p. 8) Met hierdie bundel kortkuns is dit waarskynlik ook die skrywer se bedoeling — om die leser die geleentheid te gee om te put "uit opgegaarde bronne".

2.18 Doc Immelman

Shondoro e.a. kortverhale (Pretoria: Unie-Boekhandel, 1965)

In hierdie bundel is tien kortverhale opgeneem, waarvan nege oor Suidwes handel. "Elandsbiltong vir die Kapenaars" handel oor 'n verbode elandjag. In "Topsy" vertel die ekverteller van alles wat hy saam met sy goeie en getroue jaghond, Topsy, wat oud is en geskiet moet word, op die jagveld beleef het. "Oom Jan en die groot gemsbokke", wat in die Tsumeb-omgewing afspeel, is 'n storie binne 'n storie, waar oom Jan onder 'n maroelaboom sit en biltonghake maak en vir die verteller vertel van sy verbode gemsbokjag. "Shondoro" speel ook in Tsumeb se omgewing af en handel oor 'n koedoebulletjie wat deur 'n boer gevang word en mak op die plaas grootword. In "'n Hond vir Bertie" word vertel van 'n hond wie se ma deur 'n leeu doodgebyt word en 'n boerseun, Bertie, s'n word. "Twee eende vir Kersfees" handel oor 'n versengende droogte in die noorde van Suidwes. 'n Boer, Natie Ackermann, besluit om net ná Kersfees met sy beeste te trek om ander weiveld te soek, maar 'n verwoestende veldbrand breek uit en net daarna kom die reën

waarna hulle so gesmag het. "Vere en die voël" speel op 'n beesplaas in die "Rooi Lyn-gebied" af, waar 'n parallel getrek word tussen 'n tarentaalwyfie, 'n vaal tarentaalmannetjie en 'n pronkerige Rhode Island-haan, en die verhouding tussen die tienjarige verteller (Daniël Delport) se pa (Flip), juffrou Mynie wat vir Daniël skoolhou, en die "pronker" Bernard Schietekat. In "Beslissing op Etosha" word die stryd tussen twee olifantbulle (wat gepersonifieer word), Donderweer, leier van 20 olifante in Namutoni se omgewing, en Gerhardus-voet, leier van 'n groter trop in Okaukuejo se geweste, uitgebeeld. Die laaste verhaal in die bundel, "Die sagte man", handel oor Stefaans Blignaut, 'n boer in die ooste van Suidwes teen Botswana se grens, wat as 'n "sagte man" bekend staan, maar tydens 'n versengende droogte toon van watter staal hy gemaak is.

'n Oop, plat (*p. 109*), groot, wye (*p. 40 en p. 109*), oneindige wêreld (*p. 109*) van vryheid (*p. 40*); en 'n sanderige (*p. 127*), warm,¹⁰² droë,¹⁰³ wilde (*p. 90*), wrede (*p. 127*) wêreld, waarin dikwels veldbrande woed (*p. 64*) — só word Suidwes beskryf. Die uitwerking van die verwoestende veldbrande op die omgewing blyk uit die volgende beskrywing: "Groot, statige maroelas, nou smeulende swart gedrogte. Die tambotie waarvan hy nog stutte wou kap vir die myn op Tsumeb is verwoes. Grasieuse makalanipalms wat nou soos groteske, swart vingers na die roetbelaaide lug reik." (*p. 64*) Suidwes word ook geteken as 'n wildparadys, waar onder meer koedoes,¹⁰⁴ hartbeeste (*p. 17*), elande (*pp. 8, 12 en 17*), wildebeeste (*p. 7 en p. 18*), duikers (*p. 19*), gemsbokke (*p. 7 en p. 22*), wildehonde (*pp. 127 — 128*), leeus (*p. 129*), tigers (*p. 18 en p. 129*), vlakvarke (*p. 94 en p. 100*), olifante (*p. 39 en p. 104*) en tarentale (*pp. 17 — 20 en 95*) voorkom.

Aangesien die meeste van die verhale in die noorde van die land afspeel, word die meeste van die boomsoorte wat ter sprake kom, in die noorde aangetref: die hardekoel (*pp. 12 en 18 — 19*), tambotie,¹⁰⁵ maroela,¹⁰⁶ wildevy (*p. 27*), swarthaak (*pp. 41 en 59*), makalani (*pp. 58, 61 en 64*), geelhout (*p. 127*), appelblaar (*pp. 127 — 128 en 138*) en kameeldoringboom (*pp. 127 — 128*).

Dat die dorpe in Suidwes vroeër — " ... kort nadat ons die land van die Duitsers gevat het ... " (*p. 25*) — anders daar uitgesien het as vandag, blyk uit die volgende beskrywing van Tsumeb in "Oom Jan en die groot gemsbokke": "Die plek was in daardie dae somer nog so 'n klompie huise en winkels tussen die koppe. Die boere het nog dorp toe gekom met hul

gewere oor die skouers en die leeus het nog duskant Otjikoto geloop." (p. 24)

Die mense van die land word beskryf as sterk en taai — mense wat leeus en tiers geskiet en wildehonde doodgemaak het (p. 129) en gebrei is deur die elemente (p. 55); en arm mense (p. 129), wat lief is vir diere en ná aan die aarde leef. Getuienis van laasgenoemde sien 'n mens in die volgende beskrywings van 'n man en sy hond in die veld in die verhaal "Topsy": "Die oggende toe die dou blink op die gras was en die dorings groen tussen die tamboties en jy die tarentale 'n myl ver kon hoor. Toe die wasem voor die neus van die hond en die perd gehang het en die koedoespore vars was en die mis nog nat en stomend." (pp. 18 — 19); "En die kort, wolklose sonsondergange wanneer jy met die duiker vasgemaak aan die saal huis toe ry, onderwyl die perd egalig onder jou bene wieg en die mauser gemaklik oor die saalboom hang en die wit terriër langs jou draf."; "En die nagte in die swart dorings by die hardekoolvuur. Die koue donkerte voor dagbreek, wanneer sy haar kop in die slaapsak ingevroetel het en haar tong klam en harig teen jou gesig was." (p. 19)

Inheemse bevolkingsgroepe wat vermeld word, is die Ovambo's,¹⁰⁷ Herero's (p. 16 en p. 135), Damaras (p. 23) en die Boesmans.¹⁰⁸ Daar word onder meer na die Boesmans se spoorsnyvernuf verwys (p. 12).

'n Resensent dui aan dat Immelman in dié bundel gestreef het na "die oopmaak van 'n landstreek", en som die atmosfeer wat uit die verhale straal, só op: "Hier is sowat tien kortverhale oor diere, jag en boerdery. Die verhale wissel van lughartig tot skrynend en oor almal sweef die Suidwesatmosfeer en die liefde vir die veld."¹⁰⁹

2.19 Doc Immelman

Tweehonderd gewere (Kaapstad: Human & Rousseau, 1965)*

Hierdie verhaal speel vroeg in die eeu af, tydens Hendrik Witbooi se skrikbewind. Tjaart Fouché, die hooffiguur, keer ná twee maande se afwesigheid na sy ouers se plaas terug, net om drie vars grafte en die rokende oorblyfsels van hul opstal aan te tref. Daarna begin Tjaart se wraak teen Witbooi en die Witkams ...

Die land word geteken as 'n wêreld met sandpaaie (p. 7) en -duine (p. 212); 'n wêreld van ondiere en rowerbendes (p. 9); 'n onherbergsame, wrede, waterlose land van son, sand en lugspieëlins (p. 158); 'n wêreld met koue nagte (p. 159) en versengende hitte;¹¹⁰ en bowenal 'n wêreld van oorlog en verwoesting.¹¹¹ Voorbeelde daarvan is die volgende: "Die bodeur van die kombuis hang aan een skarnier en die dak is afgebrand, die mure swart en lelik. Die vensterruite ... is stukkend, die gordyne weggebrand ... . Die werf is besaai met meubels, klerasie en ander huisgoed. 'n Dooie vosperd met groot geswelde buik lê voor die kraal. Links van die kraal onder die groot kameeldoring is daar drie vars grafte." (p. 35); "Vier, vyf Witkams het op hom begin vuur en hom op die drempel van die voordeur platgeskiet. Die vroumense was rasend; Susanne het na die lyk van haar vader probeer hardloop, maar haar suster ... het hom vasgehou. En toe het Garub eers Oubaas Fouché en toe sy seuntjie Gertjie koelbloedig doodgeskiet." (p. 49) Plantegroei en diere wat genoem word, is die kameeldoringboom (p. 36 en p. 274), kiewiet (p. 36), gemsbok, sebra, springbok (p. 161) en die leeu (p. 162).

Plekke wat ter sprake kom, is Keetmanshoop (p. 8), Windhoek, die Kuiseb (p. 160), die Khomas-Hochland (p. 163), Walvisbaai (p. 167), Warmbad, die Karasberge (p. 15), Gibeon (p. 17), Rietmont (p. 16) en Kub (p. 19 en p. 42).

Die volgende verklaring vir die woord "Witkam" word gegee: "'Dis nog uit die dae toe hulle teen die Herero's gebaklei het ... . Hulle het wit doeke gevat en dit om hulle hoede

---

* Aanhalings uit en verwysings na *Makro-Boeke se grootdruk-uitgawe (1979) van genoemde bron.*

gebind sodat die twee punte na bo gestaan het soos die kam van 'n hoenderhaan." (p. 21)

Algemene kenmerke van die Witkams kom na vore, soos blyk uit die volgende aanhaling: "Die witkams is taai, geslepe, wreed. Hulle is goeie ruiters en uitstekende skuts. En hulle kan beweeg, vinnig en geruisloos. Van die vroegste tye af was hulle nomade, jagters, rowers." (p. 39) Hul wreedheid blyk onder meer uit die volgende gedeelte: "Hulle is moordenaars, wreedaards wat Duitse gevangenes agter hul perde gesleep het, wat suigelinge se koppe verbysel het met hul gewere, wat half lewende kinders in hul beddens verbrand het." (p. 216) Hulle word ook bestempel as te lui om te werk (p. 39). Hul opperhoof, Hendrik Witbooi, word só geteken: "Die Kortetjie, soos hulle hom genoem het, was al in die sewentig. Met sy groot hoed en Duitse offisiërsbaadjie het hy amper komieklik gelyk totdat mens na sy oë gekyk het. Hulle was klein en donker en wreed en sy mond was styf, sy dik lippe dun gepers. Hy het nooit geglimlag of 'n vriendelike woord vir iemand gehad nie, en hy het die Martini-geweer gedra asof hy weet hoe om dit te gebruik." (pp. 20 — 21)

Ander inheemse bevolkingsgroepe wat vermeld word, is die Klipkaffers (pp. 7, 160 en 162) en die Herero's (p. 14 en p. 39). Van laasgenoemde word gesê dat hulle te trots is om te werk (p. 39).

Die hooftfiguur, Tjaart Fouché, is 'n man met gitswart hare, 'n spits kenbaard (p. 7) en breë skouers (p. 10); 'n dapper man (p. 23) en 'n held (p. 275), wat so taai is soos 'n gemsbokriem (p. 10).

Die swaarkry en ontberings van die boeremense gedurende daardie tyd word in talle gedeeltes gesien. Voorbeelde daarvan is die volgende: "'n Ou man met 'n volbaard staan langs die hotagterwiel. Bo sy linkerknie is 'n stuk draad om sy been gebind en sy kakiebroekspyp is rooi van die bloed." (p. 31); "Oral sien hy vroue met rooigehulde oë, kinders wat onnatuurlik stil en teruggetrokke is, mans met stram gesigte en saamgeperste lippe. Dit is nie nodig om te vra nie. Hendrik Witbooi se dade staan op elke gesig te lees." (p. 43)

2.20 Jan J. van der Post

Witman van die duine (Kaapstad: Tafelberg, 1965)*

In dié werk word vertel hoe die skrywer (Jan) as volwasse man saam met Agarob, die vriend van sy jeugjare, twee jaar lank rondgeswerf het. Dit is Agarob se taak om hom in te lei in die jagtegniek en veldkennis, sodat die ander Boesmans hom kan aanvaar as een van hulle. Hy bewys homself dan ook as groot jagter (en verdien op dié manier sy Boesmannaam Kei-Anies), help die witmense om die moordenaar Gaub te soek, en gaan saam met die ander Boesmans na die "Berge van die maan", die laaste oorblywende boesmantempel, waar hy as bewese jagter sy prent teen die muur van die heilige grot mag teken. Hy sien ook die "verlore stad" van die Kalahari, voordat hy na sy mense terugkeer. 'n Resensent som die verhaalinhoud só op: " ... ek kan my moeilik 'n onderhoudender manier voorstel waarop 'n mens meer van hierdie byna vergete menseras te wete kan kom."¹¹²

Die land word geteken as 'n droë (*p. 8 en p. 37*), warm (*p. 11 en p. 14*), barre, harde (*p. 29*), onherbergsame wêreld (*p. 10*); 'n kaal (*p. 37*), verlate (*p. 10*) wêreld wat vreeslike sandstorms beleef (*p. 142*); en 'n wêreld met "strate" tussen die duine (*p. 93*). Hierdie strate tussen die duine is 'n tipiese verskynsel in die noord- en suidoostelike dele van Suidwes.

Hoewel die naam "Brandberg" nêrens genoem word nie, is daar verwysings na die Witvrou van die Brandberg (*pp. 107 — 108*), wat moontlik daarop kan dui dat die Berge van die Maan waarna verwys word, met die grotte van die Maan, waarin Boesmantekeninge is (onder meer die Witvrou van die Brandberg), die Brandberg kan wees (*p. 107*). Die skrywer verwys ook na 'n "gat helderblou water" in die Berge van die Maan, wat volgens hom moontlik dieselfde oorsprong as die Otjikoto- en die Guinasmeer kan hê (*p. 107*). Interessante inligting word, uit die Boesman se perspektief, gegee oor die Witvrou van die Brandberg: "Hy vertel vir sy maat hoe die Wit vrou tussen die mense van die veld beland het, dat sy ontrou was aan haar man en dat sy moes vlug nadat haar man haar minnaar doodgemaak het. Haar man het haar laat agtervolg deur sy soldate, en sy het al verder gevlug totdat sy tussen die mense van

---

* *Aanhalings uit en verwysings na die tweede druk (1967) van genoemde bron.*

die veld beland het. Hy vertel hoedat sy saam met hulle gejag het tot sy daar by die berge van die Maan van ouderdom dood is. Die vrou se bene het die mense verbrand en die as oor die veld gestrooi sodat die aasdiere dit nie kon eet nie. Haar ornamente het hulle daar in die grot gaan bewaar." (p. 110)

Die garrieboom (p. 14), spekboom (p. 36), swarthaak (p. 75), vygie, tsamma (p. 122), djabbabos (p. 141), blouwildebees (p. 14), volstruis (pp. 26 — 27), koedoe (pp. 117 — 118), buffel (pp. 119 en 128 — 133), ietermagog (pp. 66 — 67), kameelperd (pp. 88 — 89) en die swartwitpens (pp. 119 en 139 — 141) is van die plantegroei en diere wat genoem word.

Die skrywer deel die leser baie van die Boesmans se gebruike, gewoontes, gelowe en kennis van die veld mee, soos die volgende: Nadat 'n bok gejag is, smeer hulle die bloed daarvan aan hul lywe (p. 11); hulle sny die "sweetvratte" van 'n duiker en eland af en smeer daarvan aan hul lywe, wat veroorsaak dat diere hulle nie so maklik kan ruik nie (p. 20); om genoeg sout in te neem, word vleis in die as van die vuur gerol voordat dit geëet word (p. 13); Boesmans hou van vleis wat al "ruik" (p. 14); hulle het die bekruipkuns vervolmaak (pp. 14 en 78 — 81); hulle maak vuur met die pit van 'n aalwyn en 'n wag-'n-bietjie-stokkie (p. 19); nadat 'n bok geskiet is, word die dans van daardie boksoort gedans;¹¹³ water word met 'n stokkie uit die grond gesuig (p. 38); in swaar tye (droogtetye) word ou mense agtergelaat en kleintjies doodgemaak (p. 41); as iemand sterf, word die dans van die dood gedans (p. 65) — die dans by die dood van 'n slegte mens verskil van dié by die dood van 'n goeie mens (p. 66); die goeie mense wat doodgaan, word deur die boodskapper van die maan, die tier, na die maan geneem (p. 65); indien een Boesman 'n spoor gekry het, mag 'n ander dit nie volg nie (p. 66); as 'n ietermagog en 'n erdvark in die dag rondloop en kos soek, gaan dit daardie reënseisoen nie baie reën nie (pp. 66 — 67); voordat die maan hulle toelaat om deur die woestyn te trek, wil hy eers mensebloed hê en word 'n Boesman doodgemaak en deur die boodskapper van die maan, die tier, geëet (pp. 84 — 87); wanneer hulle eers in die woestyn is, vra die maan nie so baie kos nie (p. 92); hulle smeer bloed en nat pensmis aan hul lywe, "sodat die son nie die water uit hulle lywe kan suig nie" (p. 95); die "kwaal van 'n gemsbok" word normaalweg bewaar vir die vrou wat die meeste wortels en bessies vir die mans bring (pp. 100 — 101); wanneer die maan vol is, is dit die "tyd van die vroue" (pp. 111 — 114); gebrekklike kinders word ná geboorte doodgemaak; soms, as hulle wil hê 'n dier moet gou

doodgaan, word pofaddeggif aan die pylpunte gesmeer; hulle weet dat 'n dier se kloue al wyer oopgaan soos hy sieker word van die gif nadat hy geskiet is (p. 151); hulle kan aan 'n mens se spoor sien wanneer hy siek is (p. 70); en 'n sekere soort poeier word met "taai wit goed wat ... soos die gom van 'n soetdoringboom lyk," gemeng om verf vir Boesmantekeninge te verkry (p. 107). Uit bogenoemde is dit onder meer duidelik watter belangrike rol die maan in die Boesmankultuur speel.

Jan, die witman, word deur Agarob in al die fyner kunsies van die "mense van die veld" ingelyf: "Toe hulle weer moeg maar tevrede langs die vuur sit, begin Agarob te vertel van die dinge wat 'n groot jagter moet weet. ... Hy beskryf noukeurig hoe hy elke bok bekruip het en hoe en waar op sy lyf hy die bok geskiet het; hoe 'n mens die ander soorte diere soos erdvarke en vlakvarke jag en watter diere 'n mens nie mag jag nie en watter vleis 'n mens baie krag gee en watter vleis 'n mens net jag as daar niks anders in die groot sand te kry is nie. Hy vertel van die verskillende soorte plante wat 'n mens kan eet en watter van hulle water het ... Jan luister aandagtig. Hy weet dat daardie verhale elkeen vir hom 'n les is." (p. 21)

Danksy sy vriend se raad en bystand, raak Jan heel tuis in die woestyn en kry sy Boesmannaam nadat hy 'n volstruis geskiet het — "Kei-Anies". Hy tree soos 'n Boesman op¹⁴ en lyk nes 'n Boesman: "Hy is amper swart verbrand en sy vel het nog van die vars bloed aan van die bok wat hy daardie oggend geskiet het. Sy hare is dun gevleg en maande lank is sy sweet en stof en diervet aan die vlegseltjies gevryf. Dit hang soos toutjies om sy gesig en hy moet eers die toutjies voor sy oë wegveeg om te kan sien. Hy dra geen klere nie en het buiten sy boog oor sy skouer net sy gaaivel aan ... ." (p. 157)

Ten spyte van Jan se deeglike "inlywing" in die Boesmanlewe, weet hy nog nie alles van die Boesmanlewe en -gewoontes nie en " ... bots ... in die woestyn met allerhande soorte etiket en eergevoelens, selfs al hang daar menselewens in die skaal." (p. 40) Hoewel Jan prakties gesproke "'n Boesman" is in die tyd saam met Agarob in die veld, verskil hul siening van sekere dinge, soos blyk uit die volgende gedeelte, waar Jan en Agarob op 'n klomp diere afkom wat in 'n veldbrand verbrand het: "Die jagters kom op nog 'n paar diere af wat verbrand het, en waar hulle sien dat die smeulende hope nog lewe toon, dring die wit jagter

daarop aan dat hulle die diere uit hul lyding moet verlos voordat hulle verder gaan. Agarob staan maar net en toekyk terwyl sy maat die diere doodmaak. Vir hom is dit om't ewe of die dier nou vrek of later. Wat die witman doen, sal sake nie verander nie — daardie vleis is vleis vir die aasdiere." (pp. 127 — 128)

2.21 Vincent van der Westhuizen

Kolokwinte (Pretoria: Voortrekkerpers, 1965)

Twee Suidwesgedigte is in dié digbundel opgeneem: "Toe Windhoek ons stad van verlange was" en "Vier Suidwes-portrette". (Aangesien eersgenoemde ook in *Die Suidwester* verskyn het en reeds behandel is, word dit nie hier bespreek nie.) In "Vier Suidwes-portrette" word verskillende aspekte van die land belig.

In strofe een word die land as 'n ongerepte wêreld met baie wild beskryf — "waar snags die maanhaar grom en septer swaai, / waar wilde kuddes oor die panne dreun / en olifante in die kuile baai"; 'n land waar die Boesmans, die "bruin klein jagters van die bleek woestyn", nog hul gifpyle oor die brakbos laat fluit; en 'n land waar baie diamante "in die kluike van die Dodekus" weggesluit is.

Strofe twee beeld Windhoek uit: 'n stad waar "die vorstelike grys Europa nog / haar stoer tradisie en haar trots bewaar"; 'n stad waar "klipkastele teen die rante leun"; 'n stad van toringspitse en skemerkroegies; en 'n stad wat uit sy nate bars van vreugde gedurende karnavaltyd: "Hier bars die vreugde uit sy vel. / Hy trek 'n blink kostuum aan, en 'n stad word mal. / Tamboernooiens, narre, en 'n grootkop-spook / trippel die ritme van 'n karnaval." (p. 42)

Die vooruitgang en tegnologiese ontwikkeling is die tema van strofe drie. Suidwes word beskryf as 'n land waar "die sterk jong Westerse tegniek orent ... " staan; 'n land met "bonkige geboue" en rooi treine wat "in die verte slang / na hawestede en die binneland / om weg te bring, te haal en af te laai"; en 'n land met groot blink skepe en ook myne waar

die " ... skatkamers van honderdduisend eeue ... vir die welsyn van 'n volk gestroop" word.

Die laaste strofe handel oor die rustigheid van die plaaslewe:

*Hier is die vaalte waar die swarttrop graas,
die bosland waar die beeste skemers boei,
die bakenlose stilte van 'n plaas,
'n windpomp eensaam teen die aand se rooi.*

Ten slotte sê die digter dat die land wat in dié gedig geskets word, se toekoms in die hande van God lê: "want daar's 'n God wat oor / die toekoms waak." (p. 43)

2.22 C.F. Beyers-Boshoff

Vyf teen die dood (Pretoria: J.P. van der Walt, 1966)

Dit is die verhaal van vyf mense — vreemdelinge vir mekaar — wat op pad is met 'n vliegtuig vanaf Swakopmund na Pretoria, en in die Namib-woestyn, meer as honderd myl vanaf Swakopmund, 'n noodlanding moet uitvoer. In dié genadelose wêreld, in hul stryd teen die elemente, kom sommige se ware kleure na vore, veral wanneer daar diamante in die gedrang kom ...

C.F. Beyers-Boshoff bring die leser onder die indruk van die genadeloosheid van die Namibwoestyn en die vernietigende invloed wat dié wêreld in sekere omstandighede op die mens kan hê.

Kenmerke van die land wat na vore kom, is die hitte,¹¹⁵ eindeloosheid, gelykheid (p. 7), onherbergzaamheid (p. 11), barheid (p. 18 en p. 29), genadeloosheid (p. 18), wreedheid (p. 54), godverlatenheid (p. 147) en stilte (p. 85). Suidwes word ook voorgestel as 'n onheilspellende wêreld (p. 162), waar die wet van selfbehoud nog geld (p. 47); en 'n wêreld van sand en die dood ("Sand, sand ... net waar jy kyk is sand en ... dood.") (p. 178); maar terselfdertyd ook 'n mooi wêreld: "... tog is dit ook aangryplik mooi, want nêrens elders is 'n sonsondergang so rooi soos in die woestyn nie." (p. 63)

Die invloed van dié genadelose wêreld op die mens kan in die volgende gedeeltes gesien word: " ... na ons die laaste druppel gedrink het, wag die afskuwelikste dood op ons wat jy jou kan voorstel. ... Julle weet nie hoe dit voel as jou tong in jou mond begin swel en dik word nie. Jou lippe word droog en bars stukkend. Selfs die vog in jou oë begin later uitdroog. Jou asem deur jou droë keelgat brand soos vuur en dan val jy in die sand om nooit weer op te staan nie. Die dood kom ook nie vinnig nie, want eers is daar die yldrome wat jou kranksinnig wil maak. Dan voel jy hoedat 'n stuk vleis uit jou lyf geruk word en die aasvoëls sak op jou toe." (pp. 46 — 47); "Op die warm sand en sonder 'n hoed op sy kop, lê die stil figuur van 'n man. Hy maak nie een enkele beweging nie, want sy bewussyn het hom reeds gedeeltelik verlaat. ... Netnou het hy sy oë oopgemaak, maar hulle kan nie meer sien nie. Hy weet dat hy nog leef, maar hy wag reeds met 'n stil gretigheid op die dood om hom te verlos." (pp. 59 — 60) Wanneer die mens aan dié genadelose wêreld uitgelewer is, veroorsaak die oorlewingsdrang dat hy/sy dinge doen waarvan hy/sy in normale omstandighede nooit sou droom nie, soos om 'n beseerde makker in die woestyn agter te laat om te sterf (pp. 70 — 71) en selfs om te probeer om mekaar te vermoor (pp. 80 — 84).

Die enigste inheemse bevolkingsgroep wat in die werk figureer, is die Boesmans. Die skrywer gee die volgende beskrywing van een van die Boesmans: "Die vel van sy gesig is so verrimpel soos modder wat in die son droog gebak het en toe 'n netwerk van krake in gekry het. Sy klein ogies is op skrefies togetrek en dit lyk asof hy teen een van die houtpilare vas aan die slaap sit, maar hy sien alles wat om hom aangaan ... ." (p. 114) Heelwat eienskappe van die Boesmans kom na vore, soos dat hulle 'n week lank sonder water kan leef (p. 27) en hul water in leë volstruiseierdoppe bewaar (p. 61); dat hulle normaalweg menssku is (p. 79) en glo seep is nie goed vir die mens se vel nie (p. 121); dat hulle nie "graag kommer in hulle rond(dra) nie" (p. 42) en oor bomenslike uithouvermoë beskik (p. 144); en dat hulle meesters van die wegkruipkuns is (p. 148) en skerp sintuie het (p. 145).

2.23 Doc Immelman

'n Seisoen vir romanse (Kaapstad: Human & Rousseau, 1966)

Awie Tredoux is 'n "sterk en vreeslose" jong veldwagter in die Etoshapan. Sy lewe verloop

heel rustig, totdat daar twee aantreklike meisies op die toneel verskyn. Hy leer algaande "dat vrouens moeiliker is om te beheer as wild."¹¹⁶

Suidwes word voorgestel as 'n wilde, ongerepte wêreld (*p. 11*) van stof, ongerief (*p. 10*) en eensame vlaktes (*p. 34*); 'n droë, warm wêreld, wat soms baie koud kan word (*p. 10*); en 'n wildryke,¹¹⁷ wonderlike wêreld (*p. 36*).

Die gevreesde veesiekte bek-en-klouseer wat vroeër algemeen in Suidwes voorgekom het, en die voorsorgmaatreëls wat in dié verband getref is, word ook beskryf, soos die feit dat wildwerende heinings opgerig is om te verhoed dat wild besmet word met die siekte (*p. 12*); dat beeste wat op een of ander manier in die wildtuin gekom het, doodgeskiet is (*p. 13*); dat motors wat in 'n gebied gery het waar bek-en-klouseer voorkom, se bande ontsmet is (*p. 71*); en so meer.

Die atmosfeer wat saans in die ruskamp in die Etoshapan heers, word as gesellig en terselfdertyd rustig voorgestel: "Voor die rushuise flikker die aandvure van die besoekers. Mense praat gesellig, kinders lag en hardloop rond. Die aandskemer is vol doringhoutrook, die reuk van gebraaide vleis, die gefluit van voëls en 'n salige vredigheid. ... Ver agter die paalomheining lê die groot Etosha-vlakte rustig en oneindig in die aandgloor. Die hitte en vlieë is weg; die stof het gaan lê, die bome is helder en groen, en 'n trop sebras stap stadig en blink na die watergat in die laaste lig van die dag." (*p. 42*)

Die skrywer bring die leser onder die indruk van die taatheid en gehardheid van die Suidwesters en hul liefde vir dié wêreld.

Awie Tredoux word voorgestel as 'n groot, aantreklike, blonde kêrel met 'n sterk ken en deurdringende ligblou oë (*p. 7*), wat die drie landstale en die meeste inboorlingtale vlot praat (*p. 9 en p. 37*); 'n regte veldmens wat Suidwes en die veldlewe ken, versot is op die bosveld en wild (*p. 9 en p. 36*), die Etosha liever het as die vrou met wie hy vroeër getroud was (*p. 11*), en dit as sy wêreld bestempel (*p. 23*); 'n man wat deur die bevelvoerende beampte as "die beste ... op Etosha" beskryf word (*p. 15*); " ... 'n gevaarlike ou met 'n geweer, en ook met vroumense" (*p. 18*); en iemand wat sy man kan staan (*p. 37*).

Stoffel Roodt, wildbewaarder en bevelvoerende beampte van Etosha, word ook geteken as 'n taai veldmens, wat die Etoshapan baie goed ken en gebrei is deur die elemente: "Die ou man is klein, taai en seningrig. Sy nek, arms en gesig is byna swart geskroei, behalwe die bleek wit streep oor sy voorkop waar sy hoed die son gekeer het. Hy rook 'n stink kromsteelpyp ... ." (p. 7); "Hy het die uitgestrekte, wit panne soos die agterkant van sy knoestige hand geken: die ou olifantpaaie, die afgeleë watergate, die woonplekke van die Boesmans." (p. 11)

Awie se spoorsnyer en persoonlike bediende is 'n Heikum-Boesman wat soos volg beskryf word: "Die Heikum-Boesman se bene en arms is lank en dun, sy neus plat, sy lippe dik en sy skreefogies donker en wakker. Hy is geklee in een van Awie se ou bosbaadjies, wat hom die voorkoms van 'n voëlverskrikker gee." (p. 9) Een van sy eienskappe wat beklemtoon word, is die feit dat hy "ore soos 'n koedoe" het (p. 37). Die Boesmans is ook verantwoordelik vir die onwettige jag van wild in die Etoshapan (pp. 29 — 30).

2.24 Doc Immelman

Skatte van goddeloosheid (Kaapstad: Human & Rousseau, 1966)

In dié verhaal, wat onder meer in Windhoek en aan die weskus afspeel, besoek Schalk Becker 'n ou jeugvriendin, Sylvia Holland, ná haar man se dood, en vind dat sy in vrees en bewing leef weens dreigemente van afpersers. Saam ontrafel hulle dié mense se motiewe ...

Hoewel dit nie die hoofklem dra nie, kry die leser van dié werk tog 'n realistiese beeld van die onherbergzaamheid van die Namib-woestyn en die verwoesting deur die elemente.

Die skrywer stel die land voor as 'n droë (p. 8), warm wêreld (p. 49 en p. 75) met koue winternagte (p. 21); 'n wêreld van wind en sand (p. 64), met mis en newelbanke aan die weskus (p. 49); 'n mooi wêreld met "geweldig rooi sandduine" (p. 75); en 'n wêreld wat geweldige sandstorms beleef: "Die wind raas nou meteens hard en die sand hamer teen die ruite. Bó die duine vervaag die horison in 'n malende sandmassa en die landskap is meteens

spookagtig donker. ... Die venynige Namib-wind laat die waaissand oor die pad warrel en eers toe hulle onder die beskutting van die duine is, skakel hy die derde rat in en ontspan effens." (p. 77) Ook die feit dat die inwoners baie moeilik 'n tuin in Walvisbaai aan die gang kan hou, en die verwoesting deur die elemente, kom ter sprake: "Voor die stoep is 'n tuin wat sonder veel welslae 'n bestaan probeer voer in die klam, sout klimaat. Hoewel die huis skynbaar nie vyf jaar oud is nie, het die vogtigheid, die wind en die sand van die Namibwoestyn reeds hul verwerende merke gelaat." (p. 64)

Walvisbaai word beskryf as 'n tipiese vissermansdorp, soos blyk uit die volgende beskrywing van die atmosfeer in 'n hotel se kroeg: "Schalk Becker huiwer 'n oomblik en druk toe die swaaideure van die kroeg oop. Die vertrek is tot oorlopende vol. Vissermanne, geklee in truie en seemanskoene. Besoekende matrose, dokwerkers, leeglêers ... 'n Ondeurdringbare bank tabakrook hang teen die lae plafon en die geraas van bottels, glase, dobbelstene en mensestemme ruis oorverdowend deur die kroeg." (p. 53) Tipiese vissermansterme kom ook voor, soos die term "kopman", wat dui op iemand wat voor in 'n boot sit en kyk waar die boot vaar, veral as die mis dik is (p. 54).

'n Teken van die "veranderende tye" is dat daar verwys word na die hoë prys van R15 000 vir 'n huis in Windhoek (p. 9).

2.25 Doc Immelman

Die wit hings van die Namib (Pretoria: HAUM, 1966)

Hierdie werk bevat die verhaal "Die wit hings van die Namib" en ook 'n novelle, "Die tuis-koms van Zack Becker." In "Die wit hings van die Namib" word vertel van safarileier Fanus Brink en sy assistent, Hennie Weyers, wat 'n verstrooide geleerde, dr. Robert Tredoux, en sy twee mooi dogters, na die onherbergsame Horabis moet neem om na 'n vergete grot te soek, waarin 'n tekening van die Wit Hings van die Namib, die "spookperd van die Namib", eens deur 'n ontdekkingsreisiger gesien is. Wanneer hulle die grot uiteindelik vind, stryk daar 'n vliegtuig met twee verdagte karakters in dié diamantwêreld

neer. "Die tuiskoms van Zack Becker" speel in die Sandveld af en vertel die verhaal van 'n jong man wat in 'n tyd toe 'n versengende droogte in Suidwes geheers het — waarskynlik in 1933 — saam met sy pa (wat voorman was vir "'n onredelike, vrekkerige boer"¹¹⁸) op die plaas Okaruako gaan woon, ná sy pa se dood self voorman word, op die boer se dogter verlief raak, en ná verloop van tyd, toe hy al heelwat besittings bymekaar gemaak het, terugkeer om met haar te trou.

Suidwes word beskryf as 'n eensame (*p. 37*), stil, verlate (*p. 69*), eindelose (*p. 65*), onherbergsame (*p. 61*), wrede (*pp. 65, 68 en 80*), harde wêreld (*p. 80*), wat geweldige sandstorms (*p. 121*), ongekende hitte¹¹⁹ en uitmergelende droogtes¹²⁰ beleef. Enkele aanhalings om laasgenoemde twee eienskappe te staaf, is die volgende: "Die hemel was 'n wit, verblindende koepel, die son 'n brandende rooi bol; die sand gloeiend warm en dit was 'n inspanning om die versengende, droë lug in jou longe in te suig." (*p. 74*); "... die son (was) blink en warm en ontoegewend. Dit was 'n inspanning om asem te haal en jy kon voel hoe die droë woestynlug die vogtigheid uit jou liggaam trek." (*p. 67*); "En die reën het nie gekom nie. Warm soos dit nooit vantevore was nie. Warm en brandend en skroeiend dor. En droog. Die koper son het oor die groot land gehang, en daar was die stank van dood en hopeloosheid. Die vet aasvoëls het laag gevlieg en dik gevreet, en die uitgebleikte koedoegeraamtes het in die drade gehang." (*p. 33*) Tog word Suidwes terselfdertyd bestempel as 'n wonderlike (*p. 67*), mooi wêreld (*p. 80*) met fonteine in die Namib (*p. 69*) en pragtige sonsopkomste (*p. 91*) en -ondergange (*p. 55 en p. 67*); en 'n wêreld wat soms wonderlike reën beleef (*pp. 46 — 49*) en pragdiere kan voortbring (*p. 54*).

Plekke waarna verwys word, is die Sandveld (*p. 34*) en die Horabisrivier in die "Sperrgebiet". Laasgenoemde rivier en die omgewing waarin dit geleë is, word só beskryf: "'Dis 'n sy-tak van die Kuiseb. Die enigste rivier wat uit die Kuiseb vloei. Hy loop na die Horabispan bokant Tsonadab as dit goed reën ... . Daar is twee groot rotsberge weerskante en die pan is omtrent tien vierkante kilometer groot en so glad soos hierdie tafel. Die Horabis maak diep klowe voor die pan en die hele wêreld is vol sand ... . Dis 'n onherbergsame woestynwêreld en daar is nie 'n pad of water nie. Dis skroeiend warm in die dag en ysig koud snags ... .'" (*p. 59*)

Die twee hoofkarakters word geteken as mense van die veld wat inpas by dié harde, ongenaakbare wêreld. Zack Becker word soos volg beskryf: "Zack Becker is 'n fors jong man met 'n sproetgesig en rooi kroeshare, wat deur die vuil slaprandhoed bedek word. Sy arms en bene is dik en kragtig, sy hande groot en sterk, sy nek gespierd en stewig. Sy groot, blou oë is kalm en vriendelik." (p. 8) Reeds op die eerste bladsy blyk sy behendigheid wat die dinge van die veld betref, wanneer hy met sy "bossiekopperd" op die plaas Okaruako in die Sandveld aankom, 'n duiker in die pad met sy "ou kortloop-Lee-Metford plattrek" (p. 7), dit oopsny, die hart, lewer en niertjies in 'n blikbord sit, 'n vuurtjie aanslaan, en begin om sy eie ete te berei (pp. 7—8). Hy het arm grootgeword ("Selfbewus het hy na sy kakiebroek, verslete leerbaadjie en vuil skoene gekyk.") (p. 16), as die seun van 'n plaasvoorman, maar deur harde werk vir hom 'n neseier opgebou. Ook Fanus Brink, wat bestempel word as "... sterk en taai en ... 'n mán ... ." (p. 115), 'n "onverskrokke jagter" en "die bekendste safari-leier in Suidwes" (p. 114), ken die veld en lei 'n harde lewe: "'n Safari-leier voer 'n ongemaklike bestaan, deurspek met bekommernis, onsekerheid en moeilikhede. Daar is kliënte wat te veel verwag en te veel drink. Voertuie breek, die dapper trofeejagter skiet 'n eland op dertig tree mis en blameer jou; 'n gekweste buffel vlug in 'n moeras in en jy moet hom gaan uithaal terwyl die onverskrokke kliënt in die kamp sit en whisky drink. Daar is slange, skerpioene en maagkwale ... ." (p. 57)

Van die ander karakters sluit by bogenoemde beskrywings aan. Zack se pa word byvoorbeeld beskryf as 'n man wat "met beeste en perde grootgeword" het en 'n perd kan inbreek en beslaan; mielies, groente en vrugtebome ken; koeie kan melk, rieme brei en water aanwys; kan ploeg en plant, masjinerie regmaak, windpompe bou en draad span; en Herero, Nama en Ovambo kan praat (pp. 12—14). Hennie Weyers, Fanus Brink se assistent, word beskryf as lenig en bruingebrand (p. 63).

Dat die mense van Suidwes in die verlede moeilike tye beleef het, blyk byvoorbeeld uit die feit dat Zack en sy pa met 'n donkiekarretjie op die plaas Okaruako aankom (p. 11), en ook uit die beskrywings van die versengende droogte wat mens en dier vernietig (pp. 33, 37 en 39).

In 'n resensie van dié werk bestempel 'n resensent vir Doc Immelman as "so eg Suidwes as Windhoek-bier en kameelbome en koedoebiltong."¹²¹ Dié verhale — die skildering van die

milieu én die mense — val in dieselfde kategorie. Die gehardheid van dié mense word onder meer met waardering aan die leser voorgehou.

2.26 Jan J. van der Post

Kwai, vegter van die duine (Kaapstad: Tafelberg, 1966)*

Die stryd tussen die Boesmans en die swartmense word in dié verhaal uitgebeeld. Die Boesmans word deur laasgenoemde gejag, gedood, hul vrouens word ontvoer, en so meer. Ver van hul natuurlike tuiste, word 'n groepie oorblywende Boesmans deur Kwai na 'n berg, waar baie wild is en hulle moontlik veilig sou wees, gelei. Hul rus is egter van korte duur, aangesien hul skuilplek deur die swartes ontdek word en die klein groepie Boesmans 'n aanval deur die swartmense moet afweer.

Van der Post teken Suidwes as 'n land wat droogtes ken (*p. 135*), maar terselfdertyd beskik oor 'n ryk dierelewe. Diersoorte wat genoem word, is klipbokkies,¹²² elande (*p. 105*), gemsbokke (*p. 131*), leeus (*p. 108*) en dassies (*p. 37 en p. 101*).

Soos in sy vorige werke, val die klem op die gebruike, gewoontes en gelowe van die Boesmans en ook hul kennis van die veld. Enkele voorbeelde daarvan, is die volgende: wanneer 'n Boesman sterf, gaan hy na die land van die maan, waar wild altyd volop is en baie waterstrome vloei (*p. 13*); die maan word van tyd tot tyd baie honger en dan moet 'n Boesman geoffer word — dit word gedoen deur 'n Boesman vas te maak en die groot are in sy nek stukkend te sny, sodat die boodskapper van die maan, die tier, hom na die maan kan neem (*p. 151*); wanneer iemand "uitsak" en nie verder kan nie, word hy agtergelaat sodat die tier hom kan kom haal (*p. 17*); wanneer die maan vir hulle kwaad is, beleef die Boesmans teenspoed, selfs die dood (*p. 31*); alles wat hulle nie weet nie, word vir die maan gevra; die lied van die maan word dikwels gesing (*p. 34*); gewoonlik mag net 'n sekere ou man in 'n groep met die maan praat — hy gooi sy "toorgoed" op die grond uit (*p. 35 en p. 110*)

---

* *Aanhalings uit en verwysings na die tweede druk (1969) van genoemde bron.*

en is daarvoor verantwoordelik om sy opvolger (die een met die minste mensebloed aan sy hande) aan te wys (*p. 113*); dit is 'n wet van die maan dat 'n mens nie in die nag mag rondloop nie, maar by die vuur moet sit en vir die kleintjies stories van die veld moet vertel (*p. 130*); wanneer dit in die woestyn reën, word die reëndans van die maan gedans (*p. 141*); 'n jagter wys nooit vir 'n ander wanneer hy pyn verduur of hartseer is nie (*p. 32 en p. 41*); die Boesmans is besondere goeie spoorsnyers (*p. 127*); wanneer 'n bok geskiet is, maak die jagter sy merk om die bok sodat die aasdiere nie die vleis sal kan eet nie (*p. 62*), dié boksoort se dans word gedans (*p. 102*) en sy een oog dadelik heel ingesluk (*pp. 38, 61 en 107*); die Boesmans se rotstekeninge is in werklikheid vertellings van jagervarings en word eers met klip uitgekerf voordat verf daaroor gesmeer word (*p. 76*) — laasgenoemde bestaan uit 'n sekere soort fyngemaalde klip, gemeng met heuningwas en die kopmurg van diere (*p. 39*); wanneer 'n Boesman 'n lid van sy stam wil waarsku, maak hy gewoonlik die blafgeluide van 'n jakkals na (*p. 68*); die vroue in 'n groep maak uintjies, wortels en bessies bymekaar (*p. 74*); wanneer die Boesmans heuning wil uithaal, smeer hulle die sap van die blare van 'n sekere soort bessie aan hul lywe om die bye weg te hou (*p. 74*); hulle maak vuur met 'n stukkie droë aalwynhout en 'n draaistokkie (*p. 86*); 'n soort sonbesie wat in die woestyn leef, se papie word gebruik om pylgif van te maak (*p. 118*); baie van hul water word met 'n hol stokkie uit suigfonteine in die sand gesuig (*p. 118*); wanneer gevaar dreig, word die dans van gevaar gedans (*pp. 128 — 129*); snags slaap die Boesmans met "een oor op die grond om te hoor as daar diere aankom" (*p. 131*); wanneer 'n Boesman in 'n groep gesterf het, word die dans van die dood gedans (*p. 132*); hulle glo dat die wêreld op 'n sekere plek ophou, waar 'n mens kan afval (*p. 136*); gebrekkige kinders word by geboorte deur die moeder doodgemaak (*p. 138*); wanneer die Boesmans in die woestyn trek en van die vrouens wat kleintjies het, te swak word om verder te gaan, word van die kleintjies doodgemaak (*pp. 143 — 144*); hulle ken die diere van die veld en hul gewoontes;¹²³ die ou jagters leer die jonges gewoonlik die geheime van die veld;¹²⁴ en die Boesmans eet graag "veldkos", soos tsammas (*pp. 15, 131 en 149*), kambro's (*p. 15 en p. 149*) en wortels (*p. 131*).

Die Boesmans sien die swartmense onder meer as mense met 'n "bedompige, suur stank" (*p. 12*) (dit verrai hul teenwoordigheid gewoonlik) en 'n eienaardige boustyl en ook leefwyse (*p. 33*). Ander gebruike en gewoontes van hulle wat na vore kom, is die volgende: hulle stuur boodskappe deur middel van tromme; hul toordokters maak mense dood om medisyne

te kan maak; en hulle gooi hul kleintjies "wat doodgaan se vleis in sterk water ... . Die soort sterk water drink hulle en dit maak hulle koppe dronk. Die swartmense drink baie van die water voordat hulle uitgaan om met ander mense te baklei, want die water maak dat hulle nie bang word nie." (p. 50) Hulle word ook as wreed uitgebeeld, soos in die toneel waar hulle 'n Boesman se arm afkap: "Die man protesteer heftig, maar die swartes ruk hom nader en terwyl twee sy arms vashou ... kom daar 'n groot swarte met 'n panga nader. Net een kap teen die uitgestrekte arm en die krygers gooi sy arm eenkant toe." (p. 130)

Dat die Boesmans die witmense as "vreemde wesens" ervaar, blyk uit die volgende beskrywings: "Daar is mense daar agter wat lyk soos rou vleis nadat mens 'n bokkie afgeslag het. Hulle loop met hul huise oor die veld en die groot jagters het baie hare aan hul gesigte. Hulle lyk soos leeus wat regop loop. Hulle skiet met reguit boë en as die boog skiet klink dit soos donderweer en 'n mens kan nie hul pyle sien nie. Jy val sommer net dood!" (p. 51); "Dit is die witmense se huise wat deur die mak elande getrek word. Kyk net na daardie wit jagter met die baie hare aan sy gesig. Hy lyk soos 'n leeu wat regop loop. Kyk, daar in sy hand is die regop boog waarvan ek gehoor het. Jy kan sien dat hy nie 'n koker dra nie." (p. 100)

2.27 Dricky Beukes

Duinepad (Kaapstad: Human & Rousseau, 1967)

In dié roman word vertel van Hanri, 'n stadsmens wat as die bruid van Arnoldus op sy pragplaas "Summerdown" in Suidwes aankom, om daar 'n toekoms saam te begin. Dit blyk egter gou dat sy Arnoldus nie so goed geken het as wat sy gedink het nie, en dat daar baie elemente is wat haar geluk en ook haar lewe op die plaas bedreig.

Suidwes word gesien as 'n warm wêreld (p. 5 en p. 12) met rooi duine (pp. 12 — 13 en 82) en swak sand- en duinepaaie;¹²⁵ 'n rustige (p. 110), oneindige (p. 5), ver, vreemde (pp. 11, 14 en 46), verlate (pp. 16, 39 en 42) en eensame wêreld,¹²⁶ met groot grasvelde (p. 12) en wit vlaktes;¹²⁷ 'n half getemde (p. 29), ongerepte wêreld (p. 44) met mooi berge (p. 6 en p. 40) en

pragtige kameeldoringbome (pp. 6 en 42 — 43); en 'n wêreld met 'n sonderlinge bekoring (p. 16), waarvoor 'n mens baie lief word: "Die enkele jaar in Suidwes het haar reeds aan die wit vlaktes en die rooi duine gebind ... ." (p. 58) Die plaas waarop die verhaal afspeel, word beskryf as 'n mooi plaas "wat hande van liefde" ken, met 'n blomtuin, vrugteboord, skaapkrale (p. 6), stoetvee en 'n stewige plaashuis — "'n outydse klipgebou." (p. 14)

Eienskappe van die mense van die land wat beklemtoon word, is hul vriendelikheid (pp. 7, 40 en 45), eerlikheid (pp. 9, 60 en 70), en die feit dat hulle mense is van wie gesê word dat "al die kettings van die aarde (hulle) nie op 'n ander plek vasgemaak kry nie." (p. 11)

Die enigste twee inheemse bevolkingsgroepe wat ter sprake kom, is die Ovambo's (p. 14) en die Boesmans (pp. 13, 15 en 25). In dié verhaal werk 'n goeie Boesmankok in die boer se kombuis. Vandag nog is dit die gebruik op Suidwesplase dat Boesmans dikwels in die kombuis werk.

2.28 Abraham Fouché

Weeskinders van die hemelgod (Kaapstad: Human & Rousseau, 1967)

Soos die titel en ondertitel aandui, bestaan dié digbundel uit Boesmanverse, wat ook bestempel kan word as Boesmangebede en -liedere, waarin vertel word van Boesmans wat kos soek, hul emosies (soos liefde en vrees), hul verhouding met die opperwese, die onderrig van hul kinders, en so meer. Dat dié gedigte handel oor die *Suidwesboesmans*, blyk uit die gebruik van woorde soos "Namib-narras" (p. 10), "Namib" (p. 12), "Abenab" (p. 14), "Koebangorivier" (p. 25), "Otjokoto", "Namibmis" (p. 26), "Etosjapan", die "Witvrou van die Brandberg" (p. 29), "Otjikondo" (p. 36), en so meer.

Enkele voorbeelde van Boesmangebede is "Gebed aan Eibeb" (p. 9), "Gebed aan Khoedsi" (p. 10), "Dansgebed" (p. 11), "Gebed aan Khoeb" (p. 12), "Aan Ghoeroeb, die Donderaar" (p. 13), "Dankgebed aan die maan" (p. 15) en "Gebedsverhoring." (p. 14) (Die woorde "Eibeb", "Khoedsi", "Khoeb" en "Ghoeroeb" dui almal op die begrip "opperwese".)

In bogenoemde Boesmangebede word onder meer beskryf hoe die Boesmans bid om kos (pp. 9 — 10 en 14), soos gesien kan word in "Gebedsverhoring":

*Ek lê en bid onder
'n ghoeni-bos.
Ek tjank soos wildehond
om water en kos. (p. 14)*

Hul gebede word dan ook verhoor, soos wanneer Heiseb (die opperwese), vir hulle aandui waar hulle kos kan vind: "tot ek Heiseb in die takke van die dagbreek hoor: / 'Oor Abenab stippel / 'n rondspringspoor: / Jy moet hardloop soos / 'n dwarrelwind en uit / die rooi-erdvark / se lewende lyf / sy harslag hark!" (p. 14) Hulle vra egter nie net nie, maar sê ook dankie vir die kos wat hulle ontvang het: "Ho! Gaunja! ... / jy wat so baie hoor, en sien, en weet / en elke tree van stér tot stér afmeet: / ons sê jou dankie, knuppeldik / in hart en maag geëet!" (p. 15) Ook hul vreugde wanneer hulle wel kos gevind het, word beskryf: "Dan klop ons weer hande / al rondom die vuur / met mage so vol / soos Koebangorivier!" (p. 25)

Die Boesmans vra ook van die opperwese dat dit moet reën, soos blyk uit "Dansgebed" (p. 11) en "Gebed aan Khoeb". Die eerste vyf versreëls van laasgenoemde lui só: "Khoeb! Khoeb! Luister: Jy — / jy wat in die bloed van / die sononder bly: / Laat dit reën tot die tsammas / in die veld hoogspring!" (p. 12)

Hul danse, waarin van die wildsoorte nagmaak word, kom ook ter sprake: "Ons sal môre vir jou sing / soos die Namib brom, / ons sal dans soos die / wildebeesbul nek gekrom ... " (p. 12)

'n Hele aantal gedigte handel oor die verhouding tussen die twee geslagte: verliefdheid, liefde, die huwelik, die eenheid tussen man en vrou, en so meer.

In "Gogob verlief" word die verliefdheid van 'n jong Boesmanman soos volg uitgebeeld (die eerste en laaste strofe):

*Hy soen haar spoortjies in die sand
met voorhoof en dan elke wang -
snags sing die wind 'n lied van hoe
hy spikkelwolf kaalhande vang*

*Hy sing terwyl hy om haar nek -
toe-oog — 'n skilpaddoppie hang —
dat hy na haar soos na 'n vuur
in lange doodrypnag verlang (p. 23)*

Die geloof van 'n Boesmanvrou dat 'n sekere Boesmanman, Eikoma, haar wil hê en haar sal kom haal, is die tema van "Eikoma", soos blyk uit die laaste strofe:

*Eikoma sal kom
vóór die tiptolle paar,
Eikoma sal kom
voor die m'molêle blaar,
voor die Karrasberg hom groen
oor sy kaalgeit skaam,
en dan grou ons die
witstamwortel saam! (p. 24)*

Die hele proses waardeur man en vrou moet gaan voordat hul huwelik voltrek is, word in "Boesman-huwelik" beskryf: die "skilpaddoppie met vars Koeringkoeroe-boegoe" wat hy vir haar bring, wat saggies in sy hart "soos 'n hoep-hoepie sing"; die feit dat hy nog nie "die kafferpruim" mag pluk nie: "Verloklik is die kafferpruim / maar pluk dit nie, betuël / die wildehond in hart en mond!"; die feit dat hy hom eers as jagter moet bewys voor hy haar kan kry: "Olifant-sterk jou boog en skerp jou pyl / kameelperd skrik selfs vir jou naam — / wanneer jy terugkom van die jag / bring jy 'n bees-groot ribbok saam!"; en die feit dat hulle die eerste gedeelte van die huwelik "voetsool-voetsool" teen mekaar moet slaap. Eers daarna is hulle man en vrou: "Maak dan die enkelkooi vir twee, / strooi wilde malvas onder haar! ... / Klap hande! oho! Man en vrou / is pyl en boog: één bymekaar!" (p. 22)

Die eenheid tussen man en vrou word só uitgebeeld in die laaste strofe van "Lied van Khoeb en Khois": "O my hartklop, ons is twee / soos die veldskoenblaar: / altyd één, diep gewortel / in die grond bymekaar!" (p. 19)

Ook die Boesmans se "manwordingseremonie" word in 'n lang gedig, getiteld "Gheirob onderrig", beskryf. Verskeie dinge wat tydens die inisiëringsproses aan die seuns geleer word, kom na vore, soos dat die pyl en boog goeie wapens is ("Renoster-groot en sterk is jy / met net jou pyl en boog"); dat jy nooit ander se besittings mag neem nie ("maar jy sal wurg aan elke pit / of wortel wat jy steel!") (p. 30); dat jy goed vir jou ouers moet sorg ("As jy jou mamas of tatab / dermgoed of narrapit onttrek, / sal ook jou dogterkind of klong / jou weggooi op die Omahek!"); dat jy jou vrou teen swaarkry moet beskerm ("Sy wat vir jou moet kinders baar / moet jy teen te swaarkry beskerm") (p. 31); en dat jy jou by jou stam se gewoontes en tradisies moet hou ("My klong, maak soos jou mense maak: / Kringhuppel met die Heikoem saam") (p. 32).

In die laaste gedig in die bundel, "Heitsi-eibeb", word onder meer die almag van Heiseb, hul opperwese, uitgebeeld: "Oho! Julle ander Boesmans / wat Gamkorab wil vat: / Heiseb is twaalf berge / vol leeus in die pad!" (p. 37) Ook sy toorn wanneer hy kwaad is, word beskryf: "Dan het Heiseb weer dwars / oor die sonpad getrek, / pes-ruspers gesaai en / hulle koeie laat vrek! // Hy het die veld afgebrand / en die meer leeggedrink / totdat die bodem van die Kalahari/ van die vrotvis stink!" (p. 36)

'n Resensent som die inhoud van dié werk só op: "Vlug en sekuur soos 'n Boesmanpyl vertel elk van die gedigte iets van dié weeskinders van die hemelgod wat by die aanskoue van al hul rykdom aan tradisie en kultuur nie werklik wees kan wees nie."¹²⁸

2.29 Doc Immelman

Die leeu van Okurasewa (Kaapstad: Human & Rousseau, 1967)

Tom Maartens, safarileier en vrygesel, word deur oom Wolf Stroebel, eienaar van die plaas Okurasewa aan die rand van die Etoshapan, ingeroep om te kom help om 'n "slinkse mensvreterleeu wat niemand kan vastrek nie, 'n leeumannetjie met 'n skewe voorpoot, maar met die vernuf en redenasievermoë van 'n mens,"¹²⁹ van kant te maak. By sy aankoms op die plaas, "voel Tom aan dat iets nie pluis is nie — dat die leeu nie die enigste slang in

die gras is nie — ."¹³⁰

'n Wêreld van stof- en sandpaaie (*p. 7 en p. 9*); 'n wêreld van omurambas (*p. 9*); en 'n ruie, digbegroeide wêreld, met die tipiese plantegroei wat aan dié wêreld eie is — tamboties, hardekoolbome, maroelas en makalanipalms — só word Suidwes voorgestel.

Teen die agtergrond van dié ruwe, ruie boswêreld teen die Etoshapan, word die mensvreterleeu wat verwoesting saai onder mens en dier, geteken: "Dis 'n mannetjie. Ek het hom nog net een keer deur die verkyker gesien, maar hy moet baie oud wees. Hy het omtrent vier jaar gelede teen die Etosha-draad in 'n slagyster beland. Sy haarvoorpoet moes baie seer gekry het want hy trap skeef met die een voet ... die afgelope drie jaar het hy vyf Boesmans, twee Ovambo's en ... een witman doodgemaak. Hy vang ook van my ou koeie en selfs bokke en donkies. Hy het twee weke gelede 'n koei in die kraal by die veepos agter die berg doodgemaak en opgevreet." (*pp. 15 — 16*)

Die tipiese rustige plaasatmosfeer wat normaalweg op die Suidwesplase heers, blyk uit die volgende beskrywing van skemertyd op Okurasewa: "Die son is nou weg en 'n wasige blou skemer hang oor Okurasewa. Van die krale kom die gebulk van beeste en in die groot vyeboom raas 'n sonbesie nog. Die grasperk is donker-groen en die water in die swembad weerkaats die rooi teëls en wit mure van die huis. Wit kameelhoutrook trek lui die aandlug in waar die Ovambo vleis op die kole braai en twee ander bediendes is besig om slaaiskottels, borde en eetgerei op die kliptafel te rangskik." (*p. 12*)

Die plaaseienaar, Wolfgang Stroebel, word voorgestel as 'n netjiese, groot en imposante figuur van 60 jaar: "... Wolfgang Stroebel is nog 'n groot, ruwe, imposante figuur. Hy is onberispelik geklee in geel velskoene, koperkakiebroek en 'n kortmou-bosbaadjie van dieselfde stof. Sy staalgrys snor is netjies gesnoei en sy handdruk is ferm." (*p. 10*) Tom Maartens, wat bestempel word as 'n "geharde safarileier en vrygesel",¹³¹ word soos volg beskryf: "Maartens is 'n lang, lenige man ... . Sy gesig is ernstig, amper stroef, en sy vel is donker gebrand van die Suidwesson. Hy dra 'n verbleikte kortmou-bosbaadjie en kakiebroek ... ." (*p. 7*)

2.30 Doc Immelman

Die voortvlugtiges (Kaapstad: Human & Rousseau, 1967)

Doringpan, 'n afgeleë (denkbeeldige) dorpie aan die oosgrens van Suidwes naby die grens van Botswana, kry eensklaps vir talle mense 'n sonderlinge bekoring, en die polisie vermoed dat voortvlugtige Kommuniste en saboteurs die landsgrens in daardie geweste oorsteek. Petrus Senekal, 'n safarileier wat dié wêrelddeel soos die palm van sy hand ken, se hulp word ingeroep om die probleem te help ontrafel.

Immelman stel die verre ooste van Suidwes naby die grens van Botswana voor as 'n warm,¹³² droë (p. 14), stowwerige (p. 9 en p. 37), stil (pp. 41, 61 en 84), verlate (p. 41), kaal (p. 57) wêreld met slegte paaie en lae, plat sandduine (p. 56). Die plantegroei wat in dié geweste voorkom, is die kameeldoringboom,¹³³ die wit- en swarthaak (pp. 34, 71 en 75), die soetdoring (p. 25) en die hardekool (p. 68).

Doringpan word só geteken: "Daar is twee rye geboue weerskante van die stowwerige hoofstraat — 'n hotel, poskantoor, polisiestasie, motorhawe, winkel ... en ander witgekalkte laedakgeboue wat skynbaar geen doel het nie. Dis ontsettend warm en dik poeierstofdampe hang tussen die groot ou kameeldoringbome, en die lig van die son is wit en verblindend ... Agter, en nog verder weg, waar die wit kalkkriewe teen die skuinste uitslaan, is die lokasie met hout-, karton- en sinkpondokkies." (p. 37) Die enigste ander plek wat beskryf word, is die "rand" van Klein-Windhoek, waar Petrus Senekal, die safarileier, woon. Dit word bestempel as "primitief", met geen telefoon of elektrisiteit nie (p. 22).

Petrus Senekal, die agt-en-twintigjarige "held" van die verhaal, voldoen aan die leser se verwagtinge van 'n safarileier in dié "wilde" wêreld: "Hy is groot, lank van lede, bruin gebrand van sy sterk nek tot teen die kuite van sy bene ... . Sy blonde hare is kort geskeer en hy het 'n oop seunsgesig ... ." (p. 24) Tipies vir 'n Suidwester, is hy lief vir bier¹³⁴ en goed ingerig vir die buitelewe en uitkamp: "Intussen het ou Agarob die klein, lae tafeltjie gedek, die houtbak met die tamatie- en uieslaai gebring asook 'n langnekbottel Katolischer witwyn en glase. Dan eindelijk die twee borde kos — dik sappige biefstuk met sampioene en

ertjies en ongeskilde aartappeltjies." (p. 24) Dan is daar ook nog — getrou aan die Doc Immelman-tradisie — 'n pragtige verslaggeefster in die prentjie: " ... sonder twyfel die mooiste entjie vroumens wat Senekal nog ooit teëgekom het ... ." ¹³⁵

Inheemse bevolkingsgroepe wat vermeld word, is die Damara (p. 9), Nama (p. 33), Baster (p. 37) en die Boesman (p. 37 en p. 58). Daar word verwys na laasgenoemde se vernuf met die afslag van 'n bok: "Die Boesmans ken hul storie ... ." (p. 58)

2.31 P.J. Schoeman

Uit die dagboek van 'n wildbewaarder (Johannesburg: Voortrekkerpers, 1967)*

Dié werk handel oor die skrywer se belewenisse toe hy wildbewaarder in die Etoshapan was in die dae van die klein begin, toe daar nog geen toeristekampe en ander personeel was nie.

Die land word voorgestel as 'n oneindige wêreld (pp. 11, 16 en 153) met wye, oop ruimtes (p. 36) en sandriviere (p. 129); 'n woestynwêreld, maar terselfdertyd ook 'n bergwêreld, 'n vlaktewêreld en 'n boswêreld (p. 105); 'n wildparadys;¹³⁶ 'n harde, genadelose land, maar tog ook 'n land met iets teers en sags daarin: "Deur die dag het ek te doene met 'n harde land — die woestynland. In hierdie woestynland is daar dele sonder plantegroei, is daar dele sonder lewe ... is daar dele waarop 'n genadelose son bak. Maar as dit aand word, soos nou, kom daar iets teer en sags, iets soos uit 'n moederhart oor hierdie harde woestynland. En die mens wat ek is, verbeel my die teerheid en sagtheid is die aandlug en stilte wat voor die Meester uitgaan: om my siel te laaf en voor te berei om na Sy voetstappe te luister." (p. 64); en 'n wêreld wat die mens klein en nietig laat voel (p. 11): "Wat ek gesien het, was mooi en baie rustig. Om my was bome — grotes en kleineriges — oop kolle en talle granietskoppies. En verder weg was nog bome en koppies, en die ver blou rante van die Kaokoveld. Nog verder weg, baie ver, was daar net 'n stille, wasige blou oneindigheid wat deel van Afrika

---

* Aanhalings uit en verwysings na die vierde druk (1971) van genoemde bron.

se woestynlande is. Ek het skielik baie nietig gevoel; nietig en tog innig dankbaar dat ek 'n spikkeltjie met 'n siel kon wees in die woestynland se oneindigheid. Hoe lank ek so in 'n soort aanbidding gesit het, weet ek nie meer nie." (*p. 153*) Die tipiese plantegroei wat in die noorde van die land voorkom, word genoem: die hardekool (*p. 37 en p. 110*), blinkblaar, wag-'n-bietjie, doringboom (*p. 37*), mopanie (*p. 47*), masjarra (*pp. 106, 110 en 151*), mangetti, tambotie, appelblaar, witgat, kameeldoring, wildegrenaat, maroela en die wolwedoring of kanniedood (*p. 110*).

Dat die skrywer 'n natuur- en wildliefhebber is en ook lief is vir dié wêreld, blyk uit talle gedeeltes in die werk.¹³⁷ Hy is nie alleen 'n liefhebber van die veld- en dierelewe nie, maar ook 'n kenner daarvan. Schoeman word onder meer geteken as 'n kenner van die plantegroei, wat die bome van dié streek as "persoonlike vriende" beskou (*p. 109*). Die werk is ook deurspek met die skrywer se kennis van diere — breedvoerige inligting word byvoorbeeld gegee oor die verskillende voëlsoorte wat in dié wêrelddeel voorkom (*pp. 41 — 43*); die kwagga (*pp. 98 — 104*) — vir die skrywer die "kleurrykste" wildsoort in Suidwes en ook die wildsoort wat die meeste spreek tot die "seuntjiedeel" (*pp. 98 — 99*) in hom; en ook die gemsbok — die aristokraat van die woestynde (*pp. 114 — 116*). Van baie diersoorte word ook beeldende beskrywings gegee, onder meer van 'n pronkende volstruismannetjie (*p. 29*), 'n koedoebul (*p. 43*) en 'n "leeugesinnetjie" (*p. 126*).

Ook die mense van Suidwes wat daar op die voorposte bly, word beskryf as diere- en veldkenners. So byvoorbeeld vertel 'n ou oom wat in die noorde boer vir die skrywer presies waar 'n olifant geskiet moet word: "'Nefie, hy het 'n groot voorkop. En in daardie groot voorkop sit sy harsings nie veel groter as jou twee vuiste — duim aan duim — nie. As hy storm en daar is bome en takke voor, is dit nie 'n groot skyf om met die eerste skoot te tref nie. My vader het baie in Angola geskiet. Ons het een se kopbeen oopgekap om presies vas te stel waar die harsings sit. ... Dit sit naastenby in 'n reguit lyn tussen sy twee sweetgaatjies en sy ooringange. As jy hom mooi tussen sy sweetgaatjies en oorgate kan skiet, vou sy bene dadelik onder hom in. Dit wil sê as jy hom op die dwarste kan kry. Maar as jy hom van voor moet skiet, wat die meeste van die tyd die geval is, en jy wil hom 'n harsingskoot gee, moet jy hom net bokant die laaste groot plooi op sy voorkop skiet.'" (*pp. 160 — 191*) Dié oom is egter nie net 'n kenner van diere nie, maar ook 'n diere liefhebber: "Hy het getoon dat die

lewende dier vir hom net so interessant, selfs interessanter, is as die een wat voor sy koeël ineenstort. Hy het ook iets gesê wat vir my as wildbewaarder baie beteken het: 'Weet jy Neef, hoe meer jy van die lewende wilde dier af weet hoe minder wil jy hom uitroei. Jy sien later in hom 'n deel van God se skepping wat die mens nie kan namaak nie.'" Van hóm sê die skrywer: "'Jou soort maak die siel van 'n volk ryker.'" (p. 168)

Langman, die skrywer se Heikum-Boesmanspoorsnyer, word bestempel as 'n wakker Boesman (p. 22) wat sy oë "vir die Baas leen om na die dierkinders te kyk." (p. 23); 'n man met "'n mooi hart" vir diere (p. 26); en ook die "hart van 'n seun." (p. 28) Hy word geteken as 'n veld- en dierekenner by uitstek. Van hóm leer die skrywer baie dinge in verband met die diere van die veld, onder meer die olifant, gemsbok, eland, wildebees, springbok, tierwolf, jakkals, bakoorkakkals, gompou, korhaan, skilpad en die leeu.¹³⁸ Langman noem byvoorbeeld die interessante feit dat 'n leeuwyfie met kleintjies normaalweg 'n "meid" by haar het — dit is 'n "jong wyfie wat haar kinders oppas wanneer sy jag of water toe gaan." Hy beskryf die tekens vir reën soos volg: "'Ek en Agarob het vanoggend gesien die omkrulstertskerpioene maak hulle gaatjies van binne toe met grond. Dis mannetjies hierdie wat altyd eerste weet wanneer dit gaan reën. En dan maak hulle hulle gaatjies toe dat die reën water nie kan inloop nie. En het my Baas netnou die patryse gehoor? As hulle so skreeu ... is daar reent in die lug. My Baas moet vandag luister: die kraanvoëls gaan hoog in die lug skreeu. En as ons hartbeeste kry, sal my Baas sien hulle skop agterop. ... 'My Baas, die klein mensies soos die skerpioene, miere, sprinkane, paddas en oogpisters, praat nie liegtaal met die Boesmans nie. Xamab, die Vader van die son en die reënwolke, het vir hulle neusies of goedjies gegee om die reent ver mee te voel aankom. Ons Boesmans kyk en luister al vir hulle voordat hier swartmense en witmense in hierdie land gekom het.'" (pp. 78 — 79)

'n Resensent som die verhaalinhoud só op: "Hy skryf met 'n deeglike kennis van en 'n diepgaande liefde vir die veld en die veldbewoners, van die hoepoe wat jou alimmer laat voel dat hy met sy effens melankoliese 'hoe-poe-poe' ... 'n geheim vir jou wegsteek, tot die olifant en die leeu, die koning van die wildtuin. ... Dit bly nie slegs 'n blote mededeling van feite nie, maar word 'n baie persoonlike en emosioneel gekleurde vertelling ... ." ¹³⁹

2.32 Jan J. van der Post

Ngnô, renoster van die duine (Johannesburg: Afrikaanse Pers-Boekhandel, 1967)

Hierdie verhaal speel in die omgewing van die Visrivier (*pp. 4, 7 en 9*) en in die "Groot Sand" (woestyn) af (*p. 120 en p. 123*), in "die tyd toe Suidwes-Afrika nog Duits was. Dit was 'n tyd toe daar gedurig botsings tussen Duitsers en Namas (sic) plaasgevind het, toe die Nnama (sic) weer met mekaar ook baklei het, toe Blankes en Kleurlinge albei teen die swartes geveg het en toe almal dit oor net een ding roerend eens was: die Boesmans moes uitgeroei word."

Ngnô, die Boesman, is as kind deur blankes gevang en het by blankes grootgeword. Sy "baas", 'n wapensmokkelaar, word deur die Namas vermoor en Ngnô kry sy geweer en bandelier in die hande, waarmee hy "'n magsposisie in 'n 'vuur' of gemeenskappie van die Boesmans ... verower."¹⁴⁰ Daarna kom Ngnô teenoor 'n Duitse offisier van die "Schutztruppe", wat die leser net onder die rang van "herr Oberst" leer ken, te staan. 'n Meedoënlose stryd volg tussen die jagter en die gejagte.

Ngnô se reaksie by die aanskoue van die Visrivier-canyon, word soos volg beskryf: "Die lug het intussen oopgetrek en die son begin al rooi maak voordat hy gaan slaap toe die jagter by die groot afgrond staan. Hy was nog nooit by die groot rivier se sloot nie en staan hom en verwonder toe hy sien hoe diep die waterkuile is. Daardie water is baie ver onder hom en die kranse is só regaf dat hy skielik nie kan glo dat 'n mens ooit onder sal kan kom nie. Die jagter kyk nog een keer af na die water en word dan skielik baie bang. Hy steier agteruit, want dit voel asof iets hom by daardie diep krans wil aftrek." (*p. 4*) Ook Ai-Ais kom ter sprake: "Verder op in die rivier, so vertel die jagters, is daar 'n plek waar die water kokend warm uit een fontein in die rivierbedding kom." (*p. 11*)

Die Boesmans word voorgestel as 'n swerwervolkie op wie "al die ander nasies van die land ... jag maak en hulle voor die voet doodskiet ... ." (*p. 2*) Dat die ander Boesmans die vreemde, halfmak-Boesman as 'n "rare verskynsel" beskou, blyk uit die volgende gedeelte waarin Ngnô deur die ander Boesmans beskryf word: "Tji! Ek sien dat 'n man van die veld met die reguit pyl van die witmense oor sy rug loop! Hy dra 'n groot vel om sy lyf wat net sy kop en voete laat uitsteek, anders sou niemand geweet het watter soort mens hy is nie!

Hy dra die pyle wat baie raas as hulle uit die boog geskiet word en wat al baie van die mense van die veld doodgemaak het, maar hy val op sy rug van die skrik as hy die groot sloot sien waar sy soort mense woon. Is dit 'n regte jagter van die veld of kom soek hy sy eie mense se bloed?" (p. 4)

Baie van die Boesman se gewoontes, gebruike en gelowe word beskryf, soos die volgende: 'n jong jagter van die veld moet self sy naam in die veld gaan soek deur 'n dier te skiet en dié se naam aan te neem (p. 1) — soms maak hulle "jag op die mak diere van die ander mense en neem dan daardie diere se name aan." (p. 7); hulle glo dat die maan alles op die aarde geskep het (p. 8); hulle sing en dans vir die maan (pp. 9 — 10) en vra wat hulle nodig het; 'n Boesman mag die maan onder geen omstandighede kwaad maak nie (p. 8), en wanneer die maan vir 'n jagter kwaad is, mag die jagter nie in sy gesig kyk nie (p. 121); slegs 'n spesifieke ou man in 'n groep mag normaalweg met die maan praat (p. 8); wanneer 'n Boesman doodgaan, gaan hy na die land van die maan (p. 127); wanneer 'n vreemde Boesman by 'n ander groep se vuur kom, moet hy "vir die mense van die vuur" wag om eerste te praat (p. 9); hulle eet graag sprinkane en rooi gomwurms (p. 123), en wanneer hulle honger is en nie genoeg ander diere kry om te skiet nie, eet hulle selfs meerkatte en muishonde (p. 121); wanneer hulle agtervolg word en die aand nie kan vuur maak nie, maak hulle vir hulle slaapplek deur diep onder die sand in te woel (p. 124); en hulle eet graag tsammas om vog in te kry as daar nie ander water beskikbaar is nie (pp. 125 — 126).

Nog 'n bevolkingsgroep wat beskryf word, is die Namas "met die wit bande om hulle hoede" (p. 2) (die "Witkams"). In daardie jare het hulle dood en verwoesting in Suidwes gesaai en word ook so geteken: "En nou lê die oubaas daar langs die uitgebrande wa dood. 'n Skoot lopers uit 'n Nnama (sic) se voorlaaier het baas Magiel die nag doodgemaak. Die mense het daarna eers alles gevat wat hulle kon wegdra, 'n os doodgemaak om van te eet en toe die wa aan die brand gesteeke ... . Hulle het ... net 'n stuk uit die os se boud gesny om te braai, maar behalwe die vleis en die wapens het hulle nou nie eens baas Magiel sy klere laat behou nie." (p. 1)

2.33 Jan J. van der Post

Tjeb, die spoorsnyer (Kaapstad: Tafelberg, 1967)

Dit is die verhaal van Tjeb, die baasspoorsnyer, wat 'n blanke jagter, Boet, op 'n jagtog na die Okavango vergesel, en al die ervarings wat hulle daar beleef. Na aanleiding van dié werk sê 'n resensent die volgende: "Van der Post ken sonder twyfel die gedagte-wêreld van die Boesman intiem en hy slaag dan ook daarin om hierdie woestynkind van binne uit te teken."¹⁴¹

Anders as die meeste van sy ander werke, speel die grootste deel van hierdie verhaal in die noorde van die land af — die wêreld van die mopanie (*p. 10 en p. 18*) en die makalani (*pp. 9, 14 en 18*).

Die boek begin met 'n olifantjag waarin die jagters, danksy die Boesman se fyn en skerp sintuiglike waarneming, die dood net-net vryspring. Hulle beland onwetend tussen 'n groot trop goed versteekte slapende olifante, en Tjeb se "sesde sintuig" maak hom daarvan bewus dat hulle in baie groot gevaar verkeer: "Tjeb tuur om hom rond sonder dat hy die ding kan sien wat hom so bang maak. Hy weet egter dat daar naby hulle êrens gevaar skuil. Baie groot gevaar. Hy besluit net dat hy sommer verniet bang was en wou net aan die witman beduie om maar voort te gaan en te skiet toe hy die ding hoor waarvoor hy bang is. Êrens, baie na aan hulle, is daar nog 'n olifant wat nié aan die slaap is nie. ... Hy word so koud asof dit skielik begin ryp het. Die olifante is nou wakker en net waar hy om hom heen kyk, sien hy bene van die ou grotes tussen die bome beweeg. Die jagters is in die middel van 'n groot trop diere. As die groot jagter sy boog afgetrek het, weet Tjeb nie wat sou gebeur het nie." (*p. 11*)

Tydens dié noue ontkoming, kom die Boesman se kennis van die olifant se gewoontes en ook sy kennis van die veld na vore.¹⁴² Ook sy vermoë om geluidloos te beweeg, blyk duidelik — dit word gestel teenoor die witman, wat volgens Tjeb baie lomp is: "Hy hoor hoedat die witman se broek teen die bosse skuur en daar verskyn weer 'n diep plooi op sy voorkop. Hy dink daaraan om daardie aand vir die witman te beduie dat hy voortaan sonder 'n broek, met

net 'n gaaivel aan, moet jag ... ." (pp. 12 — 13)

In die res van die werk word hierop uitgebrei deur 'n beskrywing van die Boesmangewoontes en ook hul siening van die witmense met húl gewoontes en gebruike. Enkele voorbeelde van eersgenoemde is die volgende: hulle eet graag bessies, wurms en torre en dit is die vrouens van 'n groep se werk om dit in die veld te gaan soek (p. 129); gedurende die "tyd van die vroue" sing die vroue gewoonlik om die vure en vra vir die maan "dat hulle die moeders van die grootste jagter moet word, want dan weet hulle dat hulle nie agtergelaat sou word nie." (p. 130); wanneer dit nie reën nie en hulle moet trek, word die oues agtergelaat om daar te sterf; net voor die eerste reën, word die gras afgebrand sodat dit weer mooi kan groei; hulle glo dat die maan hulle kom haal wanneer hulle slaap en dan na ander Boesmans se vure neem, sodat hulle kan weet wat daar gebeur (p. 131); wanneer 'n Boesman sterf, word hy deur die boodskapper van die maan, die tier, na die maan geneem en dan kry die tier 'n ekstra kol op sy lyf; hulle is kenners van veldmedisyne en maak baie van hul medisyne van wortels en goggas wat hulle in die veld kry (pp. 135 — 137); die Boesmans is baie goeie spoorsnyers (p. 18); en 'n jong Boesmanjagter moet sy naam in die veld gaan soek deur die bok wat hy skiet, se naam as sy eie aan te neem (p. 128). Dat die Boesmans die witmense as "dom veldmense" beskou, blyk uit die volgende gedeeltes: " ... die witmense (is) te dom ... om een eland van die ander uit te ken." (p. 137); "Hy ... dink daaraan dat die wild doof moet wees om nie dié dom jagter te kan hoor nie." (p. 13) Dat hulle die witmense se gewoontes as "vreemd" sien, blyk uit die volgende: hulle verwys na 'n geweer as 'n lang boog of pyl wat "vuur by sy bek uitspoeg" (p. 9); 'n bees word 'n "mak eland" genoem (p. 139); en dit is vir hulle snaaks dat 'n witmens nie "vreemde" vleis, soos perdevleis, eet nie (p. 17).

Daar heers 'n mooi verhouding tussen Boet en Tjeb, soos blyk uit Tjeb se pleidooi dat die maan tog nie vir Boet ná die byt van die hiëna moet wegneem nie, en ook uit Boet se laaste woorde aan Tjeb voordat hy weer na sy mense terugkeer: " ... Tjeb, jy is die grootste jagter wat die veld nog gesien het en die maan sal maak dat ... die vroue van jou vuur baie vet in hulle lywe kry en die maan sal maak dat baie van jou kleintjies op die veld jag en as jy 'n ou man is, sal jy die slimste man op die veld wees wat altyd vir die ander mense van die veld die regte dinge sal leer." (pp. 141 — 142)

2.34 Marius de Jongh

Die oë van Okatura (Kaapstad: Tafelberg, 1968)

Twee mense is elk met sy eie "sending" op pad na Ovamboland: Stephanus Richter, 'n wateringenieur wat dáár "vir die verdruktes nog meer waterkanale" gaan afsteek, en Sylvo Parkuunen, 'n lektrise in die politieke filosofie aan die Universiteit van Helsinki, "op pad na Ovamboland om die Suid-Afrikaanse gebaar daar van naderby te bekyk." (p. 6) Sy is onder meer op soek na ene Okatura, 'n briljante Ovambo-student wat vroeër by haar klas gehad het. In die verloop van die verhaal, waarin hulle onder meer deur terroriste gevange geneem word en ternouernood aan die dood ontkom, blyk dit dat albei soekers is na die "waarheid."

Die kenmerk van die land wat die meeste beklemtoon word, is sy ruimtelikheid. Suidwes word beskryf as 'n eindelose (p. 97), groot (p. 9), wye¹⁴³ land met dorre (p. 9), kaalbruin ruimtes (p. 5), oop, warm vlaktes (p. 29), ver horisonne (p. 9) en oneindige grasplate (p. 25); 'n sonnige (pp. 16, 46 en 133), warm,¹⁴⁴ reënlose land, maar terselfdertyd ook 'n waterryke land (p. 19); 'n eensame (p. 46 en p. 157), wonderbaarlike (p. 19), verruklike (p. 29) en fraai land (p. 46); en 'n land met 'n ongelooflike vis- en mineralerykdom (p. 19).

Plekke wat beskryf word, is Windhoek en sy inwoners (pp. 13 en 18 — 19), sy swart woonbuurt Katutura (p. 14), Ovamboland (p. 47), 'n Finse sendingstasie in Ovamboland (pp. 55 — 57), en Oshakati (pp. 48 — 49 en 54), die hoofsetel van Ovamboland. Ovamboland en 'n Finse sendingstasie in Ovamboland word só geteken: "Ovamboland is die land van oorstromings en droogte, so gereeld soos die seisoene. In die reëntyd word die groot gelyktes oorstroom. Die oshonas, dit is die vleie en moerasse, loop vol, maar die water vloei weer weg of verdamp. Die droogte volg die reën soos die nag op die dag volg. Die kafferkoringoes misluk en mens en dier ly honger. Dan moet die staat duisende sak mielies en miljoene gellings water vir mens en dier met tenkvragmotors aanry." (p. 47); "Met 'n vreemde heimwee kyk die meisie vooruit na die plek wat vinnig nader kom — grys en ligroos mure onder spits rietdakke wat ver oorhang en op houtstutte rus. ... 'n stukkie van Finland hier in die wildernis — rystoele, mooi klein kantgordyntjies voor die vensters, ruwe, effekleurige mure, pragtige handgeweefde dekens oor die beddens, kleurryke sisalmatte op die vloere,

soetgeurige biesiematte vir plafonne, tipiese Finse mooiighede tussen die kleipotte, mandjies en vlegwerk van die Ovambo's; 'n stukkie van Finland wat tog ook 'n deel van Ovamboland is." (pp. 55 — 57)

Die twee belangrikste karakters is Stefanus Richter en Sylvo Parkuunen. Reeds met hul kennismaking op die vliegtuig op pad na Windhoek, is dit duidelik dat hulle sterk teenstrydige politieke menings huldig: "Mag ek vra — is u 'n nie-amptelike afgesant van die V.V.O. op 'n driedaagse 'fact-finding mission'? 'Lektrise in die politieke filosofie aan die Universiteit van Hensinki, op pad na Ovamboland om die Suid-Afrikaanse gebaar daar van naderby te bekyk.' 'Aangename kennis ... . Welkom in die verderflikste polisiestaat op aarde ... .' Hy steek sy hand uit ... 'Stefanus Richter, ... op pad na Ovamboland om vir die verdruktes nog meer waterkanale af te steek.' 'Ek is ... Sylvo Parkuunen ... .' Hy kyk haar 'n paar oomblikke waterpas aan. 'Nou het die Noordpool en die Suidpool mekaar aangeraak.'" (p. 6)

Later in die verhaal verwys Sylvo ook, in 'n breër verband, na twee pole: "Daar is twee pole, dink sy. Op die kampus in Helsinki het sy na die gesprekke van swart studente geluister en daar het sy één haat leer ken. Hier in die hitte, het sy 'n ander haat leer ken. Sy wonder waar die twee mekaar sal ontmoet en hoe dit dan sal lyk." (p. 42)

Talle gedeeltes gee 'n duidelike beeld van Stefanus se politieke siening.¹⁴⁵ Enkele voorbeelde daarvan is die volgende: "'Julle wil alles met aksiome oplos. Julle wil die werklikheid met drome vermurwe, 'n rots met 'n spons afsmelt. Julle kan juis die geskiedenis nooit balanseer nie, want vir julle is die witman gewigloos. In jul skaal het net die swartman gewig.'" (p. 7); "'... daar is net een kuur vir julle liberaliste — julle moet Afrika sien en ruik en deurmaak.'" (p. 9); "'Die gebou van Afrika het baie verdiepings ... Dit is juis wat julle buitelanders nie wil verstaan nie. Party troon hoog in die son, maar party is ondergronds waar dit nog donker is.'" (p. 45); "'Die sonde lê by julle oorsese heethoofde en dwarskykers en jul rooi universiteite wat hierdie stomme skepsels nie opvoed nie, maar hulle opsweep.'" (p. 34); "'Jy verstaan niks van hulle nie. Hulle sal jou vernietig met hul agterdog en hul bygeloof. Hulle het 'n ongeskrewe wet wat al jou goed bedoelde moraliteit sal verbrysel. Dit is iets lewends soos hul sakrale vuur.'" (p. 28)

Teenoor hom staan Sylvo Parkuunen. Háár sienswyse blyk ook uit talle gedeeltes (pp. 7 —

10 en 28). Die volgende is voorbeelde daarvan: "‘Dit moet heerlik wees om so heilig en seker te wees soos julle blanke Suid-Afrikaners. Vir alles het julle ’n aanvaarde formule, nie waar nie? Selfvoldaanheid en veralgemening is jul vernaamste handelsartikels.’" (p. 8); "... het ‘apartheid’ vir julle ’n beentjie in die keel geword? Waarom is dit dan nou ‘afsonderlike ontwikkeling’?" (p. 10); "'Vir julle Suid-Afrikaners is ’n swart lewe min werd ... .'" (p. 28) Stefanus som haar só op: "Die gesig wat omhoog gedraai is, is sterk en tog ook sentimenteel. Dit is die gesig van ’n dromer ... van ’n idealis, en tog ook van ’n blinde yweraar." (p. 7); "Vir haar is rasseprobleme wiskundig, ’n stukkie skaakspel bloot met die verstand; of anders niks meer as ’n sentimentele melodie nie." (p. 9); "Jy is te boek-slim, dink hy, te advokaat-slim. Jy sal moet sien en voel en meemaak." (p. 10)

Ten spyte daarvan dat albei sterk voel oor hul onderskeie oortuigings, lyk dit tog asof hulle ontvanklik is om van mekaar te leer — in Sylvo se woorde: "'Mag ons elkeen iets leer in die dae wat voorlê!'" (p. 12) Aan die einde van die werk, nadat hulle uit aanhouding deur die terroriste ontsnap het en Stephanus ’n terroris doodskiet wat ’n sluipmoord op ’n minister wou uitvoer, besef albei dan ook dat nie een van hulle in die verlede daarin kon slaag om by die waarheid uit te kom nie, en dat hulle saam na ’n oplossing moet soek. Sylvo stel dit só: "'Het ons nie albei geleer hoe verkeerd ons kan wees nie? Sal ons nie hier tussen hulle kan leer wat goed en reg is nie? Ek is bereid om by die bron te leer — en jy?'" (p. 157)

Dat dié land en sy mense ’n indruk op haar maak en haar in ’n sekere sin beïnvloed, blyk uit die volgende gedeelte: "Sy geesdrif en bruisende ywer, sy toegewydheid aan sy taak hier en miskien meer nog as dit, die groot warm ruimtes en die mense, het in haar ’n onverwagte gewaarwording gewek. Die spekvat, blinkswart mense lyk so onbekommerd en kalm soos lotuseters. Dit alles, tesame met die kontras tussen haar eie besneeude bergwêreld en dié oop, warm vlaktes, het in haar ’n heimwee en eienaardige tweespalt wakker gemaak. Soms wonder sy ’n bietjie angsvallig of ’n dubbele trou nie besig is om in haar pos te vat nie." (p. 29)

’n Rustige beeld van die plaaslike Ovambo-bevolking word geskets, byvoorbeeld ’n Ovambo wat op ’n ry-os ry (pp. 24 — 25); Ovambo-meisies wat kafferkoring stamp ("... die Ovambomeisies gaan lustig voort met kafferkoring stamp, al singende, die mooi geronde

skouers in flinke en ritmiese beweging.") (p. 33); Ovambo-boere wat hul beeste langs die pad oppas; vroue met bondels hout op die koppe; Ovambo-kindere wat onder bome speel (p. 54); 'n Ovambo-kraal; 'n Ovambo-hoofman wat Ovambo-legendes sit en vertel (p. 25); en 'n ou Ovambovrou: "Daar sit ... (sy) in die koelte, leunend teen die hut, die bolyf kaal en die maer bene uitgestoot. Sy lyk arm en verweerd. Die rimpelrige gesig, die slap borste en die dun vel wat styf oor die skedel gespan is, dra die stempel van die ouderdom. In die flou oë lê die duidelike vaalwit kring van die jare." (pp. 44 — 45) Ook die Ovambo's se inisiasieproses word beskryf, onder meer hul danse (p. 59). Terwyl Sylvo na hul danse kyk, besef sy dat die plaaslike Ovambo-bevolking gelukkig is: "Hulle is gelukkig, dink sy, dié dansende vroue, dié wat rondom sit, selfs hoofman Okoto, sy oë glimmend van wellus. Gelukkiger ... as Okatura wat so dikwels sy wroeginge en onsekerheid betuig het. Gelukkiger as die kommissaris-generaal by wie sy die vertwyfeling aangevoel het, al het hy sy denkbeeld met soveel stelligheid gelug." (p. 61) Bogenoemde rustigheid word egter wreed versteur wanneer die Ovambokraal deur terroriste aangeval en die hoofman doodgeskiet word.

Okatura, die student wat Sylvo in Helsinki leer ken — hy het "agter die ystergordyn" gaan studeer en sy graad in politieke filosofie en staatkunde met onderskeiding verwerf (p. 7) — en in Suidwes kom soek het, het intussen 'n terroris geword: "'Ek glo ek is herbore. Die ou ek wat na 'n wit universiteit gegaan het, het gesterf en 'n nuwe ek is gebore ... . Ek haat alle wittes.'" Oor hierdie "nuwe" Okatura voel Sylvo só: "Hy is waansinnig ... . Geen normale mens kon so verander het nie. Die beskeie, teruggetrokke, toegewyde Okatura van Helsinki het 'n monster geword en hy verbeel hom dat die gode hom hervorm het." (p. 107)

Wreedhede tussen die swartmense onderling, soos byvoorbeeld hoe hoofman Okoto Okatura se een oog uitgesteek het, word ook beskryf: "Toe die els rooiwarm was, het die twee wagte gekom en my vasgedruk en die beeswagter het die els in my oog gedruk, deur die kyker, deur die appel tot diep in die senuwees agter in my oogkas." (p. 110)

Algemene kenmerke van die terroriste wat genoem word, is dat hulle dodelik bewapen is en blankes "vermoor ... sonder aansien van die persoon." (p. 110); uit die smeltoond van wraak kom (p. 128); koelbloedig en wreed is (p. 154) en die dood nie vrees nie (p. 123); al die fyner

punte van die guerillakrygskuns ken; met militêre deeglikheid te werk gaan (*p. 124*), hul aksies goed beplan (*p. 136*) en meedoënlose dissipline op hulself toepas (*p. 126*); en dat hulle "roekeloos, dapper ... en onversetlik verknog aan hul taak" is (*p. 97*).

Dié werk is binne die konteks van dié studie van belang, aangesien dit die eerste werk in dié proefskrif is waarin terrorisme na vore kom.

2.35 Marius de Jongh

Son en smarag (Kaapstad: Human & Rousseau, 1968)

Tematies het hierdie werk van De Jongh niks met sy vorige een in gemeen nie. Dit is die verhaal van 'n man en 'n vrou — Wouter Munnik en Magdel du Toit — wat mekaar toevallig in die Windhoekse Argief ontmoet in hul soeke na inligting oor die verdwyning van 'n sekere dr. Heinrich Ohrtmann in die veertigerjare. Toe die Tweede Wêreldoorlog sou uitbreek, het laasgenoemde vermoed dat hy mettertyd geïnterneer sou word en toe na 'n afgeleë deel van die noordwestelike Kaokoveld gevlug, waar hy 'n konsessie gehad het vir die ontginning van smaragde. Daarna is hy nooit weer lewend gesien nie. Wouter en Magdel wil om verskillende redes na dié plek gaan soek waarheen dr. Ohrtmann gevlug het — sý omdat sy wil weet wat van haar vader geword het (sy is die dogter van dr. Ohrtmann) en hý omdat hy as voltydse skrywer graag die smaragde in die hande wil kry, aangesien dit hom finansiëel sal baat en in staat sal stel om te kan reis. Hulle vertrek na die onherbergsame Kaokoveld, maar het nie rekening gehou met die eise van dié wilde wêreld nie ...

Kaokoland word beskryf as 'n vreemde wêreld met "'n eienaardige, dreigende eensaamheid" (*p. 20*), waarin 'n mens groot afstande aflê sonder om 'n enkele mens te sien; 'n ongerepte wêreld met groot, oop ruimtes (*p. 21*) en 'n "volkome" stilte (*p. 23*); 'n waterlose wêreld (*p. 25*) wat "niemand se speelmaat" is nie (*p. 30*); en 'n wêreld met 'n wrede, versengende hitte. Die plantegroei wat genoem word, is die anaboom (*p. 34*), wag-'n-bietjie (*p. 44*), dwergmopanie, soetdoring en haakdoring (*p. 21*).

Die skrywer plaas die klem op die vernietigende invloed wat dié wilde wêreld op die mens kan hê, soos blyk uit die volgende aangehaalde gedeeltes: "Laat dié middag struikel en val Magdel die eerste maal. Toe Wouter omdraai, sien hy haar op die grond uitgestrek lê ... . Hy struikel oor sy voete toe hy omswaai om haar te help ... . Dit is asof hy nie meer sekuur kan regop bly nie. Daar is 'n dowwe pyn agter sy oë en hy voel dronk. ... sy het nie meer krag om haar ewewig te behou nie. Die sweet het strepe teen haar gesig getrek en stof kleef daaraan. Haar oë is dof en kragteloos en hy sien die eerste bars in die middel van haar onderlip." (p. 75); "Die warmte slaan in vurige walms van die grond af op. Die horison het aan die bewe gegaan. ... Die bome staan verwronge op die gesigseinder en die lug is skitterend blou. Hulle staan in die groot kolk van die hitte en toe hy voetjie-vir-voetjie met haar voortstompel, voel hy hoedat die einde hulle nader. Toe besef hy ook watter fyn intuïsie die wildehonde het. Hulle val nie meer aan nie. Hulle volg net op 'n stappie. Toe die skaduwee van 'n aasvoël oor hulle sweef, weet hy dat hul reis gouer beëindig gaan word as wat hulle ooit verwag het." (p. 78)

2.36 Jan J. van der Post

Skat tussen die duine (Kaapstad: Tafelberg, 1968)

In teenstelling met die meeste van sy werke, handel hierdie werk van Van der Post oor "makker" Boesmans, wat reeds tussen blankes woon en kennis dra van die witmense se gewoontes en gebruike. Wat die Boesmans baie eienaardig vind, is die witmense se besondere belangstelling in en liefde vir die "klippies van die maan" (diamante). Tydens hul verblyf by die blanke boere, ontdek die Boesmans 'n geraamte in 'n grot met 'n rotstekening daarby, waarin vertel word van 'n plek waar baie diamante is. Om aan die blanke boer te bewys dat hulle die tekening reg gelees het, durf die drie halfmak Boesmans met hul skrale kennis van die veld die wrede woestyn aan.

Die land word beskryf as 'n droë (pp. 28, 34 en 62), barre (p. 70), onherbergsame wêreld (p. 64) met groot, rooi sandduine (p. 62 en p. 72) en baie wind, stof en sandstorms;¹⁴⁶ 'n stil wêreld (p. 72) met baie omurambas,¹⁴⁷ "die mooiste veld wat enige jagter van die veld nog ooit

gesien het" (p. 29), helder oggende (pp. 66 — 67), lugspieëlings en pragtige sonsondergange (p. 72); en 'n wêreld waar 'n mens die mooiste nagte in die woestyn beleef: "Toe die maan opkom, sien die jagters dat die woestyn in die nag amper nog mooier as bedags kan wees. Snags het alles net twee kleure. Liggeel en swart. Die duine en die veld is geel en elke holtetjie, stokkie, bossie en droë grassprietjie is swart op die geel agtergrond." (p. 73) Suidwes word ook geteken as 'n wildparadys, waar onder meer die volgende dier- en voëlsoorte voorkom: die koedoe (p. 28), sebra (pp. 28 — 29), springbok,¹⁴⁸ duiker, steenbok (p. 34), gemsbok (p. 64), klipdassie (p. 49 en p. 28), volstruis (pp. 29, 51 en 148), bobbejaan (p. 28), hiëna (pp. 95 — 97), jakkals (pp. 65, 73 en 84), wolf (p. 74), patrys (p. 67 en p. 138), kwartel, dikkopkorhaan (p. 51), gompou (p. 102) en kelkiewyntjie (p. 138). Die plantegroei wat vermeld word, is die kruis- en rosyntjiebessiebos (p. 51), kokerboom (p. 51 en p. 70), witgatboom (p. 51), kambro (pp. 52, 138 en 148), gannabossie (p. 70) en die vygie (p. 79 en p. 138).

Die Boesmans se belewenis van die Visrivier-afgrond en die see word onderskeidelik só beskryf: "Die jagters staan op die rand van die droë rivier. ... Hulle kyk na mekaar en weer na die gesig voor hulle. Tji! Dit moes 'n vreeslike dag gewees het toe die maan se water hierdie omaramba gemaak het. 'n Mens sien dit eers as jy op die rand van die afgrond is. En dan raak die grond skielik voor jou weg. Die wal is baie diep. Dieper as tien mense opmekaar en die droë rivierloop is breër as wat 'n mens met 'n klip kan gooi. Onder in die rivier lê soliede rotsblokke wat amper so groot is as die Swartmense se hutte." (pp. 70 — 71); "Sy eerste gewaarwording is die sterk reuk van sout en water. Hy sit regop en kyk om hom. Sy oë rek groot. Daar is water, soveel water as wat hy nog nooit in sy lewe gesien het nie. Haastig kyk Namib weg. Hy is bang om weer te loer, want hy voel seker dat die water wat hy gesien het weer net soos die vorige panne in die lug sal optrek en verdwyn. ... Hy kyk weer na die water en sien dat dit nog daar is. Hy hoor 'n gedreun soos egalige donderweer." (pp. 82 — 83)

Dat die woestyn in sekere omstandighede 'n vernietigende invloed op die mens kan hê, blyk uit die volgende beskrywing van 'n sandstorm in die woestyn en die effek daarvan op die mens: "Die digte rooi stof waai hoog oor hulle. Onder op die vlakte slaan die sandkorrels ongenadig op hulle en nie een kan dit waag om sy oë wyer as op 'n skrefie oop te maak nie. ... Hulle skreeu vir mekaar, maar die wind skreeu harder en hulle kan mekaar nie hoor nie.

Hulle weet nie wanneer dit dag of nag is nie. Die wind begin ruk en Namib probeer skreeu aan die ander dat hulle aanmekaar moet vashou en êrens heen loop om water te soek, maar ... (hy) kon sy eie stem nie eens herken nie. Net 'n gekras soos 'n kraai wat baie ver skreeu ... . Die jagters staan stram-stram op. Hulle voel hoedat die bloedbekoekte stukke sand van hulle afval. Die vel daaronder is rougeskaaf asof hulle oor klippe gesleep is." (pp. 60 — 62)

Talle gewoontes, gebruike en gelowe van die Boesmans en ook hul kennis van die veld word beskryf, soos die volgende: Die ou Boesmans leer normaalweg die geheime van die veld aan die klein Boesmantjies; geen Boesman maak 'n tekening sonder dat hy een of ander boodskap wil nalaat nie (p. 10) — daar is byvoorbeeld altyd spoortjies by getekende jagtonele wat spesifieke betekenisse het (p. 40); die tekeninge "kan 'n mens ook help om water te kry waar 'n mens nooit water verwag nie, of om dor streke te vermy al dink 'n mens, geskat aan die plantegroei, dat daar êrens water behoort te wees (p. 11); Boesmans maak alle gebrekklike kinders by geboorte dood (p. 40) en vrouens behou gewoonlik net elke derde baba — die ander "word ... onder die grond toegekrap." (p. 12); hulle glo dat leeus nie Boesmans eet nie (p. 13); hulle hoef nie te leer om spoor te sny nie, aangesien hulle dit instinkmatig weet (p. 20); die lied van die dood word gesing wanneer 'n Boesman in die groep gesterf het (p. 25); hulle glo dat wit- en swartmense op die rand van die aarde woon (p. 28); hulle dra diamante in hul teëgifsakkies "sodat die gif nie gommerig word nie" (p. 39); nadat 'n bok geskiet is, sluk die jagter dadelik een oog heel in (p. 55), smeer bloed aan sy lyf (p. 58) en dans dié boksoort se dans (p. 99); normaalweg kamoefleer Boesmanjagters hulle met sand (p. 69); voordat 'n Boesman met die maan mag praat, moet 'n mengsel gemaak word van die skubbe van onderskeidelik 'n ietermagog en 'n pofadder, die oë van 'n jakkals, die bloed van bloukopkoggelmanders, en verskillende plante se wortels, takkies en blare — dié mengsel word op die vuur gegooi, die reuk daarvan ingeasem (pp. 145 — 146), en 'n sakkie met allerhande beentjies en stokkies op die grond neergegooi (p. 76); slegs 'n ou man in 'n groep mag normaalweg met die maan praat (p. 75 en p. 111) en dien as leermeester van ander (p. 111); voordat 'n Boesman deur 'n ouer een geleer word, moet die leerling 'n reinigingsproses deurgaen, waartydens hy drie dae lank in die rook van 'n groot vuur moet sit sonder kos of water (p. 117); normaalweg is die Boesmanvroue baie wreed; as die maan die mense van die veld wil straf, val daar geen reën nie (p. 75); hulle eet kieke en paddavissies (p. 84); hulle het spesifieke maniere om slange en skerpioene dood te maak (p. 93) — wanneer 'n slang nie

giftig is nie, steek die Boesman die slang se kop in sy mond en byt dit af; die gif van reptiele word op hul pylpunte uitgedruk (*p. 94*); hulle kan die geluid van hiënas baie goed namaak (*p. 95*); die stertpunt van 'n slang en 'n klein graspolletjie wat op 'n plat klip onder 'n klein klippie vasgepak is, is die teken van 'n jagter dat die ander op dié plek moet vuurmaak, aangesien hy "kos gejag" het; 'n vreemde jagter mag nie sy kos by die vuur van 'n ander braai as hy nie genooi is nie (*p. 104*); 'n jagter mag nie 'n bok se spoor sny as hy aan die spoor sien dat die dier reeds 'n pyl van 'n ander jagter in sy lyf het nie; 'n Boesman mag nie 'n vrou net vir hom vat en haar vir die ander jagters wegsteek nie (*p. 134*); hulle ken al die belangrike wette van die maan (*p. 133*); 'n Boesman kyk nie direk in 'n ander se oë nie, aangesien dit sou beteken dat hy "dom is en probeer om te lees wat in die ander se gedagtes omgaan." (*p. 105*); wanneer 'n Boesman sy koker met pyle aan 'n ander gee om daarna te kyk, is dit 'n teken van vertroue in dié persoon (*p. 109*); 'n murgbeen, soos dié van 'n springbok, dien normaalweg as 'n pyp waarmee hulle rook (*p. 110*); en die Boesmans vang voëls op 'n spesifieke manier (*pp. 144 — 145*). Dat hulle 'n grondige kennis van die diere- en veldlewe het, blyk uit die volgende:- Hulle weet dat 'n gemsbok nie water drink nie (*p. 57*) en dat net diere wat bossies eet, se penswater bitter is (*p. 65*); watter soorte hout die buigsaamste en taaiste is om boë van te maak en watter soort senings om vir boogsnare te gebruik; hoe sterk gif gemeng moet word, hoe beentjies vir pylpunte geslyp moet word (*p. 10*) en hoe om rotstekeninge te "lees" (*p. 11*); dat diamante swaarder is as ander klippies en nie nat word nie (*p. 39*), en dat volstruise dit graag eet om hul kos mee fyn te maal (*p. 40*); dat die mense van die veld se kleintjies saam met dié van die diere van die veld aankom; dat die Boesmans baie slimmer is as enige ander soort mens — hulle kan beter spoorsny, jag, hardloop, bekruip, sien, hoor en ook ruik as ander mense (*p. 115*); dat ratels nie van die Boesmans se gewone gif doodgaan nie — daarom word die sap van die wilde noorsdoring ook by die gif gedrup (*p. 121*); dat njoeniebome wat geel is van die bessies, nie 'n goeie teken vir reën is nie (*p. 52*), en dat dit sál reën wanneer die njoeniebome min bessies het, die rosyntjiebessiebossie baie, en die tjabba bot (*p. 122*); wat elke diersoort van die veld se gewoontes is (*pp. 128 — 131*); en so meer.

Die Boesmans beskou die witmense as baie vreemd. Dit sien 'n mens in hul siening van 'n witman se voorkoms (*pp. 18 — 19*), gewoontes,¹⁴⁹ wapens (*p. 7*), geld (*p. 26*), reuk (*pp. 112 — 113*), kleredrag (*pp. 31 — 32*), huise, godsdiensbeoefening (*p. 33*) en hoe hulle mekaar groet

(p. 30). Hulle ervaar ook die swartmense as eienaardig, soos blyk uit die beskrywing van die swartes se wapens en hul gewoontes (pp. 15 — 16).

2.37 Jan J. van der Post

Toordokter van die duine (Kaapstad: John Malherbe, 1968)

In hierdie werk word vertel van die gebrekklike Boesman Chuba wat, omdat 'n Hotnotsgot op sy voorkop geloop het toe hy 'n baba was, volgens Boesmangebruik die "teken van die maan" op sy voorkop kry. Chuba word aangewys as leier van sy groep, "maar eers moet hy die lesse van die veldmense leer, en die belangrikste daarvan is die onderdanigheid aan die maan."¹⁵⁰

Soos in sy vorige werke, beklemtoon die skrywer die tipiese gebruike, gewoontes en gelowe van die Boesmans en ook hul kennis van die veld. Voorbeelde daarvan is die volgende: hulle glo dat die hotnotsgot die slimste dier van die veld is (p. 7) en beskou dit as "die maan se wonderlike insek"; wanneer 'n hotnotsgot op die voorkop loop van die eerste kleintjie wat in die "tyd van die kleintjies" aangekom het, kry dié kind die teken van die maan en word die "groot jagter van die toekoms" (p. 9), wat altyd eerste van die vleis kry wat die jagters skiet (p. 12); iemand wat die kleintjie met die merk van die maan op sy voorkop skade aandoen, "sal wit sere op sy vel kry en sy vingers sal afval en hy sal nie kan jag nie ... ." (p. 20), en wanneer 'n "kind van die maan" in 'n groep is, sal dié groep nooit weer honger en dors slaap nie (p. 22); 'n ou man in die groep praat normaalweg met die maan (p. 11); wanneer 'n jagter 'n bok raakgeskiet het, swaai hy sy boog bokant sy kop, "sodat die ander jagters kan sien dat sy pyl in die dier se vleis sit" (p. 80), en sluk die bok se een oog heel in (p. 81); soms smeer die Boesmans slanggif bo-op die ander gif aan hul gifpyle, sodat die diere gouer doodgaan (p. 80); die Boesmans het verskillende soorte danse wat gedans word nadat die onderskeie boksoorte geskiet is, en dans die dans van die dood as iemand in die groep gaan sterf of reeds gesterf het (p. 12); wanneer die Boesmans treur, kerm-sing hulle en gooi as op hul koppe (p. 35); hul musiekinstrumente word onder meer soos volg gemaak: "Een groot jagter maak 'n klein tsammatjie aan die een punt van sy boog vas, knyp daardie punt

tussen sy tone vas en hou sy mond bak oor die snaar, terwyl hy liggies met 'n pyl daarop tik" (p. 12); wanneer 'n dans sy hoogtepunt bereik, raak sommige dansers só meegevoer dat hulle gloeiende kole op hul koppe gooi en flou neerval (p. 13); die vroue in 'n groep moet veldkos soos bessies, uintjies, kambro's en tsammas, waarvoor die Boesmans baie lief is, bymeekaarmaak (p. 16); ná die geboorte van 'n normale kind, word die maan geprys oor die groot wonderwerk, maar gebrekklike kinders word onder die sand toegekrap — ook dié wat gebore word terwyl die moeder nog 'n ander kleintjie het wat sy moet dra (pp. 16 — 17); die "kleintjies van die veld is almal se kinders" en mag aan enige ma drink (p. 18); 'n jong jagter moet sy naam in die veld gaan soek deur 'n bok te skiet en dié bok se naam aan te neem (p. 21); Boesmans maak hul eie medisyne van blare, insekte, en so meer (pp. 22 — 23); die ou mense in 'n groep word normaalweg agtergelaat om te sterf wanneer hulle nie meer kan byhou nie (p. 29); wanneer 'n Boesman se kop pyn van die son wat daarop gebrand het, kou hulle 'n sekere soort bossie en bind die sening van 'n volstruis styf om die kop, totdat die are dik geswel is op die voorkop, en vir maagpyn word 'n sekere soort goggatjie geëet (p. 30); voordat 'n wond skoongebrand kan word, moet die pasiënt eers die rook van 'n sekere mengsel inasem om verdoof te word; 'n sekere soort sonbesie se papie word gebruik om pylgif van te maak, en 'n springslangetjie van die woestyn word doodgemaak, gedroog en met twee soorte bossies gemeng om teëgif vir pylgif te maak; elke Boesman dra normaalweg 'n sakkie teëgif aan sy "gaairiempie" vir in geval hy deur 'n slang, skerpioen of spinnekop gepik, gestee of gebyt word (p. 31); indien 'n dier geskiet word wanneer die maan baie klein is, is daar baie min murg in die dier se bene, en wanneer 'n dier geskiet word "wat elke klein jagtertjie kan skiet" en die maan nog boonop klein is, word daar nie na dié jagtog gedans nie (p. 33); wanneer 'n Boesman sterf, gaan hy na die land van die maan — die "land van baie water, waar die wild altyd vet is en die bosse altyd vol vet bessies hang" (p. 35); die tier is die boodskapper van die maan en kry elke keer nog 'n kol op sy vel as hy iets na die land van die maan neem; as 'n bobbejaan doodgaan of as die tier sy vleis geëet het, gaan hy ook na die land van die maan, waar die maan hom gebruik om die sterre rond te stoot (p. 37); wanneer die maan sy oog toemaak, vra hy mensebloed (pp. 38 — 39); wanneer 'n Boesman dors is, kruip hy dikwels in 'n erdvarkgat om water te drink (p. 74); en ou mense wat te moeg word om verder saam met die groep te gaan, word agtergelaat, sodat die boodskapper van die maan, die tier, hulle kan kom haal (p. 76). Sommige van die Boesmans se gebruike word redelik uitvoerig beskryf, soos hoe hulle hul "sterk rookgoed" maak wat 'n mens lekker

laat slaap (p. 81), en ook hoe die kind van die maan gemerk word (p. 21).

2.38 Japie Coetzee

Bakens na Brandberg (Kaapstad: Buren Uitgewers, 1969)

Japie Coetzee vertel van 'n reis wat hy en twee vriende deur die Noordweste en die Richtersveld tot by die Brandberg in Suidwes onderneem het met 'n vriend se bakkie, wat hulle met eenvoudige kook- en eetgerei, 'n gasstofie, blikkieskos, beskuit, hangmatte, 'n klapperhaarmatras en 'n viergellingblik brandstof toegerus het. Hulle het die volgende roete gevolg: Vanaf Ai-Ais na Klein-Karas, die Visrivier-afgrond, Swawelbron, Seeheim, Keetmanshoop, die Vinger van God, die Hardapdam, Rehoboth, Windhoek, Okahandja, Karibib, die Spitskoppe, Usakos, Swakopmund, Walvisbaai, Uis, die Brandberg, Twyfelfontein, die Versteende Woud, die Etoshapan, die Guinasmeer, die Otjikotomeer, Tsumeb, die Meteoriet by Grootfontein, Otjiwarongo, Mariental, Stampriet en deur die Kalahari Gemsbokpark terug na die R.S.A.

'n Grootse en "waardige stuk aarde wat ontsag inboesem" (p. 45) en "'n land van verskeidenheid en veelvuldige andersoortigheid" (p. 48) — só word Suidwes onder meer gesien. Die land word ook beskryf as 'n eensame (p. 48 en p. 79), verlate (pp. 48, 80 en 89), troostelose (p. 87) en kaal (p. 55) wêreld; 'n warm,¹⁵¹ harde (p. 64), genadelose (p. 83 en p. 85), dorre, waterlose,¹⁵² sanderige (p. 93) wêreld met slegte paaie (pp. 52 — 53); 'n ongerepte (p. 98 en p. 105) wêreld van groot stilte (p. 55 en p. 80); 'n Boesman- (p. 74) en toeristeparadys (p. 112); 'n land van kontraste (p. 49 en p. 112), met die hoogste sandduine ter wêreld (p. 83) en 'n helder sterreheemel; 'n interessante wêreld (p. 80) met asemrowende wonders (p. 55), verruklike natuurskoon en 'n sonderlinge bekoring (p. 75); 'n land van vele verrassings, wat betowerend op die reisiger inwerk (p. 94); en 'n land met 'n ryk plant- en dierelewe. Getuienis van laasgenoemde sien 'n mens in die plantegroei wat ter sprake kom: die kameeldoringboom,¹⁵³ anaboom (p. 70), akasia (p. 92), mopanie,¹⁵⁴ hardekool (p. 89), kokerboom (p. 65 en p. 101), tambotie (p. 101), botterboom (p. 107), boesmangras, maroela, wildevy, dadelpalm (p. 73 en p. 75), tsamma (p. 123), moringa ovalifolia (p. 102) en die

welwitschia mirabilis. Oor laasgenoemde gee die skrywer die volgende inligting: "In hierdie omgewing word die wêreldberoemde 'Welwitschia Mirabilis' aangetref, 'n oerplant wat sy lang, breë blare ver op die sandveld uitstrek en sy stamwortel tot 60 voet diep die grond inwurm op soek na vogtigheid. Ene dr. Friedrich Welwitsch is vir die ontdekking van hierdie keëldraende, tweeslagtige lewende fossiel verantwoordelik. Na bewering lewe hierdie wonderplant van die Namib tot 2,000 jaar lank. Elke honderd jaar bring die Welwitschia twee blare van 'n maksimum-lengte van nege voet voort. Hy word ook slegs in Suidwes-Afrika en in 'n klein gebied van Suid-Angola, grensend aan Suidwes, aangetref." (p. 94)

Die Visrivierafrond (pp. 55 - 56), Vinger van God (p. 67), Witvrou van die Brandberg (p. 92), Versteende Woud (p. 95), Groot Spitskop (p. 78) en die Guinas-meer (pp. 104 - 105) is van die natuurwonders wat beskryf word. Eersgenoemde twee word onderskeidelik só geteken: "'n Laaste paar tree en een van die asemrowendste wonders in suidelike Afrika ontvou hom oombliklik voor ons. Dit lyk asof die natuurelemente eeue der eeue lank hul vernietigingskragte met brutale, monsteragtige geweld juis hier uitgewoed het, asof 'n reusehand die plato aan flarde geskeur en erosiedongas van 2,500 voet diep agtergelaat het. My oë probeer om die stille gang van die modderwater daar ver onder in die Vis se talryke kronkeldraaie te volg, dog ek voel hoe onmagtig ek is en retireer van die afgrond af weg. ... Oor 'n afstand van veertig myl het die erosieduiwel in die loop van eeue 'n reusagtige ravyn uit die gelyke aarde geskeur. Geen sagte skoonheid is êrens te bespeur nie, geen delikate kleurskemas streel die oog nie. Dit is en bly 'n eensame, barbaarse skoonheid wat tegelyk vrees en ontsag inboesem. By die aanskoue van so 'n grootse natuurwonder word jy gedwing om te glo." (pp. 55 — 56); "Ek wil my eie oë nie glo nie. Geen harde graniet is dit wat die rotsmonument stut nie; intendeel, die rotsvinger staan netjies op sy slanke, sagte gruisagtige nekkie gebalanseer! Teen die bakkie se agterwiel gaan ek sit om hierdie wonderlike verskynsel in stilte te betrag. Hoe kontrasterend is Suidwes se besienswaardighede tog nie ... Monumentaal staan hy daar met 'n Godsvinger wat byna gediensdig hemelwaarts dui — 'n byna persoonlike gesagsinboeseming." (p. 67)

Die skrywer beskryf ook enkele van die dorpe waardeur hulle gereis het, soos Windhoek (p. 70), Klein-Windhoek (p. 71) en Swakopmund (p. 81). Van die hoofstad sê hy die volgende: "Windhoek is 'n merkwaardige plek: 'n klein stadjie met 'n grootstad-atmosfeer! Ek

verwonder my aan die imposante Europese boustyl met die tikkie Windhoeks daarin. Daar is die pragtige Administrasiegebou, bekend as die 'Tintenpalast', wat as waardige hoofkwartier van die Suidwes-administrasie met sy kleurvolle blomtuine sierlik bokant die dorp uittoon. Dit is 'n skepping van die Duitse argitek, Sander, die man wat ook die welbekende drie middeleeuse kastele in Windhoek (Sperlinslust, Heinitzburg en Sanderburg) ontwerp het. Begraafplase is nie gewoonlik op die lys van 'n dorp se besienswaardighede nie; tog word Windhoek s'n as die mooiste in die suidelike halfmond beskou! Dit is vindingryk beplan met mooi heinings en roostuine wat aan die koel, skaduryke kerkhof 'n besondere atmosfeer verleen." (p. 70) Hy skets ook baie van die plekke wat hulle besoek het se geskiedkundige agtergrond, byvoorbeeld dié van Ai-Ais (pp. 50 — 51), die Keiser-Wilhelmberg (p. 72), Klein-Windhoek (p. 71), die Groot Spitskop (p. 78), die Otjikotomeer (p. 108), die Hardapdam (p. 68), Walvisbaai (p. 83), die Witvrou van die Brandberg (pp. 91 — 92), die Etoshapan (pp. 102 — 103), die Guinasmee (pp. 104 — 105) en die Meteoriet by Grootfontein (pp. 109 — 110).

Die mense van hierdie wye, uitgestrekte landstreek met wie die skrywer en sy twee vriende in aanraking kom, word beskryf as gasvry (pp. 52 — 53 en 118), vriendelik (pp. 87, 98 en 118), dierbaar, aangenaam (p. 63), hulpvaardig (p. 88) en interessant (p. 97); ongekunstelde mense (p. 118) wat swaarkry ken (pp. 53, 63 en 123); mense met die "wilde veld, dierelewe en ongerepte natuur" in hul bloed (p. 98); en onverskrokke mense (p. 101) met mannemoed en selfbeheersing (p. 100), wat goed kan perdry en skiet (p. 101). As voorbeeld van die tipiese "voorpos-Suidwesters" wat vir niks terugdeins nie en dié wilde wêreld mak gemaak het, gee die skrywer 'n beskrywing van Peter Stark, befaamde wildbewaarder van die Etoshapan: "Gedurende Augustus 1965 het Peter Stark byvoorbeeld 'n gevaarlike leeu agtervolg wat hondsdelheid gehad het. Agtien myl ver het hy die dier se spoor gesny. In een stadium is Stark onverhoeds betrap toe die leeu naby hom uit 'n bos te voorskyn tree en vinnig op hom afstorm. Enige normale mens sou in hierdie onbenydenswaardige omstandighede die aanvallende leeu reg van voor die doodskoot probeer gee het, maar nie Stark nie! Gedurende hierdie paar lewensgevaarlike oomblikke het dit hom nog te binne geskiet dat hy wel die ondier van kant moes maak, dog nie sy kop mag beskadig nie aangesien dit vir ontleding laboratorium toe gestuur moes word! Gevolglik het hy sy geweer van die skouer afgeruk, eenkant toe gespring en hom die doodskoot deur die nek gegee! Dit was 'n daad van

pligsbesef, mannemoed en uiterste selfbeheersing. Peter Stark het hom ook al as perderuiter onderskei. Toe 'n trop olifante eendag deur die omheining breek, het hy op sy perd gespring en die oortreders teruggejaag asof dit 'n trop skape was! Dat hy daarby 'n ongeëwenaarde skut is, lei geen twyfel nie. Op 45 tree skiet hy vyf opeengestapelde kondensmelkblikkies een na die ander af met sy pyl en boog van 35-pond-spanning! Voorheen was hy voorman op 'n plaas in die omgewing van Namutoni en het in 'n tydperk van vier jaar 60 leeus doodgeskiet, waarvan 'n hele paar met pyl en boog!" (pp. 100 — 101)

Wat die inheemse bevolkingsgroepe betref, word interessante geskiedkundige feite met betrekking tot die Herero's (pp. 70 — 72), die Namaleiers Jan Jonker Afrikaner (p. 71) en Hendrik Witbooi (p. 113), en ook die Ovambo's (p. 104) gegee.

Op die flapteks word die werk só saamgevat: "Dit is ... meer as 'n fyne siening van land en natuur. Opnuut word hier op leersame wyse vertel van halfvergete besienswaardighede en selfs die klein, klein plekkies wat as bakens staan op die pad waarheen die beskawing na ou ... Suidwes uitgestoot het."

2.39 Doc Immelman

Die wilde perde van Jakkalsgraf (Kaapstad: HAUM, 1969)

Dié avontuurroman speel af in 1905 toe George Coezyn, 'n baie knap skut en vroeër verbonde aan 'n sirkus, in diens tree by Naas Breytenbach, 'n boer langs die Kuiseb, om vir hom wilde perde (Shondoro's) te vang en te tem om aan die Duitse owerheid te verkoop. George kom gou agter dat die vang en tem van Shondoro's eintlik net 'n rookskerm is en dat daar 'n ander rede is waarom Naas Breytenbach hom in diens geneem het.

Anders as sy ander werke, wat meestal in die noorde van die land afspeel, speel dié verhaal langs die Kuisebrivier aan die rand van die Namibwoestyn af. Dié geweste word beskryf as 'n eensame (p. 15), onherbergsame (p. 16), wrede (p. 31 en p. 18), warm (p. 77 en p. 113), groot, wilde en vreemde wêreld (p. 30), met ruwe, skurwe en groteske berge. Laasgenoemde blyk

uit die volgende gedeelte: "Maar nou vertoon die berge groter en skurwer en nader in die helder, droë lug ... tien myl weg aan die oorkant van die vallei, waar die droë rivier kronkel, staan die massiewe berge — groot hompe rotse wat opmekaar gestapel is, skerp pieke waar die sonlig glinster, diep, swart kloue en ravynne. En in die weste, waar die berge eindig, lê die geel sand van die woestyn." (p. 17) Terselfdertyd word dit ook as 'n mooi wêreld bestempel: "Dis 'n wrede, onherbergsame wêreld, maar dit is ook mooi met 'n primitiewe, ongeskonde, oer-skoonheid." (p. 18)

'n Beskrywing van die Kuiseb-rivier sluit aan by bogenoemde beskrywing van dié wêreld as ru en bergagtig: "Die Kuiseb maak hier 'n diep kloof waar die spoelwater van duisende jare die sand uitgevreet en groteske rotsformasies ontbloom het. Hier het son en wind en reën deur die eeue beeldhouer gespeel en die aarde in 'n sprokiesland van skeure en gate en verwronge rotse en berge omgeskep." (p. 40) Die plekkie Jakkalsgraf, wat sy naam gekry het na aanleiding van die dood van een van Hendrik Witbooi se luitenant met die naam Geirab, wat in Namataal "jakkals" beteken, word beskryf as "'n smerige plek vol Basters en slegte Hottentotte, perdediewe en struikrowers en misdadigers." (p. 25) Nie ver daarvandaan nie lê die plaas Hudap. Die opstal van die plaas en die onmiddellike omgewing word soos volg geteken: "Baie ver weg op die vlakte kronkel die droë loop van die Kuiseb na die wasige verskiet in die weste. Weerskante troon hoë, skurwe berge op in die asuur van die hemel en ver onder teen 'n swart rotsmuur klim 'n dun strepie vaalblou rook na bo. Teen die swart rotsmuur wat honderd tree loodreg opstrek, staan 'n lae, wydloperige, rugepleisterde kliphuis. Verder weg is daar 'n sinkgebou, klipkrale en pondokke. Ten spyte van die huis se uiterlike ruwe voorkoms is die gebou binne gerieflik en skoon en skaflik gemeubileer." (p. 11)

'n Tipiese plattelandse winkeltjie van daardie jare, wat van lekkers tot klere verkoop, word só beskryf: "Teen die mure is daar houtrakke met blikke, dose en pakkies. Op die vloer staan meel, mielies en droë boontjies. Op die ruwe houttoonbank is daar flesse goedkoop lekkers, vuurhoutjies, roltabak, rolle materiaal en 'n ou skaal met 'n ingeduike koperbak. Die donker vertrek is bedompig van die reuk van lampolie, seep, tabak en muwwe klerasie." (p. 41)

Die geskiedkundige agtergrond met betrekking tot die onrus wat op daardie tydstip in die land

geheers het, en die sogenaamde Shondoro-perde, kom ook na vore. Op 'n opmerking van George Coezyn dat hy gedink het die oorlog is verby, wys Naas Breytenbach daarop dat die Herero's wel "op hul plek gesit" is, maar dat hulle steeds probleme veroorsaak, en dat "die spul Hottentotte in die Suide nog baie jare (gaan) baklei." Oor die sogenaamde Shondoro-perde wat George moet vang, gee hy die volgende agtergrond: "In 1895 het die Duitsers 'n klomp perde by Swakopmund aan wal probeer bring vir hulle troepe. Die diere is op vlotte gelaai en deur die branders na die strand gejaag. Die see was verskriklik onstuimig en baie perde het versuip en die wat aan land gekom het, was so wild dat hulle die loop geneem het en die Namib ingevlug het. Maar in die woestyn was daar nie kos of water nie en die diere het na die suidooste getrek — na die loop van die Kuiseb-rivier naby Jakkalsgraf en bokant Tsondab-pan. Duitse patrollies is uitgestuur om die perde aan te keer, maar nie een is in daardie woeste wêreld gevang nie. Hulle het aangeteel en wilder geword tot daar vandag seker meer as drieduisend is." (p. 9)

Die Breytenbachs word as gawe, aangename en gasvrye boeremense bestempel (p. 19). Naas Breytenbach, eienaar van die plaas Hudap, word beskryf as 'n stewige boer met "groot, breë skouers en 'n bruin druipsnor ... ." (p. 6) Sy vrou, Gertruida, is 'n bruingebrande boervrou met 'n stewige bolla (p. 10). George Coezyn (die "perdevanger"), wat beskryf word as 'n baie goeie skut (p. 6), raak verlief op die Breytenbachs se mooi twintigjarige dogter, Nellie, 'n ongekunstelde en spitsvondige meisie (p. 31), wat min skoolopleiding gehad het — onder meer by die Duitse sendelinge op Otjimbingwe en by 'n Duitse "skoolmeester" op Swakopmund (p. 24) — en die heerlikste boerekos kan maak: " ... lewer ... met suursous, uie, aartappels en dik snye growwebrood." (p. 11); "... gebraaide aartappels, rys en groot skywe sappige gemsbokhaasvleis ... ." (p. 21); en " ... geurige gebraaide skaapboud, aartappels, rys en tamatieslaai ... ." (p. 70)

Die inheemse bevolkingsgroep waarop die meeste lig val, is die Namas, wat ook bekend gestaan het as "Witkams" (p. 12 en p. 38).

2.40 P.J. Schoeman

Van jagter tot wildliefhebber (Johannesburg: Voortrekkerpers, 1969)*

Dié werk handel oor twee tydperke in Schoeman se lewe: sy jonger jare, toe hy "oral in Afrika — tot in Sentraal-Oos-Afrika — geskiet het om die louter genot" daarvan, en die tweede tydperk, toe hy "nie meer geskiet het ter wille van die louter lekker van skiet nie." Oor dié tydperke sê hy die volgende: "Ek wil vertel van die jonger jare toe ... die gevaarlikes, soos buffels, olifante, leeus en tigers, my na Afrika se ongebaande weë gelok het, na die plekke waar my oupa, pa, of ouboet nie was nie. In hierdie vër plekke het ek soms tot ses maande lank nie tussen vier mure geslaap nie. In hierdie plekke waar malaria, swartwaterkoors en 'n oorhaastig gemikte skoot, my soms tot op die walle van die Donkerrivier gebring het. Onvergeetlike jare ... jare wat vandag se soort Afrika nie meer maklik aan 'n jongman kan gee nie. Dit is jare wat ek vir vandag se jongmanne wil beskryf, sodat hulle in hul verbeelding saam met my kan kuier op paaie wat nie meer daar is nie. En al was hulle nog daar, glo ek nie daar is meer baie van vandag se jongmanne wat hul sal aandurf met drie pakdonkies, 'n hond en ses naturelledraers nie. Na die eerste tydperk wil ek van die tweede tydperk in my lewe as jagter vertel ... . Dit is die tydperk toe die lewende dier vir my mooier geword het as die dooie dier." (p. 9) In dié werk maak Schoeman met deernis die wildlewe van 'n ongerepte Suidwes vir die leser oop.

Die skrywer vertel onder meer van die laaste olifant wat hy as wildbewaarder in opdrag van Blanke Administrasie in die distrik Outjo moes gaan skiet; "van die dag toe 'n renosterkoei nie net mense gejaag het nie, maar ook kwaggas en springbokke." (p. 58); van 'n woestyntoer saam met 'n Amerikaner en sy dogter, waartydens hulle "die geheime bekoring van groot stiltes, van verre horisonne, en die sterreheemel van die woestyn ervaar (het)." (p. 80); van 'n ou uitgestote olifantbul wat Schoeman die eerste keer by Olifantsbad in die Etoshapan raakgeloop het en wat vir hom "'n besondere vriend" geword het (p. 115); van 'n klompie olifante by Grootberg in die Kaokoveld — ... "'n stukkie van groot ou Afrika waar 'n dier ook gelukkig kan wees." (p. 124); van die "aristokraat van die woestynstreke" (die gemsbok)

---

* *Aanhalings uit en verwysings na die derde druk (1972) van genoemde bron.*

wat vir die skrywer " ... soveel ure van genotvolle waarneming besorg het ... " (p. 151); van 'n leeu-familie in die Etoshapan, wat die skrywer "in die loop van 'n jaar, van tyd tot tyd, dopgehou het ... 'n groot kaalnekmannetjie, 'n pronkdier; twee pragtige wyfies, twee welpes van ongeveer nege maande oud en vier welpies wat seker so twee maande oud was." (p. 158); en van "'n groot leeubaklei" by Leeubron in die Etoshapan (p. 168).

Suidwes word voorgestel as 'n land waar 'n mens stil blou-hemel-dae beleef (p. 59) en 'n land wat op 'n stil middag "die taal ... (van) 'n woestynland met jou ... praat." (p. 59); 'n waterlose (p. 78) dorsland (p. 73) van wind en sand en stof (p. 33); 'n manskêreld (p. 78); 'n land van oop ruimtes (p. 71), "verre horisonne" (p. 80), asemrowende uitsigte (p. 80 en p. 84), helder sterre (p. 64) en mooi sonsondergange (pp. 86 — 87); en 'n wêreld met ruie plantegroei.¹⁵⁵ Die plantegroei wat genoem word, is dié wat in die noorde van Suidwes voorkom: die mopanie,¹⁵⁶ masjarrabos,¹⁵⁷ kameeldoringboom (pp. 93 — 94), wildevy (p. 122), wag-'n-bietjie (p. 169) en die hardekool (p. 112 en p. 115).

Die ondervindings waarvan Schoeman vertel, speel in die volgende dele van die land af:- 'n plaas in die noordwestelike deel van die Outjo-distrik, wat soos volg beskryf word: "Die gelyk veld met mopani en masjarrabos het myle en myle ver gestrek. En dan was daar ranteveld, sommige hoë rante, ook met ruie mopani en masjarra." (p. 46); Tsa-Wiesas in die noordwestelike deel van die Outjo-distrik (p. 58); die Spitskoppe in die Namib (p. 80); die Eisib-rivier (pp. 93 — 94); Olifantsbad (p. 111) en Ombika in die Etoshapan (p. 62); en Grootberg in die Kaokoveld (p. 120 en p. 124).

Dat die skrywer 'n ware natuurmens en -liefhebber is, en byna 'n persoonlike verhouding opbou met sommige diere wat hy teëkom (p. 93), blyk uit sy vertellings oor sy ontspanning; die bekoring van Afrika se "afdwaalpaadjies" (p. 158); hoe hy "die ou grootman van Afrika" (die leeu-manjetjie) sien (p. 175); hoe die ou uitgestote olifant by Olifantsbad met hom 'n (denkbeeldige) gesprek voer (p. 115); en sy liefde vir olifante (p. 123).

Schoeman is nie net 'n liefhebber van diere nie, maar ook 'n kenner van hul gewoontes. Die skrywer gee byvoorbeeld interessante feite oor die gewoontes van voëls (p. 81 en p. 158),

renosters (pp. 61 — 62), gemsbokke (p. 151), bergkwaggas (p. 69), silwerrugjakkalsies (p. 90), leeus (p. 167) en ook en veral van olifante. Die leser leer onder meer dat 'n jagter van olifante "al op die maaggeluide" afgaan (p. 52), en dat 'n olifant " ... die vermoë (het) om sy verteringsgeluide af te skakel wanneer hy onmiddellike gevaar vermoed." (p. 53); dat 'n olifantkoei ovaalvormiger spore het as 'n bul, en dat 'n koei se mis en urine naby mekaar lê, teenoor dié van 'n bul wat vier tot ses voet uit mekaar lê (p. 48); dat hulle altyd in troppe loop en "die baasswerwers" is van Afrika — hulle is selde meer as een dag in dieselfde omgewing, en trek honderde myle in die loop van 'n jaar (veral in die reëntyd) (p. 62); dat 'n olifant se pens meer as 'n ton kos per dag nodig het (p. 112); dat olifante die stadigste telers in Afrika is ('n koei se dragtige periode duur van 20 tot 22 maande en 'n olifantvers kan eers op 10- tot 12-jarige ouderdom begin teel) en 'n olifantkoei 50 tot 70 jaar oud kan word; en dat 'n koei net elke drie tot vier jaar 'n bul by haar laat kom en dan die bul uitlok — wanneer "sy reg vir hom is, loop daar 'n sterk ruikende vog by twee klein gaatjies uit — 'n olifantkoei se towergaatjies." (p. 123)

Die skrywer se Heikum-Boesmanspoorsnyer word só beskryf: "Langman was 'n lang en lelike Boesman. Daar was tallose mierpaadjies voor sy kop. As hy lag — wat hy selde gedoen het — het sy oë heeltemal toegegaan. Dan het hy uit sy maag gelag. Hartlik en heerlik. Soms het ek gewonder of hy vir my lag, vir my onkunde oor leeus se gewoontes in vergelyking met 'n Boesman se kennis." (p. 168) Baie van Schoeman se kennis van die veld- en dierelewe het hy dan ook aan Langman te danke. In dié verband, en ook oor die Heikumras in die algemeen, sê hy: "Hierdie lang Heikum-Boesman het my in die bestek van vyf jaar meer van leeus geleer as wat ek self in veertig jaar geleer het. Hy het gepraat as nomadiese jagter wat die grootste deel van sy lewe buite, tussen die wilde diere, met pyl en boog deurgebring het. Hy het ook gepraat as een van Afrika se uitsterwende rasse wat 'n wondergeheue het, 'n nomadiese ras wat sy voorouers, sy ouers, en sy eie ervarings eenvoudig nie vergeet het nie." (p. 159)

Beeldende beskrywings van die diere van die woestynland word gegee, in besonder van olifante. 'n Ou uitgestote olifantbul word byvoorbeeld só geteken: "Hy was 'n reus van 'n ou dier. Hy kon maklik 6 ton geweeg het. ... Sy ou lang geplooië slurp — pofadder-dikte aan die punt — was bolangs, by die kop, soos 'n jong boomstam. Hy moes 'n dodelike

rugbreekhou daarmee kon geslaan het. Sy komborsore was maklik vyf voet op hul breedste. Hulle was bietjie flenterore — hulle het getuig van baie baklei — as gevolg van 'n veelbewoë loopbaan. Met sy ore en sy slurp het hy vir my baie gesê." (p. 112) Die skrywer beskryf ook die onnutsige streke wat die ou olifant uithaal wanneer ander diere, soos 'n familie vlakvarke, by sy drinkgat besoek aflê (p. 113), asook die geduld van "olifantmoeders" op trek met klein kalwertjies (p. 121).

3. SLOTOPMERKING

Die skrywers van die sestigerjare sien Suidwes onder meer as 'n wêreld met 'n bloedige voorgeskiedenis; as 'n wilde wêreld, wat deur die mens getem moet word, en in dié proses baie opofferings verg; as 'n wêreld waar 'n mens die "bitterbloed van Afrika" moet drink om mán te word; as 'n "dorsland" wat reeds baie lewens geëis het; as 'n wêreld waar die woestyn heers oor lewe en dood; as die wêreld van die woestynbewoners, die Boesmans; en as 'n wêreld met 'n interessante "natuurtuin", waar die maanhaar jou jagmaat is. Klem word veral geplaas op die invloed van die woestyn op die mens; en ook op die bewoners daarvan, die Boesmans, se gewoontes en gebruike. Nuwe onderwerpe wat in dié tyd na vore gekom het, is terrorisme (**Die oë van Okatura** deur Marius de Jongh) en kommunistiese bedrywighede in die land (**Bestemming Walvisbaai** deur Tobie Brümmer).

Endnotas

1. N. Mossolow, Windhoek damals / Die Windhoek van weleer / This was old Windhoek, Windhoek: John Meinert, 1966, p. 81.
2. *Ibid.*
3. *Ibid.*
4. *Ibid.*
5. *Ibid.*, p. 83.
6. *Ibid.*
7. *Ibid.*, p. 84.
8. *Ibid.*

9. *Ibid.*, p. 85.
10. B.J. Liebenberg, Hendrik Witbooi van Groot-Namakwaland, Lantern, vol. 16, no. 1, September 1966, p. 78.
11. *Ibid.*, p. 80.
12. *Ibid.*, p. 81.
13. *Ibid.*, pp. 81 - 82.
14. *Ibid.*, p. 83.
15. *Ibid.*, p. 85.
16. R. von Bratt (pseudoniem: Mariël), Ons trek Suidwes toe, Windhoek: s.n., 1960, pp. 34, 149, 151, 171, 181 en 184.
17. *Ibid.*, pp. 53, 65, 67, 100 en 110.
18. *Ibid.*, pp. 42, 49, 114 en 196.
19. *Ibid.*, pp. 55, 61, 65, 109, 176 en 205.
20. Doc Immelman, Die safari na Omukwai, Pretoria: HAUM, 1961, flapteks.
21. *Ibid.*, pp. 31, 39, 55 en 92.
22. *Ibid.*, pp. 31, 33, 37, 41, 51 en 68.
23. *Ibid.*, pp. 5, 8, 13 en 42.
24. *Ibid.*, pp. 74, 79 en 80 - 86.
25. Vincent van der Westhuizen, S.W.A., Die Suidwester, 18 Januarie 1961.
26. Vincent van der Westhuizen, Toe Windhoek ons stad van verlange was, Die Suidwes-Afrikaner, 12 Desember 1961.
27. Vincent van der Westhuizen, Geluk, Suidwes, Die Suidwester, 23 Oktober 1963.
28. Gevaarlike lewe van 'n spioen, Boekbespreking, Die Volksblad, 13 Desember 1962.
29. Tobie Brümmer, Bestemming Walvisbaai, Kaapstad: Tafelberg, 1962, pp. 50, 53, 56 en 63.
30. *Ibid.*, pp. 18, 30, 44, 47, 56, 58, 65 - 69, 73, 125 en 223.
31. W.A. de Klerk, Kleinben drink die bitterbloed, tweede nuwe uitgawe, eerste druk, Kaapstad: Tafelberg, 1983, flapteks.
32. H. Schutte, Pensmiswater los konflik op, Die Transvaler, 19 November 1977.
33. De Klerk, Kleinben drink die bitterbloed, pp. 9, 33, 35, 37, 39, 40 - 41, 43, 103, 105 - 106 en 110.
34. *Ibid.*, pp. 41, 50 - 51 en 119.

35. *Ibid.*, pp. 11, 41 - 42 en 50.
36. *Ibid.*, pp. 30, 48, 72, 74 - 75 en 77 - 78.
37. F. Lategan, *Jagverhaal met diepte*, Die Burger, 15 Desember 1977.
38. Schutte, Die Transvaler, 19 November 1977.
39. Hilda Grobler, *Boeiende avontuurverhaal vir jonger lesers*, Hoofstad, 6 Desember 1977.
40. Schutte, Die Transvaler, 19 November 1977.
41. *Ibid.*
42. Vgl. P.J. Schoeman, Op ver paaie, Kaapstad: Nasionale Pers, 1949.
43. P.J. Schoeman, Terug op die ver paaie, Johannesburg: Voortrekkerpers, 1967, pp. 5, 20, 26, 59, 186, 203 en 251.
44. *Ibid.*, pp. 12 - 13, 27, 96, 172 en 236.
45. *Ibid.*, pp. 27, 50, 72 en 166.
46. *Ibid.*, pp. 36 - 37, 51, 167, 186 en 202 - 203.
47. *Ibid.*, pp. 51, 55 en 216 - 217.
48. *Ibid.*, pp. 171 - 173 en 200.
49. *Ibid.*, pp. 36, 59, 181, 202, 238 en 240.
50. Doc Immelman, Die groot maroelas, eerste uitgawe, derde druk, Kaapstad: Nasionale Boekhandel, 1967, flaptaks.
51. Immelman skryf weer oor Suidwes, Die Volksblad, 18 November 1963.
52. Doc doen dit weer, Die Suidwester, 7 Desember 1963.
53. Immelman, Die groot maroelas, pp. 3, 15, 38, 58, 103, 107 en 109.
54. *Ibid.*, pp. 1, 5, 15, 55, 57, 101, 108, 141 en 146.
55. *Ibid.*, pp. 104 - 105, 141 en 145.
56. *Ibid.*, pp. 15, 32, 51, 60 en 146.
57. *Ibid.*, pp. 3 - 4, 15, 34, 58, 70 en 114.
58. Doc doen dit weer, Die Suidwester, 7 Desember 1963.
59. Doc Immelman, Vlamme in die Namib, tweede druk, Kaapstad: HAUM, 1974, pp. 74, 86 - 87, 104 en 112.
60. *Ibid.*, pp. 46, 70, 75, 83 en 89.
61. *Ibid.*, pp. 126 — 128 en 132 — 133.

62. *Doc se nuutste boek, Die Suidwes-Afrikaner, 24 Mei 1963.*
63. *P.J. Schoeman, Trados - die swerwer-Boesman, tweede druk, Johannesburg: Voortrekkerpers, 1966, pp. 7, 30 - 31, 133, 141 en 206.*
64. *Ibid., pp. 32 - 33 en 204 - 205.*
65. *Ibid., pp. 157, 159 en 171 - 173.*
66. *Ibid., pp. 31 - 32, 99, 154 en 156.*
67. *Ibid., pp. 13 - 22, 197 - 200 en 208 - 218.*
68. *Ibid., pp. 8 - 9, 43, 64, 128, 132, 149 en 171.*
69. *Trados: een van Schoeman se puikste werke, Die Transvaler, 23 Maart 1964.*
70. *Jan J. van der Post, Agarob, kind van die duine, tweede druk, Kaapstad: Tafelberg, 1964, pp. 77, 109 — 110 en 137.*
71. *Ibid., pp. 11 — 13, 21 — 24, 45, 47 — 50 en 108 — 109.*
72. *Jan J. van der Post, Gaub, vlugteling van die duine, Kaapstad: Tafelberg, 1963, pp. 14, 24, 56 en 97.*
73. *So dink en leef die Boesmans, Die Volksblad, 19 September 1963.*
74. *W.A. de Klerk, Die laer, Kaapstad: Nasionale Boekhandel, 1964, pp. 9, 11, 17, 45, 57, 84, 204, 211, 220 en 231.*
75. *Ibid., pp. 14, 160, 209, 215, 233 - 234, 250 en 276.*
76. *Ibid., pp. xi, 231, 248 en 271.*
77. *Ibid., pp. 18, 21, 41, 229 en 231.*
78. *Ibid., pp. 21, 69, 73 en 132.*
79. *Ibid., pp. 69, 80, 129 en 163.*
80. *Ibid., pp. 116, 247 - 248 en 324.*
81. *Ibid., pp. 6, 10 - 11, 16 - 17 en 22.*
82. *Boeiende, maar dik boek oor Dorslandtrek, Die Volksblad, 4 Maart 1963.*
83. *Elize Botha, Suiwer aanvoeling in 'Die laer', Die Vaderland, 9 Maart 1965.*
84. *De Klerk, Die laer, pp. 9, 13, 74, 119, 141, 163 en 177.*
85. *Ibid., pp. 19 - 20, 29 - 30, 130 en 221.*
86. *Ibid., pp. 19 — 20 en 78 — 79.*
87. *Ibid., pp. 9, 11, 16, 18 - 19, 118, 168, 240 en 319 - 321.*

88. *Ibid.*, pp. 35, 71 - 72, 107, 147, 178, 183, 185, 189 - 190, 210, 242, 245, 272 en 287.
89. *Botha, Die Vaderland*, 9 Maart 1965.
90. *Ibid.*
91. *Ons vroue gesels, Doc Immelman gee nuwe boek uit, Die Suidwes-Afrikaner*, 28 Mei 1965.
92. *Jan J. van der Post, Vonk, vondeling van die duine, derde druk, Kaapstad: Tafelberg, 1967, flapteks.*
93. *Ibid.*, pp. 9, 11, 57 - 58, 72, 78, 93, 122, 132 — 133 en 138.
94. *Ibid.*, pp. 79 - 80, 101 en 112 - 113.
95. *Ibid.*, pp. 11, 116, 128 en 134 - 137.
96. *Bill J. van Niekerk, Ver is die swerwer se horison, derde druk, Johannesburg: Voortrekkerpers, 1967, pp. 39, 43, 46 en 74.*
97. *Ibid.*, pp. 20, 23, 38, 40, 43, 55 en 74.
98. *Ibid.*, pp. 20, 45, 54, 58 en 68.
99. *Ibid.*, pp. 24, 28, 61 en 68.
100. *Ibid.*, pp. 15, 37- 38 en 47.
101. *Ibid.*, pp. 14 - 15, 22, 37, 41 - 42, 48, 51 en 55.
102. *Doc Immelman, Shondoro e.a. kortverhale, Pretoria: Unie-Boekhandel, 1965, pp. 36, 54 - 55, 127, 131 en 134 - 135.*
103. *Ibid.*, pp. 36, 54, 124 en 127 — 128.
104. *Ibid.*, pp. 7, 17, 31 en 39.
105. *Ibid.*, pp. 10, 18 - 19, 54, 64, 91 en 109.
106. *Ibid.*, pp. 19, 22, 33, 40 - 41, 64, 101 en 105.
107. *Ibid.*, pp. 10, 21, 29, 123 en 135.
108. *Ibid.*, pp. 7, 21 - 23, 90 en 125.
109. *Suidwes-atmosfeer sweef oor tien kortverhale, Die Volksblad*, 10 September 1967.
110. *Doc Immelman, Tweehonderd gewere, Pretoria: Makro-Boeke, grootdruk, 1979, pp. 167, 236 — 237 en 239.*
111. *Ibid.*, pp. 16 - 17, 24, 30, 36 - 37, 49, 96 — 97 en 99.
112. *Van der Post vertel van Boesmans, Die Burger*, 15 Augustus 1965.
113. *Jan van der Post, Witman van die duine, tweede druk, Kaapstad: Tafelberg, 1967, pp. 23, 68, 75 - 76 en 90.*

114. *Ibid.*, pp. 18 - 19, 26, 29, 53 - 54 en 59.
115. C.F. Beyers-Boshoff, Vyf teen die dood, Pretoria: J.P. van der Walt, 1966, pp. 16 - 17, 21, 25, 54, 108 en 113.
116. Doc Immelman, 'n Seisoen vir romanse, Kaapstad: Human & Rousseau, 1966, flapteks.
117. *Ibid.*, pp. 7, 9, 11 - 13, 23, 25 - 27, 39 - 41 en 46.
118. In dié bundels is Doc weer in sy element, Die Suidwester, 8 Maart 1976.
119. Doc Immelman, Die wit hings van die Namib, Pretoria: HAUM, 1966, pp. 25, 36, 59, 65, 68 - 69, 80 en 90.
120. *Ibid.*, pp. 25 - 26, 28 en 32 - 33.
121. *Ibid.*
122. Jan van der Post, Kwai, vegter van die duine, tweede druk, Kaapstad: Tafelberg, 1969, pp. 37 - 38, 55 en 101.
123. *Ibid.*, pp. 38, 56 - 57 en 60.
124. *Ibid.*, pp. 60 - 63 en 118 - 120.
125. Dricky Beukes, Duinepad, Kaapstad: Human & Rousseau, 1967, pp. 5, 12 - 13, 27 en 40,
126. *Ibid.*, pp. 11, 16, 39, 42, 44, 51 en 55.
127. *Ibid.*, pp. 13 - 14, 82 en 110.
128. Boesmanliedere in Afrikaans, Beeld, 13 Augustus 1967.
129. Doc Immelman, Die leeu van Okurasewa, Kaapstad: Human & Rousseau, 1967, flapteks.
130. Leeu-verhaal, Die Suidwester, 25 September 1967.
131. Immelman, Die leeu van Okurasewa, flapteks.
132. Doc Immelman, Die voortvlugtiges, Kaapstad: Human & Rousseau, 1967, pp. 9, 16, 20 - 21, 37, 41, 50, 52, 66, 81 en 84.
133. *Ibid.*, pp. 9, 34, 37, 48, 50, 56, 66 en 69.
134. *Ibid.*, pp. 22 - 23 en 38 - 39.
135. *Ibid.*, flapteks.
136. P.J. Schoeman, Uit die dagboek van 'n wildbewaarder, vierde druk, Johannesburg: Voortrekkerpers, 1971, pp. 7, 10 - 19, 24 - 25, 27 - 33, 43 - 45, 48, 63, 69 - 76, 92 - 94, 119, 122 - 127, 142, 153 - 154 en 176.
137. *Ibid.*, pp. 28, 76, 102, 105, 109 — 110, 121, 129, 134 en 154.
138. *Ibid.*, pp. 8 - 11, 15 - 19, 21 - 22, 25, 32 - 33, 40, 75 - 76, 87, 92, 108, 122 en 135.

139. Schoeman skryf oor Etosha-wildtuin, Die Suidwester, 5 April 1967.
140. Van der Post se verhaal oor die Boesmans boei, Die Vaderland, 14 Maart 1971.
141. Spoorsnyer na die Okavango, Die Burger, 22 September 1967.
142. Jan van der Post, Tjeb, die spoorsnyer, Kaapstad: Tafelberg, 1967, pp. 10, 12, 14 en 18.
143. Marius de Jongh, Die oë van Okatura, Kaapstad: Tafelberg, 1968, pp. 7, 30, 46, 55 en 152.
144. *Ibid.*, pp. 24, 39, 54, 57 en 157.
145. *Ibid.*, pp. 7 - 9, 28, 34 en 45.
146. Jan van der Post, Skat tussen die duine, Kaapstad: Tafelberg, 1968, pp. 52, 60 — 61 en 81.
147. *Ibid.*, pp. 45, 53, 59, 62, 67, 70, 100 en 102.
148. *Ibid.*, pp. 29, 51, 54, 57, 97 - 98 en 137.
149. *Ibid.*, pp. 16 - 17, 24 - 25, 49 - 50 en 94.
150. Die duine se toordokter, Die Burger, 14 Junie 1968.
151. Japie Coetzee, Bakens na Brandberg, Kaapstad: Buren Uitgewers, 1969, pp. 79, 85, 87, 90, 94 en 110.
152. *Ibid.*, pp. 48, 53, 63, 65, 73 en 105.
153. *Ibid.*, pp. 52, 69, 71 en 75.
154. *Ibid.*, pp. 74 - 75, 97 en 101.
155. P.J. Schoeman, Van jagter tot wildliefhebber, derde druk, Johannesburg: Voortrekkerpers, 1972, pp. 11, 45 - 46, 49 - 50, 52, 58, 61 - 62, 64, 67, 69 — 73, 82, 84 — 86, 89 - 90, 112 — 115, 117 — 121, 123 - 124, 155 - 156, 160 - 161 en 166.
156. *Ibid.*, pp. 46, 49, 52, 59, 61, 63, 68 en 117.
157. *Ibid.*, pp. 46, 49, 75 en 119.

HOOFSTUK V

DIE SEWENTIGERJARE

1. Inleiding

Gedurende die vroeë sewentigerjare het Afrikaanse poësie en kortkuns in twee kerktydskrifte, **Immanuel** (maandblad van die Evangeliese Lutherse Kerk in Namibië) en **Angelus** (maandblad van die Katolieke Kerk in Namibië), begin verskyn. Dié kortkuns het meestal hul ontstaan gehad na aanleiding van 'n kortverhaalwedstryd wat deur die redaksie van **Angelus** uitgeskryf is. Die opdrag was: "Skryf 'n mooi storie uit die ou tyd of oor u tradisies."¹ Indien 'n storie gepubliseer is, het die skrywer daarvan R10 verdien. Die meeste van die verhale wat verskyn het, kan as "sprokies" bestempel word en handel nie spesifiek oor Namibië nie.² Ook heelwat Afrikaanse stories wat uit Engels en Duits vertaal is, het verskyn.³ Wat die poësie betref, is heelwat gedigte met 'n godsdienstige tema gepubliseer.⁴ Ook ander temas is in die poësie aangeraak, soos die liefde,⁵ lente⁶ en verganklikheid.⁷ Wat bogenoemde poësie betref - dié met godsdienstige én ander temas - verdien A.H. Herbert Diaz spesiale vermelding. Soos die kerk toenemend die politieke arena betree het, het die poësie in die kerktydskrifte die politieke bewustheid van die digters begin reflekteer. Dit was die begin van die Afrikaanse vryheidsletterkunde. (Sommige van dié gedigte het anoniem verskyn.⁸) In dié poësie word Namibië onder meer gesien as 'n land waar "storms van onheil woed";⁹ waar die swartmense in pondokke lewe;¹⁰ waar swart kinders "hulpeloos van hongerte huil";¹¹ waar die swartman in koue én hitte moet werk om ander te verryk;¹² waar die swart skaapwagter aan die "baas" se werk "vasgeboei" is;¹³ waar die swartmense altyd moet glimlag, al word hulle geskop en gevloek;¹⁴ en waar die swartman God smeek om bevryding.¹⁵ Digters wat na vore gekom het, was onder andere Zephania Kameeta en Danny Tjongarero. Laasgenoemde het later in die tronk beland as gevolg van ondermynende bedrywighede. Hieroor skryf A. D. de V. Cluver die volgende: "A language movement does not thrive under these conditions and by early eighties the stream of Afrikaans poems and short stories ended. Poets such as Kameeta switched to English. Both Kameeta and Tjongarero later joined SWAPO and today are SWAPO members of parliament. The loss of the main Afrikaans poets of this movement to English stunted its

further development. At the same time SWAPO's stigmatisation of Afrikaans became effective and the language movement slowly lost momentum."¹⁶

Soos in die verlede, het Namibië steeds nie oor sy eie letterkundige tydskrifte beskik nie en die koerante was die medium waardeur prominensie aan Afrikaanse taal- en literatuursake verleen is. 'n Saak wat byvoorbeeld aandag geniet het, was die Afrikaanse week. (Ten spyte van die benaming, het dit oor 'n langer tydperk gestrek en die doel daarvan was om die korrekte gebruik van Afrikaans as skryf- en spreektaal te bevorder.)¹⁷ Die eerste feesgeleentheid van die Afrikaanse week het op 10 September 1971 plaasgevind, met 'n lesing deur P.J. Malherbe oor die Afrikaanse letterkunde.

Dit is gevolg deur vasvrawedstryde, lesings deur bekende openbare persoonlikhede, uitstallings en verskeidenheidskonserte, met verskillende aspekte van die Afrikaanse taal as tema.¹⁸ Ook berigte oor die Afrikaanse Taal- en Kultuurbond se taalfees;¹⁹ taal- en naweekrubrieke om die korrekte gebruik van Afrikaans te bevorder;²⁰ en berigte oor belangrike lesings en toesprake met betrekking tot die Afrikaanse taal en literatuur,²¹ is in die koerante gepubliseer.

In hierdie hoofstuk word 51 Namibies-Afrikaanse werke geïdentifiseer: 37 bundels prosa (wat sewe jeugverhale, sewe bundels kortkuns en een novelle insluit), 13 digbundels (een daarvan handel in die geheel oor Namibië) en een drama. Gedigte wat in tydskrifte verskyn het, word ook bespreek. Die persoon wat gedurende dié tyd die meeste bydraes gelewer het, is Doc Immelman, van wie tien bundels gepubliseer is. Ander skrywers van wie werke verskyn het, is Jan van der Post, Len Anthony en Lina Potgieter (drie werke elk); Paulina Badenhorst, Rein Pretorius, Derick Jacobs, Jan Spies en Marié Blomerus (twee werke elk); en Japie Coetzee, Karl Kielblock, Phil du Plessis, Pirow Bekker, Abraham Fouché, E. Kotzé, Kobie Krüger, Freda Linde, Chris Barnard, Empie Maritz, Wilma Stockenström, P.H. van Rooyen, P.J. Schoeman, E.F. Potgieter, Merwe Scholtz, Casper Schmidt, Ena Murray, P.J. Philander, Everwyn Wessels, Johann Bekker, Petra Müller en Chris Pelser (een werk elk). Die uitgewer wat die meeste werke uitgegee het, is Tafelberg (16 werke). Daarna volg Human & Rousseau (12), Perskor (tien), Siësta (vier), HAUM (drie), John Malherbe, President-Uitgewers, J.P. van der Walt, Romantica en Makro-Boeke (een elk).

2. NAMIBIES-AFRIKAANSE LITERATUUR

2.1 Doc Immelman

Blits (Kaapstad: Human & Rousseau, 1970)

Dié jeugroman, wat in die begin van hierdie eeu afspeel, handel oor die Suidwesseeun Dirkie van der Walt, wat tydens 'n besoek aan die Kaap saam met sy ouers 'n hond - Blits - by die dokter wat sy ma behandel, present kry. Eintlik is dit die verhaal van Blits wat aan die begin van die trekpad terug na Ovamboland 'n tier agtervolg, beseer word en sy mense verloor - tog slaag hy daarin om sy "basie" deur allerlei gevare tot in Ovamboland te volg.

'n Stil (*p. 70*), warm (*p. 32 en p. 88*), droë (*p. 32*), wye, kaal en wrede wêreld (*p. 48*) met 'n gebrek aan beskawing; 'n wêreld met kabbelende fonteine (*p. 39*), gras-gelyktes, droë sandriviere (*p. 53*) en wit sandvlaktes (*p. 88*); en 'n wêreld met lugspieëlins (*p. 72*) en kronkelende paaie (*p. 32*) — só word die land geteken.

Plekke wat beskryf word, is die destydse garnisoenspos by Keetmanshoop (*p. 77*), en die Andoni-vlakte (*p. 59*) en Namutoni (*p. 70*) in die Etoshapan. Laasgenoemde word só beskryf: "Wanneer die dag breek, word die bome yler en opeens bevind hy hom op die rand van 'n groot wit pan. Links van hom, 'n kilometer weg langs 'n plaat palmbome, staan 'n groot wit gebou wat blink in die oggendson. Daar is mense en waens en trekdier en beweging." (*p. 70*) 'n Tipiese Suidwesplaas van destyds word soos volg beskryf: "Voor hom is 'n plasie in die laagte: 'n rousteen-huisie met 'n stomp skoorsteen waaruit blou rook trek; 'n pakhuis met 'n sinkdak, twee krale, 'n trapvloer en kafmied, 'n groot groentetuin en 'n vrugteboord waar vye-, lemoen- en perskebome groen in die blaar staan. Agter, onder die voetheuwels van die berg, lê 'n groot saailand braak; en nader, links van die huis, draai die vlerke van 'n windpomp lui in die aandwind en stoot 'n smal, rukkerige straaltjie water in 'n bruin grond dam uit." (*p. 59*)

Van die omstandighede wat destyds in die land geheers het, soos dat Nama-stroppers doenig

was (p. 59), kom na vore. Ook die rustigheid van die "treklewe" van destyds, blyk duidelik: "... daar staan die trek twee dae. ... Die trekgoed word nagegaan en skoongemaak. Hulle is nou in die Duitse gebied van Suidwes-Afrika en hier mag Hans en Dirkie jag. Langs die rivier skiet hulle kleinwild en watervoëls. Saans by die kampvuur is die groot ysterpot vol geurige, stomende wildsvleis. In die hitte van die middag swem Dirkie en Agarob en Blits in die kuile en saans vertel Hans van der Walt stories van die Dorslandtrek en die Nama- en Herero-oorloë." (p. 16)

Dirkie van der Walt, Blits se "basie", word geteken as "'n eenvoudige seun van die veld wat ruwe klere en velskoene dra ... ." (p. 10); 'n taai, moedige sestienjarige seun wat tien tot twaalf uur per dag in die saal op die trekpad deurbring, en wanneer hulle nie trek nie, die diere laat suip, wag staan snags, help om die wiele te smeer en die trekgoed te herstel, hout bymekaar te maak, uit te span en in te span, uit te pak en in te pak, en so meer (p. 5). Sy pa, Hans, is "'n groot ruwe man met 'n swart baard en breë, kragtige skouers." Dirkie se ouers word beskryf as gasvrye mense wat bereid is om dit wat hulle het, met ander te deel: "My huis is eenvoudig, maar u is baie welkom. Moontlik kan julle met 'n boot na Swakopmund reis. Daar sal ek julle kom haal." (p. 18)

2.2 Doc Immelman

Nege grafte tot Otjihonge (Kaapstad: Human & Rousseau, 1970)

Dié verhaal speel in 1904 af, toe die Herero's teen die "wit juk" in opstand gekom het en dood en verwoesting gesaai het: "Van Okahandja tot aan die Kunene. Van die Waterberg tot by Gobabis; van Otjimbingwe tot by die Epukiro. Die Ovahimba, die Ovatjimba, die Ovambanderu - die groot Ova-Hereronasie - die 'mense van gister' - het besluit om die juk van die witman af te gooi en die gees van Tjamusha en Maharero het die Heilige Vuur laat opvlam met die haat en nyd. En soos die dood het die Herero's gekom uit hul ou vestings en gemoor, geroof, onteer, geplunder, gebrand ... ." (p. 8) In dié tyd het ook "duisende Duitse troepe ... die land binnegekom en gevegte met die Herero's aangeknoop en die vyand hard geslaan. Maar daar was nie genoeg wit soldate nie en die inboorlinge het die land

geken. Die paaie, die treksore, die watergate, die berge ... ." (p. 9) Wessel Myburgh, 'n boerseun in Duits-Suidwes, word deur die Duitse bevelvoerder in Windhoek versoek om 'n militêre vrag - 'n groot klomp geld en ammunisie - saam met 30 Duitse troepe na Otjihonge te vergesel. Op pad na Otjihonge laat hulle nege grafte agter ...

Die land word voorgestel as 'n warm,²² uitputtende, harde wêreld (p. 53) met swak paaie (p. 55). Windhoek (p. 7), Okambara (p. 74), die Sandveld (p. 82) en Otjihonge (pp. 121 — 122) word onder meer beskryf. Windhoek (en onmiddellike omgewing) en Otjihonge word soos volg geteken: "Van die kruin kan hulle Windhoek onder in die eerste oggendson sien blink - wit kalk-ooptes, stowwerige sandstrate en laedakgeboue, tussen die verwronge doringbome. Agter, oor die skurwe rante van die Khommas wat tot op die gesigseinder ingeryg lê, hang 'n dun wasigheid en van onder kom die skril geskal van 'n beuel." (p. 7); "Die Duitse garnisoenspos lê in 'n kromming van die Nossobrivier. Aan drie kante is die dorpie beskerm deur hoë, steil sandwalle van die rivier waar g'n mens of dier kan uitklim nie, en voor Otjihonge is daar 'n lang, ses voet hoë klipmuur van tweehonderd tree. In die middel teen die klipmuur, staan die fort - 'n hoë, vierkantige gebou met skietgate, kantele en 'n toring wat die garnisoen huisves. Maar af, na die verste wal van die rivier, lê Otjihonge se swakheid. Die klipmuur word hier laer en is op plekke met doringtakke versterk." (pp. 121 — 122)

Uit laasgenoemde beskrywing is dit duidelik dat oorlogstoestande geheers het. Die tipiese menslike bedrywighede van daardie tyd word duidelik uit die volgende beskrywings: "Hulle gaan met die kronkelende sandpad na onder. Op die paradeterrein voor die fort kom die ... wag op aandag en 'n trom roffel. Weer skal die trompet en die oorlogsvlag van die Duitse Ryk klim teen die vlagpaal uit en die swart, wit en rooi ontvou en laat die arend trots in die oggendwind wapper. Die sabel van 'n berede offisier blink in die son, die wag presenteer hul gewere en die beuel skal weer eens. ... By die Feste - die groot fort met sy torings en skietgate en kantele wat Von Francois in die negentigerjare begin bou het - klim Wessel Myburgh en sy seun Theuns van hul perde, knoop die teuels aan die ysterhaakpale vas en laat die buikgorde skiet. Hulle stap oor die paradeterrein, verby die kaserne en laaiplek, waar 'n twintigtal muilkarre staan wat deur inboorlinge gelaai word. Perderuiters, voetsoldate, offisiere kom en gaan. 'n Rapportryer met 'n leersak spring van 'n natgeswete perd en

hardloop vinnig die gebou binne en oral is daar 'n opgewonde geraas, die geluid van perde en muile en osse en klingelende sabels en spore." (pp. 8 — 9)

Die tekening van die karakters sluit aan by bogenoemde agtergrond van onrus en oorlog. Wessel Myburgh word soos volg beskryf: "Nes die perd, is die ruiter donker - hare, oë en spits kenbaard. Hy dra swart Portugese rystewels, 'n kakiebroek en, benewens die kakiehemp en ferweelbaadjie, 'n Duitse weermaghoed waarvan die regterkantse rand ook afgeslaan is. Vanweë sy lengte lyk hy amper maer, maar in werklikheid is sy skouers breed en gespierd, sy arms hard en lenig, sy hande groot en swaar." (p. 7) In teenstelling met die Duitsers, word hy as 'n baie goeie skut voorgestel: "Die drie soldate weerskante van hom skiet vinnig en onakkuraat, maar met elke skoot wat die lang Boer met die swart kenbaard aftrek, slaan 'n Herero neer." (p. 66) Aan die einde van die verhaal bestempel die Duitsers hom as "'n dapper vegter, 'n gawe heer en 'n man!" (p. 135) Die Duitse offisiere word as tipiese Duitse militante figure geteken, soos blyk uit die volgende beskrywings van onderskeidelik majoor Fritz Tückmantel en graaf Emil Otto von Rechenberg zu Zittmar: "Agter die swaar, papierbedekte lessenaar sit majoor Fritz Tückmantel, 'n dik sigaar in sy mond, 'n oogglas voor sy linkeroog, sy staalgrys-hare kort, sy snor skerp en styf." (p. 10); "Hy is ongeveer dertig jaar oud, mooi gebou en so styf soos 'n laaistok. Sy vaal hare is borselkop geskeer, sy oë is so helderblou dat hulle waterig lyk en daar is 'n lelike welt aan sy linkerwang - seker 'n wond wat hy in 'n sabelgeveg op kollege opgedoen het. Iets waarop die Duitse offisiere baie trots is." (p. 18) Die Duitse vrouens word voorgestel as elegant, gesofistikeerd en goedversorg, selfs in dié harde, stowwerige omstandighede, soos gesien kan word in die volgende beskrywings van Frau Rosenthal en haar dogter Renate: "Frau Rosenthal, vrou van kaptein Rosenthal, bevelvoerder van Otjihonge se garnisoen, is geklee in 'n geel rok wat baie laag om die skouers is. ... Sy is mooi - amper beeldskoon ... . Haar blonde hare is hoog op haar kop getooi en haar wit tande glinster in die lamplig." (p. 17); "Renate Rosenthal is nie ouer as twee-en-twintig nie en 'n sprankelende, stralende replika van haar moeder. Haar lang goue hare is losgekam oor haar skouers en sy dra 'n poeierblou tabberd wat net so laag soos Louise s'n is." (p. 17) Teenoor Renate staan die ongegunstelde boeremeisie, Johanna Reitz: "Langs Renate sit 'n klein, slanke meisietjie met 'n eenvoudige, kort rok, plat skoene en twee lang, bruin vlegsels onder haar kappie ... ." (p. 25)

Wessel Myburgh laat hom soos volg uit teenoor 'n Duitse offisier oor die wreedhede van die Herero's: "Het jy gesien hoe hulle plase verwoes? Het jy gesien hoe hulle mense en diere doodmaak? Het jy al gesien wat hulle aan 'n driejarige Duitse dogtertjie maak terwyl haar ouers moet toekyk? ... dis nie Europa met sy gentleman-soldate nie! Dis Afrika en hierdie swartes is barbare." (p. 70) Hy bestempel die Herero's as "goeie vegters solank hulle baie is en solank hulle aan die wenkant is ... . In die ou dae was hulle taai, maar nou het hulle saf geword." (p. 22)

Ander inheemse bevolkingsgroepe wat uitgebeeld word, is die Namas en die Damaras. Die Namas word as uitstekende guerillavegters (p. 22) en as oorlogsugtig beskryf: "Dit was oorlog. En daar sou nog oorlog kom. Want die Hottentotte - die Rooi Nasie, die Witboois, die Swartboois, die Veldskoendraers en die ander stamme van die Nama-volk - sou weer hul perde opsaal, hul dodelike gewere laai en teen die witman ry ... ." (p. 9) Wessel se Damarabediende word soos volg geteken: "Die Damara is amper so breed soos hy lank is en sy geweldige breë skouers, ronde bors en dik arms laat hom nog korter lyk. Maar sy gesig is intelligent, die donker oë wakker en hy is 'n toonbeeld van krag as hy die perde weglei." (pp. 12 — 13)

2.3 Jan J. van der Post

Agter die Rooi Lyn (Kaapstad: Tafelberg, 1970)

Die agtervolging in die woestynggebied van 'n bende vee- en diamantsmokkelaars deur 'n blanke konstabel, sy swart kollega, en Njerab, 'n Boesmanspoorsnyer, wat daarop roem dat hy die beste spoorsnyer en groot jagter van sy stam is, word in dié werk, wat in die vroeë dertigerjare afspeel, beskryf. Die skrywer konsentreer veral op die landsomstandighede wat destyds geheers het en ook die eienskappe van die wilde Boesman.

Die verre ooste van die land word voorgestel as 'n warm, droë (p. 5 en p. 27), barre wêreld (p. 25) met baie omurambas (p. 26) en wit sand wat "brul" wanneer 'n mens daarop loop (p. 21). Die heersende droogte blyk uit die volgende gedeelte: "Dit het sewe jaar laas gereën.

Die driedoring en tjabbabosse sal nooit weer bloei nie, al kom daar weer 'n sondvloed. Die ry- en pakdiere staan lusteloos met hul koppe laag by die grond, en selfs die Damarakonstabel Dawid het nie meer die kenmerkende swart kleur van sy nasie nie. Hy lyk ook vaal en lusteloos." (*p. 1*)

Die tipiese landskap in daardie geweste lyk só: "Die omgewing raak al hoe meer bar. Die sand verander geleidelik na 'n fyn mike-agtige poeier. Dit voel vetterig en glad en is so fyn dat die diere se spore vol loop sodra hulle hul pote optel. Selfs die Boesman kan nie meer wildspore van dié van mak diere onderskei nie. Die mikeduine raak ook al hoe meer oortrek van geelblaarkoedobosse waarvan die takke en blare partykeer so inmeakaargestrengeel is dat hulle heen en weer moet vleg om openings te soek." (*pp. 25 — 26*)

Die invloed van die droogte en depressie op die mense van Suidwes en die tipiese omstandighede wat destyds, gedurende die vroeë dertigerjare, geheers het, kom na vore: die finansiële nood van die boere as gevolg van die droogte (*p. 2*); probleme wat hulle ondervind het in die vorm van veesiektes soos brandsiekte (*p. 1*) en bek-en-klouseer (*p. 25 en p. 116*); en tipiese gebruike van destyds, soos die feit dat die polisie op kamele gery het tydens patrollies (*pp. 1 en 10 — 11*). Ook die noodlottige einde van diegene wat in dié moeilike omstandighede probeer het om op onwettige wyse diamante in die hande te kry, word geteken: "Hy het dae lank agter hulle aangetrek en hulle naderhand gekry. Die een was reeds onder klippe toegepak omdat sy maat nie wou hê die aasvoëls moet hulle teenwoordigheid verrai nie. Toe hulle die tweede een kry, het hy net water gedrink en gesterf sonder om te praat." (*p. 2*)

Die Boesman Njerab, "'n Taungjagter wat by witmense grootgeword het en Afrikaans kan praat", word beskryf as 'n baie goeie spoorsnyer (*p. 4*) en "die grootste jagter van die veld" (in sy eie oë) (*p. 18*); 'n baie waaksame mens (*p. 20*), wat die witman as "dom" beskou ("Tji! Maar witman! Is jy dan so dom dat jy nie die dinge van die veld ken nie?") (*p. 19*); 'n mens met interessante gelowe (*p. 21*); en ook iemand met 'n "barbaarse streep" in hom. Voorbeelde van laasgenoemde twee aspekte is die volgende: "Daar voor ons lê die wit sand. Die sand wat hard brul as jy daaroor loop. Wanneer 'n mens doodgaan en hy gaan na die land van die maan toe dan is dit nie nodig dat hy daar moet praat nie. In die land van die maan dink 'n mens net en dan is dit net so goed asof jy praat. Die maan vat al die dooie mense se

stemme en bêre dit in die wit sand! Dit is nie die sand wat brul nie. Dit is die dooie mense se stemme wat raas as mense en diere op hulle trap. ... . Dit is die sand van die maan daardie." (p. 21); "Die barbaarsheid het nou in die Boesman die oorhand gekry. Hy kon Buys lankal geskiet het, maar dit laat sy hart vinniger klop om die vrees op die man se gesig te lees. Tji! Die man mag nie net doodgaan nie. Hy moet half van vrees en half van die sterk pyl doodgaan. ... Hy is net bewus van die heerlike gevoel van mag as hy afkyk en die naakte vrees op die gesig van die witman daar onder hom sien. Hy sien in sy verbeelding hoe sy pylpunt in die bors wegsink en hoe die man krul van die pyn as die sterk gif eers begin werk. ... Hy gaan nie toelaat dat iemand anders hierdie man doodmaak nie. Hy wil sy eie pylpunt soos 'n by-angel in die man se bors sien vassit." (p. 115)

2.4 Jan J. van der Post

Kwê, die verklikker (Kaapstad: John Malherbe, 1970)

Dit is die verhaal van Kwê, die Boesmantjie, wat per ongeluk op 'n plaas agterbly nadat sy mense weggetrek het; tussen die witmense grootword en vir Chris, die wit seuntjie, as speelmaat het; en later saam met 'n groep Boesmans in die veld gaan woon, sodat hy al die groot dinge van die jagters kan leer, maar belowe om weer eendag na Chris terug te kom. Kwê "word 'n slim jagter, maar ook geslepe; 'n jagter met 'n verdeelde lojaliteit. Hy word 'Kwê die Verklikker' wat op die ou end voor die pyle van sy eie mense moet vlug ... ."23

Min landskaplike beskrywings kom voor. Wat wel uit die werk blyk, is dat dit 'n wildryke wêreld is (p. 113) en dat verwoestende sandstorms soms voorkom. Laasgenoemde en die invloed daarvan op die mens word só beskryf: "Dit was die eerste keer dat die jagter 'n sandstorm in die woestyn beleef. ... Kwê het geen begrip van wanneer dit dag of nag was nie, en hy het nie geweet hoe lank hy daar met die sand geworstel het nie. Elke nou en dan het hy sy oë op skrefies oopgemaak maar hy kon op geen tydstip verder sien as sy arm se lengte nie. Alles om hom was 'n donker rooi-swart. As hy voel dat sy neusgate so toegestop raak dat hy wil versmoor, het hy hard gesnuut. Sy mond het hy net oopgemaak as die dors te ondraaglik word en hy 'n klein slukkie water op 'n keer geneem het. Teen die tyd dat die

watertjies by sy keelgat gekom het, was dit ook nie meer water nie, maar tesame met die stof en sand in sy mond was dit 'n dik modder wat hy ingesluk het." (pp. 107 — 108)

Soos in die meeste van sy werke, konsentreer die skrywer hoofsaaklik op die gewoontes, gebruike en gelowe van die Boesmans wat binne hierdie woestynlandskap voorkom. Enkele voorbeelde daarvan is die volgende: Wanneer die Boesmans reën in die wind ruik, dans hulle die dans van die reën en verdwyn dan na die jagvelde toe (selfs die "mak" Boesmans); wanneer die maan "sy oog vir die mense van die veld toemaak" (p. 9), weet hulle dat die maan vir hulle kwaad is en 'n mens moet dan geoffer word sodat die tier, die boodskapper van die maan, hom/haar kan kom haal om na die land van die maan te gaan (p. 10); in die land van die maan gaan die son nooit onder nie, die wild loop sommer naby die mense se vure en dit is nie vir die ou mense en vroue en kleintjies nodig om agter kos aan te loop nie, en die wild is altyd vet en die heuning baie soet (p. 19); normaalweg is slegs 'n ou man in 'n groep bevoeg om met die maan te praat (p. 57); die maan skiet pyle "soos vuur uit die wolke", en "maak dat die reën kom net voor of net nadat hy groot is, en ... dat daar baie murg in die diere se bene ... is." (p. 20); wanneer iemand sterf, word die dans van die dood gedans (p. 31); die Boesmans steek graag die gras aan die brand en eet dan die gebakte vleis van die diere wat in die gate weggekruip het, soos meerkatte, erdvarke en muise (p. 37); hulle noem sprinkane "die rooi kos van die maan" en eet dit op 'n spesifieke manier (p. 39); hulle is kenners van "veldmedisyne" (p. 43 en p. 138); hulle vertel graag stories, soos dié van "Cha-Cha, die eerste mens op aarde wat grootgemaak is deur die kameelperd, die jakkals en die bobbejaan, omdat die eerste een baie ver kon sien en die tweede baie slim was en omdat die laaste een sy hande kon gebruik." (p. 49); jong Boesmanjagtertjies moet hul name in die veld gaan soek, deur alleen te gaan jag en die dier wat hulle skiet, se naam aan te neem (p. 57); nadat 'n bok geskiet is, maak die Boesman "sy merk" by die bok (p. 71), dans dié spesifieke boksoort se dans (p. 62) en sluk sy een oog heel in (p. 63); 'n jagter mag nooit na 'n eland wat hy geskiet het, gaan voordat die bok gaan lê en op sy sy omkeer nie (p. 69); hulle glo dat die volstruis die dier is met die skerpste oë (p. 72) en bêre hul water in leë volstruiseierdoppe (p. 77); die Boesmanvrouens in 'n groep is daarvoor verantwoordelik om wortels en bessies vir die mans te soek om te eet (p. 78); in "die tyd van die vroue" dra al die jong vroue "groot, tuitpuntige hoede" van gras oor hul koppe, wat tot op hul skouers reik (p. 91); en wanneer 'n Boesman een van die "wette van die veld" oortree het, word "die duim en die lang vinger van

die hand waarmee hy sy boogsnaar trek," afgesny en hy word dan in die veld gelaat om alleen te jag (p. 97). Enkele van hul gebruike, byvoorbeeld hoe gif aan die pylpunte gesmeer word (p. 56), hoe 'n volstruiseier gaargemaak word (p. 79), hoe suiggaatjies in die grond gemaak word (p. 106), en hoe te werk gegaan word om meerkatte dood te maak (pp. 81 — 82), word redelik uitvoerig beskryf.

Dat die Boesmans die witmense en hul gewoontes as vreemd beskou, blyk byvoorbeeld uit die beskrywing van die Boesmans se siening van hoe die witmense begrafnis hou (p. 35); hul behandeling van 'n sieke (p. 47); die witmense se huise en hul meubels (p. 48 en p. 150); hul klere (p. 111); hoe hulle in die veld slaap (p. 117); hul wapens (p. 118); hoe hulle 'n wond toewerk (pp. 134 — 135); hoe min hulle eet (p. 137); die feit dat hulle iemand met "ysterrieme" vasmaak as hy iets verkeerd gedoen het (p. 145); en die feit dat die witmense "blink, plat ystertjies" vir wapens verruil (p. 147).

2.5 Jan J. van der Post

Njarabeb, die ratel (Kaapstad: Tafelberg, 1970)

Njarabeb, die leerling van die "slimme" ('n wyse ou dwerg), moet ingewy word in al die geheimenisse van die Boesmanvolk - hul maangodsdiens, medisyne, jag, en so meer, sodat hy die ou dwerg later kan opvolg as dié een in die groep wat met die maan mag praat. Hy ontwikkel egter "'n bose magswellus, 'n begeerte om sy vermoëns te meet met dié van sy leermeester en die maangod. Daarom begaan hy 'n koelbloedige moord om te kyk of hy uitgevind kan word."²⁴ Hierna volg nog moorde, en die groep beywer hulle daarvoor om die moordenaar vas te trek.

Soos in die meeste van sy vorige werke, val die klem op die gebruike, gelowe en gewoontes van die Boesmans en ook hul kennis van die veld.²⁵ Enkele voorbeelde daarvan is die volgende: 'n Jagter wat daarin kan slaag om 'n ratel dood te maak, word as "slimmer as die slimstes van die veld" beskou (p. 1); as 'n Boesman vir 'n ander een kwaad word, skiet hy hom met 'n gifpyl in die maag, waar die gewonde nie teëgif kan insny nie (p. 5); die

Boesmans slaap nooit lank op een plek nie (p. 6); 'n vrou loop nooit voor 'n jagter nie (p. 9); as iemand gesterf het, word die dans van die dood gedans (p. 13); as 'n Boesman in 'n groep iets verkeerd gedoen het, word hy vir die vroue van die groep gegee, wat hom 'n baie wrede dood laat sterf (p. 15); wanneer een van die groep vir die maan geoffer word, word dié persoon se gaaivel van sy lyf afgesny, sy duime sowel as sy voete aan mekaar gebind, en sy nekaar stukkend gesny, sodat die boodskapper van die maan, die tier, hom/haar kan kom haal (pp. 23 — 24); wanneer 'n Boesman sterf, gaan hy na die land van die maan (p. 59); wanneer 'n Boesman met die maan wil praat, rook hy wildedagga (p. 60); in die land van die maan is die veld altyd groen en die beeste vet en daar is volop water (p. 93); geen jagter is gewapen wanneer hy met die maan praat nie (p. 75); wanneer die Boesmans rou, smeer hulle as aan hul hare en gesigte (p. 25); in droogtetye moet moeders dikwels hul kleintjies agterlaat, omdat hulle nie die krag het om hulle verder te dra nie (p. 29); nadat 'n bok geskiet is, maak die Boesman "sy merk" by die bok (p. 52), die oog daarvan word heel ingesluk en die dans van dié boksoort gedans; hulle drink die penswater van 'n bok indien daar nie ander water beskikbaar is nie (p. 32); voordat hulle na 'n ander gebied trek, word die dans van die groot trek gedans (pp. 35 — 36); wanneer Boesmans baie honger is, word selfs die vel van 'n bok gebraai en geëet (p. 41); benewens die pyl en boog, dra die ou Boesmanmans normaalweg klein assegaaitjies by hulle, om enige gevaar wat die vroue en kleintjies mag bedreig, af te weer (p. 42); hulle ken die diere van die veld se gewoontes (pp. 43 — 44) en is meesters wat die bekruipkuns betref (p. 44); wanneer hulle baie dors is, grawe hulle suigputjies en suig die water met lang melkbosstamme uit (pp. 48 — 49); wanneer 'n Boesman sy agtervolger wil flous, hardloop hy agteruit, sodat sy spore nie maklik gevolg kan word nie; die stukkies vleis om die pylgat is "die erekos van die jagter" (p. 53); hulle maak "wonder-geneesmiddels" van die pens van 'n ieternag (p. 85 en p. 91); om sout in te kry, skroei hulle net hul vleis en rol dit dan in 'n gannabos (p. 101); hulle smeer mis aan hul lywe om die sweetgaatjies toe te maak en die vog binne te hou (p. 102), en eet graag tsammas, wilde komkommers, gemsbokkomkommers en kambro's om vog in te kry (p. 104); wanneer hulle in die woestyn trek, word van die ou mense en ook klein kinders dikwels agtergelaat (p. 105); wanneer hulle baie honger is, eet hulle "alles wat lewe: akkedisse, slange, torre, krieke en selfs sonbesies" (p. 111); 'n Boesman mag nie 'n dier skiet wat reeds 'n ander jagter se pyl in sy lyf het nie - die straf vir só 'n oortreding is 'n pyl in die oortreder se maag; en wanneer 'n Boesman ander wil waarsku, skree hy soos 'n jakkals (p. 129). Sekere van die Boesmans se gebruike

word redelik uitvoerig beskryf, soos hoe hulle vuur maak (*pp. 84 en 130 - 131*) en hoe hulle te werk gaan om 'n ietermagog te vang (*p. 85*).

2.6 Karl Kielblock

Lodewyk Alleman se soektog (Kaapstad: Tafelberg, 1971)

Dié jeugverhaal speel af in die tagtigerjare van die vorige eeu, toe Kleurlingstamme die Oranje oorgesteek, die Namas oorrompel, en verder noordwaarts getrek het totdat hulle in botsing gekom het met die Herero's. Lodewyk Alleman, 'n Kleurlingseun, gaan saam met sy vader se geselskap oorkant die Oranjerivier jag, waar hulle 'n moordbende ten prooi val, Lodewyk se gewonde vader weggevoer word, en Lodewyk dan 'n soektog na sy vader onderneem. Hierdie soektog lewer allerhande gevare en avonture op en bring hom ook in aanraking met die Kleurlingmeisie Eva en die historiese figuur Hendrik Witbooi.

Die land word voorgestel as 'n wye, verlate (*p. 10*), groot wêreld met uitgestrekte, grenslose vlaktes (*p. 41*); 'n kaal (*p. 19*), warm wêreld van stofstorms (*p. 16*), droogtes, hongersnood en stamoorloë (*p. 91*); en 'n wildryke (*p. 44*), stil (*p. 20*), rustige (*p. 44*) en mooi wêreld (*p. 85*).

Windhoek (*p. 75*), Warmbad (*p. 5*), Wasfontein (*p. 55*), die Karasberge (*p. 56*), Kalkrand (*p. 64*), Okahandja (*p. 74*), Rehoboth (*p. 75*), Gibeon (*p. 90*), die Nossobrivier en Geitsi Gubeb (Brukkaros) (*p. 94*) word beskryf. Okahandja en Windhoek word onderskeidelik soos volg geteken: "Okahandja. Hier groei hoë bome, terwyl bosse, struie en gras die veld bedek. Grashutte is orals te sien en tussen hulle beweeg die Herero's, lank en statig, hul donkerbruin lywe glimmend in die son. ... Vanwaar hy onder 'n bos teen 'n rant lê, kan hy die dorpslewe in oënskyn neem. Dit kom en gaan om die geboue wat blykbaar die winkels van die handelaars is. Een is seker ook die woning van Maharero, die stamhoof, waar die Heilige Vuur van die Herero's brand. Op die paaie kom en gaan dit uit alle rigtings. Die meeste reisigers is te voet, hoewel perderuiters ook af en toe 'n stofstreep agter hulle laat." (*p. 74*); "Maharero se soldate bewaak Windhoek ... . Maar daar is geen lewe nie. Tot die sendelinge

het weggetrek. Dit was Jonker Afrikaner se hoofstad, maar nou is daar niks nie. Alles is verwoes." (p. 75) Tipiese plattelandse gebruike van destyds, soos die feit dat smouse dwarsdeur die land gereis het om hul ware van die hand te sit (pp. 22 — 23), en die tipiese plattelandse winkeltjies (p. 77), word beskryf. Ook die invloed van die land op sy inwoners kom ter sprake, soos blyk uit die volgende beskrywing van 'n stofstorm en die effek daarvan op die mens: "Teen middag is die hemel bo hulle ook vaalgeel met die son 'n blink skyf daaragter. Warrelwinde wals oor die vlaktes, terwyl warm windvlae uit die noordweste kort-kort om hulle swiep. ... Die wind neem toe in sterkte en die lug word al donkerder. Hulle sit met hul gesigte in hul arms toegevou, tog dring sand en stof mond, neus, oë en ore binne. Ure lank bly hulle so sit. Wanneer die kwaaieste windvlae deur die kloof dreun, raak dit so donker dat hulle die oorkant nie kan sien nie." (pp. 16 — 17)

Lodewyk, die hoofkarakter, word beskryf as 'n dapper, onverskrokke seun²⁶ wat besondere moed en deursettingsvermoë openbaar (p. 26), baie ontberings in dié ruwe land deurgaen (p. 3), 'n groot bewondering vir Hendrik Witbooi koester, en ook 'n opdrag vir Witbooi uitvoer (pp. 72 — 73).

Laasgenoemde inboorlingleier word só geteken: "Hy is klein van gestalte, dis waar, maar dis die gelaatstrekke wat 'n mens boei. Hoë wangbene, klein oë, wat wyd uitmekaar sit, die mond klein en ferm onder 'n lang bolip; die bokbaardjie al grys teen die liggeel vel. Die kaptein, netjies gekleed, sit voor sy skryftafel. Die duim van sy regterhand ontbreek, maar hy hou 'n pen tussen die orige vier vingers en op die wit skryfpapier voor hom kan Lodewyk die netjiese handskrif sien." (pp. 70 — 71) Witbooi beskou homself as iemand met 'n goddelike opdrag, 'n man vir wie die bevryding van sy volk 'n geloofsdaad geword het (p. 90). Hierdie goddelike opdrag verklaar die skrywer soos volg by monde van Witbooi: "'Dit was ná 'n geveg teen die Herero's. Ons is verslaan. Ek moes vlug. Alleen ry ek deur 'n kloof in die berge. Toe hoor ek die stem. Drie keer het die stem gepraat. Eers sê hy: 'Het is volbrag.' Toe sê hy: 'De weg is open gegaan.' Toe weer: 'Ik geef u 'n zware opdrag.' ... 'Dit is my opdrag. Ek moet my volk noordwaarts deur die Herero's lei en my volk in 'n land vestig waar hulle in vrede kan woon ... ek moet hulle daarheen lei soos die stem my beveel het. Dit is my heilige roeping.'" (p. 72) Sy onderdane, die Witkams (so genoem na aanleiding van die wit doeke wat hulle om hul hoede gedra het) (p. 63), word beskryf as

gevreesde, wrede mense wat dood en verwoesting saai sover as hulle gaan (p. 61).

'n Bevolkingsgroep wat ook in daardie jare 'n prominente rol gespeel het, was die Herero's onder leiding van hul opperhoof Maharero. Ook hulle word as wreed beskryf (p. 80). In teenstelling met bogenoemde groepe, word die Bondelswarts bestempel as vriendelik en goedgesind teenoor die Nama en die witman: "Hulle is vriendelikgesind teenoor sowel Nama as Blanke, want die grootste gedeelte van die Transgarieland moet deur hul land gaan. Dit is tot hul voordeel om smouse en handelaars aan te moedig." (p. 5)

2.7 Rein Pretorius

Ruiters van die duine (Johannesburg: President-Uitgewers, 1971)

Hierdie werk speel af in 1904 in die omgewing van Kub in die suide van Suidwes tydens die verwoestende oorlog tussen die Duitsers en die Namas, en vertel die verhaal van 'n Duitse offisier, Heinz Riessen, wat deur blanke renegate gevange geneem word.

Die klem val op die verwoesting en ellende wat gedurende genoemde "storm-en-drangtydperk" in die Suidwesgeskiedenis in die land plaasgevind het. Die omstandighede wat aan die begin van hierdie eeu in die land geheers het, en die invloed daarvan op die inwoners van die land, word onder meer aan die leser voorgehou.

Hendrik Witbooi, leier van die Namavolk, word voorgestel as 'n wrede, meedoënlose, "waansinnige" man, soos blyk uit die volgende gedeeltes: "Hy sien homself as 'n Nama-Christen - die Messias van sy volk, en sy godsdienstwaansin het gelei tot hierdie opstand, wat reeds dreig om Suid-Wes in 'n bloedbad te omskep." (p. 6); " ... dan is dit die rede waarom hy gevange geneem is; en nie summier doodgeskiet is nie. Hy moet eers as bron van vermaak dien vir die gedugte en meedoënlose 'Messias' van die Nama's - Hendrik Witbooi self." (p. 185)

Sy onderdane word beskryf as "barbare" (p. 19) en goeie soldate: "Soms wonder ek of die

Namas nie beter soldate is as die Duitsers nie." (p. 49) Die Duitsers verwys na hulle as diere: "'Hulle moet soos diere gejag word'" (p. 19). Witbooi en sy onderdane se wreedheid, die verwoesting, moord en doodslag wat hulle saai, blyk byvoorbeeld uit die feit dat vier Herero's wat van die Namas se wild gesteel het (volgens Witbooi), gestraf is deur hul voete af te kap (p. 193). Die Namas bestempel die Herero's as "honde" (p. 192). Talle voorbeelde van die moord en verwoesting wat die Namas onder aanvoering van Witbooi saai, kom na vore.²⁷ Enkeles daarvan is die volgende: "Witbooi maak 'n swaaigebaar met sy arm. 'Na die huis toe' beveel hy. 'Al die manskinders - maak dood!' Die Namas sak op die paniekbevange vroue en kinders toe. 'n Seuntjie van twee jaar word uit sy moeder se arms gegryp, teen die grond geslinger en koelbloedig doodgeskiet. Klein Jannie Ahlers word voor sy smekende moeder weggeruk, geskiet en op die groeiende hoop lykies gegooi. Hy is egter nie dood nie. Huilend begin hy na sy moeder te kruip." (pp. 10 - 11); "Toe hy om die plaas se buitegebou kom en die eerste lyke sien, verstyf hy en sy oë vernou tot skrefies. Die huis is aan die brand. Vlamme skiet knetterend daaruit op en rook walm in die lug. Daar is nie 'n mens te sien nie - nie 'n lewende mens nie. Dooies is daar genoeg. Mans en kinders - van tienjariges tot babas. Net mans en seuns. Heinz wonder watter lot die vroue te beurt gaan val." (p. 12)

Die skrywer verwys ook na wit renegate wat saam met die Namas veg en deel het aan die moord en verwoesting wat hulle saai (p. 58). In 'n poging om die blanke renegate vas te trek, is 'n bevel deur die Duitse owerheid uitgereik dat alle blanke inwoners van die distrik hul plase en woonplekke moes ontruim en op aangewese plekke bymekaar moes kom, waar beskerming aan hulle verleen kon word (p. 22). Enige blanke wat die Duitsers daarna in die distrik teëgekome het, was dus onder verdenking.

Die Duitse offisiere word geteken as streng militariste. Kaptein Sigmar Mueller, die bevelvoerder van die fort by Kub, en sersant Heinz Riessen wat onder sy bevel staan, en ook die verhouding tussen hulle, word só beskryf: "Kaptein Sigmar Mueller is 'n kort, bonkige man ... . Hy hou sy hand uit om die boodskappe te neem wat Heinz na hom uithou en terselfdertyd versag sy gesig na iets wat so na aan 'n glimlag is as Mueller ooit kom." (pp. 15 - 16); "Heinz is 'n sersant in die Duitse leer, tans op 'n sending vir kaptein Mueller, van Kub. Hy is 'n lang man, groot, maar nie bonkig nie en ry 'n groot perd. Hy hou die perd

op 'n stappie ... . Sy voete is styf in die stiebeuels, sy geweer gereed op sy knieë." (pp. 11 — 12); "Mueller en Heinz Riessen ken mekaar al jare; en verstaan mekaar. Albei is onplooibare mans en miskien juis daarom is hulle goeie soldate. Hulle ken mekaar se bekwaamheid en wedersydse eerbied bring aan hul optrede 'n mate van vryheid teenoor mekaar wat nie met hul kollegas beoefen word nie." (pp. 17 — 18)

Daar word ook verwys na gebeure in die land op daardie tydstip buite die distrik van Kub, soos die feit dat Fort Namutoni geval het, en twintig waens vol rekrute veertig myl vanaf Windhoek aangeval, en sestig rekrute doodgeskiet is.

2.8 Len Anthony

Onder blink sterre (Pretoria: J.P. van der Walt, 1972)

Die baasspeurder van Namibië, Leendert van Wyk, moet 'n tergende moord oplos, wat gekompliseer word deur die ontdekking van die liggaam van 'n onbekende meisie wat skynbaar ook vermoor is ...

In dié speurverhaal val die klem op die intriges rondom die moorde wat gepleeg is, en min van die land en sy mense word in diepte aan die leser geopenbaar.

Namibië word voorgestel as 'n warm wêreld wat min reën kry (p. 6) en baie droë rivierlope het (p. 101). Windhoek word geteken as 'n plek wat, benewens goeie woonbuurte, ook swak woonbuurte het, met verwaarloosde, eenvoudige huise, soos blyk uit die volgende aangehaalde gedeeltes: "Op die sypaadjie voor die ... verwaarloosde huisie bly Leendert van Wyk lank staan. Hy kyk na die gebarste tuinpaadjie, die onkruid in die akkers en die verslete tuinhkke vlak voor hom. ... Sy oë beweeg verder terug en stuit weer teen die huis met witgekalkte mure waarvan die pleister plek-plek afval." (p. 5); "Die huis is klein en eenvoudig. ... Die meubels is ewe eenvoudig. Twee stoele en 'n ouerige tafeltjie in die sitkamer, 'n tafel met een stoel in die kombuis, gasstofie, 'n yskas wat dit nie meer lank gaan maak nie. In die slaapkamer is net 'n bed." (pp. 9 — 10); "Hy staan ... in die motorhuis.

Agter hom is 'n verslete hekkie, 'n gebarste tuinpaadjie, afgematte deure." (p. 17); "Meestal skakelhuisies hierdie. Nie 'n goeie woonbuurt nie." (p. 211) Die mense in dié woonbuurte se grootste bekommernis is om hul kinders se mae vol te hou (p. 27).

2.9 Abraham Fouché

Boesmanverse (Kaapstad: Tafelberg, 1972)

Dié digbundel bevat 'n aantal Boesmanverse (waaronder Boesmanliedjies en Boesmangebede) wat onder meer oor die volgende handel: die feit dat hulle dikwels honger ly; hul soeke na kos en water; hul vreugde wanneer die reën gekom het; verliefdheid en liefde; die dood; hul opperwese Heiseb se toorn wanneer sy kinders verkeerde dinge gedoen het; en so meer. Dat dié gedigte oor die Boesmans in Namibië handel, blyk uit die noem van name soos "Namib" (p. 7 en p. 28), "Gamkarab" (p. 27), "Sebraberge" (p. 29) en "Okavango" (p. 30).

Die feit dat die woestynkinders soms, byvoorbeeld gedurende droogtettye, honger ly, blyk uit "Gebed aan die maan", waarin 'n honger Boesman se gesprek met die maan uitgebeeld word en hy wens dat hy en die maan "plekke kan ruil":

*Jy wat daar hoog in oorvloed blink:
ruil jou hart vir die van my
dat jy soos ek kan honger voel
en ek so vol kan wees soos jy. (p. 7)*

Ook hul soeke na kos en water word beskryf. In "Weeskinders van die hemelgod" is die swerwende volkie se soeke "na 'n porsie vleis" ter sprake (p. 7), en in "Waatlemoen" word hul swerftog in die afgeleë, dorre dele van die land - onder meer die Aha-berge in die verre noordooste - uitgebeeld op soek na "tsammas" (waatlemoene), wat vir hulle 'n bron van water is. Die ontberings wat met dié swerftog gepaard gaan - die honger, die lang pad berg op en berg af, en die brandende son op hul koppe, word só geteken:

*Teen die berg het die son
op my kop begin trap:
toe het ek stadiger as tatab
se tatab gestap!*

*Berg af het my honger
soos wildehond getjank,
maar toe was die pad nog
net twee vingers lank! (p. 33)*

Ná al die ontberings kom die beloning uiteindelik in die vorm van 'n klomp waatlemoene: "... orals waar ek kyk, / lê groot waatlemoen: / Ek het elkeen beklop, / opgetel en geëet. / En geëet; toe geslaan / op my kalbaskitaar ... " (p. 34) Die leser sien hul vreugde wanneer hulle kos gevind het ("hoor dan hoe hul die hemel prys / vir die kleine porsie vleis ... ") (p. 7), asook hul vreugde wanneer die reën gekom het, want dit beteken vir hulle meer kos ("Sal reënluipe / ghaisa slaan in die / Blouland // Dan spring ons op / en pluk die reën se / vrug.") (p. 17).

Ook verliefdheid en liefde word uitgebeeld, soos blyk uit die liefdesliedjie "Hoe mooi is jou naam vir my":

*O, my wegkruip-kwarteltjie
in die laventelbos,
hand van Khoeb het jou gebring
en in my hart gelos. (p. 9)*

Nog 'n liefdesliedjie is "Lied van Kwa", waarin die Boesmanman vra dat die "Voorvader" vir Ombambi, die "blinkste klippie wat nou in / jou hart-oog flonker", aan hom moet gee (p. 15).

Sommige gedigte handel oor die dood, soos "Sterwenslied van die kraanvoël" en "Weeklaag vir Harik", waarin onderskeidelik die sterfproses van 'n kraanvoël wat geskiet is, en die rouproses oor 'n gestorwe Boesman met die naam Harik, geteken word.

In "Sprokie van die vlug" word Heiseb, die Boesmans se opperwese, se toorn uitgebeeld

teenoor twee van sy kinders, Karikabeb en Osoakidi, wat volgens hom "op die verkeerde plek", by die "Gamkarab-poel" naby Outjo, nantagharas gepluk het. Heiseb se woede word onder meer beskryf (strofe drie):

*Met donderweer in sy hart
staan Heiseb en brul
terwyl hy stof opskop
soos kwaai wildebeesbul. (p. 27)*

Karikabeb en Osoakidi slaan op vlug en kom by verafgeleë plekke, soos die Sebraberge in die Kaokoveld, en "Okavangoland", waar hulle aan allerhande gevare blootgestel word en verstrengel raak in 'n pendoringbos:

*"Twee weghardloop-Boesmans hang in die pendoringbos,
soos groot gerwe waaigras tot een saamgeklos.*

*Vasgeweerhaak in die bosse bly Karikabeb en sy kwarteltjie magteloos staan,
skiet hy kokervol pyle in die oog van die maan." (pp. 30 — 31)*

Soos ook sy vorige bundel, **Weeskinders van die Hemelgod**, gee hierdie poësie van Abraham Fouché die "gees en atmosfeer" van die Boesmanvolk weer; dié woestynvolkie word met deernis aan die leser voorgehou.

2.10 Doc Immelman

Die wrak van die Adolf K. Freimut (Kaapstad: Human & Rousseau, 1972)

Wolf Herbst, 'n veldgeoloog wat besig is met die ontginning van 'n seldsame soort metaal aan die onherbergsame Seekus van die Dood, se vreedsame lewe word versteur wanneer Robert Wicks en sy geselskap na die wrak van 'n ou vergane skip, die Adolf K. Freimut, kom soek. Later blyk dat die eintlike rede waarom Wicks en sy geselskap hulle aan die Seekus van die Dood bevind, niks met 'n ou skepswrak te doen het nie ...

"Dis 'n waterlose, onherbergsame land van sand en son en verlatenheid. Bedags word dit kokend warm, snags ysig koud wanneer die newels inrol oor die koue see. Die enigste lewe is in of naby die see. Die prehistoriese Welwitschia-plant, robbe, vis, seevoëls." (p. 11) — só word die Seekus van die Dood beskryf. Dit is ook 'n wêreld waar die vernietigende "ooswind" en woestynstorms woed. Hierdie vernietigende wind en die effek daarvan op die mens word só geteken: "Ek knik en skreef my oë teen die huilende wind en dwarrelende sand. Dit is nog nie sesuur nie, maar dis reeds dik skemer en die kamp, skaars 'n kilometer weg, is onsigbaar agter die vaal sandgordyn." (p. 7); "Buite is die wind 'n egalige gedruis en die vlieënde sand hamer soos haelkorrels teen die karavaan. Dis sewe-uur op my polshorlosie en gewoonlik bedaar die wind teen hierdie tyd, maar vanaand toon hy geen teken van bedaring nie." (p. 9); "'n Gesuis, 'n gedreun, 'n gehuil. En dan die beweging van die karavaan. Soos 'n skip op die see wieg die karavaan van links na regs. ... Pleks dat die wind bedaar het, het dit in 'n volskaalse woestynstorm verander."; "Voor ek by die deur uit is, is my neus, ore, mond en oë vol waaisand en ek kies haastig teen die buitemuur van die karavaan. Ons stap gebukkend, moeisaam van die karavaan weg terwyl die tierende wind aan ons ruk en die sand teen ons hamer. Eindelik gaan ons staan en draai ons rûe teen die wind. Die tent is weg en op die plek waar hy gestaan het, is nou slegs 'n stuk tentpaal, 'n skoen en blikbord sigbaar." (p. 12)

Landmerke wat genoem word, is die droë lope van die Huab- en Unjabrivier (tussen dié twee riviermonde aan die strand is die hoofkarakter se kamp geleë) en ook die mond van die Guatschaprivier, waar die skeepswrak lê.

Wolf Herbst beskryf sy werk as eensaam, aangesien hy dikwels op plekke moet werk waar geen mense is nie. Die rede vir sy teenwoordigheid op dié spesifieke plek, is die feit dat hy in die droë loop van die Guatschaprivier spore van 'n seldsame soort metaal gekry het, waarvan glo nog net klein hoeveelhede in Peru en Guatemala gevind is, en die Amerikaners se maanvlugte moontlik gemaak het (p. 11). Hy word geteken as 'n mens van die veld wat lief is vir Suidwesbier, en sy verblyf in die woestyn vir homself aangenaam maak: "Ek maak 'n blik bier oop, steek 'n sigaret aan en gaan sit op die groot slaapbank. Die bier is koel en verfrissend en die sigaretrook sak diep, aangenaam in my longe af." (p. 8); "Die maaltyd is eenvoudig - vis en fyn aartappels en 'n lekseltjie wit wyn uit die laaste bottel.

Maar die galjoen is vet en ouder gewoonte eet ek hom met my vingers." (pp. 8 — 9)

Die skrywer bring die leser onder die indruk van die effek van die woestyn op die lewe van die mens in die verste uithoeke van die land, aan die Seekus van die Dood.

2.11 Zephania Kameeta

Poësie (1973)

Van bogenoemde digter het die gedig "Gebed" in die kerktydskrif **Immanuel** verskyn, wat as vryheidsletterkunde bestempel kan word. In dié gedig word God gesien as die swartmense in die land se toevlug; as dié Een na wie hulle hul moet wend in tye van nood.

In strofe een sê die digter dat baie mense in die land God aanroep, aangesien daar by Hom "genade, lankmoedigheid en vergewing" is - dié in die gevangenis, in die lokasies, in die "folteringskamer", "op die plase agter die skape" en in die hof tydens kruisverhoor. In die daaropvolgende drie strofes dui die digter aan dat sy siel op die Here wag en dat hy op die Here alleen vertrou, "en nie op die leiers nie", want terwyl "hulle vry beweeg en groot feeste vier; / hou hulle my gevange, en dan verkondig hulle orals dat ek / vry en gelukkig is." Die laaste strofe is 'n gebed om vergifnis:

*Vergewe, vergewe, vergewe my Here;
Want ek haat.
Verlos my daarvan, want dit verteer my en maak my moedeloos.
Skenk my U liefde wat my moed en krag sal gee;
Sodat ek met hoop en sonder vrees kan uitroep;
Die here sal my verlos, want hy is die Here van die leërskaar.
die verlosser van Israel.
Amen.²⁸*

2.12 E. Kotzé

Oggendblom en bitterkalbas (Kaapstad: Human & Rousseau, 1973)

Dit is die verhaal van Mart Bosman wat 'n pos as verpleegsuster by die hospitaal in die denkbeeldige dorpie Osipi in Ovamboland aanvaar, om van haar huislike omstandighede - onder meer haar skoonsuster Lynne - in die Kaap weg te kom. Sy vergelyk vir Lynne met 'n wyfiepampoenblom: "Sy's soos 'n oop wyfieblom, pragtig solank die dou van die oggend op haar blare lê. Maar kom kyk nou teen elfuur, as die son haar beetgehad het. Pap gebrand en verwelk."²⁹ Dit is bitter woorde, komende van 'n mens wat normaalweg nie verbitterd is nie. Hierdie teenstrydigheid is een van die dinge in haar samestelling wat dr. Adam Laufer se nuuskierigheid prikkel; hom aanspoor om haar beter te leer ken ...

Namibië word voorgestel as 'n baie warm wêreld³⁰ van stof en muskiete (*p. 30*); 'n wêreld met oop grasvlaktes, ruie gras en bossieveld (*p. 35*); 'n wêreld met dongas (*p. 151*) en swak paaie (*p. 72*), waar 'n mens bokvleis en kapokaartappels eet "totdat dit by jou ore uitkom ..."; 'n wêreld met min winkels, ongereelde pos, swak radio-ontvangs en stokou koerante en tydskrifte; 'n wêreld wat nuwe intrekkers totaal afskrik en waar net 'n klein groepie pioniers wat op hul tande byt, dit kan uithou (*p. 72*); die einde van die beskawing (*p. 115*); en 'n land met wonderlike natuurskoon (*p. 73*) en die mooiste sonsondergange (*p. 10*).

Osipi, die denkbeeldige dorpie in Ovamboland waar dié verhaal afspeel, word bestempel as 'n onbeduidende plekkie wat nie eens op die landkaart aangedui word nie (*p. 24*), met min afleiding (*p. 83*) en 'n stadige lewenstempo (*p. 85*); 'n plek waarheen 'n mens gedryf word deur een van drie motiewe: "'n man òf 'n vrou òf drank!" (*p. 48*); 'n dorp waar net mense "met 'n baie groot sonde" dit kan uithou (*p. 38*), oujongnooiens "asiel" kom soek (*p. 39*), en 'n normale mens hom/haar nie sal "kom weggooi" nie (*p. 40*); 'n plek met rye voorafvervaardigde huise (*p. 43*) tussen snaarstywe strate (*p. 9*), waar die inwoners heerlike partytjies en pieknieks hou en kanovaarte onderneem op die vleie gedurende die reëntyd (*p. 36*); en "'n voorpos wat die beskawing wil sagmaak, maar waar die primitiewe en tradisionele ... sterk oorheersend is." (*p. 44*)

Die invloed wat dié wêreld op die mens kan hê, blyk uit die volgende gedeeltes: " ... ná 'n ruk begin 'n mens terugverlang beskawing toe. Teen dié tyd is jou klere skoon flenters gewas en jou skoene uit die mode, jou hakskene is skurf van kaalvoet loop en ons skrik ons morsdood vir die stadsverkeer. Jy kan mos sien hoe vertoing my hare is! ... my tande se stopsels is byna almal los." (p. 8); "Dis nie 'n grap om met die nou romp op die hoë sitplek van die bakkie te kom nie, en toe sy eenkeer daar sit, voel dit soos 'n lou-warm bakoond waarvan die deur toegemaak is." (p. 34); "Osipi het soos 'n bakoond geword. Dis asof daar gloeiende kole op die gemeenskappie gehoop word. Die nagte is warm en bedompig en Mart slaap sleg, want selfs die waaiers wat sy snags vol op haar stel, bring nie verligting nie. Sy staan soggens onverkwik op en die son bak dag ná dag met dieselfde felheid neer. Humeure is kort en gemoedere vlam oor nietighede op." (p. 115)

Die Brandberg (pp. 93 — 94), Windhoek (p. 121) en "Zessfontein" (p. 93) word beskryf. Die volgende agtergrond met betrekking tot laasgenoemde en ook 'n beskrywing van dié plekkie word gegee: "Zessfontein ... was aanvanklik die setel van die Duitse streekadministrasie, en 'n runderpesstasie. In die omstreke van 1902 was dit 'n polisiepos en is die huidige geboue opgerig. ... Maar hoofsaaklik was dit maar altyd die vesting vir die Hottentotte. Die weivelde het in besit van die stamme gebly, al het die pos gedurig gewissel tussen die polisie en die Duitse militêre magte. Eintlik is dit 'n uitgerekte en lang geskiedenis van Hottentotoorloë en opstande. ... Uiteindelik gaan hulle die laaste hoogtetjie uit en daar, in 'n kom, lê die klein oase. Hulle kyk af op 'n netjies gekalkte kliniek met die kenmerkende rooi kruis op die dak, tussen palmbome en wildevye met 'n lap tuinery 'n ent weg." (p. 152)

Die inwoners van Osipi bestaan hoofsaaklik uit administratiewe personeel, soos die hospitaalpersoneel, posbeamptes, landmeters, boukontraakteurs, elektrisiëns, en mense wat verbonde is aan waterwese en die tydelike polisiemag (p. 43).

Bokkie, 'n karakter wat as 'n tipiese Namibiër voorgestel word, word geteken as 'n voskop-meisiekind met oop, blou-groen oë (p. 39), " 'n blinkgewaste gesiggie en 'n spontane manier van doen" (p. 33); 'n meisie wat niks daarvan dink om 'n lang pad "alleen-alleen aan te durf nie" (p. 34); 'n ongekunstelde natuurkind³¹ met 'n onuitputlike geselslus (p. 36); en 'n behulpsume (p. 39), mensliewende meisie wat die swart vrouens by die hospitaal allerhande

handvaardighede leer (p. 52).

Ook die inheemse bevolking word uitgebeeld. Die skryfster maak onder meer melding van die inheemse bevolking se musiek en samesang: "Iewers vandaan, vermoedelik van die Ovambokraal, kom daar die warm slae van 'n trom oor die vooraand se lug na haar aangewaaï. Swaar, asof die klank soos sweetdruppels deur die vel moet breek voordat dit afrol, wegrol, verdamp ... . Dis 'n opvolgklank, ritmies, volgehoue en eentonig. Verbeel sy haar of hoor sy voetgestamp, die skril geskree van vroue? ... Sy hoor onmiskenbaar 'n koor jong stemme uit die rigting van die meidjies se woonkwartiere. Bekende hallelujas wat herinner aan Kersfees en baie ander dinge uit haar halfvergete kinderdae. Bruinmenskore ... Begrafniskore ... ." (p. 44) Sommige van die swartmense se gewoontes en gebruike word ook beskryf, soos dat hulle eerder op warm sand sit as op banke; dat hulle graag gate in die grond loswoel en opgekrul daarin lê; en dat hulle oor die algemeen godsdienstig ingestel is (p. 63). Die Ovambo-werkers by die hospitaal word bestempel as "traag" (p. 46 en p. 48). 'n Eienskap van die Ovahimbas - een van die primitiefste bevolkingsgroepe in die land - wat genoem word, is die feit dat hulle dikwels vuil is en, volgens westerse standaarde, onhigiënies leef: "Dit het ons meer as die helfte van die oggend geneem om hom sover te kry om van sy vuil pakkaas afstand te doen, hy hou aan daardie vrot velle en toiings vas asof hy sy lewe saam met hulle sal moet aflê. Dit gaan erger as met 'n varkskrapery daar agter." (p. 49)

Hoewel die klem val op die intriges rondom die hoofkarakter, vorm die Ovambolandse agtergrond en sy mense 'n belangrike deel van die verhaal. 'n Resensent stel dit só: "Die verhaal gee 'n mens 'n kykie in die lewe van die Ovambo's. Hulle word deel van die agtergrond waarteen die verhaal hom afspeel. So ook Ovamboland met sy onuithoudbare hitte, wat alle weerstand uit 'n vermurwe hart kan wegbrand."³²

2.13 Freda Linde

Die singende gras (Kaapstad: Tafelberg, 1973)

Lans, 'n Kleurlingseun wat as "kameeljoggie" by 'n hotel naby die Hardapdam werk, moet vir Jesha, 'n kameel, oppas - sy staan jaar in en jaar uit ingehok in 'n kampie, waar die bloedige son op haar neerbak en niemand vir haar omgee nie, behalwe Lans. Hy droom van die dag wanneer hy vir Jesha van die Weissfelds (die hoteleienaars) kan koop en op 'n lang tog kan neem woestyn toe, want "'n kameel moet 'n woestyn hê." Lans neem "inderdaad vir Jesha op 'n lang tog - maar in 'n ander rigting en om 'n heeltemal ander rede as waarvan hy gedroom het. Dié tog bring vir Lans avontuur ... en 'n groot hartseer, maar ook vergesigte wat byna te goed is om waar te wees."³³

In dié jeugverhaal munt Freda Linde uit in atmosfeerskepping. Teen die gedetailleerde agtergrond van die Namibiese landskap kry die karakters gestalte.

Die land word voorgestel as 'n warm,³⁴ stil (*p. 6*), eensame (*p. 14 en p. 16*), onherbergsame wêreld (*p. 106 en p. 144*), waar soms swaar reën val (*pp. 3 — 4*); 'n wêreld met pragtige vroeë oggende (*p. 63*), helder sterre (*p. 104*), die mooiste sonsondergange (*pp. 56 — 57*) en pragtige veld (*p. 43*), waar lappe papkuil staan (*p. 4*); en veral 'n wêreld van "singende gras", soos blyk uit die ervaring daarvan deur die hoofkarakter, Lans: "Die graspluime is sag soos pluus; sy bene skuif tussen die polle deur sonder dat sy velskoene hulle plattrap, want hoewel die halms wyd uitsprei boontoe, staan die polle nie so naby mekaar as wat 'n mens sou dink nie. Net bo sluit die lang pluime inmekaar soos vere; nie groen nie maar groenwit, en rooierig, en effens pers. Hier aan die voet van die tafelkop waar die gras al droog is, skuur dit 'n dowwe snarespel teen die leer van sy skoene terwyl hy stadig aanstryk en af en toe met die stok in sy hand 'n harde tik op die grond gee om die slange te waarsku." (*p. 2*); "Jesha staan nog soos sy gestaan het. Die landskap daar onder het sag geword onder 'n skielike windjie wat oor die graspluime roer. Na die goeie reëns staan die gras feitlik orals. Die soet, gommerige geur daarvan omhul hom." (*p. 6*); "Lans kan die gras nie vergeet nie, want hy ruik dit heeltyd, veral vandat die wind opgekom het." (*p. 10*) Ander plantegroei wat na vore kom, is die kokerboom (*pp. 6, 37 en 60*), wag-'n-bietjie (*p. 48*), kameeldoring (*pp. 67, 101 en 108*),

doringboom (pp. 102 - 103 en 107), widdoring (p. 134 en p. 108), dieldoring (p. 124), kremetart (p. 124 en p. 141) en die stinkblaarstruik (p. 130). Diere (buiten die kameel) wat genoem word, is die horingadder, sandpatrysie (p. 124 en p. 127) en die ooruil (p. 125).

Uit bogenoemde blyk dat Lans 'n natuurkind is. Dit word in die res van die werk bevestig: hy vat aan alle soorte diere - "selfs aan skaapstekers en sandslange" (p. 41) - en probeer om 'n trapsuutjies mak te maak (pp. 40 — 41); hy eerbiedig alle vorme van lewe - wanneer hy byvoorbeeld agterkom dat die patryswyfie broei, skiet hy haar nie; hy versamel allerhande dinge uit die natuur, soos twee amper volmaakte kobravelle, die gestreepte vlerkvere van 'n gompou, kopbeentjies van meerkatte (p. 25), uitgeblaasde voëleiërtjies, donsige sade, voëlvere, 'n skaap se werwelbeentjie (p. 137) en 'n walvistan, waarvan hy die meeste hou ("... hy hou die meeste van die walvistan wat sy pa hom gegee het - rowwerig glad in jou hand, gevorm soos 'n vet piesang, so groot as 'n komkommer, so swaar as 'n klip.") (p. 26); en die vergelykings wat hy maak, is met natuurdinge, soos 'n vliegtuig wat hy assosieer met "'n reus van 'n insek" en "'n yslike vlieënde vis." (p. 44)

Sy liefde vir die natuur spruit uit en word gemotiveer deur die feit dat sy "tong so vas (sit)" - soos Ma-Sêra dit stel (p. 84). Hy self voel só oor sy probleem: "As sy tong maar so rats as sy hande was, dink Lans, maar die natuur is nie vir sy tong die goeie moeder wat sy vir die res van hom is nie." (p. 42) In ander mense se teenwoordigheid kan hy dikwels nie 'n woord uitkry nie: "... veral met Weissfeld by sal sy tong vassit, en dan riffer sy voorkop, en hy skaam hom, en sy skouers trek op, en sy kop in, soos 'n kroes duif." (p. 12) Juis weens sy haggelprobleem wend hy hom tot natuurdinge, wat niks van hom eis nie: "Voor die onverskillige, rustige dier sit sy tong nooit vas nie, en hy gaan nooit weg sonder om met haar te praat nie. Dis 'n sagte sangerige gemompel en die enigste stem wat sy van hom ken; daarom praat hy nie met haar voor ander mense nie." (p. 55) Uit sy noue omgang met die natuur word sy waarnemingsvermoë verskerp: "... hy het fyn ore. Hy hoor die gedreun van vliegtuie wat oor Keetmans kom lank voordat iemand anders dit hoor. En hy sien ook baie ver. Ma-Sêra sê self hy het valk-oë." (p. 7)

Ma-Sêra is 'n ou Damaravrou wat by Hein en Gisa Weissfeld in die hotel werk - sy is 'n Christen, het 'n westerse opvoeding by blankes gehad en word deur Gisa Weissfeld beskryf

as "goud werd vir ons - suiwer goud." (p. 47) Wanneer Lans met Ma-Sêra praat, hakkel hy dikwels nie (p. 21). Vir hóm is sy 'n moederfiguur wat vir hom godsdiens hou en sorg, en met hom gesels en dinge verduidelik wat hy nie verstaan nie. Wanneer hy by Adelbert gaan werk, is dit dan ook sý wat al sy goedjies vir hom inpak ("Sy het nie die kleinste dingetjie laat agterbly nie") (p. 137) en aanstuur, en gereeld skryf: "En so loop Ma-Sêra se brief oor baie bladsye net soos sy praat. Hy kan haar stem in sy gedagtes hoor terwyl hy dit lees." (p. 143)

Mnr. Adelbert, die man by wie Lans aan die einde van die verhaal gaan werk, word geteken as iemand met 'n groot liefde vir die land (p. 29), wat opgewonde kan raak oor 'n kameeltjie (p. 145); 'n man wat die natuur as 'n wonder beskou (p. 97), dankbaar is vir die natuur om hom (p. 136), en oor die mensekennis beskik om ook dié eienskappe in Lans raak te sien, en hom die geleentheid bied om 'n nuwe lewe te begin.

Die flapteks som die uitbeelding van die natuur in dié werk só op: "Freda Linde beskryf die omgewing en die natuur op so 'n manier dat 'n mens voel asof jy self daar is; maar terselfdertyd ook só dat 'n songebleikte beentjie, 'n voetpaadjie, selfs 'n doodgewone stok vir jou weer nuut word; só dat die gras vir 'n mens inderdaad 'sing'."

2.14 Empie Maritz

Vlam in die Namib (Kaapstad: Tafelberg, 1973)

Dié jeugverhaal speel in die Namibwoestyn af en vertel die verhaal van drie seuns, Marius, Pieter en Werner, wat uit die R.S.A. vir hul oom Jeremia op sy plaas naby Maltahöhe gaan kuier, en besluit om in sy afwesigheid saam met die Boesman Orik te gaan soek na 'n krater, die sogenaamde "Boesmanparadys", waar die diamante "sommer vir die optel rondlê." Aanvanklik - tot by Sossusvlei - verloop hul "ekspedisie" goed, "maar toe die Land-Rover net daarna die gees gee, kos dit die avonturiers voetslaan oor die hoogste sandduine in die wêreld, en asof die dors en die sand en die kokende son nie genoeg is nie, moet hulle ook nog agterkom dat hulle nie al mense is wat na die ryk skat op pad is nie."³⁵

'n Onherbergsame,³⁶ genadelose (p. 41) wêreld van stof en hitte,³⁷ wat skroeiende sandstorms beleef (pp. 8 en 105 - 106) — só word Namibië gesien. Dit word ook beskryf as 'n verlate (p. 22), eensame wêreld (p. 30) met interessante rotsformasies, digbegroeide klowe (p. 3) en wandelende duine;³⁸ 'n wêreld van uiterstes ("In die dag verbrand die son jou en in die nag knyp die wind jou.") (p. 15); en 'n wêreld met groot troppe wild (pp. 3 en 34 - 35), en die mooiste sonsopkomste: "Die natuurwonder wat hulle aanskou, laat hulle spraakloos op die woestynsand neersak. Die goudrooi bal wat op die horison hang, omtower die dooie woestyn in 'n golwende goue see." (p. 41)

Die plaas Springbokfontein in die omgewing van Maltahöhe waar die kinders gaan kuier voordat hulle die gevaarlike tog aanpak, word beskryf as " ... 'n mooi plaas met volop wild en interessante rotsformasies. Die klowe is dig begroei met 'n groot verskeidenheid bome en struie en die bees- en karakoelboerdery is winsgewend. Daarby is die huis groot en gerieflik met meubels wat erfstukke is uit vorige geslagte." (p. 3) Ander plekke wat vermeld word, is Sossusvlei (p. 10) en die Witberg, ongeveer dertig kilometer wes van Sossusvlei (p. 39 en p. 45). Die krater, die sogenaamde "Boesmanparadys" waarna die seuns soek, lê noordwes van Sossusvlei en in 'n noordelike rigting van die berg (p. 11).

Die skrywer plaas die klem op die invloed wat bogenoemde onherbergsame, genadelose wêreld op die mens het, soos blyk uit die volgende beskrywings: "Maar dieselfde son wat met sy opkoms soveel bewondering by hulle afgedwing het, brand later in die dag genadeloos op hulle neer. Sonder 'n enkele wolk om agter te skuil, word die Namib gaandeweg 'n skroeiende bakoond. Die woestynwind blaas sy warm asem in die seuns se nekke en verbrande gesigte en onder hulle moeë voete brand die warm sandkorrels soos kole vuur." (p. 41); " ... ten spyte van die klam koue wat saam met die mis oor die berg sak, voel dit vir hom asof hy ure laas 'n klammigheidjie oor sy lippe gehad het. Die blase aan sy voete is oop geskaaf en sy kouse klou aan die rou plekke vas. Soos 'n waansinnige wat nie vir homself kan dink nie, sleep hy homself agter die ander aan." (pp. 46 — 47); "Suidwes van waar Marius en Orik deur die sand aansukkel, kom 'n orkaan soos 'n dansende vaal-bruin berg na hulle toe aangeskui. Korrels sand stuif op hulle neer en toe Marius onrustig opkyk, sien hy hoe die son agter die vaal muur verdwyn. Hy hoor die onheilspellende gedruis van die naderende orkaan en hy proe die warm sand op sy lippe. 'Val plat!' waarsku Orik met

verskrikte oë. 'Val plat! Dis nie 'n gewone wind nie. Dis die bruin bul van die Namib!' Oriek se woorde is skaars koud, toe brul die orkaan oor hulle. Soos 'n verwoede dier vee hy alles uit sy pad. Sy skroeiende asem brand hulle kaal bene en vlaag op vlaag sand en stof word oor hulle uitgeskud. Dit voel vir Marius asof hy versmoor. Hy ruk sy kop op en voel hoe die sand teen sy rug afgly. Langs hom lê Oriek onder die sand begrawe." (p. 105)

Die twee "mak" Boesmans, Oriek en sy vrou Sara, word só beskryf: "Hulle gesigte is 'n smokwerk van fyn plooitjies, en as hulle wyemond glimlag, word die plooitjies styf teen mekaar geskuif." (p. 3) Hulle word voorgestel as getroue mense wat al 'n lang pad saam met Jeremia se familie loop: "So lank as wat Werner kan onthou, werk Oriek en Sara in die huis op Springbokfontein. ... Oriek het saam met oom Jeremia grootgeword. Oriek se pa, Kuru, was weer saam met oupa Brink kind gewees. Werner kan nog goed onthou hoe hartseer Kuru was toe Oupa Brink hier op die plaas begrawe is." (pp. 3 — 4) Oriek is 'n baie wakker, ratse Boesman (p. 46), wat die wit seuns op hul avontuurtog bystaan, byvoorbeeld wanneer 'n spinnekop vir Werner byt en Oriek hom met sy "veldmedisyne" dokter (p. 28). Hy vertel ook vir die seuns van die Boesmans se gewoontes, soos dat 'n Boesmanman nooit sonder sy pyl en boog rondloop nie; dat hulle graag rook (p. 24); dat hulle dikwels ander mense "groet" deur 'n "goeie pyl" na hulle te skiet (p. 25); en dat hulle suigputjies grawe om water in die hande te kry (p. 42), en narras eet wanneer hulle nie water het nie (p. 103).

2.15 Rein Pretorius

Noordwaarts in Suidwes (Johannesburg: President-Uitgewers, 1973)

Rigter Naudé is noordwaarts op pad na Otjitundua met 'n wvrag medisyne vir die koorsgeteisterde Dorslandtrekkers. In die gevaarlike Namagebied loop hy hom vas teen 'n klomp blanke boewe wat op pad is na die suide. Hy reken met die boewe én die Namas af, voordat hy sy tog hervat.

Die land word gesien as 'n wêreld met "'n onverbiddelike, onveranderlike dorheid" (p. 8), waarop "'n ongenadige" son neerbrand (p. 27); 'n "woeste, aaklige" (p. 104), onherbergsame

wêreld (p. 173), waar die koors hoogty vier (p. 25); 'n uitgestrekte (p. 9), "plat en vaal en stil" (p. 49) wêreld van eensaamheid (pp. 106 — 108); 'n "eienaardige" wêreld wat "eienaardige" dinge aan sy inwoners doen (p. 92); 'n sanderige wêreld (p. 8) met groot sandvlaktes; en 'n wêreld wat "'n honger in 'n man ... wek wat nie maklik versadig word nie." (p. 173) Plantegroei wat genoem word, is die doringboom, wildevy, anaboom (p. 7) en ghwagras (p. 8).

Plekke waarna verwys word, is Otjitundua (p. 25) en Afrikaandergat (p. 7 en p. 28). Wat laasgenoemde betref, gee die skrywer die volgende verduideliking: "Die plek se naam is Afrikaandergat. Nie vernoem na die witnasie wat hulself Afrikaners noem nie, maar na Jan Jonker Afrikaander, voormalige opperhoof van die Namas. Die storie lui dat Jan Jonker die Swartbooi-Namas hier vasgekeer het, net kort voordat hy hulle tot diep in die Khomas-Hochland verjaag het en so onder hulle geslag het dat die sand baie maande lank 'n vuil roesbruin kleur gehad het." (p. 7)

Rigter Naudé, die "held" van die verhaal, word beskryf as 'n geharde man wat al baie in sy lewe beleef het: "Hy is 'n lang man met breë skouers, sy hare verbleik deur die woestynson, sy oë donker met die skadu's van ou wonde. Tragedie het diep lyne om sy mond getrek en daar is daardie behoedsaamheid in hom wat mens by mense vind wat alleen lewe en aanhou lewe net omdat hulle vinniger dink as die ander man." (p. 29)

Die Namas word geteken as wrede,³⁹ meedoënlose (p. 192), genadelose mense (pp. 192 — 193), wat hul teenstanders se perde braai en eet (p. 174), en as listige vegters (p. 181). Oor Hendrik Witbooi, die Namas se leier, word die volgende gesê: "'Hendrik Witbooi het net genoeg godsdiens in hom om te hou van seremonies en dinge.'" (p. 77); "Toe Hendrik Witbooi eers sy skimgesig gesien en die geesstem gehoor het wat hom onder die waan gebring het dat hy 'n Messias is wat die Namavolk na redding sou lei, het hy sy volk met Bybelse name herdoop." (p. 191); "Goed geleerd vir sy tyd en oortuig daarvan dat hy deur 'n Oppermag geroepe is om die rol van Messias vir sy volk te speel." (p. 209)

2.16 Wilma Stockenström

Spieël van water (Kaapstad: Human & Rousseau, 1973)

Hierdie bundel van dié bekende digteres bevat een gedig oor Namibië.

Die gedig "Khoichab se water" handel oor die water by Khoichab in die omgewing van die verafgeleë Lüderitz, wat 7 000 jaar lank nooit "gesteur" is nie, en nou gebruik word vir alledaagse dinge, soos om wasgoed te was ("en was gewoon / wit nylon en droogdrupgoed daarin."); kos te kook ("... en by aanbransel water te gooi."); en om "met sy weergalose witheid te suiwer / en te laaf en deemoedig deel te word / van dop en dam, / van afval, en rioolvuil." Aan die einde van die gedig vergelyk die digter die proses waarvolgens hierdie water "deel word" van die alledaagse lewe, met 'n vrou wat, hoewel "in edelheid opgevoed", "haar sonder nadenke eenvoudig gee." (p. 57)

2.17 P.H. van Rooyen

Draak op die erf (Kaapstad: HAUM, 1973)

Dié digbundel bevat drie gedigte wat in Namibië gesitueer is.

In "hier sit ek onder 'n umborombonga" word Namibië uitgebeeld as 'n land waar die umborombonga - dié boom kom veral in die droë rivierlope naby die weskus voor - met sy vullende peule kos aan honger mense verskaf; 'n land "waar die son op die klippe brand"; 'n "land van droë loop en warm sand"; en 'n land waar 'n mens kan "... vrek ... van moedverloor"; maar terselfdertyd 'n land van "melk en heuning" (p. 9).

Die tipiese landelike atmosfeer wat nog in Namibië heers, selfs in die hoofstad Windhoek, kom in "die honde het drie koedoes" na vore. In dié gedig word beskryf hoe drie koedoekoeie deur drie honde in Fritschestraat - dit is geleë in Pionierspark, 'n woonbuurt in Windhoek - afgejaag word ("Dit was koeie en die / het hul sterte geswaai en laag / oor die

oop erwe geskeer"); hoe die dorpsmense "op hulle /stoepe gaan staan" en die petalje bekyk; en hoe een van die koeie deur 'n dorpsbewoner doodgeskiet word: "maar Anthony Bart het sy geweer / gevat en op die voorste een gemik / dit was drie-uur in die middag / toe die voorste koei swik / sy't die bos gehaal blêrend in haar nood / maar om drie-dertig was die koedoekoei dood." (p. 4)

Die plekkie Gochas is in "kompas kompas in my hand" ter sprake: die feit dat dié wêreld afgeleë is ("kompas kompas in my hand / waar lê Gochas in die land") en 'n ver pad daarheen afgelê moet word ("want die pad na Gochas is ver"); en dat die son daar "soms ongenadiglik (kan) brand" en die mens as gevolg daarvan kan omkom (p. 20).

2.18 Doc Immelman

Die beestrek (Johannesburg: Perskor, 1974)

In dié jeugverhaal vertel die skrywer van die avonture wat Bennie Bronkhorst en sy Engelse vriend Charles Wilson op trek met Bennie se pa se beeste na die noodweidingsgebied in die ooste van Namibië op die grens van Botswana deurmaak - hulle het onder meer te doen met 'n gekwete leeuwyfie, wildehonde wat snags die beeste se rus versteur, Herero's wat beeste probeer steel, die sogenaamde kluisenaar van Spookberg, en so meer.

Die skrywer gee 'n baie realistiese beeld van 'n beestrek - 'n baie algemene aktiwiteit in Namibië - in dié harde wêreld en alles wat daarmee saamgaan, soos die trotsering van die elemente, uitputting, die gevaar van roofdiere en diefstal.

Namibië word voorgestel as 'n warm (pp. 51, 77 en 91), wilde, wrede (p. 93), sanderige,⁴⁰ duinewêreld (p. 108); 'n kaal (pp. 4, 103 en 121), droë wêreld (p. 6 en p. 45) met baie omurambas⁴¹ en kronkelende sandpaaie (p. 43); 'n groot wêreld van uiterstes (p. 51 en p. 110), met ysige nagte (p. 150); en 'n wonderlike wêreld met helder sterre (pp. 34 — 35).

Die kameelboom,⁴² appelblaar, geelhout (p. 4), gemsbok,⁴³ duiker (p. 17), springbok (p. 17

en p. 44), leeu (p. 100), wildehond (p. 112), kiewiet (p. 97), neushoringvoël (p. 129) en die tarentaal (p. 97) is van die plantegroei, dier- en voëlsoorte wat genoem word. Die skrywer gee die volgende beskrywing van hoe 'n klomp wildehonde 'n donkie lewendig verskeur: "Vyf honderd meter van hulle af - in die oopte tussen twee duine waar die grond harder is - speel 'n dramatiese toneel hom af. Die trop wildehonde draf agter die drie vluggende donkies aan en telkens spring een van die lelike bruin-en-geelgekleurde langbeenroofdiere vorentoe en hap na die agterste donkiemerrie se pens en boude. In die helder middagson is die blink bloed teen die donkie se agterlyf duidelik sigbaar. Die merrie gaan staan toe twee wildehonde haar eindelijk pak en sy val struikelend. Die trop sak tjankend op haar toe en begin haar verskeur. Die ander twee donkies swenk na regs en verdwyn om die voet van 'n lae duin." (pp. 114 — 115)

Die twee seuns word geteken as goeie skuts (pp. 20 — 21); mannetjies wat talle ontberings moet deurgaen tydens die beestrek en moedig stry teen die elemente;⁴⁴ handvaardige seuns wat eiehandig 'n windpomp kan regmaak (pp. 82 — 83); en dapper seuns wanneer gevaar dreig (pp. 114 — 115). 'n Resensent beskryf hulle soos volg: "... twee seuns wat gewere knaphandig hanteer, hul sitvlakke velaf ry, op die harde grond slaap, min genoeg was en skilpadvleis eet."⁴⁵ Aan die einde van die verhaal kom Bennie se pa tot die volgende gevolgtrekking: "... hulle is nie meer seuns nie. Op hierdie beestrek het hulle mans geword." (p. 166)

Susanne, Bennie se suster op wie Charles 'n ogie het, word geteken as 'n mooi boeredogter ("Sy is slank en het blou oë en lang, bruin hare en diep kuiltjies in haar wange.") (p. 2), wat heerlike boerekos kan kook (pp. 22 — 23).

Die Afrikaanse boeremense word beskryf as taai (p. 38), uitsonderlik, gaaf (p. 44), gasvry (p. 48 en p. 78), vriendelik (p. 49 en p. 156) en hulpvaardig (p. 49); en as mense wat normaalweg 'n swart taal kan praat (pp. 44 — 45).

Inheemse bevolkingsgroepe waarvan melding gemaak word, is die Herero's (p. 10), Damaras (p. 11), Ovambo's⁴⁶ en die Boesmans (p. 92 en p. 96). Drie Damaras, nl. Agarob, Izak en sy seun Piet, en die ou Hereroman Zamue, vergesel die seuns op hul vermoeiende tog. Die

Damaras bewys hulself as kenners van beeste en as goeie werkers, en ou Zamue, die Herero, bewys homself as 'n goeie donkiewadrywer en uitmuntende kok (p. 31). Laasgenoemde feit word só deur Bennie aan Charles verklaar: "Hy was Oupa se kok en kampbediende toe Oupa nog transport gery het. Later het hy altyd met Oupa en Pa saamgegaan op hul jagtogte na Botswana." (p. 33) 'n Voorbeeld van 'n dis wat hy op die trekpad aan die seuns voorsit, is die volgende: "In Zamue se driebeen-ysterpot stowe geurige beesvleis, aartappels, boontjies en wortels en uit die kastrol wat met rys gevul is, styg klein stoomdampies." (p. 97) Een van die Herero's wat van Bennie se pa se beeste probeer steel, word beskryf as "vet en sy asem ruik sterk na drank." (p. 104)

2.19 Doc Immelman

Vallei van die Heilige Vuur (Kaapstad: Human & Rousseau, 1974)

Piet Greeff, 'n ingenieur, word deur 'n sindikaat na die afgesonderde gebied naby die Erongoberge gestuur om ondersoek in te stel na die moontlikheid om 'n dam daar te bou. Die omgewing waar hy werk, "het 'n onheilspellende atmosfeer, aasvoëls draai ... rond en volgens die bygelooft van die Bantoes spook dit in die vallei 'van die heilige vuur' waar hy sy opmetings moet doen."⁴⁷ Wanneer allerlei vreemde dinge begin gebeur, raak Piet betrokke by gebeurtenisse wat vër buite die grense van sy ingenieurswerk lê.

Dié gebied word beskryf as 'n ruwe, bergagtige (p. 27 en p. 61) wêreld met skurwe paaie (p. 5); 'n stowwerige, kaal, droë wêreld van uiterstes (p. 5 en p. 29), met bergwinde (p. 13) en heelwat omurambas;⁴⁸ en 'n wêreld met "asemrowende uitsigte": "Dis 'n asemrowende uitsig. Onder hom val die Erongoberge skerp af na die vlakte in die weste. In die suiwer lig sien hy die bome wat soos vlekke op die gelykte vertoon, die droë rivierbedding en 'n vaal, kronkelende streep wat 'n pad moet wees. En dáár, omtrent drie kilometer ver, blink die middagson op die sinkdak van 'n huis. Agter die opstal vervaag die landskap in 'n samestelling van grys en wit en op die gesigseinder hang 'n grou newelbank. Daar agter moet die Atlantiese Oseaan wees. Omtrent vyftig kilometer hiervandaan ... ." (p. 33) Die Erongoberge word só geteken: "Voor hom rys die pieke en skurwe kranse van die

Damaras bewys hulself as kenners van beeste en as goeie werkers, en ou Zamue, die Herero, bewys homself as 'n goeie donkiewadrywer en uitmuntende kok (p. 31). Laasgenoemde feit word só deur Bennie aan Charles verklaar: "Hy was Oupa se kok en kampbediende toe Oupa nog transport gery het. Later het hy altyd met Oupa en Pa saamgegaan op hul jagtogte na Botswana." (p. 33) 'n Voorbeeld van 'n dis wat hy op die trekpad aan die seuns voorsit, is die volgende: "In Zamue se driebeen-ysterpot stowe geurige beesvleis, aartappels, boontjies en wortels en uit die kastrol wat met rys gevul is, styg klein stoomdampies." (p. 97) Een van die Herero's wat van Bennie se pa se beeste probeer steel, word beskryf as "vet en sy asem ruik sterk na drank." (p. 104)

2.19 Doc Immelman

Vallei van die Heilige Vuur (Kaapstad: Human & Rousseau, 1974)

Piet Greeff, 'n ingenieur, word deur 'n sindikaat na die afgesonderde gebied naby die Erongoberge gestuur om ondersoek in te stel na die moontlikheid om 'n dam daar te bou. Die omgewing waar hy werk, "het 'n onheilspellende atmosfeer, aasvoëls draai ... rond en volgens die bygeloof van die Bantoes spook dit in die vallei 'van die heilige vuur' waar hy sy opmetings moet doen."⁴⁷ Wanneer allerlei vreemde dinge begin gebeur, raak Piet betrokke by gebeurtenisse wat vër buite die grense van sy ingenieurswerk lê.

Dié gebied word beskryf as 'n ruwe, bergagtige (p. 27 en p. 61) wêreld met skurwe paaie (p. 5); 'n stowwerige, kaal, droë wêreld van uiterstes (p. 5 en p. 29), met bergwinde (p. 13) en heelwat omurambas;⁴⁸ en 'n wêreld met "asemrowende uitsigte": "Dis 'n asemrowende uitsig. Onder hom val die Erongoberge skerp af na die vlakte in die weste. In die suiwer lig sien hy die bome wat soos vlekke op die gelykte vertoon, die droë rivierbedding en 'n vaal, kronkelende streep wat 'n pad moet wees. En dáár, omtrent drie kilometer ver, blink die middagson op die sinkdak van 'n huis. Agter die opstal vervaag die landskap in 'n samestelling van grys en wit en op die gesigseinder hang 'n grou newelbank. Daar agter moet die Atlantiese Oseaan wees. Omtrent vyftig kilometer hiervandaan ... ." (p. 33) Die Erongoberge word só geteken: "Voor hom rys die pieke en skurwe kranse van die

Erongoberge in die waterige laatmiddagson, en vér in die weste, waar die bergreeks breek, sit swart stippels teen die ysblou hemel. Aasvoëls." (p. 5)

Piet Greeff word beskryf as 'n man wat soos 'n Suidwester lyk (p. 18), lief is vir die buitelewe, en 'n natuurliefhebber: "'Ek is so gewoon aan die buitelewe dat ek ingewillig het om die voorlopige veldopmetings self te behartig ... . Ek hou daarvan. Dis my lewe. Ek kry ook sommer kans om my stokperdjie te beoefen ... geografie ... rotsformasies; plantegroei, diere, halfedelstene ... .'" (p. 19)

Fanie Jacobs, die eienaar van die plaas waarop Greeff sy opmetings doen, word as 'n "tipiese Suidwesboer" bestempel: "Die ou man, Fanie Jacobs, is 'n tipiese gevestigde Suidwesboer. Bejaard maar gesond en aktief. Baas van sy plaas en klaarblyklik gegoed. Hy pas in die patroon. So ook mevrou Jacobs." (p. 19) Sy seun, Sybrand Jacobs, word geteken as taai en bestand teen die elemente (p. 6). By die Jacobse kry Piet Greeff tipiese Suidwes-boerekos, soos gemsboknietjies, vetderm, gemsboklewer en smooruie (p. 10 en p. 18).

Ook die Duitser, Francke, wat in die omgewing boer, word beskryf as taai en gebrei deur die elemente: "Die man is klein, stewig met 'n grys borselkop ... . Hy dra 'n ferweelhemp en kort leerbroek. Sy dik arms en bene is bykans swart gekroei van die Suidwes-son ... " (p. 23) Hy is 'n afstammeling van die "Schutztruppe" en het sy grond gekry ná die Herero-oorlog. Tipiese Duitse gebruike, soos die feit dat hulle graag sterk swart koffie met room drink, word ook geteken (pp. 23 — 25).

Inheemse bevolkingsgroepe wat na vore kom, is die Damaras (p. 13 en p. 45) en die Herero's. Laasgenoemde se "Heilige Vuur" wat nie geblus mag word nie, anders tref 'n ramp dié stam, vorm 'n motief in dié werk (p. 14).

Hoewel die klem val op die vreemde gebeure in die Vallei van die Heilige Vuur, kom heelwat van die ruwe landskap rondom die Erongoberge en ook die mense van dié geweste, onder meer hul gehardheid, na vore.

2.20 E.F. Potgieter

Die spinneweb (Johannesburg: Perskor, 1974)

In dié jeugverhaal, wat in die Caprivi afspeel, word die stryd van blank en nie-blank teen die terroriste op die Namibiese grens uitgebeeld. Dit is ook die verhaal van die Hukwe-Boesman Narob, "met sy eienaardige gewoontetjies en sy verterende haat teenoor die terroris wat sy jagmaat doodgeskiet het."⁴⁹ Dit is duidelik dat die skrywer ondervinding het van die dinge waaroor hy skryf: Hy "ken die veld- en dierelewe, wat 'n belangrike newedeel van die verhaal uitmaak."⁵⁰

'n Warm⁵¹ boswêreld (p. 8) van moerasse (p. 7 en p. 26) en tsetsevlieë (p. 5), waar die "muskiet en die seekoei in die nag oor die water regeer" (p. 24); 'n wêreld van "watergras, palmiet en witgepluimde riet" (p. 26); en 'n paradys van watervoëls (p. 27) — só word Namibië voorgestel. Diere en plantegroei wat aan dié wêreld eie is, is die visarend (pp. 1, 12 en 26), rooibok (p. 52), olifant (p. 2 en p. 27), leeu,⁵² hiëna (p. 3 en p. 73), springhaas (p. 4), ratel (pp. 7 — 8), luislang, koedoe (p. 8), seekoei,⁵³ buffel (pp. 18 en 70 - 72), krokodil (p. 26), waterkoedoe (p. 27 en p. 29), otter (p. 27), rietbok (pp. 30 - 31), renoster (pp. 53 en 110 - 111), lizwe-ram, rooi-waterbok (p. 27), visvanger (p. 13), duif, fisant, tarentaal, bosvoël, langtoonleliestapper (p. 26), maraboe, reuse-kraanvoël, ooievaar, arend, trouvand, knobbeleend, wildegans (p. 27), aasvoël (p. 28), mikstert-byevinger (p. 30), berghaan (pp. 51 — 52), heuningvoëltjie (p. 52), knoppiesdoring (p. 1), kameeldoring (p. 1 en p. 13), kiaat (p. 46), mopanie (p. 71), hardekool (p. 13), waterlelie (p. 26), haak-en-steek (p. 30) en die wildevy (pp. 41 en 48).

Wat die inheemse bevolkingsgroepe betref, val die klem veral op die Hukwe-Boesman. Taaiman, die leier van die groep Boesmans, word só geteken, waar hy genotvol aan 'n sigaret sit en suig: "Taaiman vat die sigaret wat hom aangebied word, trek een van die vuurhoutjies wat daarmee saamgekom het, suig die vlak teen die sigaret en knyp sy oë bot toe. Dan begin hy met hol wange suig en suig en suig dat die papier om die sigaret eintlik induik na binne toe. Eers as die sigaret halfpad gerook is, gee hy dit aan een van die ander ... ." (p. 15) Die Hukwe-Boesmans se rustige lewe word versteur deur 'n hele klomp

probleme waarmee hulle te kampe het - terroriste, 'n kleinerwordende jagveld, tsetsevlies wat slaapsiekte veroorsaak, en ook mensvreterleeus (p. 5). 'n Toneel waar 'n leeu een van die Boesmans vang en opvreet, word só beskryf: "Met sy oë stip op die gedoemde Hukwe gerig kom die leeu gebukkend nader. ... Die bek is half oop en die swaar bolyf kom glyend nader totdat die klossies hare op sy elmboë dansende skadu's teen sy ribbes gooi. Die leeu sak weg, vrywe en woel sy agterpote met 'n sagte geknars in die sagte grond in soos hy begin vasskop. ... 'n Diep binneborsaansvalsbrul en met twee kort spronge is die leeu tussen die slapende Boesmans! Hy pak sy prooi aan die heup, vlieg om en verdwyn grommend in die nag!" (pp. 9 — 10) Die Boesmans word ook as goeie spoorsnyers geteken en inligting met betrekking tot hul spoorsnykuns, wat bestempel word as deel van hul tradisie en die basiese manier waarop hulle hul kos in die veld kry en hul pad deur die bos vind, word gegee (p. 17).

Ook oor die swartmense in die gebied word inligting verskaf. Een van hul statte en ook die "amptelike olifantjagter" van dié spesifieke stat word soos volg beskryf: "Die eerste wat die oog vang, is groot, stewige beeskrale. ... Aan 'n paal word rieme gebrei en voor die grootste rondawelhuis staan 'n klompie olifantande in die son uitgepak. ... Uit die hut waar die ivoor lê, kom 'n skraal gestalte te voorskyn. Dis 'n swartman van buitengewone lengte. Sy klere is verslete en oud. Sy hoed en skoene pas by die klere. ... Dit is Mutumi, amptelike olifantjagter van sy stam, eienaar van meer as 300 beeste ... ." (pp. 33 — 34) Enkele van hul gewoontes en gebruike word beskryf, soos dat hul ou tradisionele gesag - dié van die hoofman en sy raadgewers - selfs in hul skole geld (p. 22); dat hulle 'n bok wat hulle in die veld geskiet het en teen roofdiere wil beskerm, begrawe en daarna met gras en blare bedek, en die pensmis op die grond in die omgewing strooi (p. 31); dat hulle visfuike stel en visspiese gebruik "om visse uit moerasgras te pluk" (pp. 40 — 41); en dat stamlede bly sit wanneer 'n hoë besoeker hulle besoek, want dit is, volgens hulle, goeie maniere (pp. 41 — 42).

Die terroriste word geteken as slu en ook as fyn strateë. 'n Uitvoerige beskrywing van hul metodes om die plaaslike bevolking te infiltrer en te intimideer, word onder meer gegee (pp. 76 — 81).

2.21 Casper Schmidt

Terra incognita (Johannesburg: Perskor, 1974)

Dié bundel bevat een gedig wat oor Namibië handel, getiteld "Namibreën". Die Namib word onder meer geteken as 'n "stowwerige streek" ("kom deur die stowwerige streek"); 'n gebied waar die dagbreek "weids en skoon" is ("in die neusvleuels van dagbreke / weids en skoon"); 'n wêreld met "gesogte digterlike lug"; en 'n wêreld vol lugspieëlins (p. 35).

2.22 Len Anthony

Blink soos druppels dou (Randburg: Siësta-Publikasies, 1975)

Dit is die verhaal van Madelein Winters wat as vierjarige dogtertjie deur haar ma weggegooi is en in 'n weeshuis in Namibië grootgeword het; en as 22-jarige meisie die enigste erfgenaam word van 'n skatryk ou man van wie sy glad nie familie is nie, en as gevolg daarvan in onguns kom by gesins- en familieleden. Daarna volg intrige op intrige.

Namibië word voorgestel as 'n warm (p. 82 en p. 87), "wye, grootse" land, waar die dorpie ver uitmekaar geleë is; 'n land "waar 'n mens elke aand se skemerte oor die veld kan sien aankruip"; en 'n land met donker, stil nagte.⁵⁴ Windhoek (p. 14), Otavi (p. 12), Otjiwarongo (p. 20 en p. 33), Tsumeb, Grootfontein en die Etosha Wildtuin (p. 23) kom ter sprake. Die plaas wat die hoofkarakter erf, is ongeveer tien kilometer vanaf Otavi in die noorde van die land geleë (p. 12) en word geteken as 'n goed ontwikkelde plaas met 'n imposante plaaswoning (p. 35) en skoon, vars lug (p. 17).

Madelein Winters is 'n betroubare (p. 9), verantwoordelike mens met "oordeelkundige spaarsamigheid" (p. 21); en 'n vrou wat van stilte hou (p. 32). Meiring du Preez, haar tweede man, word geteken as 'n rustige mens, wat 'n natuurliefhebber en ook -bewaarder is (pp. 33 — 34).

2.23 Paulina Badenhorst (pseudoniem: Melanie Boshoff)

Pasadena op die hoogtes (Kaapstad: Human & Rousseau, 1975)

Naomi Struwig trou halsoorkop met die Namibiër Martin Rheeder om van haar ongelukkige huislike omstandighede te ontvlug. Wanneer sy in Namibië aanland, blyk dat haar man se meevoerende vertellings oor sy pragtige plaas Pasadena slegs 'n droom sou bly, en haar huwelik ontaard in 'n nagmerrie ...

Kenmerke van die land wat na vore kom, is sy hitte én koue,⁵⁵ mooi sonsondergange (pp. 23 — 24), pragtige woestyn nagte (p. 24), en verwoestende oostewind, wat dae lank aan die kus kan waai en baie skade aanrig (pp. 28 en 36 - 37).

Windhoek (p. 46), Kaapkruis (pp. 80 — 82) en Sandvishawe (p. 87) word beskryf. Windhoek word bestempel as 'n "gul stad". Die skryfster gee ook heelwat agtergronds inligting ten opsigte van die jaarlikse karnaval wat in Windhoek plaasvind, soos dat "Wika 1952" die heel eerste karnaval was en mettertyd uitgebou is tot die "gewildste byeenkoms van Suidwes gedurende die jaar"; dat die verrigtinge begin met 'n "Prinzenbal", waartydens die karnavalprins en -prinses gekroon word; dat karnavalgroepe uit die platteland tydens die laaste "Büttenabend" aan die Windhoekse karnaval kom deelneem; en dat 'n karnavaloptog plaasvind en die hoogtepunt van die karnaval bereik word met 'n reuse maskerbal (p. 46).

Oor die robbe by Kaapkruis se gewoontes word heelwat besonderhede gegee, soos dat die bulle soms tot die dood baklei wanneer hulle voel dat hul gesag in twyfel getrek word (p. 81); en dat die kleintjies eers op die ouderdom van drie maande leer swem, en tydens die leerproses ongeveer 'n kilogram klippe insluk, aangesien dit daartoe bydra om "hulle vlot en drywend te hou" - ná afloop van dié leerproses word die klippe weer uitgespoeg (p. 82). Ook oor Sandvishawe word inligting verstrekkend - dit word as 'n "visparadys" bestempel en wel om die volgende redes: "Al die groot seevisse - hoofsaaklik steenbras en kabeljou - kom lê hul eiers in die beskutting van die soutlagune. Die eiers broei daar uit. Tensy die see baie stormagtig is, kan mens verseker wees van 'n goeie vangs." Ook die feit dat vars water, afkomstig van die Kuisebrivier, soms daar gevind kan word deur in die sand te grawe, kom

na vore (p. 87).

Die plaas Pasadena en omgewing - dit lê in die gebied agter die Kuiseb - word só beskryf: "Grensplaa, woestyn byna, waar die natuur met suinige hand sy gawes uitdeel. Maar in mooi jare is die kuddes moddervet ... . Anderkant die Kuiseb begin die wêreld geleidelik styg ... . Berge, klowe, skeure, diep afgronde waardeur die Kuiseb soos 'n groen lint kronkel. Potlood dun wildspaadjes ... wat kronkelend teen die steiltes afsak na die watergate, waar die wild suip. En duskant die Kuiseb deinende vlaktes wat wegval see toe ... . Dan uiteindelik die plato en Pasadena: die woning heerlijk koel, sierlik en stylvol. Klip wat lyk asof dit uit die rantjies self groei en vorm aangeneem het. Op 'n helder dag, as jy hoog genoeg klim, kan jy ver sien, ver tot by die mistigheid wat oor die see lê." (p. 10)

Eienskappe van die Namibiërs wat beklemtoon word, is die feit dat hulle gemoedelike (p. 27), vriendelike, gasvrye ("Kind, maak jou klaar: die vriendelikste en gasvryste mense in ons ou landjie gaan jy in dié gebied aantref.") (p. 29), goeie (p. 31 en p. 36), warm en wellewende (p. 32) mense is. Hulle word dus met waardering aan die leser voorgedien.

2.24 Marié Blomerus

Blou as beginsel van duisternis (Johannesburg: Perskor, 1975)

Dié digbundel bevat drie Namibiese gedigte.

In die gedig "Namib" word dié naam 'n slagkreet "in verre sale / teen verre mure" genoem; 'n slagkreet wat bloed eis. Dan suggereer die digteres dat dié wat die slagkrete skree, wat bloed eis, oningelig is, dié natuurwonder nie ken nie en dit nog nooit van "naby gesien" het nie: "wie het jou al / nakend en naby gesien / wie het jou / volkome lyne liefgehad?" (p. 8)

"Slaap" word vergestalt met beelde uit Namibië in "Lieg-lig": "Sorgeloos wil ek slaap: / 'n lagune rosig op die middaguur / dromend met flaminke / die verlate skelet van 'n skip / teen 'n verlate seeskag / die welluidende skulpe by Angra Pequena / 'n rooi vis in poele water." (p. 9)

"Nou verrys" toon hoe Namibië die digter bybly, selfs snags: Mukurob, Paresis, Omatako en Dourissa word "nagtelijke tentakels" wat haar "nadersuig soos welsand", waarteen sy "weerloos en week" is; sy sien die Omahekevlaktes gedurende 'n slapelose nag "goud met gras"; en Karakuwisa" ... herhaal sy verlatenheid / aanhoudend aanhoudend teen die binne-oor / met die fluisterstem van wind / wat paaie rasper deur prosopusbome ... " (p. 29)

2.25 Marié Blomerus

Soo-oo-oopwa (Johannesburg: Perskor, 1975)

Voor in hierdie novelle verskyn die volgende woorde: "Op 21 Desember 1972 het ek besoek gebring aan Kaapkruis. Daar in die kerkhof vir blankes met sy elf grafte, met hul eenderse houtkruise, was slegs twee name nog leesbaar. Die een dié van 'n kind, Otto-Julius Hasselund. Die wind, tesame met die woestynsand, die mis wat snags uit die see kom en die son het die ander uitgevee. Vandaar hierdie verhaal."⁵⁶ Die skryfster gebruik onder meer die volgende geskiedkundige feite as agtergrond vir dié werk: In 1894 is die ghwanorikdom ontdek deur Walther Mathews, 'n werknemer van die destydse "Deutsche Kolonialgesellschaft" wat deur sy firma gestuur is om ondersoek in te stel na die verblyfplek van die robbe. Mathews het sy vonds geheim gehou en saam met 'n ryk man uit Londen die Damaraland-Guano-Gesellschaft gestig, wat in 1895 met sy werksaamhede op Kaapkruis begin het. Een van die werknemers van die maatskappy was die Noorweër Nils Gustafsson.⁵⁷

Die titel van dié novelle is die Nama-klankwoord vir wind. Dit speel af teen die agtergrond van Kaap Kruis in die jaar 1900 en vertel die verhaal van vier mense, vreemdelinge in hierdie barre, ongenadige wêreld - Nils Gustafsson, sy vrou Birgitte en hul seuntjie Otto, en 'n Duitse geneesheer, Rudolf Becker.

Die wêreld aan die weskus van die land in die omstreke van Kaap Kruis word voorgestel as 'n warm (pp. 3 — 5), grys, troostelose (p. 82), stil wêreld met barre (p. 3), "amper-swart vlaktes" (p. 19); 'n wêreld waar niks is nie / - "geen bome, geen gras, geen blomme nie;

net die bewegende gelyktes met hier en daar 'n lae, swart heuweltjie wat in die son bewe." (p. 19); 'n vreemde, kaal, onherbergsame (p. 17), wrede (p. 7) en wilde (p. 36) wêreld, waar die elemente heerskappy voer - "die geweldige wind, die wit mis wat snags soos reën van die dakke afdrup, die son wat moordend brand wanneer die mis wegdryf, die onvoorspelbare seestrome wat ongeërg die bote tot ondergang dwing, hulle op die strand uitspoeg en genadeloos hul bemanning aan hul lot oorlaat." (p. 7); 'n eensame, afgesonderde (p. 12), godverlate wêreld (p. 4); 'n sanderige (p. 4), mistige wêreld (pp. 20 - 21 en 25) met baie pelikane en flaminke (p. 30) en 'n verraderlike see (p. 31); 'n wêreld met groen baaie en eindelose, gekartelde strande (p. 32); 'n wêreld wat gereeld swaweluitbarstings beleef (p. 49); 'n veeleisende, dorre, onbekende wêreld (p. 85) met vele uitdagings (p. 74); 'n aangrypend, onmeetlike wêreld (p. 71) met 'n besondere bekoring (p. 11 en p. 27) en 'n "bedrieglike" (p. 12) en sonderlinge skoonheid (p. 85); 'n wêreld met pragtige sonsondergange (p. 59); en 'n wêreld waarin jy die seisoenveranderings byna net aan veranderings in jouself kan agterkom: "By Kaapkruis kan jy die lente slegs voel aan 'n vreemde verandering in jouself, 'n verlange wat van ver kom en naamloos in jou bly; aan iets in die lug en lig wat waarneembaar anders is; die somer kom met slegs 'n sterker son; die herfs ken jy net aan vae, weemoedige dae." (p. 19)

Die werk begin met 'n skildering van Kaap Kruis eeue gelede, en ook agtergrondgegewens oor Kaap Kruis: "Hierdie eensame kaap het aan die voëls behoort: Aan die flaminke met hul vurige vlerke; aan die seeswaeltjies wat so gemaklik op die wind kan drywe; aan die pelikane wat lomp rondwaggel; aan die meeue en die kiewiete, die kormorane en die slanghalsvoëls. ... Oor dit alles het die wind geheers. Vroeg in 1486 toe Diego Cão met sy drie karvele en twee kapteins ... die baai binnegeseil het, was die gelyktes waarskynlik 'n baie groot lagune en die lae, swart heuweltjies moontlik klein eilandjies deur die verskillende voëlsoorte bewoon. Met die eeue het die water egter teruggetrek ... en so het die eilande en kontinent een geword. Die eilandjies het heuwels geword en die jakkalse kon na hartelus die voëls verplunder. Gevolglik het hulle weggetrek en ryk ghwano-eilandjies op die droë grond agtergelaat." (p. 1) Die Kaap Kruis van 1900 word só geteken: "Die stil see lê oop onder die geweldige son; sidderende silwer en groen spieëls. Die seewind het gaan lê en die hele landskap is vuurwarm kwik. ... Ver in die noordooste dobber 'n berg - granietboot op die wye, barre vlaktes. Hier is niks nie; geen bome, geen gras, geen blomme nie; net

die bewegende gelyktes met hier en daar 'n lae, swart heuweltjie wat in die son bewe."

(p. 3)

Dat die wind oor dié "godverlate" plek heers, blyk uit die volgende aanhalings: "Met 'n boosaardige fluistering het die warm wind gekom - warm uit die ooste die maan uitgewis, en met prehistoriese vingers die grafieke van die woestyn begin verlê." (p. 10); "Birgitta en Nils Gustafsson luister na die wind en die gehuil van die jakkalse ... . Die wind het die sterre verduister ... . Die wind is ... te erg om ghwano te laai ... . As die wind net nie te lank aanhou nie ... ." (p. 13); "Vier dae en nagte waai die wind, onophoudelik ... die wind heers met 'n ysterhand." (p. 14); "Die sinkhuis kraak, ruk, staan 'n oomblik stil, begin dan weer kraak en kantel met die geweld van die wind." (p. 11); "Met so 'n wind kan mens nie slaap nie, in elk geval nie maklik nie." (p. 12); "Die wind begin sagte huilgeluidjies deur die skeure maak." (p. 34); "Die wind fluister, sug, lê dan 'n rukkie stil, om weer te begin sug en fluister en sug." (p. 35); "... terwyl die wind saggies begin klop aan die deur, eers liggies, liggies, dan dringender ... ."; "Terwyl hulle aan die tafel sit, klop en roep en sug die wind teen en om die huis." (p. 44); "Sy maak die kombuisdeur oop en die wind ruk aan haar hare en klere, die gordyne waai 'n beker van die tafel af ... ." (p. 45); "Hulle spring haastig by die deur in en druk dit toe teen die wind se sterk hande. Binne is hulle darem redelik beskut en buite bereik van sy vingers, alhoewel nie van sy stem nie." (p. 46); "Die vingers van die wind roer oor die branders en die boegbeeld staan in die verre vertes waar sy vandaan gekom het." (p. 96) André P. Brink bestempel dan ook die "onmenslike wind, die Soo-oo-oopwa" as die "hooffiguur" in die verhaal; as "simbool van die noodlot wat die groepie mense afsonder van die res van die wêreld en hul oordeel oor hulle voltrek."⁵⁸

Uit bogenoemde aanhalings is dit duidelik dat dié novelle bestempel kan word as 'n "stemmingsverhaal" - die atmosfeerbeelding is hoofsaak; die uitbeelding van dié barre, genadelose woestynwêreld. Die verhaalelement, hoewel yl, dien egter "tog as saambindende faktor wat substansie gee aan die beelding van ... (die) stuk woestynwêreld aan die onherbergsame Weskus, met die bietjie menslike lewe van ghwano-werkers en 'n paar amptenare."⁵⁹

Birgitta kan nie aanpas in dié barre wêreld nie. Sy "is eensaam, vol van 'n byna patologiese

verlange na Swede en Stockholm waarvandaan sy kom, en verkleef aan haar seuntjie Otto. Die verlange na haar vaderland word versterk deur die ewige wind en die mistigheid."⁶⁰ Sy "bly 'n banneling in 'n land waarteen haar hele brose wese in opstand kom en sy raak al meer ingekeer in haarself."⁶¹ Haar instelling teenoor die land en haar geestesgesteldheid blyk uit die volgende aangehaalde gedeeltes: "Sy weet self nie waarna sy kyk en soek nie, maar hou soekend aan met kyk en tuur totdat die flikkerende lig haar oë laat traan. Die see sing sy onophoudelike lied en die land na die ooste en die berg bewaar sy geheime van haar en sy weet sy sal nooit deel van hierdie wêreld word nie." (p. 61); "As sy eerlik moet wees, is sy bang vir Afrika, bang vir die skerp, vreesaanjaende geluide, die skerp geure, en die geur van die dood is nie die minste van hulle nie ... ." (p. 86); "Mos op hierdie barre aarde, dink sy ... . Ek is net so sag soos die mos, maar die mos gedy en ek nie. Ek kwyn weg van siek verlangens waaroor ek nie veel beheer het nie, wat soos 'n ongeneeslike kwaal aan my hart knaag; o, ek het geen vrede dag of nag nie." (p. 30) Wanneer pokke by Kaap Kruis uitbreek en die gebied onder kwarantyn geplaas word, vererger haar vereensaming en moet sy haar kosbaarste besitting, haar seun Otto, aan die dood afstaan. Hierdie vereensamingsproses lei uiteindelik tot haar selfmoord in die see.

Teenoor haar staan die Duitse geneesheer Rudolph Becker, wat as skipbreukeling op Kaap Kruis beland het en verknog geraak het aan dié barre land: " ... ek (het) soos 'n mossel op die rotse hier vasgegroeï. Ek het 'n nuwe, eenvoudige wysheid en lewenswyse bekom ... " (p. 12); "Dis mooi, dink hy; Afrika het sy eie somber en barre skoonheid hier aan die weskus. Dis mooi, mooier as 'n woud met bome, hierdie eensame kruis tussen die robbe, mooier as stede, omdat dit so alleen is. Eensaamheid is vol verrukking. Hy het deel van Afrika geword, deel van die geheimsinnige kontinent; hy, 'n Duitser uit Hamburg." (p. 85)

Herero's en Damaras is van die inheemse bevolkingsgroepe wat by die ghwano-onderneming werk. Hulle woon in "karige hutte" en word, uit Birgitte se perspektief, as luidrugtig geteken: "... Birgitta hoor die lawaai van die Herero's en Damaras agter die heining wat om die gebou opgerig is; tussen die openinge in die hek sien sy hulle staan, heen en weer loop, roep en skree in hulle tale wat hard en vreemd op haar ore val. ... Die geure en die kleure en die klanke van Afrika is vir haar eenmaal te skel en te kras, verdoof haar gehoor, verblind haar gesig, krap en sny gedurig aan haar sagte senuwees." (p. 31)

P.D. van der Walt het die verhaalinhoud goed deurskou: "Dis 'n stemmingsverhaal by uitnemendheid dié ... . Dis of alles opgeneem word in die onheimlike sfeer van die woestynagtige landskap, die grys mis, die grou see, die wind wat ruk en waai, die berg wat op die horison in 'n lugspieëling sweef."⁶²

2.26 Phil du Plessis

Die diep soet afgeronde stem van my dooies (Kaapstad: Tafelberg, 1975)

Hierdie digbundel bevat een gedig wat oor Namibië handel.

Voor die aanvang van "Te deum Lüderitzbucht" haal die digter 'n gedeelte in Duits aan, waarin vertel word van 'n skelet wat by die Lagune naby Lüderitz gevind is. Dié skelet is vermoedelik dié van 'n negerin wat destyds deur Dias aan wal gesit is.

Namibië word voorgestel as 'n land wat aan God behoort ("ook hierdie land is U besit") (p. 44); "'n eensame land", "waar die gety die groen weggespoel het" in die "loop van ou riviere" (p. 42); 'n land met "robbe en swaels", "waar die see vertroebel met sy silwer oes"; 'n land met 'n "windwit see" (p. 43), "etsende sand" (p. 45), sandheuwels en lagunes (p. 48); 'n onherbergsame land waar " ... skerp mossels die buike / van sinkende geslagte slawe en matrose" sny (p. 47); en 'n land wat vele geraamtes huisves, soos dié van die "songebleikte" negerin:

*haar ribbes deur die wind ontbloom
word beurtelings besit deur donker en lig
daagliks vind meeuë in haar verrotte holtes
skuiling teen die smorende mis (p. 44)*

Die Namib word as 'n vrou voorgestel - "tempelhoer van u see." Hierdie vrou "stoot haar kape die oggendmis in / waar die horing haar genieting verkondig"; die kosmos groei "groen en beskut ... in die voue op haar lyf"; " ... basaltsand (werp) swart skadu's / oor die hang van haar sandge vulde borste"; en die wind "gésel haar kuite / om die guitige kontoere te

verwring / en haar bekken weer bloot te stel / vir besitname deur die nag." (p. 46)

2.27 Doc Immelman

Die hart van 'n man (Kaapstad: HAUM, 1975)

Die titelverhaal in hierdie bundel kortverhale handel oor 'n alkoholis, Albert de Kock, wat as voorman op 'n boer se plaas werk en met sy vrou, van wie hy vervreem is en wat saam met 'n vriend op die plaas besoek aflê, versoen raak; in "Oom Jan en die swart perd", wat in die Tsumeb-distrik afspeel, word vertel hoe 'n boer, oom Jan, 'n skelm Jood uitoorlê; "Die dief" vertel die verhaal van 'n jong man wat, nadat hy deur sy broer se toedoen drie jaar onskuldig in die tronk moes deurbring, na die familieplaas in die Tsumeb-distrik terugkeer; "'n Leeuvel vir Ingrid" handel oor 'n jong man wat in die Tsumeb-distrik op die grens van Boesmanland as plaasvoorman werk; "Gaan huis toe, Linda", vertel van 'n jagsafari op die rand van die Kalahari in die Gobabisdistrik, waartydens Paul Kellerman sy vrou, Linda, só sleg behandel dat sy terugkeer na haar ouers; "Oom Jan en die vier tande" handel oor 'n onwettige olifantjag in die Tsumeb-distrik; "Maras" speel ook in die Tsumeb-distrik af op 'n plaas naby die Rooilyn en handel oor die botsende wêreld van die Boesman en die witman; "Drie geleerde manne" speel aan die Kunenerivier by Ruacana af, waar drie geleerdes op Kersaand help met die geboorte van 'n Himba-kind en een van die geleerdes, wat 'n ateïs was, tot bekering kom; "Die ongeluksvoël" is die enigste verhaal wat in die Namibwoestyn afspeel, en handel oor 'n prospekteerder, Calvyn Coertzen, wat terugkeer na die Namib om gesteelde diamante wat hy versteek het, te gaan haal en in die woestyn vasgekeer word; "Oom Jan en die ongeluk" is 'n verhaal binne 'n verhaal en handel oor 'n man wat sy vrou se minnaar vermoor en skotvry gaan; "Jy sal nooit weet nie ..." speel in die Karibib-omgewing af en vertel hoe twee fortuinsoekers, wat na spoelgrond gesoek het, beide in die proses omkom; en die laaste verhaal, "Die waardigheid van 'n man", speel in Ovamboland af en handel oor 'n ou Ovamboman wat stry teen die gebruike van die witman.

Die land word voorgestel as 'n wilde wêreld waar leus "vry" rondloop;⁶³ 'n warm wêreld (pp. 24, 44 en 112) met 'n "wrede, skroeiende son" (p. 122); 'n wêreld met omurambas⁶⁴ en

duineveld (p. 62); 'n wêreld waar dit soms "hard en langdurig" reën, en van muskiete wemel (p. 111); 'n ongerepte (p. 67), ruwe wêreld met skurwe kloue (p. 114); 'n wêreld van droogtes en veesiektes (p. 44 en p. 123); 'n goeie, skoon beeswêreld; 'n godverlate, eensame wêreld van "sand en wind en misnewels" (p. 123); 'n wêreld met sandvlaktes (p. 151), oshonas (vlak, droë waterlope) (p. 153) en slegte paaie (p. 26); en 'n wêreld met mooi sonsondergange (p. 15). Plantegroei wat vermeld word, is die maroela,⁶⁵ makalani,⁶⁶ rosyntjebos (p. 55), manketti (p. 99), palmboom (p. 26), soetdoring, kameeldoring (p. 56), tambotie,⁶⁷ swarthaak (p. 70), hardekool (pp. 26, 70 en 104) en die doringboom (p. 24 en p. 122). Dit word ook geteken as 'n wildryke gebied waar onder meer die volgende dier- en voëlsoorte voorkom: die koedoe (p. 54), gemsbok (pp. 56, 59 en 157), springbok (p. 59), olifant (p. 74 en p. 111), steenbok (p. 64), wildehond, jakkals (p. 67), kiewiet (p. 151) en die horingbekvoël (p. 33). Mooi beskrywings van diere word gesien, soos byvoorbeeld van 'n olifant (p. 74) en 'n stormende leeu (p. 11). Laasgenoemde word só beskryf: "Donderend, bulderend praat die groot maanhaar met die bosse en die man voel hoe die grond onder sy voete sidder. Versigtig korrel hy, maar voor die skoot klap, ruk die leeu om en die koeël boor skuins deur sy blad. Die mannetjie kap na die koeëlgat met sy voorpoot en slaan met sy lang stert teen die dooie wyfie ... . En toe kom die geel warreling van die miershoop na hom. Vinnig. Baie vinnig en reguit. Toe hy grondvat na die eerste sprong, skiet De Kock die maanhaar deur die kuiltjie van sy nek." (p. 11)

Die rustigheid van die platteland kan gesien word in talle beskrywings, soos die volgende: "Die opkomende son vlam bloedrooi oor die sandvlaktes van Ontananga en die makalani-palms staan hoog en grasieus teen die blou lug van Owambo. Kiewiete raas en die rook van kookvure hang oor die krale." (p. 151); "Dis nou warm in die Sandveld. Oktober ... . Die doringbome begin nou blare kry en die gras begin groen word. Saans kom die beeste in 'n lang, stowwerige ry water toe en jy kan vleis braai en buite slaap en gesels oor die reën wat moet kom en die jakkalse hoor huil en beesmis ruik en besluit of jy hierdie jaar gaan mielies plant en of jy gaan vakansie hou by die see ... ." (p. 122); "Daardie aand het die vlamme hoog en rooi van die doringvuur uitgeslaan. Ons het bier gedrink voordat ons die vars vleis op die kole gebraaai het. Die muskiete was nog daar, die modder was nog daar, die dorings, die ruwe landskap. Maar ons was tuis ... ." (p. 114)

Dat dieselfde wêreld ook hard en ongenadig kan wees en 'n invloed het op die bewoners daarvan, blyk uit die volgende gedeeltes: "Ons het 'n ruwe paar maande belewe. Daardie jaar het dit hard en langdurig gereent, die wêreld het van muskiete gewemel, daar was oral modder en een nag het 'n trop olifante deur die kamp geloop. Daarbenewens het die weertoestande ons werk belemmer, die sensitiewe apparaat nadelig beïnvloed en ons humeure kort laat raak." (p. 111); "Drie lae, lelike hout- en teergeboutsies. Verweerd deur die nat, klewerige newels van die Seekus van die Dood; weggevreet deur malende sandstorms en skeef getrek deur die wrede, skroeiende son. Hier woon vyftien mense vir elf maande in die jaar - drie witmans en twaalf Ovambo's." (p. 122); "Daar was net terugslae. Droogtes, veesiektes, geldelike moeilikhede. Hy was agtien en alleen en hy was 'n ongeluksvoël. Want die volgende jaar het die gallamsiekte daar uitgebreek en sy beeste het gevrek. ... Toe kom daardie trop wildebeeste uit die Kalahari en toe het die beeste snotsiekte gekry en toe het die werklik groot droogte gekom ... . En nou sit hy hier op hierdie godverlate strand omdat daar g'n ander werk in Suidwes is nie. Drie maande is hy al hier. Nog agt maande van sand en wind en misnewels en eensaamheid ... ." (p. 123)

Die karakters hoort tuis in genoemde ongerepte, wilde maar tog ook mooi en rustige wêreld. 'n Voorbeeld daarvan is die legendariese Oom Jan, wat in meer as een verhaal voorkom. Oom Jan word só beskryf: "Oom Jan het my dikwels vertel van sy petaljes met grootwild - leeus, buffels, tigers en olifante. Hy kon 'n geweer hanteer soos min en waar hy partymaal 'n potjie met die polisie geloop het, het die gereg, volgens hom, altyd tweede beste daarvan afgekom. Die oubaas kon 'n storie vertel, oortuigend, interessant, opgewek." (p. 67) Die meeste van die ander karakters is ook veldmense - taai en lief vir jag en die buitelewe. Albert de Kock, die hoofkarakter in "Die hart van 'n man", is byvoorbeeld 'n groot leeujaagter, en Bramie (Abraham Plettenberg), die hoofkarakter in "'n Leeuvel vir Ingrid", word beskryf as 'n man wat hou van avontuur: "Daardie nag het die leeus twee osse in die takkraal by die werf kom uithaal. Die volk het geskreeu en Bramie het uitgedraf met die geweer. Hier was die lewe vir 'n jong man. En wragtie - daar, in die lig van die volmaan, g'n dertig treë van hom nie, staan die groot maanhaar." (p. 43) Jannie Gerber, die boer in die verhaal "Maras", word soos volg geteken: "Hy is 'n groot man. Met die eerste oogopslag lyk hy dik, selfs vet en goeheartig lomp. Maar van nader is dit duidelik dat daar geen vet aan sy groot gestalte is nie; dat hy geweldig sterk is en net so taai en hard soos die land wat

hom voortgebring het." (p. 95)

Inheemse bevolkingsgroepe wat uitgebeeld word, is die Boesmans en die Ovahimbas. Sommige van die Boesmans se gewoontes en gebruike word beskryf, soos dat die "mak" Boesmans wat op die plase werk, elke jaar wanneer "die neute van die mankettibome ryp word", veld toe trek om veldkos te grawe, erdvarke te jag, en so meer (p. 99); en dat een van 'n tweeling net ná geboorte doodgemaak word, en wanneer 'n kind gebore word terwyl daar nog 'n kind aan die ma drink, dié baba ook doodgemaak word (p. 104). 'n Himba-man en 'n kraal van die Ovahimbas word só beskryf: "Hy is geklee in 'n velvoorskoot en dra plat leersandale. In sy hand hou hy 'n langlemassegaai vas en oor sy skouer hang 'n ou velkaros. Hy kom staan langs die vuur en groet eerbiedig." (p. 115); "Tussen die tamboeties blink vlamme en honde begin blaf as ons die Ovahimba-werf nader. Daar is 'n paar skerms en hutte - krotte van pale en klei. 'n Groep Bantoes hurk om 'n vuur en kom orent as ons voor die naaste hut gaan staan. ... Die sterk stank van ou sweet, ongebreide velle, rou vleis en houtrook hang swaar in die vuil vertrek. 'n Walging stoot in my maag op." (p. 117)

Hoewel die agtergrond - die land en sy mense - nie hoofsaak is in dié ontspanningsverhale nie, vorm dit 'n integrale deel van die verhale en kom die leser baie van dié ruwe wêreld en sy geharde, taai mense te wete. 'n Resensent sê tereg dat Immelman "n deeglike kennis (het) van die dinge waaroor hy skryf ... ." ⁶⁸

2.28 Doc Immelman

Kurt Mauser (Kaapstad: Romanticapers, 1975)

In dié bundel, wat gedurende die twintigerjare van hierdie eeu op Otjiwarongo en omstreke afspeel, is 'n aantal verhale opgeneem wat almal dieselfde hooffiguur het: Kurt Mauser, wat beskryf word as 'n "kampvegter teen ongeregtigheid, 'n vriend van veronregtes en die vyand van swendelaars en booswigte." ⁶⁹ Verskillende episodes word uitgebeeld waartydens Kurt Mauser telkens iemand uit 'n verknorsing help.

Suidwes word gesien as 'n warm,⁷⁰ droë, sanderige (pp. 9, 14 en 16) land wat soms baie koud kan word (p. 66); en 'n land met skoon, fris aande (p. 40) en die mooiste nagte (p. 94). Die plantegroei wat ter sprake kom, is eie aan die noorde: die kameeldoringboom,⁷¹ rosyntjiesbos en die wildevy (p. 21).

Van die omstandighede wat destyds geheers het, kom na vore, soos die feit dat veepryse baie laag was (p. 9). Ook die voorkoms van die klein plattelandse gehuggies van daardie jare word beskryf, soos blyk uit die volgende beskrywing van die klein dorpie Otjitako, wat volgens die skrywer 'n bekende halfwegstasie tussen Otjiwarongo en Okahandja was: " ... in die twintigerjare van hierdie eeu was dit 'n welbekende uitspanplek halfpad tussen Otjiwarongo en Okahandja. Daar was 'n winkel, 'n losieshuis en 'n sendingstasie en polisiekantoor. Daar was ook goeie standhoudende water en 'n kroeg. Otjitako was gevolglik 'n gewilde halfwegstasie vir boere wat hul beeste uit Hereroland na Windhoek se mark aangejaag het en vir handelaars, smouse en transportryers wat met die ou wapad na die noorde getrek het. By Otjitako kon die diere gras en water kry en rus, en die mense kon by Frau Willems se losieshuis goeie Duitse kos en 'n warm bad nuttig. By Onkel Werner se kroeg was daar koue bier en geselskap." (p. 41)

Die Otjiwarongo van die twintigerjare, wat destyds een van die "groot" dorpe in die land was, en die bedrywighede in die hoofstraat, word ook beskryf: die transportwaens by die winkel; die ryperde wat teen die haakpale langs die magistraatskantoor staan; die kapkarre voor die hotel; en die gesellige atmosfeer in die kroeg met sy swaaideure, waar die lampe brand, blou tabakrook teen die plafon hang, die mense bier drink en peusel aan stukkies gerookte wors en frikkadelle, en "dobbelstene klaterend oor die tafels rol." (p. 8)

'n Plaaswerf in die Otjiwarongo-distrik word só geteken: " ... goedkeurend kyk die lenige ruiter na die opstal. 'n Stewige kliphuis met twee verandas, groot kameel- en bloekombome, 'n lemoenboord, goedversorgde veekrale en skaapkamp en leivore en 'n blomtuin langs die voorstoep." (p. 12)

Kurt Mauser word beskryf as 'n lang, lenige man met breë skouers (p. 7), wat 'n eerste klas-telegrafis in die Duitse leër was (p. 115), met perde kán werk (p. 52) en Ovambo-taal kan

praat (p. 53). Wanneer hy "homself" is, lyk hy soos volg: " ... 'n lang, lenige man, onberispelik geklee in 'n donker pak, blink skoene, wit hemp en strikdas. Sy swart hare en bakkebaard is netjies gekam en sy wit tande glinster wanneer hy die sigaar tussen sy lippe plaas." (p. 18) In dié verhale verskyn hy egter in verskillende gedaantes, aangesien hy homself dikwels vermom en as iemand anders voordoen om sy doel te bereik. Hy doen hom voor as 'n armsalige drommel met 'n "ou ferweelbaadjie en beduimelde slaprandhoed" (p. 7); 'n Engelssprekende sersant (p. 32); 'n "lummel en 'n domkop" wat niks anders kan doen as om perde te leer nie (p. 54); en 'n Engelse predikant wat nie Duits magtig is nie en slegs gebroke Afrikaans kan praat (p. 76). Hy is 'n "vindingryke" man wat die interessantste planne uitdink om die boosdoeners uit te oorlê en aan die pen te laat ry (p. 31 en p. 92). Dat hy 'n slim kalant is en dikwels skelmstreke aanvang, blyk uit talle verwysings in die verhale, soos die polisieman op Otjiwarongo se verwysing na sy onwettige jagtogte: "'Dis seker die eerste keer in jou lewe dat jy 'n jaglisensie koop, as ek moet oordeel aan die vele verslae wat ek al oor jou onwettige jagbedrywighede ontvang het. Ek was reeds van plan om jou hierdie winter vas te trek.'" (p. 64) 'n Resensent som dié karakter só op: "Kurt Mauser is 'n kruising tussen Scotty Smith en James Bond, 'n romantiese, selfversekerde held wat soos die Ruiter in die Nag beweeg, rustig sigare rook, wyn drink en verwoestend optree wanneer onreg sy pad kruis. Hy skroom nie om die gereg in eie hande te neem wanneer hy 'n vergryp teen een van sy vriende wil regstel nie, maar sorg nietemin dat hy uit die hande van die polisie bly."⁷²

Inheemse bevolkingsgroepe wat vermeld word, is die Namas (p. 7) (Kurt se getroue metgesel is 'n Nama genaamd Gerhardus), Ovambo's (p. 56) en die Herero's (pp. 14 - 15 en 85). In "Die weduwee van Elsaheim" word verwys na 'n Hererovrou wat op 'n plaas werk en vlot Duits kan praat.

2.29 Derick Jacobs

Onrus oor Casa Cuna (Randburg: Siësta-Publikasies, 1975)

As gevolg van die optrede van die hoof, Werner van Hoogendoorn, is Casa Cuna, 'n tehuis

vir weeskinders in Windhoek, geen toevlugsoord nie, maar wel 'n gevangenis vir weeskinders. Een nag klink daar 'n rewolwerskoot op uit die weeshuis, en dan begin Hannes Marais, Namibië se (denkbeeldige) speurhoof, se tergende soektog na die moordenaar van Werner van Hoogendoorn.

'n Kenmerk van die land wat beklemtoon word, is die hitte, soos blyk uit die volgende aanhalings: "Die son brand skroeiend op Windhoek neer." (p. 17); "... Windhoek se warmgebakte lug ... ." (p. 26); "Geen luggie nie, net die drukkende hitte ... ." (p. 43); "Vanoggend se drukkende hitte is steeds in die lug." (p. 51); "Die hitte ... woed fel oor Suidwes ... ." (p. 62); "... die bloedige hitte daarbuite ... ." (p. 64); en "Dis stomend warm ... ." (p. 69)

Die Erosberge noord van Windhoek (p. 26), die woonbuurt Eros, die Windhoekse begraafplaas (p. 79) en die Kalahari Sands Hotel (p. 88) kom ter sprake. Sommige dele van Windhoek word as armoedig voorgestel, met inwoners wat al met die bitter kant van die lewe kennis gemaak het: "Hy aarsel op die paadjie van gekraakte sement. Een of ander stadium het iemand probeer om blomme langs die paadjie te plant maar wie ookal veronderstel was om die plante water te gee, het nie sy werk met oorgawe gedoen nie ... . Die huis ... lyk nie baie goed nie. Aan die armoedige kant ... . Die man wat die deur oopmaak, is lank en krom en baie maer. Sy hare is lig maar nie grys nie, en Marais skat hom op vyf en vyftig. Meer as die helfte daarvan moes bitter harde jare gewees het want daar is swaar rimpels oor sy gesig en lewensmoegheid in sy oë." (pp. 68 — 69) Die skrywer gee ook 'n beskrywing van 'n tipiese "boeretannie" wat in Windhoek woon, maar volgens hom op 'n plaas hoort: "Mevrou Albach lyk presies soos hy haar in sy gedagtes voorgestel het. Kortereg, rond en opgeruimd. Sonder twyfel aan die verkeerde kant van vyftig, maar nie in die minste afgeskrik daardeur nie. Sy hoort op 'n plaas, besluit hy onmiddellik terwyl hy teësinig orentkom om haar groet te erken. Haar hande en haar naels is silwerskoon en hy is seker sy kan ongelooflik lekker brood bak. En biltong maak en doekpoeding bak. Donkerbruin buite, klammerig binne met liggeel vla ... ." (p. 70)

Hannes Marais word geteken as 'n harde, bot mens, maar tog ook 'n man met 'n besondere liefde vir kinders (pp. 31, 40 en 65); en iemand wat van Suidwesbier hou (p. 75) en 'n sterk

begeerte het om eendag te gaan boer (p. 40).

Daar word ook verwys na terroriste wat in die Kavango en Caprivi saamtrek en met gulsige oë na Namibië kyk (p. 51).

2.30 Ena Murray

Onrus op Oshakati (Kaapstad: Tafelberg, 1975)*

Dié verhaal speel af in die "beginnae van die bosoerlog"⁷³ en vertel van dr. Linda Maartens, wat na Oshakati gaan as assistent van dr. Louw Hoffmann, 'n briljante chirurg en superintendent van die hospitaal op Oshakati. Sy word onwetend in 'n terroristennetwerk betrek, en durf nie daarvan wegbreek nie, want dan word haar verlede, waarvan sy uit die Kaap weggevlug het, oopgevelek.

Namibië word voorgestel as 'n warm (p. 1 en p. 27), harde land (p. 16 en p. 27); 'n groot (p. 16), eensame (p. 5), afgesonderde (p. 3 en p. 5), yl bewoonde wêreld (p. 133) met 'n oorvloed van ruimte (pp. 7—8) en oop, wye vlaktes (p. 132); 'n ongerepte (p. 142) wildernis (p. 6); die "grammadoelas" (p. 9); 'n gevaarlike wêreld, waar 'n "gees van haat, van wrok teen die wit vel" heers (p. 31); 'n wêreld van stof- en sandpaaie (p. 7 en p. 31) en ruwe, verweerde bergspitse (p. 132); en 'n land van kontraste: "Dis 'n pragtige kaleidoskoop van afwisseling onder hulle, 'n land van ruwe, rotsgepunte berge en diep valleie, en dan weer beboste vlaktes, oorheersend onontwikkeld en hard, dan weer so ongerep en pragtig dat Linda haar asem in bewondering moet intrek." (p. 133)

'n Blik op Ovamboland uit die lug word só beskryf: "Voor en om hulle strek die wye, wasige vlaktes van Ovamboland uit. Hier en daar kan die sirkelvormige, paalomheinde statte van die Ovambo's gesien word, die hutte van pale en gras in netjiese sirkels gevorm, met die heilige vuur ... altyd brandend in die middel. Hier en daar kan die palm- en

---

* *Aanhalings uit en verwysings na Daan Retief se grootdruk-uitgawe (1986) van genoemde bron.*

mahongabome op die kliplose gelyktes gesien word, asook die oshanas of vleie waarin die kosbare water in die reëntyd opgevang en dan deur 'n netwerk van kanale na die besproeiingsgebiede gelei word." (pp. 131 — 132) Oshakati, die hoofsetel van Ovamboland, wat bestempel word as "'n kolletjie op die landkaart van suidelike Afrika ... so te sê uit die beskawing" (p. 5), die "laaste vesting van die beskawing" (p. 6), en "nie 'n plek vir 'n vroumens nie" (p. 15), word só geteken: "Benewens die hospitaal, wat van voorafvervaardigde materiaal gebou is en wat sy dadelik eien as haar nuwe tuiste en werkplek, is daar ook 'n paar ander huise, sy veronderstel van staatsamptenare en so meer, en dan stellasies en sementgeboue wat sy nie kan plaas nie. Dan sien sy die groot naambord wat haar vertel dat dit die Ovamboland-kanaalskema is wat hier gesetel is." (p. 6) Heelwat inligting word ook gegee met betrekking tot die hospitaal op Oshakati (pp. 29 - 30). Alle operasies word egter nie in dié moderne hospitaal uitgevoer nie; sommige van die noodoperasies moet noodgedwonge in die veld in die primitiefste omstandighede uitgevoer word, "met 'n takomheining as teater, die hard gebakte aarde as operasietrollie en die verblindende wit sonskyn as die beligting ... ." (p. 138)

Ook 'n blik uit die lug op die ruwe Kaokoveld word gegee: "... toe die Kaokoveld onder hulle begin verbyskuif, merk Linda op dat hierdie deel weer ongelyk en ru vertoon, met berge en valleie wat sy landskap deursny en afbaken." (pp. 132 - 133) Van Ohopoho, die hoofsetel van die Kaokoveld, word die volgende gesê: "Ohopoho lê vreemd en uit aard teen die vaal bult in hierdie land van wydtes en berge. Pateties eensaam kom die paar geboue van die beskawing voor in hierdie land van die pastorale Himba en Tjimba met hul klein kliphuisies en ruwe velklere." (p. 133)

Dat dié wrede wêreld opbouend op die mens kan inwerk, blyk uit die volgende gedeelte: "Oshakati was nie werklik my eindbestemming nie. Dit is die plek waar ek eers gelouter en gebalanseerd moes raak. Ek moes eers weer hier in die wildernis en eensaamheid en afsondering die regte waardes kom leer." (p. 280)

Dat daar 'n toestand van onrus in die land heers, blyk uit die volgende woorde van Louw Hoffmann: "'... dis veel dieper as die grens al. Dis oral. Dis om ons. Dis al verby ons. Jy het tog seker gelees van die Ovambo-onluste 'n rukkje gelede, nie waar nie? Dit was in

Windhoek. Maar dis nie net Windhoek nie. Dis maar net 'n kol waar dit na buite uitgeslaan het, soos masels wat kol-kol uitslaan. Maar die siekte is wydversprei binnekant. Dis oral.'" (p. 18) Hy tref 'n vergelyking tussen die destydse toestand in die Kongo en dié in Namibië en sê onder meer: "'Ek is al agt jaar op Oshakati en ek dink ek het die Ovambo taamlik goed leer ken - en hulle vir my. Op die oomblik is ek nog dokter vir hulle, die witman wat hulle gesond maak wanneer die toordokter nie verder kan nie. Maar ek is bewus van die gees van onrus wat selfs op Oshakati ingesluip het. Ek verwag geen genade ... nie.'" (p. 20)

Die skurke in die verhaal is twee blankes, Garth Jackson en sy suster, Laura, wat in 'n groot terrorisnetwerk betrokke is. Van dié twee en ook van blankes in die algemeen wat teen hul "eie velkleur" draai, word die volgende gesê: "Die groot saak waarvoor hulle werk, is maar eintlik bysaak. Die opsweping van die Swartman is maar die middel tot 'n doel, 'n eie persoonlike doel: eie gewin, en wat hulle persoonlik daaruit kan haal. Die Blanke wat teen sy eie velkleur draai, is iemand wat nie werklik die Swartman se welsyn in suiwere onselfsugtigheid op die hart dra nie, maar een wat onder sy eie mense te kort skiet en dit waarna hy hunker, tussen vreemdes gaan soek - rykdom, status, eer, mag, belangrikheid. Iemand wat onder sy eie mense 'n krummeltjie is wat deur verraad brood word." (pp. 101 - 102)

Die terroriste word beskryf as koelbloedige, meedoënlose mense vir wie 'n lewe niks werd is nie (pp. 203 - 205 en 239). Van hul metodes kom na vore, soos die volgende: "Dit is soos hierdie mense te werk gaan. As jy gevang word, pleeg jy liever selfmoord voordat jy die saak waarvoor jy werk, verraa. En as jy dalk 'n verraaier word, word jy gejag ... soms selfs tot agter die tralies van die sel waar jy gevange gehou word. As jy foute begaan, betaal jy met jou lewe. Daar is geen ander vergoeding nie." (p. 236)

Van die Ovambo's in Oshakati gee die skryfster die volgende tekening: "Hulle is oral. Hulle stap in die stofpaadjies, sit gehurk onder 'n bos, party reeds verwesters in kleredrag, andere nog klouend aan die dinge en gewoontes en tradisies van 'n verlede wat vinnig deur 'n snel toenemende beskawing verdring en ingesluk word. Hulle stap by haar klein motortjie verby met die swaaiende ritme van die mens wat nog na aan die natuur lewe, die wit tande glinsterend in die moorddadige somerson, die voorhoofde blink en sonder 'n teken van sweet

in die snikhete dag." (p. 7) Van hul gewoontes kom ook ter sprake, soos die feit dat hulle boodskappe met tromme stuur (p. 136). Die verskil tussen die Ovambo's en die Herero's, en ook die verhouding tussen hulle, word só beskryf: "Hulle is ... aartsvyande. Die Ovambo's verwys altyd na die Herero's as schimba, wat 'n baie neerhalende benaming is. Die Herero's het breër en growwer gesigte as die Ovambo's. Soos jy seker opgemerk het, het die Ovambo 'n fyn besnede gesig, hoewel met dik lippe." (p. 134)

2.31 Lina Potgieter (pseudoniem: Lien Rademeyer)

Die duif met die af vlerk (Kaapstad: Human & Rousseau, 1975)

Wanneer Hannes Botha ná 'n liefdesteleurstelling op pad is terug na sy plaas in die noorde van die land, ontdek hy 'n verskrikte meisie in sy motor wat hom aan 'n afvlerkduif laat dink. Sy vind 'n tydelike heenkome op sy plaas Heidehof, en bring 'n omwenteling op sy plaas en in sy lewe teweeg ...

Die land word geteken as 'n bosryke koedoewêreld (p. 7); 'n sandwêreld (p. 30) met "strate" tussen die duine (p. 7); 'n wildernis (p. 31 en p. 66), waar wilde diere soos jagluiperds, jakkalse en rooikatte op die plase voorkom (p. 41); 'n wêreld van veldbrande (p. 67); 'n land van berge, fonteine en wilde varings; 'n wêreld van "vryheid en vrede" (p. 20); 'n wonderlike (p. 16) en indrukwekkende wêreld (p. 32); en 'n wêreld wat 'n sterk houvas op 'n mens kry: "Pasop om te lank hier te vertoef. As die land se son jou eers hard gebak het, gee jy moeilik uit vrye wil weer pad." (p. 19) Die plantegroei waarna verwys word, is die appelblaar, rosyntjebos, koffiebos (p. 42), makalani (p. 29), maroela (p. 33 en p. 81) en bloubuffelsgras (p. 94). Die skrywer gee ook inligting oor giftige plante wat in dié geweste voorkom, soos slangkop en magougif (p. 42).

Plekke wat vermeld word, is Windhoek, Okahandja (p. 7), die Etoshapan ("Nie ver van Tsumeb af nie en verreweg die grootste toeriste-aantreklikheid in Suidwes. Jy moet maande vooruit bespreek vir die wintertyd, anders loop jy 'n bloutjie. En elke ruskamp in die panne het 'n besondere atmosfeer."), die Witvrou van die Brandberg, die Versteende Woud (p. 18),

Otavi ("die windpompdorpie"), Uchab ("een van die skilderagtigste plekkies in Suidwes") (p. 19) en Boesmanland (p. 42). Algemene inligting oor die land wat verstrekkend word, is dat die plase groot is; dat die noorde van die land beeswêreld is; en dat die Afrikanerbees algemeen voorkom (p. 33).

Hannes Botha word geteken as 'n mens "met 'n ingebore gevoel vir gasvryheid" (p. 18), wat baie lief is vir die veld en buitelewe: "Sy oë vee oor die bosryke landskap. 'Dis vryheid hierdie, vryheid en vrede,' sê hy met oortuiging. 'En uit die uitkykpos sien jy meer as wat die beste teater ter wêreld jou kan bied.'" (p. 42) Tant Ralie, Hannes se tante wat hom versorg het ná sy ouers se vroeë dood, en ná sy troue steeds op sy plaas Heidehof woon, is iemand wat oor Hannes "... waak ... soos 'n hen oor haar enigste kuiken"; 'n mens wat glo aan "'n vol maag te alle tye" (p. 15) en "op haar gelukkigste (is) as sy iemand kan pamperlang"; 'n vrou wie se hande vir niks verkeerd staan nie - sy plant ranonkels, kook konfytstukke en bak uitgerysde brode (p. 22); en 'n vriendelike, gasvrye (p. 21), goeie mens (p. 28) wat as "die soute van die aarde" bestempel word (p. 55).

Daar word ook verwys na terroriste-aanvalle op Namibiese plase (ook dié van Hannes) en die voorsorg wat 'n boer in dié verband tref, soos die bou van 'n skietfort: "Dis eintlik 'n oulik beplande skietfort wat die vorige eienaar aangebring het na 'n terroriste-voorval 'n paar jaar gelede. Dis deur 'n gang verbind met die huis waar dit uitloop in 'n slaapkamer en met 'n luik afgesluit is." (p. 31)

Die Boesmans word beskryf as 'n nomadiese volk wat gedurig rondtrek (p. 43).

2.32 Jan Spies

Voetvolk (Kaapstad: Tafelberg, 1975)

Hierdie digbundel bevat enkele gedigte met Namibië as tema.

In "Swartmodder, 10 Oktober" word Namibië geteken as 'n land met "noeniebosse,

driedorinkies en ghabbas"; 'n land met warm vlaktes en "gronde sonder graan"; 'n land met volop wild ("om wit pronke van die springbok in die gras galop, / pylhorings van die gemsbok v-slaan met die plankdwarsdraai"); 'n land van "stof en klip" en "pofadder ... en skerpioen"; 'n land met murasies wat eens "kombuis met es was, voorhuis (harmonium en tafel), / slaapkamer: kooi, kas ... "; en 'n land met 'n veelbewoë, bloedige geskiedenis.

Laasgenoemde blyk uit die volgende: Die digter gryp terug in die geskiedenis na die tyd toe dit 'n land was "met nasies sonder wet"; 'n land vol "witkams sonder gewete wat met gewere ... wou bodem red"; en 'n land van hinderlae en "nagbekruip" (p. 51). In daardie tyd het die gruwelike Smit-moorde by Swartmodder (die huidige Keetmanshoop) plaasgevind, toe die Namas die boeremense gemartel en vermoor het. Die digter beskryf die gebeure soos volg: "aasvoëls (wat) oor pap lyke draai / en met snawelbekke oë uit die kaste sluk en kaalnek pik / ... en derms uitryg in die stof, / en dae later 'n vingerlid, 'n skoen vol voet / vertrap lê in die stof en klontjies bloed"; 'n weduwee wat haar laaste kind aan die dood afstaan en "kaalhand grafgrout en / in 'n tjalie in die land en in die stof / die pappe vleisie weglê ... "; die vroue wat later terugkeer na die moordtoneel "en met die hande oor die skedels stryk / en deur die been 'n vinger in die koeëlgat steek / en die stof uit die dor oogkaste blaas / en die beentjies tot die pinkiepuntjie optel en in voorskote / bondels-bondels bene na één kis toe dra"; en die dapperheid van die vroue wat ná dié skrikwekkende gebeurtenis "nogmaals trou en aan 'n uitgedunde nasie bou ... " (p. 52)

Nog twee kort Namibies-Afrikaanse gedigte wat opgeneem is, "die man wat tussen die Welwitschias" en "by Schurfpens teen die rantjie buk", gryp ook terug in die verlede. In eersgenoemde beskryf die digter 'n man wat in die Versteende Woud, in die noordweste van die land, tussen die Welwitschias rondloop, "stukkies spaanders uit 'n vroeë tyd" in sy jas se sak steek en dié "kliphout" in 'n "nuwe leem" gaan plant, "en asof tussen antrasiet sy peerboom, blom die steen." Die volgende gedig handel ook oor 'n man wat op die Namibiese bodem loop, dié keer by Schurfpens in die suide van die land - hy tel kalkysterklip op "uit tye toe dit pyl en beitels was", "en by sy dorpsdam skemer in die aand / skiet hy met 'n klippie uit sy rek / trug deur die donker na dié oerbegyn ... " (p. 6)

2.33 D.J.K. (Danny) Tjongarero

Verspreide poësie (1975 - 1976)

Van Tjongarero het enkele gedigte in die kerktydskrif **Immanuel** verskyn, wat as vryheidsletterkunde getipeer kan word.

In "Dink aan hulle" skryf hy dat daar gedink moet word aan diegene "wat elk in 'n benoude sel sit, / met twee snytjies brood / per maaltyd; / wat oorgelaat is / aan die genade van die martelaars." Daar moet ook vir hulle, "vir wie hoop / hopeloos geword het", gebid word, "want hulle lot / is ons lot; / hulle oorwinning is ons oorwinning; / hulle vryheid / uit die kloue van gevangenskap / is ook ons vryheid." Hy pleit ook vir die ondersteuning van diegene in die gevangenis, "want hulle stryd / is ons stryd; / hulle marteling / is ons marteling; / hulle slapelose nagte / wek kommer by ons; / elke hou vir hulle / tref ons."⁷⁴

"Trane van God" handel oor die verdriet van diegene wie se geliefdes in die gevangenis is: die "moeders stort trane van ... verdriet"; die kinders "ween, / ... hul vaders is weg, / hulle moeders het verdwyn"; en die vaders "gluur oor die horison / ... die harte brand van woede en sorg: / om hulle seuns en dogters, / wat iewers gemartel word - " Die land treur en weeklaag oor die verlies van sy kinders, maar is terselfdertyd trots "op haar standvastige stryders, / op hulle eerbare motiewe, / op hulle strewe van vryheid / en geregtigheid." In die laaste strofe dui die digter aan dat daar in God oorwinning en bevryding is:

*God laat ons nie alleen nie,
ook in U ondeurgrondelikheid;
U is met ons;
Ons sal met U oorwin,
Ons sal bevryding met U smaak!*⁷⁵

Die gedig "Turnhalle" dui aan dat die "groot koppe" in die Turnhalle sit en praat oor die toekoms van die land - "Hulle praat van salarisse, / van pensioene en paswette, / van behuising en woningsregte / van apartheidsbordjies, / van die oopmaak van hotelle." Die man op straat is egter "onbewus / van die oop hotelle"; hy verdien slegs "R45 per maand

/ en lewe van die hand tot (die) mond"; en soggens vroeg "word hard teen sy blikdeur geklop", en as hy oopmaak, is dit die polisie wat "sy pas, sy dienskontrak" vra. Die groot koppe in die Turnhalle ken dít egter nie en wanneer jy wil gaan kla, "kan jy die baas gaan sien / en dié sien jy eers om agt-uur." In die laaste strofe sê die digter dat die grootkoppe in die Turnhalle " ... ver (is) van die werklike probleme, / wat 'n Namibiaan horries gee. / Ver van die onafhanklikheid, / ver van die geregtigheid, / ver van sy regering, / wat hy begeer - Sy Namibia!"⁷⁶

2.34 Len Anthony

Skat van die Namib (Randburg: Siësta-Publikasies, 1976)

Herman le Grange word deur die skatryk Rupert Cole, miljoenêr van Johannesburg, versoek om hom en sy geselskap na die Namib te begelei op soek na 'n spesifieke wilde perd wat Cole as 'n renperd wil gebruik. Die res van die geselskap bestaan uit twee pragtige meisies, Sandra en Jenny; twee mans, Bakkes en Botha, wat saamgaan omdat hulle volgens Cole "vriende" is (p. 31); Costa, die kok, en sy Italiaanse vrou Claude; en Dave Lessing, 'n man wat 'n baksteen met sy een hand middeldeur kan slaan (p. 19). Tydens die soektog in die meedoënlose Namib eis die woestyn die een slagoffer na die ander, en dit blyk dat Cole om 'n ánder rede in die Namib is as om 'n wilde perd te soek, en niks en niemand sal ontsien om sy doel te bereik nie.

Die woestyn word geteken as 'n "lelike en vreeswekkende" gebied van "geen lewe, geen water en geen genade" (p. 61) nie; 'n koue én warm wêreld (p. 40 en p. 135) met 'n skroeiende son (p. 61); en 'n sanderige (p. 65), stil wêreld (p. 70).

Die skrywer plaas die klem op die invloed van die woestyn op diegene wat dit waag om die hart van die Namib binne te dring. Dit kan gesien word in die volgende aangehaalde gedeeltes: "Hy onthou dit asof dit gister was. Die bleekgeel duine wat voor jou oë dans, die son wat jou skroei en brand totdat dit voel of jou liggaam in vlamme gaan uitbars. Hy onthou die paniese angs op die vlieënier se gesig ... . Hy het skuinsweg deur die sand

gekruipe, onwetend in 'n groot sirkel. Sy oë was oopgesper van vrees, sy asemhaling vlak ... ." (p. 115); "Die sandstorm slaan nou in al sy felheid toe. Korrels rol oorverdowend en soos branders teen hulle vas en dring deur die toe vensters van die Land Rover. Die hitte is ondraaglik. ... Waar die sandkorrels hom teen sy gesig tref, brand dit soos vuur. Dit versamel in sy hare en onder sy hemp se kraag en hy hou sy hande voor sy oë sodat hy net deur 'n skrefie kan uitloer." (p. 90); "Sy lê in die agterruim van die Land Rover, haar gesig vreesbevange, want die dood het haar lank getreiter voordat dit haar oorval het. Vroeg vanoggend het hy hulle gekry. ... Hulle het kwalik vyftig meter van die bouval af gelê, half begrawe onder die sand." (pp. 109 — 110); " ... hy weet dat die dag wat voorlê die een gaan wees waarin hy gaan verloor. Hulle sal sterf ... voordat dit weer aand is." (p. 139) Herman le Grange verwoord die invloed van die woestyn op die mens soos volg: "As jy deur die Namib vasgevang word, en hy stoot jou uit, is jy nie meer die mens wat jy was nie. As jy lewend daar uitkom, kan jy seker wees dat iets wel sou verander het. Miskien jou lewensbenadering, miskien jou lewenspatroon. Maar iets, sal jy agterkom, is nie meer dieselfde nie." (p. 123)

Plekke wat vermeld word, is Garub (wat 20 kilometer suid van Lüderitz geleë is) (pp. 12 en 22 - 23), Kolmanskop (p. 12 en p. 58), die Koichab-rivier (p. 23) en Lüderitz (p. 33).

Herman le Grange, begeleier van die groep, is 'n man met 'n harde, ongenaakbare gesig (p. 120), wat graag Windhoek-bier drink, nie deur ander se gevoelens geraak word nie (p. 122), eenkeer 'n perd met sy vuur doodgeslaan het (p. 19), en iemand wat enersyds van stilte (p. 1), en andersyds van opwinding en avontuur hou - "dít is die lewe waarna hy soek en wat die bloed met vuur deur sy are ... jaag." (p. 9)

Eienskappe van die Namibiërs wat genoem word, is die feit dat hulle onverbeterlike bier maak ("Niemand kan bier maak soos die Suidwesters nie ... .") (p. 67); en dat Namibiërs "in murg en been" graag "Kleine-Kleines" - "'n stewige dop brandewyn met bier gemeng" - drink (p. 69).

2.35 Doc Immelman

Wind oor die Khomas-Hochland (Kaapstad: Tafelberg, 1976)

Die titelverhaal in hierdie kortverhaalbundel speel in die Khomas-Hochland af en handel oor 'n seun uit die verbeteringskool se obsessie om 'n "geheimsinnige" koedoebul, "Eenoor", te skiet; in "Die tier", wat in die Sandveld afspeel, word vertel van 'n soektog na 'n tier, en hoe dit man en vrou weer bymekaar bring; "Die koedoes van Rua Cana" handel oor 'n professor uit die V.S.A. wat na 'n seldsame koedoespesie aan die Kunenerivier soek; in "Die vasgekeerdes", wat in die sentrale deel van die land afspeel, word vertel van die gebeure in "Schloss Kreuzenberg", waar 'n klompie mense deur oorvloedige reën vasgekeer word; en die laaste verhaal in die bundel, "Vuurdoop voor die bruilof", handel oor Mike Bredendam se "vuurdoop", "'n situasie waarin 'n polisieersant alles in sy vermoë doen om Mike en sy makkers in hegtenis te neem - en dít vir 'n konka of twee biltong!"⁷⁷

'n Warm wêreld⁷⁸ met 'n "skroeiende son" (p. 16); 'n wilde, ruie (pp. 22, 36 en 65), ruwe, ongerepte wêreld (p. 38) met slegte paaie (p. 65) en wrede berge (p. 7); 'n wêreld vol ongediertes (p. 17) wat soms geknel word deur "wrede droogtes" (p. 26) en bek-en-klouseer (p. 27); 'n sanderige wêreld (p. 36) met "oneindige" stofpaaie (p. 34); 'n plat, gelyk wêreld (p. 66) met graslaagtes (p. 36); 'n groot wêreld (p. 68) met duine en omurambas (p. 43); en 'n rustige (p. 52), mooi wêreld (p. 19 en p. 35) met pragtige natuurskoon (p. 21) — só word die land gesien. Dit is ook 'n ontoegeeflike, onveranderlike wêreld: "Die berge en klippe en doringe is daar - en die stof en hitte en koue; woestyne en watergate en die sterre in die aandhemel; die majesteit en vrees en verlatenheid van die groot plekke en die gedreun van die groot Rua Cana, malaria en sonsteek en die gemeenskap van die sonsondergang en die donderstorm en son en wind. Hierdie dinge is daar en hulle sal nie verander nie. Die slange en die skerpioene en die wreedheid en die ontoegewendheid van die natuur is daar. En hulle pas hulle nie aan by jou nie, nee - jy moet jou by hulle aanpas. En dit is die eerste groot waarheid wat aangeneem moet word as jy die land wil verstaan." (p. 52) Die plantegroei wat ter sprake kom, is die appelblaar (p. 36 en p. 49), geelhout (pp. 36, 47 en 49), swarthaak (p. 47), withaak (p. 84), basterkameel (p. 36 en p. 47), mopanie (p. 160), palmboom (p. 66) en kameeldoring (p. 95).

Mooi beskrywings van die diere van dié wêreld word gegee, soos die volgende tekening van die eenoor-koedoe bul in die titelverhaal: "Honderd meter links en bo hom kom die groot bul in 'n vlaag stof agter die rotsrif uit en hardloop met lang, swewende hale teen die rand uit. ... Die groot, lang spiraalhorings lê oor die bul se rug en sy kop wieg ritmies met die beurende bewegings van sy kragtige skouers. Sy pote is 'n warrelende klad wat nie met die oog gemeet kan word nie en die bewegings van sy liggaam is 'n sterk, vinnige simfonie in die middagson." (p. 15)

Die Kunenerivier word só gesien: "Onder in die lang vallei het die Kunene geglinster en 'n kilometer weg teen die rotsmuur het die glansende, skitterende skuim-bruisende water katarakke na benede getuimel. Dit was 'n asemrowende gesig en 'n lang ruk het ons gerus en na die panorama gekyk. ... Eindelik was ons in die vallei en die magtige Rua Cana het bo ons geraas. Die glinsterende skuimwater het dreunend en donderend honderd meter na benede gestort en 'n reënboog het oor die maalkolke gehang." (p. 69)

Die tipiese gemoedelike, kontinentale atmosfeer wat in Windhoek heers, blyk uit die volgende aanhaling: "... as jy wil saam wees of alleen wees of as jy gesellig wil wees. Maak nie saak nie. Jy gaan na die *Vereenigte* en bestel koffie *Recht of Verkeert* en jy drink uit die plat groot koppies wat die Baster-meisies bedien en kyk na die twee ou Duitsers wat skaak speel in die hoek ... ." (p. 10)

Die mense word geteken as bruingebrand en avontuurlustig, met "oop gesigte" (p. 8 en p. 36); as baie uiteenlopend (p. 68); as buitelugmense (p. 23), wat daarvan hou om te jag, biltong te maak en in die veld te slaap (p. 23 en p. 31); en as mense wat lief is vir Suidwesbier (p. 31 en p. 37).

Wat die inheemse bevolking betref, word melding gemaak van hul bygelowe: "... daar was nog te veel bygeloof onder sy peperkorrels - stories van geeste, spoke en vae vrese van donker goed." (p. 85)

Die skrywer se positiewe gesindheid teenoor die land en sy mense blyk duidelik. 'n Resensent stel dit só: "Hy ken Suidwes, sy diere en sy mense, en sy liefde vir die landstreek

met sy baie kontraste spreek duidelik uit hierdie bundel.⁷⁹

2.36 Derick Jacobs

Jy ook, Lize? (Randburg: Siësta-Publikasies, 1976)

Tydens die jolige karnavaltyd in Windhoek word 'n meisie, Lize Weinach, se lyk in 'n droë rivierloop suid van Windhoek ontdek. In dié speurroman vertel die skrywer van die soektog na die moordenaar van die meisie deur die land se (denkbeeldige) speurhoof, luit-kol. Hannes Marais. Daar is talle verdagtes, en die moordenaar het baie slim te werk gegaan ...

'n Aspek van die Namibiese lewe wat duidelik na vore kom, is die jaarlikse karnaval in Windhoek. Die gees en atmosfeer wat gedurende die jaarlikse karnavaltyd in die hoofstad heers, blyk uit die volgende gedeeltes: "In die massiewe saal van die SKW sit mense langs lang tafels, skouer teen skouer, hulle lag en drink die koue weg. Hulle lig hul bierbekers skouerhoogte, hul gesigte blink van jolyt en opwinding. ... Hulle sing en swaai die bierbekers en van die taankleurige bier uit Windhoek se eie brouery stort op die tafels. Hulle skater." (p. 7); "Om twaalfuur, wanneer die kerkhorlosie hoog teen die bult sy swaar slae uitstuur, word die karnaval-maskers afgeruk en oor die vloer van die SKW gestrooi. Hier en daar 'n kledingstuk ook. Op een tafel dans 'n meisie. Dronk mans moedig haar skreeuend aan. Hulle sing Duitse marsliedjies en hulle swaai hul arms, val slingerend teen mekaar en lag oor die bier wat oor hul arms en klere stort. Teen een muur het 'n string mense hul arms ingehaak en hulle beweeg soos 'n groot duisendpoot om die vertrek." Ook die nadraai van die karnaval, onder meer dronkenskap, word beskryf (p. 35).

Bekende bakens en ook woonbuurte wat genoem word (waarvan die meeste steeds bestaan), is die Hotel Kaiserkrone (p. 13), Suiderhof (dit word as 'n "nuwerige woonbuurt" bestempel - vandag staan dit as een van Windhoek se ouer woonbuurte bekend) (p. 49), Pionierspark (p. 55), Klein-Windhoek (p. 144) en die Erosheuwels (p. 74). Ander "gehuggies" wat ter sprake kom, is Aris, 'n entjie buite Windhoek (p. 11), en Aroab in die Kalahari (p. 155).

2.37 Lina Potgieter (pseudoniem: Lien Rademeyer)

Kataluma (Kaapstad: Human & Rousseau, 1976)

In dié liefdesverhaal, wat in die omgewing van Outjo afspeel, word vertel van Karola, 'n pragtige jong meisie wat soos 'n gevangene op hul plaas Kataluma leef. Sy vrou se ontrouheid het van haar pa, Gert Steyn, 'n dronklap en 'n woestaard gemaak, wat wil verhinder dat sy dogter dieselfde pad as haar ma loop. Die keerpunt in haar lewe vind plaas tydens 'n partytjie op die buurplaas - " ... daardie nag het alles vir Karola Steyn verander - maar nie voordat sy deur die diepste vernedering gegaan het nie ... ." ⁸⁰

Namibië word voorgestel as 'n warm (*p. 5 en p. 72*), droë (*pp. 29 - 30*), ruie, barre (*p. 14*), stil wêreld (*p. 15*) met slingerende tweespoorpaadjies; en 'n wêreld met 'n "strakke skoonheid" (*p. 27*). Mopanie (*pp. 5, 11 en 22*), swarthaak (*p. 5*), kameeldoring (*p. 14 en p. 67*) en boesmangras (*p. 5*) is van die plantegroei wat genoem word.

Tipiese landelike tonele wat eie is aan die platteland word geteken, soos die volgende: "Sy loop af kraal toe, die leë emmer lui-swaaiend in die een hand. Die soet geur van vars beesmis trek in haar neusgate op as sy die kraalhek oopstoot. Die wind pluk haar roksoom heen en weer. Die heuningbruin hare waai langs haar gesig verby sodat sy dit met 'n kenmerkende swaai van haar kop na agter skud. Die skraal, sterk vingers sukkel effens met die ketting van die hek wat sy agter haar toemaak." (*p. 12*) Ook plattelandse gebruike, soos om "water te wys met 'n stokkie", word beskryf: "Met sy knipmes sny hy 'n slap mikstokkie van die naaste mopanie-boom. Karola en Tessa kyk belangstellend toe as hy, met 'n punt van die stok in elke hand en die mikkie na bo, heen en weer begin loop. Telkens draai die mikkie af sodat dit met die punt grond toe wys. ... 'Hier het julle lieflike, sterk water en dis boonop 'n kruisaar. Die een loop van oos na wes en die ander van noord na suid. Die kruispunt is net daar langs daardie spekboompie.'" (*p. 66*)

Karola Steyn, die hoofkarakter, is 'n mens met 'n ongeunstelste skoonheid (*p. 19*); 'n diereliefhebber (*p. 12*); iemand wat vreugde vind in klein dingetjies;⁸¹ en 'n hardwerkende boeremeisie wat hul hele huishouding en ook boerdery behartig,⁸² en baie behendig is met

die afslag van karakoellammertjies: "Met 'n vinnige beweging druk sy die mes diep in die sagte keel. ... Haar vingers gly behendig onder die syagtige vel in en binne minute is sy besig om die velletjie skoon te knip, te was en op 'n raampie oop te spalk. ... Die linkeroor trek sy effens vorentoe en hang die raam onder die afdak op." (p. 11)

2.38 P.J. Schoeman

Geliefde ou Afrika-vriende Deel 2 (Johannesburg: Perskor, 1976)

Dié werk bevat 'n elftal vertellings waarin Schoeman gesels oor geliefde ou Afrika-vriende - hierdie "vriende" oor wie hy interessante gegewens wat oor 'n leeftyd versamel is, aan die leser meedeel, is bekende diersoorte en ook voëlsoorte. Jagveld-insidente word "afgewissel met lewensinsigte wat hy tydens sy veldavonture verwerf het: bespiegelings oor natuurgeheime word gekontrasteer met feitelike tabelle en data wat versamel is in die dae toe hy wildbewaarder was. Tussendeur is daar die talle herinneringe wat terugloop na sy vroegste ervarings en die terloopse mededeling van dié dinge wat hom as mens gevorm het."⁸³ Heelwat van die vertellings spruit uit Schoeman se dienstydpark as hoofwildbewaarder in Suidwes. Joan Kruger wys daarop dat die "hoofstukke oor sy ervarings in Suidwes ... van die bekoorlikste" in die boek is.⁸⁴

Hoewel die klem op die diere en hul gewoontes val, is daar enkele beskrywings van gedeeltes van die land, soos die volgende wat onderskeidelik handel oor die Seekus van die Dood, 'n tipiese Outjo-plaas in die noordweste van die land, en die Eisib-Omuramba: " ... reeds met my eerste besoek aan die stuk verlate Namibwoestynkus was dit vir my duidelik waarom dit so genoem word: Die langerige, gelyk strook sandkus wat van Rocky Point na die suide strek, lyk en ruik die ene dood. Dit lê besaai met dooie vis, pikkewyne en robbe in alle stadiums van ontbinding. 'n Entjie landwaarts in lê ander tekens van die dood: vragte wrakstukke van bote; plante; deurroeste oliedromme; bande van vliegtuie afkomstig uit die twee wêreldoorloë. En as jy hier stilstaan en goed oplet, sien jy te midde van hierdie neerdrukkende chaos soms 'n bruinwolf-strandjut wat in gekoeste houding aan 'n stuk aas vreet, en jy weet dat hierdie lelike wolfsoort, op die plek waar jy nou is, ook al aan

menslyke gevreet het. Kyk jy landwaarts, sien jy die een hoë waaisandskuifduin na die ander. Jy kry die benoude gevoel dat jy van die land se kant af op 'n betreklik nou strokie met die dood besaaide sand teen die ysige Benguellaseestroom vasgedruk word - die stroom wat hier 'n reuse-elmboog maak en dooie goed in baie vorme uitspoel." (pp. 32 — 33); "Mopanie en masjarrabos het uitgestrekte gelyk veld bedek. Dan was daar ranteveld, sommige hoë rante, ook met ruie mopanie en masjarra begroei. In die winter is die gras, mopanieblare en masjarrasade in Suidwes dor en droog. Wanneer jy dus daarop trap, is alles in die guns van 'n dier wat so goed kan hoor soos 'n olifant." (p. 5); "Van die Kus van die Dood se sandwoestyn gaan ons nou oor na die Eisib Omuramba se graswoestyn. Hierdie graswoestyn lyk en ruik nou wel nie na dood nie, maar is tog 'n ewe harde, uitdagende, waterlose gebied waar net die taaiste boksoort - die gemsbok - hom kan tuis maak. 'n Dagreis nadat ek, twee vriende en drie Boesmans met 'n vierwielaangedrewe voertuig ... die Okavango verlaat het, is ons 'n sonderlinge doodslaan binne. Dit was 'n geheel en al ander soort doodslaan as dié aan die Kus van die Dood. Hier was die sand nie oop nie, maar dig begroei met hoë gras. Plek-plek was daar selfs kolle jongerige groenblaarbome. Dié omgewing het ons nie in die minste aan dors en dood laat dink nie." (p. 36)

Schoeman vertel onder meer van die laaste olifant wat hy in die Outjo-distrik geskiet het; van die gemsbok - die "aristokraat van die woestynde"; van die springbokke se gewoontes, waarvan hy veral in die Etoshapan baie te wete gekom het; van die seekoeie van die Okavango- en Kunenerivier; en van die renosters van die Kaokoveld.

Die laaste olifant wat hy geskiet het, was die vyfde wat hy as wildbewaarder in Suidwes op las van die hoofkantoor in Windhoek moes gaan skiet. Die bul wat geskiet moes word, was in 'n trop van vyf (daar was drie koeie en 'n kalf by hom) en het vir Schoeman en die drie boere wat hom moes help, die eerste dag al uitoorlê - hulle kon hom net nie opspoor nie. Dat Schoeman op 'n ánder manier na hom gekyk het as net nóg 'n olifant wat van kant gemaak moes word, blyk uit die volgende gedeelte: "Ná al die jare dink ek nog steeds dat hy geweet het hy moet doodgeskiet word ... en toe besluit het om 'n groot dag daarvan te maak. Miskien het hy êrens in sy ou groot hart geweet dat ek hom nie graag wou skiet nie ... of dalk het hy geweet dat sy eindstryd net tussen hom en 'n wildbewaarder sou wees ... Of dalk wou hy voor sy dood, deur my, aan die mensdom vra: 'Wat wil julle liever in

Afrika sien: 'n windpomp ... of 'n olifantbul ... ?" (p. 5) Dieselfde olifant het die skrywer byna sy dood gekos (p. 11).

Die skrywer deel baie van sy kennis van die olifant se gewoontes met die leser, soos die feit dat 'n olifantkoei se spore meer ovaalvormig is as dié van 'n bul (p. 6); 'n koei se mis en urine naby mekaar lê (p. 8), en dat sy baie "waaksamer en fyner van gehoor (is) as 'n bul" (p. 6); die verteringsgeluide van 'n olifant se maag vir die jagter as leidraad kan dien van waar hy hom bevind (p. 8); en dat die olifant oor die vermoë beskik om sy verteringsgeluide "af te skakel" wanneer hy gevaar vermoed (p. 10).

Ook oor die gemsbok - "die aristokraat van die woestynde" - gee hy interessante inligting, onder meer oor hul paringsgewoontes (p. 39); hul kamoeffling (p. 41); hul massa en mate (pp. 43 — 45); die gevaar van 'n gekweste gemsbok vir mens en dier (pp. 41 — 43); die feit dat hulle alleenlopers is en nie graag met ander diere meng nie (p. 41); dat elke trop normaalweg sy eie weigebied het, maar dat die suipplekke "neutrale gebied" is (p. 40); en dat hulle "gorras" grawe vir water (p. 35).

Springbokke het hy veral in die Etoshapan en die westelike dele van die Kaokoveld aangetref, waar hy interessante waarnemings gedoen het, soos dat springbokke die baastelers van die wilde boksoorte is (p. 51), maar dat hulle terselfdertyd teen 'n geweldige tempo uitgedun word - jakkalse en tierwolwe vang minstens 40% van die lammers onder drie maande oud (p. 53); en dat die Suidwesboere 'n onderskeid maak tussen twee soorte springbokke: die langnek en kortnek - eersgenoemde kom veral in die Etosha en omliggende gebiede voor, en laasgenoemde in die westelike dele van die Kaokoveld (p. 55).

Ook wat die seekoei en die renoster betref, blyk die skrywer se kennis duidelik, byvoorbeeld uit sy beskrywing van die seekoei se kalfgewoontes, die gedrag van seekoeibulle wanneer hulle op mekaar se terrein oortree (p. 73), die gedrag van 'n verstote seekoeibul (p. 77), die verskille tussen die spitsbek- en platbekrenosters (pp. 82 — 83), die renosters se paringsgewoontes (p. 92), hul eetgewoontes (p. 91), en so meer. Wat dié twee diersoorte betref, gee Schoeman interessante beskrywings van die speenproses by die renoster (p. 93) en ook van die manier waarop onderskeidelik 'n seekoeikalfie (p. 72) en 'n renosterkalfie (p. 88)

aan sy/haar ma drink.

Lucas Malan som die inhoud van die werk só op: "Die boek bied verrykende en leersame leerstof vir almal wat ontvanklik is vir vertellings oor die natuur se rykdom, maar veral vir 'die mense van vandag en môre' aan wie P.J. Schoeman hierdie kosbare herinneringe nalaat."⁸⁵

2.39 Merwe Scholtz

Grimas (Kaapstad: Tafelberg, 1976)

In dié bundel is een Namibies-Afrikaanse gedig opgeneem, getiteld "Namib". In dié gedig word dié wêreld geteken as 'n wêreld van opgeefsels; 'n wêreld van kokerbome, boesmankers en narras; 'n wêreld waar die "wind van water en land saamspan"; 'n wêreld waar bok en leeu "gedweë snuf / saam aan die reën"; en 'n wêreld waar "die kleiner goggas suip / aan dou op blad van wonderlik / Welwitschia." (p. 61)

2.40 Chris Barnard

Taraboemdery (Kaapstad: Tafelberg, 1977)

Dié drama speel op die denkbeeldige "godverlate" dorpie Kamagas êrens in die suide van die land af, waar ene Buks 'n "garage-eienaar-cum-petroljoggie-cum-winkeleienaar" en sy vrou Francien "cum-winkelassistente" is.⁸⁶ Op 'n dag doen 'n vreemdeling, Koot Venter, op pad Keetmanshoop toe die dorpie aan om petrol in te gooi. Op Buks se aandrang, besluit Koot om daar te oornag. (Hoewel hy aanvanklik onwillig was, het die aanskoue van Francien hom gou van plan laat verander.) Wat daarna gebeur, word só deur Ronél van der Merwe saamgevat: "Die aksie in die stuk bestaan grotendeels uit 'n gesing en dans, anderman se drank steel, met anderman se vrou lol, anderman in die pakkamer opsluit en dan 'n gepraat en gedrink ... en uiteindelik 'n skietery." Sy bestempel dié werk as "'n drama van

eensaamheid en isolasie in 'n woestynlandskap van menslike verhoudinge, waar net af en toe 'n reisiger verbykom; 'n beeld van die gewelddadige afmetings wat die pogings om kontak te maak, en die verbreekte kommunikasie te herstel, aanneem."⁸⁷

Kamagas word geteken as "een van daardie Godverlate klein dorpie wat mense net per ongeluk besoek: òf jy het verdwaal, òf jy verkoop iets."⁸⁸ Die "aanwysings" voor in die drama gee vir die leser 'n realistiese beeld van dié gehuggie: " ... 'n gedeelte van die fasade van 'n plattelandse kontantwinkel. ... die woorde KONTANT WINKEL in verweerde letters (daarop) gevef. Op die stoepdak 'n staanbord wat JOKO TEA adverteer. Op die stoep 'n brandstofkonka en 'n paar sak mieliegruis of lêmeel. Voor die winkel 'n enkele brandstofpomp - die oumodiese handpomptipe met die twee glasniere. Regs 'n pakkamer met 'n venster aan die voorkant en 'n deur in die linkermuur. Die pakkamer, soos die winkel, was eenkeer, lank gelede, wit gekalk. Die pakkamer en die winkel word verbind deur 'n sink-afdak. Op die dak lê twee of drie afgeleefde vragmotorbuitebande. Onder die afdak is 'n paar voerbale, buitebande, 'n enjinblok, 'n konka of twee, kartondose, 'n stukkende rusbank en 'n werkbank met 'n klemskroef. Teen die pakkamer se muur en aan die dakbalke hang streepsakke, wildshorings, gereedskap, 'n stuk tuinslang, tuie en salotte. Links, tussen die winkelstoep en die brandstofpomp, is die kajuitgedeelte van 'n afgeleefde vragmotor sigbaar."⁸⁹ Na dié gehuggie word soos volg verwys: "Jirre, maar dis 'n plek!"; "Lyk my 'n gat plek." (p. 1); "Noem jy dit 'n dorp?" (p. 5); "Hier sit jy in dié gat plek." (p. 7); "Is 'n in-gat plek." (p. 10); "Snaakse plek hierdie. Mens is heeltyd bang almal hou gelyk op praat."; en " ... ek pes hierdie plek ... ." (p. 41) Die dorpie is dan ook op elke moontlike manier van die buitewêreld afgesny - niemand besit 'n motor nie en selfs die telefoon is buite werking (p. 23).

Die koms van die vreemdeling Koot "lei ... tot 'n krisis in die inwoners se lewens - 'n krisis wat al lank aan die sweer is."⁹⁰ Abraham de Vries som die invloed van die vreemdeling se koms op die inwoners van die dorpie soos volg op: " ... by almal (word) die eentonigheid 'n rukkie opgejaag ... ." ⁹¹

Dat Fransien, Buks se vrou, wil weggom van haar lewe op Kamagas, blyk uit die volgende gedeeltes: "Jy hoef nie heeldag in 'n stink winkeltjie te staan nie. Jy hoef nie elke aand

Buks Pieterse se maag vol te kry nie." (p. 7); "Ek sit hier sewe dae van die week, twee-en-vyftig weke van die jaar. Tien jaar al. My tien beste jare. Een keer 'n dag kom hier iemand verby. Partykeer een keer 'n week. En die meeste van die tyd is dit mans en die meeste van die tyd is hulle verveeld. Ek ken al elke storie in die boek." (p. 31); "Ek pes hom. Ek pes hom en ek pes hierdie plek en ek pes - ek pes alles hier! As ek nóg tien jaar hier moet bly, gaan ek dood, ek sweer." (p. 41); "Elke môre staan ek op en dan dink ek: miskien gebeur daar vandag iets ... ." (p. 45); "Jy sien ten minste mense! Jy verkoop nie elke dag van jou lewe vuurhoutjies en paraffien en seep aan dieselfde spul gesigte nie!"

(p. 46) Koot som Francien se lewe en ook haar verhouding met haar man soos volg op: "Jy's al amper dertig en jy was nog nêrens. En snags, as jy nie kan slaap nie en jy lê en wonder hoe lyk die wêreld, dan saag hy balke, much better. Hy't nie 'n clue wat in jou kop aangaan nie. En jy probeer dink wat jy kan doen om dit te verander en daar's niks wat jy kan doen nie. Jy maak planne en jy dink en jy lê wakker en bokkerol gebeur. Net mooi bokkerol. Al wat gebeur, is die tyd gaan verby, right? En jy weet net een ding en dit is: dit sal nie vir altyd so aanhou nie. Iets sal gebeur. Jy weet iets sal gebeur. Jy weet net nie wat nie. En dit hou jou aan die gang." (p. 17) Wanneer Koot haar ontmoet, sê hy: "Dis nou van dié ou wêreld. Waar jy hom die minste verwag, daar blom hy!" (p. 4) Onder die vreemdeling "se smeulende toenaderings begin die vaal, onderdrukte vroumens te blom ... en dan is die stryd tussen Buks en die dreigende nuweling in volle swang."⁹²

Buks word geteken as iemand wat maar net die hele dag in motorenjins peuter: "Mens sou sweer ek wou die ding opvreet. Ek is 'n mechanic. Ek stel belang in lorries." (p. 8); "Herre, kyk net hoe lyk hierdie coildraad. Jy moet dat ek die ou dier 'n slag vir jou service." (p. 2); "Hierdie earth. Hy hang net aan genade." (p. 3)

Die ander twee karakters, Breggie, die plaaslike oujongnoui met "die honger lyf" wat "te diep in die bottel kyk", en Ewert, die "bokdokter ... wat so bietjie saf in die kop is"⁹³ en "beter met sy hoenders kommunikeer as met sy suster", "is eintlik daar om komiese verligting te bied van die spanninge wat ontstaan" tussen die ander drie karakters.⁹⁴

Volgens André P. Brink kan die Afrikaanse "mens van vandag" in die karakters van die stuk gesien word - "met sy werklikhede en sy droom; met sy eensaamheid; met sy onthutsende

afgesonderheid."⁹⁵ Die Namibiese agtergrond sowel as die bewoners van dié afgesonderde dorpie dien dus as beligtingsmiddele van 'n universele probleem.

2.41 Kobie Krüger

Buro van Babel (Kaapstad: Tafelberg, 1977)

Die hoofkarakter in hierdie outobiografiese vertelling gee op humoristiese wyse 'n relaas van haar ervarings tydens haar dienstydsperk van drie jaar (1969 - 1971) by die Inboorlingtaalburo in Windhoek, waar dit háár taak was om 'n ortografie vir die Namataal op te stel, sodat skoolboeke ook in dié taal geskryf kon word. Haar "ellende" begin op die heel eerste werksdag toe sy - wat geen woord Nama geken het nie - ontdek dat Nama een van die moeilikste tale ter wêreld is, 150 voornaamwoorde besit en dat sy net vir 'n proeftydperk van drie maande aangestel is. Wat daarna volg, word op kostelike wyse vertel.

In dié verhaal, wat onder meer in Windhoek en in afgeleë dele, soos Fransfontein, Okombahe (in die Kaokoveld), Welwitschia, Gibeon, Berseba en Hoaxanas afspeel, word die land voorgestel as 'n klipperige, bosagtige wêreld (p. 34); 'n warm wêreld⁹⁶ met moerasagtige riviere; 'n barre, woestynagtige wêreld (p. 40); 'n aaklige wêreld; 'n land van uiterstes (p. 64); 'n wêreld met droë rivierlope (p. 43), sandduine (p. 48) en berge (p. 56); 'n verlate (p. 59), stil wêreld ("Dis so stil dat jy die stilte kan hoor."); 'n ongerepte, dankbare wêreld (p. 65); en 'n mooi wêreld ('n "paradys") (pp. 54, 65 en 69): "Dis 'n pragtige wêreld. Die duine, wat seker tot byna 20 meter hoog is, lê almal in dieselfde rigting en tussen elke ry duine lê 'n strook goudgeel grasvlakte waar regte Pierneef-kameeldorings groei." (p. 69)

Fransfontein (p. 34), Welwitschia (p. 50), Windhoek (pp. 54 — 55), Kalkrand (p. 56), Hardap (p. 58), Gibeon (p. 60), Berseba (pp. 65 — 66) en die Kaokoveld (p. 40) word onder meer beskryf.

Enkele voorbeelde van die skryfster se ontberings in dié harde, ongerepte land, is die volgende:- Tydens haar omswerwinge in die land, waartydens opnames van die Namataal

onder moedertaalsprekers gemaak is, lyk haar "slaapplek" by twee sendingstasies só: "Dis 'n klein, donker kamertjie, geen ligte of kerse nie, en daar is twee bedjies. ... ek (kyk) na die twee bedjies en die gebarste vloer en ek sien in my gedagtes allerhande vreeslike kieme wat deur pasiënte daar agtergelaat is wat nou waterbek vir my sit en wag om in te stap. ... Gevolglik kan ek myself om die dood nie beweeg om daardie kamertjie binne te stap nie en ek gooi toe maar my slaapsak net buite die deur op die effens harde kweek ... ." (pp. 35 — 36); "Die vertrek is pikdonker, maar gelukkig het ek vanaand onthou om my flitslig saam te bring. ... Ek skakel my flitslig aan en ondersoek die spookagtige kasarm van 'n vertrek. 'n Swaar reuk van bordkryt hang in die lug. ... Die ... vertrek is vol skoolbanke en seker spinnekoppe en skerpioene ook. Ek oorweeg dit om weer buite te slaap, maar voel skielik oortuig daarvan dat daar wel leeus en ander roofdiere in hierdie wêreld is." (p. 44) Benewens bogenoemde ongerief, ervaar die skryfster en haar kollegas ook strawwe "kompetisie" tydens die opnames, in die vorm van bokke wat hulself "hoorbaar" wil maak: "Goed. Stilte. Gereed. Gowaseb sê die eerste woord op die lys en informant nommer een maak sy mond oop en 'Bêêêê!' sê 'n bok en loer vir ons oor die rand van die sloot. En hier kom die res van die trop aan, uitgelate omdat hulle ons uiteindelik opgespoor het. 'Bêêê Bêêê Bêêê!' ... 'Nou raak ek régtig haastig om iets gedoen te kry,' sê mnr. Zimmermann en ek besluit om liever niks te sê van die bok wat agter hom op die wal staan en oor sy skouer loer nie. Miskien sal die bok hom gedra en stilbly. Ek hou duim vas en maak my oë toe. Gowaseb lees die volgende woord op die lys. Maar soos die duiwel dit wou hê, is die volgende woord op die lys 'bê'. Dis die Namawoord vir 'weggaan'. En toe die bok die bekende woord hoor, voel hy hom natuurlik verplig om ook sy deel by te dra en hy sê 'Bêê' so half vertroulik in mnr. Zimmermann se oor." (pp. 38 - 39) Asof hulle nie genoeg teëspoed het nie, breek hul motor ook nog, en toe die skryfster op 'n plat klip wil gaan sit en wag terwyl die motor herstel word, blyk dit 'n "vuurwarm oond" te wees: "Ek sien darem 'n groot plat klip waarop ek solank kan sit, en ewe niksvermoedend plak ek my op die vuurwarm gebakte klip neer, maar vlieg onmiddellik weer op. Ek het 'n denim-romp aangehad, dus is my sitvlak gelukkig die ergste gespaar. Dis die agterkant van my bobene wat amper gaar verbrand het." (p. 50)

Die Inboorlingtaalburo se personeel bestaan uit vier blankes, wat elk vir 'n swart taal verantwoordelik is en elk 'n swart taalhulp of twee het. Die blankes is die hoof, mnr.

Zimmermann, 'n gemoedelike Duitser met rooi hare en 'n rooi snor, wat sy vak ken, hard werk en dieselfde van sy kollegas verwag (p. 20); Philip Volschenck, 'n belese man met "'n heerlike sin vir humor" en 'n goeie taalaanleg (p. 20); Hein Kloppers wat só beskryf word: "Hein Kloppers is 'n groot, fors man met 'n baie sagmoedige en innemende geaardheid. En hy is 'n wáre heer! Sy naam staan heel bo-aan my lys van Bedagsame Persoonlikhede (met die klem op bedagsaamheid sonder kleurdiskriminasie.)" (p. 20); en syself.

Oor die swart taalhulpe sê sy: "Hierdie taalhulpe is onder die room van die Suidwes-inboorlingbevolking, almal fyn beskaafde en geleerde mense. Hulle was elkeen vroeër 'n onderwyser of skoolhoof wat deur die Taalburo uitgesoek is vir sy pos. Vanselfsprekend is elkeen trots op sy werk. Hulle is immers van die enigste inboorlinge in Afrika wat persoonlik 'n aandeel gehad het in die ontwerp van wetenskaplik gefundeerde skryfwyses vir hul tale, en behulpzaam was met die skrywe van eerste leesboekies in hul nuwe ortografieë ... . Hulle is dus baanbrekers in eie reg." (p. 24) Daar is mnr. Gowaseb, die skryfster se Nama-taalhulp - " ... 'n middeljarige man (half Nama, half Damara), taamlik groot gebou en ietwat geset, netjies in 'n donker pak en met 'n goedige, wyse gesig." (p. 3); mnr. Kahuure, die taalhulp vir Herero, van wie sy die volgende sê: "So het ek geleer dat Kahuure 'n baie warm persoonlikheid en 'n vriendelike geaardheid het. As sy meerderwaardige, trotse houding sy geaardheid weerspreek, is dit maar net omdat hy 'n Herero is."; Petrus Amakali, die taalhulp vir Ndonga — iemand met 'n besondere voorliefde vir stories (p. 23); mnr. Nakáre, die Kavango-taalhulp, 'n man met 'n subtiële, droë sin vir humor; en mnr. Gabriël Taapopi, die taalhulp vir Kwanyama - 'n waardige ou man (p. 21), wat as "meester Taapopi" aangespreek word. Laasgenoemde word geteken as 'n bekwame mens, wat in sy jeug by 'n Joodse rabbi Hebreus geleer het, die Bybel in sy eie taal direk uit die Hebreuse Bybel vertaal het, en Kwanyama, Ndonga, Herero, Afrikaans en Duits vlot kan praat. Volgens die skryfster is sy enigste probleem die l- en r-klank in Afrikaans. Sy vertel van die episode toe iemand gekoöpteer moes word om 'n taalkongres by te woon, en 'n sekere Duitse sendeling weggewys is omdat hy, volgens mnr. Taapopi, die Kwanyama-taal "vrot" praat. Mnr. Taapopi was baie verontwaardig dat die man nie gekies is om die kongres by te woon nie: "Die dag voor die kongres kom verneem meester Taapopi by mnr. Zimmermann of eerwaarde Kühne vir die kongres gaan kom. 'Nee', sê mnr. Zimmermann. 'Jy het mos gesê hy praat Kwanyama vrot.' 'Nee!' roep meester Taapopi ontsteld uit. 'Nie

vrot nie: *Vrot! Vroeiend! Uitstekend!* 'Het jy bedoel *vlot?*' skree mnr. Zimmermann ontsteld. 'Ja, *vrot!* Hy praat dit die vrotste van al die senderinge!'" (p. 22)

Die skryfster verskaf interessante inligting oor sommige van die swart groepe wat betref hul voorkoms, taal, gewoontes en gebruike. Sy beskryf die Namas as 'n "gemoedelike, vriendelike ou nasie" met lagplooitjies om hul skrefie-oë, hoë wangbene en geel velkleur. Die Nama-vroue dra lang sisrokke (Victoriaanse styl) "en ... het nie nodig om hul rokke op te stop sodat hulle mooi na agter moet uitstaan nie; die natuur doen dit mildelik vir hulle." (pp. 61 — 62) Sy deel ook interessante feite in verband met die Namataal, die laaste oorblywende Hottentottaal, met die leser, soos dat Nama ongeveer 20 klapklanke het (p. 7), verskillende toonhoogtes het waarop verskillende klanke uitgespreek word, en dat die Namataal in werklikheid die maklikste van alle swart tale is, aangesien die hele grammatika om die voornaamwoorde sentreer (p. 17). Sy noem ook die feit dat die Namas en Damaras feitlik geen volksliedere het nie en dat die Damaras meer "sangtalent" het as die Namas (p. 61). Die Herero's word bestempel as 'n trotse nasie (p. 63). Agtergrond met betrekking tot die verskuiwing van die Herero's na die woongebied Katutura in Windhoek word ook gegee (p. 64).

Wat die swartmense in die algemeen betref, word gesê hulle "dink dis nie goeie maniere om nie met 'n vreemdeling of enigiemand van belang saam te stem nie" (p. 14), en ook dat hulle hul nie veel steur aan die begrip "tyd" nie. Laasgenoemde word geïllustreer aan die hand van 'n beskrywing van die proses waardeur Hein Kloppers, een van die skryfster se kollegas, moes gaan om 'n Mbukushu-taalhulp in die hande te kry.

Algemene kenmerke van die Namibiërs wat beklemtoon word, is dat almal altyd oor aalwyne gesels (p. 18), besonder gasvry is (p. 50), en dat hulle water as 'n wonderwerk beskou (p. 59).

'n Resensent som dié boek só op: "Buro van Babel is die sprankelendste informatiewe boek wat 'n mens jou kan voorstel."⁹⁷

2.42 Lina Potgieter (pseudoniem: Lien Rademeyer)

Die stryd om Arendsnes (Kaapstad: Human & Rousseau, 1977)

Dit is die verhaal van Lynne van Jaarsveld, wat die plaas Arendsnes in die Otjiwarongodistrik koop met die doel om dit te ontwikkel as 'n gasteplaas, waar rykes kan kom jag vir trofeeë, en moeë stadsbewoners in die pragtige natuurskoon kan kom ontspan. Sy het egter nie rekening gehou met haar sluwe buurman Jack Benadé nie, wat die plaas om heeltemal ánder redes in die hande wil kry ...

'n Verafgeleë land (*p. 19 en p. 126*) van uiterstes (*p. 5*), met slegte paaie (*pp. 14 — 15*); 'n warm (*pp. 35, 74 en 107*), droë, harde land (*p. 40*); en 'n interessante land (*p. 26*) met pragtige valleie en wonderlike natuurskoon (*pp. 6, 21 en 28*) — só word Namibië gesien.

Spesifieke plekke wat genoem word, is die Vingerklip van God (*p. 6*), die Ugab-rivier en -vallei (*p. 7 en p. 28*), die Witvrou van die Brandberg (*p. 27*) en die dorpie Outjo (*p. 47*).

Die hoofkarakter, Lynne van Jaarsveld, is hartstogtelik lief vir die boerdery (*p. 9*) en kan goed perdry (*p. 110*); sy kan allerhande dinge herstel — van 'n trekker tot stukkende pomptoerusting (*p. 9 en p. 11*) — en sweiswerk doen (*p. 78*); en is ook knap wat borduur- en naaldwerk betref (*p. 115*).

Kenmerke van die Namibiërs wat beklemtoon word, is hul gasvryheid (*pp. 8 — 9 en 24*), betroubaarheid en hartlikheid (*p. 25*); hul liefde vir Suidwesbier (*p. 38 en p. 82*); die feit dat hulle lang afstande maklik aflê (*pp. 86 — 87*); en dat hulle goeie vertellers is (*p. 13*). Daar is egter ook uitsonderings, soos blyk uit die beskrywing van die "boef" in die verhaal, Jack Benadé, wat geteken word as gemeen en agterbaks (*p. 18*).

2.43 Jan Spies

Pilatus tot molshoop (Johannesburg: Perskor, 1977)

Twee volksvertellings in dié bundel handel oor Suidwes - "Broers in verdrukking" en "Droomlangs stroomaf opdraand." Eersgenoemde vertel van 'n episode waartydens 'n ou oom dit betreur dat die Afrikanervolk 'n "geleentheidsvolkie" is, en die ander vertel van 'n ou oom wat wou hê dat die water op sy plaas opdraand moes loop. In dié verhale gaan dit nie soseer oor die landskap nie, maar wel oor die *mens* binne die landskap. Albei genoemde verhale speel in die Maltahöhe-omgewing af, waar die skrywer grootgeword het.

In "Broers in verdrukking" vertel die skrywer hoe hy een oggend gedurende 'n vakansie daar in sy wêreld op pad was dorp toe, en gou by 'n ou oom wat hy lank nie gesien het nie, aangery het. Dié ou oom is toe dié oggend lelik omgekrap: "Ek voel so annerster-om lat ek die woorde nie het om jou te sê hóé nie." Die rede wat hy daarvoor aangee, is dat die Afrikanervolk 'n "geleentheidsvolkie" is (p. 57): "'As jy vandag alles kon hoor wat die mense van hierie distrik en oppie dorp praat, is daar een woord wat jy meer as allie anner woorde sal hoor. En dis die woord *geleentheid*. Die een soek geleentheid dorp toe, ennie anner geleentheid vannie dorp af. ... En so foeter dit aan ... ." (p. 58)

Dan vertel die ou oom die "droewige" verhaal van hul besoek aan Windhoek. Om Windhoek toe te gaan om sy eie besigheid te gaan doen, is al vir die oom swaar genoeg (p. 59). Dié spesifieke dag moes hulle egter die hele omgewing se mense se besigheid doen en dit was tien keer erger: "'... ons pak Windhoek in verskillende koerse met darie lyste. ... so vat ek vir Windhoek aan die een kant en ek werk hom deur na die anner kant toe. En kort-kort as my arms te vol goed is, loop laai ek eers af by die hotel. Maar die vrou koop toe nie soos ek nie; sy koop soos 'n vrou. ... As sy garing soek, vergeet sy van die skoene; as sy skoene soek, vergeet sy van die wol.'" (pp. 60 — 61) Toe die skrywer wou ry nadat hy die hele verhaal aangehoor het - hy is toe op pad dorp toe - sê die oom: "'Maar nou lat jy tog hierlaans ry en weer hierlaans moet trugkom, wonner ek of jy nie vir die wis en die onwis

---

* *Aanhalings uit en verwysings na die tweede uitgawe, vierde druk (1981) van genoemde bron.*

net vir my 'n bietjie ekstra petrol kan saambring nie. Kom jy by die garage? ... kan jy nie dan sommer daar vir my 'n ekstra waaierband ook kry nie?' ... En kom ek dalk altemits by die poskantoor? ... dan kan ek tog sommer hulle pos oor die toonbank vra. En sommer Klein-Gjiel Moolman s'n ook ... . En dan kan ek sommer met die trugkom Klein-Gjiel se pos afgjee ... ." (p. 63) In "Droomlangs stroom-af opdraand" vertel die skrywer van die ou hardkoppige oom wat hy teëgekom het toe hulle met beeste uit die Kalahari na hul plaas getrek het. Dié ou oom wou opsluit hê die water op sy plaas moes opdraand loop (p. 111). Die skrywer se kommentaar hierop is die volgende: "... soos ek ouer geword het, het ek gesien dat oom Hennerik nie uitsonderlik dom was nie. Hy was net 'n gewone mens. Want van dié dag af het ek darem al baie Holpanne met opdraand-watervore gesien - mooi vore wat die mense agter hulle-se drome aan bou, maar waarin daar nie water sal loop nie. En ás hy loop, dan sal hy verkeerde kant toe loop." (p. 112)

P.D. van der Walt gee die volgende samevatting van die werk: "... die menslikheid wat uit hulle blyk, maak hulle waarlik humoristies. Met ander woorde, dié stukke is meer as snaaks - ons sien hierin die mens in sy swakheid en goedheid. En dan is die stories so sappig vertel, in 'n volkse Afrikaans wat al op sigself iets besonder is, maar hier diensbaar aan die idioom wat pas by die verhaalstof - 'n besondere soort mens en landstreek."⁹⁸

2.44 Esegiël Max Uirab

Poësie (1977)

Van bogenoemde het die gedig, "Die stem van Namibia" in die kerktydskrif **Immanuel** verskyn. In dié gedig word Namibië beskryf as 'n land waar duisende swartmense sterf; waar "swart kindertjies hulpeloos van hongerte huil"; en waar swartmense "ellende moet dra" en die witman hulle "in die duisternis lei." Die digter vra onder meer die volgende: "Sal daar ooit iemand kom, / In 'n land soos dié, / Om ons te bevry?"; "Sal daar ooit iemand kom, / Wat ons vaderland op die weg na vryheid sal lei?"; en "Sal daar ooit lig skyn, / Waar ons swartes in duisternis dwaal?"⁹⁹

2.45 Pirow Bekker

Definisies deur die bloed (Kaapstad: Tafelberg, 1978)

Hierdie digbundel bevat 14 gedigte met 'n Namibiese inslag, waarin die leser 'n baie duidelike beeld van die Namibiese landskap kry.

"Plek met 'n geskiedenis" handel oor Khorixas in die verre noordweste van Namibië, wat aanvanklik Welwitschia geheet het, "vernoem na 'n oerplant, gesplete, windgereep, / tog aardsverknoop geswore bolwerk / wanneer grasbrand en kommandowurms / hul swart linte oor dié massa bind; / 'n tweeblaar-kanniedood in die mik / versoen." Nou heet dié plekkie Khorixas - "plek waar die baie Khoribome groei." (p. 6)

Die tweede deel van die bundel, "Vir die mense van Kanete", berus op 'n Namalegende, waarvolgens die Nghobbaslang "genesende en beswerende krag sou uitgeoefen het."¹⁰⁰ In dié afdeling, wat uit 'n siklus van 13 gedigte bestaan, "het 'n mens by wyse van spreke 'die digter as storieverteller':"¹⁰¹ die mense van Kanete het nog slegs 'n oog van die nghobbaslang oor, en 'n seun word gestuur om weer 'n nghobbaslang te gaan soek wat "moet heel deur stuksgewys / opgelos te raak in mense." (p. 31) Oor die genesingskrag van die nghobbaslang sê Henning Snyman: "Die slang is simbool van 'n reddende mag ... hierdie krag is werksaam as 'n deeltjie van die slang letterlik 'ingesny' word in die liggaam van die persoon wat in nood verkeer - bloed moet vloei, en bloed moet reinig. Die slang (en die geloof rondom hom) is deel van 'n oer-aarde, so die mense wat dié ritueel bedryf."¹⁰²

Dat die insnyding van 'n deel van die nghobbaslang op 'n mens ná 'n slangbyt baie effektief is, blyk uit die volgende gedeelte: "Sy oë ... / het een keer gerol terwyl 'n kruis / gekerf word in die wond- / en 'n kriesel van die nghobbaslang se keel / laat val word en versigtig / geknee word in die donker bloed. / Kort daarna / het die kind loop speel." (pp. 33 — 34) Wanneer iemand reeds ingesny is met 'n deel van die nghobbaslang, het hy/sy 'n vernietigende effek op 'n slang: "Die bruinkapel / met sy bolyf teruggekrink vir die pik / het in die nabyheid van die ingesnydene / ... sy kop laat sak, / kompleet skaamjakkalskorhaantjie." (p. 33)

Die Namibiese landskap waardeur die seun se tog hom voer, word beskryf as 'n gestroopte landskap, "waar boom net boom is / gebrei deur die wind tot hy hard is van die hard / en gras net gras, sand sand."; 'n veld wat "brandsiek duintjies maak en hier en daar / 'n maanhaar gee waar blourugjakkalse / kerm en balbyters in sy spore tuimel" (p. 35); 'n dorsland: "O land van my / hoe is 'n dorsland dorrer!"; 'n land waar "die wind mierleeu in die sand kom speel"; 'n land met windpompe op die platteland: "Hy draai sy kop en draai, klap na die son en hardloop!" (p. 36); 'n land "waar die son / soos 'n vuurklip hom teen die aarde lenig" (p. 39); 'n land van klip, sand, strate tussen die duine, vlaktes, berge, miershope, "gorras" en kokerbome (p. 42); 'n land met "helwit" leegtes (p. 48) en brakke "wat in kuttels brokkel" (p. 46); en 'n land van stilte (p. 48). Dat dié wêreld 'n vernietigende invloed op die mens kán hê, blyk uit die volgende gedeelte:

*Alles beweeg, word beweeg in die wind:
sand waai oor hom, breek onder hom uit
en wanneer die dag hoepoe-kuif slaan
stry hy die ewige stryd teen die stof
hewiger as ooit. (p. 44)*

Tipiese plattelandse beelde kom voor, soos die volgende: "By 'n vergete pos / skrop fisante onverwags ou wit uit, / plat steekweekkolk is waar beeste / met blink oë bondel gemaak het vir die nag." (p. 39); "Voor hom teen die aand 'n opstal / van vaalgrondmure: die rondebosse, / gesellige werfdiere, stoeplêers, / en die geplunderde soetdoring ... "; "Diékant kom die windpomp uit. Windpomp! / En blykbaar ongeskonde, gereed vir wind. / ... Hy draai sy kop en draai, klap na die son / en hardloop!" (p. 36)

Die seun se omswerwinge bring hom later by 'n ou Wambo-man (Ndonga), by wie hy navraag doen waar die Nghobbaslang gevind kan word:

*Nee, hy het gehoor van hom:
dat hy die ooilam wat by die mied moet lê
weer bene gegee het om die trop te volg.
Hy kan hom die pad wys.
Maar hy sal man moet wees
want die pad is nie bang man se pad nie. (p. 42)*

Sy tog voer hom ook tot by 'n Kobra-slang, "wat besweer word deur die reinigende vuur waartoe die oog van die nghobbaslang (die goeie) hom vir oulaas in staat stel."¹⁰³

Aan die einde van die siklus word die seun se soektog deur die Namibiese landskap ook 'n lewensreis, soos blyk uit die volgende versreëls uit die voorlaaste gedig "Verbeelding": "Hy staan op / en soek die spoor, slinger, dwaal / oor die smal gespitste gang / van kos en paring en skuiling / en vashou ... " (p. 50)

2.46 Paulina Badenhorst (pseudoniem: Melanie Boshoff)

Bestryk vannag jou deurpos (Kaapstad: Human & Rousseau, 1978)

Drie persone, Elbie Louw, Coenraad Bresler en Gideon Stander, het elk iets in hul verlede wat hulle ten alle koste wil dighou. 'n Onwettige organisasie kom daarvan te hore en gebruik dié inligting om dié drie mense te dwing om aan 'n bose komplot deel te neem - hul lewens (en ook dié van hul gesinslede) verander in nagmerries wanneer hulle die prooi word van die gewetenlose kommunis, Hektor Haveman, en die Duitse spioen, mnr. Arangias ...

In dié werk, wat hoofsaaklik in Windhoek en omstreke afspeel, word Namibië voorgestel as 'n warm wêreld (p. 40 en p. 56) met skurwe kliprantjies (p. 11), steil kranse en loodregte klowe (p. 12); 'n beboste wêreld met kronkelpaaie (p. 25); 'n vredige wêreld as die aandskemer oor die platteland daal (p. 41); en 'n wêreld met diep dongas (p. 52) en koel oshonas (p. 65).

Hoewel min landskaplike beskrywings voorkom, word enkele plattelandse tonele wel geskilder, soos die volgende toneel, wat op 'n plaas naby Windhoek afspeel: "Dis vir haar louter genot om die spiere onder Douw se kakiehemp te sien span soos hy met 'n weerbarstige dier spook, of die sagte streling van sy growwe hande oor die koppe van 'n pasgebore rooikoplammetjie dop te hou. Die wankelende beentjies; die gulsige snoetjie wat pomp-pomp, onverstoord terwyl ma eers die suiplam van 'n kant af beruik. Die handigheid waarmee die melkjong die twee strale melk laat sjierts-sjierts teen die rand van die leë emmers. Dit word vir haar musiek, 'n deuntjie wat die maat in die emmer aandui: kwart,

halfvol, driekwart, totdat die inhoud wit en skuimend in bolle bo die rand van die emmer verskyn." (p. 42)

Daar is verwysings na "geïsoleerde gevalle van terrorisme" (p. 26) wat bogenoemde rustigheid versteur en die boere maan tot versigtigheid; padblokkades wat in die noorde voorkom as veiligheidsmaatreël (p. 39 en p. 53); die feit dat die boere in "veranderde tye" leef: "Wie sou 'n klompie jare gelede kon dink eendag gaan ons saans agter toegetrekte gordyne beweeg? Of te versigtig wees om na donker buite jou braaivleisvure aan te steek?" (p. 54); en dat dit in dié omstandighede gevaarlik is om in die nag te ry (p. 58).

Die klem word geplaas op die intriges rondom die komplot waarby die drie mense betrek word, en ook op terroristiese bedrywighede wat daarmee verband hou. 'n Terroriste-aanval op 'n plaas in die Windhoek-distrik word onder meer beskryf: hoe die telefoonverbinding geknip word (p. 66); hoe die terroris 'n kontrak-Ovambo gebruik om binne die veiligheidsomheining te kom (p. 72); en hoe die Ovambo, die wit boervrou en al die honde voor die vrou se seun met 'n Russiese AK 47-geweer afgemaai word (pp. 73 en 77 - 78). Die boervrou se dood word soos volg beskryf: "Die eerste koeël tref haar skuins bokant die hart, sodat die geweer in haar hande ruk, en die halfvoltooide beweging van aanlê met haar eie geweer gestuit word. Simon ledig die helfte van die inhoud van die AK 47 magasyn in haar liggaam. Toe sy val knetter die geweer met 'n dowwe rinkeling langs haar in die stof." Haar seun se reaksie op haar dood en sy afrekening met die terroris word ook geteken (p. 78).

Mnr. Arangias, die Duitse spioen wat aan die hoof van die bose komplot staan, word geteken as 'n man met "kil oë ... agter ... dik brilrame" (p. 7); 'n geslepe mens wat 'n dubbele lewe lei - dié van 'n minsame nonnesuster, Angelika ("mnr. Arangias" is in werklikheid 'n vrou), en in vermomde vorm dié van mnr. Arangias, 'n klein, hooghartige, arrogante, hartelose en genadelose man met koue oë, wat "uitlok, blootlê, vaspen en verdoem." (p. 6) Die kommunist Hektor Haveman is 'n man met koue, sluwe oë; iemand wat soos 'n kat beweeg (p. 30) en so glad is soos 'n paling (p. 104); en 'n man wat so "slim (is) soos die houtjie van die galg" en 'n kenner is van die wet (p. 32). Simon Tjobebe, die terroris wat die aanval op die plaas uitvoer, word uitgebeeld as 'n man uit die Ukuanyama-stam wat hom as sewentienjarige seun laat weglok het met die belofte van hoër onderwys - "Ontnugtering het nie lank uitgebly nie:

illusies wat verdamp soos mis voor die son." (p. 65) Ná sy deeglike opleiding - "'n Jagmes kan hy met ewe veel vernuf as 'n karabyn hanteer" (p. 64) - het hy die volgende opdrag gekry: "Maak dood! Laat sterf!" (p. 65)

Kenmerke van die Namibiërs wat beklemtoon word, is die feit dat die boervrouens dikwels goeie skuts is (p. 72 en p. 77) en dat daar normaalweg 'n goeie verhouding tussen die plaaswerkers en die boere op die platteland bestaan (p. 72).

2.47 Deol Herbert Boois

Poësie (1978)

Van bogenoemde het 'n gedig wat as vryheidsletterkunde bestempel kan word, in die kerktydskrif *Immanuel* verskyn. In "Gebed vir Namibia" word die land gesien as 'n "onstuimige see"; as 'n "swart" land waar chaos en dood heers; as 'n land wat "wag op 'n beleid met meer versagting"; en as 'n land wie se kinders vervul is met vrees. Dan vra die digter: "O Heilige God, wie sal Namibia verlos? / En wat sal so 'n goddelike daad kos?"¹⁰⁴

2.48 Johan Coetzee

Verby die wit brug (Kaapstad: Human & Rousseau, 1978)

Dié werk bevat nege kortverhale wat as "grensliteratuur" bestempel kan word. Vyf daarvan speel in die operasionele gebied af - daarin word die oorlog deur die oë van uiteenlopende karakters, soos 'n kok, transportryers, bevelvoerders, troepe en 'n Ovamboleier, beskryf. Die verhale "loop 'n natuurlike sirkel" - dit begin "met 'n gesprek met 'n soldaat op die vooraand van sy vertrek grens toe, en eindig met 'n reünie van ses manne wat daar was."¹⁰⁵

Namibië word voorgestel as 'n warm (*p. 27 en p. 66*), stil (*p. 29*), plat vlaktewêreld (*p. 28 en p. 102*), maar terselfdertyd ook 'n gevaargebied, 'n gebied van oorlog, 'n gebied van kontak tussen die terroriste en die Suid-Afrikaanse magte, soos blyk uit die volgende gedeeltes: "Hy het op sy linkersy gelê, met sy bene wyd uitmekaar. ... Daar was bloed aan sy skouer en in sy mondhoeke. ... Snaaks, het ek gedink, hy lyk nog so jonk. Hy is niks ouer as ons nie. Sy linkerarm was reguit gestrek, en die hand wyd oopgesper. Dit het gelyk of hy gestruikel en geval het. Behalwe vir die bloed." (*p. 37*); "Toe klink daar twee enkelskote op. En toe 'n gil. Een wat laag begin het, hoog wou klim en toe halfpad afgesteek is, om 'n hyg na asem te word. Toe stilte. ... 'n Mens is raak geskiet. Seker doodgeskiet? ... Hier in dié bos op hierdie vlakte links van my het iemand pas iemand anders doodgeskiet! Dis nie 'n flik nie, dis nie speel nie. Dis dood." (*p. 36*) Dit is ook 'n gebied van kontak tussen swart en swart, soos waar die terroris sy ou vader, 'n Ovambo-hoofman, doodskiet: "Ná 'n nag se worsteling met homself is hy op pad na kaptein Thys Botha om sy belofte gestand te doen en sy oudste seun, sy opvolger, se teenwoordigheid aan die soldate bekend te maak. ... Om 05h40, teen 'n opdraande langs die grootpad, van agter 'n dooie, droë kremetartstam, terwyl die trane oor sy wange loop, skiet Josef Augustus drie skote met sy outomatiese AK-47-geweer deur sy vader se benerige ou lyf." (*p. 120*)

Dat dit veral oor die effek van die oorlog op die mens handel, en aspekte van die menslike lewe wat deur die oorlogsituasie na vore gebring word, soos konflik, avontuur, wrywing, kameraadskap, vrees, konfrontasie en uitputting, blyk uit die volgende aanhalings uit koerantresensies: "In hierdie werk val die klem in hoofsaak op die implikasies van soldaatwees aan die grens: avontuur, kameraadskap, vrees, konfrontasie, wrywing, vervreemding."¹⁰⁶; " ... tussen elke verhaal deur maak die leser kennis met elke emosie, elke gewaarwording, elke vrees van die grensbewaker in boeiende verhaalvorm gevleg ... "¹⁰⁷; "... in die meeste verhale slaag die skrywer daarin om die Weermag voor te stel met 'n interessante wisselwerking van ambisie, vrees, skok en emosie."¹⁰⁸; "Konflik en botsing is die sleutelwoorde tot dié bundel. Enersyds word 'n uiterlike konfliksituasie tussen die Suid-Afrikaanse soldate en die vyand uitgebeeld. Daar is ook die konflik binne die mens self ... . Byna in elke verhaal vind 'n innerlike stryd plaas, maar dit is nie slegs tot die soldate beperk nie. Die konflik ontstaan gewoonlik uit die ervaring en verwerking van die oorlogatmosfeer."¹⁰⁹; "Die leser maak nie net kennis met die soldaat se militêre doen en

late in die oop veld nie, maar word ook bewus van dit wat binne-in sy gemoed aangaan: sy vrese en gedagtes ... ."110; "Dit gaan veral oor die stryd in die mens self in die aangesig van oorlog, lewensgevaar en ontworteling. ... In baie van die verhale word die innerlike storms net so spannend en oortuigend as die uiterlike spanning uitgebeeld. Baie van die karakters vind dat die oorlog hulle verander."111

Ter stawing van bogenoemde, kan enkele voorbeelde uit die verhale genoem word. In "Grenskok" ly die hoofkarakter Vettie (Johannes Stephanus Aucamp), die kok van die basis op Ondangua in die hartjie van Ovamboland, aan asma wat deur opgewondenheid en angssituasies vererger word. Deur 'n vreemde sameloop van omstandighede, beland hy op die grens in 'n kontaksituasie met die terroriste, waar ook hý 'n geweer moet hanteer, en hy word dáárdeur verlos van sy asma en sy vrees: "Vettie staan op. Skielik voel hy nie meer moeg nie. Hy voel uitbundig. Hy wil dans. Hy wil rondspring. ... Hy drink diep teue van die voornag se koue windjie in. Sy longe gaan oop. Sy voorkop tintel. Die bloed druis deur sy are. Die eerste keer in jare haal hy diep asem. .... 'luitenant, dis weg ... die vrees en die asma.'" (p. 24). In "Die patrollie" word die ontsetting van 'n soldaat wat die eerste keer in sy lewe iemand geskiet het, uitgebeeld: "Jan Volschenk het by hom gekniel toe ons daar aankom. 'n Swart man. ... (sy) skouers het begin ruk, maar daar het eers geen geluid by sy mond uitgekom nie. 'Ek is jammer, sersant,' het hy ... gesê. 'Dis net ... Here! Ek het nog nooit in my lewe iemand geskiet nie. Dis só onnodig. Hierdie hele godverlate oorlog is onnodig.'" In dieselfde verhaal word die hegte kameraadskap wat in 'n krisissituasie, soos die grensoorlog, tussen mense ontstaan, beskryf: "Die patrollie was verby. Ons was sewe individue toe ons begin het. Nou was ons 'n onskeibare span." (p. 38) Ook in "Die bevelvoerder" sien 'n mens 'n voorbeeld van hegte kameraadskap tussen twee manskappe: "Die twee in die voorste voertuig is 'n tweemanskap - vennote wat lank reeds gebind is deur 'n eiesoortige, gemeenskaplike sin vir humor en 'n onuitgesproke sin vir saamwerk - veral in situasies waar ander geneig is om paniekerig te raak." (p. 67) In dieselfde verhaal word die vrees van 'n bevelvoerder om tot aksie oor te gaan en die konfrontasie tussen hom en sy gevegsadjutant daaroor, beskryf: "Hy stap tot voor die bevelvoerder. ... 'Kommandant Coetzer! Jy het een kans om Vegsgroep Charlie uit hierdie gemors te kry. Net een!' ... 'Klim in jou Jeep, kommandant, en ry tot in die middel van daardie U-formasie daar buite. ... voer jou duisend man vingeralleen aan. Aanvaar jou

verantwoordelikhede. Kom oor jou vrees!" (pp. 96 — 97) Die uiteenlopende reaksies van die manskappe op die tyding van voornemende kontak met terroriste - vrees én opwinding - kom na vore in die volgende gedeelte uit "Die patrollie": "'Ons gaan terroriste skiet. ... Die enormiteit van wat hy gesê het, het stadig tot my deurgedring. Ek het na die manne gekyk. Dave Fielding, Niek die Griek en Theuns Pieterse se oë het geblink. Vir hulle was dit 'n boodskap van opwinding, amper 'n blye tyding. Koos Tande het met sy groot stewel in die los sand gestaan en skop. Hy het nie baie gelukkig gelyk nie. Jan Volschenk se gesig was 'n blasbleek masker." (p. 32) Die tyd van spanning en afwagting vóór kontak met terroriste, word só beskryf: "Ek het vinnig na Koos Tande gekyk. Sy kop was skuins om beter te kan hoor. ... 'Hulle is hier! Hier naby.' Ek het die vlakke en die klofie duim vir duim, bossie vir bossie, boom vir boom bespied. Niks. Ek het weer na Koos Tande gekyk. Hy het stadig sy duim voor sy voorkop gesit en gegrynsag. Die doodmaakteken. Die opwinding het deur my moeë liggaam gevloei soos stormwater oor 'n droogteland. ... Ja, tog! ... 'n Sarsie uit 'n masjiengeweer geen 100 meter van my af nie aan my linkerkant het my so wragtag amper van die skrik laat opspring. ... My lyf het geruk van die skrik. Dit was hier naby! ... My oë het geen breuk van 'n sekonde stilgestaan nie. Ek was soos 'n kamera wat aanhoudend foto's neem ... ." (pp. 35 — 36) Die soldate se fisieke uitputting en ontbering kom ook na vore: "Ek ... het behoorlik aangesukkel, my knieë seer van die knielery in die nag en my oë brandend in die skerp lig van 'n nuwe dag." (p. 33); "Dit het skemer begin word. My voete het loodpunte gekry, my sokkies het gebrand waar my sweet in hulle vasgeloop het, die pak op my rug kon net sowel vol groot, ronde klippe gewees het, en my R1 was 'n lang sementpaal." (p. 28); "Teen die klofie af het 'n doringtak my teen die wang gevang ... . Toe ek aan my sandsteen, ongeskeerde vel vat, was daar bloed aan my vingers. ... Die son was al weer 'n vuurwarm vuis wat jou slaansak van 'n liggaam hou op snikhete hou gepeper het." (pp. 33 — 34)

Dié werk is die eerste bundel kortverhale oor die gewapende stryd op die Namibiese grens wat in dié proefskrif geïdentifiseer word, en is daarom binne die konteks van dié studie van belang.

2.49 Otto Gonteb

Poësie (1978)

Van bogenoemde het 'n gedig in die kerktydskrif **Immanuel** verskyn. In "Die storms van onheil" word die land beskryf as 'n wêreld waar "storms van onheil woed"; waar die waarheid "verdraai" word; en waar "moeders rouklaag en huil. / Want hul seuns is in die doodskuil." Dan doen die digter 'n beroep op die kinders van Namibië om hulle na God te wend: "Staan-op, kinders van Namibia, / verhef julle stemme tot die Here, / Onse God, op wie ons hoop vir vrede!" In die laaste strofe pleit die digter by God om verlossing:

*"O Here, hoelank, hoelank nog
hierdie opdraand?
Wanneer tog daardie groene land?
Verlos tog Here, u verdrukte volk;
En verneder hulle wat hulleself verhoog."*¹¹²

2.50 Doc Immelman

Die vloek van Kupferthal (Pretoria: Makro-Boeke, 1978)

Wessel Botha, 'n lid van die Geheime Diens, gaan Windhoek toe om die verdwyning van twee van sy kollegas te ondersoek. Deur bemiddeling van 'n vriend van hom word hy deur Renate de Clerc uitgenooi om op haar plaas in die Khomas-Hochland koedoes te gaan jag. Die jagtog word egter bysaak wanneer hy agterkom dat daar geheimsinnige dinge op die plaas aan die gang is.

Namibië word voorgestel as 'n wêreld met skoon, fris winteraande (p. 24), klipperige, kronkelende plaaspaaie en droë rivierlope (p. 33); en ook as 'n mooi wêreld, soos blyk uit die volgende aanhaling: "'n Massiewe lugpiek het bo hierdie rustige toneel getoring en weerskante het die koppe van die Khommas-berge ingeryg gelê tot op die gesigseinder. Botha het sy asem onwillekeurig ingesuij vir die skoonheid van die panorama." (p. 34) Plantegroei

en diere wat genoem word, is die kameelboom (p. 27), withaakbos (p. 66), doringbos (p. 85), olienhoutboom (p. 86), koedoe (p. 21 en p. 67), jakkals (p. 80) en die bobbejaan (p. 83).

Die enigste plekke wat ter sprake kom, is Windhoek (p. 15) en die Khomas-hochland (p. 21). Die plaasopstal van Renate de Clerk op die plaas Kupferthal is 'n gebou uit die Duitse tyd en word só beskryf: "Die ou Duitse gebou het meer na 'n kasteel as 'n plaashuis gelyk. Die klipgebou was drie verdiepings hoog en daar was twee torings wat die plek werklik soos 'n kasteel langs die Ryn laat voorkom het. Om die opstal was pakhuisse, stalle, waenhuise en ander buitegeboue, almal van klip. Verder weg, teen die oorkantste berg, was veekrane, draadkampe en landerye langs die droë rivier." (p. 4)

Wessel Botha, die hoofkarakter, is 'n man wat atmosfeer goed kan aanvoel (p. 40), waardering het vir die skoonheid van die land (p. 34), en lief is daarvoor om pyp te rook (p. 24).

2.51 P.J. Philander

Konka (Johannesburg: Perskor, 1978)

In dié bundel is twee Namibies-Afrikaanse gedigte, "Namibië" en "Boesman", opgeneem. (Aangesien eersgenoemde ook in **Vuurklip** verskyn en dié bundel reeds behandel is, gaan ek nie weer daarop in nie.)

In "Boesman" word dié swerwervolkie se alledaagse lewe uitgebeeld: die Boesmanman wat "volopte" vir sy meide seek; die fees wat gevier word nadat 'n bok geslag is; die Boesmans wat tot laatnag aan die murgbene "suiwe" en daarna onder die sand langs die vuur inkruip vir hul nagrus; en die feit dat hulle altyd aan die swerf sal bly: "tot grysheid verdoem op safari." (p. 30)

2.52 Everwyn Wessels

Asiel (Kaapstad: Tafelberg, 1978)

Hierdie digbundel bevat vier gedigte met 'n Namibiese inslag.

In "Verbrande Berg" beeld die digter die kleurespel op dié berg in die noorde van die land uit, wat as die Brandberg bekend staan: "Verbrande berg / waar die rots se ongebluste brand / die brand van lig en weerlig terg, / klap vir kleurklap terugklap / kleur vir kleurvlak smyt, / teen die straalsteek plas, / blinker as die reënboog, die pou / of die blomborduursel in die gras, / hard, botblink, lewe-dood / soos vlamverbrande glas." (p. 45)

Namib I en Namib II handel oor die Namibwoestyn, en beeld dié wêreld uit as "'n dooie see"; 'n wêreld waar die "Afskuwelike Sandman" ('n soort slang) sy "kringspore laat"; 'n wêreld waar "swye die taal (is) wat praat"; 'n wêreld waar lewe en dood naas mekaar bestaan; en 'n wêreld met 'n ongekende stilte (p. 48).

Heiseb, die opperwese van onder meer die Boesmans, is die tema van "Heiseb", waarin dié opperwese geteken word as iemand wat in baie gedaantes verskyn: Hy lyk soos 'n boom; hy het die vorm "van mens en warrelwind"; hy "dwaal oor die vlakte / in baie lywe"; en hy speel, / die soekspeel van die kind." (p. 54)

2.53 Johann Bekker

Die rooi wal (Johannesburg: Perskor, 1979)

Dit is die verhaal van die stranding van die kusvaarder "Voorbok" suid van Walvisbaai, en die avonture van drie kinders, Frans Bezuidenhout en Antoon en Hettie Vorster, wat saam met die twee Vorster-kindere se pa, die skatryk sakeman Daan Vorster, per vliegtuig na die toneel vertrek, nadat Daan Vorster die skeepswrak gekoop het. Ongelukkig is hulle nie die enigste mense op die toneel nie, en wanneer blyk dat daar diamante op die skeepswrak is,

gebeur interessante dinge ...

Die weskus van Namibië in die omgewing van Walvisbaai word voorgestel as 'n wêreld met 'n verraderlike strand (*p. 61*) en volop diamante (*p. 23*); 'n barre, onherbergsame (*p. 24*), plat, kaal wêreld (*p. 40*); 'n ongerepte (*p. 50 en p. 52*), stil (*p. 52*), verlate wêreld (*pp. 107 - 108*) van groot eensaamheid; 'n wêreld met min plantegroei (*pp. 52 — 53*) en hoë duine; 'n "wildernis" (*p. 53*); 'n warm wêreld (*p. 106*), wat soms "ongenadig koud" kan word; 'n wêreld wat soms "oosweer" beleef (*p. 59*); en 'n wêreld met pragtige sonsondergange (*p. 83*), mooi nagte (*p. 51*) en "onvergelyklik helder" sterre (*p. 38*).

Die hoofkarakter is Frans Bezuidenhout, die matriekseun van 'n "seeman". Frans is 'n groot, sterk (*p. 10*), dapper en onverskrokke (*pp. 77 - 78*) seun; 'n kranige rugbyspeler en veldatleet (*p. 10 en p. 15*); iemand wat "hard en gesond lewe" en besonder toegewyd is - "... (hy) oefen toegewyd, en studeer ... ook toegewyd."; (*p. 11*) 'n mens van integriteit¹¹³ met baie inisiatief (*p. 82*); 'n "vegter" (*p. 123*) en mán in sy "manier van 'n ding doen ... ." (*p. 111*); "'n seun om op trots te wees!" (*p. 129*); en 'n ware natuurkind wat die veld ken (*p. 15 en p. 59*) en lief is vir die buitelewe, soos blyk uit die volgende gedeeltes: "Die veld is sy oefen- en leerskool, en die bos en die kampvuur sy paradys." (*p. 11*); "Frans is lief vir die grond. Hy kom dikwels op plase en sy grootste begeerte is om 'n landbougraad te probeer kry." (*p. 32*); "Dis heerlik, hierdie verkenning so in die ongerepte natuur ... ." (*p. 52*); "In die veld slaap ek nooit in 'n tent nie, behalwe as dit reën of die wind te kwaai waai. Wat sien mens van die veelgeroemde sterreprag as jy binne 'n tent wegkruip?" (*p. 59*) Frans het 'n ogie op Hettie Vorster, die standerd nege-dogter van Daan Vorster. Hoewel Hettie nie gewoon is aan die buitelewe nie, geniet sy die avontuur - "Ek hou van so 'n primitiewe woestynverblyf ... ." (*p. 38*) - en wil graag meer van die veld te wete kom (*p. 55*).

2.54 Doc Immelman

Die jagstewels e.a. verhale (Pretoria: HAUM, 1979)

Die titelverhaal in dié kortverhaalbundel speel êrens op die platteland af en handel oor 'n

boervrou wat in haar jeug tussen twee mans moet kies, haar keuse uitoefen en in haar middeljare, ná die afsterwe van haar man, met die ander lid van die "tweemanskap" trou; in "Die meisie op die bus" word vertel van die man wat 'n vriendin van vroeër met wie hy graag sou wou trou, op die bus vanaf die noorde na Windhoek raakloop, en hoe hul paaie weer eens deur omstandighede buite hul beheer uit mekaar loop; "Die liefde vergeef alles" handel oor die onenigheid tussen 'n boer en sy vrou en hoe die liefde alles vergeef; "Die somer by Heinrichsbaai" vertel van die verhouding tussen 'n pa en seun wat saam aan die weskus vakansie hou, en hoe dit gekompliseer word deur die feit dat die man se gewese vrou en ma van die seun haar verskyning op dié stranddorpie maak; in "Die ou man en die seun" word die verskil tussen die wêreld van 'n ou swartman in die noorde van die land, wat nog vashou aan die tradisies van sy stam, en dié van die witman, uitgebeeld; "Die maalstroom" handel oor 'n visserman wat tydens 'n seestorm in die ruwe Atlantiese Oseaan beland; "Die man by Waaibosch" beskryf die bonatuurlike - 'n man wat twintig jaar vantevore selfmoord gepleeg het, maak sy verskyning naby Mariental; en die laaste verhaal is 'n "toekomsverhaal", waarin twee Suidwes-bobbejane die ruimte ingestuur word.

Die land word gesien as 'n wêreld met helder sterre (*p. 16*), waar dit soms aanhoudend en hard reën (*p. 20*); 'n afgeleë (*p. 31*) wêreld met wild en ongediertes (*p. 30*); 'n wêreld van geel maanhare (*pp. 34 — 36*), slangbyt en skerpioensteke (*p. 31*); 'n wêreld met bosbegroeide vlaktes, sand en dorings (*p. 32*); 'n wêreld van maroelas, makalani's, tamboties, hardekool (*p. 29 en p. 34*) en kameelbome (*p. 9*); 'n stil en vreedsame wêreld (*p. 39*); 'n ongerepte en dun bevolkte wêreld (*p. 58*); 'n droë (*p. 54*), onherbergsame wêreld (*p. 61*) met slegte paaie (*p. 71*); 'n wêreld met songeskroeide grasveld en lappe dorings en doringbos (*p. 65*); 'n wêreld met omurambas (*p. 63*) en oshonas (*p. 54*); 'n wêreld met mooi sonsondergange (*p. 10*); en 'n wêreld met baie vis (*p. 39*) en 'n ruwe see (*p. 74*).

Tipiese plattelandse beelde word geteken, soos die volgende: "Sy drink 'n bietjie koffie en kyk deur die kombuisvenster na Otjiwa se werf. Onder uit die laagte kom ou Andries met die trop karakoel-ooie tussen die kameelbome deur en langs die waenhuis loop twee van Toivo se kleingoed verby; een met die beeskop, die ander met die kaalgesnyde ribbes. Die speke van die windpomp draai lui in die aandwindjie en die laaste son van die dag glim goud in die water wat die pomp egalig in die klipdam stoot. Ver in die weste staan Oshombondi

se berg al donker teen die asuur aandhemel." (p. 9)

Diere wat vermeld word, is onder meer leeus: "Meteens verskyn die geel maanhaar tussen die hardekoolbome. Hy beweeg stadig, wieg sy groot kop heen en weer en maak sy lelike bek oop. En dan kom die wyfie langs hom te voorskyn - slank en geel en dodelik. ... Die leeuwyfie gee twee tree vorentoe en haar groen katoë is warm en blink en met haat gevul. As sy nou storm, is ek 'n kind des doods, dink Pieter. Die maanhaar grom diep in sy bors en die spiere span oor die wyfie se voorlyf. ... dan sak die wyfieleeu se agterlyf. Vinnig blaas Pieter sy asem uit en wanneer die korrel op haar bors rus, trek hy die skoot af."

(pp. 34 - 35)

Die meeste van die karakters pas by dié ruwe, ongetemde milieu, soos gesien kan word in die volgende voorbeelde: Fienie Breytenbach in die titelverhaal is 'n boervrou wie se hande vir niks verkeerd staan nie, allermens vir beesslag: " ... so 'n beesslagtery darem ... . Heeldag gister en vandag het Fienie in die buitekombuis gespook en nou is die groot emaljeskottels vol wors, die biltong opgehang en die soutvleis in die pekel, die karmenaadjies gesny, die sult en maaltvleis in die vrieskas gebêre." (p. 9); Jim de Kock in dieselfde verhaal word geteken as "lank en groot en welgemoed" (p. 15), "so sterk soos 'n bul, sonder 'n bang haar op sy kop" (p. 12), 'n man met 'n sterk, oop gesig, 'n grootwildjagter van leeus en buffels en olifante (p. 11), en terselfdertyd 'n saggeaarde, eerlike en betroubare mens (p. 12); Heinrich Rudman, die hoofkarakter in "Die meisie op die bus", is 'n buitelugmens wat lief is vir jag (p. 22), en 'n boer wat sy plaas in die noorde van die land opgebou het tot 'n spogplaas (pp. 21 — 22); Pieter du Toit, die boer en hoofkarakter in "Die liefde vergeef alles", is 'n "lang, lenige kêrel met ... sterk, bruingebrande bene en arms" (p. 25), wat pyp rook en *Kleine-Kleines* drink (p. 27) en 'n leeu met 'n geweer sonder die regte patrone by hom, aandurf (p. 34); in "Die somer by Heinrichsbaai" is Haarhoff, 'n Windhoekse koerantredakteur, wat versot is op visvang en van bier en tabak leef (p. 38 en p. 40), die hoofkarakter; Bul Botha en Hennie Pretorius in "Die ou man en die seun" word onderskeidelik beskryf as 'n jong avontuurlustige polisieman wie se spiere "hard en taai" geword het, en 'n onverskrokke polisieersant "sonder 'n bang haar op sy kop", wat "koelbloedig" optree in lewensgevaar (p. 58); en Jim Robberts in "Die maalstroom" word beskryf as 'n taai visserman wat nie vir gevaar terugdeins nie (p. 74).

Die verskil tussen die witman en die swartman kom na vore in "Die ou man en die seun": "Die witmense het ... uit die suide gekom en by Ondangwa en Oshikango geboue gemaak van metaal en gebakte klei. Die witmense was goed en skadeloos. Hulle het kos uitgedeel van die epungu en die sendelinge het medisyne en dokters gehad wat sterker was as die ou ongangas van die Owambo-nasie. Maar die witmense het nie die sedes en gewoontes van die land en die Ambo-volk geken nie. Die groot omuhona van die witmense op Ondangwa in die gebied van die Ndongas het beveel dat as daar 'n tweeling gebore word, hulle nie om die lewe gebring mag word nie. Maar die witmense het nie die familie- en oorerwingstelsel van die Ambo geken nie. ... En die witmense het beveel dat die jong bulle gesny moet word. Maar elke seun het geweet dat 'n bul nie gesny moet word nie, want dan het die dier sy manlikheid verloor ... ." (pp. 53 - 54) Die ou Ovamboman, Okwambi, is dan ook gegrief daardeur dat sy seuns soos die witmense geklee is (p. 55) en dat hulle die wette van die witmense, onder meer dat jy nie olifante mag skiet nie, in ag neem (p. 56). Aan die einde van die verhaal, wanneer die jong polisieman die ou tagtigjarige swartman wat 'n olifant geskiet het omdat sy mense honger het, nie in hegtenis neem nie, lyk dit tog asof die witman begrip het vir die ou swartman se situasie: "Hy kan nie die woorde van die witmense verstaan nie, maar een ding begryp hy: die jong seun wat hom by die olifant betrap het, is nie van plan om hom in hegtenis te neem nie. Hy stuur hom terug na sy kraal by Tshandi. Miskien verstaan hy hoe 'n ou man voel, dink Okwambi. Miskien weet die witman ... ." (p. 71)

'n Kenmerk van die land se mense wat beklemtoon word, is hul liefde vir bier: "Bier is 'n basiese en belangrike deel van enige Suidwester se normale dieet." (p. 30) Tipiese plattelandse gebruike, soos die groot slagtery op die plase gedurende die winter en die gesellige vleisbraai wat daarmee saamgaan, word ook beskryf: "... hulle (het) maande lank die uitsoek-osse, hamel en vark vetgemaak en Chris het 'n jong koedoe of 'n gemsbok geskiet. Die dag na die slagtery is bure en vriende op die dorp uitgenooi vir die vleisbraaiery. Kerriewors, soutrib, varkkotelette, sosaties, beeshaas en rolvleis." (p. 9)

2.55 Petra Müller

Patria (Kaapstad: Tafelberg, 1979)

Hierdie bundel poësie bevat vier gedigte oor Namibië.

"Dorslandstaning" handel oor die plek Rusplaas in die verre, wilde Kaokoveld, waar die Dorslandtrekkers 'n tyd lank vertoef het: "Gods volk het hier 'n tyd gestaan, gesange / oor die veld gestuur en wild met die gevlekte leeus / van die woestyn baklei." Hier op Rusplaas het hulle 'n kerkie gebou - "Een kalkklip het die ander een gebind" - maar kort daarna het die trekgees weer posgevat en hulle het noordwaarts begin trek: "maar toe die sluitsteen sluit / het God se volk agter sy vinger/ son op oor die horison gegly. / .... Noordwaarts ... "
(p. 47)

In "Halfmensbome, 'n Namalegende" word die ontstaan, volgens Nama-oorlewering, van die "halfmensboom" of sogenaamde kokerboom in die suide van die land beskryf. Volgens dié legende was die "Ou Goed" (ou mense) op vlug (... waarvandaan gekom, waarheen op pad, dit weet ons nie"), maar het "nes die vrou van Lot, / ... gebly staan en trug / land toe geroep: o my land!" Die Skepper se reaksie hierop het aanleiding gegee tot die ontstaan van die halfmensboom: "Toe het die Groot Een hulle omgepluk, / koppe halfpad omgekrenk in die koerse / van die Ou-Werf, en hulle net daar geplant: / 'Nou kyk tot julle uitgekyk is, moerskenners, / moet ek dan ewig stoei met mens wat nie wil / gaan waar ek gebie' nie; hou op swerf!'" (p. 46)

"Duinebegraafplaas" beeld die wêreld langs die weskus van Namibië uit, waar die "werwel van die walvis verknoei is met die boesmanbeen"; waar die jakkals draf "om te kyk / wat buik-en-pote uit die see gekom het"; waar die duin versit en alles om hom onder sand begrawe: "met 'n stokou knor wat huis, murasie, mens / en kuttelplekke van die grysbokooi gesluk het"; en waar die branders ewig beweeg: "snags, as water dieper sak, knor dieper land in / verder uit op see." (p. 44)

2.56 Chris Pelser

Uur van die aap (Johannesburg: Perskor, 1979)

Twee gedigte in hierdie bundel behandel Namibiese temas.

"Landskap met houtkruise" beskryf die verlange van 'n mens wat 'n ander, moontlik 'n geliefde, se gesig tevergeefs op die televisieskerm soek, en dan in sy verbeelding dié geliefde se naam op Kaapkruis aan die barre weskus van Namibië gaan "verewig": "- toe by Kaapkruis met sy grafte / het ek op 'n windnat klip gaan sit / en oor miljoene korrels sand / jou naam op al elf kruise uitgekerf." (p. 41)

"Bagasie op Oshakati" gee 'n uitbeelding van die vlugteling uit Angola, wat met karige besittinkies, maar met 'n standvastige geloof, in 'n vreemde land - op Oshakati - aankom: "tweedehandse lorries / by tente vol koffers / met vodde, kruise, bidsnoere / geraamde Marias / en christusse-aan-die-kruis." (p. 39)

3. SLOTOPMERKING

Net soos gedurende die vorige twee dekades, is daar gedurende die sewentigerjare baie oor die Namibwoestyn en die "woestynvolk", die Boesmans, geskryf. Nog 'n onderwerp waaroor weer eens heelwat geskryf is en wat ook as agtergrond vir heelwat verhale dien, is die storm-en-drang tydperk in die vroeë geskiedenis van die land, toe stamoorloë plaasgevind het en die Namas onder Hendrik Witbooi 'n skrikbewind onder wit- en swartmense gevoer het. Iets nuuts wat in dié dekade na vore gekom het, is die vryheidsletterkunde, asook tekste wat oor die grensoorlog handel.

Endnotas

1. *Wen tien rand, Angelus, Oktober 1975, p. 7.*

2. H. Happy Karapo, Hoekom olifante altyd home laat val, Angelus, November 1974, p. 8; Okeri Adelheid Kazombaruru, Moroengu verander in 'n slang, Angelus, Januarie 1975, p. 10; Beata Mokhatu, Mosidinyane, Angelus, Julie 1974, p. 5; Elizabeth Mokwena, Tserebeb en die speld, Angelus, Augustus 1974, p. 6; Sheefeni Pandeni, Amushila gee 'n naam aan sy pasgebore kind, Angelus, Oktober 1974, p. 10; Hans Pieters, Op pad na die koning, Angelus, Maart 1976, p. 11; Die storie van die reus, Angelus, Oktober 1975, p. 7.
3. Die eenheid sonder perke, Immanuel, Junie 1971, pp. 11 - 14; Die eenheid sonder perke, Immanuel, Julie 1971, pp. 11 - 14; Die kind van die huis langsaan, Immanuel, Mei 1970, pp. 11 - 13; Die leë mandjie, Immanuel, Augustus 1970, pp. 11 - 14; John Mbiti, Die nagtelike besoeker, Immanuel, Augustus 1971, pp. 11 - 13; John Mbiti, Die nagtelike besoeker, Immanuel, September 1971, pp. 11 - 12; Douglas U. Ninedeys, Nwannas keuse, Immanuel, April 1971, pp. 11 - 14; Douglas U. Ninedeys, Nwannas keuse, Immanuel, Mei 1971, pp. 11 - 14.
4. J.J. Johannes Basson, Gebed, Angelus, Januarie 1975, p. 9; Dankgebed vir reën, Immanuel, Maart 1974, p. 11; A.H. Herbert Diaz, Jesus spreek die mense aan, Angelus, Januarie 1973, p. 10; A.H. Herbert Diaz, Dig by my skepper, Angelus, Desember 1974, p. 9; Gebed, Angelus, Augustus 1977, p. 2; Hemelvaart - die weg na "bo", Immanuel, Mei 1978, p. 10; Here, ons verlosser, Immanuel, Desember 1974 / Januarie 1975, p. 10; Otniël U. Kavara, Die belangrikste feit, Angelus, Augustus 1976, p. 5; Otniël U. Kavara, Niks beters, Angelus, Januarie 1977, p. 11; Minnedig van 'n Christen, Immanuel, Mei 1976, p. 6; Nuwejaarsgebed, Januarie 1975, Angelus, p. 3; D.G. Tjombe, 'n Gebed, Immanuel, Oktober 1973, p. 10.
5. So groot is die liefde, Angelus, Desember 1974, p. 3.
6. A.H. Herbert Diaz, Lente, Angelus, Januarie 1974, p. 8.
7. A.H. Herbert Diaz, Ag dit is verby, Angelus, November 1975, p. 8.
8. Ek het in 'n pondokkie gelewe, Immanuel, September 1975, p. 5; 'n Gebed, Immanuel, Julie 1973, p. 9; Die tromme van Afrika, Immanuel, Oktober 1976, p. 7.
9. Otto Gonteb, Die storms van onheil, Ekumeniese Informasie van die Verenigde Evangeliese Lutherse Kerk in Suidwes-Afrika, Bylaag tot Immanuel, Maart 1978, p. 4.
10. Ek het in 'n pondokkie gelewe, Immanuel, September 1975, p. 5.
11. Esegiël Max Uirab, Die stem van Namibia, Immanuel, Oktober 1977, p. 12.
12. Okuhepa, Ja baas!, Immanuel, Maart 1977, p. 12.
13. Urbanus Ndjavera, Dis hy, Immanuel, Januarie 1978, p. 12.
14. Okuhepa, Ja Baas!, Immanuel, Maart 1977, p. 12.
15. 'n Gebed, Immanuel, Julie 1973, p. 9.
16. A. D. de V. Cluver, "Language planning in Namibia: Is there life after Afrikaans", Fasette, Desember 1992, p. 5.
17. Die Afrikaanse week, Die Suidwester, 23 September 1970; Die Afrikaanse week in volle swang, Die Suidwester, 9 September 1971; Afrikaanse week se hoogtepunt, Die Suidwester, 19 Augustus 1971.

18. *Afrikaanse week se hoogtepunt, Die Suidwester, 19 Augustus 1971.*
19. *'n Mooi erfenis bring verpligting mee, Die Suidwester, 21 Augustus 1972.*
20. *Afrikaanse week se hoogtepunt, Die Suidwester, 19 Augustus 1971.*
21. *Administrateur by fakkel: Taal is behoud van identiteit, Die Suidwester, 2 September 1975; Afrikaans afgeskeep in SWA sê Brinkman, Die Suidwester, 23 Oktober 1972; Die belangrikheid van ons Afrikaans, Die Suidwester, 12 November 1981; Stryd is nog net in beginsel gewen, Die Suidwester, 10 Augustus 1970; Werk aan Afrikaans, Die Suidwester, 16 November 1984.*
22. *Doc Immelman, Nege grafte tot Otjihonge, Kaapstad: Human & Rousseau, 1970, pp. 41, 83, 86 en 98.*
23. *Jan J. van der Post, Kwê, die verklikker, Kaapstad: John Malherbe, 1970, flapteks.*
24. *Njarabeb die ratel: nuut en selfstandig, Die Transvaler, 16 November 1970.*
25. *Tji! Dié mens van die veld skryf!, Die Burger, 20 November 1974.*
26. *Karl Kielblock, Lodewyk Alleman se soektog, Kaapstad: Tafelberg, 1971, pp. 13, 21, 30 - 31 en 65.*
27. *Rein Pretorius, Ruiters van die duine, Johannesburg: President-Uitgewers, 1971, pp. 10 — 12 en 35 — 36.*
28. *Zephania Kameeta, Gebed, Immanuel, April 1973, p.10.*
29. *E. Kotzé, Oggendblom en bitterkalbas, Kaapstad: Human & Rousseau, 1973, flapteks.*
30. *Ibid., pp. 7, 25, 31, 33, 38 — 41 en 115.*
31. *Ibid., pp. 34 - 35 en 39.*
32. *Diep menslike verhaal van wrok en liefde, Die Vaderland, 21 Desember 1973.*
33. *Freda Linde, Die singende gras, Kaapstad: Tafelberg, 1973, flapteks.*
34. *Ibid., pp. 11, 29, 40, 48, 60, 96, 99, 101, 107 en 126.*
35. *Empie Maritz, Vlam in die Namib, Kaapstad: Tafelberg, 1973, flapteks.*
36. *Ibid., pp. 8, 21, 32 en 119.*
37. *Ibid., pp. 9, 22, 25, 33 en 96.*
38. *Ibid., pp. 4 — 6, 12 en 15.*
39. *Rein Pretorius, Noordwaarts in Suidwes, Johannesburg: President-Uitgewers, 1973, pp. 163, 192, 205 en 210.*
40. *Doc Immelman, Die beestrek, Johannesburg: Perskor, 1974, pp. 94, 108, 114 en 120.*
41. *Ibid., pp. 6, 29, 52 en 101.*
42. *Ibid., pp. 30 - 32, 110 — 111, 121, 129 en 140 — 141.*

43. *Ibid.*, pp. 16, 18, 44, 52 en 155.
44. *Ibid.*, pp. 30, 42 - 43, 61, 117 - 118, 121 en 123.
45. *Tienerboeke*, Die Suidwester, 17 Desember 1980.
46. *Immelman*, Die beestrek, pp. 21, 131, 137 en 140.
47. R. Koen, *Avontuur met 'n bekende resep*, Hoofstad, 11 April 1975.
48. Doc Immelman, Vallei van die Heilige Vuur, Kaapstad: Human & Rousseau, 1974, pp. 5 - 6, 17, 22 en 55.
49. E.F. Potgieter, Die spinneweb, Johannesburg: Perskor, 1974, flapteks.
50. *Ibid.*
51. *Ibid.*, pp. 28, 42, 51 en 55.
52. *Ibid.*, pp. 2 - 3, 7 - 10, 18, 36 - 38, 72, 82, 85, 87 - 88, 103 en 105.
53. *Ibid.*, pp. 13, 23, 25 en 69.
54. Len Anthony, Blink soos druppels dou, Randburg: Siësta-Publikasies, 1975, flapteks.
55. Melanie Boshoff, Pasadena op die hoogtes, Kaapstad: Human & Rousseau, 1975, pp. 23 - 24, 31 en 150.
56. Marié Blomerus, Soo-oo-oopwa, Johannesburg: Perskor, 1975, vooraf.
57. Vereensaming van 'n vrou in land van woestynstof, Die Suidwester, 3 Maart 1976.
58. André P. Brink, *Mislukking hier 'n taalgebrek*, Rapport, 25 Januarie 1976.
59. *Yl verhaal met atmosfeer*, Die Volksblad, 10 Maart 1976.
60. Abraham de Vries, *Net-net nie daar nie*, Die Burger, 26 Februarie 1976.
61. Vereensaming van 'n vrou in land van woestynstof, Die Suidwester, 3 Maart 1976.
62. P.D. van der Walt, *Onvervulde liefde in woestyn*, Die Transvaler, 17 April 1976.
63. Doc Immelman, Die hart van 'n man, Kaapstad: HAUM, 1975, pp. 7, 10, 12 en 43.
64. *Ibid.*, pp. 8 - 10, 56 en 67.
65. *Ibid.*, pp. 26, 48, 74, 99 en 155.
66. *Ibid.*, pp. 9 - 10, 54 en 151.
67. *Ibid.*, pp. 10 - 11, 15, 23, 26, 29 en 33.
68. *Nostalgie se waarde in dié boek*, Die Suidwester, 12 Januarie 1976.
69. Doc Immelman, Kurt Mauser, Kaapstad: Romanticiapers, 1975, flapteks.

70. *Ibid.*, pp. 7, 17, 21 en 65 - 66.
71. *Ibid.*, pp. 11, 16, 36 - 37 en 42.
72. *In dié bundels is Doc weer in sy element*, Die Suidwester, 8 Maart 1976.
73. Ena Murray, Onrus op Oshakati, grootdruk, Pretoria: Daan Retief, 1986, agterblad.
74. D.J.K. Tjongarero, *Dink aan hulle!*, Immanuel, Oktober 1975, p. 10.
75. D.J.K. Tjongarero, *Trane van God*, Immanuel, Oktober 1975, p. 10.
76. D.J.K. Tjongarero, *Turnhalle*, Immanuel, Augustus 1976, p. 8.
77. *Doc pronk met Suidwes*, Die Vaderland, 24 November 1976.
78. Doc Immelman, Wind oor die Khomas-Hochland, Kaapstad: Tafelberg, 1976, pp. 14, 16, 19, 34 - 35, 51 - 52 en 159.
79. *Suidwesverhale*, Die Oosterlig, 6 Oktober 1976.
80. Lina Potgieter (pseudoniem: Lien Rademeyer), Kataluma, Kaapstad: Human & Rousseau, 1976, flapteks.
81. *Ibid.*, pp. 47, 50 - 53, 62 en 75.
82. *Ibid.*, pp. 5 - 7, 11, 13 - 14, 22 en 29.
83. Lucas Malan, P.J.-herinneringe 'n volkserfstuk, Hoofstad, 1 Oktober 1976.
84. J. Kruger, P.J. se diereboeke skitter, Die Transvaler (Ritsgids), 3 September 1976.
85. *Ibid.*
86. Ronél van der Merwe, *Taraboemdery is swak saamgeflans*, Die Volksblad, 24 November 1977.
87. *Ibid.*
88. Guy Willoughby, *Taraboemdery is iets besonder*, Vrye Weekblad, 25 Augustus 1989.
89. Chris Barnard, Taraboemdery, Kaapstad: Tafelberg, 1977, aanwysings.
90. Willoughby, Vrye weekblad, 25 Augustus 1989.
91. A. de Vries, *So eg soos dié van 'n afgeluisterde gesprek*, Beeld, 3 Oktober 1977.
92. Willoughby, Vrye Weekblad, 25 Augustus 1989.
93. Barnard, Taraboemdery, vooraf.
94. Willoughby, Vrye Weekblad, 25 Augustus 1989.
95. Barnard, Taraboemdery, vooraf.
96. Kobie Krüger, Buro van Babel, Kaapstad: Tafelberg, 1977, pp. 38, 44, 49, 53, 54, 56, 64 - 65 en 68.

97. *Humor by die taalburo, Die Volksblad, 24 Augustus 1977.*
98. *P.D. van der Walt, Jan Spies se boek meer as vermaak, Die Transvaler, 5 November 1977.*
99. *Esegiël Max Uirab, Die stem van Namibia, Immanuel, Oktober 1977, p. 12.*
100. *H. Snyman, Pirow Bekker praat deur bloed, Die Burger, 29 Junie 1978.*
101. *J. Johl, Bundel vra om bedink en herkou te word, Die Volksblad, 24 Augustus 1978.*
102. *Snyman, Die Burger, 29 Junie 1978.*
103. *Ibid.*
104. *Deol Herbert Boois, Gebed vir Namibia, Immanuel, Mei 1978, p. 11.*
105. *Johan Coetzee, Verby die wit brug, Kaapstad: Human & Rousseau, 1978, flapteks.*
106. *Mens-ervaring in vyandige situasie, Die Transvaler, 14 Oktober 1978.*
107. *Coetzee, Verby die wit brug, flapteks.*
108. *C.I. Steenkamp, Waarhede ietwat verdoesel, Die Oggendblad, 27 Junie 1976.*
109. *Verby die wit brug, Die Volksblad, 19 Oktober 1978.*
110. *Kykie in gemoed van grensmanne, Die Oosterlig, 13 Desember 1978.*
111. *Grens-verhale oortuig, Die Burger, 26 Oktober 1978.*
112. *Otto Gonteb, Ekumeniese-Informasie van die Verenigde Evangeliese Lutherse Kerk in SWA en die SA Raad van Kerke, Bylaag tot Immanuel, Maart 1978, p. 4.*
113. *Johann Bekker, Die rooi wal, Johannesburg: Perskor, 1979, pp. 55 - 56, 79 en 128.*

HOOFSTUK VI

DIE TAGTIGERJARE

1. INLEIDING

Soos in die verlede, het Namibië steeds nie oor sy eie letterkundige tydskrifte beskik nie en die koerante was die medium waardeur prominensie aan Afrikaanse taal- en literatuursake verleen is. So byvoorbeeld is artikels uit belangrike publikasies oor die Afrikaanse taal (bv. uittreksels uit *Tuiste in eie taal* deur J.C. Steyn),¹ berigte oor die kwessie van die oorskakeling van Afrikaans na Engels as onderrigmedium in die skole van die Departement van Nasionale Opvoeding en ook by die Universiteit van Namibië, en berigte oor die gebruik van Afrikaans deur verskeie Tweedevlakowerhede,² sowel as die huidige en moontlike toekomstige posisie van Afrikaans,³ in die koerante gepubliseer. Boekbesprekings is ook op 'n gereelde grondslag geplaas, wat 'n groot rol gespeel het in die bewusmaking van die Afrikaanssprekende bevolking van goeie letterkundige publikasies en hulle in dié verband "op te voed". 'n Resensent wat in dié verband 'n besondere bydrae gelewer het en spesiale vermelding verdien, is S.E. (Ia) van Zyl.

Ook projekte ter bevordering van die literatuur, soos die projek "Digters van Namibië", is geloods om die Namibiërs aan te moedig om te dig.⁴ Nog 'n metode wat aangewend is om die Namibiërs aan die skryf te kry, is wedstryde, onder meer 'n prosawedstryd wat deur die Departement van Nasionale Opvoeding uitgeskryf is;⁵ poësie- en dramawedstryde wat deur die Afdeling Kultuurbevordering van die Administrasie vir Blankes uitgeskryf is;⁶ die Nasionale Skoolkoerantkompetisie vir hoër- en laerskole wat deur die Junior Rapportryers in samewerking met Nasionale Pers gereël is;⁷ 'n skryfkompetisie wat deur die Departement Afrikaans van die Universiteit van Namibië uitgeskryf is;⁸ en so meer.

Ander belangrike gebeurtenisse op die taalfront is onder meer die totstandkoming van die volgende: die Kritiese Gespreksgroep (Krit) van die Windhoekse Onderwyskollege, wat in 1979 deur George Weideman gestig is - aanvanklik met die doel om kreatiewe skryfpogings

van studente aan te moedig, en later met 'n klemverskuiwing na die bespreking van resente letterkundige werke;⁹ *Fasette*, 'n publikasie van die destydse Afdeling Onderwys van die Administrasie vir Blankes, wat op 3 Maart 1983 onder redakteurskap van Ia van Zyl begin verskyn het;¹⁰ die Namibiese Kinderboekforum, wat op 14 Maart 1988 tot stand gekom het, met die breë doelstelling "om belangstelling vir kinderboeke ... in Namibië te stimuleer en te bevorder"¹¹ (dit sluit skryfskole en onderrig d.m.v. lesings, konferensies, seminare en somer- en winterskole in);¹² die Talevereniging van Namibië, wat op 16 Oktober 1989 deur Namibiërs wat in taalprofessies staan (onder meer Ia van Zyl, Brian Harlech-Jones en Theo du Plessis), gestig is met die doel om alle Namibiese tale te bestudeer en te bevorder en inligting in dié verband te versprei;¹³ Bricks, 'n gemeenskapsorganisasie wat in 1984 in Katutura (die swart woongebied in Windhoek) gestig is met die doel om geletterdheid te bevorder, deur byvoorbeeld skryfskole aan te bied en 'n maandelikse koerantjie uit te gee;¹⁴ en Gamsberguitgewers in 1977.¹⁵

In hierdie hoofstuk word 75 Namibies-Afrikaanse werke geïdentifiseer: 61 bundels prosa (wat 17 bundels kortkuns en ses jeugverhale insluit) en 14 digbundels (waarvan een in die geheel oor die land handel). Enkele gedigte het ook in die Afrikaanse koerante verskyn. Die persoon wat die meeste werke geskryf het, is Sarah du Pisanie, van wie 19 werke gepubliseer is. Ander skrywers wat meer as een werk gelewer het, is Len Anthony, Doc Immelman en Jan Spies (drie werke elk); en Hans du Plessis, Maretha Maartens, Derick Jacobs, Bertrand Retief, P.J. Schoeman, Marié Blomerus, Daniel Hugo en Pieter Pieterse (twee werke elk). Uitgewers wat verantwoordelik was vir die publikasie van die werke, is J.P. van der Walt (20), Perskor (13), Tafelberg (tien), Human & Rousseau (agt), HAUM (vyf), President-Uitgewers (vier), Siësta (drie), Daan Retief (twee), Van Schaik (twee), Gamsberg, Mostertsaad Christelike Uitgewers, Kabelkarnimfe, Folio en Jutalit (een elk). 'n Gemeenskapsorganisasie in Windhoek, Bricks, was vir die uitgawe van een werk verantwoordelik.

2. NAMIBIES-AFRIKAANSE LITERATUUR

2.1 Len Anthony

Die mooiste droom (Randburg: Siësta-Publikasies, 1980)

Dit is die verhaal van Sonja Fouché wat vanaf Johannesburg na haar geboortedorp Otjiwarongo terugkeer, waar sy as sielkundige begin praktiseer, en deur een van haar pasiënte by die oplossing van 'n moordsaak betrokke raak, waardeur sy byna haar lewe verloor.

Die land word gesien as 'n rustige (*p. 15 en p. 21*), "vredige aarde" (*p. 30*) van stilte (*pp. 16, 21 en 51*); 'n wêreld met skoon, groen veld (*p. 15*) en vars lug (*p. 19 en p. 44*); 'n wêreld wat soms swaar donderstorms en reënbuie beleef;¹⁶ en 'n land met "iets rein, iets byna heilig in elke skemering." (*p. 30*)

Plekke wat ter sprake kom, is Windhoek ("Windhoek het verander, sien sy. Baie.") (*p. 14*) en Otjiwarongo. Van laasgenoemde word die volgende gesê: "Otjiwarongo lyk nie veel anders as vyf jaar gelede nie. Meer teerstrate, miskien, beter uitstallings in die winkelvensters miskien ... ." (*p. 14*). Dit word ook geteken as 'n "dooie" dorpie waar nie veel aangaan nie (*p. 26 en p. 28*): "Hier word darem twee keer 'n week rolprente vertoon. Stokou prente, natuurlik." (*p. 28*)

Die mense van die land word beskryf as eerlike, betroubare (*p. 12 en p. 129*), goeie (*p. 13*) en goedige mense (*p. 15*); as harde,¹⁷ maar terselfdertyd wonderlike mense (*p. 30*); as hartlike (*p. 173*), hulpvaardige mense (*p. 49 en p. 140*), wat tuisgebrande koffie drink (*p. 70*); en as mense wat lag wanneer dit reën (*p. 149*).

2.2 Len Anthony

Soveel blink beloftes (Randburg: Siësta-Publikasies, 1980)

In dié speurverhaal moet speurder-sersant Leendert van Wyk van Windhoek 'n geheimsinnige moord oplos waarby talle verdagtes, verwickelings en selfs 'n vliegtuigskaking betrokke is.

Die land en sy mense dien as blote agtergrond vir die verhaal en min daarvan word op 'n dieper vlak onthul. Wat wel uit die werk blyk, is dat Suidwes 'n warm land (*p. 10*) is, met 'n skoon sterreheemel (*p. 74*). Sekere dele van Windhoek word as "agterbuurte" geteken,¹⁸ soos blyk uit die volgende beskrywing: "Mense wat in hierdie buurt woon, besluit hy, is so behep met hulle eie probleme om hul eie kinders se mae vol te hou dat daar net nie tyd is om na die doen en late van die bure te kyk nie ... . Hulle praat nie met mekaar nie. Soms skreeu die vrouens vir mekaar oor die heinings en soms spog die kinders oor wie se pa al die meeste in die tronk was sonder om 'n gewoontemisdadiger te wees, maar dit is basies die enigste kommunikasie." (*p. 24*)

2.3 Pieter Claassens

Verse van 'n windswael (Johannesburg: Perskor, 1980)

Dié digbundel bevat twee Namibiese gedigte.

In "Namibbede" word die welwitschia mirabilis geteken as 'n plant wat deur God geskape is om "deur duisend jare / woestynpsalms (te) sing"; om "enkeld, dor / verskrompeld / tussen weinig ander (te) staan"; om "nag vir nag die asem / van wind en sterre (te) gaar"; en om met sy wortels te verken - "elke holte waar die vog / in silwer skottels dam." Die laaste strofe is 'n gebed: "Gees van God / Allerhoogste Son / skroei in my U Naam, / laat alles wat weerbarstig krul / uiteindelik / U weg gaan." (*p. 53*)

"Namaliedjie" beeld twee Boesmans uit wat hand aan hand deur die "twa" (Boesmangras)

loop - sy met haar "noe" ('n gebreide velletjie wat haar voor en agter bedek) en hy met sy "ghaai"-velletjie. Daar is 'n "tkoeikikwa" (tengerige Boesmankindjie) op pad vir dié egpaar ("jou tsmammatjies stoot / al kleingoed toe") en dit besorg hulle 'n baie groot probleem - hulle kan nie besluit wie hom moet abba (dra) nie: "ons tkoeikikwa / wie gaan hom dra - / hy sy gûs / of ek, / sy pa?"

2.4 Len Anthony

Die ure agter ons (Randburg: Siësta-Publikasies, 1981)

Advokaat Arno Maree, die "beste advokaat in Namibië", raak by allerlei moeilike moordsake betrokke en kom voor 'n baie moeilike keuse te staan...

Soos in Anthony se vorige werk, dien Namibië en sy mense as blote agtergrond vir die verhaal. Kenmerke van die land wat uitgelig word, is die hitte,¹⁹ lae reënval (*p. 17 en p. 128*), ruheid (*p. 61*), stilte (*p. 62 en p. 87*), rustigheid (*p. 91*), mooi sonsondergange (*p. 87 en p. 146*) en skoon, vars lug (*p. 88*). Dit word ook beskryf as 'n land met groot kameelbome (*p. 87 en p. 146*), waar die luiperds in die nag rond dwaal (*p. 61*).

2.5 Paulina Badenhorst (pseudoniem: Melanie Boshoff)

Die eerste uur na middernag (Kaapstad: Human & Rousseau, 1981)

In dié spioenasieverhaal, wat in Windhoek en teen die agtergrond van die militêre situasie op die Namibiese grens afspeel, word vertel van Christine Stemmet, die middeljarige vrou van kolonel Barry Stemmet, wat in haar jeug 'n buite-egtelike seun gehad het van 'n man, Ben Rheeder, wat in die Koreaanse oorlog gesterf het. (Dit blyk later dat hy leef.) Sy word in 'n "spioenasienetwerk teen Barry en die Weermag betrek - in ruil vir inligting oor Ben en hul seun ... ." ²⁰

Die klem val op die spioenasienetwerk waarin die hoofkarakter betrokke raak en die intriges wat daarom gewef is. Tog kry die leser 'n idee van hoe dit in dié geweste lyk, en ook van die oorlogsomstandighede wat op die Namibiese grens heers ten tye van die verhaal.

Namibië word voorgestel as 'n wêreld van eindelose verlatenheid; die "uithoek van die wêreld (p. 48); 'n bergagtige (p. 73), boomryke (p. 60) en boswêreld (p. 71); 'n wêreld met baie veldbrande (p. 62); 'n rustige wêreld ("Hoe rustig en vreedsaam is die landskap nie? Die groot kuil water tussen die fluitjiesriet weerkaats die silwerige strale. Sy kan selfs die fyn rimpelings op die watervlak uitmaak. ... Die naglug is deurdrenk met die soet, welriekende geur van rypgeworde gras. By die kuil kwaak die paddas lustig en iewers in haar nabyheid is daar die skrilte gekras van 'n kriekie.") (pp. 19 — 20); maar terselfdertyd 'n wêreld van onrus, terroriste-aanvalle, dood en verminking, soos blyk uit die volgende aangehaalde gedeeltes: "Dan hoor sy die geluid wat haar onderbewussyn reeds oorgedra het: iets soos die veraf gerammel van donderweer - grofgeskut. Sy is lank genoeg die vrou van 'n offisier om onmiddellik die implikasie te snap: mortiere, missiele dalk." (p. 54); "Dis ... 'n grusame gesig wat op Christine by die basis wag. ... (sy) staal haarself teen die geluide van pyn en angs wat uit verskillende hoeke van die vertrek na haar aankom. Eenkant onder 'n grondseiltjie lê twee roerloze liggame." (p. 56); " ... die naarheid (stoot) in haar keel op en sy gee haastig pad buitentoe. ... Die lug ruik na rook en geskroeide liggame." (pp. 57 — 58); "Op daardie oomblik ruk 'n oorverdowende slag die sinkgebou. Donnie word letterlik van sy voete geruk en treë verder in 'n roerloze bondeltjie op 'n hoop gegooi. 'n Dun straaltjie bloed vloei onder sy oogbank oor sy linkerslaap, oor sy wang na waar dit 'n dammetjie op die betonvloer vorm." (p. 89); "Wessel slinger die handgranaat met al sy mag deur die venster, op dieselfde oomblik toe die koeël uit die loop van die geweer hom vol in die bors tref. Sekondes later trek suile staal, sink en beton met boë die lug in." (pp. 90 — 91)

Mpacha (die lugmagbasis buite Katima Mulilo), Katima Mulilo (p. 45), die Eroslughawe buite Windhoek (p. 44), Rundu (p. 108) en Ruacana kom na vore (p. 73). Daar is ook 'n verwysing na die hidro-elektriese kragssentrale by Ruacana (p. 111), en 'n beskrywing van die bomskuilings by Katima Mulilo, wat in die oorlog 'n algemene gesig was. Laasgenoemde word só beskryf: "Die bomskuiling het die voorkoms van 'n reuse-gehalveerde drom, waarvan die openinge en holte binne met sandsakke uitgevoer is." (p. 55)

2.6 Johann Bekker

Duin drie (Johannesburg: Perskor, 1981)

In dié jeugwerk word die verhaal vertel van 'n tweeling, Nico en Hanlie, wat tydens 'n staptog in die Namibwoestyn in die omgewing van Swakopmund toevallig op geraamtes afkom. 'n Koerantberig oor dié "ontdekking" maak "minder eerbare" mense, soos Ôl, Souf, Tjoeks en Wênie, se belangstelling in die geraamtes gaande, omdat daar moontlik diamante saam met die geraamtes begrawe lê. Ol en sy trawante slaag daarin om die tweeling op te spoor, en met 'n slenter slaag hulle daarin om die tweeling saam met hulle op hul ekspedisie na duin drie te neem. Gelukkig gaan oom Herman Leuschner ('n vriend van hul ouers) ook saam, want daar in die woestyn gebeur snaakse dinge ...

Aangesien **Duin drie** as 'n avontuurverhaal bestempel kan word, val die klem nie op natuurskildering nie, maar wel op die gebeure wat tydens dié ekspedisie in die woestyn plaasvind. Tog kry die leser 'n duidelike beeld van die Namibiese landskap waardeur die geselskap beweeg.

Namibië word geteken as 'n barre, woestynagtige wêreld (p. 17), waar die "son en sand met 'n man se gal werk" (p. 114); 'n wêreld met 'n oorvloed van sand: "sandduine, sandvlaktes, sandribbelinge teen die duinwande, sandholtetjies" (p. 123); 'n wêreld van "bloedige hitte" bedags (p. 40 en p. 46) en ysige koue snags (p. 46); 'n afgeleë wêreld (p. 39) met ylverspreide plantegroei (p. 51); en 'n wêreld waar 'n hardekoolvuurtjie saans die duine "sag en mooi" maak (p. 101).

Dat dit 'n harde wêreld vol moontlike gevare is, blyk uit die volgende woorde van die tweeling se ma: "Dis nie kinderspeletjies om alleen die sandwoestyn binne te vaar nie. Verdwaal, longontsteking, slangpikke, dorsdood en al sulke gevare bestaan, al reken julle ook julle kan kamtig met die kompas rigting bepaal." (p. 9) Die tweeling ervaar dan ook iets daarvan, soos blyk uit die volgende gedeelte: "Hy is self bitter moeg, hoe moet dit nie met die ander twee gesteld wees nie? Hy hou hulle dop en sien hoe moeisaam Hanlie haar voete beweeg. Dan bemerk hy die bleekheid in die ou man se gesig en hoe hy sy kake vasberade

geklem hou. Hy slinger selfs 'n bietjie wanneer hy skeef trap. ... Verder is daar niks te sien nie as net sand ... ." (p. 123)

Die tweeling word geteken as twee lewendige, avontuurlustige kinders met "jeukende voete en sitvlakke waarin vlooië of rysmiere boer" (volgens hul pa), wat "alewig (wil) rondloop en kamtig verken ... ." (p. 5); kinders met "murg in hul pype en pioniersbloed in hul are" (p. 8), wat die ontberings in die woestyn goed deurstaan, en tydens die moordende tog deur die woestyn nog daarvoor kans sien om te filosofeer oor die lewe; en kinders wat iets uit die hele ervaring leer: "Ons het geraamtes in die sand kom soek, en wat het ons gekry? Dare heelwat meer as die spore van die dood. Ons het ook iets van die lewe en heelwat meer van mense leer ken - die bitterheid en teleurstelling, maar ook die hoop." (p. 123)

Oom Herman Leuschner, wat dikwels tot die kinders se redding kom, word beskryf as 'n bejaarde man van sestig met 'n ferm kakebeen en 'n regop gestalte, wat "'n fris kêrel op sy fleur (moes) gewees het." (p. 25); 'n geharde man met baie uithou vermoë (p. 31); en "'n goeie mens, 'n baie goeie mens." (p. 28)

2.7 **Ettie Bierman**

Die bekvelde (Pretoria: J.P. van der Walt, 1981)

Dit is die verhaal van twee weeskinders, Anne-Marie Visser en haar tienjarige boetie, Jurie, wat weens omstandighede gedwing word om hul ryk oom, Wynand Visser, vir wie Anne-Marie tien jaar lank nie gesien het nie, se aanbod te aanvaar om gratis op sy plaas in die Keetmanshoop-distrik te kom woon. Daar aangekom, blyk dat oom Wynand slegs bestuurder op die plaas van die jong boer Nicolaas Pienaar was en intussen met heelwat van Pienaar se besittings verdwyn het. Die twee weeskinders bevind hulle dus as "ongenooid gaste" op Nicolaas Pienaar se plaas ...

Die land word gesien as 'n wildryke wêreld (pp. 8 en 17 - 18); 'n karakoelwêreld (p. 8); 'n uitgestrekte, ylbevolkte (p. 13), afgeleë wêreld (p. 65) met groot plase; 'n wêreld waar almal

mekaar ken of van mekaar weet (p. 67), skinderstories hoogty vier en die mense op die "plaastelefoonlyn" inluister (p. 15); 'n wêreld met wye, oop lug en "wit kalkrante (wat) oortrek (is) met vaalwit gras" (p. 17); 'n "bekveld" (p. 12) met 'n mooi kokerboomwoud (p. 17); 'n wêreld met droë rivierlope, wat soms in bruisende riviere verander; en 'n mooi wêreld: "Die akasies staan plate teen die koppe met plek-plek die opvallende, rooi prag van aalwyne. Hier en daar troon 'n tambotie bo die haak-en-steekbosse uit. Hulle staan in die blom en toe die wind draai, kan Anne-Marie die soet geur van die trosse ronde, wit blommetjies ruik. Van hier het sy 'n panoramiese uitsig oor die plaas. Sy kan die drie droë rivierlope sien waar die plaas sy naam vandaan gekry het. Volgens wat Jurie vertel, kan daardie selfde drie vaal slote in bruisende riviere verander wanneer dit reën en die stormwater afkom." (p. 57)

Die volgende inligting word gegee met betrekking tot die naam van die plekkie "Sesriem": "'Dis in die suidelike Namibwoestyn ... . Daar waar die Tsauchabrivier in 'n nou skeur verdwyn van meer as dertig meter diep, moes vroeër ses osrieme aanmekaar gelas word om 'n emmer in die water te laat afsak - vandaar die naam Sesriemsgate.'" (p. 59)

Die Namibiërs word beskryf as informele (p. 18) mense wat dikwels (veral op die platteland) alles van almal weet;²¹ mense wat, as gevolg van die feit dat die wêreld afgeleë is en die plase ver uit mekaar, mekaar nodig het; en mense wat gesteld is op hul eer en goeie naam (p. 67).

2.8 Jacques Cloete

Verspreide poësie (1981)

Van Jacques Cloete het enkele gedigte in **Naweek-Republikein** verskyn.

"Ek sing van ons land" is 'n sonnet wat as 'n vaderlandsvers bestempel kan word. Die digter "sing" van verskeie dinge: "ons land en sy mense, / die taal en die ras ongeag"; "ons seuns ver op die grense" wat "vir jou en vir my" op wag staan; van "voorspoed en vrede, / die

aangesig opwaarts gehef"; en van "geloof en krag in gebede, / dat ons volk sy roeping besef." In die sestet tree verdieping in: "Namibië ons vaderland - / ons tuiste deur die Hoër Hand - / mag ons in donker ure / wanneer die onrusvure / dreigend ons vermaan, / die wese van die stryd verstaan."²²

"Wolke bokant Lüderitz" kan 'n natuurgedig genoem word, waarin die digter 'n beskrywing gee van Lüderitz: hoe die "flaminke ... in vlak water (trap)"; vissersbote "sag krakend in die hawegebied" dobber; en "cumuluswolke ... kortstondig torings bou," digter groei en die "magtige son soos 'n dwerg" verberg, om later in "windstrome oor (die) Namib-heuwels (te) verdwyn."²³

"Oupa Loukas" is 'n luimige gedig wat beskryf hoe 'n ou oom van 80 jaar op die dorpie Bethanië op sy stoep sit, die mooi meisies wat verbykom, dophou en hoe dit hom na sy jeug terugvoer: "Want waar hy sit op die stoep, / sien hy mooi meisies 'verbyloep'. / Dan suig hy diep aan sy pyp, / wens hy kon hul aan die boud knyp. / In stilte vol vrolike heimweë, / gedagtig aan jongmansdae lank geleë ..."²⁴

2.9 F.W. de Jongh

Klipsweet (Johannesburg: Perskor, 1981)

In dié bundel is twee Namibiese gedigte opgeneem: "Vinger van God" en "Vrou in klip." In albei kom bekende bakens/plekke in Namibië na vore: die natuurwonder, die Vinger van God; Broekkaros, 'n krater in die suide van die land, "met aambeelde gestolde klip"; Kolmanskop, die "spookdorp" naby Lüderitz, waar "sand op die onderdeur" van baie verlate huise leun en geen lewe is nie, behalwe snags wanneer die stof "leef ... / in die halfwaar lig van die maan" (p. 46); en die Brandberg, waar die Witvrou verewig is in klip (p. 11).

2.10 Eben Engelbrecht

Kontak (Kaapstad: Human & Rousseau, 1981)

Dit is die verhaal van korporaal Pirow Leeman en sy vriend, Clive McCarthy, wat deelneem aan operasie Firefly, die kodenaam vir 'n aanval op 'n Swapo-basis in die suide van Angola. Die verhaal word ook van die vyand se kant geskets: "Die leser word voorgestel aan beide kante se ideale en ideologieë ... Pirow Leeman, Markus Dreyer en Clive McCarthy word geplaas teenoor die genadelose aanvoerder, Joe Vimba, die Swapo-leier, Elias Tjomo en die onskuldige Toki Orire."²⁵ Tydens die operasie word Leeman en McCarthy gevange geneem - wat daarop volg, is 'n aksiebelaaide verhaal. (Slegs 'n deel van die werk speel in Ovamboland en op die Namibiese grens af - die bespreking wat volg, het net betrekking op die "Namibiese deel" van die verhaal.)

Op die eerste bladsy sê die hoofkarakter, Pirow Leeman, dat hy elke oggend wanneer die son opkom, wonder oor oorlog: "Soos elke oggend wanneer die son opkom, wonder hy oor die oorlog. Die een helfte van die mensdom wil die ander helfte uitwis ... . Dis 'n stryd om die siel van die mens. 'n Oorlog van ideologieë. Die kapitalis teen die kommuniste en elkeen dink hy is reg en die ander verkeerd. Elke dag sterf mense en die meeste van hulle weet nie waarom nie." Namibië word voorgestel as 'n wêreld van onrus; van 'n stryd tussen ideologieë; van oorlog, ontsetting en dood. Die militêre atmosfeer, die oorlogsatmosfeer, blyk vanaf die eerste bladsy wat begin met die woorde: "Klaarstaan. In elke loopgraaf staan 'n man." (p. 7) Enkele voorbeelde om bogenoemde te staaf, is die volgende: "Tydens die laaste paar minute van klaarstaan versteur die swiepende slae van 'n Alouette se rotor die oggend. Hulle hoor hom, maar sien hom nie. ... Hulle ken sy klank soos hulle die Puma en die Frelon s'n ken." (p. 8); "Pirow ontspan sy geweer. Sy duim druk die veiligheidsknip op veilig. Hy weet daar is 'n rondte in die loop. Hy weet daar is negentien rondtes in die magasyn. Hy weet daar is ses magasyns in sy webbing." (p. 9); "Daar ver voor tussen die ruigtes sien hy mense. Hy tel sewe. Hy sien ook gewere, die onmiskenbare Kalashnikovs." (p. 19); "Hy wag drie minute om die ander kans te gee om hulle posisies te bereik. Toe vuur hy die eerste skoot. Die koeël tref Joseph Kamulo in sy bors en verlaat sy liggaam met 'n dowwe slag. Hy val vooroor met sy gesig in die sand." (p. 21)

Die klem word geplaas op die *mens* binne die oorlog. Engelbrecht beskryf dit wat die soldaat ervaar, soos bomskok ("Daarna het die bomskok gekom. Hulle ken dit goed. Dis iets wat 'n mens nie kan beskryf nie. 'n Mens moet dit self voel om te weet wat dit is. Hy kon dae lank nie slaap nie. Die geluid van 'n vuurhoutjie wat getrek word, het sy hart in sy borskas laat rondspring."); vrees ("Hy onthou die ongelooflike vrees. ... Dit was die nag toe hulle so plat soos die aarde self gelê het. Daardie nag het elke man gebid soos nooit tevore nie.") (p. 15); spanning ("Hulle beweeg stadig en stil. Die gemiddelde polsslag van elke man is tagtig of meer. Spanning word hoogspanning in elkeen se gestel.") (p. 21); uitputting ("Sy hele liggaam sweet en sy voete brand. Die geweer wat hy dra, word met elke tree swaarder. Sy webbing hang soos 'n bal en ketting van ouds aan hom. Die magasyn in die sakkies om sy middellyf voel vir hom soos bakstene.") (p. 18); en die verlange huis toe, na geliefdes ("As hy haar net kon vashou. As hy net by haar kon wees. As hy haar net weer kon voel. As daar maar net nie 'n oorlog was nie.") (p. 8)

Ook tipiese soldatetaal word beskryf: "Jy dra jou webbing op jou rug. Jy skiet met jou ghat. Terrs is jou vyand. Gippo is verneuk. 'n One o'three is 'n granaat. 'n Two by four is 'n lappie. 'n Chopper is 'n helikopter. 'n Beat is 'n wagbeurt. 'n Toilet is 'n ander ding. ... Die oorlog het sy eie taal. ... Dit is 'n taal met 'n ryk woordeskat. Sy woorde se beskrywingswaarde is groot." (p. 9)

Pirow Leeman is 'n man wat reeds sedert sy twintigste jaar by die oorlog betrokke is en die "noorde van Ovamboland soos ... die palm van sy hand ken"; die oorlog ken - die "spanning, die tydige en ontydige skermutselings, die verminktes, die lyke", die hitte en die vlieë (p. 7); die son van Ovamboland ken - "Hy ken sy byt al vyf jaar lank"; en sy geweer en sy "webbing" ken (p. 9). Kommandant Markus Dreyer, bevelvoerder van operasie Firefly, word beskryf as 'n man wat oorlogvoering ken; en 'n harde man wat al baie in sy lewe beleef het, soos blyk uit die volgende gedeeltes: "Onder sy linkeroog is 'n litteken. Die blou merk dateer uit sy dae saam met "Mad" Mike Hoare in die Belgiese Kongo. Toe was hy nog jonk en onverantwoordelik."; "Onder die hare op sy hoof dra hy nog 'n litteken. 'n Lang rooi kloof in sy kopvel afkomstig uit Korea. Was die Chinees wat geskiet het se visiere ingestel en was die dokters by Nien-Yikang 'n minuut laat, sou Markus Dreyer se lewe by sy drie en twintigste jaar opgehou het." (p. 10)

'n Resensent som die verhaalinhoud só op: " ... dié oorlogsroman (is) die ideale boek vir die leser wat meer wil weet oor die ware aard van die grensoorlog en hoe dit deur soldate self beleef word - geskryf deur iemand wat baie duidelik deel gehad het aan die spanning van die oorlogsituasie."²⁶

2.11 Carlie Heese

Gom uit die soetdoring (Pretoria: HAUM, 1981)

Dié bundeltjie, wat as "kontreikuns" bestempel kan word, bevat 'n aantal sketse wat almal in die omgewing van die verafgeleë Aus in die suide van die land afspeel: In "Pokkiesbank" word 'n rotsbank met "ronde gate wat soos pokmerke die hele rots bedek" (p. 2) en in die reëntyd helder water opvang, beskryf; "Die dassievelkombers" vertel van "'n jong seun se dassiejag, gebore uit drome oor 'n warm winterkaros";²⁷ "Die voortrekkerkommetjie" beeld die getrouheid van twee ou bediendes uit; "Groter liefde" gee 'n "blik op twee geslote ou Duitsers wat net 'n oomblik hul geheim laat deurskemer - 'n seun in die vreemde, vir wie hul eie lewensgeluk opgeoffer word";²⁸ in die humoristiese "Oom Thys Haalenberg" word vertel van 'n inkoopereis met die stofpad Aus toe en hoe 'n ou ploegbaas sy praat sieke vrou per ongeluk op die vlakte vergeet, nadat hy die motor se band omgeruil het; "Kom hier" handel oor 'n leergierige armmanseun "se toekomsdrome agter ('n) ... skaaptrop,"²⁹ en die vertroebelde verhouding tussen die seun en sy ouers as gevolg van sy leergierigheid; "Die vellekoper" beeld 'n onderonsie met 'n skelm vellekoper uit; en "Die rekening" vertel van 'n onwettige gemsbokjag.

Die land word beskryf as 'n dor woestynwêreld (p. 27 en p. 64) waarin reën 'n rare verskynsel is (p. 2), maar tog ook 'n wêreld wat soms swaar donderweer en reënbuie beleef (p. 66); 'n wêreld met massiewe rotsblokke (p. 8), kalkvlaktes (p. 1 en p. 56), bergreekse (p. 1), bergfonteine (p. 36), swart koppies en eindelose spoelslote (p. 35); 'n wêreld van bloedige hitte (p. 43) bedags en ysige koue snags (p. 17); 'n afgeleë wêreld (p. 28); 'n wêreld met 'n sonderlinge skoonheid (p. 64) en die mooiste sonsondergange ("Sy Sondagkant het hierdie gesig ook gehad, veral saans as die son in die mik tussen die twee rye koppies op Aus

ondergegaan het. Dan het die bloueriige woestyndynserigheid aan die brand geslaan en al helderder gegloei om die ryp-rooi vuurbal."); en 'n dankbare wêreld ná die reën: "'n Paar dae later glimlag die veld en die woestyn, en die dorland bloei lustig, en juig. Sprietjies van die blinkhaargras spruit uit klipharde polle wat plek-plek al swart begin lyk het. Binne enkele weke is die uitgestrekte vlaktes om Aus 'n weidse grasland. ... Waar in die klipperiige grond en teen die kliprantjies die gras nie groei nie, verskyn dan na 'n week of twee kol-kol die langsteel-Ausmadeliefies - kelke goud tot oorlopende toe vol." (p. 65) Plantegroei wat ter sprake kom, is die noenieboom (p. 5 en 59), dieldoring (p. 27), blinkhaargras (p. 66), doringboom (p. 8), ausmadeliefie (p. 66), asbos, melkboos en die kameeldoring (p. 36 en p. 64).

Die skrywer dui aan dat die Namibwoestyn vir hom as jongeling drie gesigte gehad het: "Die eerste was verskriklik in sy skoonheid. Asemrowend lê die duine voor jou: geskub waar hulle gelyker is; brandmaer ribbes na hulle kruine toe; glad en steil aan hulle lykant. ... Die tweede was sy alledaagse gesig. Dan sien jy die geharder plante soos die boesmankers wat sy jiggingers met so 'n vuilgroen kleur by wyle half krampagtig gekrom onder die fyn waaisand uitsteek. ... Maar die Namib het vir my ook 'n derde gesig gehad. Skielik op 'n dag hier teen laatmôre se kant begin los wolkies se skaduwees mekaar rondjaag. Sienderoë smelt hulle saam tot 'n grysblou koepel waardeur die son nie meer kol-kol skyn nie. Teen koffiedrinktyd hoor jy dan 'n enkele druppel op die dak val, gevolg deur stilte. 'n Lang stilte. Dan hoor jy veraf die gedruis wat aanswel tot 'n magtige trom-gerommel, afneem, opstu, tot dit in 'n gelykmatiger ruising oorgaan." (pp. 65 - 66)

Plekke wat na vore kom, is Garub ("met sy tamaai roesrooi watertenke waar dorstige lokomotiewe vir laas water slurp vir die woestynpad Lüderitz toe") (p. 26), Haalenberg (die "halfwegstasie" tussen Garub en Lüderitz) (p. 27), Sendelingsdrift, Rooiduin (p. 1), Aus³⁰ en Kubub (p. 35 en p. 56).

Talle tipiese plaasbeelde word gesien, soos die volgende: "'n Gerinkel van koppies en die heerlike geur van tuisgebrande koffie begroet my ... . Op die welbekende ou Küpfersbuschstofie staan en trippel die pappot en so 'n entjie van die ergste hitte af staan die groot ou enemmel-koffieketel. In die eetkamer wag 'n verrassing: 'n oupagrootjiekoppie vol koffie (wat nog na driebeenpotjie ruik) en karringmelkbeskuit wat korrelrig in my mond wegs melt.

Die uitvra, skindernusies, babbel-babbel-babbel, trek my geleidelik in die warm, huislike ritme in." (p. 10); "Die volgende Saterdag het ons pas klaar geëet toe ons dowwe hoefslae voor die agterdeur op die gruis hoor knars, gevolg deur 'n gekraak en gepiep ... . Op sy donkiekarretjie sit ou Jiems met al sy karige besittinkies agter vasgemaak. 'n Driebeenpotjie agter onder die buikplant vasgemaak, swaai heen en weer toe hy die leisels vasknoop ... ." (p. 19); "Een-een kom die werkers van hulle huisies af, die swartgebrande blikemmertjies swaaiend in hulle hande." (p. 29); "Wanneer 'n paar klonkies met hulle verflenterde baadjies tot onder die nek toe kouluk in sonwarm hoekies op die winkelstoep skuil, hou oom Thys se toesieter voor Von Langsdorf se winkel stil. Tydsaam klim hulle uit en net so tydsaam stap hulle die trappies op na die bekende deur met sy geel Sunlight-seep- en blou Reckitt's Blue-advertensies skuins daarteen vasgespyker." (pp. 31 - 32); "Saans wanneer die doringhoutvuur 'n gesellige roesrooi tent om hulle slaan, gooi die figuur van 'n vrou groot skaduwees terwyl sy haar dogter en tweelingseuns versorg en kos maak." (p. 35)

Die karakters in die sketse pas in by bogenoemde plaas- en plattelandse beelde. Enkele voorbeelde daarvan is die volgende:- oom Thys Haalenberg, die getroue ploegbaas van Haalenberg: "Met sy bielikên in die regterhand en die kosblik in die linker klim oom Thys voor op die trollie. Stadig kom dit in beweging ... . Voor op die trollie sit oom Thys met sy gesig strak soos 'n boegbeeld, maar sy oë sien elke klippie, elke dwarslêr, elke moer, elke spoorverbinding voor hom raak." (p. 29); die avontuurlustige seun wat dae lank agter die dassies aanloop in die hoop om later 'n dassievelkaros vir die winter te hê; die ou Duitse omie in "Groter liefde" van wie die skrywer sê: "Die gryskop-regop figuurtjie het dié dag in my lewe ingestap gekom met 'n netjiese, gelapte wit stofjassie aan wat ek later as sy kenmerkende werksdrag sou leer ken." (p. 21); die seun Hannes wat agter die skaaptrop loop en droom van groot geleerdheid; sy ouers, wat harde werk ken: "Die volgende dag en die dae daarna breek Jan en Hanna granietklip om die koppie los met koevoet en brute krag, en karwei die een vrag na die ander met hulle mankoliekige wa na 'n gelykte naby die fonteinafloop." (p. 36); en oom Jakob Enslin, wat 'n baie bedrewe wilddief is: "Wildsteel is 'n gevaarlike speletjie of 'n kuns, maar vir Jakob Enslin was dit 'n interessante spel wat hy deur die jare tot 'n fyn kuns ontwikkel het, só fyn dat hy sonder blikke of blose saam met sy buurman Koos van Jaarsveld die wilddief kon veroordeel wat nou die ander dag nog 'n springbok op laasgenoemde se plaas platgetrek het, terwyl hy wat Jakob is, wag dat

genoemde springbok se biltong in sy afdak moet droog word." (p. 56)

Kenmerke van die mense wat genoem word, is hul vriendelikheid en gasvryheid (p. 40); dat hulle armoede, swaarkry en harde werk ken, en dat die swaarkry hulle soms hard en ontoegeeflik maak (pp. 36 — 40); dat hulle terselfdertyd mense is wat omgee vir hul naaste (pp. 9 — 20); dat hulle pligsgetrou is en trots op hul werk, hoe nederig ook al (p. 29); en dat hulle met min tevrede is: "Saam luister hulle wagtend na hulle weeklikse opwindinkies: die trein van Lüderitz af op Saterdag en Dinsdag, maar veral dié van Aus af, want - dalk is daar pos van die kinders." (p. 28)

Ook die getroue "makvolk" wat op die plase werk, kry 'n plek in dié sketse. 'n Tipiese voorbeeld daarvan is ou Miena, die getroue ou bediende in "Die voortrekkerkommetjie". Sy word só beskryf: "Onder die oranje kopdoek straal twee donkerbruin oë. Selfs die skewe mond onder die amper-neus en wye neusgate vertrek in 'n dapper poging tot 'n glimlag. ... Sy draai om en die klein bolyfie sleep haar uitstaande agterstewe in 'n wikkelstappie na die opwasbak waar haar enummelbekertjie en -bord staan." (pp. 10 - 11) Die mooi verhouding tussen die "makvolk" en hul werkgewers blyk onder meer uit die feit dat die skrywer se ma so baie vir ou Miena gedoen het tydens laasgenoemde se siekte; dat daar met groot liefde wedersyds kersgeskenke uitgedeel word (p. 14); en dat ou Miena, voor haar dood, opdrag gee dat haar kosbaarste besitting, die voortrekkerkommetjie, aan die skrywer se ma oorhandig moet word: "Ou Jiems buk en haal 'n bokvelsakkie ... uit. Met onhandige vingers knoop hy dit oop en steek 'n bewende regterhand in die bek. Toe hy dit uittrek, is die Voortrekkerkommetjie in sy hand. Effens onvas op sy bene stap hy tot by Ma en met bewende hande hou hy die kommetjie na haar toe uit. 'Ou Miena hy gasê ... Miesie moet vat.' ... Toe ons omdraai, staan Ma daar met die kommetjie in albei hande styf teen haar bors gedruk. Haar oë is styf toe en twee helder, groot trane loop langs haar mondhoeke af." (pp. 19 - 20)

Oor dié werk laat 'n resensent hom só uit: "Hierdie bundeltjie sketse en verhale laat beleef die leser weer die ou Suidwes soos dit voor die dae van die terroris daar uitgesien het."³¹ Van die skrywer word gesê: "Hy besit ... 'n fyn kennis van en 'n diepliggende liefde vir die streek en die mense waaroor hy skryf."³²

2.12   **Tinus Brown**

Doelwit Windhoek (Johannesburg: Perskor, 1982)

In dié avontuurverhaal word vertel van 'n hoogs geheime Swapo-operasie met die kodenaam "Pyl van die hart" wat beplan word om die hart van Namibië - Windhoek - uit te wis. Kaptein Chris van Rensburg van die Suid-Afrikaanse Weermag kry opdrag om ondersoek in te stel na die moontlikheid dat landmyne in Boesmanland op 'n sandpad suid van Tsumkwe gestel is. Tydens dié roetine-patrollie kom Van Rensburg en sy manne op 'n skynbaar onskuldige kamp in die bosse af, waar - volgens dr. Ziegler, die hoof van dié onderneming - wild gevang word vir 'n sirkus. Daarna gebeur interessante dinge wat niks met 'n sirkus te doen het nie ...

'n Eentonige boswêreld (p. 6); 'n uitgestrekte (p. 7), sanderige wêreld (p. 7 en p. 16); 'n wêreld met slegte tweespoorpaadjies (p. 8) en omurambas (p. 9 en p. 16) (" ... 'n droë leegte wat in die reënmaande vanaf Desember tot April verander in 'n stadig-vloeiende rivier of 'n ketting van staande waterpoele - onder die plaaslike bevolking bekend as 'n 'Umaramba.'") (p. 9); 'n wêreld met groot kremetartbome en mopanies (p. 13 en p. 30); 'n wêreld met 'n felle son (p. 15); 'n wilde wêreld met leeus en luiperds (p. 17 en p. 31), maar ook trouppante en Bosveld-loeries (p. 31); en 'n stil wêreld (p. 5) met wye vlaktes (p. 52) — só word Namibië gesien. Dit word egter ook geteken as 'n wêreld van "plofstofdampe, bloed, chaos en gille in die nag" (p. 5), en van landmyne, soos blyk uit die volgende gedeeltes: "Daar was geen waarskuwing nie. 'n Groot hand, so het dit gevoel, het meteens die voertuig van onder af opgelig. ... Toe het hy, kop eerste, deur die voos seildak van die Land Rover getrek. Die helder sterre was in wentelbane om sy kop. ... Toe het hy takke hoor kraak en gevoel hoe sy klere van sy lyf afgeskeur word." (pp. 7 - 8); "Die volgende oomblik blom 'n swart en bruin stof-en-rook bol onder die neus van die voertuig uit. Die skokgolf van die ontploffing vang vir Chris reg van voor en laat hom agteruit steier. Voor hy die grond tref sien hy hoe die groot voertuig se neus die lug in klim soos 'n perd wat op sy agterpote staan." (p. 8)

Ook die invloed van die oorlog op die mens - onder meer die skok en ontsetting - word gesien: "Toe hulle hom probeer help kyk hy hulle met pikswart oë aan en sit hom teë. Chris

is bang hy gaan heeltemal histories raak en klim langs hom in. ... Die man se kop val vorentoe en hy bars in snikke uit. Dit neem hulle tien minute om die groot Duitser en die Portugees te kalmeer." (p. 9)

Die hoofkarakter, kaptein Chris van Rensburg, is 'n ervare soldaat wat die oorlogssituasie ken en dít wat eie is daaraan - plofstof, landmyne, bloed, chaos en die dood (pp. 5 — 8); 'n goeie atleet (p. 6); en 'n dapper, onverskrokke mens wat dadelik optree wanneer dit nodig is, en nie versuim om sy lewe in gevaar te stel ter wille van ander nie (pp. 6 — 8).

Kenmerke van die Namibiërs wat beklemtoon word, is hul "Gemütlichkeit" (p. 10) maar ook hardkoppigheid (p. 17); hul liefde vir bier en "Kleine-Kleines"; hul afkeer aan tierlantyntjies (p. 17); en die feit dat hulle lekker kan kuier en goeie storievertellers is (p. 19).

2.13 Sarah du Pisanie

Jakkalswater (Pretoria: J.P. van der Walt, 1982)

Dié liefdesverhaal speel in 1911 in Suidwes af, toe dié wêreld nog wild en ongetem was. Oom Bennie, wat saam met 'n klomp mans (broers) op 'n plaas woon, ontvang 'n brief van Grieta, die meisie aan wie hy in sy jeug verloof was, waarin sy hom versoek om ná haar dood na haar dogter Magriet om te sien. Oom Bennie kan dié versoek nie weier nie, aangesien hy 'n ereskuld het om aan Grieta te betaal. Daan, een van die mans wat saam met oom Bennie op die plaas Jakkalswater woon, kry opdrag om nie alleen vir Magriet op Walvisbaai te gaan haal nie, maar ook met haar te trou voordat hy haar plaas toe bring, aangesien daar net 'n klomp wilde mans op Jakkalswater woon, wat nie gewoon is aan vrouens nie ...

Suidwes word beskryf as 'n wildryke (p. 13), warm wêreld waar die sonbesies skree;³³ 'n rustige, stil, wyd uitgestrekte wêreld, wat feitlik onbewoon is deur blankes; die "uithoek van die aarde" (pp. 16 — 17); 'n harde, wrede en barre wêreld (p. 27 en p. 95) vol ongediertes (p. 45 en p. 49); 'n mooi wêreld met 'n ongetemde skoonheid (p. 18); 'n wêreld met groot grasvlaktes

(p. 28) en klipperige rantjies (p. 49); 'n wêreld wat soms heerlike reënbuie beleef (pp. 112 — 113); en 'n wêreld waarvoor 'n mens baie lief word (pp. 95 — 133). Plantegroei wat genoem word, is die wildevy (p. 14 en p. 27), akasia (p. 26) en die palmboom (p. 27).

Schepmansdorp en die Swakoprivier word onderskeidelik só geteken: " 'n Ruk na middagete kom hulle op Shepmansdorp aan - 'n sendingstasie met groot wildevy- en palmbome, 'n ware oase in die dorre woestyn. Daar is ook heelwat vars water en Magriet kan haarself deeglik was."; "Die rivier kronkel soos 'n groen slang deur die woestyn. Dit is pragtig. Daar is min water in die rivier, maar groot bome en ander plante groei in die rivierbedding. Oral is daar watgate waar die diere kan suip." (p. 27)

Van die omstandighede wat destyds in die land geheers het, word ook beskryf, soos dat grond volop en goedkoop was (p. 8); dat die mense met waens gery het (p. 19); en dat mans, weens 'n gebrek aan die vroulike geslag in dié wilde wêreld, dikwels "vir hulle vrouens laat kom" het (p. 25).

Magriet is 'n arm meisie wat nie bang is vir harde werk nie (p. 22); 'n weerlose en verlore wesentjie (p. 25), wat tóg haar "man" kan staan, danksy die Ierse bloed in haar are (p. 36); en 'n gelowige (p. 100), dapper mens (p. 135). Daan van Rensburg, haar eggenoot, is 'n wilde, ongetemde (p. 21), groot man (p. 5 en p. 20) met 'n harde gesig (p. 6); iemand wat kans sien vir 'n os of 'n wilde perd, maar nie vir 'n vrou nie (p. 12); en die "ongekroonde koning" op die plaas en in die vallei (p. 75). Ook sy broers, wat saam met hom op Jakkalswater woon, is aanvanklik wild en ongetem³⁴ - "vuil, onbeskofte barbare" (p. 33) - totdat Magriet hulle beetkry (p. 29).

2.14 Vincent van der Westhuizen

Konflik (Johannesburg: Perskor, 1982)

Skutter Nel van Rooyen word opgeroep vir grensdiens. Sy moeder en sy meisie is heftig daarteen gekant, en die briewe wat hy op die grens van hulle ontvang, "breek sy moraal nog

verder af.³⁵ Dan sterf sy beste vriend in 'n kontaksituasie ...

Die land word voorgestel as 'n wêreld van oorlog en alles wat daarmee saamgaan - geweld, dood, verwoesting en die verminking van mense, soos blyk uit die volgende aangehaalde gedeeltes: "Die manne spring uit die Ratel om hand by te sit, maar die oomblik wanneer die swaar stewels in die stof neerplof, bars die hel uit die bosse los. Vuur en rook en die skerp reuk van kordiet, 'n raserny van snelgeskut en die dowwe gestamp van mortiervuur." (p. 8); "Hy saai 'n streep lood en weerlig onder hulle in, van links na regs, van regs na links, baie soos mens 'n motor met 'n tuinslang skoon spuit. ... Dan raak hul uitdrukkings totaal belangeloos en hul gesigte swaai opsy; die oë word vaal en glaserig en sonder fokus."; "Nel (kruip) terug na sy maat om te sien of hy hulp kan verleen. Maar dié het skielik vir hom 'n totale vreemdeling geword, 'n man sonder gesig ... 'n Man wat hom onttrek het aan hierdie wêreld en oorgestap het na sy eie kosmos iewers agter newels." (p. 11); "Dalk spook daar ook nog by hom ... die verminkte en verwronge lyke, oopgekloof en koeëlverskeur, onthoofde en oopgevelekte kadawers, die reuk van brandende vlees en dode tank van hulpelose en onskuldige oumense, vrou en kinders ... ." (p. 31)

Die volgende beskrywing van Oshakati, die hoofsetel van Ovamboland, word gegee: "Dit verg geen militêre strateeg se oog om die Oshakati-situasie op te som nie. Die algemene bedrywigheid het drievoudig toegeneem en daar is 'n oorvloed van voertuie in beweging, swaar wapens wat ingesleep word, kanontorings en sandsakversperrings wat opgeknop word, yslike arsenele en proviandvoorrade wat aangery en geberg moet word. Loopgrawe en doringdraadversperrings word opgeknop en rye bykomstige tente word opgerig. Groot bondels manne van ander eenhede, oorlaai van die voorrade, kom steeds aan, sommige van wie hierdie wêreld maar vreemd bekyk, baie onseker van hulleself, kêrels wat klaarblyklik nog nooit aan die grens was nie." (p. 117). 'n Basis word ook geteken: "... die toneel is kenmerkend van ander basisse waaraan Nel al so gewoon geraak het - spierwit haaivlakte tussen hoë skrapewalle, 'n enkele boom met 'n Ratel in die skaduwee geparkeer, bunkers en sandsakstrukture, blink nuwe sinkgeboue en die groepe vaalgroen tente oor afstande versprei, die seile opgeslaan om die kaal, bruin lywe te toon van die nie-diensdoende soldate wat met die beperkte middele tot hul beskikking besig is, ontspan en teen die son skuil." (pp. 110 — 111)

Die invloed wat die grenssituasie op die soldate het, kom duidelik na vore. Die leser sien byvoorbeeld die emosies en gevoelens wat die soldaat ervaar, onder meer vrees, woede en haat:- "Jy is skytbang en jy is woedend en jy is hatig. ... Jy is seker van die dood, ver van seker van die lewe, en daar is amper 'n soort fatalisme wat wil oorneem - kom ek om, so kom ek om." (p. 9); die kameraadskap wat deur die oorlog meegebring word: "Op 'n manier is julle broers. Op 'n manier is julle een. Daar groei iets tussen mense onder hierdie omstandighede, iets veel sterker as vriendskap ... ." (p. 10); die lojaliteit teenoor 'n vriend, selfs in die dood: "Hy kan sy maat nie hier laat lê nie, want wie weet wat hulle met hom sal aanvang as hulle die lyk in die hande moet kry?" (p. 12); die bravade, die front wat die soldaat voorhou om sy ware gevoelens te verberg: "'n Lyk is 'n lyk. En skiet jy daardie ou nie eerste nie, dan blaas hy jou.'" (p. 18); histerie: "Dan eers besef hy dat die harde, gillende stem wat hy hoor, sy eie is, rou van histerie, aaklig soos 'n roofdier wat oor sy prooi triomfeer." (p. 12); en selfs verstandelike versteurdheid: "... daardie aand het Willie Meyer, vasberade om tuis aan sy onbepaalbare wond te gaan sterf, 'n Ratel gegryp en Grootfontein toe probeer ry om 'n vliegtuig te haal, heeltemal die kluts kwyt. Hy moes opgesluit word." (p. 33)

Die skrywer lê ook klem op die buitestaander se onbegrip vir die man in die grenssituasie, soos blyk uit die volgende gedeeltes: "' ... omdat hulle nie verstaan wat ons hier maak nie. Hulle weet nie eintlik eers waarom ons hier is nie. Hulle dink ons sit hier rond en ons is gedurig in gevaar, ons tyd word gemors, en die regering se geld." (p. 25); "Wat hom verbaas, is die alledaagse verloop van sake asof daar nie so iets soos 'n grenssituasie is nie, hier waar mense van oorlog net in die koerante lees en die skim daarvan net vlugtig op televisie sien en selde genoeg notisie neem om te weet of dit militêre manewers of 'n ware geveg is, of dit in die Midde-Ooste of in Suidwes-Afrika is." (p. 34) Die hoofkarakter, Nel van Rooyen, se ma en meisie voel só oor diensplig: "'Hulle maak van julle slagters en moordenaars daar aan die grens, en dit ter wille van 'n handjievol politici se grille - nee, plaas daarvan dat die groot manne wat gedurig oorloë aan die gang hou, liewer self daardie liederlike uniform 'n slag aantrek en hulle vuil werk self gaan doen." (p. 36); "'Jou oë het vreeslik verander ... . Ek ... wonder selfs of daar nie bloed aan jou hande is nie ... ek sal sorg vir jou rehabilitasie.'" (p. 40)

Nel van Rooyen word beskryf as 'n skraal, gespierde, bruingebrande jong man ("skaars meer as 'n seun") met 'n sterk gesig (p. 17); 'n fynbesnaarde, sensitiewe mens (p. 30); 'n dapper soldaat wat 'n heldedood verrig het (p. 31 en p. 73); "'n gewonde soldaat sonder letsels aan sy liggaam" (p. 31); 'n man om mee rekening te hou (p. 119); en 'n gelowige (pp. 120 — 122), opregte mens (p. 129).

Anita de Kock som die verhaalinhoud só op: "Die leser maak ... kennis met die onmenslike wreedheid en felheid van die lewende van 'n soldaat op die grens. Dit skep ook 'n beeld van die onkunde en sorgeloosheid van die algemene publiek aangaande die stryd wat aan ons noordelike grens woed."³⁶

2.15 Everwyn Wessels

Miknes (Johannesburg: Perskor, 1982)

Twee gedigte in hierdie bundel staan in verband met Namibië.

In "Namib" word dié wêreld voorgestel as 'n wêreld waar die tyd, "wat nie kan staan nie, / nie wil vergaan nie, / in herhaling verval"; 'n wêreld waar stormwinde woed en die welwitschiaplant se blare toewaai en weer oopwaai; 'n onherbergsame wêreld waar die bruinkwartel vir hom vroegtydig 'n skuilplek teen die winterkoue moet soek: "soek nou 'n rusplek / iewers in die wyse grond; / anders waai die winter / jou koel hartseer rond"; en 'n wêreld waar selfs die volstruis 'n heenkome vind (p. 9).

"Bitterboelas" kan ook op die onherbergzaamheid en dorheid van dié land dui. 'n Bitterboela (tsamma) is 'n ronde veldvrug wat in droogtetjye in Namibië vir die Boesmans as bron van vog (water) dien. Dié gedig lui só:

*Die honger het vir ons van die tsammas gesê.
Gesoek, en die eiers aan die naelstring kry lê.
Met die beenmes se dunkant twee bakkies gesny;
geproe, en die bitterboelas se byt op ons tonge gekry. (p. 3)*

2.16 Charles Zandberg

Ver verse en ander fratse (Windhoek: Gamsberg, 1982)

Twee gedigte in dié bundel het Namibiese temas.

"Usakos se bar" beskryf die tradisionele bymekaarkomplek van dié plattelandse dorpie se inwoners, want dit is binne almal se bereik - "al bly jy waar / jy's naby / Usakos se bar." Daar word saam gekuier en gedrink, en saans "met sluiting / lank na sluitingstyd / word daar moeggedrink dronk / huis toe aangestryk." (p. 45)

In "Namib (met die skepping)" beskryf die digter uit sy perspektief die skepping van dié natuurwonder - hoe God aanvanklik wonder wat in dié wêreld gemaak moet word ("Hy het seker by Brandberg gestaan / hande tussen bo die oë en op die sye / ... Hier moet iets gemaak word / ... maar waar lê begin hier?") en skielik besef dat "niks" in dié wêreld mooi sal lyk: "Skielik kliek dit / hier lyk / niks/ mooi ... Tevrede stap Hy na die Landrover terug / tevrede kyk Hy terug / tevrede druk Hy kaart en planne / in die aktetas weer terug / tevrede laat hy / die niks / met niks" (p. 5).

2.17 Pirow Bekker

Witsalpeter (Kaapstad: Tafelberg, 1983)

Dié werk "staan in die tradisie van Cervantes se grootse satire Don Quichote" - soos Don in laasgenoemde werk, ontvang Rassie, die tronkbewaarder, "ook 'n verhewe lewensroeping uit iets wat hy lees, in dié geval uit die Landbouweekblad!"³⁷ Volgens die tydskrifartikel het die boerperd vermoedelik uitgesterf, en Rassie voel dat dié perderas in ere herstel moet word. As kind het hy in Suidwes 'n Boerperd gesien en ná die lees van J. M. Friedenthal se boek, *Die doodsengel op die waspoor*, wat oor die Dorslandtrek handel, is hy daarvan oortuig dat daar in dié geweste nog nasate van die rasegte boerperd moet wees. Rassie "ontpop meteens in Rasmus Erasmus, 'n man met 'n visie",³⁸ en dié "ridder" gaan op reis - met die trein

vanaf Pretoria na Windhoek. By sy bestemming aangekom, begin sy vermoeiende soektog - met 'n ysbak van die trein se eetsaal as helm, 'n bloedrooi sambreel as swaard, **Die doodsengel op die waspoor** as handboek, en met Tief, die skone jong dame wat hy op die trein ontmoet het, as sy metgesel, wat alles wat gebeur, moet opteken.

'n Wêreld met droë rivierlope (p.17); 'n wêreld van "hitte en ... klitsgras ... en ... dorings" (p. 18); 'n wêreld van "jag en biltongmaak en -kerf en ou jagavonture onder die omumborombonga aanhoor"; 'n wêreld van kloue en vlaktes (p. 19); 'n wêreld waar dit "warm ... kan word" op die grens (p. 139); 'n wisselvallige, dorre (p. 19 en p. 145), harde (p. 132) wêreld met groot afstande tussen die plase; 'n wêreld met min lewe en min opstalle op die platteland (p. 17); 'n wêreld met 'n skerp son bedags (p. 146) en koue snags (p. 155); 'n wêreld van sand en stof en klip (p. 151); 'n wêreld met baie versamelvoëlneste (p. 154); en 'n wêreld met hoë duine (pp. 158, 166 en 182) — só word die land gesien. Dit word ook geteken as 'n mooi wêreld: "Hy vertel van die pad wat hy gekom het, van hoe mooi die wêreld is, van die blinkhaargras wat die koppe laat lyk of hulle hare op het, want die gras lyk rêrig soos hare, en dit blink so dat jou oë eintlik seerkry." (p. 166) Die omumborombonga (p. 19), swarthaak (p. 18), kameelboom (p. 118), doringboom, haakbos (p. 156) en blinkhaargras (p. 154) is van die plantegroei wat genoem word.

Die Brandberg word soos volg beskryf: "'Dit lyk komplete of die berg 'n groot altaar is. Boontoe word die kleure al ligter en die rotsformasies lyk self soos vlamme wat om en deurmekaar krul. ... Dis 'n mooi berg van ver af, so blou soos wat jy nog nie gesien het nie met die swart brandstrepe. Maar wanneer jy daar kom, lyk die klippe nes of hulle met olie besmeer is en dis ene rotse op mekaar.'" (p. 184)

Kenmerke van die mense van die streek is dat hulle tyd het vir mekaar (p. 141); dat hulle baie moed en durf aan die dag lê - " ... ek haal my hoed af vir mense wat hier bly. Hulle staan baie uit." (p. 132); en dat hulle gasvry, warm en hartlik is (p. 153).

2.18 Cor Dirks

Joof en sy maats in Etosha (Johannesburg: Perskor, 1983)

Dié jeugverhaal vertel van Joof Coetzee en drie maats wat na die Etoshapan gaan vir die Julievakansie. Dit blyk toe meer as 'n blote vakansie te wees, aangesien hulle help om gewetenlose skurke in die Etosha vas te trek.

Die land word voorgestel as 'n wêreld met pragtige sonsopkomste (*p. 8 en p. 17*) en -ondergange (*p. 13*); 'n mooi land (*p. 55*) met vlaktes (*p. 67*), granietskoppies (*p. 45*) en wonderlike blou lug (*p. 92*); en 'n wildparadys. Diere, voëls en plantegroei wat genoem word, is die swartkopkorhaan, valk, trouphant (*p. 9*), kameelperd (*p. 10*), volstruis, koedoe (*p. 11 en p. 24*), springbok (*p. 11 en p. 21*), blouwildebees (*pp. 11, 21 en 28*), leeu,³⁹ rooiborsfiskaal (*p. 17*), jagluiperd (*p. 22*), breëkoparend, gemsbok (*p. 24*), sekretarisvoël (*p. 28*), sebra (*pp. 41 - 42*), hartbees (*p. 42*), swartrenoster (*p. 43*), aasvoël (*p. 47*), langbeen-maraboe (*p. 48*), olifant (*pp. 68 - 69*), makalanipalm (*p. 23*), doringboom (*p. 28*) en -bos (*p. 63*), mopanie (*p. 77*) en die hardekool (*p. 79*).

Ai-Ais, die Visriviervallei (*p. 8*), die Otjikotomeer (*pp. 8—9*), die Andoni-vlakte (*p. 24*), Halali (*p. 37 en p. 67*), Okaukuejo (*p. 37 en p. 41*), Otjovasandu (*p. 53*), Ozonjuitji (*p. 58*), die Guinasmeer (*p. 86*) en Tsumeb (*p. 8*) is van die plekke wat na vore kom. Namutoni word só beskryf: "Namutoni vertoon indrukwekkend van die pad af. Die getande borand van die mure, die kantele, die skietgate in die mure en ook die torings op die vier hoeke dui sonder twyfel aan dat Namutoni op sy dae gewis 'n fort was. Aan die suide- en oostekante is groot ingange wat teen sononder gesluit en met sonop oopgemaak word." (*p. 12*)

2.19 Daniel Hugo

Die klein aambeeld (Kaapstad: Human & Rousseau, 1983)

Drie gedigte in dié bundel is in Namibië gesitueer.

In "Kus van die dood" beskryf die digter die hele "geskiedenis" van dié onherbergsame deel van die land: Dias wat aanvanklik die Skedelkus gekersten het - "nie Golgota het hom tot hier gedryf nie / maar die Oosterse konings wat kruie bring"; die skepe wat vir drie eeue by dié onherbergsame deel verbygevaar het, terwyl diamant en agaat tussen die duine "(ge)gloei ... (het) / in glimlig van die maan se duisend karaat"; en hoe baie mense daarna "die klein korrels ster kom soek" het, maar "in die sand vir hul skraapsug (moes) boet." Ten slotte wys hy op die wyd uiteenlopende skatte van die Namib wat net af en toe deur die wind blootgelê word: "murasie / sandroos en geskoeide geraamtevoet." (p. 24)

Die digter se broer se vroeë dood in Windhoek aan kanker is die tema van "voetsaam" en "29 Julie 1977 A.D." In "voetsaam" stel hy die tydperk vóór sy broer se dood, toe hulle twee saam "Suidwes te voet verken (het), hek na hek" teenoor die tyd van sy afsterwe: "maar nou gaan jy ongestewel dood: / betree die land wat elk alleen ontdek." (p. 37) In "29 Julie 1977 A.D." beskryf hy sy broer as 'n "wit brief / in die bruin koevert / onder 'n gedateerde klip / aan 'n windverwaaide / hoek van hierdie land" wat wag vir 'n skip om hom te neem "met klappende seile / die Dodekus verby / na die vaderland." (p. 42)

2.20 Doc Immelman

Onheil in die Kuiseb (Kaapstad: Tafelberg, 1983)

Dié jeugverhaal speel in die Duits-Suidwes-Afrika van 1905 af en beeld die skrikbewind uit wat die Topnaar-Hottentotte destyds in die omgewing van die Kuiseb-rivier gevoer het. By die sendingstasie Horabis word sendelinge vermoor, en ook by Gorab se kopermyn vind gruweldade plaas - Andries Kirstein en sy werkers word koelbloedig om die lewe gebring. Danie Hugo, 'n jong boerseun, glo dat Petrus-Keib, seun van die Topnaar-opperhoof Vlermuis, die skuldige is, maar laasgenoemde is geslepe en slu en vlug die berge in. Wanneer drie lede van die polisiemag wat hom agtervolg, spoorloos verdwyn, besef almal dat daar groot probleme vir hulle voorlê ...

Kenmerke van die land wat uitgelig word, is onder meer die hitte (p. 6 en p. 18), waterskaarste

(p. 6), eensaamheid (p. 4 en p. 18), verlatenheid (p. 18), vreedzaamheid (p. 22) en wreedheid (p. 24). Dit word ook geteken as 'n wêreld waar die oostewind dikwels waai (p. 6); 'n wêreld met reuse-duine (p. 2 en p. 6) en geweldige grasvlaktes; 'n wêreld met blou berge (p. 27) en droë rivierlope (p. 36); 'n harde (p. 39), droë wêreld (p. 4) met klipkoppies (p. 82); 'n vreemde (p. 24), wilde (p. 26) en afgeleë wêreld (p. 29); en 'n land van kontraste: "'Jy het reg, jongman. Dis 'n eenaardige land. Eers lelik, dan mooi; eers koud, dan warm ... . Wreed en vyandig, maar eerlik.'" (p. 39) Plantegroei wat voorkom, is die kameeldoring (p. 28), wildevy (p. 39), swarthaak (p. 35), doringboom (pp. 35 - 36), anaboom (p. 102), kreupelhout en die haakdoring (pp. 102 — 103). Wildsoorte wat genoem word, is die springbok,⁴⁰ gemsbok,⁴¹ jakkals (p. 22), koedoe (p. 81) en die volstruis (p. 28).

Die skrywer gee ook agtergrond met betrekking tot die Shondoro's (wilde perde) wat in daardie tyd in die land voorgekom het: In 1895 het die Duitse troepe 'n klomp perde by Swakopmund aan wal gebring - die perde is van die skepe af op vlotte gelaai wat na die land gedryf het, waarvandaan hulle deur die handelaars aangejaag is. Een van die vlotte het omgeslaan, 'n paar perde het versuip en die res wat die land bereik het, het die Namib ingevlug, later suidooswaarts getrek na die loop van die Kuiseb naby Hudap bokant die Tsondabpan. Hierdie perde het aangeteel en wilder geword; by hulle omgewing aangepas en op dié manier besonder sterk geword. Hulle kan tien dae stap sonder rus of water en leef op kameeldoringpeule (p. 22 en p. 51).

Dat dié onherbergsame wêreld 'n invloed op die mens het, blyk uit die volgende gedeeltes: "'Daar het baie dinge gebeur met jou kind ... . Vandag het hy 'n man geword.'" (p. 108); "In so 'n harde land ... moet jy ook hard wees. Anders gaan jy onder." (p. 48)

Die Walvisbaai van 1905 word as 'n vuil, onaantreklike plek sonder water beskryf: "In die najaar van 1905 is die nedersetting van Walvisbaai nie 'n aantreklike plek nie. Die gehuggie bestaan uit 'n dosyn houtgeboue en 'n twintigtal hutte. Alles is vuil, verweer, lelik. Daar is geen teken van 'n plant of gras nie. Net vuil, dik sand wat in kleur wissel van grys tot swart. As die oostewind uit die Namibwoestyn waai, is dit versengend warm en bedompig en die lug vol stof en bytende waaisand. Langs die strand waar die branders onstuimig breek, lê ontbindende karkasse van robbe, haaie en walvisse. 'n Stank hang oor die baai en snags

sluip tjankende jakkalse en strandwolwe tussen die aas rond." (p. 6) Die grootste gebou in Walvisbaai, skeepsagent Taylor se gekombineerde winkel, pakhuis, kantoor en woonhuis, lyk só: "Oorspronklik was dit groen geverf, maar nou is dit 'n vuil grys-bruin kleur. Die son het die verf laat afdop en die misnewels het die hout laat swel en vrot en skeeftrek. Meeste van die ruite is stukkend en met planke toegespyker. Op die stukkende houtstoep voor die gebou sit 'n klompie mense met vuil karosse om hul maer skouers en oral lê bottels, geroeste blikke, viskoppe en ander gemors rond. Op die gebou se dak sit 'n tiental kraaie weemoedig en kras." (p. 7) Die skrywer gee ook inligting met betrekking tot die oorlogstoestand wat destyds geheers het: "'Die Herero's is wel verslaan. Maar die oorlog in Duits-Suidwes is lank nie verby nie. Die Hottentotstamme in die suide en ooste is nog sterk, en ook die Namas is op die oorlogspad. Ek was verlede week in Swakopmund. 'n Woermannstoomboot het meer as honderd gewonde soldate na Duitsland geneem." (p. 10)

Die boeremense wat in dié harde land woon, word geteken as gehard en taai. Danie Hugo, die hoofkarakter, word só gesien: "Die sestienjarige seun is groot en sterk gebou. Hy is donker gebrand deur die Suidwes-son en dra velskoene, velbroek en 'n ferweelhemp. Sy bruin hare is lank en deurmekaar, sy ken bedek met fyn stoppels en sy voorkoms ru, behalwe vir die diepbruin, intelligente oë." (p. 32) Sy pa, Frans Hugo, is 'n groot, stewige man met ... 'n snor en 'n kenbaard (p. 40). Die kos wat voorgesit word, is ook tipiese boerekos: "Gestoofde springboklewer en niertjies en rugstringvleis en filet saam met uie, aartappels en growwe rys" (p. 23); gerookte gemsbokvleis (p. 24); gesoute springbokribbes en mieliepap (p. 39); gestoofde suurlerw en niertjies (p. 70); roosterkoek (p. 38); en vetderm (p. 35).

Die Topnaar-Hottentotte word as besonder wreed geteken, soos blyk uit die feit dat die drie polisiemanne wat hulle agtervolg het, onthoof en hul koppe in die mikke van kameeldoringbome gestee is (p. 87). Die Damaras word as "'n klomp rowers en moordenaars" bestempel (p. 9).

2.21 Derick Jacobs

Die geur van vryheid (Rooseveltpark: Mosterdsaad Christelike Uitgewers, 1983)

In 'n plaashuis net buite Mariental word op 'n Sondagand 'n moord gepleeg. Daar is talle verdagtes en verskeie moontlike motiewe, en dit is luit.-kol Hannes Marais, speurhoof van Namibië, se taak om die moord op te los ...

Namibië word beskryf as 'n warm,⁴² droë wêreld met 'n skroeiende son (*p. 12*) en rooi sandduine (*p. 6 en p. 36*); 'n verlate (*p. 10 en p. 18*), uitgestrekte wêreld van stilte (*p. 18*); 'n land met helder sterre en skoon somerslug (*p. 30*); en 'n wêreld waar die nagte "leefbaar (bly) ... selfs in die middel van die somer." (*p. 67*). Die enigste plantegroei wat genoem word, is die kameeldoringboom (*pp. 36, 39 en 67*).

Plekke wat ter sprake kom, is Mariental, wat as 'n klein dorpie bestempel word (*p. 50*), en Windhoek (*p. 73*). 'n Plaas in die Mariental-omgewing word só beskryf: "Die windpompe, krale, krippe, die opstal aan sy linkerkant en die vreemde, opvallende groen kolletjie daar teen die duin. Soos 'n mini-oase." (*p. 77*)

Daar word onder meer verwys na die veranderende omstandighede in die land: "Dinge het verander hier in ons plek. ... Dis jammer ... dat Suidwes nie Suidwes kon gebly het nie. Nee, hy moes Namibië word. Ons is nie meer Suidwesters soos ons was nie. Ons klink nie meer ons bierbekers oor 'n breë tafel en staan saam as daar moeilikheid is nie." (*p. 74*)

2.22 Bertrand Retief

Tweede prys is 'n houtjas (Pretoria: J.L. van Schaik, 1983)

Dié bundel bevat 'n aantal vertellings oor die grenslewe in Ovamboland. "Ons poer-poer nie meer nie!" handel oor 'n seun wat met sy sewedaepas by die huis is en van sy ervarings op die grens vertel; "Too much" beskryf die ervarings van 'n klomp soldate op patrollie; In

"Dis chopper pilots daai, Luitenant" word vertel van 'n hekwag wat twee offisiere sonder identifikasie nie wil deurlaat nie; "Sensorskap" vertel van 'n offisier wat die soldate se briewe moet "sensor"; "Luitenant Cohen, Mediese Korps" het die dapperheid van 'n "medic" as tema; "Die man van lettere" handel oor 'n kommandant wat namens 'n troep aan laasgenoemde se meisie moet skryf; in "Ou Flip se 'hat trick'" word vertel van 'n aanval op 'n klomp Swapo's in 'n Cuca-winkeltjie; in "Die heel laaste troepie" word beskryf hoe 'n troepie per ongeluk in die vyandelike gebied deur 'n helikoptervlieënier agtergelaat word; "Swannie" handel oor 'n troep wat sy Weermagopleiding telkens ontduik en later 'n uitstekende soldaat word; in "Die brief" word vertel van 'n offisier wat 'n brief ontvang wat aandui dat sy vrou tuis 'n verhouding met 'n ander man het; "Die bul" beskryf 'n insident toe die Weermag die plaaslike bevolking moes help om 'n kwaai bul te skiet; "Die braaivleis" handel oor 'n afskeidsvleisbraai op die grens; en "Erediens" handel oor die besondere erediens wat vir die manne in uniform op die grens gehou word. Die flapteks som die inhoud van die bundel só op: "Bertrand Retief (vertel) van die swaar en lekker van soldaatwees in die verre noorde van Suidwes ... hy vertel in die taal van die gewone 'troepie' van die lewe in die bos - van die stof en die hitte en die sweet, van die moeg en die vrees én die moed, van die lewe en, alte dikwels, die dood, die 'houtjas'".⁴³

Die geweldige hitte is 'n kenmerk van die land wat beklemtoon word, soos blyk uit die volgende aanhalings: "Vir Spikes moet 'n mens leer ken. Soos vir die see, moet jy altyd groot respek hê vir Spikes. Hier waag niemand ooit kanse met daardie rooiwarm vuurbol in die lug nie - jy hou jou waterbottels vol, en rus in die koelte oor die middag van die dag. Spikes maak jou net so dood, net baie stadiger, as die vyand." (p. 17); "Die toets was aan die gang. Dit het warm geword. En nog warmer. Ou Spikes was op sy stukke. Blinkwit het die wêreld om hulle geglim deur die hitte." (p. 18); "Ook het hulle oor die hitte van die dag voortbeweeg. Een moordende tree na die ander. Een moordende uur na die ander. ... Hy kon ou Spikes se aanslae op die bokant van sy hoedjie voel ... ." (p. 19) Dit word ook beskryf as 'n harde, stowwerige (p. 44), moordende wêreld van "slange en sand" (p. 15); 'n wêreld waar dit jare laas gereën het (p. 17); 'n wêreld met cuca-winkeltjies (p. 52); 'n wêreld van "muskiete, vrees, verlange, weghol-pens, landmyne ... (en) opofferings." (p. 64); 'n wêreld van "songewaste geel vlaktes met ... palmbome" (p. 98); 'n afgesonderde wêreld (p. 65), waar 'n mens nie poer-poer nie ("Een ding geleer daar bo. As jy oorlog maak, maak

jy oorlog. Jy poer-poer nie. Daar's net eerste prys op die grens. Tweede prys is 'n houtjas.'" (p. 13); en 'n wêreld van hakkejagoperasies (p. 11) en oorlog, soos blyk uit die volgende: "'Toe skielik klap daar skote daar voor, vanuit 'n kraal so 'n ent voor ons voorste manne. Ons val toe aan. Soos altyd. Ek onthou net hoe Pietie in 'n ruwe paadjie ingeswaai het, toe verdwyn hy in 'n geweldige ontploffing. ... Ek het ou Pietie daar gekry lê. Dit was baie lelik. Ek dog hy's dood. Hy't nog gelewe, maar hy was bewusteloos - ook maar beter so. Die perd het die ontploffing gekeer, maar sy bene was weg.'" (pp. 3 — 4)

Die klem word geplaas op die uitwerking van die grensoorlog op die soldate. Die leser sien byvoorbeeld hul vrees, onsekerheid (pp. 12 en 71 — 72), uitputting, ontberings en blootstelling aan die elemente;⁴⁴ die verlange huis toe (p. 38); die feit dat afstand, gebrek aan telefone en vinnige verbindingsmiddele klein probleme tuis soos berge laat lyk (p. 74 — 75); die gevoel van kameraadskap wat deur die oorlog teweeggebring word (p. 97); dat die grenssituasie die soldaat nader aan sy Skepper bring en dat eredienste op die grens 'n besondere betekenis het vir die soldaat (p. 96); dat die soldate op die grens "manne" word (p. 13); dat hulle 'n nuwe perspektief op hulself en hul rol in die samelewing kry (p. 39); en die feit dat hulle heldedade verrig in dié moeilike omstandighede (p. 45)

2.23 P.J. Schoeman

Kleinvolk van Afrika (Johannesburg: Perskor, 1983)

Schoeman vertel in dié werk van sekere soorte kleinvolk van Afrika - termiete, visse en voëls. Die gedeelte oor die termiete, wat die langste en ook interessantste deel in die werk is, is gegrond op waarnemings wat hy gedurende die vyftigerjare, toe hy hoofwildbewaarder van Suidwes was, gemaak het. Ook 'n klein gedeelte oor die "veervolk" is gegrond op ervarings wat hy in Suidwes gehad het.

Die land word geteken as 'n "groot laboratorium ... wat om navorsers pleit"; 'n land met hoë termiethope (p. 14); 'n groot, kaal, brak, plantlose wêreld (p. 32); en 'n wêreld met die mooiste "aandmusiek": "Nadat Fledelika weg is ... sou ek my ore ver laat luister, na dit

waarvan die voornag van 'n stil aand in die ... Etoshapanne vol is. Dit is die Etosha se heel eie aandmusiek. Jy hoor dit nie bedags nie. Dis 'n diep, sagte dreuning soos van 'n veraf see, as die luggie reg trek. Na die ou grote se drie volborsaandgroete, en daarna die Etosha se veel stiller musiek, het net een ou heel kleintjie uit die hoop hout voortgesels. Dit was groot ou Afrika se swart nagkriekie. Hy kan 'n nag so geheel sy eie maak." (p. 32)

Suidwes word veral beskryf in terme van sy kleinvolk - in hoofsaak sy termietlewe. Schoeman beskryf interessante waarnemings wat hy in die Etoshapan en ook by sy huis in Otjiwarongo gemaak het, en deel interessante feite met betrekking tot termiete met die leser.⁴⁵ Wat voëlsoorte betref, beskryf hy onder meer 'n insident langs die Kunenerivier, toe 'n visarend 'n paar rooibokke gewaarsku het dat daar 'n luiperd in hul nabyheid is (pp. 98 - 99).

Die Ovambo's en die Boesmans is die inheemse bevolkingsgroepe wat vermeld word. 'n Kenmerk van die Ovambo's wat genoem word, is die feit dat hulle nie die r-klank in Afrikaans kan uitspreek nie. Fredelika, die skrywer se een Ovambo-werknemer (eintlik is dit Frederik wat Fredelika geword het), se spraak word só weergegee: "Meneer doktol, ons het die eelste paadjie van die miele gekly." (p. 19) Ook sy vrees vir leeus kom ter sprake: "Haaikona, leeu is nie Ovambo se hond nie. Leeu vang Ovambo se beeste. Hy vang ook vil Ovambo wat nie weghaldloop nie. Fredelika is Ovambo. Hy slaap nie by leeu se bed nie." (p. 29) Fredelika noem ook die feit dat 'n Ovambo nie ryk is wanneer hy "Witmense se geld" het nie - hy is ryk as hy beeste besit, want dan kan hy twee vrouens vat en baie kinders hê (p. 46). Langman, die Heikum-Boesman, word beskryf as 'n veld- en dierekenner. Schoeman bestempel hom as "'n man met ... veldoë" (p. 38) en 'n mens met 'n "diepingeboude veldkennis." (p. 41) Langman sê dan ook die volgende: "Ek is Boesman se kind. As ons buite loop, ons oë is ver. Ons vaders en grootvaders leer vir ons baie. Ons sien vir baie goete in die veld." (p. 47) Oor die erdvark en die mier het hy onderskeidelik die volgende te sê: "'Dis mierkoning. Hy eet snags baas doktor se kleinmensies. Hy's vark met dikste stert, en sy lang snoet het olifant vir hom gegee. Maar by sy hart is hy mooi vader. ... Hy grawe snags huise vir baie van my land se mense. Hy grawe gate vir vlakvarke om in te woon. Hy grawe gate vir die wildehonde om hul kleintjies in te kry. Au, hy het baie mooi vaderhart.'" (p. 34); "'Wanneer hulle vlerkies het, is hulle lekker kos vir

Boesman. Ons ken hulle ook wanneer hulle vlerkies afval, en tweetjies al agtermekaar aanloop. Hulle loop so tot waar vroultjie ... goeie plek kry om gaatjie in die grond te grawe. Met die gaatjie gaan al twee af in die grond om nuwe huis vir hulle eerste kinders te grawe. Hulle maak eers die een huis onder die grond, en dan die een bo die grond.'" (p. 47)

2.24 A.J.J. Visser

Die harlekyn verskyn (Kaapstad: Tafelberg, 1983)

In die een Namibiese gedig in hierdie bundel, "Voëlparadys: Hardapdam", word die kontras tussen dag en skemeraand/nag by die Hardapdam naby Mariental geteken. "Bedags staan die stompe, takke dor", maar teen skemeraand verander dié dorre aansig, wanneer die voëls begin terugkom: "Want word dit skemeraand / en later / soos die nag so git, / kom die swerms / ná die dag se vlug / van oor en uit die water / terug / en verf die bome / in die koue donker / warm wit." (p. 23)

2.25 Sarah du Pisanie

Erfgenaam vir die baron (Krugersdorp: President-Uitgewers, 1984)

Dié romantiese verhaal speel in 1910 in die destydse Duits-Suidwes-Afrika af. Baron Karl von Ludwiger, wat op 'n plaas in die Windhoek-distrik woon, kry 'n brief van sy oom in Duitsland met die opdrag om binne ses maande te trou, sodat hy 'n erfgenaam kan voortbring, anders verloor hy sy erfpoorsie - die Ludwiger-kasteel in Duitsland. Oom Pieter van Aswegen, die baron se sekretaris, kry opdrag om die land te deurreis en vir die baron 'n vrou te gaan soek. Op Helmeringhausen kry hy 'n geskikte "kandidaat" - 'n verwaarloosde boeremeisie wat in 'n hotel werk ...

'n Uitgestrekte (p. 5), groot en onbewoonde gebied (p. 17); 'n gebied met klein dorpie (p. 18); 'n harde, ruwe (p. 144 en p. 188), wrede en ongetemde land; 'n land met geel grasvlaktes,

skurwe bruin rante (p. 41) en 'n helderblou hemel ná 'n reënbus (p. 40); 'n warm land met 'n wrede son (p. 143 en p. 164); 'n land met die vars reuk van die veld (p. 120); 'n land met 'n abstrakte skoonheid (p. 41); en 'n land waarvoor 'n mens baie lief kan word (p. 188) — só word Suidwes beskryf. Dat dié ruwe land tog 'n positiewe invloed op die mens kán uitoefen, blyk uit die volgende gedeelte: "Die heerlike vars reuk van die veld en die warm Suidwes nag sus jou sinne totdat daar net rustigheid en vrede oorbly." (p. 120)

Van die omstandighede wat destyds geheers het, kom na vore, soos die feit dat die Duitse soldate, weens 'n gebrek aan genoeg vroue in die land, selfs in die Duitse koerante geadverteer het om vroue in die hande te kry, wat hulle dan per skip na Duits-Suidwes laat kom het (p. 18). Ook die feit dat baie min mense motors gehad het, word genoem (p. 122).

Chrissie, die boeremeisie wat die baron se vrou word en hoofkarakter in die verhaal, se ouers het aanvanklik in die omgewing van Keetmanshoop geboer, maar moes weens die droogte die plaas verkoop. Met haar en Pieter se ontmoeting op Helmeringhausen, word sy beskryf as 'n skraal, bleek, verwaarloosde meisietjie wat 'n vormlose rok, afgetrapte skoene en dik swart kouse aanhet (p. 20 en p. 21); en 'n mens wat gewoon is aan harde werk: "Haar hande is skraal, maar grof en eelterig van harde werk." (p. 23)

Inheemse bevolkingsgroepe wat vermeld word, is die Damaras (p. 42) en die Ovambo's (p. 160).

2.26 Sarah du Pisanie

Liefste Koos (Krugersdorp: President-Uitgewers, 1984)

Dié verhaal speel af in die ou Duitse tyd. Elsa Fourie reis per boot vanaf Kaapstad na Walvisbaai, om daar deur haar verloofde, Kurt Strassen, 'n lid van die Duitse "Schutztruppe", ontmoet te word. Daar aangekom, verneem sy dat hy reeds geruime tyd vermis word, en sy besluit om hom te gaan soek. Sy doen haar voor as 'n sieklike seun, Kosie Fourie, en kry op dié manier die geleentheid om saam met Hermanus Potgieter, 'n groot, ruwe Suidwester, se transportwa die ruwe wêreld na die binneland aan te durf ...

Suidwes word voorgestel as 'n wilde, woeste, harde, ongetemde en barre wêreld;⁴⁶ 'n groot, uitgestrekte (p. 6), yl bevolkte (p. 18), eensame, verlate wêreld (p. 5), met droë riviere en goeie weiveld (p. 107); 'n onveilige, gevaarlike wêreld (p. 21); 'n baie warm wêreld;⁴⁷ 'n wêreld met "geel vlaktes (en) ... wuiwende gras ... "; 'n wildryke wêreld (p. 82), waar nog ongediertes soos leeus voorkom (p. 95); 'n wêreld waar "niks ... kinderspeletjies (is) nie" (p. 9); en 'n mooi wêreld met skoon, helder fonteine (p. 86) en baie vars lug (p. 31).

Rustige, plattelandse tonele word geskilder, soos die volgende: "Hulle uitspanplek vanaand is die mooiste wat sy nog gesien het. Groot bome vorm 'n dak oor 'n gladde skoon stuk veld op die rivier se wal. 'n Entjie hoër op in die droë rivier sien sy die blink van water in 'n diep kuil. Sy stap uit onder die groot koeltebome en stap af na die kuil, wat haar blinkend en lokkend naderroep. ... Agter die rots sien sy ... die rede vir die skoon helder water. 'n Fontejintjie stoot oor in die kuil en vloei verder af in 'n smal stroompie weg." (p. 86) In teenstelling met bogenoemde rustige toneel, word ook die situasie van onrus wat in daardie jare in die land geheers het, beskryf: "'As jou oom bo in Tsumeb bly, sal hy van die Herero's saambring, want dit is hulle wêreld daarbo. Dan is daar nog die Namas. Hulle is weer in die suide. Maar ... die een klomp dring altyd in die ander se gebied in en hulle maak oorlog en skiet met gewere, want almal kry deesdae wapens en ammunisie in die hande. ... Die lewe is onveilig en gevaarlik hier in die binneland." (p. 21)

Die Swakopmund van daardie jare word só geteken: "Elsa Fourie staan stil op die klein primitiewe kaaitjie. Die see lê kalm onder haar en klein brandertjies klots rustig teen die houtpilare. ... Sy sit haar hand op haar oë en tuur na die klein dorpie wat eensaam en verlate, vasgedruk tussen die barre woestyn en die groot blou oseaan, lê." (p. 5); "Die dorpie is baie klein, net 'n paar huisies en een of twee winkeltjies. Al die geboue het 'n sterk Duitse aksent, wat die ou dorpie omtower in 'n klein stukkie Duitsland, duisende myle daarvandaan. ... Groen palmbome met slap takke wat liggies in die seebriesie swaai, gee 'n bietjie kleur aan die andersins vaal woestyndorpie." (p. 7) Die Waterberg word beskryf as 'n gebied wat dwarsdeur die jaar "baie water en baie weiding" het (p. 156).

Hermanus Potgieter, die transportryer wat tot die meisie se redding kom, is 'n groot man met breë skouers en 'n swart, woeste baard, wat hom "wild en boos laat lyk" - die enigste kleur

in sy gesig is sy "verrassend helder blougrys oë" (p. 26); en 'n harde, ruwe en ongetemde mens (p. 55), wat tog ook 'n sagte kant openbaar (p. 141).

Kenmerke van die Suidwesters wat beklemtoon word, is die feit dat hulle harde lewens ly in dié ruwe land (p. 9); dat hulle "wilde" boere is; en dat die mans soms maande lank geen vrou sien nie (p. 22). Ook die tipiese kos wat die boere op die trekpad geëet het, soos vetderm gestop met lewer en niertjies, kom na vore (p. 53).

Die Herero's word as 'n baie trotse nasie bestempel: "Hulle sal nie sommer 'n Boesman op hoorsê glo nie. Hulle is 'n vreeslike trotse nasie." (p. 80)

2.27 Sarah du Pisanie

My hartjie, my liefie (Pretoria: J.P. van der Walt, 1984)

In 1940 aanvaar Alet 'n onderwyspos op Walvisbaai ná 'n liefdesteleurstelling. Op Walvisbaai wag egter nog probleme, onder meer 'n ongetroude, siniese skoolhoof wat alle meisies met blonde hare en blou oë wantrou ...

Die land word geteken as 'n warm (pp. 5 en 45 - 46), mistige wêreld (p. 5) van sand en duine (p. 9); 'n stowwerige (p. 12), eensame wêreld (p. 13), waar die oostewind dikwels waai (p. 45); 'n eindelose (p. 47), droë (p. 56 en p. 104), kaal wêreld (p. 47); 'n pragtige wêreld (pp. 47 - 48), wat soms swaar reënbuie (p. 101) en donderstorms beleef (p. 111), waartydens die land se droë riviere in sterk strome verander (p. 103); en 'n wêreld waarvoor 'n mens baie lief kan word (p. 67).

Walvisbaai word soos volg beskryf: "Die geboue wat sy tot dusver gesien het, is van hout en is op pale gebou ... . Nêrens is 'n enkele boom of grassprietjie te sien nie ... net sand ... 'n vaal, bruin sand wat plek-plek duine in die dorpie vorm en die hele natuurtooneel oorheers. Die meeste van die huisies lyk eenders ... . Hulle het ... almal een ding gemeen ... almal is aan die buitekant oordek met vaal sand. Selfs die huise se vensters is vuil en skep 'n

onbewoonde indruk. ... Die dorpie bestaan uit 'n hotel, twee algemene handelaars en 'n verskeppingsmaatskappy." (p. 9) Dit word ook bestempel as die "uithoek van die land" (p. 15); 'n triestige dorpie met 'n "vaal misgordyn" (p. 5); 'n dorpie wat altyd "in een of ander sluier gehul is, want as die missluiers weg is, dan kom neem die stof oor." (p. 12); 'n "moedverlore" dorpie, waar dit lyk asof iemand die horlosie vier of vyf dekades teruggeskuif het (p. 6); 'n dorp waar nêrens 'n groenigheidjie te bespeur is nie (p. 7); 'n dorp "sonder ... diere ... met nie eers 'n distrik met plase waarheen die kinders kan gaan vir vakansies nie" (p. 88); 'n "snaakse, ouwêreldse dorpie" (p. 9), waar "almal alles van mekaar af" weet (p. 83); en 'n dorp met "ou ammunisieforte" uit vroeër tye (p. 13). Ander plekke wat ter sprake kom, is die Spitskoppe en die Witvrou van die Brandberg (p. 99).

Van die landsomstandighede van destyds word beskryf, soos dat kinders van 'n paar standerds in een klas hanteer moes word (p. 17); en dat armoede in baie huise geheers het.⁴⁸

2.28 Sarah du Pisanie

Die voorskootbataljon (Pretoria: J.P. van der Walt, 1984)

'n Ou, afgeleefde Kombi vol vrouens - Anna Joubert, haar vyf dogters en tannie Maud - kom uit Kaapstad op Otavi in die noorde van die land aan, waar die Jouberts hul erfporsie - die ou familieplaas van Anna se pa - in besit kom neem. Daar aangekom, blyk dat hul erfporsie slegs uit 'n bywonershuisie en 'n "plotjie" bestaan. Vir Karlien, die dogter met die liefde vir die grond, is dit 'n geweldige skok. Van die begin af het sy haar mes in vir Johan Lindeque, die nuwe eienaar van die familieplaas Standersfontein ...

Baie min eienskappe van die land kom na vore. Kenmerke wat wel ter sprake kom, is die hitte (p. 35) en stof (p. 50 en p. 60).

Karliën, die hoofkarakter, is 'n wonderlike mens (p. 35) met hande vol eelte, wat getuig van harde werk (p. 57). Haar ma, Anna, word beskryf as 'n middeljarige, skraal vrou met hare vol grys strepe en plooië om haar mond, wat "getuig van swaarkry en vreugde" (p. 23); en

'n vrou wat die land en sy inwoners beskou as "haar land en haar mense." (p. 32) Die Joubert-gesin in die geheel word geteken as flukse mense, wat nie terugdeins vir harde werk nie (pp. 14 - 15).

Kenmerke van die mense van dié geweste, is dat hulle gewoon is aan ruimte om hulle (p. 16); dat hul "siele ... nog hulle eie" is (p. 17); dat hulle nie gesteld is op formaliteite nie (p. 30); en dat hulle gasvry en behulpsaam is: " ... ons Suidwesters is van 'n ander stoffasie gemaak. Gasvryheid en behulpsaamheid is deugde waarmee ons grootword en spog. Ons sal nooit met ons hande gevou sit, terwyl 'n klompie vroue sukkel nie." (p. 26)

2.29 Hans du Plessis

Gewete van glas (Kaapstad: Human & Rousseau, 1984)

Drie Namibiese gedigte is in dié bundel opgeneem: "Myner in die Namib", "Job op Khorixas" en "Namibië". In hierdie gedigte word Namibië voorgestel as 'n wêreld met "'n glimmerbors"; 'n wêreld met "koue klip", agaat, toermalyn (p. 12), amaryl en "klein robyn"; 'n "dor woestynland" (p. 14); 'n "land sonder grens"; 'n land met 'n bors vol "ruwe tepels"; 'n land met "rafels mens / ... in die steiltes / van (sy) ... klipperige kors" (p. 13); en 'n land met "grondgeitjies in sy Namibkussing." (p. 12)

2.30 P.J. Schoeman

Swerwersprokies (Johannesburg: Perskor, 1984)

Hierdie werk bevat 21 "sprokie-stories" uit die Boesman se volksletterkunde wat Schoeman gedurende die vyftigerjare, toe hy hoofwildbewaarder in die gebied was, in die veld opgeteken het. Daar is ook 'n inleidende gedeelte waarin hy belangrike inligting oor die Boesman gee.

In die inleiding onderskei die skrywer tussen die twee soorte Boesmans wat in die land aangetref word: "Die eerste en veel kleiner groepie is bekend as die *Heikum*. Na skatting is daar nog ongeveer 2 000 van die Heikum oor. Gedurende 1950 het hulle hoofsaaklik in die Etosha en omgewing en in die suidwestelike deel van Vamboland gewoon. Die Heikum is die "lang" Boesmans: hulle is langerig en swarterig van kleur. Die tweede en veel groter groep is bekend as die *Kung*. Hulle het hul eie taal en kultuur en is die kort, gelerige Boesmans. Na raming is daar nog ongeveer 10 000 van die Kung-Boesmans. Hulle woon, baie verspreid meer oos, in die suidelike deel van die Okavango. Hulle is die kort, gelerige Boesmans wat in Jan van Riebeeck se dae in jaggroepies rondom Tafelberg gewoon het."

(p. 2)

Sommige van die Boesmans se gebruike word beskryf, soos die volgende: dit is hul gewoonte om die aand voordat hulle die volgende dag 'n bepaalde diersoort gaan jag, dié diersoort te *bid-dans*, al om 'n vuur - op dié wyse demonstreer hulle aan die voorvadergeeste wat hulle wil hê (p. 3); behalwe vir jagdoeleindes, word die gemsbok, volstruis en spinnekop gebid-dans vir jong dogters, en wel om die volgende redes: "'n Gemsbokkoei is 'n baie kwaai moeder wanneer sy 'n kalfie het. ... Ons wil die mooi ding van 'n gemsbokmoeder, wat 'n baie mooi ding is, met die dans-bid in die jong dogters se harte bring. ... 'Wanneer volstruis sien ... kwaai goed is naby, maak sy haar kindertjies onder haar vlerke bymekaar. Ons wil dié slimigheid van haar met die dans-bid in die jong dogters se harte oorplant. ... 'En die spinnekop?' ... '... sy eet baie maar sy werk nie baie nie. Sy het altyd vleis, maar sy loop nie haar voete stukkend om dit te kry nie. Sy wag dat dit na haar toe kom. ... 'n Vrou wat spinnekop se slimigheid met kos het, sal 'n baie goeie vrou vir 'n manmens wees ... .'" (p. 4); die wet van twee weke se onthouding moet toegepas word nadat 'n Boesmanegpaar getroud is "om seker te maak dat die jong man wat met jou dogter trou nie voor die troue al 'n jakkals was nie" (p. 7); die Boesmans leer hul kinders vroeg reeds selfstandigheid, soos om spore uit te ken (p. 11), want spore is die Boesman se "koerant" - "Daarin lees ons al die nuus van gister en vandag" (p. 11); pyprook "deur die droë murgbeentjie van 'n duiker of steenbok beteken vir die Boesman so baie dat hy sy vrou vir 'n paar nagte sal verruil om 'n paar pype twak te bekom" - wanneer 'n "volwasse Boesman 'n paar dae nie gerook het nie, verwelk hy soos 'n potplant wat nie water gekry het nie"; en die Boesmans glo dat jy net soveel goed mag besit as wat jy met gemak kan saamdra

wanneer jy moet trek (p. 13). Inligting word ook gegee oor die twee soorte gif — die "papie-" en plantegif (pp. 9 — 10) — wat die Boesmans gebruik. Oor die "dodelikste" van die twee, word die volgende gesê: "Die eerste en dodelike soort gif word verkry uit die papie van 'n groterige soort liewenheersbesie ... . Wanneer die besie aan die einde van die somer ondergrond gaan, verander dit in 'n papie. Die papie se maagdeel is helder deurskynend en bestaan uit suiwer gif. In sy vloeibare vorm word dit skoon aan 'n pylpunt gesmeer. Wanneer die papie, wat onder 'n bepaalde soort struik aangetref word, in bewaring doodgaan, verander dit in klein harde kristalletjies. Die Kung-Boesmans het my gewys hoe hulle die papie uitgrawe, hoe dit lyk en hoe dit aan die pylpunt gesmeer word. ... ." (pp. 9 — 10)

Aan die einde van die inleidende gedeelte verskyn die volgende woorde: "Met sy uiters primitiewe materiële kultuur en sy swerwerbestaan, is hy geestelik ryk. In sy siel en dieper wese is hy miskien net so beskaafd as die beskaafde volkere - die meerderheid van sy sprokies getuig hiervan." (p. 13) Hierdie geestelike rykdom illustreer die skrywer vervolgens aan die hand van 21 sprokies. As voorbeelde neem ek die eerste en die laaste sprokie, wat onderskeidelik oor die skepping van die mens en die ontstaan van die Etoshapan, handel.

Die eerste een, getiteld "Die skeppingsprokie van die Heikum", handel oor die Boesman se siening van die ontstaan van die eerste mens. Hulle verklaar dit só: "Toe die wêreld nog nat en vol vleie was" (p. 14), was 'n groot swart by een aand besig om 'n vaal mantis na sy donker kleihuisie te dra om 'n eier te gaan lê. 'n Yskoue wind het egter oor die water begin waai, die by se vlerke het styf geword en sy drag swaarder en swaarder. Hy soek toe rusplek, en al wat hy kon sien, was 'n wit waterblom op die water, "waarvan die middelste blare, in afwagting van die volgende dag se son, nog regop gestaan het. Moeë vlerkies, 'n swaar drag en die naderende dood onder die vleiwaters, het hom wat lewe en dood dra met koppie na onder in die nog halfoop vlei-blom laat duik. Hy het toe diep ingekruip tussen die stywe blare in, diep tot waar die saadhutjie nog deur geen sonstraal geraak was nie. En daar, waar die koue van die diep modder nog gewag het op die sonstraal van 'n nuwe dag, is die draer van die warm pylpunt vasgeknyp tussen twee stywe lippies ... En hy het gesterf in die soen van die dood ... die soen van die dood waaruit die eerste Heikum-Boesman gebore is." (p. 15)

In die laaste sprokie, "Die wit vrou op die wit perd", word die ontstaan van die Etoshapan soos volg verklaar: In die "vêr tyd" het 'n "huis met wit vlerke" ('n seilskip) op die groot water gedryf - toe het daar "'n berg van water" (vloedgolf) gekom en die "witvlerk-huis" ver die land ingegooi. Die Heikums wat daar naby was, het die wind deur die stukkende vlerke van die withuis hoor huil, gaan kyk en gesien dat al die witmense dood was, met die uitsondering van 'n vrou en haar kind. Hulle het ook 'n wit perd daar aangetref. Die Heikum-Boesmans het besluit om van dié onheilsplek weg te trek, en het die vrou en haar kind wat op die perd gery het, met hulle saamgeneem. Op die pad het die perd in 'n springhaasgat getrap, gestruikel en die kind het afgeval en sy nek gebreek. Die moeder het baie gehuil oor die dood van haar kind - "En daar waar die groot hartseer se trane geval het, het al die gras en bossies dadelik doodgegaan. En die dooie kol het groot en baie groter geword, tot daar ver, waar die oog nie meer kan sien nie. Die groot, baie groot dooie kol het toe die Etoshapan van vandag geword waar nooit weer iets gegroei het nie." (p. 116)

2.31 Jan Spies

Poort deur die koue (Kaapstad: Tafelberg, 1984)

Drie Suidwesvertellings is in dié bundel opgeneem: "Wjêlkom, vrinne!" waarin vertel word van 'n ou oom se "hartlike welkomsgroet" aan 'n klompie geloftefeesgangers op die platteland; "Die tannie se tier", wat handel oor 'n poets wat drie jagters vir 'n ou oom en tannie op Mariental gebak het; en "Dito is met Do getroud", waarin 'n plattelandse oom en tannie se onkunde na vore kom.

Van die omstandighede wat vroeër jare in die land geheers het, word geskets, soos dat Geloftefees altyd op die platteland herdenk is en dat dikwels rondgeval is om 'n geskikte plek daarvoor te vind ("Om in die suidelike dele van Suidwes 'n geskikte plek te kry waar die mense kan bymekaarkom vir Geloftefees, was nog altyd 'n moeilike ding. Daar is bome. Maar om bome te kry wat bymekaar staan, is nie so maklik nie.") (p. 54); dat die meeste mense arm was; en dat hulle met donkiekarre gery het (p. 93).

2.32 Jan Spies

Profeet met kondensmelk (Kaapstad: Tafelberg, 1984)

In "Die voorsinger van Maltahöhe" word vertel van die ou oom wat byna sy "posisie" as voorsinger van Maltahöhe kwyt was; "Baie, baie dankie!" handel oor 'n ou oom in Stampriet se wêreld wat nie genoeg dankie kon sê nie; die volgende drie vertellings, "Politiek vir 'n esel", "Die eerlike leuenaar" en "Lastige geheue", is "donkiestories" waarin vertel word van "stelle" wat Suidwesters in die ou dae met donkies afgetrap het; "Komberse teen die Kalhari" beskryf 'n episode waar die Suidwesters se gasvryheid hulle duur te staan gekom het; "Waaksaam op die vlug" vertel van 'n hond se groot skrik in die Kaokoveld; en "Pape se plan" vertel van 'n ou oom se omseiling van die wet.

In dié vertellings word die land geteken as 'n oop, wye wêreld met plek vir alles en almal — "die grootgoed soos donkies, perde en beeste het geloop waar hulle wou" (p. 59) en die mense het gejag "waar hulle wou en soos hulle wou" (p. 116); 'n wêreld met baie "oopwater" in die reëntyd (p. 59); 'n wêreld met harde panne en groot duine; 'n wêreld met "platsandjies" (p. 60), waterkuile en riete; 'n wêreld waar die riviere soms net diep, breë sandslote is (p. 63); 'n warm (p. 64), droë (p. 88) wêreld met koue winters (p. 89); 'n wêreld waar 'n "horde spore" soms 'n pad uitmaak (p. 67); en 'n woeste wêreld (p. 81) met leeus (pp. 110 — 113).

Heelwat van die omstandighede wat destyds in die land geheers het, word beskryf, soos die volgende: Die mense het dikwels met muil- (p. 21), donkie- en perdekarre gery (p. 115); die skool op 'n klein plekke was "die sentrum van omtrent alles waarby die omgewing betrokke was" - in die koshuis se eetsaal (wat ook somer skoolsaal was) is daar "kerk en konsert gehou; biduur en begrafnisdiens en tiekie-aande en toneelopvoerings." (p. 30); toe die boeremense die land ingetrek het, het armoede geheers, die mense het groot gesinne gehad, en het gewoonlik net vleis en pap of brood (as daar meel was) gehad om te eet (p. 66); teen 1915 was daar nog nie 'n spoorlyn tussen Suidwes en die destydse Unie van Suid-Afrika nie (p. 79); en 'n setlaarsplaas van destyds was normaalweg net "'n rou stuk grond." (p. 88)

Kenmerke van die mense wat genoem word, is die feit dat dankbaarheid "nie iets seldsaams"

onder hulle is nie: " ... wanneer een van hulle die slag aangeleer het om van sy dankbaarheid die teks van sy dankiesê-toespraak te maak, was daar 'n vol hart aan die woord wat nie maklik deur die mond leeggeloop kon kom nie." (p. 30); en dat hulle besonder gasvry is: "... hy het nog nooit in sy lewe 'n mens die skuiling van sy mure geweier nie." (p. 90)

2.33 Alexander Strachan

'n Wêreld sonder grense (Kaapstad: Tafelberg, 1984)

Hierdie bundel grensprosa bevat nege "onderdele" wat elk met 'n aparte titel aangebied word en as kortverhale gelees kan word, maar daar is terselfdertyd "voortdurende onderlinge skakeling wat eintlik 'n novelle daarvan maak."⁴⁹ Daar is nie 'n bestendige verteller teenwoordig nie - die eerstepersoonsvorm word met die derdepersoonsvorm afgewissel - en ook nie 'n vaste tydfokus nie. Volgens André Brink illustreer bogenoemde die "versplinterde storiewêreld" in dié werk. Saamgestel uit dié "splinters" kom die volgende verhaalraamwerk na vore: 'n jongman " ... wat uit wans uit in 'n wêreld van verskuiwinge lewe (sy natuurlike vader is 'n leërman wat met sy ma 'n verhouding het, wat 'n vreemde magsdroom koester oor 'n eie volk oor wie hy kon regeer en wat oplaas doodgeskiet word) ... .",⁵⁰ sluit by die leer aan; ondergaan 'n strawwe keuringskursus; beland tussen 'n groep geharde manne wat - op die slagveld en in die burgerlike lewe - "volgens 'n kode van geweld bestaan";⁵¹ een van sy beste kamerade sterf op die grens; Jock, die groepleier, openbaar algaande vreemde gedrag; en nadat die verteller die lewe in die leer vaarwel toegeroep het, getroud is, en oënskynlik goed in die samelewing funksioneer (hy openbaar niks van sy lewe in die leer aan sy familie nie), word hy opgeroep om vir Jock, sy gewese leier, te gaan haal, waar hy in 'n verowerde Swapo-kamp téén die Weermag stelling ingeneem het.

Die klem val op die *mens* binne die gewapende stryd; die invloed van die grenslewe op die individu, in dié geval onder meer die ek-verteller. Die ontwikkeling van die jong soldaat "van geïnisieerde tot by die vlak van sy inisieerders"⁵² word uitgebeeld; anders gestel - "die inisiasie-geskiedenis van 'n seun wat man en mens word, en uiteindelik weer on-mens."⁵³ Die leser sien byvoorbeeld die jong soldaat se uitputting en ontberings (pp. 16 - 17); sy

ervaring van pyn (pp. 17 — 18); sy woede (p. 19); sy volharding en deursettingsvermoë (pp. 19 - 20); sy aanpassingsprobleme en valse bravade wanneer hy weer in die "beskawing" kom (p. 21); sy ervaring van die dood van 'n makker en sy verborge verdriet daaroor (p. 25); sy luidrugtige dronkenskap ná 'n begrafnis om sy ware gevoelens weg te steek; sy deernis met 'n dooie makker (p. 24); sy rusteloosheid en spanning voor kontak met die vyand (p. 28); leë ontvlugting met meisies wanneer hy in die stad kom (p. 35); wreedheid (p. 29 en p. 31); vrees (p. 30); die brutaliteite van die oorlog (pp. 39 — 40); sy aanpassingsprobleme binne gesinsverband (p. 42); en sy uiteindelijke emosionele ontsporing wanneer hy sy vriend Jock, wat 'n Swapo-kamp oorgeneem het en teen die Weermag stelling inneem, doodmaak en sy plek inneem (p. 52).

In hierdie werk ervaar die leser hoe die grensoorlog die grense binne die mens laat wegval: "... die stryd om oorlewing verbreek die kodes van die samelewing en dwing die mens verby die grens van menslikheid tot die vlak van die onmenslike; verby die grens van die normale tot die punt van die abnormale."⁵⁴

2.34 Marié Blomerus

Ithaka (Johannesburg: Perskor, 1985)

In dié bundel is 'n paar Namibiese gedigte opgeneem: "Plasse sterre", "Landskap met verlange onthou", "Namibiese brosjure" en "Weskuswandeling." Ook in sommige van die ander gedigte word na Namibië verwys, soos in "Die veer."

Die land word voorgestel as 'n wêreld met "verstommende sterre" en 'n "seë van sterre" (p. 2); 'n wêreld met ysterklip en sand "vir ontelbare uurglase"; 'n wêreld met versteende bome, dorre omurambas, "basiliske en mambas" (p. 3); 'n wêreld met 'n woestyn wat "wit en roos" is - soos "hemelse blomme"; 'n wêreld met woestynrose (p. 3); 'n wêreld met warm sand (p. 5) en 'n dorre wind (p. 3); 'n ver land "van amber en blou"; 'n wêreld waar die wildehonde huil; 'n dorsland (p. 5); en 'n wêreld met grys strande (p. 20) en stom kuste (p. 5). 'n Rivier waarna verwys word, is die Nossob (p. 2).

Die digter se liefde vir die land, haar verbondenheid aan die land, blyk uit die volgende aanhalings uit sommige van die gedigte: "ek bêre jou / oorgeblewe aarde in 'n klein bottel / Namibië / die asse van 'n gestorwe beminde." (p. 3); "Namibië, ek plant weer opnuut kruise speel-speel / anders as Cáo en Dias ek plant droomkruise / driftig en fanaties in my eie naam sonder / benoeming van God en Vaderland / langs jou stom kuste; ek baken jou af vir my alleen / heilig en hemels dít wat in die droom / onaantasbaar is." (p. 5); "dronk / na die lang afwesigheid. / bekende aarde / verwelkom my, vereer my / met 'n flaminkveer / vir my hare / tooi my met wiere en skulpe / tof my op met woestynrose / en sewe seeslange / vir ... die feestelike fees / van my lang-begeerde tuiskoms." (p. 20)

2.35 Sarah du Pisanie

Fort van die kappiedraers (Krugersdorp: President-Uitgewers, 1985)

Stieneke Kitshoff besluit om haar ouerhuis op Stellenbosch te verlaat en vir 'n paar kinders op 'n eensame plaas - dié van Piet Coetzee - in Suidwes private onderrig te gaan gee. Haar aankoms in die land val saam met die destydse Herero-opstande, en saam met die Coetzee-gesin en nog ander vroue en kinders vlug hulle na die verlate fort op Ovikokorero. Hier verwens sy menige dag haar fyn en beskermde opvoeding, "wanneer sy met die bekwaamheid en bedrewenheid van die vroue en meisies van hierdie harde wêreld kennis ... maak ... ." ⁵⁵ Om alles te kroon, gaan die geharde Jaap Venter uit sy pad om met haar onbeholpenheid die spot te dryf. Sy is vasbeslote om haarself te bewys ...

Suidwes word gesien as 'n groot, uitgestrekte en yl bevolkte wêreld (p. 8 en p. 10); 'n warm wêreld (pp. 10, 55 en 62); 'n wêreld met digte bosse (p. 19); 'n ongetemde (p. 20 en p. 94), wilde (p. 27 en p. 95), harde (p. 28) en woeste land (p. 83); en 'n land van vlaktes, berge en blou lug (p. 12).

Die invloed wat dié harde land op die mens kán hê, kom na vore, soos blyk uit die volgende gedeeltes: "Majoor Leutwein druk sy kop in sy hande. Sy arme manne! Hulle is so moeg. Dis Januarie-maand en kokend warm. Hulle kom nou net van hierdie moordende tog uit die suide." (p. 10); "Hierdie groot uitgestrekte land met sy bome en gras en digte bosse maak

haar bang! Dit jaag die vrees in golwe deur haar." (p. 19); "Ek praat somtyds so hard met haar, maar in hierdie land kan 'n mens nie sag en pieperig wees nie." (p. 28); "Hierdie Suidwesson is gif vir ons velle. Buiten dat ons soos kaiings lyk, dor dit nog ons velle en hare vreeslik uit." (p. 62); "'Suidwes werk maar rof met jou.'" (p. 143); "Soveel jare al moet sy 'n kors van hardheid om haar bou. Hier in hierdie ongetemde land is nie plek vir swakkellinge nie. Hier moet 'n vrou kan dink en handel soos 'n man. Dit is nie altyd maklik nie. Nie as jou wese binne-in sag en ontvanklik is vir die mooi en die goeie nie." (p. 94)

Dat daar in dié tyd 'n toestand van onrus en oorlog in die land heers, blyk uit die volgende gedeeltes: "'... sover ons kan uitmaak, het die Herero's alles haarfyn beplan. Hulle het net gewag dat die grootste gedeelte van die Beskermingstroepe weg is Warmbad toe om die opstand onder die Bondelswarts te gaan onderdruk. Toe het hulle op 'n georganiseerde manier verskillende streke en vestings gelyktydig aangeval. Hulle het in groepe verdeel en daar was dus nie kans dat die storie kon versprei na 'n ander streek toe nie. Dit was dus vir die blankes oral 'n algehele verrassing.'" (p. 6); "Hulle sê al die Herero's val nou terug Waterberg toe. Die troepe kan nou in 'n verenigde front optrek teen hulle. Kaptein Franke sê ons moet nog vir 'n dag of twee hier vertoef tot hulle terugkom, dan sal hulle vir ons kan sê hoe veilig die wêreld is. Hulle hoop om die Herero's se mag heeltemal te breek, met die volgende aanval daar in die Waterberg." (p. 148)

Die Afrikaanse boeremense word met waardering aan die leser voorgehou. Die ruwe boerseun, Jaap Venter, is 'n prototipe van die geharde Suidwesters van daardie jare. Hy word só geteken: "Jaap Venter pas by hierdie land van hom. Hy is groot en wild en ongetem. Maar daar is ook 'n diepgewortelde eerlikheid en goedheid hier onder in sy menswees, iets wat hom 'n eenheid laat vorm met die vlaktes en berge en die blou lug daarbo." (p. 12); "Hy is woes en gevrees, maar almal hou nogtans van hom. Hy sal geen mens kwaad aandoen nie; hulle moet net nie met hom sukkel nie. Die inboorlinge het 'n heilige ontsag vir hom. 'Seun van die donder' noem hulle hom." (p. 15) Kenmerke van die vroue wat genoem word, is dat hul hande vir niks verkeerd staan nie (p. 58) en dat hulle lekker boerekos kan kook (p. 61). Hulle is ook onverskrokke, seker van hulself (p. 46) en sterk in krisistye: "Stieneke kan nie help om jaloers te voel nie. Hierdie vrouens is so onverskrokke en seker van hulself. Selfs Anna, wat altyd 'n bietjie pieperig was, ontpop in 'n rots van

krag wanneer die nood druk." (p. 46); "'Nie óns vrouens nie! ... Hulle is sterk en kan by hulle mans staan en probleme die hoof bied.'" (p. 66) Wat die Duitsers betref, word verwys na die feit dat hulle goed kan biermaak (p. 13).

Van die Bergdamaras word die volgende gesê: "'Nee wat, ek het mos die Bergdamaras wat my help met die transportryery. Hulle beskou my as hul opperhoof.' 'Dis mos die verarmde nasie wat as slawe vir die Herero's en die Namas gewerk het?'" (p. 15) Die Herero's word beskryf as 'n wrede nasie wat baie gruweldade pleeg (p. 131). Daar is egter ook uitsonderings. Die volgende gedeelte spreek byvoorbeeld van die goeie verhouding tussen Simon, 'n Herero-werknemer van 'n boer, en sy werkgewer: "'Simon, jy is dan ook 'n Herero, hoekom vertel jy vir ons hiervan?' Simon het verleë voor hulle gestaan en daar was onverwags tranes op sy verrimpelde wange. 'Julle was goed vir my. Julle was goed vir my vrou en kinders.'" (p. 26)

2.36 Sarah du Pisanie (pseudoniem: Elna Senekal)

Liefde is 'n sprokie (Krugersdorp: President-Uitgewers, 1985)

Ná 'n motorongeluk waarin hy baie letsels opgedoen het, koop dr. Pieter Liebenberg die plaas Rietfontein in die Otjiwarongo-distrik, en leef 'n kluisenaarsbestaan, waartydens die plaas baie verwaarloos word. Sy buurvrou wat op "'n klein lappie aarde" aangrensend aan Rietfontein woon, kan die agteruitgang van haar geboortegrond (sy is op Rietfontein gebore en het daar grootgeword) nie langer duld nie en besluit om in te gryp ...

'n Vrugbare wêreld (p. 24) met sterk water en pragtige veld wat "mildelik en ... met oorgawe gee" (p. 16); 'n wêreld met groot plase wat ver uit mekaar geleë is; 'n wêreld met "moddervet" beeste en breërug slapskape (p. 24 en p. 32); 'n vreedsame (p. 29) en rustige wêreld (p. 85); 'n groot, wye en uitgestrekte wêreld (p. 85 en p. 93); en 'n warm wêreld (pp. 77, 94 en 99) — só word Namibië geteken.

Die hoofkarakter, Rina Conradie, word beskryf as 'n skraal meisie met 'n dik wit vlegsel,

en as "'n ordentlike Christenkind." (p. 67) Dat sy 'n regte buitelig- en plaasmens is wat "verknog" is aan die aarde (p. 22), blyk uit die volgende gedeelte: "Mens kan die veld en die son en die hele wye natuur in haar sien. Sy is 'n wesenlike deel van hierdie groot uitgestrekte land met sy gras en bome en die warm, milde sonskyn." (p. 93)

Kenmerke van die Namibiërs wat beklemtoon word, is hul vriendelikheid en hartlikheid (p. 32); die feit dat hulle "swaar aan(pas) tussen ... baie mense." (p. 22); dat hulle lekker boerekos kan kook (p. 105); en dat hulle die woord "snobisme" nie ken nie (p. 35).

Inheemse bevolkingsgroepe waarna verwys word, is die Ovambo's (p. 45) en die Herero's (p. 50 en p. 104). Daar is onder meer 'n verwysing na die Hererovrou se tradisionele drag: "Pieter kyk ongelowig na die groot Hererovrou met die helderkleurige rok en hoë kopdoek." (p. 104)

2.37 Sarah du Pisanie

Die woestynplantjie (Pretoria: J.P. van der Walt, 1985)

Dié verhaal speel in 1918 in die vroeë Suidwes af. Estelle Retief wat op 'n sendingstasie - Shepmansdorp naby Walvisbaai - in die woestyn grootgeword het, aanvaar 'n betrekking as verpleegster in die huis van baron Hein von Lindeque, waar sy sy jonger verlamde broer moet versorg. Die Von Lindeque's maak die lewe vir haar bitter onaangenaam, maar net soos die geharde woestynplant in die Namib, laat sy haar nie onderkry nie ...

'n Ongetemde, wilde, ylbevolkte land (p. 6); 'n wêreld met baie duine (p. 9); 'n wêreld van uiterstes (p. 10); 'n afgesonderde wêreld met min ongetroude vrouens (p. 12); 'n dorre wêreld (p. 13) waar die wind dikwels waai (p. 14); en 'n mooi wêreld (p. 49) — só word Suidwes voorgestel.

Van die omstandighede wat destyds in die land geheers het, word beskryf, soos dat die mense met ossewaens gery het (p. 7); dat die Duitse beskermingstroepe vir hulle vrouens uit

Duitsland laat kom het (p. 12); dat die Herero-opstande onderdruk maar nog smeulend was, "en ... weer aangeblaas (kon) word deur die geringste ou windjie"; dat van die soldate ook plase ontvang het om hulle op dié manier in die land te hou en die land te bevolk (p. 13); en dat 'n motor 'n luukse was in daardie tyd (p. 21).

Estelle Retief, die hoofkarakter, is 'n ongeunstelste meisie (p. 27) wat swaarkry ken (p. 6) en wild geword het, soos die land (p. 10); 'n eensame mens (p. 49) wat menssku geword het (p. 12); iemand met besonder baie selfbeheersing (p. 48) en 'n sterk oorlewingsdrang ("Julle klomp Van Lindeque's sal hierdie geharde woestynplantjie nie gebreek kry nie. 'n Woestynplant lyk maar somtyds so dun en breekbaar, maar hulle weet van oorleef!") (p. 52); 'n dierbare (p. 70), betroubare (p. 102), onselfsugtige mens (p. 109 en p. 117), wat 'n goeie invloed uitoefen op die mense om haar (p. 70 en p. 74); 'n mens met baie wysheid (p. 76); en iemand wat lief is vir die land (p. 7) en déél is van die land (p. 7 en p. 14): "Hierdie woestyn met sy sleepseltjie plantegroei in die droë bedding van die Kuisebrivier het 'n deel geword van haar menswees. Dit het in haar gegroei tot iets heel besonders. Soos die Welwitschia wat honderde jare oud is en nog steeds oorleef en voortplant in die dorre woestyn, so het sy ook haar wortels in hierdie sanderige aarde ingegrawe om diep, diep onder die droë sand by die lewegewende water uit te kom." (p. 14)

Die mans in dié geweste word beskryf as "wild en anders" (p. 6).

2.38 Hans du Plessis

Grensgeval (Kaapstad: Human & Rousseau, 1985)

Jan Adamse, 'n Potchefstroomse professor en taalnavorser, vertrek na Namibië met die doel om na die wortels van Suidwesafrikaans te gaan soek, sy eie genetiese wortels na te speur, en ook om van sy huwelik weg te kom. Tydens sy reis deur die Namibiese landskap het hy 'n verbeelde reisgenoot, oom AE, met wie hy voortdurend in 'n soort innerlike gesprekvoering gewikkel is. In Namibië gebeur ingrypende dinge met hom: hy kom onder meer tot die gevolgtrekking dat sy voorgeslag bruin was, en hy raak by 'n gekleurde meisie

betrokke "wat hóm versaaak vanweë haar woede oor die ongeregtigheid van apartheid."⁵⁶ Terug in Potchefstroom, "besef hy dat sy sieninge van Afrikaans en die toekoms van die 'wit' taal ingrypend verander het én dat liefde 'n mens ook raak en tot ander insigte bring."⁵⁷

Die land word beskryf as 'n uitgestrekte wêreld met baie "wydtes" (*p. 12 en p. 62*) ("Toe hy die steilte uit is, hou hy weer stil en staar oos oor die wydheid voor hom, uitgestrek asof daar nie einde aan is nie."); 'n land waar die ooptes hom "dood (bloei) aan mense" (*p. 61*); 'n wêreld met kamele en basterkamele; 'n wêreld met akasiasavannes (*p. 17*) en droë rivierlope (*p. 39*); die "gatkant van die aarde"; die "boendoes" (*p. 41*); die "grammadoelas" (*p. 88*); 'n droë (*p. 13 en p. 61*), barre (*p. 88*), warm land⁵⁸ waarop 'n "helse son" neerbrand (*p. 56*) - "In hierdie land is warm altyd op 'n ander plek of op 'n ander tyd. Niemand was nog ooit by warm in Namibië nie. As oom AE kon, het hy gesweet." (*p. 42*); 'n wêreld met slegte paaie (*p. 63*) en poeierstof (*p. 55*); 'n land met 'n stadige tempo ("Dit is drukkend en die loop van baie mense op die sypaadjies sleur met die stadige son saam. Die tempo is Afrika s'n: stadig, lomerig, sweetwarm.") (*p. 90*); 'n wêreld met "'n stil stilte, goddelik van alleenheid en propvol van die niks." (*p. 87*); 'n wêreld met klein oases (*p. 56*); 'n jagtersparadys (*p. 60*); 'n wêreld waar Afrikaans só deel is van die land soos sonbesies (*p. 62*); "'n mooi klein hel" (*p. 68*); "'n land van wonders soek, land van wonder en soek" (*p. 69*); 'n land met bar wonders (*p. 82*); 'n "ongelooflike land" (*p. 89*); 'n wêreld waar reën 'n ritueel geword het (*p. 94*); en 'n rustige wêreld met pragtige natuurskoon: "Dit is asof die mopanies oopmaak en laer hou sodat die son die ongelooflike wit van die boesmangras helder kan verkondig. So ver as wat die oog berge toe kyk, lê witgoud blink oor die vroeë vlak. Willie hou in die oopte stil. Die safari staan, stil in die verruklikheid van geil gras. Aan die oorkant waar die bome weer yl tussen die gras begin, sweef die ligte lyf van 'n gemsbok. Verder is dit net die stilte en die groepie mense." (*p. 53*). Die plantegroei en diersoorte wat ter sprake kom, is onder meer die swarthaak (*p. 17*), mopanie,⁵⁹ makalani (*p. 41*), welwitschia (*p. 63*), anaboom, kameeldoring (*p. 82 en p. 88*), basterkameel (*p. 88*), korhaan, koedoe, bakoerjakkals (*p. 17*), duiker (*p. 88*) en die olifant. Van laasgenoemde word die volgende beskrywing en ook agtergrond gegee: "Hy kyk na die agterste koei soos sy die laaste stukkies oor die stofpad stap: met die neersit van 'n poot, sien hy die sool sprei en krimp met die opsig. Van naby sien hy die geplooië vel, sien selfs die papille op die vel. Sy draai skuins voor hom in sodat hy die groen ogies met die dik ooghare hier by hom sien. Tussen die voorbene hang die twee

spene. Hy hoor die roggel in haar. Onthou dat hy êrens gelees het dat dit 'n manier is waarop olifante kontak met mekaar hou, hy het eers gedink dat dit die mae se roggel is, maar uit Rae Smithers onthou dat die geroggel deur die stembande voortgebring word. ... En hoe amper was hulle nie meer nie, sê oom AE skielik: teen 1881 het luitenant Adolf Fischer geskryf dat die laaste trop uit die Namutoni-omgewing verdryf is. Teen 1954, sê hulle was daar glo weer 26 terug ... ." (p. 49)

Plekke wat beskryf word, is Swakopmund (p. 81), die Sebraberge (p. 41), die Versteende Woud (p. 63), die Verbrande Berg (p. 69), die Namib (p. 80) en die Gamsbergpas (p. 89). Laasgenoemde drie word só geteken: "Die verbrande berg voor hom maak selfs oom AE vir 'n rukkie stil: absolute verlatenheid, barheid dwing die stilte af. Ek haat hoë woorde, oom AE, maar dit is wat desolaat moet beteken! Jan voel of hy ontdekker is van 'n oeroue steenkoolwerf in die middel van 'n eindelose stuk niks. Hy buk en voel die bros as in sy palms brand. Watter wonders lê dan nog in hierdie land?" (p. 69); "Dit klink gek om te probeer sê wat aan die Namib mooi is: hoe sê jy hardop in hierdie stilte niks is mooi nie? Wie sal jou verstaan, my omie? Wie sal jou glo? Of is aangrypend 'n beter woord?" (p. 80); " ... hy (sien) die ongelooflikheid van die Gamsbergpas raak: Meiringspoort in Namibië, Switserland in suidelike Afrika: dieselfde draaiings, dieselfde glooiings, sonder die bos en sonder die sneeu; net die swart en die geel van oneindige kranse klip." (p. 89)

Dat dié land 'n ingrypende invloed op die mens uitoefen, blyk uit die volgende gedeeltes: "Hy gryp jou, hierdie oudste van alle woestyne. Hy het net uiterstes: hy haat jou of hy lief jou, en albei is ewe erg. Jy haat hom of jy verafgod hom. VerafGod, omdat dit God is wat iets word in hierdie niks. ... tussen die uiterstes laat hy hom nie beskryf nie: hy sal jou in die dag kan doodbrand of in dieselfde nag jou kan laat verkleum, maar weet, sal jy van hom weet. Die keuse is altyd syne, nooit joune nie." (p. 80); "Wie anders as God kon hier skep, oom AE? Is te veel mooi ook sonde? Dan het hy die heel aand sit en sonde doen: vandat die son rooi oor Gobabeb onder gegaan het. Want in die ondergaan oor die hoë rooi duine oorkant die groen lem het God gesit. Jan Adamse het na bid gevoel. Woorde het hy nie nodig nie, want dit sit in die skree van die palmatogekko's en in die sagte aand. Sou daar taal in die hemel wees?" (p. 82); "Hy maak sy oë toe, maar die woestyn bly agter sy ooglede sit; bly vassit in die spikkeltjie Adamse in die ruimte. God, kan 'n mens dan so klein word?

En vir die eerste keer in baie lank is dit vir hom asof God wil-wil antwoord; asof daar niks is om te wees tussen spreker en Hoorder in die klein, stemlose vertelling in die niet nie." (p. 88); "Ek kry die woestyn afgewas, maar ek kry dit eenvoudig nie uitgewas nie. Dit is nog hier." (p. 90)

Wat die inheemse bevolkingsgroepe betref, word die volgende beskrywing van die Ovahimbabas en hul blyplekkies gegee: "Piepklein mopaniepaalhuisies van 'n Ovahimba-kraal staan vlak langs die pad, vroue met klein rompies van vel sit kaalbors in die helder son. Selfs in hulle sit huiwer die grasie. ... Jan kan hulle van naby af beskou: die gelaatstrekke fyner, subtieler lyne as wat hy verwag het. Op die kleigevlegte toutjieshare sit 'n kroontjie van vel, in horinkies op die kop gepunt. Om hulle nekke dra hulle een dik kraalvlegsel en 'n paar dunneres. Tussen die borste vorm die dik string krale 'n amper-kruis met 'n skulp aan die onderpunt. Skuins oor die regterskouers loop 'n velband oor die lywe tot in die plooiings van die velromp om die heupe. Koperringe om die polse en enkels." (pp. 39 - 40)

Die skrywer se ontmoeting met die legendariese swart vrou, Rachel van der Merwe, wat saam met die Dorslandtrekkers die land binnegekom het, word só geteken: "Sy tref my onmiddellik soos sy oud en regop op die konsistoriestoeltjie sit: kappie waaruit die rimpelgesig tuit; lang rok tot op die velskoenvoete (sis sou ek raai.) Die groethandjie is oud van baie jare, knopperig van die tyd. 'U is ouma Rachel?' 'Dis ekke, my meneer.' 'Hoe gaan dit met ouma?' 'Nee, my meneer, uitgespaar deur die genade Gods, maar, my kjint, pertykeers is dit net hierie sinkens wat vir my vat. Die ou kop is bietjie bekwaald, in die ou bene wil ok nie meer nie, maar anders leef dit darem. Ek het meer om voor dankbaar te wees as om oor te klaag. Die Here is nog goed vir my.'" (p. 43) Interessante inligting word ook gegee oor haar taal en agtergrond (pp. 43 - 45).

Ook wat die Dorslandtrek betref, word agtergrond gegee: "Hierdie klein trek wat in die sewentigerjare van verlede eeu sy ry uit die ou Republiek gekry het, was g'n ongeorganiseerde geploeter die dorte in nie. Hoofsaaklik drie hooftrekke, lyk dit vir hom: Gert Alberts met sy klompie is in 1875 weg, en dit is die tweede een onder Greyling en Louw du Plessis ... wat die trek 'n slegte naam gegee het. Jan Greyling met die hardkoppigheid soos goeie grein deur hom wat sy mense, op die platte van sy eie voete, sê

Preller, in die dors en die Okavango-koors loop inneuk het. Teen die middel van 1877 is die derde trek onder J.F. Botha uit die Transvaal uit weg. Verbasend voorspoedig, omdat hy al op die heel voorstes se spoor gebly het." (pp. 43 — 45)

Die hoofkarakter, Jan Adamse, is 'n soekende mens vol konflik. Dit blyk reeds aan die begin van die werk, waar hy met sy alter ego, oom AE, in gesprek is. "Ek soek. In 'n taálnavorsingsprojek wat jy opgelieg gekry het? Oom AE bly peuter. Min of meer. Vind is in of deur taal, so dink ek. Agter vind gaan God vir my wag. Daar is êrens 'n verband. Ek weet nog nie of ek is wat ek praat en of ek praat wat ek is nie. Wat ek is, sal ek weet as ek my loop gekry het: my wortels weet; my stem ken en my blare het. Dus: jy het jou in 'n navorsingsprojek ingelig? 'n Bietjie kras, maar dit is om myself te kan verstaan ..." (pp. 10 — 11). Talle ander voorbeelde van die "wisselwerking" tussen Jan en oom AE, waaruit die tweespalt in Jan blyk, kom voor.⁶⁰ Enkeles daarvan is die volgende: "Lieg is soms nodig ter wille van die gewete. Jy kon sonder lieg ook weg! Oom AE, hoe skryf 'n mens in drievoud uit dat jy gaan wortels soek, sonder om soos 'n haas te voel?" (pp. 12 — 13); "Ek sal meer aan die lesing moet begin dink. Ek het te min om te sê. Omdat jy graag min wil hê om te sê. Sê lê hierdie land vol, tel dit 'n keer op en gooi dit uit, maar ek het vergeet: sê moet mos veilig vir Jan Adamse bly! Al sê jy net iets oor Afrikaans se bruin bene in die woestyn, en jy het klaar 'n groot stuk gewete oopgesê! Maar nee: Afrikaans is mos vir jou troetelkind van 'n stukkie wit!" (p. 68); "Oom AE, ek is geen hervormer nie. Hier sit ek, ek kan nie anders nie. Ek glo mos! Dit is maklik om God in 'n kerk te bely, veral as jy Hom wit wil glo." (p. 48); "En vir die eerste keer in baie lank is dit vir hom asof God wil antwoord; asof daar niks is om te wees tussen spreker en Hoorder in die klein, stemlose vertelling in die niet nie. Dit is net die twee: hy en Hy, en die verskil tussen die letters word al groter totdat Hy alles word en hy stof in die woestyn. Tot hier toe het hy verkeerd gesoek. Nou verstaan hy. Jy verstaan nie, sê oom AE: as jy God sou verstaan, het jy Hom nie kon glo nie. Glo het min met begryp te doene. Jy is aan die voel, dink ek." (p. 88); "Dit is die eerste keer dat dit my opval, dat ek bewus daarvan bewus is: in die lui maling is wit min, maar dis Afrikaans rondom my. Taal sê oom AE skielik, het 'n mond. Taal het nie oë nie. Kleur kan hy nie sien nie. As jy nie so inhalig was met wit nie, was die verhouding ... nie so heeltemal sleg nie. Blank word ironiese metafoor. Was die onderskeid van die begin af Swart teenoor Nie-Swart, het die taaltjie dit dalk nog kon maak. Jy was reg: dit

is skakerings wat jy voor jou sien, sonder dat jy jou eie teorie glo, daarvoor is jy te binêr! G'n wonder jy word so hard gehaat nie!" (p. 90); "Ek probeer doelbewus om langs hom verby te leef. Ek wil hom nie meer hoor nie. ... Jy belieg my, neul oom AE, jy belieg jouself, terwyl jy dit weet. Jy lieg totdat lieg jou lus kan pas, dit is dan wanneer lieg gevaarlik word. Jy weet waar verkeerd sit, maar weet het onbelangrik geword, jy wil net voel; lyflik luister! Jy wat vroeër so graag wou weet. Die God wat jy 'n watjie terug in die woestyn kon kry, was toe weinig meer as 'n god. Van jou soek het nog net moeilikheidsoek oorgebly. Dis kry wat jou toeoë gaan vang! Jy soek ... . Hou tog jou bek!" (p. 95)

2.39 Doc Immelman

Kersfees in Carmona e.a. stories (Kaapstad: Human & Rousseau, 1985)

In dié kortverhaalbundel is vier Namibiese verhale opgeneem. "Een nag in die Chuos" handel oor 'n bankroof op Usakos; "Een meisie en drie kêrels" is 'n "oorlogsverhaal" en vertel van drie Suidwes-Duitsers wat vir hul vaderland in die Tweede Wêreldoorlog gaan veg en 15 jaar later terugkeer; in "Verraad op die vlakte" word vertel van 'n veldwagter wat in die Etosha met wilddiewe deurmekaar raak; en "Twee dae by Kaitscha-vlakte" speel in die Okavango-gebied af, waar twee lede van 'n toergeselskap in die bos verdwaal ...

'n Wêreld met stowwerige dorpies (p. 30); 'n warm wêreld (31), wat soms baie koud kan word (p. 35), 'n wêreld met "ysterkoppe" en klipperige paadjies (p. 31); 'n godverlate (p. 32), afgesonderde land (p. 92); 'n wêreld met grou berge (p. 34) en skurwe kranse (p. 35); 'n woesterny met ongediertes; 'n droë wêreld (p. 37) en 'n oerwoud (p. 90); 'n wêreld met ruigtes, hoë gras (p. 90) en fonteine (p. 39); 'n wye, ongerepte (p. 67), wildryke wêreld (p. 77 en p. 120) met omurambas (p. 82 en p. 100) en sandgelyktes (p. 82); 'n wêreld van "sinkplaat en klippe" (p. 49); 'n wêreld van "stof en ... hitte en ... vlieë en ... vreeslike paaie en ongerief... ." (p. 83); 'n wêreld van wilde Boesmans, roofdiere en krokodille (p. 88); 'n wêreld met droë rivierlope (p. 103) en dik sand (p. 94); en die "boendoe" (p. 110) — só word die land beskryf. Plantegroei wat na vore kom, is die mopanie (pp. 77 - 79), hardekool (p. 78) en die kameelboom (p. 42 en p. 44).

Tipiese plattelandse beelde word gesien, soos die volgende: "In die skadu van 'n kameelboom is 'n koedoebul besig om sy nek teen 'n laaghangende tak te vryf. In die oopte kom 'n trop springbokke nader gewei. 'n Vlakvarkgesin draf na die water; die groot beer lelik en knopperig, die sog vet en agterdogtig, gevolg deur vyf klein varkies wat kruis en dwars skarrel met kappende pote, hul sterte komieklik styf omhoog." (p. 65); "Met eens verskyn 'n steenbok in die oopte voor hom. Dan kom die ootjie by en die twee fyn bokkies stap die ruigte in. ... Die ootjie skaaf haar agterlyf teen 'n boomstam en die rammetjie stap met wiegende kop en fyn pootjies na 'n graspol en begin vreet." (p. 90).

Ook die teëspoed wat 'n mens in dié ruwe wêreld kan ervaar, word uitgebeeld, soos 'n safaritoerbus wat in die dik sand vasval: "Die groot geel bus kom vinnig in beweging, maar ruk dan twee maal terwyl die masjien huil, en dan kom die voertuig tot stilstand. ... Die dubbele agterwiele is tot die nawe in die sagte sand ingegrawe, en die agterstel van die bus is laag op die grond. ... Sesuur die aand gee Fritz Krammer die stryd gewonne. Vroeër die dag het hulle die bus probeer uitstoot. ... Toe het hy die bande laat afblaas totdat die dubbele agterbande teen mekaar geskuur het. ... Toe het hulle begin grawe en een stel agterwiele met die domkrag gelig." (pp. 94 - 97)

Die karakters pas by dié ruwe wêreld. Voorbeelde daarvan is Piet White, die man wat die diewe aankeer in die Chuos-berge (p. 36 en p. 83); Awie, die veldwagter (p. 61); en oom Stoffel, die wildbewaarder (p. 63 en p. 66). Van laasgenoemde word die volgende gesê: "Stoffel het Etosha geken soos die agterkant van sy hand. Elke watrgat, elke wildspad, brakplek, omuramba en die bosse en vleie. Vir twintig jaar het hy op die wit panne gewoon en hulle deurkruis van Andoni tot Kamaseb, van Ombika tot Okahakana en die Ekuma aan die Ovambogrens. Hy het die land, die Boesmans en die diere geken. Die ou trekroetes van die elande en die olifante en die migrasie van die voëls. En die wind en reent en die stofstorms en droogtes en verspoelings en die eensaamheid en gevare en bekoring van Etosha. En al hierdie dinge het Stoffel liefgehad met 'n felle liefde." (p. 66)

Van die omstandighede wat destyds geheers het, soos toe Hitler vir Pole binnegeval het en die invloed wat dit op die Suidwesters gehad het, kom ook ter sprake: "Die volgende dag het Hitler vir Pole binnegeval. Windhoek was in rep en roer. Wilde gerugte het die ronde

gedoen. Die Wehrmacht sou Suidwes binneval; die plaaslike Duitsers sou 'n legioen op die been bring om Duitsland te help veg; troepe uit die Unie sou elke Duitser kom opsluit. Duikbote is glo langs die kus gesien; 'n geheime radiostasie het inligting na Berlyn oorgesein; wapens sou gekonfiskeer word ... . Alles was in 'n warboel; alles was onseker ... ." (p. 51); "Dit het barstens op die plaas gegaan, want alles was gerantsoeneer. Almal was onder verdenking; jy het nie meer geweet wie jou vriend en wie jou vyand was nie, en dikwels was dit dieselfde persoon." (p. 53)

Tipiese Duitse kos en drank, soos Blutwurst, Sauerkraut (p. 46), Dauerwurst en Kleine-Kleines (p. 105) word genoem.

2.40 Doc Immelman

Die soektog (Pretoria: De Jager-HAUM, 1985)

Dié jeugverhaal vertel van twee Ovambo-kindere, Shilongo en sy suster Kintu, se soektog na hul vader wat ná 'n seekoeijagtog nie terugkeer nie. Hulle trotseer doodsvare, en allerhande teëspoed tref hulle op pad na Oshimba waar hul vader verdwyn het: 'n rivier kom skielik af; duisende stuks wild op vlug, 'n verwoestende veldbrand en 'n honger krokodil, bedreig hul lewens; hul waterkonk val om; hul hond eet hul vleis op; en hul meel beland in die water.

Die land word beskryf as 'n groot, ruwe (p. 87), droë wêreld (p. 3) met wye sandvlaktes (p. 15) en droë riviere (p. 30); 'n wêreld met ongediertes, soos leeu (p. 17) en hiënas (p. 78); 'n land met "pragtige plantegroei en vleie en gras", maar ook 'n leë, onvriendelike, verlate land met baie min gras (p. 38); 'n eensame land (p. 39); 'n wêreld van verwoestende veldbrande (pp. 63 - 64); en 'n mooi (p. 123), wildryke wêreld (p. 49). Die mopanie (p. 19 en p. 78), maroela (pp. 4, 21 en 68), kremetart (p. 6) en die wildevy (p. 10), is van die plantegroei wat genoem word.

Tipiese plattelandse beelde word geskilder, soos die volgende: "Op die plat horison van

Ovambo vlam die opkomende son bloedrooi. Een oomblik is dit nog skemer maar dan rys die son oor die einder en die wye sandvlaktes word in die geel lig van die nuwe dag getooi. Kiewiete raas en beeste bulk en die rook van kookvure trek lui in die suiwer blou lug op." (*p. 1*); "Ver in die pad voor hulle slaan 'n stoffie uit en weldra kom 'n wa nader wat deur tien donkies getrek word. Daar is ook twee perderuiters en twee wagers wat losdonkies en 'n melkkoei aanja. Dit is die jaggeselskap van die onder-kaptein van die vorige wyk wat gaan jag het op die groot grasvlakte anderkant die Etaka." (*p. 38*)

'n Ovambo-kaptein se werf word só geteken: "Kaptein Imene se werf lyk meer na 'n dorp. Daar is 'n tiental sirkelvormige paalheinings wat die wooneenhede met hul skure, vertrekke en binneplase omring. Daar is talle veekrale, hokke en groot, uitgestrekte landerye." (*p. 28*) 'n Ovambo-huisie van binne word soos volg beskryf: "Die koepelvormige huisie is netjies en skoon en ruik na soet, droë gras. Daar is pragtige wildsvelle op die misvloer en aan die middelpaal hang ornamente van hout en leer." (*p. 93*)

Heelwat van die Ovambo's se gewoontes en gebruike word beskryf, soos die volgende: hulle gooi hul melk en bier in kalbasse (*p. 2 en p. 5*); wanneer "'n jagter terugkom van die jagveld, moet daar goeie bier vir hom wees in sy huis" (*p. 3*); hulle vleg allerhande gebruiksware, soos skotteltjies (bakkies) en vloermatte, van palmblare (*p. 5 en p. 14*); hulle bêre hul koring in gevlegde mandjies (*p. 5*) en hul vleis in palmblare (*p. 7*); hulle eet seekoeivleis (*pp. 12 — 13*) en rook dit deur vuur te maak en dan sand daarop te gooi om rook te veroorsaak (*p. 14*); hulle maak bekere uit hout (*p. 16*); hulle hou van lang, uitgerekte vertellings langs die kampvuur (*p. 17*); hulle drink graag dikmelk (*p. 29*); hul huise is bolvormig met lae deure en word gebou van pale en gras wat toegepleister word met klei (*p. 88*); hulle vang vis met wyebek-rietmandjies in die rivier (*p. 104*); hul "bote" is uitgeholde boomstamme (*p. 105*); hulle drink en eet graag gedroogde vis (*p. 107*); hulle maak matrasse van mielieblare (*p. 116*); en hulle maak soms hul ploë van hout (*p. 118*).

Die twee Ovambo-kindere word as baie moedig geteken - hulle laat hulle nie deur al die teëspoed, terugslae en gevare op hul pad onderkry nie.

2.41 W.F. van Rooyen

Die groot eier van Aghwibib (Johannesburg: Perskor, 1985)

In dié toekomsroman, wat op die denkbeeldige woestyndorpie Aghwibib êrens in die suide van Namibië afspeel, word die verhaal vertel van die wetenskaplike, Robert Grüsser, wat "behep (is) met die mikrowêreld."⁶¹ Sy groot ideaal is om 'n sintetiese eier te bou waaruit 'n lewende kuiken sou voortkom. Hierdie groot gebeurtenis is bestem om op die woestyndorpie Aghwibib plaas te vind, en die groot staalkonstruksie om dié projek van stapel te stuur, word op Aghwibib opgerig. Dié gebeurtenis het die lewe op dié rustige dorpie totaal omvergegooi: "Die uitwerking van hierdie staalkonstruksie op die klein gemeenskap en die wêreld is gelyk aan 'n diamant-stormloop, en waar die oumense net kopgeskud het en die deure gesluit het, het die besigheidsmense begin geldmaak en die jongmense begin djol. Almal het tougestaan om deur die loergate na die ontwikkelende kuiken te kyk, die Guinness Book of Records het reggestaan om aantekeninge te maak. Die media vanoor die hele wêreld, het fotografe en joernaliste gestuur, en 'n anti-apartheid beweging het optogte gehou. ... Twee hoere word ingevoer, een gele en een swarte en die mans lê by die drinkplekke - daar word aanmekaar partytjie gehou."⁶² Dan word Tjon Steyn, die "half-verstandjie van die dorp", omgekoop om die projek te verongeluk ...

Namibië word voorgestel as 'n wêreld waar die natuur die mens se baas is (p. 2); 'n barre, godverlate "hinterland" (p. 3); 'n afgesonderde (p. 67) wêreld van dor verlatenheid (p. 53); 'n warm wêreld⁶³ met baie kokerbome;⁶⁴ 'n duinewêreld; 'n wêreld met 'n onstuimige see (p. 35); en 'n ongenadige wêreld (p. 94) van verwoestende wind en stofstorms. Ou Arrie, 'n Damara wat reeds jare op Aghwibib werk, beskryf die wind wat in dié wêreld waai soos volg: "Hy waai maar só, Meneer, vir twee of drie dae, of partykeers vir vyf, hierdie tyd van die jaar. Dan loop lê hy en die stof gaan lê en die wêreld word stil. Dan maak hy sulke rukkies en draaitjies en blaas van die see se kant af ... dan, as die somer kom, dan kom partykeers die draaiwinde soos werwels met die reën saam en hulle skroef die bome met wortels en alles uit die grond uit; hulle vat ons huisies se dakke, lig hulle op en draai die sinke soos krismispapier." (p. 2) Die wind en die gevolge daarvan kom dan ook telkens na vore: "Dit was al die derde dag. Die mense hier praat van die oosweer. ... Sy karavaan

was blink gestroop van al die lae verf aan die windkant. Die vensterglase was wit, byna ondeursigtig ... met die aanhoudende raspende gespikkel van miljoene sandkorrels." (p. 1); "Voornag lê hy slaaploos in die bitsige bergwind wat met toenemende geweld kolke stof en fyn sand en gruis uit die barre, godverlate hinterland met raspende geweld op die bouterrein afjaag en klein duintjies op die karavaan se vloer maak. ... Die geweld van die wind neem toe; dit ruk die sytent se penne los, die seile skeur en word fladderend teen een van die pote van die staalkonstruksie vasgewaai." (p. 3)

Aghwibib word beskryf as 'n plekkie wat binne "'n soort kom" lê, "met beskutting uit alle windrigtings." (p. 10) Dit was 'n doodgewone, rustige plattelandse dorpie met vendusie-krale, 'n hotel, 'n skool, kafee, garage en 'n klompie huise (p. 12), totdat die eier-projek die dorp getref het: "'n Week later het die eerste lorries gekom met tente en karavane en kampgoed. Agterna het laebaklorries gekom met skroptrekkers en stootskrapers en later 'n trokvrug vol bokse van die Kaap af. ... Die verkragting van Aghwibib het begin." (pp. 12 - 13) Plekke wat genoem word, is Keetmanshoop (p. 1) en Sossusvlei (p. 35).

Ten spyte van bogenoemde ontwigting en ontsiering van die dorpie, is dit tog nog 'n tipiese plattelandse plekkie, soos blyk uit die volgende beskrywing: "Die kafee is hul bymekaarkomplek. Saans, as die gloeiende son van ... Aghwibib sy vlam agter die rante terugtrek en die bome en die huisies lang koeltes maak, kom hulle op die kafeestoep bymekaar en drink koffie en koeldrank, rook pyp en praat oor die prys van karakoel en van gister en laasjaar se dinge." (p. 14)

Van die dorpsinwoners word ook geteken, soos oubaas Greyling en Lewies Steyn. Oubaas Greyling, wat in die negentig jaar oud is, is die oudste inwoner van die dorp en leef in die verlede: "Sestig jaar gelede het ek in die Aghwibib my skaap ingejaag. Hier waar ons nou sit, was 'n fontein met soetwater. Soetwater, ja. Nie 'n staanfontein nie, maar 'n borrelfontein met blou water. Die koedoes en die gemsbokke kon nie sy water vuil trap nie. Ek het vierhonderd skaap en my koeie hier laat suip en die water het altyd skoon gebly. 'n Stroom so dik soos my arm, yskoud en so soet soos suiker." (p. 14) Oor die indringing van hul dorp deur die klomp vreemde mense wat verbonde is aan die eier-projek voel hy baie bitter: "... kyk wat gebeur nou hier op ons dorp. Al hierdie vreemde mense en daai skuur

en hierdie mal vent wat 'n eier hier wil broei. Ons sal 'n plan moet maak, kêrels ... ." (p. 15) Volgens hom het hierdie mense vreemde gewoontes (p. 18). Hy sien die "inval" van die dorp deur dié mense as "die aankoms van die Antichris en hulle se soort." (p. 27) Dit is dan ook oom Greyling wat later "die brein" is agter die vernietiging van die eier (p. 41). Lewies Steyn, "die eintlike leier van die gemeenskappie" en die rykste boer van Aghwibib (p. 12), word só beskryf: "Hy is groot en dik om die skouers en die buik, en sy stem kom van onder uit sy hors, soos iets van donderweer. ... Lewies praat nie baie nie, maar as hy iets sê, luister hulle." (p. 15) Ook Lewies voel erg "ontstem" deur die vreemde intrekke in die dorp: "'Ons mense in Aghwibib is nie hierdie soort affêres gewoond nie.'" (p. 28) Lewies en sy vrou het 'n verstandelikgestremde seun, Tjon ("Van kleins af het sy dit in sy oë gesien. 'n Grys leegheid, sonder vonkel of diepte. Asof sy oë aan iemand anders behoort het.") (p. 23), wat uiteindelik vir die vernietiging van die eier verantwoordelik is.

Van die ander inwoners is ook ontsteld oor die verloop van sake op hul eens rustige dorpie: "'Die mense in die tentedorp ruk hande uit. Dis veral die kaffers van oorsee en die Oos-Duitsers wat moeilikheid maak. Dis 'n gesuip en 'n gedans tot middernag toe. 'Geen mens in dié dorp kry rus nie. ... ' Die gesprek gaan voort oor die onheiligheid van die besoekers aan Aghwibib, die tuiste van die vromes en die onbesmettenes." (p. 39) Daar is egter ook mense vir wie dié omwenteling in die dorp goeie dinge inhou, soos vir Arrie, die Damaraman, en ook vir die "hoer" van die dorp. Bogenoemde twee en ook ander sien dan ook met afwagting uit na die uitbroei van die eier, soos blyk uit die volgende aanhalings: "Die besoekers aan Aghwibib het by die loergate tougestaan. Sommige het bofbal gespeel. ... Arrie het koeldrank en groot hoeveelhede dagga verkoop. ... Ander het krieket gespeel met 'n tennisbal en 'n paraffienblik. Daar was skaak, dambord en pyltjies. 'n Drinkwedstryd in die hotel. ... Die hoere het afsprake gereël. Daar was 'n gees van afwagting op 'n fees wat sou kom." (p. 35); " ... en onder in die dorp het daar 'n lughartigheid, amper 'n soort feestelike stemming geheers. Die kroeg was bankvas en solied gepak en met 'n byna ondeurdringbare rooklaag gevul. So ook die hotelportaal, die sitkamer en die eetkamer. Die ontbytvertrek was ingerig as 'n disko. Die twee hoere is die voordansers." (pp. 70 — 71)

Kenmerke van die mense van dié dorp wat beklemtoon word, is die feit dat hulle konserwatiewe, goeie en eerlike mense is (p. 28), wat mekaar verstaan (p. 27).

2.42 P.J.J. Conradie

'n Kraan lek in die agtermiddag (Rossburgh: Kabelkarnimfe, 1986)

Hierdie digbundel bestaan uit gedigte waarin die verloop van 'n liefdesverhouding teen 'n Namibiese agtergrond uitgebeeld word.

Namibië word bestempel as die land van die welwitschia mirabilis; 'n wêreld waar die Heitsi-eibeb (die Boesmans se opperwese) voortleef (*p. 12*); 'n wêreld van bek-en-klouseer (*p. 13*); 'n wêreld van ysterkoppies (*p. 15*); 'n wêreld van wind, branders, robbe (*p. 18*), sout lug en 'n verlate see (*p. 25*); 'n warm wêreld; 'n wêreld van die eland, kameelperd en leeu (*p. 22*); 'n wêreld met duine (*p. 23*), sneeuwit soutberge (*p. 25*) en groteske rotse (*p. 26*); 'n wêreld waar die son in verskeie gedaantes voorkom: 'n "sakkende son", 'n "skaamoogson", 'n "vlieserige son", 'n "dorrende son", 'n "verfkwasson", 'n "lyfwarmson", "'n afgeplatte son", 'n "kameeldoringson" (*p. 27*); 'n wêreld met kameeldorings (*p. 33*) en vlaktes; 'n wêreld met 'n geel landskap (*p. 34*) en uitgetrapte paadjies; 'n wêreld met skeure en rotsblokke; 'n wêreld met die mooiste kleure ("n kleurryke wêreld") (*p. 35*); en 'n wêreld met halfmensbome wat "okergeel in die son" staan (*p. 43*).

Usakos (*p. 27*), Windhoek (*pp. 27 - 28*), Swakopmund (*p. 17 en p. 23*), Kaapkruis (*p. 18 en p. 27*), Walvis (*p. 27*), Twyfelfontein (*p. 22 en p. 27*), die Brandberg (*p. 26*), Khorixas, die Spitskoppe (*p. 27*), Aris en Gobabis (*p. 61*) kom ter sprake. Wat Windhoek betref, word die "Christuskirche", die hospitaal en die watertoring genoem (*p. 20*). Daar word ook melding gemaak van Martin Luther net buite Swakopmund (*p. 19*).

2.43 Sarah du Pisanie

Hard soos kameeldoringhout (Pretoria: J.P. van der Walt, 1986)*

Dié liefdesverhaal speel in die vroeër tyd af en vertel van Martie Schlage, die dogter van 'n sendeling, wat dringend by haar siek vader in die noorde van die land moet kom. Die enigste manier om daar te kom, is saam met Braam Potgieter, 'n groot, ruwe, bebaarde transportryer wat vreeslik baie vloek, en nie geneë is om haar saam te neem nie. Dié tog bring 'n hele omwenteling in haar bestaan teweeg ...

Suidwes word geteken as 'n warm (*p. 1 en p. 37*), gevaarlike, woeste wêreld (*p. 8 en p. 30*), wat 'n mens "uitdroog" (*p. 12*); 'n wilde land (*p. 12*) waar 'n vrou nie alleen kan rondtrek nie (*p. 13*); en 'n ongetemde (*p. 28*), ruie, beboste (*pp. 14, 21 en 27*) wildernis (*p. 30*) met lang, geel gras (*p. 21*). Diere wat ter sprake kom, is die leeu en die jakkals (*p. 81*).

Plekke wat genoem word, is Karibib (*p. 7*), wat destyds net 'n proviandpos was (*p. 8*), Omaruru (*p. 32*) en Otjiwarongo (*p. 183*).

Martie word geteken as 'n klein, maer (*p. 24*) vyf-en-twintigjarige "oujongnoui" (*p. 9*) met dik vlegsels, wat haar jonk en weerloos laat lyk (*p. 17*); 'n baie gelowige mens (*p. 11 en p. 18*), wat beskerm grootgeword het en haar nie aan ander opdring nie (*p. 22*); 'n moedige, sorgsame mens (*p. 47*) wat lekker boerekos kan kook (*p. 23 en p. 53*); en 'n kenner van die veld (*p. 3*). Braam Potgieter is 'n groot, woeste (*p. 12*), wilde, onverfynde (*p. 20 en p. 91*) man met 'n welige swart baard (*p. 10*), wat bier kan drink soos water (*p. 12*) en baie hard praat (*p. 13*); en 'n vreeslike mens (*p. 20*) wat tog ook 'n sagte kant het (*p. 83*).

Die boeremense word geteken as vriendelik en hulpvaardig (*p. 7*). Die enigste inheemse bevolkingsgroep wat vermeld word, is die Ovambo's (*p. 86*).

---

* Aanhalings uit en verwysings na Makro-Boeke se 1992-uitgawe van genoemde bron.

2.44 Sarah du Pisanie

'n Juffrou vir Skurwekop (Pretoria: J.P. van der Walt, 1986)

Annie Delpont word aangestel as die nuwe onderwyseres op Skurwekop, 'n (denkbeeldige) landbouskool naby Otjiwarongo in Suidwes-Afrika. Daarmee word sy die "eerste vrou wat die heiligdom van ... hierdie seunskool betree ... ." ⁶⁵

'n Warm, ⁶⁶ 'n stil wêreld (p. 55); 'n wêreld met pragtige groen veld (p. 51); en 'n ongerepte wêreld met 'n besondere skoonheid (p. 50) — só word Namibië geteken. Die skooltjie word beskryf as 'n "ware paradys": "Groot grasperke omvou die koshuis en koeltebome maak donker kolle op die pragtige, groen gras. Teen die spierwit mure rank trosse rooipers bougainvillea. Dit omskep die eenvoudige, wit gebou in iets uit 'n lentesprokie. ... Die binnehof van die koshuis is nog mooier as wat dit buiteom is. Die grasperk lyk soos 'n groen mat wat met baie sorg netjies en versigtig oopgesprei is. Die gras word omsoom deur 'n rand van die lieflikste blomme en struie. Dit is betowerend mooi!" (pp. 10 - 11)

Die Namibiërs word geteken as gasvrye, dierbare (p. 103 en p. 106) en aangename mense (p. 107).

2.45 Sarah du Pisanie

Katrientjie (Pretoria: J.P. van der Walt, 1986)

Dié verhaal speel in 1910 af, toe die ou Suidwes onder meer deur droogte en bek-en-klouseer geknel is. As gevolg van bogenoemde omstandighede moet Katrien Viljoen, 'n weeskind wat by haar oupa en ouma op 'n plaas in die noorde van die land grootgeword het, met 'n klomp beeste na Windhoek trek. Aan die stories dat 'n bende rowers die beestrekke uit die noorde inwag, steur sy haar nie, totdat sy dit aan eie lyf ervaar ...

Suidwes word beskryf as 'n wilde, woeste en barbaarse land (p. 9 en p. 11), waarin gevare

skuil (p. 8); 'n groot, uitgestrekte en yl bewoonde land (p. 10), waar die mens twintig en meer jaar agter die tyd leef (p. 11); 'n eindelose land (p. 14) van "warm son en groen-groen velde"; 'n ruie boswêreld (p. 15); 'n rustige, stil wêreld (pp. 16 - 17); 'n warm wêreld⁶⁷ met fonteine (p. 32 en p. 37); 'n wêreld met bek-en-klouseer (p. 49); 'n wêreld wat soms woeste donderstorms beleef (p. 98); 'n wêreld met uitgestrekte vlaktes (p. 101); 'n wildernis (p. 120); 'n wêreld waar die mense "'n harde lewe" lei; 'n mooi, vrugbare land; en 'n land wat jou leer om ná aan die aarde en aan die Skepper te leef (p. 130).

Plekke wat genoem word, is die Waterberg (p. 17), Otjikango (p. 82 en p. 135), Otjimbingwe⁶⁸ en Otjiwarongo (p. 41).

Van die omstandighede wat destyds geheers het, kom na vore, soos dat die gevreesde veesiekte bek-en-klouseer geheers het (p. 7); dat sommige van die mense met perdekarre (p. 10) en ossewaens gery het; dat daar baie oorloë tussen die verskillende stamme gewoed het (p. 14); en dat die plase goedkoop was en lenings maklik bekombaar (pp. 76 - 77). Ook die tipiese boerekos wat in daardie jare geëet is, kom ter sprake, soos lewer, vetderm, pap en roosterkoek (pp. 18, 33 en 36).

Katrien, die 22-jarige weeskind (p. 95), word beskryf as 'n regte "plaasmeisie" wat kakieklere dra (p. 5), dikwels in die veld slaap, goed kan skiet (p. 11) en perdry (p. 100), en besonder lief is vir die land (p. 15).

Kenmerke van die Suidwesters wat genoem word, is die feit dat hulle normaalweg groot vleiseters is (p. 44); hul gasvryheid (p. 118); en dat hulle nie gesteld is op formaliteite nie (p. 126).

2.46 Sarah du Pisanie

Die winskopie (Pretoria: J.P. van der Walt, 1986)

Dié verhaal speel in 1909 af. Gerhard Fouché koop vir hom 'n "seun" in die kroeg op Otavi om die arme kind van 'n vreeslike lot te red. Wanneer hy op Otjiwarongo vir die seun wil gaan klere koop, blyk dit dat dié "seun" in werklikheid 'n dogter is ...

'n "Wildryke wêreld" (*p. 18*); 'n warm wêreld (*p. 32*) met 'n felle son (*pp. 21 en 81 - 82*); 'n wilde, harde wêreld (*pp. 27, 59 en 84*); 'n wêreld met groen ruigtes (*p. 56*); 'n ongerepte wêreld met wilde diere (*p. 84*); 'n wêreld wat soms harde reënbuie beleef; en 'n wêreld waarvoor 'n mens baie lief kan word (*p. 100*) en wat deel van jou word (*p. 88*) — só word die land gesien. Die Otjiwarongo van daardie jare word voorgestel as 'n klein gehuggie: "Teen laat namiddag sien hulle die paar wit huisies van die dorpie tussen die groen bome." (*p. 32*)

Van die omstandighede wat destyds geheers het, word vermeld, soos die feit dat daar nog nie oral spoorlyne was nie (*p. 7*); dat sommige mense dood is aan siektes soos swartwaterkoors (*p. 70*); en dat die mense se vervoermiddels perde (*p. 7*), ossewaens (*p. 12*) en perdekarre (*p. 74*) was. Ook van die "tydverdrywe" van die kinders van destyds, soos die maak van kleiosse, word genoem (*p. 57*).

Tilla, die "seun" wat al die tyd 'n dogter was, word beskryf as 'n weerlose (*p. 22*), jeugdige en onskuldige mens (*p. 42*); 'n taai, bruingebrande meisie wat deur 'n harde leerskool is (*pp. 21, 52 - 53 en 136*) en hard kan werk (*p. 47*); iemand wat wéét hoe om met kalwers te werk (*p. 80*); 'n wilde, ongetemde mens (*p. 128*), wat met die "ritme van die veld grootgeword" het (*p. 139*); 'n eerlike mens (*p. 60*) met 'n ingebore waaksaamheid (*p. 58*); en iemand wie se kosbaarste besitting haar Bybel is (*p. 76*).

Verste grens (Pretoria: Folio, 1986)*

Dit is die verhaal van Sarah de Vries, 'n "grensvrou" wat haar teen haar sin bevind op Oshakati "waar almal - selfs die kinders - oorlog eet, slaap en leef ... .",⁶⁹ en die ingrypende invloed van die oorlog op haar en haar gesinslede en ook mense ná aan haar gesinslede, soos Hannes, haar dogter Louise se groot liefde: "Die oorlogsituasie raak elkeen van die mense wat in die verhaal betrokke is, tot by die individuele verste grens van lyding, besinning, die lewe self."⁷⁰

Die land word gesien as 'n man se wêreld wat gemaak word deur die vrou (p. 9); die "gopse" (p. 8); "boendoe, pure boendoe!" (p. 22); 'n wêreld met indrukwekkende sonsondergange ("... in Owambo sterf die dag in rooi toorn of in tere pastelle.") (p. 15); 'n wêreld van wit sand, wit lug en wit verlatenheid (p. 64); 'n wêreld van grenslose eensaamheid (p. 65), waar daar snags geen skeiding tussen lug, aarde en water is nie; 'n wêreld van "waterdamp en dou, mis en nagbries en die donker oergeur van die aarde" (p. 67); 'n onmeetlike wêreld; 'n wêreld van droogtegeteisterde plato's (p. 79); 'n wêreld "sonder grense, einde of genade" (p. 114); 'n ongerepte wêreld; 'n ruwe land van "pioniers wat die naels van die sekelbos ignoreer en snags met 'n klein glimlag na die lag van die bobbejaanmannetjie naby die huis luister"; 'n harde land: "Die harde land: Die eeue-oue, ver land. Hier soek jy vergeefs na vergeet-my-nietjies en tjenkerientjies en disas. Hier plant die mense bougainvilleas en Johannesburgbome, treursipresse en granate, selonsroos en kurrajong. Die Suidwesvroue rangskik met oupa-se-pyp en black-eyed Susan; daar is so selde tyd vir fieterjasies en week word." (p. 143); 'n land van "droë oshonas en die onwerklike landskap van makalani-palms en ritselfende gras en veiligheidshekke" (p. 156); 'n land waar niks neutraal is nie ("Niks is neutraal in Suidwes nie, dink sy stil. Selfs die koppe is donker, asof hulle soos lawa uit die hart van Afrika geborrel het. Die skaduwees van die koppe en die berge is die skaduwees van lawarots."); 'n eeue-oue, ver land (p. 143); 'n wêreld waar jy die sterre in die nagstilte kan hoor ("Soms is dit asof ek die sterre bo daardie ontsaglike vlakke hoor flakker: jy hoor hulle

---

* *Aanhalings uit en verwysings na die tweede druk (1987) van genoemde bron.*

mos in die nagstilte."); 'n wêreld waar die "wind en die dood ... eenders (loop)"; 'n wêreld van skoonheid en eensaamheid, van wydheid en weemoed (*p. 168*); en 'n wêreld waar rus en onrus naas mekaar bestaan. Laasgenoemde blyk uit die volgende beskrywings van onderskeidelik 'n nag op die Namibiese platteland in die distrik Otavi, waar Hannes grootgeword het, en 'n nag in 'n grensbasis: "Wanneer die kragopwekker afgeskakel is vir die nag, kon jy die motors Otavi se kant toe hoor verbydreun. Die staanhorlosie het al om die kwartier gehyg en die tyd uitgespoeg; daar was bobbejane in die wildevy en soms ook tussen Ma se piesangbome; klein varkies wat raakgelê word en skel protesteer; die ver-in-die-nag dronkverdriet van Dampies en sy vredemeisie. ... Daar was die bekende kraakgeluide: Pa wat omdraai in die bed, vloerplanke, takke in die wind." (*pp. 60 - 61*); "Maar hierdie nag is anders; die basis slaap soos 'n vaal waghond onder die sterre. Die spiere is nog gespanne; die ore bly lig. Die stilte is anders: dis 'n ontsaglike, alles-oorheersende, asemlose stilte wat van horison tot horison span. Die stilte span soos die snare van 'n viool ... . Één stamp teen die snare, één roering in die senuweenetwerk van die nag, en die mortiere skeur oor die plato; één roering teen die snare en die masjiengeweer in die toring begin snater voordat dit doodmaak." (*p. 61*)

Twee sye van die grensoorlog word geskets: die uiterlike, fisieke geweld en lyding, maar ook (en veral) die mens se innerlike belewing van die oorlog en die lyding wat daarmee gepaard gaan.

Die uiterlike, fisieke lyding, konfrontasie en geweld wat met die grensoorlog gepaard gaan, kom op talle plekke na vore. Enkele voorbeelde daarvan is die volgende: "En skielik, teen die middag wanneer die son loodreg uit die wit hemel skyn en jy lighoofdig begin wonder watter dag dit is, kom daar 'n nuwe emosie: is dit die moeite werd? Maar jy pluis dit nie uit nie: jy is te lighoofdig om argumente met jouself te wen. Skielik dink jy aan water en Coke, aan koel skaduwees in die skemeraand op Dreidorn." (*p. 120*); "Sy is net uit die bed toe die tweede mortier laer af in die straat ontplof. ... Haar brein tel instinkties: veertien ontploffings, een so naby dat die hele huis daarvan ruk. ... Die grofgeskutvuur skeur deur die nag, maar dis noorde, vlaktes toe. Hulle lê bewend en wag ... ." (*pp. 106 - 107*); "Toe hy afkyk, is die stukkie vislyn reeds teen sy broekspyp. ... in die oomblik voordat sy mond oopgaan, voel hy dit net onder sy knie. Maar die oomblik bly onvoltooid; met die opkyk,

sien hy dat die hel voor hom oopgaan ... ." (p. 122)

Sarah de Vries se perspektief op Oshakati, blyk reeds op die eerste bladsy: "Die geruis van die reën oor Oshakati het 'n kleur; wanneer Sarah de Vries haar oë toemaak, vloei dit in skakerings van lig en donker deur haar wese. Gryns, dink sy terwyl sy vir die soveelste keer by die kombuisvenster gaan staan ... . Gryns, dink sy en die gemmerkoekiedeeg word dik in haar mond. Nie die gryns van duiwe en Bolandse winters nie; gryns soos die binnekoepel van die detensiekaserne." (p. 7) Bogenoemde woorde som haar bestaan op Oshakati en haar ervaring daarvan op: sy ervaar dit as 'n bestaan sonder kleur, as 'n gryns bestaan. Dit word in die res van die werk bevestig: Sy vergelyk haarself met die twee seuns wat sy in die detensiekaserne met die gryns binnekoepel gesien het: "Ons is dan dieselfde, wou sy vir hulle sê. Julle kom nie reg aan die grens nie. En ek gaan ook nie regkom nie. ... ." (p. 7); sy sien Oshakati as "die gopse", waarin sy baie van haar kosbare dae moet slyt, terwyl haar kinders in drie verskillende skole sit, drieduisend kilometer van mekaar af (p. 8); en sy wens soms dat haar man liever 'n onderwyser op Koffiefontein was (p. 13). Sarah bereik die verste grens van vrouwees in dié wilde manswêreld, maar ook van ma-wees - "die wete dat sy haar dogter (Louise) op die lewe probeer voorberei het, maar dat sy nie namens haar kan kies nie." ⁷¹

Helmut, haar man, som sy vrou se gevoel teenoor sy betrokkenheid by die weermag en die weermaglewe só op: "'Dis nou veertien maande, Sarah. ... Veertien maande lank haat jy die plek, die veiligheidsheining om die dorp, die slaghuis hier buite, die groente, die makalanipalms, die mortiere snags, die oshanas in die reëntyd, die muskiete ... . Veertien maande lank haat jy dit wanneer ek Eenhana toe moet gaan, en elke tweede naweek as ek tuis is, haat jy my omdat ek hier is." (pp 9 — 10) Hy word dan ook diep geraak deur haar onbegrip vir sy situasie, aangesien hy "'n militaris in murg en been" is (p. 15); 'n man wat die militêre lewe gekies het omdat hy mán wou wees, die "verste grense van menswees" wou leer ken, die volle sterkte van sy krag, die hoogste dissipline van die gees en liggaam (p. 32).

Ook Louise, hul dogter, word geraak deur die oorlog. Die man vir wie sy lief is, Hannes, is op die grens, op die gevegsfront. Sy beskou haarself as volwasse; dink dit is ware liefde, maar wanneer die werklike toets vir haar liefde kom - Hannes se verminking - faal sy

jammerlik: "'Ek was nog altyd bang vir gebreklikheid ... . Ek kan dit nie help nie, Ma. Dit bly vir my belangrik hoe 'n ou lyk. Ek wil trots wees op die ou met wie ek uitgaan.'" (p. 157)

Klein Deon, die De Vries-egpaar se laatlam, bly ook nie onaangeraak deur die oorlog nie - in sy optrede en sy gesprekke is hy "soldaat", soos blyk uit die volgende gedeelte: "... haar seun staan afgeteken teen die blou Owambolandse lug, sy twee skurwe kaalvoete wyd oor die koepel van die bomskuiling geplant. Hy lig die speelgoedgeweer soos 'n óú soldaat: hy sal nooit iets anders as 'n infanteris kan wees nie." (p. 162) Wanneer die oorlog egter "naby" hom kom, soos die aand met die mortier-aanval op die dorp, is die bravade weg; dan is hy nie meer soldaat nie, maar 'n klein seuntjie vervul met ontsetting en angs (pp. 106 — 107).

Vir Hannes is die grens 'n plek van grenslose eensaamheid; 'n plek waar jy verteer word deur verlange na jou meisie (p. 65); 'n plek waar jy wonder oor God en twyfel aan God (p. 114 en p. 117); 'n plek waar jou senuwees so "uitgerafel word van wag" dat jy "naderhand ... bid vir konfrontasie met die vyand sodat daar tog net iets kan gebeur om die styfgespanne sneller te laat skietgee":⁷² "Here, ons wil nie net wag en droom nie, ons wil die plek bereik waarvan ons droom: die verste grens." (p. 116) Wanneer Hannes dan werklik dié verste grens bereik in konfrontasie met die vyand, is dit totaal anders as wat hy hom dit voorgestel het. Hy word vermink - fisies én psigies: "In hom kulmineer die tweeledigheid tot 'n magtige pyn. Gees en vlees ly tesame."⁷³ Die meisie waarheen hy wil teruggaan wil hom, as gevolg van sy verminking, nie meer hê nie. Sy psigiese verwonding as gevolg van sy fisiese verminking, blyk uit sy "nagbrief" aan sy vriend "Toringman" (p. 163). En tog is hy, in die donker nagure, trots daarop dat hy "die eensaamheid en die waaksaamheid van die Grenssoldaat gesmaak het" (p. 168): "Windhoek se kerke en Pretoria se kafeetjies is nog nie Afrika nie. Jy moet eers met jou wang teen haar harde lyf slaap, Toringman. Jy moet haar eers hoor asemhaal soos wat sy eeue lank al asemhaal. ... Jy moet haar hoor wakker word en sien hoe sy haar toemaak om te gaan slaap. Dán eers, as jy haar dan nog liefhet, kan jy Afrika jou moeder noem." (pp. 168 — 169)

Die inheemse bevolking word só geteken: "... harde, geharde mense wat hul water iewers in die verlatenheid skep, hul hout huis toe dra, hul voedsel met moeite vind en uiteindelik sterf sonder dat die mense aan die suidpunt van Afrika geweet het dat hulle ooit geleef het."

(p. 79) Oor hulle vra Hannes die volgende vrae in sy gemoed: "Wanneer ek dié mense sien, hierdie takkraalmense met die asvaal bene en die neergeslane oë, wonder ek oor God. Wat was sy plan met hierdie mense wat instinktief takkrale bou, watergate soek, grond losmaak en bewerk? ... hulle kyk jou aan met hul onpeilbare oë, die oë van Afrika, en jy weet nie waarna hul siel luister nie: na die klank van beskawing by die waterpunte, by die klinieke en skole waar die soldate soos gode uit die niet verskyn het om hulle by te staan, of na die stem van die geweldenaar, wat die vleis vat sonder om te vra en die eienaar van die kukawinkeltjie doodsteek." Ook die inheemse bevolking word geraak deur die oorlog. Wanneer daar by hulle navraag gedoen word oor "vreemde mense" wat hulle dalk gewaar het, swyg hulle uit vrees en ontwyk die vrae: "'Het hier vreemde mense verbygekom ... by julle kos of slaapplek gevra.' Die onpeilbare kyk, die oë wat jou gesig ontwyk volgens die eeue-oue tradisie: 'Maar dit was anderjaar.'" (p. 118)

Die mooi verhouding wat meestal tussen die "makvolk" en die witmense op die plase bestaan, word vergestalt in Hannes en Togo, sy Agarob, sy Wambo-maat van kleintyd: "Hy het woordeloos gestaan en die kleintyd onthou: die jaar toe hy en Togo vyftien jaar oud was. Pa het vir hom die donkiekar as verjaardagsgeskenk gegee; Togo was sy Agarob, sy Wambo-maat. Die donkiekar het hulle mielieland toe gedra ... en veeposte toe ... . Hulle was vyftien, later sestien: daar was nuwe spiere aan hul boarms en 'n wilde, roekelose suising in hul are." (p. 25)

'n Resensent gee die volgende samevatting van die werk: "Verste grens is 'n verhaal wat binne die aktualiteit van ... nou afspeel. Dit lê die vernietigende uitwerking van die grensoorlog op ons alledaagse lewe bloot. Die verhaal is geskryf vir die duisende ouers en jongmense wat hierdie ontwrigting en ellende in hulle eie lewens voel. Terselfdertyd verskaf dit 'n diepte-insig aan diegene wat ver van die grensoorlog verwyderd is."⁷⁴

2.48

P.J. Philander

Ostrakon (Johannesburg: Perskor, 1986)

In dié bundel is Namibiese gedigte soos "Mirabilis welwitschia" en "Dodekus" opgeneem. In dié gedigte word Namibië voorgestel as 'n dorre land; 'n land waar die welwitschia mirabilis "duisendpotig" rank (p. 46); en 'n land waar "meeue wieg in die deining" en "kerm in die stormwind", "tot hulle iets te ase vind / voor die son op dooierus / sy strale skiet oor die Dodekus." (p. 40)

2.49

Bertrand Retief

Half boom, half mens (Pretoria: J.L. van Schaik, 1986)

In dié werk is 'n aantal grensstories opgeneem waarvan die meeste op die Namibiese grens in die operasionele gebied afspeel. Enkele voorbeelde daarvan is die volgende: "Vingers in die ore" handel oor 'n korporaal en sy makker wat weekliks voorrade vir 'n buitebasis moet neem en dié spesifieke week byna 'n landmyn aftrap; in "Die volmaanghitaar" word 'n pragtige volmaan-aand in Ovamboland beskryf; die verhaal "Vir Etienne, Charlie, Reggy en Vissie" handel oor die dood van vier makkers in 'n landmynontploffing; "Die hinderlaag" is 'n humoristiese beskrywing van hoe 'n plaaslike inwoner niksvermoedend met sy "dikwielfiets" in 'n oefen-hinderlaag inry; "Die tiffies" beskryf hoe weermag-werktuigkundiges in 'n hinderlaag beland; in "As mammië moeilik word" word vertel van die vrou van 'n sersant se buitengewone besorgdheid oor haar man se welsyn; "Suid van die Zebraberge" vertel van 'n vegpatrollie wat op die spoor is van 'n klomp terroriste in Kaokoland, en dan breek hul radio en hul water word min; "En wat sê ek vir ma" handel oor twee hoë offisiere - onder meer 'n generaal - wat as doodgewone voetsoldate by 'n patrollie aansluit; "Die slag van Rooikop" beskryf die slagting wat 'n mak bobbejaan aan 'n belangrike dokument aanrig; en in "Half boom, half mens" word beskryf hoe 'n jong soldaat wat altyd baie lief was vir dans, sy been in 'n landmynontploffing verloor. Op die agterblad word dié vertellings beskryf "as stories uit ons tyd, in die taal van gewone troepies, oor 'n

oorlog wat niemand koud laat nie."

Namibië word voorgestel as 'n warm wêreld (pp. 11, 60 en 75) met koue nagte (p. 73); 'n wêreld met lugspieëlins (p. 11); 'n wêreld met shonas wat droog en stowwerig is in die droë seisoen, maar vol water in die reëntyd (pp. 12 - 13); 'n wêreld met mopaniebos (p. 12) en groot kremetartbome (p. 42); 'n wêreld met rotsbesaaide klowe (p. 61); 'n verlate wêreld (p. 89), waar die verskil "tussen 'n groef en 'n graf ... net ses voet ... ." is (p. 13); 'n wêreld met die mooiste volmaannagte (p. 21); 'n wêreld met spierwit sand (p. 22) en idilliese natuurtonele (p. 37); 'n wêreld met onherbergsame, barre en ruwe berge - "pragtig in hul skurwe grootsheid" (p. 60); en 'n rustige wêreld, soos blyk uit die volgende aanhalings: "En alles is stil. Stil en rustig. Ek het stadiger geloop en die unieke mooi rustigheid probeer deel maak van my. ... Die donker rye tente op die wit sand. Vol slapende troepe. Die kruis en dwars swart skuilslote vir wanneer die mortiere kom. Die twee wagte in hul wagpos. Pikswart teen die wit landskap. Maar stil, alles stil." (p. 22); "Voëltjies het nessies gebou in die riete en die stroompie het blink gekabbel oor die klipplaat van die drif. ... Vrolik fluitend het die swartman op sy dikwielfiets deur die stroompie gery gekom ... ." (p. 37); "Dan staan die donkies pensdiep in die water en vreet aan die lang groen gras. En die Wambo's vang vis met hul kuipe ... ." (p. 14). In teenstelling met bogenoemde rustige tonele, word Namibië ook geteken as 'n wêreld van oorlog, soos blyk uit die volgende gedeeltes: "Toe gaan die landmyn af. Snaaks, ek kan nie onthou dat ek dit gehoor het nie. Net 'n vlam hitte, en 'n hêlse ruk en die Mog wat die lug inklim hier onder ons; toe's alles oor." (p. 24); "Ouens het gepraat. Haastig. Vreemd. Soekend. Hoër stemtone as gewoonlik - en tussendeur die gehuil-kerm van iemand - en die vlamme. Die stink rook en die vlamme. Chaos. Alles deurmekaar." (p. 25); "Ek het gehurk by die eerste van die gesleeptes, en die oorlog het op my skouer gaan sit. Dit was ou Reggy, en selfs ek kon sien ek kyk na die eerste dooie mens in my lewe. En Charlie - ook dood. Snaaks, nie stukkend nie, soos van die ander manne nie, net dood." (p. 28)

Die klem val op die *mens* en sy emosies binne die oorlogsituasie. Die leser sien byvoorbeeld die humor tussen die soldate om die grenslewe draagliker te maak (p. 12) en ook humoristiese situasies wat op die grens opduik, soos die swartman wat niksvermoedend op sy dikwielfiets midde-in 'n groep soldate se "oefen-hinderlaag" beland (p. 39); die soldate se liggaamlike

verminking (p. 97) en ook hul psigiese "verminking" (p. 102); die skok wat sommige van hulle van balans ruk (p. 26); onselfsugtigheid, selfs in die aangesig van die dood, soos Etienne (in "Vir Etienne, Charlie, Reggy en Vissie") wat, hoewel swaar gewond, eers die ander gewondes met die Chopper na veiligheid laat gaan en op die ou end met sy lewe daarvoor boet; bekommernis en vertwyfeling; die gevoel van verlatenheid by die dood van 'n makker (p. 30); uitputting (p. 35); die onderlinge vertrouwe tussen 'n klomp soldate (p. 61); die opwinding wanneer hulle "warm" op die spoor is (p. 62); die ontberings wat hulle moet deurgaen (pp. 66 en 68 - 70); die verhouding tussen soldate van verskillende range, byvoorbeeld die troep wat sy pa, 'n generaal, betig omdat dié nie in sy voertuig vasgegespe was toe 'n landmyn afgetrap is nie (p. 77); en die wonderlike kameraadskap tussen 'n klomp soldate (p. 100).

2.50 Sarah du Pisanie

Dierbare drosters (Pretoria: J.P. van der Walt, 1987)

In dié werk oor die "ou Suidwes", word vertel van vyf weeskinders - die Viljoen-susters - wat, om die weeshuis vry te spring, in 'n prospekterdershut gaan skuil op die plaas in die noorde van die land waarop hulle voorheen gewoon het, sonder die nuwe eienaar se wete. Eendag terwyl Ludwig, die plaaseienaar se seun, in die veld ry, sien hy 'n mooi meisie ...

'n Wêreld met fonteine (pp. 18 - 19) en lang, stowwerige paaie (p. 94); 'n verlate (p. 5) en eensame wêreld (p. 6); 'n wêreld met koue nagte (p. 62); en 'n wêreld vol ongediertes (p. 45) — só word Suidwes gesien. Plekke waarna verwys word, is Swakopmund (p. 13), Omaruru (p. 7), Usakos (p. 15) en Otjiwarongo (p. 57).

Van die omstandighede wat destyds in die land geheers het, kom na vore, soos die feit dat die land setlaars dringend nodig gehad het (p. 5); en dat die ryk mense in daardie dae met luukseperdekarre gery het (p. 6), en die "gewone" mense met donkiekarre - 'n rit in so 'n donkiekar het soms dae lank geduur (p. 17).

2.51 Sarah du Pisanie

Sandroos uit Meob (Pretoria: J.P. van der Walt, 1987)

Dié verhaal speel af in die vroeër tyd, toe diamante op Oranjemund ontdek is. In dié tyd het "al wat delwer is in dolle haas opgepak en soontoe vertrek"⁷⁵ — ook die delwers van die (denkbeeldige) dorpie Meob in die suide van die land, sodat net Ansa en suster Theresa oorgebly het. Van die mense wat weggetrek het, het belowe om 'n polisiepatrollie te stuur om die twee vroue te kom haal, maar dit het nooit opgedaag nie. Op 'n dag kom daar wél 'n man aan - Louw Greyling - maar uit heeltemal 'n ander oord en met 'n ander doel voor oë ...

Kenmerke van Suidwes wat uitgelig word, is sy onherbergzaamheid (*p. 86 en p. 93*), genadeloosheid (*p. 73*), wreedheid (*pp. 12, 65 en 104*), dorheid (*p. 73*), verlatenheid (*p. 5*), onvoorspelbaarheid (*p. 11*), ongenaakbaarheid (*pp. 11 — 12*), uitgestrektheid (*p. 78*), barheid (*pp. 73, 101 en 137*) en sy ongekende hitte (*p. 65 en p. 105*). Dit word ook gesien as 'n uitmergelende, wilde wêreld (*p. 104*) wat sandstorms beleef (*p. 87*); 'n eensame wêreld (*p. 98*), waar die mense 'n stryd om oorlewing voer (*p. 106*), maar ook 'n rustige, veilige wêreld (*p. 92*) met pragtige sonsopkomste: "Ek dink nie daar is nog 'n plek in die wêreld waar die son soggens so mooi is soos hier in die woestyn nie." (*p. 127*) Die invloed wat dié wêreld op die mens kán hê, kan gesien word in die volgende gedeeltes: "Onder die oënskynlik rustige uiterlike is die woestyn wreed en sonder die minste menslikheid en deernis. Een oomblik is hy nog kalm en gelykmatig en dan, net die volgende oomblik, is hy 'n woedende monster wat elke druppel lewe uit jou wurg. 'n Monster wat jou verstrengel en verwar totdat jy verstandloos al in die rondte maal en strompel."; "Die son brand versengend op haar blaaië." (*p. 65*); "Die son bewe op die bruin aarde en dit voel by tye asof selfs haar verstand gloei." (*p. 105*); "Die wind waai nou stormsterkte en die sand hang soos 'n grys gordyn om hulle. Hy kan skaars twee treë voor hom sien. Dit is in sulke tye dat 'n mens alle sin vir rigting verloor en in sirkels begin stap." (*p. 87*)

Springboklaagte (*p. 143*), Lüderitz (*p. 143*), Reutersbrun (*p. 64*), Kolmanskop (*p. 10*), Uri-Hauchab (*p. 69*) en Sossusvlei kom ter sprake. Van laasgenoemde word gesê: "Sy weet

dareem ook dat Sossusvlei net water in die reëntyd kry wanneer die water uit die Naukloofberge in die vlei opstoot en daar opdam. Sossusvlei is beslis nie 'n groen oase nie en iemand wat veel meer as 'n pan water in die woestyn verwag, gaan baie baie teleurgestel wees. Daar staan 'n paar kameeldoringbome wat die dorheid en genadeloosheid oorleef het en 'n droë boom steek sy takarms spookagtig uit." (p. 73)

Van die omstandighede wat destyds in die land geheers het, word beskryf, soos blyk uit die volgende gedeelte: "Elke stukkies kos wat hulle eet, moet eers met die boot van Walvisbaai of Lüderitz af kom. Met platboomskuite word die kos dan tot by die land gebring. Dán eers begin die proses om die goedere die hele ent deur die woestyn hier na Meob toe te vervoer." (p. 11) Ook die feit dat die mense soms in die woestyn met kamele gery het, word genoem (p. 143).

Ansa, die hoofkarakter, is 'n weeskind wat swaarkry ken, en word geteken as "jonk en onskuldig" (p. 41); 'n mens wat hou van stilte; en iemand wat lief is vir haar land en besondere waardering het vir die skoonheid daarvan (p. 5).

2.52 Anna Howarth

'n Pad vol dorings (Pretoria: JP van der Walt, 1987)

Dit is die verhaal van Lina Morkel, wat 'n gedwonge huwelik moet aangaan om haar ma, die hovaardige Anabelle, van gevangenisstraf te red.

Die gebeure speel in die Karibibomgewing af, en Namibië word voorgestel as 'n onbekende (p. 39), verre (p. 17), uitgestrekte wêreld (p. 7) met slegte paaie (p. 8 en p. 39); 'n unieke, mooi land (p. 40 en p. 17) met 'n diep, geheimsinnige bekoring (p. 40); en 'n ruwe, warm (p. 41 en p. 53) en droë wêreld (p. 17). Plantegroei en diere wat genoem word, is die welwitschia mirabilis (p. 40) en die luiperd (p. 42).

Plekke wat na vore kom, is Karibib en Windhoek (p. 40). Daar word ook melding gemaak

van veiligheidsmaatreëls wat deur die boere in die Karibib-omgewing getref word: "Om Luiperdkrans se opstal is daar byvoorbeeld 'n baie hoë veiligheidsheining aangebring en die hekke is altyd gesluit. Snags laat ons ook die honde los." (p. 17)

Lina word beskryf as 'n sterk meisie met 'n mooi geaardheid, wat nie sommer op 'n houpie gaan lê nie (pp. 17 - 18). Roland Schaaf, die Suidwes-Duitser op wie sy verlief raak, is 'n lang, breedgeskouerde (p. 14), sterk (p. 16), gespierde (p. 21), warm mens (p. 16) met 'n hartlike lag (p. 39).

2.53 Daniel Hugo

Vuurdoring (Pretoria: HAUM-Literêr, 1987)

In "Weerklank", die enigste Namibiese gedig in dié digbundel, beskryf die digter sy ouers se verblyf op Warmbad in die suide van Suidwes, waar sy pa, 'n predikant, sy eerste gemeente gehad het: die kamertjie agter die kerksaal waar hy sy preke voorberei het; die gelui van die Katolieke Kerk se klok, drie keer per dag; en die geluide in die pastorie se dak, wat "maar (net) 'n opgejaagde duif (was) ... wat so skrop." In dié omstandighede het die digter sy oorsprong gehad, en al bogenoemde dinge het deel geword van hom: "in so 'n nag is ek - tot troos - verwek / nou is ondoofbaar by my ingelyf: / die preke van my pa, die Roomse klok, / kuise brakkie en bowenal die duif." (p. 32)

2.54 Derick Jacobs

Nag van vergelding (Johannesburg: Perskor, 1987)

Gedurende 'n stormnag word agt mense in 'n kasteel buite Windhoek vasgekeer, terwyl die negende een vermoor is. Enige een van dié vasgekeerdes kan die moordenaar wees, en dit is kolonel Hannes Marais, speurhoof van Namibië, se taak om vas te stel wie dit is ...

In dié werk, wat in die sentrale deel van die land afspeel, dien die land en sy mense as blote agtergrond vir die verhaal en min daarvan word op 'n dieper vlak onthul. Namibië word voorgestel as 'n land wat soms swaar reën en donderstorms beleef (p. 1). Die kasteel naby Windhoek waar die gebeure afspeel, word geteken as 'n "massiewe klipstruktuur" met swaar, soliede deure wat dateer uit die negentiende eeu (p. 2).

2.55 Lucas Malan

Edenboom (Pretoria: HAUM-Literêr, 1987)

Twee gedigte in dié digbundel is in Namibië gesitueer.

In "Skedelkus" gee die digter 'n beskrywing van dié barre, onherbergsame wêreld. Dit word bestempel as 'n wêreld waar "geen struik en bome geplant kan word nie"; 'n duinewêreld; en 'n wêreld met "'n ingesoute strand" wat "aangevreet (is) deur wind en hooggety." Terselfdertyd is dié barre wêreld egter 'n gebied waar in werklikheid 'n tuin onderhou word: "Tog word edenlik 'n tuin hier onderhou: / 'n Mossel gaap sy spleet, die krap / wyk uit. Hy kerm waar hy skuil. / Koraal kors langsaam aan, vertak; / die donker anemoon se lippe pruil. / Soos groen getye uitgaan en trugkom, / was die water skubkristal, mariaglas / tot onderwaters klippig rose blom." (p. 31)

"Halfmens" handel oor die sogenaamde "halfmensbome" (kokerbome) in die suide van die land. Die digter voer die halfmensboom se bestaan terug na die Bybelse geskiedenis van Lot se vrou, wat teruggekyk het na Sodom en in 'n soutpilaar verander het. Na aanleiding van bogenoemde episode is die halfmensboom geskep: "God wou daardie episode nog benut / om afgeleë nageslagte ook te wys / Sy woord is Wet: 'n vingerboom geskep / wat dorstig in 'n worsteltuyn met kop / geboë fier Sy vlam én dou sal prys." (p. 30)

2.56 Annelize Snyman

Sandedans (Kaapstad: Human & Rousseau, 1987)

Dit is die oorlewingsverhaal van Tobie Rayner en vyf ander mense wat per vliegtuig op pad is na Windhoek, en in die Namibwoestyn 'n noodlanding moet uitvoer. Tobie, die "boekwurm", speel op die ou end 'n belangrike rol in die groep se oorlewing.

Dié jeugverhaal teken Namibië as 'n wêreld van verskroeiende hitte (*pp. 7 - 8 en 17*), wat snags baie koud kan word (*p. 39*); die "mees verlate plek op aarde" (*p. 24*); 'n wrede wêreld (*p. 13 en p. 46*) waarvoor 'n mens respek moet hê (*p. 46*); 'n wêreld met duine wat "loop", waar die woestyn maak soos hy wil (*p. 15*); 'n wêreld van lugspieëlins (*p. 17*); 'n dorre wêreld (*p. 23*) met droë rivierlope, wat in vloede kan verander as dit die slag regtig reën (*p. 24*); 'n gevreesde en onherbergsame streek (*p. 26*) met 'n tierende wind (*pp. 26 - 27 en 29*) en sandstorms (*p. 25*); 'n barre (*p. 53*) en harde wêreld (*p. 63*), waar menige "witgebleikte geraamtes" lê (*p. 47*); 'n wêreld van "sand en swart gebrande klippe en verdorde bossies gras" (*p. 78*) en gruisvlaktes (*p. 28*); en 'n uitgestrekte wêreld van "oneindigheid." (*p. 92*)

Die skrywer bring die leser onder die indruk van die ontsettende ontberings wat 'n mens in die Namibwoestyn kan deurmaak. Dit blyk uit talle gedeeltes.⁷⁶ Enkele voorbeelde daarvan is die volgende: "Deur die nag sukkel die groepie oor vyf duine. Toe hulle die kruin van die sesde duin bereik, begin die lug in die ooste flou verkleur. Hulle is aan die einde van hulle kragte ... ." (*p. 60*); "Oupa Joggie het sy skoene uitgetrek en Tobie kyk geskok na die ou man se stukkende voete. Plek-plek bloei dit etterig. Oupa Joggie sal nie verder as hierdie kampie kan loop nie."; "Tobie gaan hurk in die skaduwee by Alet. Haar vel is rooierig en haar polsslag vinnig. Sy ly aan ontwatering. Miskien nog een dag ... op die uiterste twee." (*p. 71*); "Vir Tobie word die laaste ure vóór dagbreek 'n louter marteling. Hy plaas sy voete meganies die een voor die ander soos 'n robot. Hy strompel agter Bart aan sonder dat hy eens meer probeer om hulle rigting te bepaal." (*p. 80*); "Bart trek sy broek op en Tobie sien twee netjiese gaatjies net bokant Bart se enkel. Dis 'n slang se pik, dink hy, en sy keel trek bot toe. ... 'Dit was 'n horingsman ... !'" (*p. 81*); "Bart gryp sy kop vas en druk dit tussen sy knieë in. Bart ly aan hitte-uitputting, dink hy. Hy het netnou gesien hoe Bart sweet en

sy gesig dan rooi word en dan bleek." (p. 89); "Sy liggaam begin ruk en diep uit sy skraal bors kom geluide wat hy nie ken nie. Dis dierlike geluide wat in rou snikke oor sy gebarste lippe breek sonder dat hy dit kan keer." (p. 90)

Al die ontberings het egter tog 'n positiewe uitwerking in dié opsig dat dit die betrokkenes saamsnoer en tot 'n lewenslange vriendskap aanleiding gee: " ... die skroeiende hitte, ontberinge en dol sandedans oor die duine (is) iets wat 'n mens nie maklik sal vergeet nie. En hy weet dat Alet en Bart dit ook nooit sal vergeet nie. Hulle drie sal vriende bly solank as wat hulle die Namib kan onthou." (p. 106)

Tobie Rayner, die veertienjarige hoofkarakter, word beskryf as iemand wat graag eendag 'n wildebewaarder wil word (p. 13), besonder lief is vir die Namib, daarvan hou om alleen tussen die duine rond te dwaal (pp. 15 — 16), die woestyn bewonder ("Die woestyn vervul hom met bewondering.") (p. 17) en nie bang is vir die Namib nie (p. 94); en 'n "vegter" met besondere deursettingsvermoë (p. 73 en p. 78) en baie kennis van die woestynlewe.⁷⁷

2.57 Jan Spies

Pille vir servette (Kaapstad: Tafelberg, 1987)*

Dié werk bevat ses Namibiese vertellings. "Pronkstuk vir die V.V.O." en "Verstand uit die sand" handel albei oor vreemdelinge wat hulle lelik met die duinewêreld misreken; in "Ketels vol drome" word twee koffiestories vertel, "uit die dae toe koffie 'n werklike weeldeartikel was ... toe daar koffie gedroom is en nie gedrink is nie ... ." (p. 53); in "Aarde deur 'n sif" word beskryf hoe 'n ou oom en sy seuns die "aarde moes sif" om weer hul motor aan die gang te kry; "Siekte en 'n steeks donkie" is 'n donkieverhaal oor 'n veelbewoë rit met 'n steeks donkie; en "Verdrietlike vreugde" beskryf 'n jong polisiemannetjie se vreeslike val in die dae toe die polisie in Suidwes nog op kamele gery het.

---

* *Aanhalings uit en verwysings na die tweede druk (1988) van genoemde bron.*

Die land word beskryf as 'n harde (p. 25), warm wêreld; 'n sandwêreld (p. 27) met swak paaie (p. 31); 'n wêreld met hoë duine en ook "platsandjies" (p. 33); 'n óóp wêreld (p. 72); en 'n wêreld waar die mense met "sukkel" grootgeword het (p. 27).

Van die omstandighede wat vroeër geheers het, word geteken. Enkele voorbeelde daarvan is die volgende: Die mense op die plase was arm en het swaar tye beleef;⁷⁸ hulle het geweet van sukkel (p. 68 en p. 70); en die polisie het destyds op kamele gery (p. 76). Die skrywer gee ook 'n beskrywing van die leerproses om op so 'n dier te kan ry (pp. 77 — 79).

Die "plaasvolkies" word as "wonderlike, gemoedelike mense" bestempel wat " ... 'n paar dae voor Kersfees ... begin ... dors word en die roes oorkom hulle nie voor daar by die derde dag van die nuwe jaar nie." (p. 58)

2.58 Babsie Steyl

'n Erfgenaam vir Otjinga (Pretoria: J.P. van der Walt, 1987)

Dit is die verhaal van Karin de Villiers wat op die plaas "Otjinga" in die distrik van Otjiwarongo woon. Vir haar is die plaaslewe 'n nagmerrie, aangesien haar skoonsuster Polla, wat by hulle inwoon, allerhande planne bedink om haar uit die pad te kry ...

'n Warm land (pp. 18, 73 en 105) wat soms koud kan word (p. 49); 'n ruwe wêreld (p. 111); 'n land met veesiektes soos bek-en-klouseer (p. 59 en p. 76); 'n eensame wêreld (p. 74 en p. 126); 'n wye wêreld (p. 6) met helder lug (p. 5); 'n "land vir die dromer," waar die tyd 'n stadige pas volg (p. 6); 'n land met welige gras (p. 21); 'n "goeie wêreld" (p. 22) met 'n betowerende landskap (p. 126); 'n rustige, stil wêreld (pp. 6, 37 en 126); 'n mooi wêreld met 'n sonderlinge bekoring (p. 65 en p. 111); 'n land wat 'n houvas op 'n mens kry ("As jy eers 'n paar skoene in Suidwes deurgeloop het, gaan jy nooit weer weg nie.") (p. 66); 'n wonderlike land (p. 92) met die mooiste sonsondergange (p. 106); en 'n wêreld waar 'n mens nog vry kan asemhaal (p. 111) — só word die land geteken. Windhoek word bestempel as 'n stad met 'n mooi ligging (p. 131); 'n stad met lewenskrag (p. 132); en 'n stad van blomme (p. 132).

Tipiese plattelandse beelde word gesien, soos die volgende: "Sy hou voor die agterdeur stil en met die warm wind teen haar gesig, stap sy aan na die huisie. 'n Hoë, soet lied draal deur die oggendstilte. Sy kyk op en sien tant Soufie se Herero-wasvrou by die agterdeur sit. Met iedere wasbeweging skommel die swart albasteroogbaba op haar rug heen en weer met 'n onegalige, rukkerige ritme." (p. 21); "Tant Soufie steek 'n stomp hout in die swart Doovertjie en 'n aangename geur van gebrande koffie vul die lug. 'Sjoe, maar dis vir jou warm voor so 'n stoof!' Sy vee met haar geblomde voorskoot oor die sweterige blinkheid van haar gesig. 'Ek brand 'n bietjie koffie. Jy moet tog vir julle 'n klompie saamneem. Rudolf is tog so lief vir die tuisgebrande koffie.'" (p. 22) Van die voorsorgmaatreëls wat destyds teen bek-en-klouseer getref is, soos die afsput van voertuie wat uit die besmette gebied kom (p. 88), kom ook ter sprake.

Karin de Villiers, die hoofkarakter, word beskryf as "fyn en broos" (p. 8); 'n vrou wat vasgekeer voel deur haar daaglikse bestaan (p. 6); en 'n eensame mens (p. 8) wat smag na 'n eie kind.⁷⁹ Haar man, Rudolf, is 'n bruingebrande man van twee meter lank (p. 5) met 'n sterk gesig en breë voorkop (p. 28); 'n boer in murg en been (p. 52); 'n man wat lief is vir die grond en die natuur (pp. 6, 53 en 55), hard werk (p. 14) en sy plaas tot 'n spogplaas opgebou en ontwikkel het; en 'n mens wat hou van stilte en rustigheid (p. 55).

Oom Neels en tant Soufie, Rudolf se bejaarde plaasbestuurder en sy vrou, word geteken as goedge, hartlike en gasvrye mense (p. 6 en p. 123), in wie se huis baie liefde is (p. 123). Die ou oom het 'n netjiese kenbaardjie en 'n hartlike lag; en hy rook sterk tabak en het 'n hardkoppige streep in hom (p. 18 en p. 20) Tant Soufie word beskryf as 'n huislike ou mens met 'n "gemoedelike dreunstem", wat lief is daarvoor om outydse soetkoekies te bak (pp. 21 - 22); 'n dierbare mens wat altyd "'n tevrede uitdrukking" op haar gesig het; 'n mens wat haar roeping waardig is; 'n vrou "met liefde en agting vir haar man en kinders"; en iemand wat 'n vol en ryk lewe lei (p. 123).

2.59 George Weideman

Uit hierdie grys verblyf (Kaapstad: Tafelberg, 1987)

Hierdie digbundel vertoon heelwat Namibiese bindinge.

"Geskiedenisles" handel oor die Boesmans. Die digter stel "toe" en "nou" teenoor mekaar. Vroeër was die Boesmans volop - "in veelbewoë tyd, word gesê, was 'boesmans' volop hier."; hulle het hul rotstekeninge op rotse nagelaat; hulle was "diewe" (p. 14); hulle kon "dagreise" uithou teen die dors; en witmense het jagpartye teen hulle onderneem, en van die Boesmans gevange geneem - as "lakeie en voetewassers", as "hulpe by die jakkalsjag." (p. 14) Vandag word slegs op landkaarte verwys na plekke waar die Boesmans vroeër vertoef het - "net 'n landkaart verwys nog hier en daar in die verbygaan / waar vertoef is. 'boesmanskop'. 'boesmansrivier'. 'boesmanshoek'."; die "tekens en gravures uit 'n vry bestaan" in "klipskuilings, op rotsblokke, in okergeel en bruin en taan" word deur niemand besoek nie; die "gejagte" het weer jagter geword - 'n "'trotse' bostroep"; hulle doen diens in uniforms op grensposte; hul babas dra doeke en suig aan "steriele bottels"; en hulle vergeet hul Boesmantradisies en geloof aan die maan (p. 15).

In "Herinneringe van die teruggekeerde soldaat" word die onrus en die rus van die grenssituasie teenoor mekaar gestel. In die eerste gedeelte van elk van die sewe strofes, word die onrus van die grensoorlog geteken - dit wat die soldaat nie sal vergeet nie: "hoe die skaduwees / en waansinnige geloei van vegvliegtuie die wild op loop jaag"; "hoe ysterbuffels en -ratels die aarde opdreun en op horings neem"; "hoe makalani's / in die spervuur soos vuurhoutjies knak"; "hoe die palms brand en swart roetvingers staan"; "hoe soos ruspers / die pantserwaens jong bome verorber en casspirs / soos vuilgroen sprinkane verslindend aanswerm"; "hoe die ou moeders / ween wanneer seunsrûe oor die kole gehaal word / en 'n mens die soet walg van mensvleis kry" (p. 47); "hoe die makakunyas / met hul rubberswepe en hul mopaniknuppels kom"; "hoe dogters tussen bokke wegkruip, seuns in struike vlug"; "hoe soldatestewels / skop en hardhorendes kop eerste in wateremmers druk"; "hoe manne een vir een soos rietmuisse wegraak"; "hoe grysaards / by hul beesgeraamtes huil en by die skelette van huise"; en "hoe kerkgeboue smeul want god word nie ontsien nie."

Daarteenoor word die rus gestel - die soldaat sal nie vergeet "hoe geil die omahangu / hoe groen die palmbome / hoe vry die visarend / hoe regop die rokie van kosmaakvure / hoe ritmies die gestamp in die stampblok / hoe onbewoë soos olifante die vegters / hoe goddelik alles vroeër was." (p. 48)

In "Namibverblyf" word twee "gesigte" van die Namibwoestyn geteken: bedags en saans. Bedags lyk alles hard, "karig", "angsskerp" - die "skamel" vye, die "afgematte" windpomp, die "rimpels van droë riviere", die stange se "gekrys". Saans versag alles, soos blyk uit die volgende gedeeltes: "wanneer grys mis saans oor die duine skuif / en kaal rotse toevou, / en krom stamme verhul"; " ... alles (is) saans / versluier: die ruite waarteen die grys mis stuif ... " (p. 74)

2.60 Marié Blomerus

Seisoene van terreur (Pretoria: Jutalit, 1988)

Dié digbundel bevat twee gedigte wat oor Namibië handel en een waarin na Namibië verwys word.

In "Welwitschia mirabilis" word dié legendariese Namibiese woestynplant beskryf as 'n plant wat "'n duisend jaar en meer" geworstel het "met son en wind"; wat "diep gewortel (is) in hierdie oer-aarde"; waarvan die blare "tot dun repe verflerts" is; met "geslagskeëltjies" wat "rooi (blom) op stewige steeltjies"; met weergalose krag en uithouvermoë; en ook as "'n gedig / in die oer-aarde se onaardse lig / omsingel met draad teen vandale." (p. 14)

In "Omukurawara" met die onderskrif "elegie vir my vader" word die Namibiese aarde, wat die digteres as haar vader se enigste en laaste liefde bestempel, beskryf as "'n eenvoudige aarde van klip en klip"; 'n wêreld van "versteende boom" en "versteende skerpioen"; 'n wêreld wat omsingel is met woestynrose; 'n wêreld waar die "wulpse hoewe van woestynhingse" op die klippe kletter; 'n wêreld van "nagtelijke sagvoet luiperds", waar Afrika se adders "sis", wat haar vader "almal by name kon roep" - "sy mambas sy

boomslange sy pitone / flikkerend met tonge"; en 'n wêreld "waar 'n wit prinses teen die wande pronk / oer-okker en wit lotus in die hand / met dienaars gekoker en gepyl." (p. 15)

In "Wys my die plek" is daar ook 'n Namibiese verwysing: "'n Desember by Wlotzka se Kersfeessee" (p. 24)

2.61 Sarah du Pisanie

Die huis van Makir (Pretoria: J.P. van der Walt, 1988)

In dié werk, wat gedurende die tweede dekade van die twintigste eeu in die Windhoek-distrik afspeel, word vertel van Annie Marais wat drie jaar lank Helga von Moltke se verpleegster was. Met die geboorte van haar eersteling, wat met gebrekklike voetjies gebore is, sterf Helga en vertrou die baba aan Annie toe ...

Die land en sy mense dien as blote agtergrond vir die verhaal en min daarvan word op 'n dieper vlak onthul. Kenmerke van die land wat wel uitgelig word, is sy uitgestrektheid (p. 14 en p. 81), barheid, ongereptheid (p. 81), kaalheid en dorheid (p. 137).

Aanduidings dat dié verhaal in die vroeër tyd afspeel, is die vervoermiddele wat gebruik is, soos 'n wa (p. 30) en 'n perdekar (p. 71 en p. 94), en die metode waarvolgens 'n seuntjie se voet gespalk is (p. 30 en p. 94).

2.62 Sarah du Pisanie

Prins van die duine (Pretoria: J.P. van der Walt, 1988)

Vroeg in die agtiende eeu gaan 'n Fransman, Gustav du Bois, per skip vanaf die Kaap de Goede Hoop na Frankryk om 'n erfposisie in ontvangs te neem. Hy word egter aan die Kus van die Dood aan wal gesit, nadat die skeepsdokter verklaar het dat hy pokke het. Later blyk

dat dit slegs 'n set was van 'n ander Fransman, Pierre Menanteau, om van hom ontslae te raak sodat hý die erfposie kon inpalm ...

Soos ook in die vorige werk, dien die land en sy mense as blote agtergrond vir die verhaal, en min kenmerke daarvan word uitgelig. Die land word geteken as 'n ongenaakbare (pp. 10 — 17) en onherbergsame wêreld (pp. 20, 36 en 72); 'n rotsagtige wêreld (p. 21); 'n droë, kaal, barre wêreld (pp. 25 - 26 en 45); 'n wilde, ongerepte wêreld (p. 26); 'n uitgestrekte sandwêreld (p. 36); 'n wêreld waar die son "ongenadiglik" brand (p. 38); en 'n pragtige wêreld (p. 20).

2.63 Maretha Maartens e.a.

Ses wenverhale (Kaapstad: Human & Rousseau, 1988)

Dié bundel bevat ses "grensverhale". Die fokus in die meeste daarvan "is persoonlik en eksistensiël van aard."⁸⁰ "Die lang pad huis toe" deur Maretha Maartens handel oor 'n soldaat se terugkeer tot God; "Dood van 'n arend" deur S.C. Brink beskryf 'n soldaat se smart oor die dood van 'n boesemvriend; in Pieter Pieterse se verhaal, "Bloedspoor", word vertel van die "diep wrok van 'n soldaat wie se gesin deur terroriste uitgewis is"⁸¹ - dié verhaal word bestempel as "oorweldigend, oorstelpend gewelddadig", maar by die bloedspoor is daar die ironiese spoor van genade en vergifnis; "Blerriekat" deur Bertrand Retief beskryf geharde manne se gevoelens teenoor 'n troeteldier; in die verhaal "In die oog van die naald" deur Eben Engelbrecht word die oorlogsgeweld uit die perspektief van 'n TV-verslaggewer beskryf; en "Grensakkedis" deur Engela van Rooyen handel oor 'n jong kapelaan se stryd om vrede in sy hart te kry.

"Uit die helikopter lyk dit asof Owamboland 'n gesig het; eers die vlak, blinde oë van die Oshanas wat met onsiende blik reg in die son lê en kyk, dan die verwaarloosde vel rondom. Hier van bo af verander die wildevy en maroela en kruisblaardoring in stoppelbaard, maar dié is nie welig genoeg om die swartkoppies te bedek nie. Die gepunte miershope bars selfs in die antiseptiese somerson uit die bruin gebrande vel van die aarde." (p. 9); "Hy kyk deur die naaldekokker se oë. Afrika is Afrika: dié wat haar wil peil, vind met skok uit dat haar

gesig versteen het soos haar hart. Uit die lug sien jy dat sy 'n boerse, platterige gesig het en dat die droë waterlope haar verdorde vel onherroeplik verrimpel het. Maar 'n mond - dié vind hy nie, want Afrika swyg al eeue lank." (p. 16); "Die Ou Vrou weier om haar skoot sag te maak. Sy ruik oud, stowwerig, dood. Die insekte krioel oor haar vel: miere, naggoed, m2iskien skerpioene, oogpisters." (p. 19) Só teken Maretha Maartens Ovamboland: as 'n wêreld met 'n gesig, as 'n ongenaakbare ou vrou met 'n versteende hart, en as 'n vrou sonder 'n mond, wat weier om haar skoot sag te maak.

Namibië word geteken as 'n wêreld met vlak panne en moerasse (p. 15); 'n wêreld van God en mens verlate (p. 17); 'n wêreld van voorwêreldse chaos (p. 18); 'n wêreld waar "kolle-kolle ruigtes" die soldaat se "eilande van veiligheid" is (p. 17); 'n wêreld met mooi singende name: "'Dit sing soos 'n etniese opera. Ondangwa, Oshakati, Katima Mulilo, Oshigambo, Ombulanto, Okalolo, Ruacana ... .'" (p. 88); 'n wêreld van warm bruin gebakte klip en eindelose bos (p. 63); 'n wêreld van hitte en dors (p. 64); en 'n rustige wêreld, soos blyk uit die volgende aanhaling: "... die talle krale met spitspunthutte binne ongelyke paaltjiesheinings, die mahangolandjies waarop families met skoffelpik rondkrap, die helder geverfde kuka-winkels tussen motorwrakke, die plate wit veldlelies, oshanas soos ryslande, boomsambrele, kalkwit miershope wat bedug hulle punte na die noorde buig." (p. 82) In teenstelling met bogenoemde rustige beeld, word die land ook beskryf as 'n wêreld van oorlog, dood en verwoesting; as 'n ou vrou wat sidder en huil as gevolg van die geweld: "Die Ou Vrou sidder onder Henry se tastende handpalms; haar vodde is besig om met 'n sieklike skeurgeluid los te ruk. Troepe tuimel uit die sakke; iemand se stewel tref hom teen die kant van die kop. Iemand skree 'n ordebevel; die gesnater van die LMG doof die stem uit. Hy hoor iets fluit; die verligtingsmortier skeur die nag met 'n donker slag oop. Hy voel hoedat sy hart tot stilstand ruk ... . Die Ou Vrou huil sonder klank onder hom ... ." (pp. 19 — 20) Talle ander gedeeltes bevestig bogenoemde beeld van Namibië as 'n wêreld van weermagbedrywighede, oorlog, geweld en die dood.⁸²

Dit is veral die invloed van die oorlog op die mens wat na vore kom; die gevoelens en emosies van die mens midde-in die stryd. Die leser sien onder meer die soldate se vertwyfeling (p. 14), gevoel van afstomping (p. 17), vrees en ontsetting,⁸³ kameraadskap (pp. 22 en 28 — 29), verdriet, opgekropte gevoelens (p. 26), lydsaamheid, verwonding (p. 27),

woede, onmag (p. 29), selfverwyt en selfkastyding (p. 30), ontbering (p. 39 en p. 42), haat (p. 40), wraak (p. 55 en p. 66), skok (p. 46 en p. 48), totale ineenstorting (pp. 40 - 41), opwinding (p. 41), valse geluksaligheid voor 'n operasie (p. 43) en vergifnis (p. 68).

2.64 Naomi Maree

Waar aasvoëls draai (Pretoria: Daan Retief, 1988)

Dié werk speel af tydens die Dorslandtrek en vertel die verhaal van meer as 500 mense, waaronder die Weideman-gesin, se ellende en ontberings in die Dorsland op soek na "'n vrugbare land waar hulle vry sou wees van die dinge wat hulle in Transvaal bedreig het." (p. 5) Dit is ook die verhaal van Lien Weideman en die twee mans, Peet Lategan en Henry Smit, wat haar lewenspad kruis.

'n Wêreld van uiterstes (warm bedags en koud snags) (p. 2); 'n wêreld van versengende hitte,⁸⁴ dors,⁸⁵ koors⁸⁶ en tsetsevlieë;⁸⁷ en 'n wêreld van baie sand (p. 36) en sandduine (p. 31) — só word die land voorgestel. Terselfdertyd word dit ook as 'n mooi wêreld (p. 26) geteken, soos blyk uit die volgende gedeeltes: "Bokant die wrede, dorre aarde brand die sterre laag aan die hemel. So laag soos sy dit nog nooit gesien het nie. Asof 'n mens daaraan kan vat. Wat 'n vreemde bekoring het hierdie godverlate stukkie aarde nie! So wreed en tog ook so pragtig." (p. 96); "Hierdie digbegroede landskap met sy asuurblou hemel waaruit die son naak en fel neerskroei, is net so mooi as enige ander. Miskien selfs mooier as Transvaal." (p. 202); "Soggens breek die dag met 'n intense blou hemel, en snags lê sy deur die watent se splete en kyk na die sterre wat skoon en blouwit aan die naghemel hang. En om hulle is die natuur soos 'n park. Oorgroei met gras en boom en struik." (p. 204)

Tlakanie (p. 64 en p. 116), Rietfontein (p. 186), Inkowaan (p. 53), Haakdoringpan (p. 69) en die Tebraveld (p. 221) is van die plekke wat genoem word.

Aanvanklik word Freek Weideman, met wie die leser eerste kennis maak, beskryf as 'n koppige man wat net sy eie kop volg (p. 6), maar dieselfde man word later geteken as 'n

gebroke mens - 'n "stokou man ... met gekromde skouers en met groewe op sy gesig ... ." (p. 216); 'n mens van wie daar eintlik niks oorgebly het nie: "Van die ou, begeesterde Freek is daar niks oor nie. Asof 'n groot deel van homself by die hopen grond onder die wildevy agtergebly het." (p. 218) Sy vrou, Truida, word geteken as 'n waardige vrou (p. 10 en p. 20) wat oor 'n besondere verfyndheid en adellikheid beskik (p. 10) en baie respek en bewondering afdwing (p. 92); 'n gasvrye mens met 'n gevoel vir regverdigheid (p. 136); en 'n vrou wat baie ellende en hartseer op die trekpad beleef en uiteindelik die hoogste tol betaal wanneer sy sterf aan koors (p. 216). Die Weideman-egpaar se dogter, Lien, is 'n "oopgesig" boeredogter met 'n dik koperbruin vlegselsel (p. 3); en iemand wat gebrei is deur die treklewe en geleer het om met min tevrede te wees (p. 129).

Die trekkerleier, Jan Greyling, word voorgestel as 'n "befoeterde" (p. 12) hardekop (p. 9); 'n man wat " ... altyd sy sin wil hê" (p. 17); en 'n mens met allerhande "giere en grille." (p. 185)

Kenmerke van die trekkers wat uitgelig word, is die feit dat hulle baie godsdienstig is,⁸⁸ maar ook dwaas (p. 81 en p. 209) en koppig (p. 209), en dat daar onenigheid, verdeeldheid (p. 19), twis en onmin (p. 4) tussen hulle bestaan. Truida Weideman verwys soos volg daarna: "Wat is dit dan met die Boerenasie ... . Hoekom is dit dat hulle nog nooit kon saamstaan sonder dat 'n paar van hulle soos skape uit 'n trop wegbreek en hulle eie koers wil inslaan nie?" (p. 17)

Die skryfster plaas die klem op die ontsettende ontberings wat mens en dier in dié woestynland gely het: die dors, koors en ook die dood as gevolg daarvan. Talle gedeeltes dui daarop. Voorbeelde daarvan is die volgende: " ... hier voor hom, tussen die halfdroë modder wat voorheen 'n pan was, is dosyne mense van die voorste Trek vergader. Almal besig om op een of ander manier 'n paar druppels uit die modder te pers." (p. 70); "Wanneer daar uitgespan word, kan Lien om haar hoor hoe meer as een vrou waansinnig aan die skree gaan. Sy sien hoe groot mans snikkend wegstap, die duine oor, omdat hulle die lyding van hul dierbares nie meer kan aanskou nie ... ." (p. 110); "'In een van die waens is daar 'n vrou ... sy het daar by die modderpan kranksinnig geword. Hulle moes haar met rieme vasmaak, en verlede nag kon ek haar 'n paar keer hoor skree ... ." (p. 121); "Agter hulle lê 'n duidelike spoor van veekarkasse, van grafte van mans, vroue en kinders. Hopies grond wat

'n stille aanklag is teen die dwaasheid en koppigheid van die Dorslandtrekkers." (p. 209); "Sommige waens bly net agter omdat hele gesinne uitgesterf het. ... steeds moet daar offers gebring word, word die trekpad afgebaken met hopies grond, en kaalgevrete karkasse." (p. 219); "Om haar lê dosyne hopies grond waar lydendes soos sy eindelijk rus gevind het. 'n Totaal ander soort rus as waarna hulle kom soek het." (p. 230) Lien Weideman verloor albei haar ouers op die trekpad. Ook ou Fielemon, die getroue ou touleier van die Weidemans (p. 35), moet die hoogste prys betaal (p. 229).

Die Ovambo's word as wrede, primitiewe barbare bestempel (p. 274). Hul ritueel, waar 'n mens op 'n brandstapel geoffer word, word onder meer beskryf (pp. 277 — 278).

2.65 Pieter Pieterse

Skedelkuskos (Pretoria: HAUM-Literêr, 1988.)*

Pieterse skryf "aangrypend en met die fyn aanvoeling van iemand wat die natuur liefhet, van hul staanplekkie op Torrabaai. Van die jakkalse wat die vis van die tentlynne afvreet, van die arme visterman wat glo 'die liewe sil newwe ewwe again wee' sy gatkant yt djou gesig yt wegvattie! Van die gure en ongure karakters wat voor hul deur land." Hy gee ook raad "oor alles wat 'n visterman na aan die hart lê."⁸⁹

Namibië word voorgestel as die "uiteindes van die aarde" (p. 265); 'n wêreld met "kaal woestynvlaktes ... waar jy kan sien wat maak 'n ander ou, al gaan maak hy dit ook wáár" (p. 266); 'n afgeleë wêreld (p. 270), wat jou baie gou leer om vinnig planne te maak (p. 394); 'n harde wêreld (p. 382) met dik sand (p. 356) en soutpaaie (p. 416); 'n wêreld met 'n vriendelike somerwind; 'n wêreld met oosweer in die winter met sy "sand en stof en hitte" (p. 417); 'n paradys vir 'n hengelaar (p. 366), maar terselfdertyd 'n wêreld waar daar nie elke dag vis is nie - 'n wêreld van "swaeluitbarsting ... en koue water en rowwe water en blouwater en vuil water en bamboes in die water en dooigetye en tye wat daar nie rooiaas

---

* *Aanhalings uit en verwysings na Spookhuiskos, wat in 1989 by HAUM-Literêr verskyn het - genoemde werk is daarin opgeneem.*

uitspoel nie en ongelukkige tye waarvan jy sal sê ek het daar geen behae in nie en al hierdie soort van rampspoedentjies waarmee elke visterman elke plek op die aarde elke dag te kampe het." (p. 366); en 'n wêreld met die mooiste Natuurbewaringskampe (p. 411).

Die Skedelkus, waar Torrabai geleë is, word só beskryf: "'Skedelkus van die dood' word hy genoem en skedelkus van die dood is hy inderwaarheid, as jy moet oordeel na die mag der menigte doodsbeendere wat oor sy strande gesaai lê. Behalwe die talle en talle skipbreukelinge, vlugtelinge, prospekteerders en muisters wat ... deur die eeue op hierdie ongenaakbare, waterlose kus gesterf het, het dit ook vir tallose diere 'n laaste rusplek geword. Reusagtige walvisbene, die bene van honderde robbe, van dolfyne en haaie, van jakkalse en hiënas, gemsbokke en springbokke, lê soos stille, witgewaaide getuies van die dood in die wind en die son en verbleik ... ." (p. 421) Oor Torrabai, die plekkie waar die skrywer en die Ingilsman die Spookhuis staangemaak het, word heelwat inligting gegee, onder meer die volgende: "Veel van 'n 'baai' is Torrabai nou nie juis nie. Dis maar 'n effens maagintrek van die kuslyn met 'n rotsagtige punt wat aan die suidekant van die 'baai' so 'n bultjie vorm ... . Na die noorde toe loop hy uit op 'n strand wat soos die res van hierdie deel van die Namibkus lyk - iets soos 'n eindelose sandstrand met kolle los, ronde spoelklippe wat deur die binnelanders 'torra'-klippe genoem word. Volgens T.V. Bulpin is 'torra' die Damaranaam vir die ronde, grys granietheuwels wat skielik hier soos reusemiershope uit die woestyn opstaan. Vandaar die naam 'Torrabai.'" (p. 267)

Die invloed van dié wêreld op "uitlanders" - veral uit die R.S.A. - en ook die teëspoed wat hulle daar beleef, kom op talle plekke na vore. Voorbeelde daarvan is die volgende: "Die boetie met die wye voete kom moeisaam oorgestap van die tent se kant af. Sy arm is in 'n handdoek wat hy soos 'n hangverband om sy nek dra en oor sy oog het hy 'n lap wat agter sy kop vasgemaak is. 'Van die lorrie afgeval,' verduidelik hy ... ."; "'Is daar nie dalk iets vir die voete ... nie?' Dis die ou oompie. Hy kom van hulle toilet se kant af aangeskuifel. ... Sy voete staan dik toegedraai van die klompe pare kouse wat hy oormekaar aanhet. Sy skoene moes hy oopsny om hulle aan te kry. 'En sommer iets vir die krampe ook, asseblief ... .' Hy hou sy een hand oor sy maag. Met sy ander hand hou hy sy broek op." (p. 271); "'My pa het 'n hoek deur sy neus gekry en my ma het in 'n baber getrap. Langs die pad gooi my pa nog die sleepwa met die diepvries ook om en toe word al die vis sleg." (p. 275);

" ... 'n paar dae later word 'n dom Transvaler hier in die noord in, by Haroldsbaai, die hoë walle afgehelp. Hy skuur hom bliknêrs en val 'n paar tande los onder op die sand. ... Hoe sal die arme siel ook nou kon geweet het jy skouer nie die manne van hulle plekke af weg om 'n stuk visaas tussen die rooiaas in die water te gooi as hulle gooi vir galjoen en dis Nuwejaar en die son sit al so twee bottel oubie hoog nie ... ?" (p. 311 — 312)

Pieterse beskryf ook die talle eienaardige besoekers wat dié wêrelddeel aandoen: die ou oom wat wou weet waar die "kleinhuisie" is en toe hy hoor dat die "toilette ... nie hulle dingesse in (het) nie ... ", hulpbehoewend oor "die kaal woestynvlaktes van die Namib staar, waar jy kan sien wat maak 'n ander ou, al gaan maak hy dit ook wáár", met die vraag: "Waar is 'n ... plek, jy weet?" (p. 266); die Transvalers wat gewapen kom vir die groot visvang: "Die bruin bakkie lyk soos 'n rietbos soos die stokke op hom staan." (p. 270); die man ("You-be-sorry") wat net twee broeke saamgebring het (een vir visvang en een vir uiteet) - ongelukkig die verkeerde "visvangbroek" (p. 285); die "Jintelman van Baberspan" (so gedoop deur die Suidwesboere by Torrabai), wat sy moses op Torrabai teëgekom het (p. 309); en die 'snob' uit die Kaap, wat hom as die Direkteur van International Packing and Paper Supplies voorstel (p. 334 en p. 337).

Die Namibiërs se "inval" in Torrabai Desembermaande, die omstandighede wat vandag daar heers, en die omstandighede van destyds, word ook beskryf (pp. 268 - 269). Hulle word geteken as manne wat al "gees vang" vir die vakansie op pad Torrabai toe (p. 412); as mense wat kán vakansie hou, soos die nuwejaarsdans elke jaar opnuut bevestig (p. 312); as kenners van die viswaters en visvang (pp. 289 en 314 - 315); as manne wat die Transvalers wat hulle nie kan gedra nie, ordentlik regsien; as manne wat "hulle aasmaak so ernstig opneem dat hulle met hulle fô-bai-fô's die see inry om te gaan rooiaas uithaal. En as die fô-bai-fô nie meer wil loop nie omdat die branders sy vonkproppe doodgeslaan het, stoot hulle hom verder." (p. 328); en as vrygewige mense wat die Pieterses oorval met allerhande dinge ... én pampoene wanneer hulle ná die Desembervakansie huiswaarts keer (pp. 397 - 398).

Die skrywer kom na vore as 'n kenner van die viswaters en hy gee dan ook inligting oor alles wat vir 'n visterman van belang kan wees, soos die volgende:- oor kabeljou: kabeljou-aas (p. 288), hoe om te soek vir 'n kabeljou (pp. 293 — 296), die beste tyd om kabeljou te vang (pp.

295 — 296), kabeljouwater (pp. 296 — 297), die regte gerei om 'n kabeljou mee te vang (pp. 295 — 296), en hoe om kabeljou skoon te maak, te bêre en gaar te maak (pp. 298 — 301); oor galjoen: die beperkings op galjoen, galjoenaas, wanneer om te soek vir galjoen, die regte gerei om 'n galjoen mee te vang, en gaarmaakwenke vir die galjoen (pp. 315 — 327); rooiaas: hoe om dit skoon te maak, te eet en te bêre (pp. 329 — 331); dassies: waar om daarvoor te soek, watter aas om te gebruik, en ook eetwenke (pp. 343 — 348); babers: hoe om 'n baber van die hoek af te haal, raat vir 'n baberpen se steek, hoe om 'n baber skoon te maak, en eetwenke (pp. 360 — 365); swartmossel: waar om daarvoor te soek, hoe om dit skoon te maak, en eetwenke (pp. 368 — 376); seekat: waar om te soek daarvoor en hoe om dit uit te haal, skoon te maak, te bewerk, te bêre, en gaar te maak (pp. 385 — 393); en ook 'n klomp algemene "storiëtjies en rate" vir kosmakers, kampeerders, hengelaars en karavaanmaniakke (pp. 402 — 428).

2.66 E.F. Potgieter

Ervarings op my voetslaanpad (Pretoria: J.P. van der Walt, 1988)

In hierdie werk vertel E.F. Potgieter van "die grotes wat sy pad in die veld gekruis het",⁹⁰ wat hy uit die aard van sy werk dikwels alleen moes aandurf. Soms het hy "hierdie juwele van die natuur deur die visier van 'n geweer in sy gesigsveld gebring. Ander kere weer was hy net waarnemer. Dan het hy hulle dopgehou bloot vir die genot wat hulle nabyheid gebied het."⁹¹

Van die hoofstukke wat in Namibië afspeel, is onder meer "Die vreeslose mannetjie", "Die een wat my gevang het ..." en "Die gemsbok", waarin hy onderskeidelik vertel van 'n mensvreterleeu wat Boesmans gevang en geëet het; 'n klomp leeus wat verwoesting onder die swartmense in die Oos-Capriivi se beeste gesaai en byna die skrywer se dood gekos het; en 'n gemsbokjag in die Kalahari, waar die skrywer 'n groot les geleer het.

Die land word gesien as 'n wêreld van terroriste, landmyne en onrus (p. 63 en p. 68); 'n wêreld van stamtwis, tsetsevlieë en slaapsiekte (p. 63); 'n tropiese wêreld (p. 69) met moerasse

(p. 64); 'n wêreld van sekelbos, knoppiesdoring, boesmangras, trassiebos en die witgatboom;⁹² 'n wêreld van termiethope (p. 71); 'n ruie wêreld (p. 71); en 'n wêreld met hoë duine (p. 123). Die skrywer gee ook beskrywings van die diere van die veld, soos van 'n reuse-maanhaarleeu wat hy geskiet het (p. 65), en 'n gemsbok se geveg met 'n trop wildehonde (pp. 123 - 124). Ook noue ontkomings wat hy op die jagveld beleef het, word beskryf, soos dié met 'n gekwete leeu (pp. 71 — 72) en 'n gemsbok (p. 122).

Wat die inheemse bevolkingsgroepe betref, word enkele kenmerke en gewoontes van die Boesmans beskryf, soos dat die witmense se skeerseep vir hulle baie sleg ruik (p. 64); dat hulle 'n doodse vrees het vir 'n mensvreterleeu (p. 65); en dat die Boesmans, nadat 'n sekere diersoort geskiet is, daardie diersoort se dans om die vuur dans: "Die jagters dans 'n ballet om die vuur. Hulle boots die diere van die veld na. En as jy die diere van die veld ken, dan is dit verstommend hoe die mensies dit presies reg doen met arms, handbeweging en houding. Dan boots die baasjagter die veggende gemsbok na. Sy agterstewe is in 'n bos gedruk en drie ander kêf soos wildehonde op 'n veilige afstand om die lansvegter ... ." (p. 124); "Daar ver begin die tromme al die boodskap uitsaai: 'Die leeus is dood!' Vanaand sou hulle nog om my dans, aan my hande raak op die maat van roggelsang wat die stem van die sterwende leeu namaak." (p. 72)

2.67 E.B. Victor

Nag van die wolf (Pretoria: Daan Retief, 1988)

Klos de Wet en Hempies du Toit kry die wonderlike geleentheid om saam met hul onderwyser, Boertjie (André) Albertyn, 'n vakansie naby die Erongoberge in Namibië op die plaas Akondeka in die Omararu-distrik by 'n studentemaat van André deur te bring. Wanneer terroriste op die toneel verskyn, verander die vakansie in 'n nagmerrie ...

In dié jeugverhaal word Namibië voorgestel as 'n warm wêreld (p. 7 en p. 20), wat soms swaar donderweer beleef (p. 31); 'n wêreld met riviere wat in tierende watermassas kan verander (p. 50); 'n karakoel- (p. 7) en ook beeswêreld (p. 8); 'n stil, rustige wêreld (p. 20); 'n mooi wêreld:

"Dis mooi wêreld hierdie ... . Hier is soveel mooi dinge om van te vertel. Die Erongoberge met sy groot ronde klippe ... . Die Vingerklip ... . Waar het jy al mooier gesien?"; en 'n wêreld waaroor skrywers en digters liries raak (p. 31). Die plaas waar die gebeure afspeel se ligging word só beskryf: "Die plaas is groot en omring deur klipkoppies en die voetheuwels van die Erongoberge. Die Kuisebrivier kronkel soos 'n slang deur die middel van die plaas om by die suidelike grens by die Swakoprivier aan te sluit. In die weste lê die plaaswerkers se kampong en nog verder wes die swart grondgebied en die sendingstasie." (p. 85)

Windhoek word bestempel as "'n gemoedlike stad" en word só geteken: "Windhoek is so 'n behoudende stad. Niks verander ooit werklik daar nie. Dieselfde toringgeboue met die enkele koloniale oorblyfsels vasgedruk tussen beton en glas verwelkom mens steeds daar. Die Duitse straatname, kafees, die kontinentale eetplekkies; die koedoe wat alles rondom hom uit die hoogte gadeslaan ... ." (p. 15)

Dieselfde rustige wêreld is egter ook 'n wêreld van terrorisme. Daar is onder meer verwysings na die eerste terroriste-aanval op burgerlikes in die wit boerderygebied (p. 15) en die bomontploffing op Swakopmund. Die plaasmense van Akondeka raak deurmekaar met "vryheidsvegters" wat aandui dat bogenoemde bomontploffing slegs die begin was: "Nou sal die poppe begin dans. Ons is almal net klein skakeltjies in 'n ketting. Die ketting van bevryding ... ." (p. 77)

Die terroriste word beskryf as wrede mense (p. 78) wat die seuns laat les "opsê" en laat besef dat, om "oor insypelaars, terroriste en heldedade te fantaseer", 'n heeltemal ander saak is as om "regtig 'n mes teen jou keel of 'n pistool teen jou kop te voel ... ." ⁹³

'n Kenmerk van die Namibiërs wat vermeld word, is dat hulle "tawwe mense" is (p. 46). Die inheemse bevolkingsgroepe word beskryf as primitiewe mense wat nog aan toordokters en bose geeste glo. Baie van hulle gebruik ook nog Muti (tradisionele medisyne wat van dele van die menslike liggaam gemaak word) in hul stryd teen siektes (p. 9).

2.68 Sarah du Pisanie

Die kralebruid (Pretoria: J.P. van der Walt, 1989)

Dié romantiese verhaal, wat in die begin van die negentiende eeu afspeel, vertel van Isa, 'n weeskind uit Holland wat op twaalfjarige ouderdom aan 'n herbergier in die Kaap verkoop en per skip na die Kaap de Goede Hoop vervoer word. Die skip gaan in 'n storm tot niet en Isa spoel uit op die Suidweskus, waar Ma-Nina, 'n lid van 'n denkbeeldige inboorlingstam, die Ouni-stam, haar as haar eie grootmaak. Ná ses jaar, kom Gerrit en Pieter van Reenen tydens 'n ekspedisie na die noorde op die wit kind af ...

Die land dien as blote agtergrond vir die verhaal en min daarvan word op 'n dieper vlak onthul. Suidwes word voorgestel as 'n wêreld met rooibruin duine en 'n blougrys see (*p. 5*); 'n onherbergsame en wrede wêreld (*p. 9 en p. 18*); 'n droë wêreld (*p. 9*) met droë riviere (*p. 18*); 'n wêreld met geharde bome (*p. 9*); en 'n wêreld met narras (*p. 5 en p. 10*).

Die Ouni-stam is kinders van die veld wat uit die veld leef (*p. 5*). Hulle woon in familiiegroepe bymekaar; hulle bou hul hutte van stokke en gras (*p. 9*); die mans trou nie met vroue in hul eie groep nie (*p. 10*); en hulle het normaalweg klein gesinne. Daar word ook verwys na die Saans, "'n soort Boesman van daardie kontrei." (*p. 44*)

2.69 Sarah du Pisanie

Die meisie van Toekomspoort (Pretoria: J.P. van der Walt, 1989)

Kobus Engelbrecht, 'n veearts wat saam met sy pa en oom op die plaas "Kameeldoring" in die Windhoek-distrik woon, glo dat alle meisies net in 'n man se bankbalans belangstel, en is as gevolg daarvan negatief ingestel teenoor die vrouegeslag. Met 'n gekonkel kry oom Dawid, Kobus se oom en die beskermheer van die Toekomspoort-weeshuis in Windhoek, dit reg dat Kobus vir Katrien, 'n weeskind, as sy tikster aanstel. Dié weeskind veroorsaak dat hy met ánder oë na die vrouegeslag begin kyk ...

Namibië word geteken as 'n wêreld met vars lug (p. 32); 'n wêreld wat baie koue winters beleef (p. 19); en 'n koedoewêreld (p. 92). Die plaas "Kameeldoring", wat 30 kilometer buite Windhoek geleë is (p. 7), is 'n pragtige plaas (p. 5) met 'n mooi ou plaasopstal wat "wit afsteek teen die groen bome" en amper "kasteelagtig" vertoon (p. 16).

Katrientjie, die weeskind, word beskryf as 'n jong, weerlose meisie met 'n lang, bruin vlegsels wat haar armoedige klere - uitgetrapte skoene en verbleikte rokkies wat "dun gewas" is - met "koninklike waardigheid" dra (p. 22). Kobus, haar werkgewer, is 'n buitelug- en plaasmens wat hartstogtelik lief is vir die plaas "Kameeldoring", "wat saam met hom gegroei en 'n onafskeidbare deel van hom geword het." (p. 5)

2.70 Sarah du Pisanie

Toe kom Klaartjie (Pretoria: J.P. van der Walt, 1989)

Dié liefdesverhaal speel gedurende die negentiende eeu in die destydse Duits-Suidwes af en vertel die verhaal van Klaradyn Verhoef (Klaartjie), wat aangestel is as die private verpleegster van baron Von Adendorff, wat in die distrik van Otjiwarongo op 'n plaas in 'n kasteel woon. Sy is onder die indruk dat die baron 'n bejaarde, buierige en nors man is. Daar aangekom, blyk dit dat hy wel buierig en nors is, maar nie bejaard nie - wel jonk en aantreklik ...

Sy afgesonderdheid (p. 33), godverlatenheid (p. 138), hitte, en die feit dat veediefstal dikwels voorkom (pp. 40 en 46), is kenmerke van die land wat beklemtoon word.

Klaartjie, die hoofkarakter, word beskryf as 'n ongekunstelde (p. 134) Suidwesmeisie met "bruisende lewenslus" (p. 54), vlammende rooi hare (p. 17) en 'n "pragtige, spontane geaardheid" (p. 24); iemand wat nie vir die duiwel skrik nie, die mense om haar met 'n ysterhand regeer (p. 9) en met die vuus kan slaan "soos 'n muilskop" (p. 11); 'n meisie wat heerlike kos kan kook (p. 22); 'n "klein rissiepit" (p. 51) met besondere deursettingsvermoë (p. 56); een van die beste verpleegsters in die land (p. 59), wat haar nie steur aan die woord

"stand" nie en leef volgens die wette van die natuur (p. 73); en iemand wat moeilike kinderdae gehad het (p. 77).

Kenmerke van die Suidwesters wat genoem word, is die feit dat hulle nie vol fiemies is nie (p. 99); en dat hulle vriendelike, "gewone" mense is wat weet wat die woord "liefde" beteken en mekaar liefhet en respekteer (p. 103 en p. 124). Die Herero's is die enigste inheemse bevolkingsgroep waarvan melding gemaak word (p. 26).

2.71 Helm Jooste

Daar doer in Duitswes (Moorreesburg: Helm Jooste, 1989)

In hierdie vertellings beskryf die skrywer ervarings wat hy gedurende die dertigerjare, toe hy onderwyser in Suidwes was, gehad het. Hy vertel byvoorbeeld van sy aankoms op Westfalen, waar hy sy eerste onderwysaanstelling gekry het; die "bokjol" in die waenhuis op Westfalen; die omstandighede by die skooltjie op die plaas "Volmoed", waar hy sy tweede onderwyspos in die destydse Duits-Wes bekleed het; die vellekoper wat sy moses teëgekom het toe hy te vriendelik geraak het met 'n boer se vrou; die dag toe hy sy eerste motor gaan koop het; die skoolkonsert op Volmoed; die dag toe hy en sy vriend, nadat hulle boontjiesop en doringboomgom geëet het, die ryloper wat hulle opgelaai het, 'n "harde tyd" gegee het; die keer toe hy en 'n polisieman 'n geestelik-versteurde na Windhoek moes vergesel en deur vloedwaters vasgekeer is; sy ontmoeting en troue met Joey Pyper; en die dag toe hy moes "dokter speel" om die "getoorde dogter" te genees.

Suidwes word gesien as 'n woestynland (p. 49); 'n ver, vreemde wêreld (p. 53); 'n kaal, droë wêreld (p. 50 en p. 56), wat ook soms groot verspoelings beleef in die reëntyd (pp. 119 — 129); 'n warm wêreld (p. 50 en p. 114) met 'n meedoënlose somerson (p. 66); 'n wêreld met dik sand (p. 52); 'n wêreld met kaal, windverwaaide vlaktes (p. 53) en rooi duine (p. 66), wat soms verstikkende stofstorms beleef (p. 82); 'n wêreld met onbegaanbare paaie (p. 31); 'n wêreld waar 'n pionierslewe gelei word (p. 51); en geen wêreld vir 'n ordentlike mens nie: "'Jy's reg, dis g'n wêreld vir 'n ordentlike mens hierdie nie. Hulle sê toe die Skepper klaar was

met sy Skepping, was daar 'n klomp sand en klippe oor. Hy sê toe vir Satan: 'Neem dit en gaan maak vir jou ook 'n stuk aarde.' Toe maak Satan hierdie land.'" (p. 53)

Die Windhoek van daardie jare word só beskryf: "Windhoek is 'n mooi dorp. Ek stap verby die oulikste delikatessenplekkie en loer vlugtig in by 'n Bäckerei wat, soos ek my voorstel, net sowel in Hamburg kon gewees het. Die geboue is interessant en dateer uit die Duitse tyd. Duitse name sien jy oral - Metje & Ziegler, Kaiser-krone Hotel, Windhoek Apotheke. Links van my oorkant die straat, merk ek 'n hooggeleë, boomryke park. Ek lees Zoo-Garten op die hekkie." (p. 100)

Die pioniersomstandighede wat destyds geheers het, blyk duidelik: die spoorwegbus van Mariental het so een keer per week 'n draai gemaak by die klein gehuggie Uhlenhorst (p. 50); met die skrywer se aankoms by die "skooltjie" op Westfalen, waar hy as prinsipaal aangestel is, het die "skool" bestaan uit 'n "klompie skoolbanke onder ('n) ... witgatboom ... ." (p. 53) - daar was nie 'n boek of "'n skryfding" nie (p. 55); die "hulpmiddels" waarmee hy die onderwyswêreld betree het, het bestaan uit 'n paar oefeningboeke uit sy "petrolkis" waaruit hy blaai kon skeur, 'n paar potlode wat hy in kort stukkies kon sny, "'n uitveër, 'n gedigteboek van Leipoldt, en Loeloeraai van Langenhoven." (p. 58); sy eerste "klaskamer" is in die eetkamer van 'n plaashuis ingerig en sy eerste leerlinge is "op 2 Februarie 1931 in 'n oefeningboek op 'n tafeltjie in Tant Grya van der Westhuizen se eetkamer op Westfalen" ingeskryf (p. 59); die skool het uit 20 leerlinge bestaan wat oor agt klasse versprei was; die enigste ryding op die plaas was 'n perd (p. 57); die meeste mense het baie kinders gehad - die "kampioenouer" op Westfalen het 21 leerlinge ingeskryf (p. 59); die ouers het hul kinders met donkiekarre skool toe geneem (p. 58); die beleid van die onderwysdepartement was om die skool na die kind te bring (p. 82); om die skooltjie in stand te hou, of om "'n bestaande eenmanskool uit te brei na 'n twee- of selfs driemanskool, was kinders nodig" - die skoolhoofde was gevolglik "entoesiastiese kinderjagters." (p. 83); die inspekteurs het in daardie jare die skole "bekruip" (p. 104); en tydens die reën in Desember 1933 is die skooltjie totaal van die buitewêreld afgesny: "Om in 'n skoolgebou op droë grond vir agt klasse skool te hou is moeilik. Om dit in 'n skoolgebou in 'n modderwaterpan te doen, is moordend. Snags moes ek jag maak op muskiete. My Whippet was op die krukkelys. Vir Sweetnam was die pad te nat. Ons was afgesny van die buitewêreld. Nie pos nie, nie

koerante nie. Suiker en koffie, tee en meel het min geword. Gelukkig was daar baie vleis en melk en later groenmielies. Sigarette het ek baie gemis." (p. 135) Enkele ander ontberings wat die skrywer moes deurgaen, blyk uit die volgende aangehaalde gedeeltes: "Die Chev wurg, skop en vlie weg - om die eerste bos, deur die tweede en loop homself disnis in die derde ... . Ons grawe siele los ... krap spore oop, lê takke ... . Die motor en ek steun, kreun en beur - en uiteindelik, geluk bo geluk vat die wiele en skop 'n vlaag sand deur my oop mond en oë ... ." (p. 52); "Dit was warm en ek het, met slegs my voetbalbroekie aan, op die bed gaan lê. ... Dis toe dat ek die ding voel ... ! Kriewelrig en koud onder my broekspyp, teen my binnebeen ... . 'Here help!' smee ek toe my liggaam verstaan, 'dis 'n bloedsuiervlermuis!'" (p. 58)

Ten spyte van al die swaarkry, het dié "voorposmense" ook hul plesiertjies gehad, soos die "bokjol in die waenhuis op Westfalen, wat soos volg geteken word: "Ek kyk die spulletjie deur. Elkeen het sy eie vat en sy eie trap. Sarel Steyn maak verbysterende manewales. ... Dis soms half of hy wil val en dan raap hy homself weer op - nes 'n volstruiswyfie wat jou weglok van haar nes. ... Toks dans lekker. Sy is 'n lang, lenige meisie, baie gaaf en geensins onaantreklik nie. Net een ding hinder my. Haar een voortand is uit. ... Die orkes speel die vertrek behoorlik aan die brand - ... . Ai, die Oom Apie tog. Hy met sy konsertina! Hy speel hom soos 'n kat met 'n muis. Hy trek hom en druk hom, los hom en vang hom, van tussen sy knieë tot hoog bo sy kop - sy oë blink, sy snorpunte tril en sy voet hou tyd op die vloer ... ." (pp. 63 — 64)

Die mense met wie hy in dié wilde wêreld in aanraking kom, word met waardering voorgestel. Hulle word beskryf as arm mense wat harde werk (p. 56) en swaarkry ken (p. 56 en p. 66); vriendelike mense (p. 56); ruwe mense (p. 62); eenvoudige, opregte mense (p. 145); en gasvrye mense. Laasgenoemde blyk uit die volgende gedeeltes: "Op Avondstêr moet die ketel van die môre tot die aand aan die kook bly. Die hoofpad vir die duineboere na en van Mariental, gaan teen ons huis verby en hulle kan die versoeking nie weerstaan om 'n halfuurtjie of so, hier stil te hou en 'n paar gedagtes met Pa te wissel nie." (p. 88); "'Nee neefs,' keer die oom toe ons opstaan om te groet, 'julle kan nie honger op die pad gaan nie. My vrou gaan vir ons iets voorsit.'" (p. 113); " ... hulle huis (was) oop vir almal. Naweke het, veral die jongmanne van die kontrei, koers gekies daarheen." (p. 116)

Hy vertel ook van interessante karakters wat hy ontmoet het, soos Sam, die joviale, geslepe vellekoper en spekulant, wat tog een dag sy moses teëgekom het toe hy te vrypostig geraak het met 'n verkoper se vrou, en uit vrees vir die man se sambok, in sy pajamas, kaalvoet, daar weggejaag het (p. 95); en oom Awie Bredenkamp, wat sy vrou vreeslike loesings gegee het en die predikant tydens huisbesoek verseker het dat hulle as gesin gereeld uit die Bybel lees, maar toe die predikant 'n Bybel vra waaruit hy kon lees, was daar konsternasie: "Awie kyk na Letta. Letta kyk na Awie. Die kinders kyk na hul ouers en ek kyk na die dominee. Sy gesig lyk soos die van die sfinks. 'Ek weet,' sê Sarah skielik, 'onder my bed in die boks.' Sy bring die Bybel en oorhandig dit aan die dominee. Hy wil dit oopslaan, maar iets hinder en hy lig die Bybel hoër. Ek sien 'n ou perdebynes wat seker al vir maande die Bybel veilig verseël. Dominee verwyder die ou kleines versigtig ... ." (p. 86)

2.72 Gawie Kellerman

Wie de hel het jou vertel? (Kaapstad: Tafelberg, 1989)

Dié kortkuns bevat "sterk, ontstellende verhale wat veral die grensoorlog en sy verwoesting beskryf."⁹⁴ Die titel dui daarop dat die "ongesêde, die verswygde ... beskryf (word). Elke verhaal se titel word tussen parenteses geplaas en sodoende sluit die verhaal dan telkens aan by die vraagstelling van die teks se titel: Wie de hel het jou vertel?; ook in die sin van: waar kom jy daaraan?"⁹⁵ Dit handel onder meer oor 'n man wat selfmoord pleeg nadat hy "genoeg gesien het"; 'n soldaat wat die eerste keer 'n mens skiet; 'n offisier wat in werklikheid nog 'n seun is, maar nou reeds ander moet help; 'n man se tuiskoms nadat hy op die grens was; 'n klomp soldate wat 'n hond en haar werpsel doodry; 'n man wat verlam is tydens kontak met die vyand; 'n baba wat blyk 'n lewendige bom te wees; 'n soldaat wat 'n siek kind red; die uitwissing van 'n stat; 'n man wat in aanhouding gemartel word; die verkragting van 'n jong swartvrou; en die marteling van 'n man wat in 'n sinkhok aangehou word.

Die land word beskryf as 'n niemandsland (p. 67); 'n warm wêreld⁹⁶ wat soms koud kan word (p. 37); 'n wêreld met kort sekelbossies (p. 65), makalanipalms (p. 57), kiaatbome (p. 44), mopanies (p. 39) en swarthaak (p. 42); 'n wêreld met wit sand (p. 39 en p. 57) en sjonas (p. 40 en p. 42); 'n wêreld van "sonbesies wat jou mal skree"; 'n wêreld met 'n eentonige landskap, waar die tyd nie verbygaan nie (p. 39); 'n "aanhoudende boswêreld" (p. 11); 'n rustige wêreld: "Deur die takke het ons die vure van die swartmense op die oorkantste oewer rustig sien brand. Af en toe kon ons een van die inwoners sien beweeg, kinders wat by die rivier gaan water haal, vroue wat om die kookvure besig was en mans wat af en toe 'n arm roer waar hulle langs die vure sit en rook. ... dit (was) rustig, met 'n koel bries wat oor die rivier waai." (p. 39); maar veral 'n wêreld van oorlog.

Hoewel plekname selde genoem word — daar is 'n enkele verwysing na "êrens in die Oos-Capriwi" en na die stasie in Windhoek (p. 39) — is dit duidelik dat die gebeure hoofsaaklik op die gevegsfront in die noorde van Namibië afspeel.

Die klem val op die *mens* wat midde-in die oorlog staan - die vegtendes (beide partye) én die slagoffers; die invloed van die oorlog op die soldaat. Die leser sien byvoorbeeld die soldaat se ervaring van verwyd en hartseer nadat hy sy eerste mens geskiet het (p. 60); die gevoel van "gatvolheid" vir alles (p. 54 en p. 58); wreedheid, selfs teenoor diere (p. 43); fisiese verminking, soos verlamming (p. 42); marteling tydens gevangenisskap (pp. 33 - 34); deernis en begrip vir mekaar (p. 58); wreedhede teenoor jouself (p. 30); selfmoord ná 'n gevoel van "ek het genoeg gesien" (p. 69); en wreedhede deur beide vegtende partye teenoor mekaar en ook die plaaslike inwoners.⁹⁷

Ruimtes waarin die gebeure afspeel, is onder meer bunkers (p. 48 en p. 66), 'n loopgraaf (p. 53), 'n lykhuis (p. 64), 'n sendingstasie (pp. 68 — 69), 'n waterput wat ontplof (pp. 40 — 41), kafferstatte en -krale,⁹⁸ 'n sinkhok (pp. 30 — 32), rivieroewers (pp. 24 — 25), 'n hut (p. 34) en vele meer. Al bogenoemde ruimtes word as oorlogsfront beskou, en wanneer dié gebiede verower word, word dit agtergelaat as "letterlike verskroeiende aarde",⁹⁹ soos blyk uit die volgende gedeelte: "Die rook draal deur die lug, dwarrel traag en gaan lê op die vertrapte gras. Dis vreemde rook, nie rook van houtvure in krale nie, maar rook van vure wat in die veld smoor, wat nie verder wou brand nie. Die swaar spore van die pantservoertuie lê diep

afgedruk in die vreemde rooi grond. Die voëls sal eers in die volgende dae terugkeer, moontlik ook die wind wat vir die oomblik stil is. Die opruiming vind byna in stilte plaas." (p. 59)

J.P. Smuts gee die volgende samevatting van die werk: "Nie een van die vegtende partye word gespaar nie, en die oorheersende indruk wat die leser oorhou, is dat oorlog onbeheerbare magte loslaat en persone verby die grens van menslikheid kan voer tot 'n punt van totale verwildering."¹⁰⁰

2.73 Pieter Pieterse

Winterwerf in die Kavango (Kaapstad: Tafelberg, 1989)

In die "noordwestelikste strepie" van Namibië, in die Mahango-wildtuin, het die skrywer en sy vrou "die Spookhuis" (hul karavaan) staangemaak, en van hier af teken hy sy ervarings op in briewe aan Pieta, 'n denkbeeldige kleinseun "wat nog moet kom - eendag ... ." (p. 1) Hy vertel van hul lewe en ook die lewe om hulle in die Kavango, en ook van ander "onthouspore wat oor sy winterwerf geloop het":¹⁰¹ van die skopsuiltjie wat nie oral dieselfde roep nie; van hul vreeslike vleishonger, toe hulle die springhaas met die "aardige reuk" geëet het; van die wonderlike voëlrkydom in die Kavango; van die dag toe hy en die "Ingilsman" geskrik het vir "'n ding wat soos 'n bobbejaan maak" (dié "ding" was toe al die tyd 'n leeu) en hulle "rugwaarts terug is karavaan toe"; van Oorle-Dood, die reusagtige seekoei wat "uit die dood opgestaan het"; van die ystervarke wat hulle te buite gegaan het toe hulle op die skrywer se vatbier afgekom het; en nog vele meer. Hoewel die meeste vertellings "met 'n glimlag" vertel word, vertel die skrywer ook van "diep geheimenisse, soos olifante se besorgdheid oor die beendere van 'n gesneuwelde makker", en van "tragiese dinge, soos die dood van 'n legendariese leeuwyfie of die sinlose slagting van 'n olifantbul." Hy "vertel van die ver paaie én die paaie van die hart."¹⁰² Dié wêreld mét sy bewoners — mens en dier — word met waardering aan die leser voorgedou.

Namibië word só voorgestel: 'n wêreld van palmstruie en doringbome (p. 2); 'n sand- en

moeraswêreld; 'n wildernis (p. 3); 'n wêreld waar die winter "'n tyd is op sy eie" (p. 13); 'n wêreld met baie ruigtes (p. 16); 'n groot en leë wêreld (p. 17); die "boendoes"; 'n wêreld met omurambas en tweespoorpaaië (p. 18); 'n wêreld van oorlog (p. 17), waar 15 000 Kubane op die grens lê; 'n wêreld waar die gras "oor 'n man se kop in die saad staan" (p. 19); 'n wêreld waar 'n "night-club" en 'n "cucashoppie" 'n dorp uitmaak (p. 62); 'n groot, maar skraal land, waar "lewe en dood, bos en woestyn" eeue lank reeds lepellê (p. 64); 'n wêreld waar ... in een telling meer as tweehonderd en vyftig voëlsoorte getel ... (is), waar jy nog kan sien hoe sak 'n waterkoedoe onder die water weg as daar gevaar dreig, waar jy nog kan sien hoe lyk 'n Chobe-bosbok, waar jy nog daglank die visarend se roep oor die moeras kan hoor en snags ... waaksaam kan weet van die olifanttroppe uit Angola wat die rivier oorsteek, op pad na die klein lappie winterweiding wat nog vir hulle oorgebly het." (pp. 64 — 65); 'n wêreld met bataleur-arende "wat hoog bo deur die Kavango se blou lug skiet" (p. 19); 'n wêreld van léwe (p. 63); 'n wêreld ten opsigte waarvan die skrywer pleit: "Moenie weggaan nie, ver land. Moenie weggaan nie, Kavango. Moenie weggaan nie, Suidwes. Moenie óók weggaan nie ... ." (p. 73); 'n wêreld waar 'n mens in warm leemismis trap en dan dink dis bloed (p. 96); 'n wêreld waar die kleur van baie veldbrande die westerhemel saans rooi kleur wanneer die voorjaarswinde begin waai (p. 110); en 'n wêreld met die mooiste vroeë lente: "In my gedagtes wys ek vir jou die wit skaaplamstertblommetjies wat oral aan die knoppiesdoringbome begin wys, sommerso, asof hulle maar altyd daar gehang het, die heldergeel aan die soetdoringboompie wat in die omuramba staan, die teergroen, deurskynende blaartjies aan die worsboom teen die water. In 'n kameeldoring sien ons 'n troppie ape wat in die puntste punte van die winterkaal takke rondklouter waar dit lyk of hulle ineens vandag iets te ete kry. Toe ons mooi kyk, sien ons wat dit is. Fyn botseltjies ... ." (p. 112) Ander plantegroei wat in dié geweste voorkom, is die reuse-bastermopanie met "blinkgroen kartelblare" (p. 18); die kiaat, "wat met hulle hoekige takke en plat kruine oor die ruie onderbos en grasvlaktes toring ... "; sandgeelhout; hardekool en die wildevy (p. 18).

Pieterse teken die land veral as 'n wêreld met 'n ryk dierelewe.¹⁰³ Hy beskryf onder meer 'n skopsuultjie wat "vir iemand van sy eie soort iets wil sê" (p. 2); 'n klomp jong koedoetjies (p. 48); 'n ou seekoei wat naby die Pieterses se staanplek in die papyrus ingetrek het (pp. 66 - 67); die voëls van dié geweste (pp. 30 - 32); en 'n ystervark wat in die middel van die Namib sy opwagting maak (p. 60).

Die ligging van die Mahango-wildtuin en ook die Kavango, word só verduidelik: "... die Mahangowildtuin ... sit in die verste hoekie van die Kavango, net mooi omtrent óp die grens met Caprivi-Wes en Botswana, vasgeplak ... . Kavango-Wes lê in die weste vas teen Ovamboland, leer ons later, en hy strek ooswaarts tot by Rundu. Kavango-Oos lê van Rundu af al langs die Kavangorivier tot waar die rivier by die militêre basis op Bagani suid draai en in die rigting van die Okavangomoerasse in Botswana verdwyn. As jy by Bagani reguit aanhou, óór die brug, is jy in die Wes-Caprivi." (p. 71) Ook die roete daarheen, en al die mooi dinge wat die toeris langs die pad te sien kan kry, word beskryf (p. 84). Die naaste verblyfplek aan die Mahango-wildtuin, die kamp by die Popa, en ook die Popa-waterval, word soos volg beskryf: "Die naaste verblyfplek aan die Mahango is die kamp by Popa. Dis maar vyftien kilometer weg en dis 'n mooie ruskampie wat Natuurbewaring daar gebou het. Prentjiemooi, kan jy amper sê, so op die skuinste tussen die groot bome langs die water, met die gedruis van die valle daglank in jou ore en die kampeerplekkies, waar die manne hulle tentjies kom opslaan, so weggesteek tussen bamboesbos en knoppiesdoring." (p. 85) Talle ander plekke word ook beskryf, soos Rundu (p. 20), die omstreke van Rundu (pp. 62 — 63), die geweste om die Kunenerivier (p. 64) en Damaraland (p. 102).

Die skrywer en die "Ingilsman" se kampplekkie word as gesellig geteken: "Dis 'n mooi kampplek wat ons het ... . En hy lyk nogal gesellig as jy so om die mierhoopknop kom en skielik: hier, in die ooptetjie voor jou, tussen die groot bome, lê hy met sy groengestreepte karavaantjie, sy vaal en blou tent, die groen visnetvloere, die bont vadoeke aan die kombuisboom en die twee stokke daar onder in die water waaraan ... waslappe, seep en harewasbottels soos Kersfeespresente hang. Van die voortent af is dit net so 'n vyf tree se afdraandjie na die water toe. ... Daarvandaan lê die moeras met sy blink kanale en sy vroeg-winterse groengeel van suurgras en biesies en pluimende papyrusplante voor jou, tot doer in die dynsigheid waar die Kavangorivier al teen die donkergroen van sy oorkantste oewer kronkel." (p. 15)

Wat die inheemse bevolkingsgroepe betref, word die Boesmans en ook die swartmense van Rundu en omstreke uitgebeeld. Die skrywer beskryf 'n groepie Boesmans, wat hy en die Ingelsman in die Namib teëgekom het, só: "Ons kom nog so na die karavaan toe aangery ... toe knip ek my oë en ek sien die Ingilsman knip haar oë ook toe ek vir haar kyk. Eindelik

moet ons die werklikheid in die gesig staar - dit is Boesmans. Regte, egte, grootboud-, boepens-Boesmans met peperkorrels, rimpelgesigte, skrefiesoë, springbokvelle en stertrieme. Sewe en twintig van hulle ... . Klein en groot. Die hele woestyn vol. Hardloop en spring en skop agterop en stoei en jaag mekaar om te probeer warm bly." (p. 52) Enkele van die inheemse bevolking van Rundu en omstreke, waarvan sommige reeds deur die Westerse beskawing aangeraak is, word soos volg geteken: "’n Vrou met ’n bont kombes en geblomde kerkhoed, gevriesde hoender op die kop, sogende baba in ’n velkaros aan haar heup, met rooi hoëhakskoene wankelrig deur die diksand op pad van die naaste cucashoppie af; ’n grys ou man in stamdrag, wat hoed in die hand staan en duimgooi, ’n oeroue leemetford-geweer aan ’n riem oor die skouer; ... ’n Halfkaal touleiertjie voor twee ingespande osse wat ’n uitgeholde boomstamskuit, wat ook as waterslee diens moet doen, agter hulle aansleep; ... ’n tandelose ou vrou met ’n stamper by haar stampblok waar sy ritmies, op die maat van haar eensame liedjie haar meel maal; later, die ver, onheilspellende 'toemtoem tietoeemtoem' van Afrikatromme in die nag." (pp. 63 — 64) Ook inligting met betrekking tot bogenoemde mense se stapelvoedsel, "mahango", word gegee: "Mahango is die mense van die Kavango en die Caprivi se stapelvoedsel - ’n plant soos ’n mielieplant met ’n aar soos manne. Die saadjies is ook soos manne en hulle gebruik dit gestamp of om mee pap te maak, wanneer dit in hulle stampblokke gemaal is. Die tradisionele bier wat hiervan gebrou word, is voedsaam en steeds baie gewild, ten spyte van die sterk kompetisie van die Westerse bier wat in die cucashoppies verkoop word." (p. 72)

2.74 Mara Prinsloo

By waters waar vrede is (Pretoria: JP van der Walt, 1989)

Liza Weideman aanvaar ’n onderwyspos op Katima Mulilo in die verre Caprivi ná ’n liefdesteleurstelling. In dié afgesonderde geweste kry die lewe vir haar nuwe betekenis ...

Die land word voorgestel as die uithoek van die wêreld (p. 14), wat op die oog af stil en rustig lyk, maar waar gevaar skuil (p. 13); ’n vreemde (p. 14), afgeslote (p. 22), stil (p. 52), ver (p. 100) wêreld wat vir ’n mens vrede bring (p. 34 en p. 38) en ’n houvas op jou kry (p. 22); ’n

vrugbare (p. 49), mooi wêreld (pp. 15 en 22 - 23) met pragtige sonsondergange¹⁰⁴ en -opkomste (p. 103); 'n ruie (p. 14), boomryke (p. 138) wêreld; en 'n drukkende, warm land (pp. 23 - 24 en 32). Diere wat genoem word, is die olifant (p. 110 en p. 123), visarend (p. 122) en die krokodil. Hoe laasgenoemde gevang word, word onder meer beskryf (p. 102).

Katima Mulilo word geteken as 'n mooi plekkie (p. 31 en p. 33) — "snoesig-klein" (p. 14), met een teerstraat, stofstraatjies, 'n paar winkeltjies en huise wat verskuil tussen die bome staan (p. 31).

Liza Weideman is 'n mooi (p. 5), ongekunstelde, vars mens sonder fieterjasies (p. 16); 'n godsdienstige (p. 26 en p. 38), standvastige (p. 148), warm (p. 135), deernisvolle mens met 'n sterk persoonlikheid (p. 32); 'n sagte, vroulike meisie (p. 49) wat goed kan kook (p. 46); en 'n ekstrovert (p. 51) wat lief is vir die veld (p. 109). 'n Mooi verhouding ontwikkel tussen haar en Timo Grové, 'n wildbewaarder. Hy word geteken as 'n onpretensieuse mens van die veld (p. 35 en p. 49) met sy voete plat op die aarde (p. 36); 'n rustige (p. 43), "eenlingmens" (p. 50) wat lief is vir diere (p. 36); en 'n sterk, betroubare, bestendige, ernstige en opregte mens (p. 98).

Die boeremense met wie Liza kennis maak, word beskryf as vriendelik (pp. 14 — 15).

2.75 Heinrich Rall (samesteller)

Goël (Bricks: Windhoek, 1989)

In hierdie werk is kortprosatekste en gedigte opgeneem wat die resultaat is van 'n skrywerskursus wat deur die gemeenskapsorganisasie "Bricks" gereël is rondom die tema "skryf vir bevryding". Van die tekste en waaroor dit handel, is onder meer die volgende: "Die groot tug" (F. Muherab Marethab) handel oor 'n seun wat saam met sy oom in 'n sinkhuis bly; 'n man wat telkens sy eie troue ontduik en uiteindelik sy moses teëkom, is die tema van "Eddie trou weer" (F. Muherab Marethab); in "Pula" (Bollie Motseng) word vertel van 'n ou swartman se lewe op 'n plaas in die ooste van die land; "Busrit van Katutura na

Klein-Windhoek" (J.P. Dausab) handel oor 1 April 1989, toe Plan-lede oor die landsgrens gekom het; en "Rep en Roer in Windhoek" (G. Davids) speel ook op bogenoemde datum af.

'n Warm (p. 33), dorre, eensame en verlate wêreld (p. 13); en 'n wêreld met los, wit sand (p. 33) — só word Namibië onder meer voorgestel. Tipiese plattelandse plaasbeelde kom voor, soos die volgende: "Kinders hardloop agter die beeste aan. Onder 'n boom, ver van die ou man, is dit mans wat wag op die werkgewer. Al wat 'n mens kan hoor, is die gelag van die manne soos dit met die wind sweef. Die rookdampe vorm 'n miswolk rondom hulle. Vrouens stap rustig af na die waterpomp. Die vee stap in 'n ry bos toe." (*Bollie Motseng, "Pula", p. 14*)

Die klem val op die *mens*, in dié geval die swartmens in die land - hul emosies, die omstandighede waaronder hulle leef, en so meer. Die volgende aanhalings dien as voorbeelde daarvan: " ... ons was maats nes pa en seun, net ons twee saam. Ons het in 'n gerieflike sinkhuisie gewoon en ek het my eie kamertjie gehad. Ek was 'n prins, gemeet aan Ou Lokasie se standarde. Dis toe dat tannie Sabiena langs ons intrek. Met intrek bedoel ek sy het een Saterdagmiddag haar sinkpondokkie 'n paar tree van ons s'n op 'n gelykte gaan staanmaak. Daardie dae was trek maklik. ... sy (het) 'n paar manne gehuur, haar pondokkie uit die klei en misvloer laat lig, en na 'n ander, beter staanplek gaan soek." (*F. Muherab Marethab, "Die groot tug", p. 3*); "'Hier in ons Namibië is daar geen geregtigheid nie. Namibië het sy eie vorm van geregtigheid. Jou velkleur bepaal of jy verkeerd is, verdeel rasse om die werk van die wat die tronksleutels en gewere hou, te doen. Namibië is 'n wrede land met niks vir ons donker mense nie, niks behalwe 'n stadige dood. Kan jy nie sien wat hulle aan jou en jou mense doen nie! O! Hemelse Vader, hoekom het jy hierdie wit gode van jou na Afrika gestuur? Was die sonde van die swart man so groot dat jy nie kon wag tot die oordeelsdag? Toe ons hulle met water en kos verwelkom het op die grond van Witbooi, Mandume, Kutako, Maharero het die wit gode ons beveg. Hoekom het jy ons nie bygestaan nie? Ons moeders en susters is verkrag, die merk is nog duidelik in vandag se generasie. Ons pa's en broers is aangehou in kettings soos honde. Hemelse Vader hoekom het u dit toegelaat? Ons voorouers moes geweet het dat hulle nie 'n lewende wese met 'n ligte velkleur kan vertrou nie. Hulle het ons land gevat ... en dit Deutsche Südwest Afrika genoem en asof ons land 'n speelpop is, dit aan hulle mede-onderdrukkers gegee. Suid-Afrika." (*Bollie*

Motseng, "Pula", pp. 15 — 16); "'Moenie jou oë toemaak as jy gaan slaap nie, want dit is die tyd wanneer die wreedheid van die kolonialiste jou aanval." (*Bollie Motseng, "Pula", p. 16*); "Verbeel jou, Anna moet 'n ander vrou se huis skoonmaak, haar bed opmaak en al die gemors in haar kamer regkry. Kom dit by die was van klere, moet sy die laaste kledingstuk was; onderklere ingesluit. Dit alles vir R80,00 per maand. ... Anna sit en dink hierdie dinge terwyl sy haar koppie koffie met 'n sny brood nuttig. Hierdie koppie waaruit sy drink is ook spesiaal vir haar gebruik, want die ander mag sy nie gebruik nie." (*J.P. Dausab, "Busrit van Katutura na Klein-Windhoek", p. 20*); "Die stryd is lank en bitter. ... Ek sal nooit vergeet wat die Boere aan ons gedoen het nie. Die volk is Swapo en Swapo is die volk." (*G. Davids, "Rep en roer in Windhoek", p. 25*)

Aangesien dié werk die eerste bundel Afrikaanse inheemse letterkunde is wat in Namibië gepubliseer is, is dit, binne die konteks van dié studie, van groot belang.

2.76 A.J.B. Rawlins

Kontak landmyn lokval (Pretoria: Daan Retief, 1989)

Dit is 'n aantal vertellings oor die grensoorlog wat onder meer oor die volgende onderwerpe handel: 'n soldaat wat 14 briewe kry vir Kersfees; 'n luitenant wat berserk raak op die Saterdagmiddag toe sy gewese verloofde met 'n ander man in die Vrystaat getroud is; 'n soldaat wat in gesprek is met 'n kapelaan; 'n terroristejagtog op 'n Sondagoggend; 'n soldaat wat 'n appeltjie te skil het met 'n grootmondleier van die terroriste; 'n man wat toevallig op 'n landmyn afkom wat daartoe lei dat nog 19 ander landmyne ontdek en onskadelik gestel word; 'n vuurpylaanval; 'n soldaat wat sy eerste terroris doodskiet; 'n landmynontploffing; die rol van spoorsnyers in die kontak met terroriste; en die verlies van 'n makker in die grensoorlog.

Namibië word voorgestel as 'n droë (*p. 11 en p. 24*), warm wêreld;¹⁰⁵ 'n wêreld met digte bosse (*p. 11*) en makalanibome (*p. 19*); 'n wêreld met shonas (*p. 11*) en tweespoorpaadjies (*p. 33*); en 'n wêreld van oorlog. Laasgenoemde blyk uit talle gedeeltes. Enkele voorbeelde

daarvan is die volgende: "Dan gaan sit iets soos 'n voël aan die ander kant reg langs sy makker. Die oorverdowende slag wat volg laat hom besef, terwyl hy self meters ver weggeslinger word, dat dit geen voël was nie maar 'n mortier." (p. 17); "Ferdinand is heeltemal kalm toe hy Grootmond in sy visier kry en die sneller trek. Vier skote tref hom voordat hy struikel, half links draai en dan neerslaan." (p. 19); "Geruisloos vorm die manskappe 'n uitgebreide linie en sak dan weer op hul hurke af. Gideon sien die kop, skouers en rug van die vlugtende. Hy moet eerste skiet. Hy vat fyn korrel, trek die sneller en weet dis raak. Toe trek die spoorsnyers en die ander manne ook los. Dit klink asof die hele wêreld om hulle aan stukke bars." (p. 29); "'n Geweldige ontploffing ruk die voertuig soos 'n veertjie heen en weer. Vir Gideon-hulle binne-in die gevaarte voel dit asof hulle in 'n skroeiende warm vuur beland het." (pp. 33 — 34)

Die invloed van die oorlog op die mens kom duidelik na vore. Die leser sien byvoorbeeld die soldate se vertwyfeling (p. 2 en p. 7); uitputting (p. 3); spanning, hartseer en mismoedigheid (p. 4); beserktheid; woede (p. 5); verdriet oor die dood van 'n makker (p. 7); verbittering (p. 8); verlange (p. 25); en fisiese én psigiese verwonding (p. 35).

Die klem word geplaas op die soldaat se afhanklikheid van God, soos blyk uit talle gedeeltes.¹⁰⁶ Enkele voorbeelde daarvan is die volgende: "Derek kyk verby die takke en blare bokant hom. Die bome en die skrefies ver blou lug neem hy nie waar nie. Hy is met Iemand Anders besig. Dis wat hy altyd doen wanneer die skoene besig is om seer te druk." (p. 6); "Hier leef jy direk met die Here saam ... . Net soos ons boere in die *States* direk van die Here se seëninge, hulp en bystand afhanklik is, so is ons soldate hier ook regstreeks van Hom afhanklik." (p. 7); "Ons besef maar alte goed dat ons Christene is en dat ons veral in hierdie oorlogsomstandighede uit die geloof moet lewe." (p. 9) "Hier vlak voor hulle is die basis sowaar. Voor hy enige opdragte gee, bid hy in sy gedagtes. Hy vra die Here dat hulle tog net nie nou in 'n hinderlaag moet wees nie." (p. 12); "'n Vaste kalmte kom oor hom. Hy weet dat dit slegs en alleen van die Here kan wees. Vir die soveelste keer sedert hy soldaat geword het, is hy dankbaar dat hy van kleins af geleer is om in God te glo." (p. 13)

Dié werk is die eerste versameling oorlogsverhale wat in dié proefskrif geïdentifiseer word, waarin die klem op die godsdienstige aspek van die soldaat se lewe val, en is daarom van

belang binne die konteks van dié studie.

3. SLOTOPMERKING

Hoewel 'n wye verskeidenheid temas deur die skrywers van Tagtig aangeraak word, is dit veral die grensoorlog wat sterk klem dra, spesifiek die invloed van die oorlog op die mens.

Endnotas

1. *Afrikaner se foute hou gevaar in, Die Suidwester, 11 November 1980; Engels Suidwes se taal?, Die Suidwester, 7 November 1980; TV kan Afrikaanse koerant erg knou, Die Suidwester, 20 November 1980.*
2. *Brugjaar kry nou koers, Die Republikein, 14 Januarie 1988; Engels as al taal bepleit, Die Suidwester, 6 September 1985; Engels in Afrika, Die Republikein, 4 Maart 1988; Engels in skole mits ouers vra, Die Suidwester, 3 Junie 1988; Engels neem loop, Die Republikein, 12 Januarie 1988; Engels neem oor as voertaal by skole, Die Republikein, 14 Januarie 1988; Engels trek weg, Die Republikein, 27 Augustus 1987; Engels vir Namas, Die Republikein, 9 April 1985; Engels word skooltaal, Die Republikein, 8 November 1983; Groot taak met Engelse skool, Die Republikein, 17 Februarie 1988; C. Jacobie, Posisie van Afrikaans nie seker in Suidwes, Die Suidwester, 22 Februarie 1981; Moses kwets, Die Suidwester, 28 Februarie 1986; Namas oorweeg Engels as hul skooltaal, Die Republikein, 8 Julie 1987; Nasionale Opvoeding skets omskakeling, Die Republikein, 15 September 1987; Oorskakeling kos geld, Die Republikein, 18 Februarie 1988; Ouers kies Engels, Die Suidwester, 21 Januarie 1988; Studente in wedloop teen rubberkoeëls, Die Suidwester, 10 Maart 1988; Voorstel oor Engels was 'n praktiese een, Die Republikein, 15 Maart 1988.*
3. *Afrikaans bly bo in SWA, Die Suidwester, 8 Oktober 1982; Afrikaans taal van Windhoek, Die Republikein, 27 Junie 1986; Het Afrikaans nog 'n toekoms in Suidwes?, Die Suidwester, 4 Desember 1980; Jacobie, Die Suidwester, 22 Februarie 1981; NP vra vir behoud van gevestigde tale, Die Suidwester, 26 November 1987; Oor vrot Afrikaans, Die Suidwester, 12 Desember 1980.*
4. *Die digters van die land laat hul stem hoor, Die Republikein, 8 Februarie 1980; Digtters van Namibië, Die Republikein, 10 Julie 1981.*
5. *Wedstryd vir jong skrywers, Die Suidwester, 6 Maart 1975.*
6. *Pryse vir skryf, Die Republikein, 28 Januarie 1983.*
7. *Goue geleentheid vir jong skrywers, Die Republikein, 28 Januarie 1987.*
8. *G. Weideman, gesprek met A. Meyer, 8 Augustus 1989.*
9. *E. Kirchner, gesprek met A. Meyer, 13 Maart 1989.*
10. *Ia se Fasette is nou hier, Die Suidwester, 4 Maart 1983.*
11. *Namibiese Kinderboekforum, grondwet, Windhoek, Maart 1988.*

12. *Ibid.*
13. Talevereniging van Namibië, doelstellings en werkwyses, September 1989.
14. P. Strauss, gesprek met A. Meyer, 9 Oktober 1989.
15. C. Blom, gesprek met A. Meyer, 6 Oktober 1989.
16. Len Anthony, Die mooiste droom, Randburg: Siësta-Publikasies, 1980, pp. 125, 130 en 133 - 134.
17. *Ibid.*, pp. 23, 89, 113 en 120.
18. Len Anthony, Soveel blink beloftes, Randburg: Siësta-Publikasies, 1980, pp. 12, 15 en 150 - 151.
19. Len Anthony, Die ure agter ons, Randburg, Siësta, 1981, pp. 9, 17, 78 en 128.
20. B. Steynberg, Onverwagte klimaks, Die Transvaler, 29 April 1982.
21. Ettie Bierman, Die bekvelde, Pretoria: J.P. van der Walt, 1981, pp. 31, 36, 81 - 82 en 128.
22. Jacques Cloete, Ek sing van ons land, Naweek-Republikein, 22 Mei 1981.
23. Jacques Cloete, Wolke bokant Lüderitz, Naweek-Republikein, 22 Mei 1981.
24. Jacques Cloete, Oupa Loukas, Naweek-Republikein, 12 Junie 1981.
25. Joan Hambidge, Publikasie van dié riller is onbegryplik, Hoofstad, 15 Februarie 1982.
26. Chris Jooste, Grensoorlog uitgebeeld, Die Volksblad, 16 Februarie 1982.
27. André P. Brink, Dié stories moet jy eerder hoor as lees, Rapport, 15 Augustus 1982.
28. *Ibid.*
29. Kontreisketse uit Suidwesbodem, Die Suidwester, 8 Maart 1982.
30. Carlie Heese, Gom uit die soetdoring, Pretoria: HAUM, 1981, pp. 1, 4, 27 en 56.
31. Gom uit die soetdoring, Die Suidwester, 25 Mei 1981.
32. Kontreisketse uit Suidwesbodem, Die Suidwester, 8 Maart 1982.
33. Sarah du Pisanie, Jakkalswater, Pretoria: J.P. van der Walt, 1982, pp. 13, 80, 90, 103, 132 en 136.
34. *Ibid.*, pp. 29, 33, 37 en 51.
35. Anita de Kock, Waarhede in dié grensverhaal, Hoofstad, 30 September 1982.
36. *Ibid.*
37. Marion Hattingh, Bekker se satire om ridder te vermoei, Die Volksblad, 12 Desember 1983.
38. *Ibid.*
39. Cor Dirks, Joof en sy maats in Etosha, Johannesburg: Perskor, 1983, pp. 12, 25, 48 en 50 — 51.

40. Doc Immelman, Onheil in die Kuiseb, Kaapstad: Tafelberg, 1983, pp. 19 - 20, 28 en 36.
41. *Ibid.*, pp. 20, 28 en 67 - 69.
42. Derick Jacobs, Die geur van vryheid, Rooseveltpark: Mostertsaad Christelike Uitgewers, 1983, pp. 6 - 7, 25, 47, 61 - 62 en 105.
43. Bertrand Retief, Tweede prys is 'n houtjas, Pretoria: J.L. van Schaik, 1983, flapteks.
44. *Ibid.*, pp. 19 - 20, 43 en 97.
45. P.J. Schoeman, Kleinvolk van Afrika, Johannesburg: Perskor, 1983.
46. Sarah du Pisanie, Liefste Koos, Krugersdorp: President-Uitgewers, 1984, pp. 5, 12, 31, 34, 62 en 183.
47. *Ibid.*, pp. 33 - 35, 43, 52, 82, 101 en 154.
48. Sarah du Pisanie, My hartjie my liefie, Pretoria: J.P. van der Walt, 1984, pp. 20 - 21, 24 en 35.
49. André P. Brink, Strachan sê iets bó die RN, Rapport, 21 Oktober 1984.
50. *Ibid.*
51. *Ibid.*
52. *Ibid.*
53. Hennie Aucamp, 'n Dinamiese debuut, Die Vaderland, 1 Oktober 1984.
54. J.P. Smuts, 'n Sterk nuwe stem, Die Burger, 13 September 1984.
55. Sarah du Pisanie, Fort van die kappiedraers, Pretoria: President-Uitgewers, 1985, flapteks.
56. Joan Hambidge, Handhawing van balans twyfelagtig, Die Transvaler, 16 Mei 1986.
57. *Ibid.*
58. Hans du Plessis, Grensgeval, Kaapstad: Human & Rousseau, 1985, pp. 42, 62, 83 en 87.
59. *Ibid.*, pp. 39, 48 - 49 en 52.
60. *Ibid.*, pp. 12 — 13, 15 — 16, 40, 48, 68, 88, 90 en 95.
61. 'n Wetenskapsfiksie vol sports en plesierigheid, Diamond Fields Advertiser, 19 September 1985.
62. *Ibid.*
63. W.F. van Rooyen, Die groot eier van Aghwibib, Johannesburg: Perskor, 1985, pp. 17, 24, 67 - 68, 83, 85, 87, 89 en 92.
64. *Ibid.*, pp. 24 - 25, 41, 51 en 68.
65. Sarah du Pisanie, 'n Juffrou vir Skurwekop, Pretoria: J.P. van der Walt, 1986, flapteks.
66. *Ibid.*, pp. 29, 85, 112 en 114.

67. Sarah du Pisanie, Katrientjie, Pretoria: J.P. van der Walt, 1986, pp. 18 - 19, 28, 30 - 31 en 53.
68. *Ibid.*, pp. 28, 68, 71 en 128.
69. Maretha Maartens 'n 'dapper skrywer', Die Suidwester, 27 Maart 1987.
70. A. van Zyl, Oorlogsbeleving treffend gebeeld, Die Volksblad, 1 November 1986.
71. Maretha Maartens 'n 'dapper skrywer', Die Suidwester, 27 Maart 1987.
72. Van Zyl, Die Volksblad, 1 November 1986.
73. *Ibid.*
74. Maretha Maartens wen FAK-prys, Beeld, 7 Julie 1987.
75. Sarah du Pisanie, Sandroos uit Meob, Pretoria: J.P. van der Walt, 1987, flapteks.
76. Annelize Snyman, Sandedans, Kaapstad: Human & Rousseau, 1987, pp. 32, 60, 64, 71, 75, 79 - 81, 84 en 87 — 90.
77. *Ibid.*, pp. 42, 47, 50, 69, 82 en 84 - 85.
78. Jan Spies, Pille vir servette, Kaapstad: Tafelberg, tweede druk, 1988, pp. 32, 56 en 71 - 72.
79. Babsie Steyl, 'n Erfgenaam vir Otjinga, Pretoria: J.P. van der Walt, 1987, pp. 42 - 43 en 46 - 47.
80. Gunther Pakendorff, Persoonlike grensverhale, Die Burger, 27 Oktober 1988.
81. *Ibid.*
82. Maretha Maartens e.a. Ses wenverhale, Kaapstad: Human & Rousseau, 1988, pp. 19, 39, 49, 59 - 60 en 68.
83. *Ibid.*, pp. 18, 20, 40 en 42.
84. Naomi Maree, Waar aasvoëls draai, Pretoria: Daan Retief, 1988, pp. 32, 36, 38 - 39, 42, 45, 63 - 64, 50 en 101.
85. *Ibid.*, pp. 42 - 43, 53, 62 - 63, 73, 79, 85, 99 en 219.
86. *Ibid.*, pp. 40, 73, 76, 101 en 205.
87. *Ibid.*, pp. 159, 165, 189 en 203.
88. *Ibid.*, pp. 95, 125, 133 en 170 - 171.
89. Hoogtepunte van sy lewe langs die see, Rapport, 5 Mei 1988.
90. Wedervaringe in die jagveld, Beeld, 24 Julie 1989.
91. Juwele van die natuur deur visier beskou, Die Vaderland, 19 September 1988.
92. E.F. Potgieter, Ervarings op my voetslaanpad, Pretoria: J.P. van der Walt, 1988, pp. 70, 72, 121 en 123.

93. E.B. Victor, Nag van die wolf, Pretoria: Daan Retief, 1988, flapteks.
94. Joan Hambidge, 'n Bundel wat geen leser sal koud laat, Beeld, 5 Junie 1989.
95. *Ibid.*
96. Gawie Kellerman, Wie de hel het jou vertel?, Kaapstad: Tafelberg, 1989, pp. 37, 39 - 40, 42 en 64.
97. *Ibid.*, pp. 13, 23, 26 - 27, 30, 45, 46 - 47 en 69.
98. *Ibid.*, pp. 22 - 23, 26 - 28 en 46 - 47.
99. Henriëtte Roos, Gruwelike getuienis oor ons tyd, Rapport, 26 Februarie 1989.
100. J.P. Smuts, Suidwester se blink debuut, Die Republikein, 10 Februarie 1989.
101. Pieter Pieterse, Winterwerf in die Kavango, Kaapstad: Tafelberg, 1989, agterblad.
102. *Ibid.*
103. *Ibid.*, pp. 30 — 32, 48, 66 — 67 en 112.
104. Mara Prinsloo, By waters waar vrede is, Pretoria: J.P. van der Walt, 1989, pp. 32, 39, 105 en 110.
105. A.J.B. Rawlins, Kontak landmyn lokval, Pretoria: Daan Retief, 1989, pp. 25, 28, 33 en 37.
106. *Ibid.*, pp. 6 - 7, 9, 12 - 13, 18, 24, 26, 28, 34 — 38, 44 en 47.

HOOFSTUK VII

SLOTWOORD

Aangesien dié studie baie omvattend is, word dié samevatting slegs in breë trekke gegee.

Uit Hoofstuk I blyk dat die Afrikaanse taal oorspronklik gedurende die eerste helfte van die negentiende eeu deur die Oorlams-Hottentotte die land binnegebring is, wat dit op hul beurt aan die Namas en die Herero's oorgedra het. Ook die Afrikaners, Basters, Duitse sendelinge en moontlik die Engelse ontdekkingsreisigers, wat die land geleidelik gedurende die negentiende en twintigste eeu binnegekom het, het daartoe bygedra dat Afrikaans teen 1915, met die oorname van Suidwes-Afrika deur die Unie-regering, in die land gevestig was.

Die eerste Nederlandse koerant, **Het Nieuwe Weekblad voor Namaqua- en Damaraland**, het op 2 September 1914 begin verskyn. Dié koerant het nie lank bestaan nie, en is gevolg deur 'n aantal Afrikaanse koerantjies. Die eerste twee Namibies-Afrikaanse gedigte deur anonieme digters het in twee van dié koerantjies verskyn. In "Hoera vir die Stadhuis! (Suidwes-Nuus, 30 November 1923), word Windhoek se "Stadhuis" en die algemene vooruitgang van die dorpie in 1923 besing, en "Nakop" (Ons Vriend, 8 April 1926) beskryf dié plekkie op Suidwes se barre suidgrens.

Die eerste identifiseerbare digter van wie Namibies-Afrikaanse gedigte verskyn het, is Ernst A. Schlengemann. "Naggees" en "Die Namib woestyn" het in die bundel **Gedigte**, wat postuum uitgegee is, verskyn. In "Naggees" word 'n beeldende beskrywing van 'n maanlignag in die Suidweslandskap gegee, en daarmee saam 'n uitbeelding van die doodsvrees wat alles wat lewe snags bedreig. In "Die Namib woestyn" word twee sye van die Namib geskets: bedags, wanneer die son genadeloos op die aarde neerbrand, en saans wanneer die mis daaroor toetrek.

Eensaamheid deur M.E. Hubregtse (pseudoniem: Eva Walter), die enigste roman wat in dié tyd verskyn het, handel oor die boervrou Rina le Grange, wat saam met haar man uit die destydse Unie na Suidwes verhuis om hier 'n begin te probeer maak.

In bogenoemde literatuur — die poësie én die prosa — word die soet én die bitter van dié wye land beskryf. Dit word gesien as 'n wye, eensame, verlate, stil, kaal wêreld; 'n dorre, wrede, felle, ongenadige wêreld, waar die lewe 'n stryd is; 'n nare land wat net in die skemeruur mooi lyk; 'n land sonder sagtheid of genade; 'n land met 'n "kastige mooiheid",¹ wat bedrieglik is; en 'n verskriklike land van "uitgedorde dorings (en) skerp sand";² maar terselfdertyd 'n mooi land met asemrowende sonsondergange; 'n land met 'n wonderlike natuur en die bekoring van die vreemde; en 'n skilderagtige wêreld met helder sterre.

Spesifieke plekke wat genoem word, is Nakop, Windhoek, Walvisbaai en Swakopmund. Nakop word gesien as 'n eensame, verlate plekkie in 'n groue, barre landskap; die Windhoek van die twintigerjare word beskryf as 'n gesellige plek met interessante Duitse hotelle, winkels, kastele en mooi tuine; en Walvisbaai en Swakopmund word onderskeidelik gesien as 'n vuil, lelike plek, en 'n dorp met dik, geel sand, wye strate en stewige huise.

Eienskappe van die mense van die land wat beklemtoon word, is hul bereidwilligheid om op te offer vir hul medemens; hul gasvryheid en vriendelikheid; die feit dat hulle swaarkry en harde werk ken; dat hulle familievas is; dat hulle reeds bomenslike lyding ondergaan het; en dat hulle ruim van opvatting en vergewensgesind is.

Landsomstandighede van destyds wat beskryf word, is onder meer die volgende: die vroue moes baie hard op die plase werk; die kinders moes ver van hul ouerhuise in koshuise inwoon; die plase was afgeleë en die mense afgesny van kulturele aktiwiteite; mediese dienste was moeilik bekombaar; die boere het geen afsetgebied vir hul vee gehad nie en geld was baie skaars; die algemene vervoermiddels was os-, donkie- en perdekarre, terwyl ver afstande per trein afgelê is; en die polisie het meestal op kamele gery.

Die hoofkarakter in die enigste roman wat in dié tyd verskyn het, die boervrou Rina, word beskryf as 'n hardwerkende vrou, en 'n mens met 'n wilde, ongetemde gees.

Die invloed wat die land in sekere omstandighede op die mens kan hê, kan in Rina gesien word. Haar "vrolike natuur, warme hart en lewendige verstand"³ was nie teen so 'n "eensame, verstote lewe"⁴ bestand nie, en die eensmoedige vrou het in 'n "lustelose mens

met afgestompte lewensvatbaarheid" verander.⁵

Inheemse bevolkingsgroepe wat in die werke figureer, is die Herero's, Damaras, Boesmans, Namas en die Ovambo's. Eersgenoemde vier groepe word as besonder wreed aan die leser voorgehou. Slegs die Ovambo's word as 'n "goeie nasie" bestempel.

Gedurende die dertiger- en veertigerjare (vgl. Hoofstuk II) het heelwat gedigte in die plaaslike Afrikaanse koerant — **Die Suidwes-Afrikaner** — verskyn. In dié studie word melding gemaak van 18 Namibies-Afrikaanse gedigte wat gepubliseer is. Ook vier bundels verhalende prosa (wat 'n jeugwerk en 'n reisbeskrywing insluit) en twee digbundels (een handel in die geheel oor Suidwes en die ander een bevat twee Suidwesgedigte), wat verskyn het, word geïdentifiseer en bespreek.

Temas wat in die literatuur van Dertig en Veertig voorkom, is onder meer die depressie van die jare dertig en die gepaardgaande droogte en geldnood, asook die reën van 1934; die pionierslewe van die setlaars — die soet én die bitter wat hulle ervaar het — en hoe hulle die land getem en opgebou het; die vrugte van hul arbeid; hul getrouheid aan en liefde vir hul taal, volk en land; die vryheid sowel as die eensaamheid wat 'n mens in dié wye land ervaar; en die Namibwoestyn in sy barheid, verlatenheid, doodsheid en wreedheid.

Meer as 70 eienskappe waaroor die land beskik en deur die skrywers uitgelig word, word in Hoofstuk II geïdentifiseer. Die eienskap wat die meeste beklemtoon word, is die droogte/dorheid — daarna volg die land se versengende hitte en ook verterende eensaamheid. Suidwes word in die algemeen in 'n positiewe lig beskou — ten spyte van die barheid, hardheid, wreedheid, hitte, droogte, en so meer, word dit ook beskryf as 'n land met 'n sonderlinge bekoring, wat 'n sterk houvas op die mens kry; 'n land met wonderlike natuurskoon en talle natuurwonders; en 'n land met die mooiste sonsopkomste en -ondergange. Die Ethoshapan en die Namib-woestyn is die gebiede waaroor die meeste geskryf is.

Die landsomstandighede wat in die literatuur na vore kom, is die malaria, pokke, depressie, droogte en ook reën van die dertigerjare; die pionierslewe van die setlaars; en die

veesiektes en afgeleënhed van die plase. Gebruike van daardie jare kom ook ter sprake, soos die volgende: boererate is tydens siektes aangewend; die kinders het graag kennetjie gespeel en is met donkiekarretjies skool toe geneem; die mense het Afrikaans-Nederlands gepraat en hul gebede was deurspek met Nederlandse frases; en die plattelandse dorpieë het Duitse hotelletjies gehad.

Kenmerke van die land se mense wat die meeste klem dra, is hul dapperheid en onverskrokkenheid; hul gasvryheid en hulpvaardigheid; hul liefde vir die land en ook vir jag; en hul gehardheid en fyn waarnemingsvermoë.

Die invloed van die land op die mens blyk duidelik. Dié wêreld kan waansin, kranksinnigheid, koors, armoede, ellende, eensaamheid, foltering, geldskaarste, honger, koors, lyding, moedeloosheid, smart, dood, trane, worsteling, weedom, eensaamheid en ongemak in die mens teweegbring, wat aanleiding gee tot dapperheid en moed, asook gehardheid, liefde en lojaliteit teenoor die land. Suidwes laat die mens ook klein en nietig, maar terselfdertyd ruimer voel; kry 'n houvas op die mens en bring geestelike rykdom; dit laat die mens sprakeloos van bewondering en dankbaar vir die ver plekke in Afrika; en dit maak teerheid, liefde en simpatie in jou wakker, en bring heimwee na die groot, oop ruimtes.

Die tema waaroor in die vyftiger- en sestigerjare (gesamentlik) - vgl. Hoofstuk III en Hoofstuk IV - die meeste geskryf is, is die Boesmans. In dié verband het Jan van der Post die meeste werke gelewer. Ook P.J. Schoeman het heelwat oor die Boesmans geskryf. Nog 'n onderwerp waaroor heelwat geskryf is, is die Namib-woestyn — veral die invloed daarvan op die mens. Nuwe onderwerpe wat in dié twee dekades na vore gekom het, is die rassevraagstuk (**Die jaar van die vuur-os** deur W.A. de Klerk), terrorisme (**Die oë van Okatura** deur Marius de Jongh) en kommunistiese bedrywighede in Suidwes (**Bestemming Walvisbaai** deur Tobie Brümmer).

Ongeveer tweehonderd kenmerke van die land wat in die literatuur na vore kom, word in dié twee hoofstukke geïdentifiseer. Kenmerke wat die meeste beklemtoon word, is Suidwes se hitte en droogte. Daarna volg die land se ontsettende stilte, eensaamheid en pragtige

sonsondergange.

Die streke waarin die meeste werke afspeel, is die Namib en die noorde van die land (vanaf Otjiwarongo noordwaarts). Wat die dorpe en stede betref (Windhoek is die land se enigste stad), is Windhoek, wat in die algemeen deur die skrywers as 'n besondere mooi stad beskou word, die prominentste. Diere en plantegroei wat in die noorde van die land voorkom, soos die kameeldoring, hardekool, maroela, mopanie, tambotie, gemsbok, leeu, olifant, koedoe en die eland, dra die meeste klem.

Die tipiese landsomstandighede vanaf die einde van die vorige eeu, toe bloedige stamgevegte gewoed het, tot en met die begin van terroristiese bedrywighede in die laat-sestigerjare, word in die literatuur wat gedurende dié twee dekades verskyn het, beskryf.

Kenmerke van die land se mense wat die sterkste beklemtoon word, is hul liefde vir die land; die feit dat hulle natuurliefhebbers en -kenners is; hul onverskrokkenheid en gehardheid; en hul vriendelikheid en gasvryheid.

Die Boesmans is die inheemse bevolkingsgroep waaroor verreweg die meeste geskryf is. Twaalf bundels verhalende prosa en een digbundel handel in die geheel oor die Boesmans, terwyl baie ander werke gedeeltes oor die Boesmans bevat. Ongeveer 500 van hul gewoontes en gebruike word in Hoofstuk III en Hoofstuk IV geïdentifiseer, waarvan die meeste handel oor hul god, die maan. Ook talle Boesmanlegendes en -verhale en tipiese Boesmangesegdes kom na vore.

Die hoofkarakters in die verhale is oorwegend plattelandse boeremense, wat boervrouens en -dogters, jagters, avonturiers en safarileiers, insluit. In 'n hele aantal werke is 'n Boesman die hoofkarakter.

Wat die invloed van die land op die mens betref, die volgende: Dit word geteken as 'n wêreld wat die mens ontsettend kan laat ly en swaarkry, maar terselfdertyd gehard maak en die oorlewingsdrang stimuleer; 'n wêreld wat 'n mens rustig maak en jou siel laaf; en 'n wêreld wat die mens nietig en dankbaar laat voel.

Net soos gedurende die vorige twee dekades, is daar gedurende die sewentiger- en tagtigerjare (gesamentlik) baie oor die Namib-woestyn geskryf (vgl. Hoofstuk V en Hoofstuk VI). Ander onderwerpe waaroor weer eens heelwat geskryf is, is die "woestynvolk", die Boesmans; en die "storm-en-drang" tydperk in die geskiedenis van die land, toe stamoorloë hoogty gevier het en onder meer die Namas onder Hendrik Witbooi 'n skrikbewind onder swart- en witmense gevoer het. Iets nuuts wat in die vroeë sewentigerjare na vore getree het, is die verskyning van Afrikaanse vryheidsletterkunde (poësie en kortkuns) in die kerktydskrifte **Immanuel** en **Angelus**. Digters wat bydraes gelewer het, is onder andere Zephania Kameeta, Danny Tjongarero, Esegiël Max Uirab, Deol Herbert Boois en Otto Gonteb. Nog 'n mylpaal wat bereik is (gedurende die tagtigerjare), is die verskyning van die bundel **Goël**, wat bestempel word as die eerste inheemse letterkunde wat in Namibië gepubliseer is. Hoewel die kwessie van terrorisme aan die einde van die sestigerjare "aangeraak" is — in **Die oë van Okatura** deur Marius de Jongh — is daar nog nie gedurende dié tydperk oor die grensoorlog geskryf nie. Laasgenoemde is dus nog 'n nuwe, aktuele onderwerp wat gedurende die sewentiger- en tagtigerjare na vore gekom het. Voorbeelde van grensliteratuur wat in dié tyd verskyn het, is **Verby die wit brug** (Johan Coetzee), **Konflik** (Vincent van der Westhuizen), **Tweede prys is 'n houtjas en Half boom, half mens** (Bertrand Retief), **'n Wêreld sonder grense** (Alexander Strachan), **Verste grens** (Maretha Maartens e.a.) en **Wie de hel het jou vertel** (Gawie Kellerman). Die eerste Namibies-Afrikaanse kontreikuns, **Gom uit die soetdoring** deur Carlie Heese, het ook in dié tyd die lig gesien.

Ongeveer 600 kenmerke van die land wat in die literatuur na vore kom, word in Hoofstuk V en Hoofstuk VI geïdentifiseer. Soos ook in die vorige twee dekades, is die land se versengende hitte en droogte die kenmerke wat die sterkste beklemtoon word. Ander kenmerke wat baie sterk na vore kom, is Suidwes se stof, sand, barheid, hardheid, wreedheid, onherbergzaamheid, ongereptheid, eensaamheid, rustigheid, stilte, uitgestrektheid, wydheid, verlatenheid, natuurskoon en pragtige sonsondergange.

Die landsomstandighede sedert die begin van die eeu tot en met die bloedige grensoorlog in die sewentiger- en tagtigerjare, word in die literatuur van Sewentig en Tagtig gereflekteer.

Soos ook in die vyftiger- en sestigerjare, speel die meeste Namibies-Afrikaanse werke wat in dié hoofstuk geïdentifiseer is, in die noorde van die land (vanaf Otjiwarongo noordwaarts — dit sluit natuurlik die operasionele gebied in) en ook die Namib-woestyn af. Die plantegroei en diere wat in die noorde van die land voorkom, dra die meeste klem. Wat die stede en dorpe betref, word Windhoek die uitvoerigste beskryf. Dit word as 'n besondere mooi stad met baie besienswaardighede geteken.

Die kenmerk van die land se mense wat die sterkste na vore kom, is hul gasvryheid. Ander kenmerke wat beklemtoon word, is hul gehardheid, dapperheid, taaigheid, onverskrokkenheid, hardwerkendheid, eerlikheid, ongekunsteldheid, vriendelikheid, en die feit dat hulle veld- en diereliefhebbers is.

Hoewel minder oor die Boesmans geskryf is as gedurende die vyftiger- en sestigerjare, is dit die inheemse bevolkingsgroep wat die prominentste is gedurende die jare Sewentig en Tagtig.

Die hoofkarakters in die werke verteenwoordig 'n wye spektrum van die samelewing. Soos ook gedurende die vyftiger- en sestigerjare, is baie van die hoofkarakters plattelandse boeremense, wat boere, boervrouens, boeredogters, voormanne op plase, jagters en safarileiers, insluit. Iets nuuts wat in dié tyd na vore tree, is die weermagmense, soos troepe, offisiere en kapelane, wat as hoofkarakters in die verhale optree.

Wat die invloed van die land op die mens betref, kom ook iets nuuts na vore, nl. die invloed van die apartheidstelsel op die swartmens in die land - hul emosies, die omstandighede waarin hulle leef en hul afhanklikheid van God in hul besondere situasie, word onder meer beskryf. Ook die invloed van die grensoorlog op die mens blyk uit baie werke. Die leser sien die spanning, vrees, uitputting, hartseer, ontsetting, skok, fisiese en psigiese verminking, pyn, waansin, vertwyfeling, verbittering, verdriet, histerie, haat, woede, kameraadskap en verlange na geliefdes, wat die mens in só 'n situasie ervaar, asook die wreedhede, brutaliteite, valse bravade en dronkenskap waartoe die oorlog die mens dwing.

Samevattend: In hierdie studie is 46 Namibies-Afrikaanse gedigte wat in die koerante en tydskrifte verskyn het, 35 digbundels, 146 bundels prosa (wat 15 jeugverhale, 'n historiese

roman, drie reisbeskrywings, een novelle en 29 bundels kortkuns insluit) en twee dramas geïdentifiseer, en aangetoon *hoe* die land en sy mense daarin na vore kom. Die temas waaroor die meeste geskryf is, is die Boesmanvolk en die Namibwoestyn. Altesaam 92 skrywers het bydraes gelewer, en 26 uitgewerye was verantwoordelik vir die publikasie daarvan (een werk is deur die gemeenskapsorganisasie Bricks uitgegee). Doc Immelman het die meeste werke geskryf (26) — daarna volg Sarah du Pisanie (19), Jan van der Post (13) en P.J. Schoeman (10). Wat die uitgewers betref, het Tafelberg die meeste werke uitgegee (37). Ook Human en Rousseau (27), Perskor (27) en J.P. van der Walt (23) het heelwat werke gepubliseer. Die kenmerke van die land wat die meeste beklemtoon word, is die versengende hitte en droogte — daarna volg die eensaamheid, stilte, mooi natuurskoon en pragtige sonsondergange. Die meeste van die werke speel in die noorde van die land en die Namib-woestyn af. Die plantegroei en diere wat beklemtoon word, is dié wat in die noorde voorkom. Wat die stede en dorpe betref, kry Windhoek, wat as 'n baie mooi stad beskou word, die meeste prominensie. Kenmerke van die mense wat baie klem dra, is hul gasvryheid, vriendelikheid, onverskrokkenheid en gehardheid. Van die inheemse bevolkingsgroepe, kom die Boesmans verreweg die meeste na vore — honderde van hul gebruike en gewoontes word belig. In 'n hele aantal werke is Boesmans dan ook die hoofkarakters. Hendrik Witbooi, leier van die Witkams, is die historiese figuur waarop die meeste lig val. Plattelandse boeremense, wat onder meer boervrouens en -dogters, jagters, plaasvoormanne en safarileiers insluit, is oorwegend die hoofkarakters. Die tipiese landsomstandighede sedert die einde van die vorige eeu, toe bloedige stamgevegte in die land gewoed het, tot en met die bloedige grensoorlog van die laat sestiger-, sewentiger- en tagtigerjare, word in die literatuur gereflekteer. Wat die invloed van die land op die mens betref, is dit die ontberings en swaarkry, maar veral die geestelike verryking wat dié harde land die mens bied, wat na vore kom — in W.A. de Klerk se woorde: "... ons het met groot verwagting gegaan. Ons verwagtings is vervul. Dikwels is hulle oortref. Ons het ongemak verduur en soms swaargekry. Dit was maar 'n klein prys vir die rykdom wat ons teruggebring het."⁶ In die algemeen openbaar die skrywers 'n oorweldigende positiewe gesindheid teenoor dié woestynland en sy mense.

"Wat is dit in Suidwes wat jou bekoor, wat jou hart gryp en dit nie maklik weer laat los nie? ... Wat is dit wat die swerwer weer en nog weer terugbring na dié grootse aarde ... ?"⁷ Dít

vra W.A. de Klerk in die voorwoord van **Drie swerwers in Suidwes**. Hierdie vraag kan van toepassing gemaak word op die skrywers van Namibies-Afrikaanse werke. Die antwoord wat De Klerk in dieselfde werk op bogenoemde vraag gee, som die geestelike ingesteldheid van die skrywers teenoor die land, dít wat die skrywers "aan die hart gryp" — mens én natuur — treffend op: "Ons sal weer kom. Ons sal kom soek na jou wye horisonne, jou blou berge en geheimnisvolle klowe. Ons sal tuisgaan by jou ruimhartige, vriendelike mense. Snags sal ons vure onder die groot kameeldorings brand. In die veld sal die jakkals eensaam huil. En die sterreheemel sal vlamvend oor die aarde kom ... Ons sal kom ... want ons sal nie vergeet nie."⁸

Endnotas

1. Eva Walter, Eensaamheid, Pretoria: J.L. van Schaik, 1925, p.61.
2. *Ibid.*, p. 83.
3. *Ibid.*, p. 74.
4. *Ibid.*, p. 75.
5. *Ibid.*
6. W.A. de Klerk, Drie swerwers in Suidwes, Johannesburg: Afrikaanse Pers-Boekhandel, 1952, voorwoord.
7. *Ibid.*
8. *Ibid.*, p. 119.

BRONNELYS

GEPUBLISEERDE EN ONGEPUBLISEERDE WERKE

Die Afrikaanse kernensiklopedie; redakteur, J.P. Scannell. Kaapstad: Nasionale Boekhandel, 1965.

Anthony, Len. Onder blink sterre. Pretoria: J.P. van der Walt, 1972.

--- Blink soos druppels dou. Randburg: Siësta-Publikasies, 1975.

--- Skat van die Namib. Randburg: Siësta-Publikasies, 1976.

--- Die mooiste droom. Randburg: Siësta-Publikasies, 1980.

--- Soveel blink beloftes. Randburg: Siësta-Publikasies, 1980.

--- Die ure agter ons. Randburg: Siësta-Publikasies, 1981.

Antonissen, Rob. Die Afrikaanse letterkunde van aanvang tot hede. Tweede hersiene druk. Kaapstad: Nasionale Boekhandel, s.a.

Badenhorst, Paulina (pseudoniem: Melanie Boshoff). Pasadena op die hoogtes. Kaapstad: Human & Rousseau, 1975.

--- Bestryk vannag jou deurpos. Kaapstad: Human & Rousseau, 1978.

--- Die eerste uur na middernag. Kaapstad: Human & Rousseau, 1981.

Barnard, Chris. Taraboemdery. Kaapstad: Tafelberg, 1977.

Bekker, Johann. Die rooi wal. Johannesburg: Perskor, 1979.

--- Duin drie. Johannesburg: Perskor, 1981.

Bekker, Pirow. Definisies deur die bloed. Kaapstad: Tafelberg, 1978.

--- Witsalpeter. Kaapstad: Tafelberg, 1983.

Beukes, Dricky. Duinepad. Kaapstad: Human & Rousseau, 1967.

Beyers-Boshoff, C.F. Vyf teen die dood. Pretoria: J.P. van der Walt, 1966.

Bierman, Ettie. Die bekvelder. Pretoria: J.P. van der Walt, 1981.

Blomerus, Marié. Blou as beginsel van duisternis. Johannesburg: Perskor, 1975.

--- Soo-oo-oopwa. Johannesburg: Perskor, 1975.

--- Ithaka. Johannesburg: Perskor, 1985.

--- Seisoene van terreur. Pretoria: Jutalit, 1988.

Botha, C.B., Kotzé, C.E. & Van Staden, E. History past and present for SWA/Namibian schools. Windhoek: Gamsberg, 1985.

Bridgman, Jon M. The revolt of the Hereros. Berkeley: University of California Press, 1981.

Brown, Tinus. Doelwit Windhoek. Johannesburg: Perskor, 1982.

Brümmer, Tobie. Bestemming Walvisbaai. Kaapstad: Tafelberg, 1962.

Bruwer, J.P. van S. Suidwes-Afrika. Johannesburg: SAUK, 1961.

Claassens, Pieter. Verse van 'n windswael. Johannesburg: Perskor, 1980.

Coetzee, E.R. Die geskiedenis van die landelike vestiging van blankes in Suidwes-Afrika 1915 - 1931. M.A.-verhandeling. Randse Afrikaanse Universiteit, Johannesburg. 1982.

Coetzee, Japie. Bakens na Brandberg. Kaapstad: Buren Uitgewers, 1969.

Coetzee, Johan. Verby die wit brug. Kaapstad: Human & Rousseau, 1978.

Conradie, P.J.J. 'n Kraan lek in die agtermiddag. Rossburgh: Kabelkarnimfe, 1986.

De Jongh, F.W. Klipsweet. Johannesburg: Perskor, 1981.

De Jongh, Marius. Die oë van Okatura. Kaapstad: Tafelberg, 1968.

--- Son en smarag. Kaapstad: Human & Rousseau, 1968.

De Klerk, W.A. Die Gésel van Namaland. Johannesburg: Afrikaanse Pers-Boekhandel, 1945.

--- Drie swerwers in Suidwes. Derde druk. Johannesburg: Afrikaanse Pers-Boekhandel, 1952.

--- Drie swerwers oor die eindere. Derde verbeterde druk. Kaapstad: Nasionale Boekhandel, 1962.

--- Die laer. Kaapstad: Nasionale Boekhandel, 1964.

--- Die jaar van die vuur-os. Eerste uitgawe, dertiende druk. Kaapstad: Tafelberg, 1975.

--- Kleinben drink die bitterbloed. Tweede nuwe uitgawe, eerste druk. Kaapstad: Tafelberg, 1983.

Dirks, Cor. Joof en sy maats in Etosha. Johannesburg: Perskor, 1983.

Du Pisanie, Sarah. Jakkalswater. Pretoria: J.P. van der Walt, 1982.

--- Erfgenaam vir die Baron. Krugersdorp: President-Uitgewers, 1984.

--- Liefste Koos. Krugersdorp: President-Uitgewers, 1984.

--- My hartjie, my liefie. Pretoria: J.P. van der Walt, 1984.

--- Die voorskootbataljon. Pretoria: J.P. van der Walt, 1984.

--- Fort van die kappiedraers. Krugersdorp: President-Uitgewers, 1985.

- (pseudoniem: Elna Senekal). Liefde is 'n sprokie. Krugersdorp: President-Uitgewers, 1985.
- Die woestynplantjie. Pretoria: J.P. van der Walt, 1985.
- 'n Juffrou vir Skurwekop. Pretoria: J.P. van der Walt, 1986.
- Katrientjie. Pretoria: J.P. van der Walt, 1986.
- Die winskopie. Pretoria: J.P. van der Walt, 1986.
- Dierbare drosters. Pretoria: J.P. van der Walt, 1987.
- Sandroos uit Meob. Pretoria: J.P. van der Walt, 1987.
- Die huis van Makir. Pretoria: J.P. van der Walt, 1988.
- Prins van die duine. Pretoria: J.P. van der Walt, 1988.
- Die kralebruid. Pretoria: J.P. van der Walt, 1989.
- Die meisie van Toekomspoort. Pretoria: J.P. van der Walt, 1989.
- Toe kom Klaartjie. Pretoria: J.P. van der Walt, 1989.
- Hard soos kameeldoringhout. Pretoria: Makro Boeke, 1992.
- Du Plessis, Hans. Gewete van glas. Kaapstad: Human & Rousseau, 1984.
- Grensgeval. Kaapstad: Human & Rousseau, 1985.
- Variasietaalkunde. Pretoria: Serva, 1987.
- Du Plessis, Phil. Die diep soet afgeronde stem van my dooies. Kaapstad: Tafelberg, 1975.
- Engelbrecht, Eben. Kontak. Kaapstad: Human & Rousseau, 1981.
- Esterhuyse, J.H. South West Africa 1880 - 1894. Cape Town: C. Struik, 1968.
- Feesblad Kub 1903 - 1953; redakteur, W.M. Oosthuizen. s.l., s.n., s.a..
- Fouché, Abraham. Weeskinders van die hemelgod. Kaapstad: Human & Rousseau, 1967.
- Boesmanverse. Kaapstad: Tafelberg, 1972.
- Giniewski, Paul. Die stryd om Suidwes-Afrika. Eerste uitgawe. Kaapstad: Nasionale Boekhandel, 1966.
- Goldblatt, I. History of South West Africa from the beginning of the nineteenth century. Cape Town: Juta, 1971.
- Graudenz, Karlheinz und Schindler, Hanns Michael. Die Deutschen Kolonien: 100 Jahre Geschichte in Wort, Bild und Karte. 2. Auflage. München: Südwest Verlag, 1982.
- Grebe, J. South West Africa yesterday. Windhoek: Multi Services, 1984.
- Green, Lawrence G. Lords of the last frontier. First edition. Cape Town: Howard B. Timmins, 1952.

- Heese, C.P. Sendingonderwys in Suidwes-Afrika 1806 - 1870. Goodwood: Nasionale Boekdrukkery, 1980.
- Gom uit die soetdoring. Pretoria: HAUM, 1981.
- Hofmann, Eberhard. Denn was du schwarz auf weiss besitzt ... , in Vom Schutzgebiet bis Namibia 1884 - 1984, Windhoek: Interessengemeinschaft deutschsprachiger Südwestler, 1985, pp. 185 - 192.
- Howarth, Anna. 'n Pad vol dorings. Pretoria: J.P. van der Walt, 1987.
- Hubregtse, M.E. (pseudoniem: Eva Walter) Eensaamheid. Pretoria: J.L. van Schaik, 1925.
- Hugo, Daniel. Die klein aambeeld. Kaapstad: Human & Rousseau, 1983.
- Vuurdoring. Pretoria: HAUM-Literêr, 1987.
- Immelman, Doc. Verhale uit Suidwes. Kaapstad: HAUM, 1959.
- Die safari na Omukwai. Pretoria: HAUM, 1961.
- Wraak van die wildernis. Johannesburg: Willem Gouws, 1964.
- Shondoro e.a. kortverhale. Pretoria: Unie-Boekhandel, 1965.
- 'n Seisoen vir romanse. Kaapstad: Human & Rousseau, 1966.
- Skatte van goddeloosheid. Kaapstad: Human & Rousseau, 1966.
- Die wit hings van die Namib. Kaapstad: HAUM, 1966.
- Die groot maroelas. Eerste uitgawe, derde druk. Kaapstad: Nasionale Boekhandel, 1967.
- Die leeu van Okurasewa. Kaapstad: Human & Rousseau, 1967.
- Die voortvlugtiges. Kaapstad: Human & Rousseau, 1967.
- Die wilde perde van Jakkalsgraf. Kaapstad: HAUM, 1969.
- Blits. Kaapstad: Human & Rousseau, 1970.
- Nege grafte tot Otjihonge. Kaapstad: Human & Rousseau, 1970.
- Die wrak van die Adolf K. Freimut. Kaapstad: Human & Rousseau, 1972.
- Die beestrek. Johannesburg: Perskor, 1974.
- Vallei van die Heilige Vuur. Kaapstad: Human & Rousseau, 1974.
- Vlamme in die Namib. Tweede druk. Kaapstad: HAUM, 1974.
- Die hart van 'n man. Kaapstad: HAUM, 1975.
- Kurt Mauser. Kaapstad: Romanticapers, 1975.
- Wind oor die Khomas-Hochland. Kaapstad: Tafelberg, 1976.

- Die vloek van Kupferthal. Pretoria: Makro-Boeke, 1978.
- Die jagstewels e.a. verhale. Pretoria: HAUM, 1979.
- Tweehonderd gewere. Grootdruk. Pretoria: Makro-Boeke, 1979.
- Onheil in die Kuiseb. Kaapstad: Tafelberg, 1983.
- Kersfees in Carmona e.a. stories. Kaapstad: Human & Rousseau, 1985.
- Die soektog. Pretoria: De Jager-HAUM, 1985.
- Jacobs, Derick. Onrus oor Casa Cuna. Randburg: Siësta-Publikasies, 1975.
- Iy ook, Lize? Randburg: Siësta-Publikasies, 1976.
- Die geur van vryheid. Rooseveltpark: Mosterdsaad Christelike Uitgewers, 1983.
- Nag van vergelding. Johannesburg: Perskor, 1987.
- Jooste, Helm. Daar doer in Duitswes. Moorreesburg: Helm Jooste, 1989.
- Jooste, J.P. Gedenkboek van die Dorslandtrek. Potchefstroom: Herald, 1974.
- The journals of Wikar, Coetsé and Van Reenen; edited by E.E. Mossop. Cape Town: The Van Riebeeck Society, 1935.
- Kannemeyer, J.C. Geskiedenis van die Afrikaanse literatuur. Band I. Kaapstad: Academica, 1978.
- Kellerman, Gawie. Wie de hel het jou vertel? Kaapstad: Tafelberg, 1989.
- Kielblock, Karl. Lodewyk Alleman se soektog. Kaapstad: Tafelberg, 1971.
- Kotzé, E. Oggendblom en bitterkalbas. Kaapstad: Human & Rousseau, 1973.
- Krüger, Kobie. Buro van Babel. Kaapstad: Tafelberg, 1977.
- Lemmer, C.J.C. 'n Geskiedenis van Suidwes-Afrika. Derde hersiene uitgawe. Kaapstad: Maskew Miller, 1968.
- Linde, Freda. Die singende gras. Kaapstad: Tafelberg, 1973.
- Maartens, Maretha. Verste grens. Tweede druk. Pretoria: Folio, 1987.
- Maartens, Maretha e.a. Ses wenverhale. Kaapstad: Human & Rousseau, 1988.
- Malan, Lucas. Edenboom. Pretoria: HAUM-Literêr, 1987.
- Malan, P.S. Die verhaal van Suidwes-Afrika. Estorff-naslaanbiblioteek, Windhoek, 1973.
- Maree, Naomi. Waar aasvoëls draai. Pretoria: Daan Retief, 1988.
- Maritz, Empie. Vlam in die Namib. Kaapstad: Tafelberg, 1973.
- Massman, Ursula. Laien, Forscher, Wissenschaftler, in Vom Schützgebiet bis Namibia

- 1884 - 1984, Windhoek: Interessengemeinschaft Deutschsprachiger Südwester, 1985, pp. 249 — 254.
- Meyer, A.C. Suidwes-Afrika/Namibië in die Afrikaanse literêre bestel. M.A.-verhandeling. Universiteit van Suid-Afrika, Pretoria, 1989.
- Meyer, E.T. Die koms van die Angolaboere na Suidwes-Afrika in 1928 - 1929. Windhoek: Suidwesdrukery, 1969.
- Gedenkboek: Die plaasskool Manina 1929 - 1979. Windhoek: Suidwesdrukery, 1979.
- Mossolow, N. Windhoek damals / Die Windhoek van weleer / This was old Windhoek. Windhoek: Meinert, 1966.
- Müller, Petra. Patria. Kaapstad: Tafelberg, 1979.
- Murray, Ena. Onrus op Oshakati. Grootdruk. Pretoria: Daan Retief, 1986.
- Nienaber, G.S. Afrikaans tot 1860. Johannesburg: Voortrekkerpers, 1942.
- Nienaber, P.J. Afrikaanse skrywers aan die woord. Johannesburg: Afrikaanse Pers-Boekhandel, 1947.
- Afrikaans word kultuurtaal, in Taal en teken; redakteur, T.J.R. Botha, Kaapstad: Academica, 1966, pp. 18 - 26.
- Digters en digkuns. Johannesburg: Perskor, 1974.
- Nieuwoudt, M.M. Die kerkregtelike ontwikkeling van die Nederduitse Gereformeerde Kerk in Suidwes-Afrika: Deel I Pionierstyd 1875 - 1902. M. Th.-verhandeling. Universiteit van Stellenbosch, Stellenbosch, 1967.
- Die Nederduitse Gereformeerde Kerk in Suidwes-Afrika: 'n Kerkhistoriese studie. Windhoek: N.G. Kerk in SWA, 1979.
- Oosthuizen, J.J. In die woestyn. Pretoria: J.L. van Schaik, 1945.
- Opperman, D.J. Junior verseboek. Sesde uitgawe, eerste druk. Kaapstad: Tafelberg, 1978.
- Opperman, D.J. Senior verseboek. Vierde uitgawe, vyfde druk. Kaapstad: Tafelberg, 1981.
- Pelser, Chris. Uur van die aap. Johannesburg: Perskor, 1979.
- Perspektief en profiel; redakteur, P.J. Nienaber. Nuwe hersiene uitgawe. Johannesburg: Perskor, 1960.

- Philander, P.J. Vuurklip. Eerste uitgawe, tweede druk. Kaapstad: Nasionale Boekhandel, 1963.
- Konka. Johannesburg: Perskor, 1978.
- Ostrakon. Johannesburg: Perskor, 1986.
- Pienaar, A.A. (pseudoniem: Sangiro) En die oranje vloei verby. Johannesburg: Afrikaanse Pers-Boekhandel, 1963.
- Pienaar, A.J. (pseudoniem: Scriba) Juliette van Velden. Bloemfontein: Nasionale Pers, 1942.
- Ruimte. Pretoria: Die Keurbiblioteek, 1950.
- Pienaar, E.C. Die triomf van Afrikaans. Tweede hersiene en vermeerderde druk. Kaapstad: Nasionale Pers, 1946.
- Pieterse, Pieter. Spookhuiskos. Pretoria: HAUM-Literêr, 1989.
- Winterwerf in die Kavango. Kaapstad: Tafelberg, 1989.
- Potgieter, E.F. Die spinneweb. Johannesburg: Perskor, 1974.
- Ervarings op my voetslaanpad. Pretoria: J.P. van der Walt, 1988.
- Potgieter, Lina (pseudoniem: Lien Rademeyer). Die duif met die af vlerk. Kaapstad: Human & Rousseau, 1975.
- Kataluma. Kaapstad: Human & Rousseau, 1976.
- Die stryd om Arendsnes. Kaapstad: Human & Rousseau, 1977.
- Pretorius, Rein. Ruiters van die duine. Johannesburg: President-Uitgewers, 1971.
- Noordwaarts in Suidwes. Johannesburg: President-Uitgewers, 1973.
- Prinsloo, Mara. By waters waar vrede is. Pretoria: J.P. van der Walt, 1989.
- Rall, Heinrich (samesteller). Goël. Windhoek: Bricks, 1989.
- Rawlins, A.J.B. Kontak landmyn lokval. Pretoria: Daan Retief, 1989.
- Retief, Bertrand. Tweede prys is 'n houtjas. Pretoria: J.L. van Schaik, 1983.
- Half boom, half mens. Pretoria: J.L. van Schaik, 1986.
- Rössing Uraan. Geskiedenismakers: 24 kleurvolle karakters uit die verlede van SWA/Namibië. s.l., 1983.
- Schlegemann, E.A. Gedigte. Kaapstad: Nasionale Pers, 1934.
- Schmidt, Casper. Terra incognita. Johannesburg: Perskor, 1974.
- Schoeman, P.J. Op ver paaie. Kaapstad: Nasionale Pers, 1949.
- Jagters van die woestynland. Kaapstad: Nasionale Boekhandel, 1951.

- Trados — die Swerwer-Boesman. Tweede druk. Pretoria: Voortrekkerpers, 1966.
- Terug op die ver paaie. Vyfde druk. Pretoria: Voortrekkerpers, 1967.
- Uit die dagboek van 'n wildbewaarder. Vierde druk. Johannesburg: Voortrekkerpers, 1971.
- Van jagter tot wildliefhebber. Derde druk. Pretoria: Voortrekkerpers, 1972.
- Geliefde ou Afrika-vriende Deel 2. Johannesburg: Perskor, 1976.
- Kleinvolk van Afrika. Johannesburg: Perskor, 1983.
- Swerwersprokies. Johannesburg: Perskor, 1984.
- Waar ver winde waai. Grootdruk. Pretoria: Daan Retief, 1987.
- Schoeman, Stefanus Johannes. Suidwes-Afrika onder militêre bestuur 1915 - 1920. M.A.-verhandeling. Universiteit van Suid-Afrika, Pretoria, 1975.
- Scholtz, Merwe. Grimas. Kaapstad: Tafelberg, 1976.
- Snyman, Annelize. Sandedans. Kaapstad: Human & Rousseau, 1987.
- Spies, Jan. Voetvolk. Kaapstad: Tafelberg, 1975.
- Pilatus tot molshoop. Tweede uitgawe, vierde druk (sagteband). Johannesburg: Perskor, 1981.
- Poort deur die koue. Kaapstad: Tafelberg, 1984.
- Profeet met kondensmelk. Kaapstad: Tafelberg, 1984.
- Pille vir servette. Tweede druk. Kaapstad: Tafelberg, 1988.
- Standard encyclopaedia of Southern Africa, part 10; edited by D.J. Potgieter. Cape Town: Nasou, 1974.
- Steyl, Babsie. 'n Erfgenaam vir Otjinga. Pretoria: J.P. van der Walt, 1987.
- Steyn, J.C. Tuiste in eie taal. Eerste uitgawe. Kaapstad: Tafelberg, 1980.
- Stockenström, Wilma. Spieël van water. Kaapstad: Human & Rousseau, 1973.
- Strachan, Alexander. 'n Wêreld sonder grense. Kaapstad: Tafelberg, 1984.
- Tabler, Edward C. Pioneers of South West Africa and Ngamiland 1738 - 1880. Cape Town: A. Balkema, 1973.
- Travels in the interior of Africa, vol. 2; edited by Edward C. Tabler. Cape Town: A.A. Balkema, 1971.
- Trümpelmann, G.P.J. Die boer in Suidwes-Afrika, in Argiefjaarboek vir Suid-Afrikaanse geskiedenis Deel 2 1948. Kaapstad: Cape Times, s.a., pp. 1 - 166.
- Van den Heever, Toon. Die speelman van Dorestad. Johannesburg: Perskor, 1949.

- Van der Post, Jan J. Gaub, vlugteling van die duine. Kaapstad: Tafelberg, 1963.
- Agarob, kind van die duine. Tweede druk. Kaapstad: Tafelberg, 1964.
- Jagters van die duine. Tweede druk. Kaapstad: Tafelberg, 1964.
- Ngnô, renoster van die duine. Johannesburg. Afrikaanse Pers-Boekhandel, 1967.
- Tjeb, die spoorsnyer. Kaapstad: Tafelberg, 1967.
- Vonk, vondeling van die duine. Derde druk. Kaapstad: Tafelberg, 1967.
- Witman van die duine. Tweede druk. Kaapstad: Tafelberg, 1967.
- Skat tussen die duine. Kaapstad: Tafelberg, 1968.
- Toordokter van die duine. Kaapstad: John Malherbe, 1968.
- Kwai, vegter van die duine. Tweede druk. Kaapstad: Tafelberg, 1969.
- Agter die Rooi Lyn. Kaapstad: Tafelberg, 1970.
- Kwê, die verklikker. Kaapstad: John Malherbe, 1970.
- Njarabeb, die ratel. Kaapstad: Tafelberg, 1970.
- Van der Westhuizen, Vincent. Die eidelose weg. Pretoria: Van Schaik, 1957.
- Kolokwinte. Pretoria: Voortrekkerpers, 1965.
- Konflik. Johannesburg: Perskor, 1982.
- Van der Zwan, Dina. Die taalgebruik in die dagboek van Hendrik Witbooi. M.A.-verhandeling. Universiteit van Suid-Afrika, Pretoria, 1986.
- Van Niekerk, Bill J. Ver is die swerwer se horison. Derde druk. Johannesburg: Voortrekkerpers, 1967.
- Van Rooyen, P.H. Draak op die erf. Kaapstad: HAUM, 1973.
- Van Rooyen, W.F. Die groot eier van Aghwibib. Johannesburg: Perskor, 1985.
- Van Zyl, Frans. Duineveld. Kaapstad: HAUM, 1957.
- Vedder, H. 75 Dokumente aus dem Nachlass von Maharero, 1928. Aanwingsversameling A3. Staatsargief, Windhoek.
- Vedder, H. Die voorgeskiedenis van Suidwes-Afrika. Windhoek: Meinert, 1937.
- Victor, E.B. Nag van die wolf. Pretoria: Daan Retief, 1988.
- Visser, A.J.J. Die harlekyn verskyn. Kaapstad: Tafelberg, 1983.
- Von Bratt, R. (pseudoniem: Mariël) Ons trek Suidwes toe. Vol. 1. Windhoek, s.n., 1960.
- Ons trek Suidwes toe. Vol. 2. Windhoek, s.n., 1960.
- Weideman, George. Tuin van klip en vuur. Kaapstad: Tafelberg, 1983.
- Uit hierdie grys verblyf. Kaapstad: Tafelberg, 1987.

Wellington, J.H. South West Africa and its human issues. Oxford: Clarendon Press, 1967.

Wessels, Everwyn. Asiel. Kaapstad: Tafelberg, 1978.

--- Miknes. Johannesburg: Perskor, 1982.

Zandberg, Charles. Ver verse en ander fratse. Windhoek: Gamsberg, 1982.

KOERANTARTIKELS

Administrateur by fakkel: Taal is behoud van identiteit, Die Suidwester, 2 September 1975.

Afrikaans afgeskeep in SWA sê Brinkman, Die Suidwester, 23 Oktober 1972.

Afrikaans in Spoorweë was skromelik verwaarloos, Die Suidwester, 2 September 1953.

Afrikaans in Windhoek, Die Suidwester, 27 Februarie 1957.

Afrikaans kry erkenning, Die Suidwester, 13 September 1958.

Afrikaans taal van Windhoek, Die Republikein, 27 Junie 1986.

Afrikaanse boek geniet min aanvraag, Die Suidwester, 30 Julie 1958.

Afrikaanse boek moet meer gelees word, Die Suidwester, 17 September 1958.

Afrikaanse kultuurvereniging, Die Suidwes-Afrikaner, 2 Augustus 1935.

Die Afrikaanse taal word geskend, Die Suidwes-Afrikaner, 2 Oktober 1964.

Die Afrikaanse week, Die Suidwester, 23 September 1970.

Die Afrikaanse week in volle swang, Die Suidwester, 9 September 1971.

Afrikaanse week se hoogtepunt, Die Suidwester, 19 Augustus 1971.

Die Afrikaner het sy stryd al gewen, Die Suidwester, 25 Julie 1969.

Afrikaner se foute hou gevaar in, Die Suidwester, 11 November 1980.

Albei tale moet in stadsraad gebesig word, Die Suidwester, 7 Maart 1951.

Al die skrywery was net oefening, sê Vincent, Die Transvaler, 4 November 1986.

Aucamp, Hennie. 'n Dinamiese debuut, Die Vaderland, 1 Oktober 1984.

Badenhorst, C.H. Die Suidwes-Afrikaner, Die Suidwes-Afrikaner, 31 Julie 1931.

--- Afrikaner wees jousef, Die Suidwes-Afrikaner, 31 Desember 1931.

Behrens, Louise. Nog 'n Boesman-treffer uit Van der Post se pen, Die Vaderland,

8 November 1968.

Die belangrikheid van ons Afrikaans, Die Suidwester, 12 November 1981.

Biblioteekboeke verduur ongelooflike dinge, blaai word soms uitgeskeur, Die Suidwester, 2 September 1959.

Blaauw, A. 'n Kalaharie-skets, Die Suidwes-Afrikaner (byvoegsel), 5 Desember 1958.

Boeiende, maar dik boek oor Dorslandtrek, Die Volksblad, 1963.

Boekeskat van dekade sestig, Die Suidwester, 14 November 1969.

Boesmankenner wed baie geld op redery, Die Vaderland, 15 Maart 1969.

Boesmanliedere in Afrikaans, Beeld, 13 Augustus 1967.

Botha, Elize. Suiwer aanvoeling in 'Die laer', Die Vaderland, 9 Maart 1965.

Botha, Jan J. 'n Seun is ons gebore, Die Suidwester, 23 Desember 1953.

Brink, André P. Mislukking hier 'n taalgebrek, Rapport, 25 Januarie 1976.

--- Dié stories moet jy eerder hoor as lees, Rapport, 15 Augustus 1982.

--- Strachan sê iets bo die RN, Rapport, 21 Oktober 1984.

Brugjaar kry nou koers, Die Republikein, 14 Januarie 1988.

Chris Barnard: 'Was ek maar 'n messelaar', Die Volksblad, 8 Januarie 1988.

Cloete, Jacques. Ek sing van ons land, Naweek-Republikein, 22 Mei 1981.

--- Wolke bokant Lüderitz, Naweek-Republikein, 22 Mei 1981.

--- Oupa Loukas, Naweek-Republikein, 12 Junie 1981.

Cloete, Sarie. Bylieg maak storie lekker - skryfster, Die Burger, 27 Mei 1983.

Cor Dirks het steeds 'n vonkel in die oë, Beeld, 4 Desember 1983.

Cor Dirks 'n sport-entoesias, Hoofstad, 22 November 1982.

De Hof, Johan. Die dood op hul hakke, Die Suidwes-Afrikaner, 31 Julie 1959.

De Kock, Anita. Waarhede in dié grensverhaal, Hoofstad, 30 September 1982.

De Vries, Abraham. Net-net nie daar nie, Die Burger, 26 Februarie 1976.

--- So eg soos dié van 'n afgeluisterde gesprek, Beeld, 3 Oktober 1977.

Die digters van die land laat hul stem hoor, Die Republikein, 8 Februarie 1980.

Diep menslike verhaal van wrok'en liefde, Die Vaderland, 21 Desember 1973.

Die wat nie lees nie moet hier lees, Die Suidwester, 22 Julie 1961.

Digters van Namibië, Die Republikein, 10 Julie 1981.

Doc Immelman kan mos beter skryf, Die Burger, 5 September 1967.

Doc se nuutste boek, Die Suidwes-Afrikaner, 24 Mei 1963.

Doc pronk met Suidwes, Die Vaderland, 24 November 1976.

Doc doen dit weer, Die Suidwester, 7 Desember 1963.

- Doktor George wys hulle toe, Die Republikein, 22 April 1984.
- Dr. Schoeman oor die Boesmans, Die Burger, 15 Desember 1961.
- Dubbelmedium, Die Suidwester, 9 Januarie 1948.
- Dubbelmedium, Die Suidwester, 13 April 1948.
- Dubbelmedium afgeskaf, Die Suidwester, 27 Oktober 1948.
- Dubbelmedium-beleid vorder goed in Suidwes, Die Suidwester, 14 Februarie 1947.
- Dubbelmedium bespreek, Die Suidwester, 20 April 1948.
- Dubbelmedium en rasse-eenheid, Die Suidwester, 20 April 1948.
- Dubbelmedium en tweetaligheid, Die Suidwester, 20 April 1948.
- Dubbelmedium nou nie die ding nie: VP-spreker fluit ander deuntjie, Die Suidwester, 9 November 1949.
- Dubbelmedium se graf, Die Suidwester, 13 November 1948.
- Die duine se toordokter, Die Burger, 14 Junie 1968.
- Dr. P.J. Schoeman as wildbewaarder aangestel, Die Suidwester, 7 Oktober 1950.
- Duineveld-roman met Suidwes-agtergrond deur gebore Suidwester, Die Suidwester, 23 Oktober 1957.
- Du Plessis, A.H. Wordingsjare van Suidwestertjie: Per fiets teen likwidاسie, Die Suidwester, 17 April 1970.
- Editoriaal, Ons Vriend, 30 September 1926.
- Eensame Sangiro is 80 jaar oud, Die Transvaler, 23 Augustus 1974.
- Eentaalskole en Duitse moedertaal ingevoer te word, Die Suidwes-Afrikaner, 5 Oktober 1950.
- Eentaalskole Suidwes se voorland?, Die Suidwester, 28 September 1950.
- Eerste bundel ná 10 jaar, Die Oggendblad, 30 September 1976.
- 'Ek ontvlug nie, ek vlug', was sy eerlike antwoord, Die Vaderland, 30 April 1983.
- Engels as al taal bepleit, Die Suidwester, 6 September 1985.
- Engels in Afrika, Die Republikein, 4 Maart 1988.
- Engels in skole mits ouers vra, Die Suidwester, 3 Junie 1988.
- Engels neem loop, Die Republikein, 12 Januarie 1988.
- Engels neem oor as voertaal by skole, Die Republikein, 14 Januarie 1988.
- Engels Suidwes se taal?, Die Suidwester, 7 November 1980.
- Engels trek weg, Die Republikein, 27 Augustus 1987.

Engels vir Namas, Die Republikein, 9 April 1985.

Engels word skool-taal, Die Republikein, 8 November 1983.

Enkelmedium vervang dubbelmedium in alle staatskole, Die Suidwester, 12 Oktober 1950.

Ernst Allester Schlengemann, B.A., Die Suidwes-Afrikaner, 9 Mei 1930.

Ettie Bierman ... se heldinne is meestal lugwaardinne, Die Vaderland, 2 Augustus 1975.

FAK en NIO wys op euwels van dubbelmedium, Die Suidwester, 8 Junie 1945.

Ferreira, Jeanette. Schoeman verdien beter vertalings, stewiger verhaal, Die Vaderland, 26 Augustus 1982.

Gebore uit die volk, Die Suidwes-Afrikaner, 28 April 1968.

'n Geloofsdaad bewaarheid, Die Suidwester, 15 Desember 1962.

Gevaarlike lewe van 'n spioen, Die Volksblad, 13 Desember 1962.

Goeie nuwe Afrikaanse boeke by biblioteek, Die Suidwester, 18 Desember 1963.

Goeie nuwe Afrikaanse boeke, 'n kersgeskenk, Die Suidwester, 7 Desember 1963.

Gom uit die soetdoring, Die Suidwester, 25 Mei 1981.

Goue geleentheid vir jong skrywers, Die Republikein, 28 Januarie 1987.

'n Groot toekoms in die wiegie, Die Suidwester, 20 April 1945.

Grens-geval, Die Transvaler, 23 September 1982.

Grens-verhale oortuig, Die Burger, 26 Oktober 1978.

Grobler, Hilda. Boeiende avontuurverhaal vir jonger lesers, Hoofstad, 6 Desember 1977.

Hambidge, Joan. Publikasie van dié riller is onbegryplik, Hoofstad, 15 Februarie 1982.

--- 'n Bundel wat geen leser sal koud laat, Beeld, 5 Junie 1989.

Hamman, P.J. Suidwes in die beproewings van 30 jaar gelede, Die Suidwes-Afrikaner (Kersbyvoegsel), 14 Desember 1956.

Hattingh, Marion. Bekker se satire om ridder te vermoei, Die Volksblad, 12 Desember 1983.

Heftige kritiek teen dubbelmedium, Die Suidwester, 11 September 1948.

Het Afrikaans nog 'n toekoms in Suidwes?, Die Suidwester, 4 Desember 1980.

Het Afrikaanssprekende min belangstelling in biblioteek?, Die Suidwester, 8 Junie 1966.

Het doel van ons tweetalig blad, Suidwest Suid West, 2 Desember 1919.

Heunis, Erika. Beyers en Wimpie se storie nog vol kinkels, Die Transvaler, 25 Junie 1982.

Hoera vir die Stadhuis!, Die Suidwes Nuus, 11 November 1923.

Hofmeyr, De Wet. Blonde dinamiet, Die Suidwes-Afrikaner, 23 Oktober 1959.

- Hoogtepunte van sy lewe langs die see, Rapport, 5 Mei 1988.
- Humor by die taalburo, Die Volksblad, 24 Augustus 1977.
- Ia se Fasette is nou hier, Die Suidwester, 4 Maart 1983.
- Immelman skryf weer oor Suidwes, Die Volksblad, 18 November 1963.
- In dié bundels is Doc weer in sy element, Die Suidwester, 8 Maart 1976.
- Ingrypende maatreëls van Nasionale bewind, Die Suidwester, 7 Oktober 1950.
- Interessante nuwe boeke oor Suidwes, Die Suidwes-Afrikaner, 28 Junie 1966.
- Die jaar van die vuur-os, Die Volksblad, 9 Augustus 1978.
- Jabulies bevat Schoeman se lewenskets, Hoofstad, 19 April 1982.
- Jacobie, Chris. Posisie van Afrikaans nie seker in Suidwes, Die Suidwester, 22 Februarie 1981.
- Johl, J. Bundel vra om bedink en herkou te word, Die Volksblad, 24 Augustus 1978.
- Jooste, Chris. Grensoorlog uitgebeeld, Die Volksblad, 16 Februarie 1982.
- Joubert, E. Dié satire is skerp en snaaks, Die Vaderland, 9 Januarie 1984.
- Joubert, Gideon. Karl Kielblock het 'n liefde vir die see by jeug ingeskerp, Die Burger, 30 November 1991.
- Juwele van die natuur deur visier beskou, Die Vaderland, 19 September 1988.
- J. van der Post gevind, Die Burger, 8 Augustus 1969.
- Kandidate in Windhoek-Oos benoem, Die Suidwester, 27 Januarie 1971.
- Kenner van die kinders van die duine, Die Burger (byvoegsel), 8 Junie 1963.
- Knight, Brigid. Aandster oor die goudkus, Die Suidwes-Afrikaner (byvoegsel), 5 Desember 1958.
- Koen, R. Avontuur met 'n bekende resepsie, Hoofstad, 11 April 1975.
- Kol. P.I. Hoogenhout se standpunt oor dubbelmedium, Die Suidwester, 18 Junie 1949.
- Kontreisketse uit Suidwesbodem, Die Suidwester, 8 Maart 1982.
- Kotzé, C. Die suksesverhaal van skryfster Melanie Boshoff, Die Republikein, 21 September 1979.
- Krüger, E. 'n Pap-én-jellie Afrikaner: Hy't 'n droom vir Afrika, Beeld, 19 September 1987.
- Kruger, J. P.J. se diereboeke skitter, Die Transvaler (Ritsgids), 3 September 1976.
- Krynauw, D. Wie was Suidwes se eerste handelaars?, Die Suidwester, 21 Augustus 1965.
- Kykie in gemoed van grensmanne, Die Oosterlig, 13 Desember 1978.

- Lategan, F. Jagverhaal met diepte, Die Burger, 15 Desember 1977.
- Leeu-verhaal, Die Suidwester, 25 September 1967.
- Le Roux, A. Jeugverhale uit 'n woonwa, Beeld, 6 Junie 1988.
- Malan, Lucas. P.J.-herinneringe 'n volkserfstuk, Hoofstad, 1 Oktober 1976.
- Maretha Maartens 'n 'dapper skrywer', Die Suidwester, 27 Maart 1987.
- Maretha Maartens wen FAK-prys, Beeld, 7 Julie 1987.
- Mens-ervaring in vyandige situasie, Die Transvaler, 14 Oktober 1978.
- Moedertaal of nie, Die Suidwester, 19 November 1949.
- Moedertaal onderrig in skole aangeneem, Die Suidwester, 20 September 1950.
- Moedertaalonderrig vir karakterbou, Die Suidwester, 13 April 1949.
- Moedertaal-onderwys, Die Suidwester, 3 Augustus 1945.
- Moedertaal-onderwys, Die Suidwester, 16 April 1948
- 'n Mooi erfenis bring verpligting mee, Die Suidwester, 21 Augustus 1972.
- Moses kwets, Die Suidwester, 28 Februarie 1986.
- Mossolow, N. Hoe Windhoek gestig is, Die Suidwes-Afrikaner, 12 Oktober 1965.
- Uitstaande datums in Windhoek se beginjare, Die Suidwester, 13 Oktober 1965.
- Nakop, Ons Vriend, 8 April 1926.
- Namas oorweeg Engels as hulle skooltaal, Die Republikein, 8 Julie 1987.
- Ná 'n halfeeu nog 'n lewende legende, Die Republikein, 8 Mei 1980.
- Nasionale Opvoeding skets omskakeling, Die Republikein, 15 September 1987.
- Naudé, Leonie. Donkere verlange, Die Suidwes-Afrikaner (byvoegsel),
11 Desember 1959.
- Njarabeb die ratel: nuut en selfstandig, Die Transvaler, 16 November 1970.
- Nostalgie se waarde in dié boek, Die Suidwester, 12 Januarie 1976.
- NP vra vir behoud van gevestigde tale, Die Suidwester, 26 November 1987.
- Nuusbrokkies, Die Suidwes-Afrikaner, 24 Desember 1931.
- Nuwe Afrikaanse boeke in Windhoek openbare biblioteek, Die Suidwester,
22 Desember 1964.
- Nuwe boek ontvang, Die Suidwes-Afrikaner, 4 Desember 1959.
- 500 Nuwe boeke in die Windhoek openbare biblioteek, Die Suidwes-Afrikaner,
21 Desember 1965.
- 'n Nuwe Doc, Die Burger, 21 Oktober 1976.

Ohne Drückerei keine AZ, Allgemeine Zeitung, 18. Juli 1986.

Die onpedagogiese van dubbelmedium, Die Suidwester, 16 April 1948.

Ons doel, Het Nieuwe Weekblad voor Namaqua- en Damaraland, 2 September 1914.

Ons lesers aan die woord: Dubbelmedium is nie wetenskaplik bewys, Die Suidwester, 13 Januarie 1948.

Ons lesers aan die woord: Geen Afrikaans in bioskoop, Die Suidwester, 14 Maart 1951.

Ons lesers aan die woord: Wat het geword van die Afrikaanse patriot?, Die Suidwester, 3 Augustus 1966.

Ons vroue gesels, Doc Immelman gee nuwe boek uit, Die Suidwes-Afrikaner, 28 Mei 1965.

Onze lezers, Het Nieuwe Weekblad voor Namaqua- en Damaraland, 3 Maart 1915.

Oor die digter van die Namib, Die Transvaler, 20 Desember 1982.

Oorskakeling kos geld, Die Republikein, 18 Februarie 1988.

Oor vrot Afrikaans, Die Suidwester, 12 Desember 1980.

Op kuier met die kennis, Die Suidwester, 13 Julie 1957.

Opperman, D.P.J. Angolaboer het moeilik hervestig, Die Suidwester, 20 Junie 1969.

Opsigter oor ons wildreserwes, Die Suidwester, 13 Junie 1947.

Ouers erg verontwaardig oor skoolhoof se optrede: Posing om lansie te breek vir dubbelmedium, Die Suidwester, 13 November 1948.

Ouers het dubbelmedium afgekeur, Die Suidwester, 1 April 1950.

Ouers kies Engels, Die Suidwester, 21 Januarie 1988.

Papendorff, Gunther. Persoonlike grensverhale, Die Burger, 27 Oktober 1988.

66 Persent van blankes in Suidwes het Afrikaans as huistaal, Die Suidwester, 9 Augustus 1958.

Perskorprys vir 'n mediese ryloper, Die Vaderland, 14 Maart 1975.

P.I. Hoogenhout se standpunt oor dubbelmedium, Die Suidwester, 18 Junie 1949.

Pionier vertel van die koms van ons koerant, Die Suidwester, 1 Maart 1971.

P.J. Schoeman as mens voorgestel, Die Suidwester, 21 September 1984.

Poet found shot in head, Daily Dispatch, 2 May 1983.

Die politieke oorsprong van die dubbelmediumagitasie, Die Suidwester, 13 April 1948.

Proefnemings met tweede taal as voertaal, Die Suidwester, 18 Februarie 1947.

Pryse vir skryf, Die Republikein, 28 Januarie 1983.

- Roos, Henriëtte. Gruwelike getuienis oor ons tyd, Rapport, 26 Februarie 1989.
- Sanlampryse vir jeuglektuur toegeken: Ses skrywers bekroon vir jeugverhale, Die Burger, 20 Mei 1988.
- Scheepers, J.J. Handhawing van Afrikaans, Die Suidwes-Afrikaner, 28 November 1930.
- Schoeman skryf oor Etosha-Wildtuin, Die Suidwester, 5 April 1967.
- Schutte, H. Pensmiswater los konflik op, Die Transvaler, 19 November 1977.
- Skryfster van Windhoek se verhaal in boekvorm, Die Suidwester, 19 Maart 1973.
- Skrywer woon nou op Despatch, Die Oosterlig, 20 Februarie 1985.
- Smit, Herman. Arme Fidel, Die Suidwester, 4 Desember 1954.
- Smuts, Danie. Sy concerto, Die Suidwes-Afrikaner, 9 Desember 1950.
- Smuts, J.P. 'n Sterk nuwe stem, Die Burger, 13 September 1984.
- Suidwester se blink debuut, Die Republikein, 10 Februarie 1989.
- Snyman, E. Duin Drie reg in smaak van jongklomp, Die Transvaler, 13 April 1982.
- Snyman, H. Pirow Bekker praat deur bloed, Die Burger, 29 Junie 1978.
- So dink en leef die Boesmans, Die Volksblad, 19 September 1963.
- Spoorsnyer na die Okavango, Die Burger, 22 September 1967.
- Starret, V. Die gelukkige verposing, Die Suidwes-Afrikaner (byvoegsel), 11 Desember 1959.
- Steenberg, E. Besondere bydrae tot jeugliteratuur, Beeld, 16 Februarie 1988.
- Steenkamp, C.I. Waarhede ietwat verdoesel, Die Oggendblad, 27 Junie 1976.
- Steenkamp, J.D. Die droogte 1935, Die Suidwes-Afrikaner, 6 Desember 1935.
- Die wolkies, Die Suidwes-Afrikaner, 6 Desember 1935.
- Steenkamp, M. Torra kry sy Pieter, Die Republikein, 5 Januarie 1986.
- Steynberg, B. Onverwagte klimaks, Die Transvaler, 29 April 1982.
- Stryd is nog net in beginsel gewen, Die Suidwester, 10 Augustus 1970.
- Studente in wedloop teen rubberkoeëls, Die Suidwester, 10 Maart 1988.
- Suidwes-atmosfeer sweef oor tien kortverhale, Die Volksblad, 10 September 1967.
- Suidwes die tema, Die Suidwester, 7 November 1967.
- Die Suidwester word 'n dagblad, Die Suidwester, 2 Oktober 1970.
- Suidwesverhale, Die Oosterlig, 6 Oktober 1976.
- Die taalfees, Die Suidwester, 23 Mei 1959.
- Teen alles wat Afrikaans is, Die Suidwester, 19 Julie 1952.

Tienerboeke, Die Suidwester, 17 Desember 1980.

Tji! Dié mens van die veld skryf, Die Burger, 20 November 1974.

Trados: Een van Schoeman se puikste werke, Die Transvaler, 23 Maart 1964.

Die trek van 40 jaar gelede, Die Suidwester, 20 Junie 1969.

TV kan Afrikaanse koerant erg knou, Die Suidwester, 20 November 1980.

Twee boeke van Suidwesters verdien wye leserskring, Die Suidwester,
18 November 1959.

Twee dinge wat Suidwes moet regmaak, Die Suidwester, 1 Junie 1945.

Tweeslagtigheid in onderwys; Word volgende jaar verander, Die Suidwester,
8 Junie 1949.

Van der Merwe, Frans. Hulde by die wieg, Die Suidwester, 17 April 1970.

Van der Merwe, J. Sterreliq - Swakop Strand - Jy, Die Suidwes-Afrikaner,
14 September 1934.

--- Soek maats - kannie kry nie, Die Suidwes-Afrikaner, 21 September 1934.

Van der Merwe, Paul. Die Dorslandtrek: 'n Volksraadslid kyk na baie jare terug, Die Suidwester (bylaag), 20 Junie 1969.

--- Jim Londos, alias Talitha, laat bokser skrik, Die Suidwester, 17 April 1970.

Van der Merwe, Ronél. Taraboemdery is swak saamgeflans, Die Volksblad,
24 November 1974.

Van der Post oorlede, Die Burger, 20 November 1971.

Van der Post se verhaal oor die Boesmans boei, Die Vaderland, 14 Maart 1971.

Van der Post skryf weer, Die Suidwes-Afrikaner, 22 September 1964.

Van der Post sterf onverwags, Die Burger, 19 November 1971.

Van der Post vertel van Boesmans, Die Burger, 15 Augustus 1965.

Van der Walt, P.D. Onvervulde liefde in die woestyn, Die Transvaler, 17 April 1976.

--- Jan Spies se boek meer as vermaak, Die Transvaler, 5 November 1977.

Van der Westhuizen, L. Die wonder van Afrikaans, Die Suidwester, 29 April 1959.

--- Die wonder van Afrikaans, Die Suidwester, 2 Mei 1959.

--- Die wonder van Afrikaans, Die Suidwester, 6 Mei 1959.

--- Die wonder van Afrikaans, Die Suidwester, 13 Mei 1959.

Van der Westhuizen, Vincent. Die Wit Vrou van die Brandberge, Die Suidwester,
13 September 1952.

- Die Kaiser Wilhelm-kop, Die Suidwester, 17 September 1952.
  - Die boerenooi van Suidwes, Die Suidwester, 18 Oktober 1952.
  - Bronsruiter wat sien jy daar?, Die Suidwester, 22 November 1952.
  - Eindplaas, Die Suidwester, 14 Februarie 1953.
  - Weerlig oor Windhoek, Die Suidwester, 27 Februarie 1954.
  - S.W.A., Die Suidwester, 18 Januarie 1961.
  - Toe Windhoek ons stad van verlange was, Die Suidwester, 12 Desember 1961.
  - Geluk, Suidwes, Die Suidwester, 23 Oktober 1963.
- Van Rooyen, J. Ons lesers aan die woord: Kultuurmense, waar is julle?, Die Suidwester, 25 Augustus 1956.
- Van Tonder, Jan. 'n Ideale boek vir die hoërskoolseun, Die Vaderland, 5 Maart 1984.
- Van Wyk, Pierre. Weskus se mense laat haar skryf, Rapport, 13 Mei 1984.
- Van Zyl, A. Oorlogsbeleving treffend uitgebeeld, Die Volksblad, 1 November 1986.
- Van Zyl, S.E. Taalplan word reeds gesmee, NPF-bulletin, 30 Mei 1989.
- Verby die wit brug, Die Volksblad, 19 Oktober 1978.
- Vereensaming van 'n vrou in land van woestynstof, Die Suidwester, 3 Maart 1976.
- Vincent van der Westhuizen na Pretoria verplaas, Die Suidwes-Afrikaner, 17 Januarie 1961.
- Visagie, Jan. Toe osse 15 sh. in Suidwes werd was, Die Suidwes-Afrikaner (Kersbyvoegsel), 14 Desember 1956.
- Von Moltke, Johannes. Die geskiedkundige ontwikkeling van Suidwes-Afrika, Die Suidwester, 18 April 1946.
- Jonker Afrikaner was Suidwes se eerste taalhandhawer, Die Suidwester, 13 Oktober 1965.
  - 'Verandah stunden' was byna naam, Die Suidwester, 17 April 1970.
- Voorstel oor Engels was 'n praktiese een, Die Republikein, 15 Maart 1988.
- Die Voortrekker, Die Voortrekker, 14 Oktober 1919.
- Waar ouers oor moedertaal besluit het, Die Suidwes-Afrikaner, 6 April 1950.
- Waarom lees ons nie?, Die Suidwester, 30 Julie 1958.
- Walters, Adèle. Chris Barnard laat hom nie lees soos 'n boek, Die Transvaler, 15 Julie 1978.
- Walters, G. Vloek in die poort, Die Suidwes-Afrikaner, 24 April 1959.

Weakley, B. My saai-akker, Via Dolorosa, Die Suidwes-Afrikaner, 28 April 1933.

--- My saai-akker, Westewind, Die Suidwes-Afrikaner, 28 April 1933.

--- My saai-akker, Die Suidwes-Afrikaner, Die Suidwes-Afrikaner,
3 November 1933.

--- My saai-akker, Goed weet ek, Die Suidwes-Afrikaner, 17 November 1933.

--- My saai-akker, Oor jou vlaktes, Die Suidwes-Afrikaner, 5 Oktober 1934.

--- My saai-akker, Gee my vryheid, Die Suidwes-Afrikaner, 30 November 1934.

--- My saai-akker, Gee my, Die Suidwes-Afrikaner, 25 Januarie 1935.

--- My saai-akker, In die veld, Die Suidwes-Afrikaner, 29 Maart 1935.

Wedervaringe in die jagveld, Beeld, 24 Julie 1989.

Wedstryd vir jong skrywers, Die Suidwester, 6 Maart 1975.

Welcome heruitgawe, Die Oosterlig, 22 Oktober 1981.

Werk aan Afrikaans, Die Suidwester, 16 November 1984.

'n Wetenskapsfiksie vol sports en plesierigheid, Diamond Fields Advertiser,
19 September 1985.

Willoughby, Guy. Taraboemdery is iets besonder, Vrye Weekblad, 25 Augustus 1989.

Windhoek-Wes kies dr. Jan Spies, Die Republikein, 30 Julie 1980.

Yl verhaal met atmosfeer, Die Volksblad, 10 Maart 1976.

TYDSKRIFARTIKELS EN INLIGTINGSTUKKE

Anderson, Haidee. Brief chronological details, s.a.. Accession number A 449 2/30. State
Archives, Windhoek.

Badenhorst, Paulina. Biografiese gegewens saamgestel vir die Nasionale Afrikaanse
Letterkundige Museum (NALN), Bloemfontein.

Barnard, Chris. Biografiese gegewens saamgestel vir die Nasionale Afrikaanse Letterkundige
Museum (NALN), Bloemfontein.

Basson, J.J. Johannes. Gebed. Angelus, Januarie 1975, p. 9.

Bekker, Johann. Biografiese gegewens saamgestel vir die Nasionale Afrikaanse
Letterkundige Museum (NALN), Bloemfontein.

- Bekker, Pirow. Biografiese gegewens saamgestel vir die Nasionale Afrikaanse Letterkundige Museum (NALN), Bloemfontein.
- Benadé, Ewert. Tot nut van't algemeen. SWA Jaarboek, 1985, pp. 121 - 133.
- Fragmente uit die verlede. SWA Jaarboek, 1986, pp. 48 - 52.
- Beukes, Dricky. Biografiese gegewens saamgestel vir die Nasionale Afrikaanse Letterkundige Museum (NALN), Bloemfontein.
- Biografiese gegewens saamgestel vir die Raad vir Geesteswetenskaplike Navorsing (RGN), Pretoria.
- Beyers-Boshoff, C.F. Biografiese gegewens saamgestel vir die Raad vir Geesteswetenskaplike Navorsing (RGN), Pretoria.
- Boois, Deol Herbert. Gebed vir Namibia. Immanuel, Mei 1978, p. 11.
- Bosman, Martjie. Ons skrywers: E. Kotzé. Die Taalgenoot, Maart 1986, p. 4.
- Bouwer, Johanna. Boesman. Standpunte, Oktober / November, 1956, p. 1.
- Plaasnag in Suidwes. Tydskrif vir Letterkunde, Desember 1956, p. 29.
- Stad. Tydskrif vir Letterkunde, Desember 1956, p. 27.
- Aandtrein Windhoek / Gobabis. Standpunte, Oktober 1959, p. 10.
- Panorama langs die ver pad. Standpunte, Oktober 1959, pp. 8 — 9.
- Uit die Namib. Standpunte, Oktober 1959, p. 7.
- Brown, Tinus. Biografiese gegewens saamgestel vir die Nasionale Afrikaanse Letterkundige Museum (NALN), Bloemfontein.
- The civilising influence of the missionaries. SWA Annual, 1946, pp. 21 — 27.
- Claassens, Pieter. Biografiese gegewens saamgestel vir die Raad vir Geesteswetenskaplike Navorsing (RGN), Pretoria.
- Cluver, A. D. de V. Language planning in Namibia: Is there life after Afrikaans? Fasette, Desember 1992, pp. 1 - 7.
- Coetzee, Johan. Biografiese gegewens saamgestel vir die Nasionale Afrikaanse Letterkundige Museum (NALN), Bloemfontein.
- Conradie, P.J.J. Biografiese gegewens saamgestel vir die Nasionale Afrikaanse Letterkundige Museum (NALN), Bloemfontein.
- Dankgebed vir reën. Immanuel, Maart 1974, p. 11.
- De Klerk, W.A. Biografiese gegewens saamgestel vir die Nasionale Afrikaanse Letterkundige Museum (NALN), Bloemfontein.

Dias se kruis by Lüderitz. SWA Jaarboek, 1952, pp. 31 - 37.

Diaz, A.H. Herbert. Jesus spreek die mense aan. Angelus, Januarie 1973, p. 10.

--- Lente. Angelus, Januarie 1974, p. 8.

--- Dig by my skepper. Angelus, Desember 1974, p. 9.

--- Ag dit is verby. Angelus, November 1975, p. 8.

Dirks, Cor. Biografiese gegewens saamgestel vir die Nasionale Afrikaanse Letterkundige Museum (NALN), Bloemfontein.

Du Pisanie, S. Biografiese gegewens saamgestel vir die Nasionale Afrikaanse Letterkundige Museum (NALN), Bloemfontein.

Du Plessis, Hans. Biografiese gegewens saamgestel vir die Raad vir Geesteswetenskaplike Navorsing (RGN), Pretoria.

Du Plessis, Phil. Biografiese gegewens saamgestel vir die Raad vir Geesteswetenskaplike Navorsing (RGN), Pretoria.

Die eenheid sonder perke. Immanuel, Junie 1971, pp. 11 - 14.

Die eenheid sonder perke. Immanuel, Julie 1971, pp. 11 - 14.

Ek het in 'n pondokkie gelewe. Immanuel, September 1975, p. 5.

Engelbrecht, Eben. Biografiese gegewens saamgestel vir die Nasionale Afrikaanse Letterkundige Museum, Bloemfontein.

Exploring the great unknown. SWA Annual, 1945, pp. 8 - 9.

'n Gebed. Immanuel, Julie 1973, p. 9.

Gebed. Angelus, Augustus 1977, p. 2.

Gonteb, Otto. Die storms van onheil. Ekumeniese Informasie van die Verenigde Evangeliese Lutherse Kerk in Suidwes-Afrika, bylaag tot Immanuel, Maart 1978, p. 4.

Grütter, Petra. Biografiese gegewens saamgestel vir die Nasionale Afrikaanse Letterkundige Museum (NALN), Bloemfontein.

Heese, C.P. Biografiese gegewens saamgestel vir die Nasionale Afrikaanse Letterkundige Museum (NALN), Bloemfontein.

Hemelvaart - die weg na "bo". Immanuel, Mei 1978, p. 10.

Here, ons verlosser. Immanuel, Desember 1974 / Januarie 1975, p. 10.

Jooste, F.H. Biografiese gegewens saamgestel vir die Nasionale Afrikaanse Letterkundige Museum (NALN), Bloemfontein.

- Karapo, H. Happy. Hoekom olifante altyd bome laat val. Angelus, November 1974, p. 8.
- Kavara, Otniël U. Die belangrikste feit. Angelus, Augustus 1976, p. 5.
- Kavara, Otniël U. Niks beters. Angelus, Januarie 1977, p. 11.
- Kazombaruru, Okeri Adelheid. Moroengu verander in 'n slang. Angelus, Januarie 1974, p. 10.
- Kielblock, Karl. Biografiese gegewens saamgestel vir die Nasionale Afrikaanse Letterkundige Museum (NALN), Bloemfontein.
- Die kind van die huis langsaan. Immanuel, Mei 1970, pp. 11 - 13.
- Die leë mandjie. Immanuel, Augustus 1970, pp. 11 - 14.
- Lategan, F.V. Toneelstuk by die Van Riebeeck-fees. Die Taalgenoot, jg. 21, nr. 5, April 1952, pp. 18 — 19.
- Levinson, Olga. The story of Charles John Andersson. SWA Annual, 1954, pp. 113 - 123.
- Liebenberg, B.J. Hendrik Witbooi van Groot-Namakwaland. Lantern, vol. 16, no. 1, September 1966, pp. 78 — 85.
- Linde, Freda. Biografiese gegewens saamgestel vir die Nasionale Afrikaanse Letterkundige Museum (NALN), Bloemfontein.
- Maartens, Maretha. Biografiese gegewens saamgestel vir die Nasionale Afrikaanse Letterkundige Museum (NALN), Bloemfontein.
- Maree, Naomi. Biografiese gegewens saamgestel vir die Nasionale Afrikaanse Letterkundige Museum (NALN), Bloemfontein.
- Maritz, Empie. Biografiese gegewens saamgestel vir die Nasionale Afrikaanse Letterkundige Museum (NALN), Bloemfontein.
- Mbiti, John. Die nagtelike besoeker. Immanuel, Augustus 1971, pp. 11 - 13.
- Mbiti, John. Die nagtelike besoeker. Immanuel, September 1971, pp. 11 - 12.
- Minnedig van 'n Christen. Immanuel, Mei 1976, p. 6.
- Mittner, Esmé. Verhalewenner: eers broei sy, dan skryf sy. Sarie, 26 Maart 1986, p. 100.
- Mokhatu, Beata. Mosidinyane. Angelus, Julie 1974, p. 5.
- Mokwena, Elizabeth. Tserebeb en die speld. Angelus, Augustus 1974, p. 6.
- Murray, Ena. Biografiese gegewens saamgestel vir die Nasionale Afrikaanse Letterkundige Museum (NALN), Bloemfontein.
- Namibiese Kinderboekforum, Grondwet, Maart 1988.

Nasionale Afrikaanse Letterkundige Museum (NALN), Bloemfontein, grafskrif:

A.A. Pienaar.

Ndjavera, Urbanus. Dis hy. Immanuel, Januarie 1978, p. 12.

Ninedeys, Douglas U. Nwannas keuse. Immanuel, April 1971, pp. 11 - 14.

Ninedeys, Douglas U. Nwannas keuse. Immanuel, Mei 1971, pp. 11 - 14.

Nuwejaarsgebed. Januarie 1975, Angelus, p. 3.

Okuhepa. Ja baas! Immanuel, Maart 1977, p. 12.

Op die boekrak. Tempo, 27 Januarie 1984.

Pandeni, Sheefeni. Amushila gee 'n naam aan sy pasgebore kind. Angelus, Oktober 1974, p. 10.

Pastor Kameeta as vise-preses ingestel. Immanuel, Junie/Julie 1982, p. 5.

Pelser, Chris. Biografiese gegewens saamgestel vir die Nasionale Afrikaanse Letterkundige Museum (NALN), Bloemfontein.

Pelser, Henrietta. Biografiese gegewens saamgestel vir die Nasionale Afrikaanse Letterkundige Museum (NALN), Bloemfontein.

Pienaar, A.J. Biografiese gegewens saamgestel vir die Nasionale Afrikaanse Letterkundige Museum (NALN), Bloemfontein.

Pieters, Hans. Op pad na die koning. Angelus, Maart 1976, p. 11.

Prinsloo, Mara. Biografiese gegewens saamgestel vir die Nasionale Afrikaanse Letterkundige Museum (NALN), Bloemfontein.

Retief, Bertrand. Biografiese gegewens saamgestel vir die Nasionale Afrikaanse Letterkundige Museum (NALN), Bloemfontein.

Roos, Henriëtte. Drie "dames"-romans. Tydskrif vir Letterkunde, jg 30(2), Mei 1992, pp. 41 — 52.

Schoeman, P.J. Biografiese gegewens saamgestel vir die Nasionale Afrikaanse Letterkundige Museum (NALN), Bloemfontein.

So groot is die liefde. Angelus, Desember 1974, p. 3.

Die storie van die reus. Angelus, Oktober 1975, p. 7.

Strachan, Alexander. Biografiese gegewens saamgestel vir die Nasionale Afrikaanse Letterkundige Museum (NALN), Bloemfontein.

Talevereniging van Namibië, Doelstellings en werkwyses, September 1989.

Die tromme van Afrika. Immanuel, Oktober 1976, p. 7.

- Tjombe, D.G. 'n Gebed. Immanuel, Oktober 1973, p. 10.
- Tjongarero, D.J.K. Dink aan hulle! Immanuel, Oktober 1975, p. 10.
- Tjongarero, D.J.K. Trane van God. Immanuel, Oktober 1975, p. 10.
- Tjongarero, D.J.K. Turnhalle. Immanuel, Augustus 1976, p. 8.
- Uirab, Esegiël Max. Die stem van Namibia. Immanuel, Oktober 1977, p. 12.
- United Nations. Toward a language policy for Namibia. Lusaka: Institute for Namibia, 1981, prologue.
- Van der Westhuizen, Vincent. Altyd Suidwes-Afrika. SWA Jaarboek, 1959.
- Biografiese gegewens saamgestel vir die Nasionale Afrikaanse Letterkundige Museum (NALN), Bloemfontein.
- Van Niekerk, B.J. Biografiese gegewens saamgestel vir die Nasionale Afrikaanse Letterkundige Museum (NALN), Bloemfontein.
- Van Rooyen, Engela. Biografiese gegewens saamgestel vir die Raad vir Geesteswetenskaplike Navorsing (RGN), Pretoria.
- Van Rooyen, P.H. Biografiese gegewens saamgestel vir die Nasionale Afrikaanse Letterkundige Museum (NALN), Bloemfontein.
- Visser, A.J.J. Biografiese gegewens saamgestel vir die Nasionale Afrikaanse Letterkundige Museum (NALN), Bloemfontein.
- Von Moltke, Johannes. Die Oorlams-Hottentotte en Afrikaans. SWA Jaarboek, 1976, pp. 35 - 43.
- Weideman, George. Biografiese gegewens saamgestel vir die Nasionale Afrikaanse Letterkundige Museum (NALN), Bloemfontein.
- Wen tien rand. Angelus, Oktober 1975, p. 7.

BRIEWE EN GESPREKKE

- Badenhorst, C.H. (Capri) Gesprek met A. Meyer, 22 Junie 1988.
- Badenhorst, Paulina. Brief aan A. Meyer, 25 Julie 1988.
- Blom, C. Gesprek met A. Meyer, 6 Oktober 1989.
- Blomerus, Marié. Brief aan A. Meyer, 5 Mei 1988.
- Brief aan C.H. Badenhorst, s.a.

- Bouwer, Johanna. Brief aan A. Meyer, 18 Julie 1988.
- Cloete, Jacques. Brief aan A. Meyer, 26 April 1989.
- Coetzee, Japie. Brief aan A. Meyer, 2 Mei 1989.
- Heese, C.P. (Carlie) Brief aan A. Meyer, 27 Junie 1988.
- Hough, F.J. Brief aan A. Meyer, 8 November 1988.
- Brief aan A. Meyer, s.a..
- Howarth, Anna. Brief aan A. Meyer, 6 Desember 1988.
- Hugo, Daniel. Brief aan A. Meyer, 8 Mei 1988.
- Brief aan A. Meyer, 7 Augustus 1989.
- Kellerman, Gawie. Brief aan A. Meyer, 24 Maart 1989.
- Kirchner, Emma. Gesprek met A. Meyer, 13 Maart 1989.
- Krüger, Kobie. Brief aan A. Meyer, 1 Desember 1988.
- Malan, Lucas. Brief aan A. Meyer, 20 Maart 1989.
- Philander, P.J. Brief aan A. Meyer, 15 Junie 1989.
- Pieterse, Pieter. Brief aan A. Meyer, 18 Junie 1988.
- Brief aan A. Meyer, 24 Maart 1989.
- Potgieter, E.F. Brief aan A. Meyer, 14 Mei 1989.
- Potgieter, Lina. Brief aan A. Meyer, 22 Junie 1988.
- Snyman, Annelize. Brief aan A. Meyer, s.a..
- Spies, Jan. Gesprek met A. Meyer, 5 Oktober 1989.
- Steyl, Babsie. Brief aan A. Meyer, s.a..
- Brief aan C.H. Badenhorst, 28 Januarie 1980.
- Stockenström, Wilma. Brief aan A. Meyer, 13 Maart 1989.
- Strauss, P. Gesprek met A. Meyer, 9 Oktober 1989.
- Van den Heever, L. Brief aan A. Meyer, 1 Desember 1988.
- Van der Westhuizen, Vincent. Brief aan A. Meyer, 31 Augustus 1988.
- Brief aan C.H. Badenhorst, 24 Januarie 1980.
- Victor, E.B. Brief aan A. Meyer, s.a..
- Visser, A.J.J. Brief aan A. Meyer, 7 Junie 1988.
- Watt, J.S. Gesprek met A. Meyer, 4 Julie 1989.
- Weakley, J.A. Brief aan A. Meyer, 14 November 1988.
- Weideman, George. Gesprek met A. Meyer, 8 Augustus 1989.

BYLAAG**BIOGRAFIESE GEGEWENS****C.H. (Capri) Badenhorst**

Casper Hendrik Badenhorst is op 30 Augustus 1908 op die dorpie Strydenburg in die Karoo gebore. Sy kinderjare bring hy op 'n plaas in die distrik Kuruman deur, en gaan ná matriek na die Universiteit van Kaapstad, waar hy 'n B.A.-graad verwerf. Hierna werk hy as staatsamptenaar in Pretoria, totdat hy in 1931 na Windhoek verplaas word. Ná meer as 'n halfeeu in Suidwes, tree hy in Pretoria af, waar hy oorlede is.¹

Paulina Badenhorst (pseudoniem: Melanie Boshoff)

Paulina Johanna Jacoba Badenhorst (née Pretorius) is op 17 Augustus 1930 op die Karoodorpie Victoria-Wes gebore, waar sy haar skoolopleiding ontvang en standerd 8 slaag. Die gesin verhuis later na Suidwes-Afrika, waar sy in die huwelik tree. Die eerste veertien jaar van haar getroude lewe woon sy in Windhoek, waarna hulle onderskeidelik na Durban en Johannesburg verhuis. Ná 'n verblyf van ongeveer vyf jaar in Suid-Afrika, keer hulle na Suidwes terug. Sy verwerf intussen 'n matriekulasievrystellingsertifikaat en 'n B.A.-graad. In 1980 verhuis die Badenhorst-gesin weer na Suid-Afrika.²

Chris Barnard

Christiaan Johan Barnard is op 15 Julie 1939 in die Transvaalse Laeveld gebore. Hy matrikuleer aan die Hoërskool Nelspruit en behaal 'n B.A.-graad aan die Universiteit van Pretoria. Daarna is hy onder meer joernalis, uitgewer, redaksielid van **Huisgenoot** en vryskutskrywer. Hy werk ook aan verskeie televisie- en rolprentprojekte.³

Johann Bekker

Johann Heinrich Bekker is op 13 April 1918 op 'n plaas in Wes-Transvaal gebore. Hy matrikuleer aan die Hoërskool Gimnasium op Potchefstroom en verwerf 'n B.A.-graad en onderwysdiploma aan die P.U. vir C.H.O. Vervolgens is hy onderwyser, skoolhoof, dosent en departementshoof aan die onderwyskolleges van Pretoria en Heidelberg (Transvaal), senior lektor aan Unisa, en sedert 1968 verbonde aan die Fakulteit Opvoedkunde van die Universiteit van Durban-Westville as professor en later dekaan. Hy verwerf intussen 'n D.Ed.-graad. Ná sy aftrede vestig hy hom aan die Suidkus van Natal.⁴

Pirow Bekker

Petrus Jakobus Bekker is op 9 Desember 1935 op Smithfield in die Oranje-Vrystaat gebore, waar hy later matrikuleer. Hy behaal 'n B.A.-graad aan die Universiteit van die Oranje-Vrystaat en is vervolgens joernalis by **Die Volksblad**, onderwyser, dosent in Afrikaans-Nederlands aan onderskeidelik die Universiteit van die Oranje-Vrystaat, die Bloemfonteinse Onderwyskollege, die Universiteit van Stellenbosch en die Universiteit van Suid-Afrika, en hoof van die Dokumentasiesentrum van die Instituut vir Taal, Lettere en Vertolkende Kunste by die R.G.N., voordat hy in 1979 voltyds begin boer en hom op sy skryfwerk toelê. Intussen behaal hy deur deeltydse studie die grade B.A. (Hons.), M.A. en D. Litt. et Phil.⁵

Dricky Beukes

Dricky Johanna Beukes (née Van Staden) is gebore op Prieska en ontvang haar skoolopleiding op Karos en in die Paarl. Ná haar skoolloopbaan ontvang sy handelsopleiding en word posmeesteres, totdat sy in 1942 getroud is. Daarna is sy huisvrou en skryfster.⁶

C.F. Beyers-Boshoff

Christiaan Frederik Beyers-Boshoff is op 8 Mei 1926 op Potgietersrus gebore. Op vroeë leeftyd verhuis hy saam met sy ouers na Pretoria, waar hy sy skoolloopbaan voltooi. Ná sy universiteitsopleiding is hy onder meer heeltyds skrywer. Hy is in 1989 in die ouderdom van 61 jaar in Pretoria oorlede.⁷

Ettie Bierman

Henrietta Pelser (née Bierman) is in Johannesburg gebore en getoë, en studeer ná haar skoolloopbaan spraak en drama aan die Pretoriase Onderwyskollege. Ná 'n kort onderwysloopbaan word sy lugwaardin, trou met een van haar passasiers en gaan woon vir twee jaar in Bloemfontein. Ná haar man se dood keer sy terug na Johannesburg, waar sy met die uitgewer Chris Pelser trou.⁸

Marié Blomerus

Helene Marié Blomerus is op 24 Desember 1931 op Keetmanshoop in die suide van Suidwes gebore. Sy begin haar skoolloopbaan in 1939 aan die Laerskool Walvisbaai en behaal st. 10 aan die Hoër Meisieskool Bloemhof op Stellenbosch. Hierna studeer sy in die biblioteekwese en gaan werk as vertaler op Swakopmund. Tot in haar nege-en-twintigste jaar woon sy in Suidwes, waarna sy na Suid-Afrika verhuis, waar sy onder meer as draaiboekskrywer by die Departement Onderrig en Tegnologie van Unisa werksaam is.⁹

Johanna Bouwer

Johanna Bouwer (née Venter) is op 15 Februarie 1915 in die distrik Marico in die Transvaal gebore. In Februarie 1921 verhuis die Venter-gesin na Suidwes en vestig hulle op die plaas Karamba langs die Swart Nossob. Haar skoolonderrig ontvang sy op 'n klein plaasskooltjie

en trou later met een van haar oud-onderwysers, Ben Bouwer. Die egpaar woon op verskeie plekke in Suidwes, waar sy as matrone van skoolkoshuise diens doen. Ná haar man se dood, woon sy in Windhoek tot met haar afsterwe in 1990.¹⁰

Tinus Brown

Marthinus Jacobus Brown is op 18 Mei 1940 op Lydenburg gebore. Hy matrikuleer aan die Hoërskool Middelburg en voltooi daarna sy B.A. (Mil.)-graad aan die Militêre Akademie te Saldanhabaai. Hy vorder tot die rang van majoor, voordat hy uit die Weermag bedank en verslaggewer by **Farmers Weekly** en **Top Boere** word. Daarna word hy redakteur van twee plattelandse koerante, onderskeidelik op Bethal en Secunda.¹¹

Tobie Brümmer

Tobie Brümmer is in 1932 in die Oranje-Vrystaat gebore. Ná sy skoolopleiding aan die Hoërskool Sentraal in Bloemfontein, doen hy in verskeie werkkringe ondervinding op voordat hy in 1956 tot die joernalistiek toetree. As polisieverslaggewer - eers by **Die Vaderland** en later by **Die Burger** - doen hy oor etlike opsienbare sake verslag.¹²

Pieter Claassens

Pieter Claassens is op 18 September 1948 op Wepener in die Oranje-Vrystaat gebore. Ná sy skoolopleiding verwerf hy 'n honneursgraad in Sosiologie aan die Universiteit van Potchefstroom. Hierna is hy onder meer joernalis by **Die Oggendblad** en **Die Transvaler**, en ook verbonde aan die R.G.N., voordat hy in 1983 selfmoord pleeg.¹³

Jacques Cloete

Jacques le Grange Cloete is op 15 Februarie 1952 op Piketberg gebore. Hy matrikuleer aan die Hoërskool Franschhoek en ná sy militêre diensplig word hy onder meer natuurbewaarder in die Vrystaat en op Keetmanshoop, en daarna vissery-inspekteur op Lüderitz.¹⁴

Japie Coetzee

Japie Coetzee is 'n Krugersdorper van geboorte, wat op Hanover skoolgaan, waar hy 'n besondere liefde vir die natuur ontwikkel. Hy matrikuleer op Dealesville in die Oranje-Vrystaat. Daarna gaan hy na die Universiteit van Stellenbosch om as onderwyser opgelei te word, en is onder meer skoolhoof op Bonnievale, Wellington en Stellenbosch (Paul Roos Gimnasium) voordat hy senior dosent in die Fakulteit Opvoedkunde aan die Universiteit van Stellenbosch word. Intussen verwerf hy 'n D.Ed.-graad.¹⁵

Johan Coetzee

Johan Coetzee is op 31 Maart 1946 in Johannesburg gebore, waar hy aan die Hoër Seunskool Helpmekaar matrikuleer. Ná sy universiteitsopleiding aan die Universiteit van die Witwatersrand, is hy onder meer nuusverslaggewer by die S.A.U.K. en joernalis by **Beeld**, **Rapport** en **Sunday Express**, voordat hy lid word van **Huisgenoot** se redaksie. In 1976 veg hy drie maande lank in Angola. Tydens sy dienstrydperk by **Huisgenoot** is hy oorlede.¹⁶

P.J.J. Conradie

P.J.J. Conradie is in Oktober 1952 in Kaapstad gebore. Ná sy skoolloopbaan behaal hy die grade B.A. (Hons.) en M.A. aan die Universiteit van Kaapstad. Vanaf 1976 tot 1978 gee hy onderwys aan die Hoërskool Hottentots-Holland in Somerset-Wes, en word daarna lektor

aan onderskeidelik die Windhoekse Onderwyskollege en die Universiteit van Durban-Westville.¹⁷

W.A. de Klerk

Willem Abraham de Klerk is op 7 Maart 1917 te Marquard in die Oranje-Vrystaat gebore. Hy matrikuleer aan Grey Kollege in Bloemfontein en gaan studeer daarna in die regte aan die Universiteit van Stellenbosch. Na afloop van sy studiejare is hy onder meer advokaat in die Kaapse Balie en regisseur-omroeper by die S.A.U.K., voordat hy hom op druiweboerdery en skryfwerk op sy plaas Saffier in Klein-Drakenstein (naby die Paarl) toelê.¹⁸

Cor Dirks

Justus Cornelius Dirks is op 28 Februarie 1911 te Volksrust gebore, waar hy sy skoolloopbaan deurloop. Daarna behaal hy 'n B.A.-graad aan die Potchefstroomse Universiteit en met verloop van tyd ook 'n M.A.-graad in Geskiedenis. Sy eerste onderwyspos aanvaar hy op Duiwelskloof en hou 40 jaar lank skool - die laaste negentien jaar daarvan as hoof van die Hoërskool Linden in Johannesburg.¹⁹

Sarah du Pisanie

Sarah Johanna du Pisanie (née Senekal) is op 21 Januarie 1940 in Oos-Londen gebore. Op elfjarige ouderdom verhuis sy saam met haar ouers na Walvisbaai. Sy voltooi haar skoolloopbaan in Windhoek en is kort daarna met Johan du Pisanie getroud. Ná hul troue woon die egpaar op Walvisbaai, en sedert 1984 in Windhoek.²⁰

Hans du Plessis

Hans Georg Wilhelm du Plessis is op 15 Januarie 1945 in Pretoria gebore. Sy skoolopleiding ontvang hy aan die Silvertonse Laerskool en die Afrikaanse Hoër Seunskool in Pretoria en behaal daarna 'n B.A.-graad aan die Universiteit van Pretoria. Aan Unisa verwerf hy die grade M.A. en D.Litt. et Phil., onderskeidelik in 1973 en 1975. Hy is onder meer as onderwyser en lektor werksaam, voordat hy in 1980 professor in die Departement Afrikaans-Nederlands aan die Potchefstroomse Universiteit word. Vanaf 1 Julie tot 31 Desember 1984 is hy tydelik aan die Akademie in Windhoek verbonde.²¹

Phil du Plessis

Johannes du Plessis is op 22 Maart 1944 op Fouriesburg in die Oranje-Vrystaat gebore. Hy voltooi sy hoërskoolopleiding aan Greykollege in Bloemfontein, waarna hy na die Universiteit van Pretoria gaan om hom as geneesheer te bekwaam. Daarna praktiseer hy onder meer op Lüderitz en Kalkbaai as algemene praktisyn.²²

Eben Engelbrecht

Eben Engelbrecht is op 8 Maart 1955 in Pretoria gebore. Hy matrikuleer in Johannesburg, waarna hy onder meer militêre diensplig doen, bosbouer word, by die S.A.U.K. in Johannesburg aansluit en joernalistieke werk doen.²³

Carlie Heese

Carl Pieter Heese is op 22 Augustus 1931 op Gochas in die suide van Suidwes gebore. Hy matrikuleer op Keetmanshoop en verwerf 'n B.A.-graad en onderwysdiploma aan die Universiteit van Stellenbosch. Vervolgens gee hy in Suidwes-Afrika en Kaapland onderwys, totdat hy in 1975 as vakadviseur vir Afrikaans in Suidwes aangestel word. In 1980 aanvaar

hy 'n betrekking as senior lektor aan die Universiteit van Stellenbosch. Wat verdere studie betref, behaal hy die grade B.Ed., M.Ed. en D.Ed.²⁴

Anna Howarth

Anna Howarth (née Du Plessis) is op 3 Mei 1932 op 'n plaas in die distrik Brits gebore. Haar skoolopleiding ondergaan sy onder meer op Vereeniging, waar sy ná haar skoolopleiding as telefoniste begin werk. Ná haar troue op Kroonstad, trek die egpaar as gevolg van haar man se werk baie rond - hulle woon onder meer vir 'n paar jaar in Windhoek.²⁵

M.E. Hubregtse (pseudoniem: Eva Walter)

Maria Eva Hubregtse is op 20 April 1885 op Bethlehem in die Oranje-Vrystaat gebore as die dogter van Nederlandse ouers. Sy ontvang haar skoolopleiding op Wellington en Bethlehem, en verwerf in 1908 'n B.A.-graad aan die Grey-Universiteitskollege. Hierna gee sy onderwys en dien op die redaksie van **Die Boervrou**. Sy is op 8 Januarie 1974 oorlede.²⁶

Daniel Hugo

Daniel J. Hugo is op 26 Februarie 1955 op Stellenbosch gebore. Hy matrikuleer aan die Hoërskool Jan Möhr in Windhoek, waarna hy 'n honneursgraad in Afrikaans aan die Universiteit van Stellenbosch behaal. Ná sy diensplig gee hy onderwys in Windhoek en doseer Afrikaans aan die Universiteit van die Oranje-Vrystaat, voordat hy die akademiese wêreld verlaat en omroeper by die S.A.U.K. word. Hy verwerf intussen 'n doktorsgraad.²⁷

Helm Jooste

Frans Helm Jooste is op 23 Oktober 1909 op Bethal in die Oranje-Vrystaat gebore, waar hy sy skoolopleiding voltooi. Hy behaal 'n onderwysdiploma aan die Heidelbergse Onderwyskollege en gaan daarna na Suidwes-Afrika, waar hy 'n halfeeu lank woon - hy gee onder meer aan 12 skole onderwys en boer later. Daarna tree hy in die Strand af.²⁸

Zephania Kameeta

Zephania Kameeta is op 7 Augustus 1945 op Otjimbingwe in Suidwes-Afrika gebore. Hy ontvang sy skoolopleiding op Otjimbingwe en Karibib, en besoek daarna die Paulinum Teologiese Seminarie, waar hy hom as teoloog bekwaam. Hy is dosent aan laasgenoemde inrigting en ook pastoor op Lüderitz, voordat hy na Switserland gaan vir verdere studie. Hierna beklee hy 'n hoë kerklike amp in die Evangelies-Lutherse Kerk in Suidwes. Tans is hy 'n lid van die Swapo-parlement.²⁹

Gawie Kellerman

G.E. Kellerman is op 13 Mei 1961 op Grootfontein in die noorde van Suidwes gebore, waar hy sy skoolloopbaan voltooi. Hy studeer aan die Windhoekse Onderwyskollege en verwerf 'n onderwysdiploma in 1983, waarna hy op Okahandja en Katima Mulilo skoolhou. Tans is hy as onderwyser aan die Primêre Skool Ben van der Walt op Gobabis verbonde.³⁰

Karl Kielblock

Karl Kielblock is op 23 Oktober 1907 op Beaufort-Wes gebore, waar hy matrikuleer. Daarna bekwaam hy hom aan die Paarlse Opleidingskollege as onderwyser. Hy hou in die Strand skool en word later daar skoolhoof, waar hy ook aftree en in 1991 oorlede is.³¹

E. Kotzé

Elizabeth Kotzé (née Walters) is op 'n plaas in die Strandveld gebore en verhuis op eenjarige ouderdom saam met haar ouers na Doringbaai. Ná haar skoolloopbaan doen sy 'n ruk lank sekretariële werk, totdat sy met die visserman Willie Kotzé getroud is. Ná 'n verblyf op verskeie vissersdorpies, roep haar man om gesondheidsredes die see vaarwel toe en die egpaar vestig hulle op 'n plaas naby Piketberg.³²

Kobie Krüger

Kobie Krüger (nee Uys) is in 1946 op 'n bosveldplaas in Noordwes-Transvaal gebore. Op vyfjarige ouderdom verhuis sy saam met haar ouers na Johannesburg en voltooi haar skoolloopbaan daar, waarna sy 'n B.A.-graad aan die Universiteit van Pretoria verwerf. Aan die einde van 1968 trou sy met Kobus Krüger en woon die daaropvolgende twee jaar in Windhoek, waar sy by die Inboorlingtaalburo werk. Daarna verhuis die Krügers na Johannesburg tot aan die einde van 1979, waarna haar man veldwagter in die Krugerwildtuin word.³³

Freda Linde

Freda Linde groei op 'n plaas in die distrik Swellendam op. Haar skoolopleiding ontvang sy op Worcester en in Kaapstad, waarna sy onder meer joernalis is by 'n koerant, redakteur van 'n tydskrif en uitgewer by twee uitgewerye, HAUM en John Malherbe, voordat sy in 1971 vryskutskrywer word.³⁴

Maretha Maartens

Maretha Maartens bring haar kinderjare op Petrusburg deur, waar sy matrikuleer. Daarna verwerf sy 'n B.A.-graad in tale en 'n honneursgraad in Engels aan die Universiteit van die

Oranje-Vrystaat, en volg 'n diplomakursus in verpleging aan dieselfde universiteit. Sy voltooi ook die Senior Onderwysdiploma aan die Universiteit van Stellenbosch. Tans is sy predikantsvrou in Bloemfontein.³⁵

Lucas Malan

Lucas Malan is op 19 Julie 1946 op Nylstroom gebore. Ná sy skoolloopbaan behaal hy 'n B.A.-graad en 'n onderwysdiploma in Pretoria, en gee vervolgens onder meer in Johannesburg onderwys en doseer Afrikaans aan die Witwatersrandse Technikon en die Johannesburgse Onderwyskollege. In 1987 word hy as departementshoof: Afrikaans aan laasgenoemde inrigting aangestel. Hy behaal intussen die grade M.A. en D. Litt.³⁶

Naomi Maree

Naomi Maree (née Van der Merwe) is op 13 Oktober 1939 in die distrik Koppies in die Oranje-Vrystaat gebore, waar sy matrikuleer. Daarna werk sy as tikster en bankklerk en word ná haar troue in 1960 boervrou in die Hoopstad-distrik. In 1972 verhuis die Marees na Vanderbijlpark.³⁷

Empie Maritz

Magdalena Petronella Maritz (née Jansen van Rensburg) is op 15 September 1922 op Bethal in die Oranje-Vrystaat gebore. Sy matrikuleer op Carolina en word daarna in Pretoria en die Oos-Rand opgelei as verpleegsuster. Weens haar man se werk trek hulle baie rond en sy werk in verskeie hospitale in die Transvaal en Kaapland, totdat hulle hul in Pretoria vestig.³⁸

Petra Müller

Petra Müller is op 27 Julie 1935 in die distrik Caledon gebore. Sy ontvang haar hoërskoolopleiding op Swellendam en werk daarna 'n jaar lank in Kaapstad, voordat sy na die Universiteit van Stellenbosch gaan, waar sy 'n B.A.-graad behaal. Vervolgens is sy verslaggewer by **Die Burger**, vryskutskrywer, en redaksielid van onderskeidelik **Sarie** en **Tafelberg-Uitgewers**.³⁹

Ena Murray

Ena Murray (née Mans) is op 27 Desember 1936 op Loxton in die Groot Karoo gebore, waar sy haar skoolopleiding begin. Ná matriek op Victoria-Wes, werk sy as verpleegster en telefoniste, totdat sy in 1959 trou en haar as mev. Murray op Loxton vestig. Ná haar egskeiding in 1979 gaan woon sy op Wildernis, waar sy weer getroud is en voltyds skryf.⁴⁰

J.J. Oosthuizen

Jacobus Johannes Oosthuizen is op 7 Augustus 1916 in die distrik Calitzdorp gebore en bring van sy skooljare aan 'n plaasskooltjie in die omgewing deur. Ná matriek word hy op Oudtshoorn as onderwyser opgelei en gee daarna op verskeie plekke in die Kaapprovinsie en Suidwes-Afrika onderwys. In 1950, ná dertien jaar diens in Suidwes-Afrika, verhuis hy na die Transvaal, waar hy sy onderwysloopbaan voortsit.⁴¹

Chris Pelser

Chris Pelser is op 24 Junie 1943 in Pretoria gebore. Hy matrikuleer aan die Hoërskool Monument op Krugersdorp en is vervolgens staatsdiensbeampte, joernalis by **Die Transvaler**, **Sondagstem** en **Die Vaderland**, en verbonde aan 'n prokureursfirma op Nylstroom, voordat hy uitgewer word.⁴²

P.J. Philander

Peter John Philander is op 25 November 1921 te Caledon gebore. Hy studeer aan die Opleidingskool Zonnebloem in Kaapstad en word daarna onderwyser op onder meer Calvinia en Plettenbergbaai, en skoolhoof op Calvinia, Malmesbury en Athlone, voordat hy na Amerika emigreer.⁴³

A.A. Pienaar (pseudoniem: Sangiro)

Andries Albertus Pienaar is op 23 Augustus 1894 te Broederstroom gebore en ontvang opleiding aan onder meer die Volksskool op Heidelberg en die Universiteit van Stellenbosch. In 1921 behaal hy 'n B.A.-graad en gee vervolgens onderwys, doen joernalistieke werk, en studeer in Duitsland. Ná sy oorsese verblyf spits hy hom onder meer op die vervaardiging en redigering van films toe. Vanaf 1 Julie 1947 tot Februarie 1950 is hy hoofwildbewaarder in Suidwes, waarna hy na Oos-Afrika vertrek. Sy laaste jare bring hy op die plaas Panfontein naby Bloemhof deur en is op 30 April 1979 oorlede.⁴⁴

A.J. Pienaar (pseudoniem: Scriba)

Adriaan Jacobus Pienaar is op 9 Januarie 1910 op Bethulie in die Oranje-Vrystaat gebore, waar hy matrikuleer en daarna saam met sy ouers na Suidwes-Afrika verhuis. Hy ontvang onderwysersopleiding aan die Steynsburgse Opleidingskollege en gee onderwys op Stampriet, waarna hy vir 10 jaar aan 'n klerklike afdeling van die staatsdiens in Windhoek verbonde is. Gedurende bogenoemde tydperk behaal hy 'n B.A.-graad. Aan die einde van 1945 word hy na die Transvaalse Onderwysdepartement in Pretoria oorgeplaas, en tree op Gouritsmond in die Kaapprovinsie af, waar hy oorlede is.⁴⁵

Pieter Pieterse

Pieter Pieterse is op 9 Junie 1936 in die Transvaalse Bosveld gebore en groei daar op 'n plaas op. Hy slaag matriek op Pietersburg en gaan woon daarna vir vier jaar agter die Soutpansberge om oor sy toekomsplanne te besin. Vervolgens is hy onder meer polisieman en bemarkingsbestuurder van 'n versekeringsmaatskappy. Vanaf 35-jarige ouderdom lê hy hom voltyds toe op sy skryfwerk en skaf die plaas Kom-tot-rus in die Soekmekaar-distrik aan wat hy as basis vir sy skryfwerk gebruik. Ná 'n aantal jare op die plaas woon hy in die Spookhuis (sy karavaan) - onder meer aan die mond van die Uniabrivier by Torrabaai aan die Skedelkus van Namibië en aan die Kaapse weskus.⁴⁶

E. F. Potgieter

Evert Frederik Potgieter is op 12 Julie 1921 gebore en begin in 1937 werk - aanvanklik as posbode en later as telegrafis en posklerk. Daarna verwerf hy talle akademiese kwalifikasies, onder meer drie doktorsgrade, en is vervolgens Rektor van die Universiteit van die Noorde en ook Kommissaris-generaal in Gazankulu, die Caprivi en Kangwane. Hy tree op Warmbad in die Transvaal af.⁴⁷

Lina Potgieter (pseudoniem: Lien Rademeyer)

Jauline Hendrika Susanna Potgieter (née Pretorius) is in 1934 op Victoria-Wes in die Kaapprovinsie gebore, waar sy tot op twaalfjarige ouderdom woon. In 1946 verhuis sy saam met haar ouers na Suidwes-Afrika, waar sy haar skoolloopbaan voltooi en in 1953 met Piet Potgieter, 'n Suidwester, trou. Hulle boer dertien jaar lank in die Outjo-distrik, voordat hulle onderskeidelik na die Noord-Kaap en Transvaal (die Bloemhofdistrik) verhuis.⁴⁸

Rein Pretorius

J.J. Pretorius is op Cologny gebore en groei in die distrik Nelspruit op. Ná matriek gaan studeer hy aan die Universiteit van Pretoria. Hy woon op verskeie plekke, onder meer op Despatch. Hoewel meer as 100 ligte ontspanningsverhale uit sy pen voortvloei, verwerf hy veral as portretskilder bekendheid.⁴⁹

Mara Prinsloo

Mara Hester Sophia Prinsloo (nee Van der Merwe) is op 8 Desember 1924 op 'n plaas in die Transvaalse Magoebaskloof gebore. Sy ontvang haar skoolopleiding aan die Pietersburgse Hoërskool en woon as getroude vrou onder meer in Johannesburg, Pretoria en ook op Nylstroom.⁵⁰

Bertrand Retief

Bertrand Renaldo Retief is op 29 Maart 1936 in Malawi gebore, waar hy sy eerste skooljare deurbring. Hy matrikuleer in Bellville, waarna hy onder meer by Satoer, Saambou, Kavalier Films en S.A. Perm werk, voordat hy in 1983 permanent by die Staande Mag aansluit as Direkteur: Openbare Betrekkinge van die S.A. Lugmag.⁵¹

Ernst A. Schlengemann

Ernst Allester Schlengemann is op 16 September 1904 in Kaapstad gebore, as die seun van 'n Engelse ma en 'n Duitse pa. Hy slaag matriek in die Paarl, en gaan studeer daarna aan die Universiteit van Stellenbosch, waar hy 'n B.A.-graad verwerf. Hy gee 'n jaar lank onderwys op Carnarvon en slegs enkele maande op Graaff-Reinet, voordat hy op 8 April 1927 die eerste redakteur van die nuutgestigte **Suidwes-Afrikaner** in Windhoek word. Op 8 Mei 1930 is hy in Windhoek in die ouderdom van 26 jaar aan maagkoors oorlede.⁵²

Casper Schmidt

Casper Schmidt is in 1947 in Johannesburg gebore, maar bring sy kinderjare in Windhoek deur. Ná sy skoolloopbaan studeer hy in die medisyne aan die Universiteit van Pretoria en vestig hom daarna in Amerika.⁵³

P.J. Schoeman

Pieter Johannes Schoeman is op 20 September 1904 in die distrik Utrecht gebore. Hy matrikuleer aan die Hoërskool Helpmekaar, waarna hy 'n M.A.-graad en 'n doktorsgraad in Volkekunde aan die Universiteit van Stellenbosch verwerf. Ná verdere studie in Londen, is hy joernalis by **Die Vaderland** en senior lektor en later professor en hoof van die Departement Volkekunde-Bantoetale aan sy alma mater. In 1946 bedank hy om hom voltyds op sy skryfwerk toe te lê. In 1950 word hy hoofwildbewaarder van Suidwes en keer in 1956 terug na Stellenbosch, waar hy hom voltyds op skryfwerk toelê en op 5 Julie 1988 oorlede is.⁵⁴

Merwe Scholtz

Hendrik van der Merwe Scholtz is op 8 Julie 1924 gebore. Hy studeer in Bloemfontein en Potchefstroom en promoveer later in Amsterdam, waar hy professor word. Daarna word hy ook hoogleraar in Pretoria, Kaapstad en op Stellenbosch.⁵⁵

Annelize Snyman

Annelize Snyman is in 1947 op Oujaarsaand in Pretoria gebore, waar sy haar kinderjare deurbring. Sy behaal 'n B.A.-graad aan die Universiteit van Pretoria, waarna sy by die

Departement van Inligting werk, totdat sy in die huwelik tree met Adriaan Snyman, ook 'n skrywer. Tans woon die Snymans op Hartenbos, waar sy heeldyds skryf.⁵⁶

Jan Spies

Johannes Petrus Spies is op 30 Julie 1936 op 'n plaas in die distrik Mariental gebore. Hy voltooi sy skoolloopbaan in Windhoek, behaal in 1962 'n M.A.-graad in die Afrikaanse letterkunde aan die Universiteit van Pretoria en doseer daarna Afrikaans aan die Onderwyskollege vir Indiërs in Johannesburg en die Randse Afrikaanse Universiteit. Gedurende dié tydperk - in 1974 - behaal hy 'n doktorsgraad. In 1977 keer hy terug na sy geboorteland, waar hy redakteur van **Die Republikein** word.⁵⁷

Babsie Steyl

Ellen Maria Steyl (née Botha) is op 1 Maart 1928 in Windhoek gebore en begin haar skoolloopbaan in Windhoek. Haar vader word tydens die Tweede Wêreldoorlog gevange geneem, en sy word na die Oranje-Vrystaat gestuur om haar verdere skoolopleiding daar te ontvang. Ná haar skoolloopbaan keer sy terug na Windhoek en trou met Sarel Steyl. Die egpaar boer in die Otjiwarongo-distrik en tree later op Reddersburg in die Vrystaat af.⁵⁸

Wilma Stockenström

Wilma Stockenström is op 7 Augustus 1933 op Napier gebore, waar sy ook matrikuleer. Sy behaal 'n B.A.-graad op Stellenbosch, en werk vervolgens as omroeper, vertaler en toneelspeelster. Sedert 1953 woon sy in Pretoria, waar sy haar met skryfwerk en optredes in rolprente besig hou.⁵⁹

Alexander Strachan

Alexander Strachan is op 9 Junie 1955 op Ladysmith in Natal gebore. Hy matrikuleer aan die Hoër Landbouskool Tweespruit en gaan studeer daarna in Bantoetale aan die Universiteit van die Oranje-Vrystaat, waar hy 'n M.A.-graad behaal. Vervolgens doseer hy vir sewe jaar aan sy alma mater en boer vir 'n tydjie op 'n beesplaas in die distrik Ladysmith. Daarna is hy onder meer verbonde aan die Departement Afrikatale van Unisa. Hy verwerf intussen 'n doktorsgraad aan die Universiteit van Pretoria.⁶⁰

Toon van den Heever

Frans Petrus van den Heever (Toon) is op 29 November 1894 in die distrik Heidelberg (Transvaal) gebore. Hy matrikuleer aan die Hoërskool Ermelo en studeer aan die Transvaalse Universiteitskollege in Pretoria, waar hy 'n honneursgraad verwerf. Vervolgens gee hy aan die Rand en in Pretoria onderwys en studeer terselfdertyd verder in die regte, voordat hy na Windhoek verhuis, waar hy aanvanklik as regtersklerk werk en daarna as advokaat praktiseer. In 1926 keer hy na Pretoria terug, totdat hy in 1933 as regter in Windhoek aangestel word, waar hy vyf jaar lank werksaam is. Daarna word hy onderskeidelik regter in Bloemfontein, Regter-president van die Oranje-Vrystaat en Appèlregter. Op 29 Januarie 1956 is Toon van den Heever in die ouderdom van 61 jaar oorlede.⁶¹

Jan J. van der Post

Jan Jakobus van der Post is op 2 Desember 1927 op Rehoboth gebore. In die vroeë dertigerjare verdwyn Van der Post saam met 'n Boesmankind (Agarob) en swerf lank saam met hom in die veld rond. Daarna gaan hy onder meer op Swakopmund en in Windhoek skool. In die veertigerjare maak hy weer met die Boesmans kennis wanneer hy en Agarob sy pa se beeste vir 'n paar jaar lank in die Epukiro-reservaat oppas. Daarna voer hy in 'n groot mate 'n swerwerb bestaan en beoefen 'n hele paar beroepe. Telkens keer hy egter terug

na die "wêreld van die Boesman". In 1970 vertrek hy na Duitsland en is ná sy terugkeer, op 19 November 1971, in Pretoria oorlede.⁶²

Vincent van der Westhuizen

Vincent van der Westhuizen is op 2 Junie 1926 in Kaapstad gebore. Sy laerskooljare bring hy op Stellenbosch deur en sy hoërskooljare op Oudtshoorn, waar hy matrikuleer. Vanaf 1947 tot 1961 woon hy in Windhoek, waar hy in die staatsdiens werk en privaatsekretaris is van die destydse Administrateur van Suidwes, mnr. Daan Viljoen. Ná 'n verblyf van veertien jaar in Windhoek, verhuis hy na Pretoria. Tot met sy aftrede is hy redakteur van publikasies by die destydse Inligtingsdiens in Pretoria.⁶³

Bill J. van Niekerk

Bill J. van Niekerk is op 4 Mei 1921 naby Bothaville aan die Vaalrivier gebore, waar hy sy jeugjare deurbring. Sy hoërskoolopleiding voltooi hy op Klerkdorp en behaal 'n B.A.-graad aan die Universiteit van Stellenbosch. Vervolgens werk hy in die staatsdiens en boer vir byna 10 jaar in die verre noorde van Suidwes-Afrika, voordat hy na die Unie terugkeer, waar hy verskeie poste beklee, onder meer in die Vrystaatse Goudveld. Hy verwerf intussen 'n M.A.-graad in Bantoereg en aanvaar in 1963 'n pos aan Unisa as dosent in Bantoereg en Volkekunde.⁶⁴

P.H. van Rooyen

Petrus Hendrik van Rooyen is op 17 Julie 1953 op Vryheid in Natal gebore. Tydens sy hoërskooljare verhuis die Van Rooyen-gesin na Windhoek, waar hy sy skoolloopbaan voltooi. Daarna behaal hy die grade B.A., Honneurs en M.A. (Ontwikkelingsadministrasie) aan die Universiteit van Stellenbosch - vir laasgenoemde doen hy lank veldnavorsing in die Kavango. Hy werk as nywerheidsverhoudingsbeampte en onderwyser op Richardsbaai en as dosent aan

die Universiteit van Stellenbosch, voordat hy in die distrik Gobabis in Namibië gaan boer. Hy verwerf intussen 'n doktorsgraad.⁶⁵

Frans van Zyl

Frans Louis van Zyl is op 30 Augustus 1927 op Keetmanshoop gebore, en deurloop sy skoolopleiding onder meer op Keetmanshoop en die Hoërskool Sentraal in Bloemfontein. In 1950 behaal hy 'n B.A.-graad en sluit hom in Januarie 1952 by die redaksie van **Die Burger** in Kaapstad aan. Daarna word hy lid van **Huisgenoot** se redaksie, totdat hy in 1964 redakteur van **Die Suidwester** in Windhoek word. Tans boer hy in die Steinhausen-omgewing in Namibië.⁶⁶

E.B. Victor

Errol Brian Victor is op 22 April 1957 in Port Elizabeth gebore. Sy hoërskoolloopbaan voltooi hy te Bellville, en gaan bekwaam hom daarna aan die Universiteit van Stellenbosch as N.G.-predikant. In 1985 word hy as leraar na Lüderitz beroep.⁶⁷

A.J.J. Visser

Abraham Jacobus Johannes Visser is op 31 Mei 1925 op Laiingsburg in die Karoo gebore en voltooi sy skoolloopbaan op Montagu, waarna hy 'n B.A.-graad en onderwysdiploma aan die Universiteit van Stellenbosch verwerf en vervolgens vir vyftien jaar in die Boland skoolhou. Daarna is hy verbonde aan tersiêre onderwysinrigtings en inspekteur van onderwys, voordat hy (in 1980) as Adjunk-direkteur van die Departement van Nasionale Opvoeding na Suidwes-Afrika geseondeer word. Twee jaar later word hy Voorsitter van die Keurraad van die Departement van Onderwys en Kultuur in Pretoria. In 1985 tree hy met pensioen uit die diens.⁶⁸

Burton Weakley

Burton Weakley is op 16 Mei 1903 op 'n plaas in die Jamestown-distrik gebore. Hy bring sy kinderjare daar deur en gaan later in die Paarl skool. Ná matriek gaan bekwaam hy hom as rekenmeester aan die Universiteit van Kaapstad en werk daarna onder meer op Senekal in die Oranje-Vrystaat. Gedurende die twintigerjare verhuis hy na Suidwes-Afrika, waar hy op Outjo en Otjiwarongo werk. Ná sy aftrede in 1961, vestig hy hom op Parys in die Oranje-Vrystaat, waar hy in 1967 oorlede is.⁶⁹

George Weideman

George Henry Weideman is op 2 Julie 1947 op Cradock in die Oos-Kaap gebore. Hy ontvang sy skoolopleiding op Cradock, Kimberley, Clocolan en Springbok en studeer daarna aan die Universiteit van Pretoria, waar hy as onderwyser opgelei word. Vervolgens hou hy op verskeie dorpe in die Kaapprovinsie skool en doseer Afrikaans aan onderskeidelik die Paarlse Onderwyskollege, die Windhoekse Onderwyskollege en die Universiteit van Namibië. By laasgenoemde inrigting is hy Departementshoof: Afrikaans en Nederlands. Hy verwerf intussen 'n doktorsgraad in die Afrikaanse letterkunde. Sedert 1990 is hy aan die Skiereilandse Technikon verbonde.⁷⁰

Everwyn Wessels

Adriaan Cornelius Wessels is op 19 September 1903 in die distrik Robertson gebore. Hy studeer aan die Universiteit van Stellenbosch, waar hy 'n B.A.-graad en later ook 'n M.A.-graad behaal. Sy beroepslewe is verdeel tussen die Hoërskool Vryburg, waar hy 'n taalonderwyser is, en die Afrikaanse Woordeboek op Stellenbosch, waar hy vanaf 1943 - 1945 en weer vanaf 1948 - 1964 werk. Ná sy aftrede vestig hy hom op Groot Brakrivier, waar hy in 1975 oorlede is.⁷¹

Charles Zandberg

Gerhard Jacobus Zandberg is op 3 April 1947 op Piketberg gebore. Hy bring sy kinderjare in Suidwes deur, en word 'n prospekterder en amateur-geoloog wat veral in die Namib werkzaam is. Hy is onder meer by agt myn-ondernemings in die gebied betrokke, en verkry die prospekterregte vir 70 000 ha uraanryke woestynwêreld.⁷²

Endnotas

1. C.H. Badenhorst, *gesprek met A. Meyer*, 22 Junie 1988.
2. P. Badenhorst, *biografiese gegewens*, NALN, Bloemfontein; P. Badenhorst, *brief aan A. Meyer*, 25 Julie 1988; C. Kotzé, *Die suksesverhaal van skryfster Melanie Boshoff*, *Die Republikein*, 21 September 1979; *Skryfster van Windhoek se verhaal in boekvorm*, *Die Suidwester*, 19 Maart 1973.
3. C. Barnard, *biografiese gegewens*, NALN, Bloemfontein; Chris Barnard: 'Was ek maar 'n messelaar', *Die Volksblad*, 8 Januarie 1988; Adèle Walters, *Chris Barnard laat hom nie lees soos 'n boek*, *Die Transvaler*, 15 Julie 1978.
4. J. Bekker, *biografiese gegewens*, NALN, Bloemfontein.
5. P. Bekker, *biografiese gegewens*, NALN, Bloemfontein; *Eerste bundel ná 10 jaar*, *Die Oggendblad*, 30 September 1976.
6. D. Beukes, *biografiese gegewens*, NALN, Bloemfontein; D. Beukes, *biografiese gegewens*, RGN, Pretoria.
7. C.F. Beyers-Boshoff, *biografiese gegewens*, RGN, Pretoria; Erika Heunis, *Beyers en Wimpie se storie nog vol kinkels*, *Die Transvaler*, 25 Junie 1982.
8. Ettie Bierman ... se heldinne is meestal lugwaardinne, *Die Vaderland*, 2 Augustus 1975; Henrietta Pelser, *biografiese gegewens*, NALN, Bloemfontein.
9. M. Blomerus, *brief aan A. Meyer*, 5 Mei 1988; M. Blomerus, *brief aan C.H. Badenhorst*, s.a.
10. J. Bouwer, *brief aan A. Meyer*, 18 Julie 1988.
11. T. Brown, *biografiese gegewens*, NALN, Bloemfontein.
12. T. Brümmer, *Bestemming Walvisbaai*, Kaapstad: Tafelberg, 1962, flapteks.
13. Pieter Claassens, *biografiese gegewens*, RGN, Pretoria; 'Ek ontvlug nie, ek vlug', was sy eerlike antwoord, *Die Vaderland*, 30 April 1983; *Poet found shot in head*, *Daily Dispatch*, 2 May 1983.
14. J. Cloete, *brief aan A. Meyer*, 26 April 1989.
15. Japie Coetzee, *brief aan A. Meyer*, 2 Mei 1989.

16. Johan Coetzee, biografiese gegewens, NALN, Bloemfontein.
17. P.J.J. Conradie, biografiese gegewens, NALN, Bloemfontein.
18. W.A. de Klerk, biografiese gegewens, NALN, Bloemfontein.
18. Cor Dirks, biografiese gegewens, NALN, Bloemfontein; Cor Dirks het steeds 'n vonkel in die oë, Beeld, 4 Desember 1983; Cor Dirks 'n sport-entoesias, Hoofstad, 22 November 1982.
19. S. du Pisanie, biografiese gegewens, NALN, Bloemfontein.
21. H. du Plessis, biografiese gegewens, RGN, Pretoria.
21. P. du Plessis, biografiese gegewens, RGN, Pretoria.
23. Eben Engelbrecht, biografiese gegewens, NALN, Bloemfontein.
24. C.P. Heese, biografiese gegewens, NALN, Bloemfontein; C.P. Heese, brief aan A. Meyer, 27 Junie 1988.
25. A. Howarth, brief aan A. Meyer, 6 Desember 1988.
26. M.D. Hubregtse, biografiese gegewens, NALN, Bloemfontein.
26. D. Hugo, brief aan A. Meyer, 8 Mei 1988; D. Hugo, brief aan A. Meyer, 7 Augustus 1989.
28. F.H. Jooste, biografiese gegewens, NALN, Bloemfontein.
29. Pastor Kameeta as vise-preses ingestel, Immanuel, Junie/Julie 1982, p. 5.
30. G. Kellerman, brief aan A. Meyer, 24 Maart 1989.
31. Gideon Joubert, Karl Kielblock het 'n liefde vir die see by jeug ingeskerp, Die Burger, 30 November 1991; Karl Kielblock, biografiese gegewens, NALN, Bloemfontein.
32. Martjie Bosman, Ons skrywers: E. Kotzé, Die Taalgenoot, Maart 1986, p. 4; Sarie Cloete, Bylieg maak storie lekker - skryfster, Die Burger, 27 Mei 1983; Pierre van Wyk, Weskus se mense laat haar skryf, Rapport, 13 Mei 1984.
33. K. Krüger, brief aan A. Meyer, 1 Desember 1988.
34. F. Linde, biografiese gegewens, NALN, Bloemfontein.
35. Maretha Maartens, biografiese gegewens, NALN, Bloemfontein; Esmé Mittner, Verhalewenner: eers broei sy, dan skryf sy, Sarie, 26 Maart 1986, p. 100.
36. L. Malan, brief aan A. Meyer, 20 Maart 1989.
37. N. Maree, biografiese gegewens, NALN, Bloemfontein.
38. E. Maritz, biografiese gegewens, NALN, Bloemfontein.
39. P. Grütter, biografiese gegewens, NALN, Bloemfontein.
40. E. Murray, biografiese gegewens, NALN, Bloemfontein.

40. Feesblad Kub 1903 - 1953; redakteur, W.M. Oosthuizen, s.l., s.n., s.a..
42. C. Pelser, biografiese gegewens, NALN, Bloemfontein.
43. P.J. Philander, brief aan A. Meyer, 15 Junie 1989.
44. *Eensame Sangiro is 80 jaar oud*, Die Transvaler, 23 Augustus 1974; Nasionale Afrikaanse Letterkundige Museum, Bloemfontein, grafskrif: A.A. Pienaar; P.J. Nienaber, Afrikaanse skrywers aan die woord, Johannesburg: Afrikaanse Pers-Boekhandel, 1947, pp. 154 - 155; Opsigter oor ons wildreserwes, Die Suidwester, 13 Junie 1947.
44. A.J. Pienaar, biografiese gegewens, NALN, Bloemfontein.
45. A.le Roux, *Jeugverhale uit 'n woonwa*, Beeld, 6 Junie 1988; P. Pieterse, brief aan A. Meyer, 18 Junie 1988; P. Pieterse, brief aan A. Meyer, 24 Maart 1989; Sanlampryse vir jeuglektuur toegeken: Ses skrywers bekroon vir jeugverhale, Die Burger, 20 Mei 1988; M. Steenkamp, *Torra kry sy Pieter*, Die Republikein, 5 Januarie 1986.
47. E.F. Potgieter, brief aan A. Meyer, 14 Mei 1989.
47. L. Potgieter, brief aan A. Meyer, 22 Julie 1988.
49. Skrywer woon nou op Despatch, Die Oosterlig, 20 Februarie 1985.
50. M. Prinsloo, biografiese gegewens, NALN, Bloemfontein.
51. B. Retief, biografiese gegewens, NALN, Bloemfontein.
52. H. Anderson, brief chronological details, s.a., accession number 449 2/30, State Archives, Windhoek; Ernst Allester Schlengemann, B.A., Die Suidwes-Afrikaner, 9 Mei 1930; Ernst A. Schlengemann, Die Stellenbosse Student, Mei 1930, p. 85; Ná 'n halfeeu nog 'n lewende legende, Die Republikein, 8 Mei 1980.
53. Perskorprys vir 'n mediese ryloper, Die Vaderland, 14 Maart 1975.
53. Dr. P.J. Schoeman as wildbewaarder aangestel, Die Suidwester, 7 Oktober 1950; *Jabulies bevat Schoeman se lewenskets*, Hoofstad, 19 April 1982; P.J. Schoeman as mens voorgestel, Die Suidwester, 21 September 1984; P.J. Schoeman, biografiese gegewens, NALN, Bloemfontein.
55. D.J. Opperman, Junior Verseboek, sesde uitgawe, eerste druk, Kaapstad: Tafelberg, 1978, p. 18; D.J. Opperman, Senior Verseboek, vierde uitgawe, vyfde druk, Kaapstad: Tafelberg, 1981, p. 31.
56. A. Snyman, brief aan A. Meyer, s.a..
57. *Die beste verkopers*, De Kat, Oktober 1989, p. 99; E. Krüger, 'n Pap-én-jellie Afrikaner: Hy't 'n droom vir Afrika, Beeld, 19 September 1987; J. Spies, gesprek met A. Meyer, 5 Oktober 1989; Windhoek-Wes kies dr. Jan Spies, Die Republikein, 30 Julie 1980.
58. B. Steyl, brief aan A. Meyer, s.a.; B. Steyl, brief aan C. Badenhorst, 28 Januarie 1980.
59. W. Stockenström, brief aan A. Meyer, 13 Maart 1989.
60. A. Strachan, biografiese gegewens, NALN, Bloemfontein.

61. P.J. Nienaber, Digters en digkuns, Johannesburg: Perskor, 1974, p. 151; Perspektief en profiel; redakteur, P.J. Nienaber, nuwe hersiene uitgawe, Johannesburg: Perskor, 1960, p. 293; L. van den Heever, brief aan A. Meyer, 1 Desember 1988.
61. Boesmankenner wed baie geld op redery, Die Vaderland, 15 Maart 1969; F.J. Hough, brief aan A. Meyer, 8 November 1988; F.J. Hough, brief aan A. Meyer, s.a.; J. van der Post gevind, Die Burger, 8 Augustus 1969; Kenner van die kinders van die duine, Die Burger, (byvoegsel), 8 Junie 1963; Van der Post oorlede, Die Burger, 20 November 1971; Van der Post skryf weer, Die Suidwes-Afrikaner, 22 September 1964; Van der Post sterf onverwags, Die Burger, 19 November 1971.
62. Al die skrywery was net oefening, sê Vincent, Die Transvaler, 4 November 1986; V. van der Westhuizen, biografiese gegewens, NALN, Bloemfontein; V. van der Westhuizen, brief aan A. Meyer, 31 Augustus 1988; V. van der Westhuizen, brief aan C.H. Badenhorst, 24 Januarie 1980; Vincent van der Westhuizen na Pretoria verplaas, Die Suidwes-Afrikaner, 17 Januarie 1961.
64. B.J. van Niekerk, biografiese gegewens, NALN, Bloemfontein.
64. P.H. van Rooyen, biografiese gegewens, NALN, Bloemfontein.
66. Kandidate in Windhoek-Oos benoem, Die Suidwester, 27 Januarie 1971.
67. E.B. Victor, brief aan A. Meyer, s.a..
68. A.J.J. Visser, biografiese gegewens, NALN, Bloemfontein; A.J.J. Visser, brief aan A. Meyer, 7 Junie 1988.
69. J.A. Weakley, brief aan A. Meyer, 14 November 1988.
70. Doktor George wys hulle toe, Die Republikein, 22 April 1984; G. Weideman, biografiese gegewens, NALN, Bloemfontein; G. Weideman, Tuin van klip en vuur, Kaapstad: Tafelberg, 1983, vooraf.
71. Everwyn Wessels, Asiel, Kaapstad: Tafelberg, 1978, vooraf.
72. Oor die digter van die Namib, Die Transvaler, 20 Desember 1982.